

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 229.

111 6 201

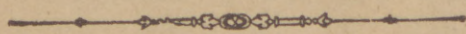
ספר זכרון

למפרי ישראל החיים אתנו כיום

יאצור

תולדותיהם ושמות ספריהם הכתובים בשפת עבר ונוגעים בעניני תורה
וחכמת ישראל.

נערך בבית מערכת האסיף

ווארשא

כדפוס ר' מאיר יחיאל האלשער נ"י, ברחוב שמאלע מיללע 4 №

שנת תרמ"ט לפ"ק

СЕФЕРЪ ЗЫКОРОНЪ

т. е.

Словарь Еврейскихъ Писателей

Издание

Н. СОКОЛОВА

—
Варшава 1889

въ Типографіи М. І. Гальтера Милая 4

Дозволено Цензурѣю.
Варшава 22 Декабря 1888 г.

Печатано въ Тип. В. Тили въ Варшавѣ, Мыльниц 7.

פתח דבר

הספר הזה יכול את תולדות סופרי ישראל החיים אתנו כיום, בו יבוא זכר כל ספריהם אשר כתבו בעניני תורה וחכמת ישראל. מטרתו: להיות לעינים לכל קורא עברי, להראותו את עשר כבוד ספרותנו לכל פלגותיה, להעביר לפניו את הסופרים וראשי פרקים מתולדותיהם, את שמות ספריהם וידיעה קצרה מתכן ענינם. מקורו: ידיעות אשר אספנו בחפש מחפש מפי סופרים וספרים, ותכונת עריכתו: בקשת האמת, בלי כל משוא פנים. שמות הסופרים היו לנו כשרשים למבארם בסדר אלפ"א בית"א, וכמו שאין לפניו אהבה או שנאה, חנופה או נקמה ביחס אל שרשיו, כן גם לא תפגל פניה וזה כזאת אף עמוד אחר, אף שורה אחת מספר הזכרון, הכל נערך בזה לפי ידיעתנו, לא פחות ולא יותר, ואם ימצא הקורא ערכין קצרים במקום שהיה ראוי להאריך, ידע, כי הקצור לא היה תלוי בכונת מי שמדר את הספר וביחוסו אל נושאייהם (של הערכין), כאשר גם האריכות במקומות אחרים לא מטעמו ומרוחו היתה, אך הכל הובא על מקומו ע"פ הידיעות אשר — למרות כל היגיעות — לא בכל הערכין היו שלמות די צרכן.

ספר הזכרון יפרד לשני ראשים: לחלק הערכין ולחלק המכתבים. חלק הערכין נערך על ידינו ע"פ ידיעות שונות, אשר עמלנו להשיגן ממקורות נאמנים, וחלק המכתבים יאצור אבטוביוגרפיות, כלומר תולדות הסופרים כתובות בידיהם, בשלמות, או פרקים מתולדותיהם. לא יפלא בעיני הקורא הנכון כי סגנוני שני החלקים שונים הם זמ"ז. בראשון — סדרות הידיעות בסדר ובסגנון עניצקלופדי, ובאחרון — ידברו הסופרים כרוחם ויגידו לרבים מה שחם. גם בדבר זה לא היה כל משוא פנים. הסופרים, אשר גלו לנו חפצם לבוא רק בחלק הזה ובמכתביהם מצאנו דברים של מעם, באו בחלק השני, ונדע, כי גם הקוראים את הספר כעת וגם אלה העתידים לקרוא בו בדור נולד, ימצאו בו דברי חפץ, גם בהלק המכתבים אשר בו, להכרת פני הדור וספריו.

מלבד שני החלקים האלה קבענו מקום מיוחד גם למאמר ע"ד חכמי ירושלים וספריה, אשר לא יכנס לסוג השנים הג'ל.

הספר הזה הוא רחוק מהיות שלם, מהיות כולל את תולדות כל סופרי ישראל או גם את רובם. בספר הזה נכללו ערכין ומכתבים ע"ד תולדות הסופרים, אשר שלחו לנו בעצמם או אשר מצאנו על אדותיהם בספרים. אנחנו כתבנו מכתבים לכל סופרי ישראל אשר שמותיהם ומקומות מושבותיהם נודעו לנו, ומלבד זה הן קראנו כמודעותינו ע"ד האסיף-וספר הזכרון (אשר הוצאנו לאור זה כשטנה ירחים) אל כל הסופרים ונבקשם לשלוח לידינו את הידיעות הראויות להקבץ אל ס' הזכרון, אך רבים הם אשר בטרם ראות את ס' הזכרון, את עניני ואת סגנונו, לא הבינו לרעו, לא בראו להם מושג נאמן ממטרתו ותועלתו, ויגמרו ברעתם לחכות עד הראויה בשער; גם יש אשר חשבו פרסום תולדותם ליתרון כבוד או לפחיתות כבוד, ועוד רבים נמצאים, אשר מאיוז סבה אחרת לא שלחו את הדרוש לתולדותיהם, ועל כן יפקד מקומם.

והיה אם יבקש הקורא את אחד הסופרים במערכת הספר הזה ולא ימצאהו, כל יאמר כי שינא היתה בלב המסדר נגד הסופר שהוא ולכן לא קבלהו, אך ידע, כי המסדר בכל רצונו ועטלו לא השיג את הדרוש לכתובת הולדותיו. — ממחברי ספרים בהלכה ובפלפול כמעט נסתם חזון, ובכל העטל שעטלנו, אספנו רק מעט מועיר.

ואולם ערך הספר הזה לא יגרע בגלל אשר לא יכיל את תולדות כל הסופרים. לרגל המלאכה אשר לפנינו, נוכחנו לדעת כי לא יכלכלון גם שלשה גם ארבעה ספרים כספר אשר לפנינו, וספר הזכרון כפי שעלה במחשבה לפנינו לא יוכל להיות רב מזה בכמותו. על כן אמרנו לא עלינו המלאכה לגמור בכרך אחד. הדרך סלולה, ועתה תוכל עבודתנו זאת להגיע אל שלימותה ברבות הימים. הסופרים הרבים וכן שלמים אשר מקומם נפקד בכרך הזה, יראו את הספר ואת שיחו ואז יואילו לשלוח לנו את הידיעות הדרושות לתולדותיהם ולספריהם. הגה כי כן ספר הזכרון לא הגיע לחתימתו בכרך הזה אך עוד יוסיף להערך ולצאת לאור, כי לבנו נכון ובטוח כי גם הסופרים גם קהל הקוראים יכירו את תועלתו הרבה, וכה נוכל לאמר על כל משנה ועל כל חסרון אשר בכרך הזה: "מַעֲנֵת יוֹבֵל לְתַקֵּן וְחֶסְרוֹן יוֹבֵל לְהַמְנוֹת".

לבלי הזקק עוד לפנות במכתבים פרטים אל איש ואיש מסופרי ישראל הנכבדים, אשר זאת יגיעה רבה מאד, נעיר בזה, כי מערכת האסיף אשר אליו נלוה ספר הזכרון פתוחה ונכונה לקבל מיד הסופרים את החמרים הדרושים אל הכרכים הבאים. גם כל הערה וכל תקון אשר הסופרים הנזכרים בספר הזה ימצאו להעיר ולתקן בתולדותיהם ישלחוב נא למערכת האסיף ויקבעו ברפום בכרכים הבאים.

ווארשא בחדש ניסן התרמ"ט

חלק הערכין

אות אלף

ר"ש בן גבירול, "היהודים באנגליא", רבני חכמה ומוסר מהתלמוד, "דניאל רונדה", "המסע לארץ הקדושה" ועוד. גם יצא במלחמת סופרים נגד שונאי בני שם, והרבה ממאמריו ודרשותיו נדפסו במכ"ע Times. לפני שנתים ימים הלך במלאכות המעגשען-היוזי לאה"ק ובשבו דרש בשבת הארץ.

ר' נתן משה דר' אדלער, רב בלונדון וכל מדינות בריטניא הגדולה.

Dr. N. Adler, Chief Rabbi, London, Finsbury Squaera 16.

נולד בעיר הנובר (Hannover) כ"א טבת תקס"ב (1802). אביו ר' מרדכי שהיה רב בעיר ההיא חנכו בתורה וגם בהכמות התבל. הג"ר אברהם בינג רב בווריצבורג נתן לו היתר הוראה, וכאוניוורסיטט אשר שם נטר חוק למודיו, ונסמך לדוקטור בפילוסופיא. משם הלך לערלאנגען וחכמי האוניוורסיטט אשר שם סמכו ג"כ את ידם עליו. אז נתמנה לרב בקהלת אלדענבורג, ואחרי פטירת אביו (תקצ"ז, 1830) נקרא למלא מקומו ולהיות רב בהנובר והמדינה, שם יסד בת"ס רבים לחווק התורה והדת, והקן עוד תקנות רבות. עפ"י דבר הנסיך קאמברידש אשר ידעו פא"פ נקרא בשנת 1846 לשבת על כסא הרבנות בלונדון, וכשנה אחרי בואו נתמנה לרב הכללי על כל מדינות בריטניא. בשלש השנים הראשונות הסיף לבני עדתו בשפת אשכנז, אך עד מהרה למד לדעת אנגלית ויחל להשמיע בה את מדרבותיו. הוא הקים ביה"ס גדול לאלפי נערים מכני בלונדון,

ר' נפתלי מננה דר' הערמאן אדלער
Dr. H. Adler, Chief Rabbi, London,
Finsbury Squara 16.

נולד בעיר האנובער 29 מאי 1839; בשנת 45 בא עם אביו ללונדון. בנעוריו למד בבית אביו מפי ר' מרדכי קאליש. בשנת 1853 החל לבקר בביה"ס וילמד מפי הפר' מאלדען ויכן עצמו לביהמ"ד University College ועל הצמינותו בשפת יון וכה לפרס היותר גדול. אחרי זמן קצר בא לביהמ"ד ההוא ולמד שם עד 1859 ויעש חיל בשפת יון וספרותה ובל' אנגליא ויעמוד בנסיון ויצא מוכתר בתואר Bachelor Academy. בשנה ההיא בהיותו כבן כ' דרש דרשהו הראשונה בחנוך ביהכ"נ בעיר סוואנוי. אח"כ הלך לפראג ולמד שם תורה מפי הגאון ראפפורט ובשנת 1862 עזב את פראג וילך לבקר בהאנווערו' בלויפציג ונתעמר שם בתואר, דוקטור" והג' שי"ר נתן לו היתר הוראה. אז שב ללונדון וידרש בכתי כנסיות בלונדון ובמדינה ויורה בבתי הספר לבאי שבת. בשנת 1863 נפטר ר' ברוך אייבראמס ראש המורים בבימ"ד החכמה לעברים Jews. College וה' הערמאן אדלער נבחר למלא מקומו. בשנת 64 חנך את ביהכ"נ Bayswater Synagogue שבנו העברים במערב העיר ונפקד שם למטיף, ומרוב עבודתו עזב בשנה שאחריה את משמרתו בתור ראש המורים. בשנת 67 נשא את רחל בת סאלאמאן יאזעפס לו לאשה, ומשנת 1879 ישק על פיו כל דבר פקודת אביו ראש הרבנים בכל מדינות בריטניא. הוא הו"ל הרבה מדרשותיו בל' אנגליא. "ע"ד

סתגורר בלבוב. — מאמרו וספריו: החתונה, הנחומות (כוכבי יצחק), התגלות נינה (בהמבשר), ארות מאפל (האור), הגולם ושמן ביוה"כ (השחר ש"ט), ספר "תולדות העמים" (ויען תרל"ט), תולדות גויי ימי קדם, חלק א' (השחר י'). והיה עורך מכ"ע, "ההלך" (יאססי), "המצפה" (בוקארעשט ומשערנאוויץ), "איש המודות" (לעמבערג תרמ"ח). בכ"י עמו ד' ספרים מס' תולדות גויי ימי קדם (החלק השני — אשור ובבל — נרפס, בבית אוצר הספרות כרך ב'). "הצופה החדש" (ביל א) הגולם, (ב) השמן ביוה"כ. (ג) חמורו של משיח. (ד) תקון שבועות. (ה) המלאכים היוצאים מן השופר ומבוא חיוון לילה. —

ר' ישראל ארענשמיין ביאססי

נולד בעיר יאמפול (פאדאליען) ו' סיון תקצ"א. למד ספי מלמדים עברים ובסתר למד גם לשון המדינה. תר"ב בא לרומיניא ובשנת 1870 הו"ל ספרו בש"ע בית יעקב או דמעת עשוקים. אח"כ נרפסו ממנו ספרים בשפת יהודית המדוברת, ארבעה אבות נויקין* (ד' חלקים); ראס שלעכמע קינד* (ג"ח); עץ הדעת או הציוויליזאציאן* (ד"ח); חיוון ישראל או חבוט הקבר*; דיא געהיימניססע דער יאססי'ער געמיינדע* (י"ל הח' הראשון). ובכ"י נמצא אצלו ספור "דיא גענארטע וועלמ" (ד' חלקים).

ר' משה יצחק אשכנזי במריעסס (איטליא)
M. I. Aschkenasi (Tedeschi) in Triest

נולד ביום חג השבועות תקפ"א (1821) בעיר מריעסס. אביו ר' שמואל היה סוחר ובאחריות ימיו ש"ץ, ואת בנו חנך במוסר ד"א ויראת שמים. מורו בתנ"ך ובספר "יד החוקה" להרמב"ם היה ר' יעקב חי מנרפורנו. גם שקד על בית למוד המורה ר' עמנואל וואלף אשר למדהו ראשית

ומעת לעת סבב בכל ערי הממלכה, להשיג אל פעולות משרתי הקהלה ונושאי משרת הדת והאמונה. — בשנת תר"י יסר בימ"ד לחנוך רבנים וחזנים ומטיפים בקהלות ברימניא ובנוהיה מעבר לים אוקינוס. בשנת תרל"ד הו"ל את ספרו "נתינה לנר" — באור גדול על תרגום אונקלוס (נרפס בספר ח"ח תורה עם עשרה פירושים. ווילנא ד' ראם). חבר עוד באור על סדר מהרות לרב האי גאון (כ"י), ונרפסו ממנו גם כמה דרשות שדרש לעתים מוזמנות בשפת אשכנז ואנגליא, ומחס: א) דעם איוראעלימען ליעבע צום פאמערלאנדע (האננאווער 1836); ב) אבשיעדס־פרעדיגט Instalation, Sermon 3) (שם 1845); 4) The Jewish Faith Lond on 1848.—5) The present war. Sermon, London 1854; 6) Salomon's Judgment A Picture of Israel. London 1854; 7) The second Day's of the Festival's.

ר' אלעזר אמלאם (א' ספה) בווארשא

נולד ביום ר"ח אדר תרי"א בעיר בייסע גאלע (פ' קאוונא). למד בואגר חדש בביהמ"ד. בשנת תרמ"ד בא לווארשא וכתב מאמרי בקרת גדולים בהאסיף תרמ"ה ותרמ"ו, ואיזה מאמרי בקרת בהצפירה. בשנת תרמ"ח הוציא לאור את המאסף "הכרם". נרפסו ממנו גם איזה פעליעמונים ב"היום" כעילום שמו, וכתב עוד הרבה מאמרים בטכ"ע אחרים.

ר' משה בן יואל ארענשמיין

נולד בעיר ליסקא (גאליציען) כ"ז סבת תקצ"ט. נתגדל בנעוריו על דרכי התורה והחסידות, ואח"כ אחו בהשכלה ותקבל למורה בי"ם לבני במשערנאוויץ. משם בא לרומיניא וינהל בת"ם בעיר: באקוי, בודוי ופלאיעשט מ"ו שנים. עתה

העמים והאשית החכמות — כמקדם.
כתב ביאור על נביאים ראשונים
(נרפס בגוריציה 1870 בשם: הואיל משה).
גם ביאור על תהלים משלי ואיוב (הבאור
על איוב נרפס בפאדובה 1877 בשם כנ"ל)
חמש מגלות והערות על התורה, גם ספר
„אוצר הנדרפים" וס' „מוסר מלכים". בהאסיף
מראשית צאתו באו ממנו כמה מאמרים
(כתב תולדות עצמו בארוכה בספרו „שמתת
הרגל" 1886).

ידיעת ל' איטלקית ואשכנזית. גם למד
תורה מפי ר' יעקב קאמפוס ויתר המורים
אשר בבית „תלמוד תורה". ככלותו חק
למודיו בבית ההוא למד בכ"ס לעם חכמות
חיצוניות ואומנות הפרגוניה אשר היתה לו
למשען לחם עד היום. בן י"ט נסמך למו"ץ
ודורש תורה ברכים, ויהי מאז מורה בבית
הת"ת אשר למד בו מלפנים, ובבתי עשירי
עם. כ"א אדר תרכ"א נקרא להיות רב
בעיר איספלטרו, אבל מפני הלחץ והעניות
שב למריעסט וילמד תלמידיו תורה ולשונות

אות ב"ת

ר' שלמה בר' ישעיה אברהם הלוי באבער
Salomon Buber in Lemberg.

נולד יום ה' שבט תקפ"ז (2 פעבר'
1827) בעיר לעמבערג. מוריו ומלמדיו
הוורוהו תלמוד ופוסקים ויתר מדעים,
ויעטיק בעצמו בחקרי קדמוניות ישרון וכל
הגיוני לבו העלה בספריו ומאמריו הרבים.
בשנת תרמ"ו ה"ל את מחברתו הראשונה
(א) „תולדות אליהו התשבי" (ליפציג 1856)
תולדות המדקק ר' אליהו בחור עם
הערות רבות. — יתר ספריו: (ב) „הערות
ותקונים לתשובת הגאונים" (תרכ"ז ע"י
חברת תקיצי נרדמים שנה ב'); (ג) „פסיקתא
דרב כהנא" עם מבוא גדול והערות
ותקונים (תרכ"ח ע"י החברה הנ"ל) והרר'
ויועש העתיקה אשכנזית, (ליפציג 1884;
ד) מדרש „לקח טוב" על בראשית ושמות
עם מבוא גדול והערות (ווילנא תר"מ ברפוס
ראם); (ה) „מדרש הנחומא" הקדום והישן
על חח"ת עם מבוא שהנהו כספר שלם
כפ"ע (ווילנא תרמ"ה ברפוס הנ"ל); (ו) ס'
„שערו ציון" לר' יצחק די לאמיש עם הערות
ותקונים ופתח דבר (תרמ"ה); (ז) לקוטים
ממדרש אמכור" עם קצת הערות ופתח
דבר; (ח) לקוטים ממדרש אלה הדברים

וזמא עם פתח דבר; (ט) ס' שבלי
הלקט השלם לרבנו צדקיהו בר' אברהם
הרופא עם הקדמה והערות קצרות; (י) ספרי
דאגדתא על מגלה אסתר; (יא) „פשר דבר'
כולל תשעים מלות בודדות לר' סעדיה
נאון עם הערות ותקונים; (יב) ספר „אגור"
כולל הקדמה וקצת היספות על ס' הערוך
מאה ר' שמואל בר' יעקב נמע ז"ל (נרפס
בס' היובל לתר"ו גראץ) וגם בחוברת
מיוחדת). — כעת מכין לרפוס: (יג) מדרש
שוחר טוב ע"פ ח' כ"י עם מבוא והערות
ותקונים; (יד) ספר „מעין גנים" להשר ר'
שמואל בן נסים מסנות והוא פי' על ס'
איוב כ"י באוקספורד; (טו) מדרש „שכל
טוב" לר' מנחם בר' שלמה שחי בש' ד"א
תתצ"מ. כ"י באוקספורד; (טז) ס' „אנשי שם"
רשימת רבני לבוב ונאוניה ע"פ סדר א"ב
וקצת מתולדותיהם.

ומלבד אלה כתב מאמרים מפוזרים
למרבח בכל כ"ע לישראל ובהם גדולים
וארוכים אשר יהיו כל אחד למחברת שלמה.
זה שנים רבות הנהו פרנס ומנהל
לערת בניי בלבוב, משגיח ומנהל ביה"ח
ומסשגיחו בת"ס העברים, יועץ בעניני
המסחר וחבר לשופטי המסחר ויועץ בבית
הבאנק וראש לבית ועד הסוחרים ועוד לו

הצפירה, המליץ, בית אוצר הספרות.
על יד הספר האחרון הו"ל מאסף בשם
"בית מדרש" כולל מאמרים רבים ממנו
ומאת הרבה רבנים.

ר' יעקב הר' בארט בברלין
Dr. J. Barth, in Berlin.

נולד ר"ח אדר שני תרי"א (3 מארץ
1851) בעיר פֶלֶהינגען בנסיכות בארען.
משנת 1869 עד 74 למד בבתי החכמה
בברלין, לייפציג ושמראסבורג. בירח אקט'
74 נתמנה לראצ'ענט בעמינריום של רבו
הילדסהיימר. 75 נספח אל האוניוורסיטט
בברלין ובשנת 1880 נתקבל שם למורה
בלתי קבוע. כתבו ביימראגע צור ערקלערונג
דעס בוכעס אויב" (1876), ביימראגע צור
ערקלערונג דעס ישעיהו". הו"ל פירוש
המשניות להרמב"ם על מסכת מכות בל'
ערבית, ומאמרים אחדים במכ"ע לקדמוניות
אשור ולחקרי ארצות הקדם. —

ר' נחום ביילין בקיוב.

נולד בעיר פערעיאסלאוו בשני לחג
השבועות תר"ט. למד בילדותו מפי
מלמדים מדור הישן ואח"כ הלך לבוורויסק
וילמד בישיבות עד שנת הי"ז, שאז שב
לביתו וישקד עוד בתלמוד ופוסקים עד שנת
הכ"ב לחייו, ואח"כ העתיק מושבו לקיוב.
משנת תרל"ח החלו לבוא מאמריו במ"ע
שונים. בשנת תרמ"ז נדפס מאמרו בהאסף
"הערבות". תרמ"ח הו"ל ספרו "אגודת
משולשה".

ר' עמיל ביק
Dr. Emil Bick Lemberg.

נולד בעיר האנאוו (גאליציען) ביום
14 יאנואר 1845. שמע למודי הנימנאוים
בעיר מארנאפאל ואחרי כן גמר חוק למודי

הרבה משרות כבוד. 1873 נשלח מראשי
העדה לעיר וויען למסור להקיסר מכתב
ברכה בשם העדה. —

ר' יעקב קאפל מכונה דר' פיליפ באנדי

נולד 26 פֶעבר, 1830 בכפר Jino-
schitz (באָהמען) ואביו ר' שמואל חנכו בדרך
התורה והחכמה ויפקד לו מורים משכילים,
עד בואו בשנת 1844 לעיר פראג לבקר
בביה"ס התחתון והעליון, וישמע גם בלמודי
הר"ר רפאל שולהאף ואח"כ בתורת הג'
רש"ל ראפפורט אשר עמרהו בש' 1852
בתור "מורנו". בעת ההיא למד תורת
הפילוסופיא ויבקר בישיבת ר' אהרן
קארנפעלד ור' דניאל פראנק. ובשנת 1857
קרא לו שם "דוקטור" גם קבל התרת
"הוראה" מרבנותיו. בשנה ההיא נתמנה
למורה בעיר בודווייס, ואחרי שנתים הלך
לעיר קאסעיאווין וישב בה ח' שנים,
ומשנת 1868 עד 1876 היה רב לעדת
בראנדייס ומשם הלך לעיר "שלאן". וכאשר
נבר בשנים האחרונות הרוח הלאומי
המשעבי ויצרר בכנפיו גם רבים מישראל,
זוסדה בפראג חברת "אור תמיד" והיא
קראה אותו להיות לה למטיף בשפת עם
הארץ. 1886 חנך את ביהב"ג של החברה
הזאת והו"ל חמש דרשותיו בשם קול יעקב
Hlas Jakobuv גם העתיק התורה ללי
משעבית ונדפס ממנה חלק א' בשם "תורת
משה" (Učeni Mojžišov). כאשר דללה
החברה הנ"ל והוא נאלץ לעזבה, נתקבל
למורה דת בבתי"ס העם להמשעבדים ונתמנה
לרב בבית התפלה המיוסד ע"י האציל
היהודי עדעלמאן פאן פאָרגעס. —

ר' מיכה יוסף בארדימשעווסקי
M. J. Berditschewski in Berschad
(Podolien)

נולד כ"ז אב תרכ"ה. כתב כמה
מאמרי בקרת וספרות בהאסף, הברס,

האקאדעמיע למסחר בפראג). ווען 1881-
 (1) קוועללען אונד פאראללעלען צו לעססינגס
 נאמהאן (המשא שנשא ביום 31 יאנואר
 80 בלשכה הנ"ל), שם 1882. זי דען
 ארכיימערשטאנד ביי דען פאלאקסימניענערן,
 גריעכען אונד ראָמערן (המשא שנשא לפני
 בעלי המלאכה של בתי חרשת מכונות
 הקטור בפלאריסדארף). שם כנ"ל. ח) געגען
 דיא אנטיסעמיטען. איינע שטריימישע.
 פראפעסאָר ראָהלינג אונד דאס ווענער
 ראבבניאט, אד. דיא ארגע שעלמעריי.
 (העתקה ממאמרו במכ"ע ווענער אל"ג
 צט"ג). ט) דעס ק.ק. פראפעסאָר ראָהלינג
 ניעסטע פֿאַלשוונגען. ווען 1883. י) פֿאַן
 דער עלעמענטארשולע אונד דעס ערציהונגס-
 וועזען דער אלטען פֿאַלקער (המשא שנשא
 בקהל עם בפלאריסדארף ביום 10 מאָרץ
 1883). ווען 1884. יא) צור רעפֿאָרם
 דעס געמיינדע אונד ארמענוועזענס.
 איינע זאָציאל-היסטאָרישע שטודיע. שם
 כנ"ל. יב) דער זאָציאלע צווייט אונד דיא
 יודען אין אָסטרייך. שם 1886. יג) אויס
 דער פֿערגאנגענהייט פיר דיא געגענווארט.
 זאָציאל אונד ליטעראַריסטישע פֿאַר-
 טראַגע אונד עססאים (עם תמונת המחבר
 בראש הספר), שם כנ"ל. — בשנת 1885
 יסד את המ"ע השבועי Oesterreichische
 Wochenschrift, עם הוספות, יודישעס
 פאמיליענבלאטט אונד זאָציאל פֿאַליטישע
 רעווי".

ר' אברהם יצחק מכונה דר' אדאָף
 בדומענמהאל

נולד בעיר ברעסלוי 10 יאנואר 1863.
 בילדותו בא לברלין ולמד בנימוזים הספיי
 ואח"כ באוניוורזיטט. ובאותו זמן למד גם
 בכימיה"ר של הילדעסהיימער. ספריו:
 א) פירשטן נאמליה גארטשאקאו אונד
 דאס יודענטהום (ברלין 1887); ב) רבי
 מאיר (חיו ומעשיו) בל"א. פראנקפורט
 דמיין 1888.

דת ודין בלבוב. הוא היה הראשון אשר
 יסד את החברה המפארה לתמיכת תלמידים
 עניים מביהמ"ד הגבוה. בשנת 1876 נעמר
 בשם יודע דת ודין (אדוואקאט). רובו
 מאמרו בשפת אשכנז הופיעו במ"ע לחברת
 "שומר ישראל": דער איראעליט. זה
 שמונה שנים הוא יושב בסוד וועזי העיר
 לבוב; כעשר שנים הוא נשיא חברת "שומר
 ישראל". מדברותיו אשר נשא מדי שנה
 בשנה באספת ראשי החברה יצאו לאור
 במ"ע דער איראעליט.

ר' יוסף שמואל דר' בראַך

Dr. J. S. Bloch, Wien II, Obere
 Donaustrasse 61.

נולד 20 דעצעמבער 1850 בעיר
 Dukla בנליציה. למד תורה בלבוב כפי
 הגאון ר' יוסף שאול נאמהאנאהן. אחרי
 היותו בעיר מאגרעבורג ולינגין וילמד למודי
 הגימנוזים, בא אל האוניוורזיטט אשר
 במינכען. בציריך השלים למודיו ויצא
 בתואר "דוקטור פילוסופיא". אח"כ נקרא
 לרב ברענדסבורג ועוד בכמה קהלות
 ולאחרונה היה לרב הגליל בעיר פלאריס-
 דאָרף אצל ווען. בשנת 1883 נבחר
 לשבת בבית הנבחרים (פארלאמענט) בווען
 במקום הרב מהר"ש סופר ז"ל.

ספריו: א) אורשפונג אונד ענט-
 שמהונגסצייט דעס בוכעס "קהלת" (מקור
 זמן התהוות ספר קהלת), באמבערג 1874.
 ב) שטודיען צור געשיכטע דער זאמטלונג
 דער אלמהעב. ליטעראַטור (חקירות לקורות
 הספרות העברית העתיקה), לייפציג 1875.
 ג) דיא יודען אין שפאניען (היהודים בספרד).
 איינע היסטאָרישע שקיצע. שם כנ"ל.
 ד) העללעניסטישע בעשמאנדטהילע אים
 ביבלישען שריפֿטטהוטע. שם 1877,
 ומהדורא תנינא ווען 1882 בהוספות רבות
 (ה) Jean Baudin איין פֿראנצ. שטאאטסמאנן
 אונד רעכטסלעהרער. איין פֿאַרלייפֿער
 לעססינג'ס אויס דעם 16 יאהרהונדערט
 (המשא שנשא ביום 29 יאנואר 81 בלשכה

ר' שמואל דר' ב"ק (בן קדושים)

אב"ד בעיר סמיהאָו בת פראג. נולד בעיר פרישטאדטל באונגארן בשנת ה"ה. אביו הג"ר ליב ב"ק הקדישו לתורה וישלחו בהיותו בן עשר שנים ללמוד מפי ראש הישיבה בעיר פרעסבורג. מקץ חמש שנים אחרי היות לו תואר „מורנו“ הלך לעיר ברעסלוי ללמוד בבית ד"ד החכמה. שם למד שש שנים ובשביעית יצא בתואר דוקטור. הרל"א נבחר לרב ומטיף בעיר לייטמאריץ בבעהמען. וזה שש עשרה שנה הנהו רב בסמיהאָו. ספריו (א) איראעלס פרייהיים, דרשה. (ב) מחסום לפי הנער. מכתב גלוי אל המחבר „נער עברי אל העדרים“. (ג) מעיל קמץ שיר לזכרון מות אמו (ברעסלוי) יאָועף אַלבאָס בעדימונג אין דער געשיטמע דער ווידישן רעליגיאנס-פילאָזאָפיע (על העקרים) (ברעסלוי 1869). (ה) והמשכילי זיהירו כוזה הרקיע. הספרים. (ו) חיי יונה הנביא. (ז) דיא פאבעל אים תלמוד (מאמר נדפס במכתב החדשי של פראנקל). (ח) אויפגעפונדענע אקמענשמיקקע צור געשיטמע דער פֿראַנקיסמען. (ט) דאס סנהדרין אונטער נאפוליון אונד דיא ערשמע עמאנציפאציאַנסבעשטרעבונג (פראג 1879) (י) דיא ענטשמעהונגסגעשיטמע דער פֿאַר-טוניזישען געמיינדע אין אמשטרדם אונד מנשה בן ישראל. (יא) אן איראעלס געמיינדען אונד איהרע ראבבינען וכו', מלבד כמה מאמרים גדולים. תחת מכש הדפוס ס' „צור החיים“.

ר' מרדכי דוד בראנדשמעמער

M. D. Brandstädter, Tarnow (Galiz.)

נולד כ"ט שבט ה"ד בעיר מצער ברזעסקא. ער עשר שנים למד בחדר בצאתו מן החדר לקחהו לביתו אברך אחד למדן מופלג ויקר דוח וילמדנו תורה שלעמלק"פ. בביתו למד ג' שנים וישלחהו לעיר לימאנאוו לבית הרב. ואחרי שבתו גם בביתו שנה תמימה והתרגל בעבודה

ובחוראה נתנו לו אבותיו אשה. בבית אבות אשתו בעיר מארנאוו ישב שש שנים ואכל על שלחנם וילמד תורה ויקרא הרבה בספרי חכמת ישראל הכתובים עברית ואשכנזית. והיה ראשית מלאכתו העתקת ספרו של הר"ר פהוליפזאן, האבען וויקליך דיא יודען יעוום געקרויציגט? לעברית (נדפס במב"ע כבראדי). בשנת העשרים לחייו עזב שלחן חותנו ויש לו בית מלאכת שמן והוא משלח ידו עד היום הזה. בשנת תרכ"מ החל „השחר“ להופיע, ובהיותו לרגל מסחרו בוויען, נודע לרפ"ס, שהכיר בו כשרון לספר ספורים. מאז כתב למען השחר ספורים רבים. וספור „פעולת צדיק“ נדפס בהמליץ. מאמרו הראשון בהשחר „אליהו הנביא“ נעתק בהישראל בווארשא. ספרו „מרדכי קיאווויץ“ נעתק לאנגלית ורוסית. אח"כ באו ממנו עוד הספורים „ראשית מדון“, „הנפלאות מצידושובקא“, „צור היהודים“, „דר' יוסף אלפאסי“, „מחיל אל חיל“ וסידראניא. גם איזה שירים, ואחדים מהם נעתקו ונדפסו בשפת אשכנז, ואיזה מספוריו נדפסו שנית בווארשא ומהם נעתקו גם לשפת יהודית ונדפסו בווארשא ובוילנא. —

ר' יהודה (יוליוס) ברד"ח.

Julius Bardach. Odessa

ממשפחת בעל המ"ו (שעל שמו נקראה ברד"ח): בן ר' דוד חריף, השם אשר נקרא בו המ"ו בימי נעוריו), נולד י' אייר תקפ"ח בעיר טריסק (Turijsk) בוואהליץ. אביו ר' מאיר בעהמח"ס „מעמי תורה“ (ווילנא תקפ"ד) ועוד הרבה ספרים בכ"י, למדהו הנ"ך ודקדוק גם תלמוד ומפרשים, אח"כ למד הנער לשונות חיות ויריעות חיצוניות, ויעמוד למבחן בתור מורה לנערי ישראל, ובשנת 1851 נתמנה למורה בכיה"ס שיסדה הממשלה בעיר האמין (בסרביה). שם ישב שלש שנים ואח"כ ג' שנים בעיר איזטואל, ומשם

יאססי, אשר שם מצאו להם אבותיו מנוס מבפרכיה. עד שנת הי"ג לחייו היו אביו שהיתה מלאכתו בנאי וגם א"ז מלמדיו תורה ותלמוד וספרי יראים גם ספרי מליצה ומחקר. או בא לביהמ"ד וילמד שם תלמוד ונושאי כליו, גם תנ"ך ודקדוק וספרי חכמי ישראל עד שנת הי"ח לחייו, ויחל ללמוד שפת אשכנז צרפת ורומנית ויתר ידיעות. בשנת תרמ"ה החל לשלוח מאמרים שונים בחדשות ועניני ספרות ומדע וישוב א"י להמגיד ואחר גם להמליץ להצפירה ולהיום, בשנת 1887 נתמנה לחבר-עוזר לועד האגודה ההיסטורית וליום באראש" אשר בבוקארעשט, גם היה למוכיר שלעמ"פ לחברת "דורש לציון" גם כתב מאמרים רבים בל"א במכ"ע ורכבל ועסטער. ו"ש, והעתיק מרומניות לעברית ואשכנזית את ספר הזכרון שהוציאה האגודה "יול. באראש" (ההעתקה העברית נדפסה בהמליץ והאשכנזית במכ"ע החדשי של ברו"ל בפ"פ דמיין). כחצי שנה היה עורך מכ"ע ביאססי בשם "יודישער פאלקספריינד" בל"א ובאותיות עבריות (1887), עתה הוא מורה לשעות לה"ק אשכנזית וצרפתית.

ר' יוסף ברילל (איו"ב) מורה במינסק.

Josef Brill, in Minsk

נולד בשנת תקצ"ט בעיר הארקע הסמוכה למאהליב. בן ד' מת עליו אביו, ויקחוהו קרוביו אל ביתם, ובהיותו בן עשר שלחוהו לאחד מבתי הישיבה בעיר שקלאב, שם ישב כארבע שנים ונכנס אל הישיבה הגדולה שהיתה בביהמ"ד של ר' בנימין. אחרי הודע כי שוקד ב. בספרי שיר ומליצה נרשעהו מן הישיבה, או הלך לעיר ארשע ויהי בבית איש עברי שהורה לשון וספר בביה"ס אשר פתחה הממשלה. משם הלך לוויטעבסק וילמוד בישיבה שנה ומחצה, אח"כ בא לצאשניק ולמד בעצמו ג"כ כשנה ומחצה ויתהלך עם החסידים

העתיק מושבו לאדעססא (1857) ויהי למורה בהת"ה, וישא משמרתו זאת עד 1882. בשנת 1871 נתמנה למבקר ספרי ישראל מטעם"מ ובמשמרתו זו עמד עד היום, מלבד זאת הוא נושא עליו משרת מורה דת ישראל בכמה בתי צימנאזיום. בשנה הנ"ל כברתהו הממשלה בתאר "אזרח נכבד", ואחרי איוזה שנים הוסיפה לו ג"כ "לדרווחין" *Пот. Почет. Гражданинъ*

ספריו: א) חקרי לשון ארמי (נדפס במאסף, עלה לתרופה" אדעססא הרכ"ה),
ב) *О еврейскомъ склоненіи Пинскера* (1886 Odessa ג) מוכיר לבני רש"ף, (ויען תר"ל). ד) העתקה רוסית לתורה לשון המשנה של ניגר עם הערות המעתיק (אדעססא 1871). ה) *Полный курсъ еврейскаго законоученія для гимназій* (כ"י). ו) העתקת הסידור וההגדה ללשון רוסית (כ"י). ז) *О еврейской стилистикѣ* (כתב יד). ח) תולדות ישראל של העכט העתקה רוסית עם הוספות רבות (כ"י), ט) חקירת לשון המשנה (כ"י), ונדפסו הרבה מטאמרוי בהמגיד, ראוסוועט הראשון, השחר ועוד.

ר' אריה ליב ברודא, רב לעדה ישראל בלובוב.

נולד בשנת תר"א בעיר הוראדנא, ולמד תורה בנערותו בעיר לובלין. כבוא לעיר ברוסק לבית חותנו ר' צבי אורנשטיין ז"ל מצא מקום לעסוק בדיני או"ה והעדה בחרה בו לעמוד לעזרה על יד חותנו בתור דיין, וכן אחר התקבל חותנו לאב"ד בלובוב וישב עמו בביתו ויהי לו לעוזר וסגן. בשנת תר"מ הו"ל ספרו שו"ת מצפה אריה" חלק ראשון (לובוב), ועוד חלק שני אתו בכתובים.

ר' מנחם מענדל ברוינשטיין ביאססי

M. Braunstein, Jassy (Rumän.)

נולד ר"ח מנחם אב תר"ח בעיר

ע"פ מקוריה הראשונים, וירבה לשקוד על תורת כהנים, ספרא וספרי, הוספתות וירושלמי וכל ספרי הגאונים והמפרשים הראשונים ועמיק בסוגיות התלמוד ברוח הגיון וסברה ישרה. בהיותו בן כ"ג שנים החל לכתוב ספרו הגדול על "הספרי" (עודנו בכ"י), והגאון ר' דוד לוריא בעל הפירוש על פרקי דר"א, כאשר ראה איזה עלים למבחן מספרו זה העירו ללכת הלאה בדרכו, ומני אז לא יחדל להביא את פרי מחשבותיו מנחה להספרות התלמודית כפעם בפעם. — בשנת תרי"א כאשר נפטר חותנו הושמה משרת ראש ישיבה על שכם גיסו ר' אליעזר יצחק ז"ל הוא היה לו למשנה, ובשנת תרי"ד נאסף רא"י אל עמיו ונתמנה הוא לראש מתיבתא בישיבה הגדולה "עץ חיים". אז הרחיק מן הישיבה את הפלפול והחרוד המסוכסך ויקבע בה את שיטת למודיו וישם את לבו להרחיב בין התלמידים את הבקאות בספרי הקדמונים, גם עמל לרוטם קרן הישיבה וליסדה על בסיס נאמן. בשנת תרכ"ה נסע לערים רבות לאסוף כסף ויבן את הישיבה בית חומה גדולה תחתיים שניים ושלישים, גם יסד והקן תקנות רבות להטבת מצב התלמידים שמספרם עלה בימיו סמאה עד ד' מאות, גם התקין כי יקבעו התלמידים עתים גם ללמודי חול בתא מיוחד טפי מורים מובהקים. בשנת תרס"ו כאשר נשרפה כל העיר והישיבה עמה, לא נח ולא שקט, ובמשך ג' ירחים הקים את הישיבה על תלה כמקדם.

נדפסו ממנו: א) ס' "העמק שאלה" על השאלות דרב אחאי גאון, ובראשו הקדמה בשם "קדמת העמק", בספרו זה יבאר דברי רבינו אחאי הקשים להולמם ויערה כל היסודות שעליהם נוסדו שמותיו: ב) ס' "העמק דבר" באור על התורה ברוח בקרת נאמנה, לישר דברי חו"ל ע"פ הרהדוק בסגנון הלשון. ג) ס' "מיטב שיר" פירוש על שיר השירים בדרך הפשט

וישקוד בספריהם ובספרי קבלה, משם בא לסינסק ויתקבל בישיבה הגדולה שנפתחה ברחוב קליבאן אשר מיסדה והעומד בראשה היו קרוביו. בישיבה ההיא נודמנו לו ספרי מליצה אשר קרא בהם ועל ידם התעורר בו החפץ לכתוב בעצמו מאמרים. מאמרו הראשון נדפס בהמגיד שנה ב', ומאז כתב מאמרים רבים בהמגיד, המליץ, הכרמל, הלבנון והצפירה וכו' רובם בהעלם שמו. מאמרו הגדולים: משנת מבקרים (בהשחר), סדרש סופרים (שם), גלעד (בסה"ע האור), נעורי בערנע, תולדות הגמל, קדושת הנחשים (בהקול). סגלת העניות (* (בכנסת ישראל). עוד הו"ל ס' "איש יהודי" מחזה שעשועים בחמש מערכות (העתקה) (וויען 1878). בכ"י עמו: א) "משפט שלמה" ספור בג' חלקים (העתקה). ב) בן-ממר, ספור בשני חלקים. ג) "הרובל" ספור (העתקה). ד) "בית הלל" ספור גדול (כנ"ל). ה) "תורת הלשון", דקדוק. ו) "המורה" מעטהארע לעברית. ז) "אסף המזכיר" ענינים שונים. ח) "לשכת הסופרים" סכתבים. ט) שירי בן-יהודה.

ר' נפתלי צבי יהודה בר לין (נצי"ב) אב"ר ור"ט בעיר וואלאוין (פלך ווילנא).

N. H. I. Berlin, Rabb.
in Wolosin (Russl.)

נולד לאביו הרב ר' יעקב ברלין בשנת תקע"ו בעיר מיר (פ' סינסק). עוד בימי נעוריו הצטיין במדותיו ובכשרונותיו, כי התרחק מכל מנעמי החיים וישקוד בכל מקצעות התורה והתלמוד, ובלמודיו בחר לו דרך הבקרת וההגיון ויתרחק מן הפלפול העקום אשר החזיקו בו אז רבים. כבן י"ז נשא את בת הגאון ר' יצחק סוואלאוין לו לאשה, וגם בהיותו בבית חותנו לא נטה סדרכו החדשה בלימוד התורה שבע"פ

(* תכיל בכ"י יותר סמאת מאמרים סתריים בלשון המדרשים.

טמורה צום תרגום אונקלוס, יצא לאור
בראשונה כבאורים ע"פ כ"י ודפוסים
עתיקים (לייפציג 1877); ו) „אויס דעם אינ-
נערן לעבען דער דייטשען יודען אים
מיטטעלאמער" ע"פ מקורים נדפסים וכ"י
(לייפציג); ז) „אין נאנג דורך דיא ביב-
ליאטהעקען איטאליענס" (ברלין 1877);
ח) מאמר: צור געשיכטע דער יודען אין
פאזען (גראָמץ מאנאטששריפט בוך י"ז צד
175); ט) רבי ישעיה ברלין, איינע בי-
אגראַיִשע שקיצע (ברלין 1879); י) ביי-
מראַנע צור העבראָישען גראמאטיק אים
הלמוד אונד מדרש (כנ"ל); יא) קונטרס
„נחלת שד"ל" יכלכל לוח הרבנים והגאונים
הקדמונים וקצת ספריהם, ח"א (מעובדן
שד"ל, ברלין 1879); יב) „לחות אבנים",
העבראָישע גראמאטיקען אין איטאליען,
ח"א, מאתים מצבות מיוענעדיג ממאה
הט"ו והי"ו (פ"פ דמיין 1881); יג) תרגום
אונקלוס, מונה ומבואר ע"פ נוסחאות
שונות (ברלין 1882); יד) ביימראַנע צור
געאגראַפֿיע באבילאניענס אין הלמוד אונד
מדרש (1884); טו) זינאנאָגאל-פאעזיען,
העבראָישע מעקסטע מיט דער דייטשען
איבערזעטצונג אויס דער זינאנאָגאלען פּאָ-
עזיא דעם מיטטעלאמערס פֿאַן ד"ר צונץ
(1884); טז) מעטי אמ"ת בחרויים, מאת
הנקדן ר' יוסף ב"ר קלונימוס (ברלין 1886)
יז) דיא שריפֿטען דעם ד"ר מ. שטיינשניי-
דער (כנ"ל); יח) „אויס דען לעטצטען
טאנען דעם רעמישען גהעטמא (כנ"ל);
יט) פראָפֿעססאר פויל דע לאנארד נאך
זיינער נאמור געצייכענע (ברלין 1887);
כ) חרויים לר' מאיר ב"ר אליהו סגורניצא
באינגלמירא מכ"י אשר ברומא (1887);
כא) „וואת ליהודה" ח' דרשות מדרשות
אשר בכ"י של ר' שלמה מיכאל ז"ל (פרעס-
בורג 1888); מלבד כל אלה הוא מו"ל
בחברת הר"ר ד. האפטמאן משנת 1874
מכ"ע לחכמת ישראל; ומשנת תרמ"ה הוא
הראש לחברת מקיצי נרדמים שנסמרה
שנית

(תרמ"ו). ד) ס' „שאר ישראל", מלבד
שו"ת רבות ומאמרים רבים שכתב במכ"ע
שונים בעסקי הישיבה, סדריה ותקניה,
גם בדבר ישוב אה"ק.

ר' אברהם ד"ר ברלינער

Dr. A. Berliner in Berlin

נולד י"ג אייר תקצ"ג בעיר אדרזי-
טצקא בפלך פוזנא ושם היה אביו מורה
לילדי העברים מטעם הממשלה, ויגדלוהו
בתורה ובדרכי היראה. שמש לפני רבנים
ות"ח ולמד גם לשונות וקנה לו מרעים,
והשיג בהאזינווערויטעט בלייפציג תור
המעלה „דוקטור". בתחלה היה דרשן
בעיר ארנסוואלדע (בניימארק), ובשנת
1865 נקרא להיות מורה ומנהל לת"ת
אשר לחברת ש"ס בברלין, ובשנת 1873
נמנה לכורה בבוהמ"ר שנוסד על יד הר"ר
הילדעסהיימער. החת פקודת השר פאלק
השיג 2 פעמים משען כסף לנסוע לאיטליא
לברוק בכ"י אשר שם, ועוד קבל מהאקא-
דעמ"א בברלין 1500 מארק למשען בהוצאת
ספרו על התרגום אונקלוס. יותר מעשרים
פעמים היה באיטליא, ומה שראה ושקרא
שם בכ"י הודיע במכ"ע שלו „המאגאזין",
ועוד הרבה יש באוצרו לידע
ול הודיע.

ואלה ספריו שהוציא: א) רש"י על
התורה עם באור „וזכר לאברהם" ע"פ כ"י
ודפוסים ישנים ושאר ספרים עתיקים (ברלין
1866); ב) „פליטת סופרים" כולל פירושי
פשטנים קדמונים על פסוקי תורה שונים
עם מדרש חסר ויתיר, העתק מכ"י שונים
(מאינץ תרל"ב); ג) „יסוד עולם", שיר
חזיון מר' משה זכות, יצא ראשונה לאור
עפ"י כת"י עם פתח דבר בלשון אשכנז
(ברלין תרל"ד); ד) „מנדל חגנאל", פי'
ר"ח על מס' מכות; לקוטים מפ"י ר"ח על
התורה; כנ"ל על יהווקאל; תולדות ר"ח
וקורות ספריו בל"א (ברלין 1876); ה) „דיא

ר' אברהם בער בן חיים הכהן
גאמלאבער (אב"ג, מהללאל).

A. B. Gottlober

נולד י"ח שבט תקע"א בעיר קאנס-טאנסיין ישן (פלך וואהליין). למד בילדותו בחדרים ואח"כ אצל אביו גפ"ת וש"ק, גם הגה בספרי דקדוק והגיון שבאו לידו במקרה. בן י"ד נשא בת איש חוכר וחסיד לאשה, ויוסף להגות בתלמוד ובקבלה, וינס לכתוב ספר, "פהח תקוה" (קצור מס' שפע טל) ומורה שפת עבר (קצור מתל"ע). בהיותו במקרה בויטאמיר מצא ספרי רמח"ל, רנה"ו, החכמוני ועוד ויחל לחקת את שיריהם ובספר שקרא, "נתיב דעת". הקפ"א יצא עם אביו לנאליציא ויתודע אל חכמיה ובראשם ר' יוסף פערל והראיון הזה פעל הרבה על מעלות רוחו. תקפ"ט שב לארצו וללמודיו, החסידים הכריחו את הותנו לגרשו והוא נתק מהם ומדרכיהם, ובנו משפחתו מיראהם לבל יסע לחו"ל לבקש דעת הביאווהו שנית בכרית הנשואין עם בת איש-כפרי אצל באר. בעיר ההיא ראה את ספרי ר"מ לעפ"ן בלשון זשארנאן ויחל לכתוב גם הוא בשפה ההיא ספורים ושירים. אחרי תתו ג"פ לאשתו שב לקאנסטאנטיין ויהנה בספרים ובלמוד לשון אשכנז והחל לחבר חזיון, אטנאן ותמר" (שמור בכ"י). בשנת הק"ל הלך לאדעססא ויהי מורה בבית אחד העשירים, ויתודע אל חכמי העיר ואל חכם הקראים ויאסוף חמר לספרו, בקרת לתולדות הקראים. מקץ השנה עזב את העיר ויהי למורה גפ"ת בדוכאססארי וילמוד שם לשון רוסיא ופולין. בראשית תקצ"ג בא לדובנא והעמיד שם תלמידים הרבה ושהלם בעצמו במדעים רבים; אחר נשא אשה מבנות קרעמניץ, ויתודע עם ריב"ל. בשנת תקצ"ו היה מורה לתלמידים בווארשא. תקצ"ו הו"ל ספרו, "פרחי אביב" שירים ומכתבים (יוזעפאף ל"ג). תקצ"ח—תר"ט מורה לבני עשירים

בערים שונות ולאחרונה בכרדיטשוב. בש" תרי"א הו"ל בוויילנא ס' "הנצנים" שירים, בו ראשית השיר הגדול "תולדות השירה העברית", ובטרם נסע לוויילנא עמד בנסיאן ויקבל תעודה מורה כבימה"ר. בשו"ב הורה ג' שנים בביה"ס למטשלה בקאמניץ-פאדאלסק, ואח"כ בעיר מולדתו י"א שנה. תרי"ח הו"ל ס' "ענף עץ עבות" ג' שירים לכבוד אלכסנדר II ונתכבד מאת המלכות בסכתב תודה ואות כבוד. תר"ך הלך למסעיו בחו"ל ויכתוב דברי מסעו בהמגיד שנה ה'. בוויען התודע אל המשורר פראנקל וע"פ הצעתו העתיק ללה"ק ספרו "אויס עניפטען" ("ממצרים" וויען תרכ"ב). תרכ"ד הו"ל "בקרת לתולדות הקראים" (ווילנא), והעתיק ספר ירושלים להרמב"ן (זיטאמיר). תרכ"ה—תרל"ג מורה תלמוד בביהמ"ד בויטאמיר. תרכ"ז הדפיס שיר "מומר לתודה", ונדפסה בהזכובים מחברתו "אגרת בקרת" ע"ד משקל השירה העברית. תרכ"ז קונטרס "אגרת צער בעלי חיים" (זיטאמיר) ושיר חזיון "תפארת לבני בינה". תר"ל — ח"א מספרו "תולדות הקבלה והחסידות" (זיטאמיר). בהסגר ביהמ"ד (תרל"ג) בא לחבנא. תרל"ד הו"ל "נתן החכם (וויען). תרל"ה — בהשחר ספור "קול רנה וישועה באהלי צדיקים". תרל"ו—ל"ט הו"ל טבע"ה "הבקר אור" בלבוב, 'אחר עד קץ תרס"א בווארשא, בו הדפיס ספר "יום הזכרון", ב"ח מס' "פרי קיץ" (באורים לכה"ק) ספור "הזוהרו בבני עניים", הרבה שירים גדולים, וס' "ורכונות מימי נעוריי". נדפסו ממנו גם מאמרים ושירים רבים במכ"ע שונים. בכ"י עמו ספר "שירי מהללאל", ס' "בית המשתה", "מנורת המאור" (העתיקה שבע דרשות יעלליניעק), "עצבי הנזים", מאמר "מחסום לשור", אסף מכתבים, גם ספרים ושירים רבים בלשון זשארנאן (נדפסו: דער סעים, דער דעק-טון", דער גלגול וכמה שירים). עתה מושבו בביאליסטאק (פ' גראדנא).

הנגינות בלי עזרת מורה (ווילנא תרמ"ג).
 ובשנת תרמ"ה הו"ל ספרו השני, ומרת יה"ה
 המכלכל משפט שעורי המעלות Intervalle
 ונגינות מרככות Accorde, ונמצא בו גם
 חלק לספר מלי-לעז על כל מוצא פי
 חכמת הנגון. בשנת תרל"ז הו"ל ס' "קול
 יהודה" המכיל י"ב פרקי השיר לשירי עם
 ונגונים הנהוגים בחתונה לישראל. תרמ"ח
 הו"ל ס' "להקת נביאים" בארבע מחלקות,
 ע"ד מליצות לשה"ק. מלבד אלה נדפסו
 ממנו מאמרים במכ"ע, "קול לעם",
 "הישראלי", "הקול", "הלבנון", "המליץ",
 "הצפירה" ו"היום".

ר' אברהם גאלד :

Abraham Salomon Gold in Ploesti
 (Rumänien)

נולד בעיר יאססי (מאלדווי) בשנת
 1859. למד מפי מורים פרטים מקרא,
 תלמוד ומדרשים, שפות הקדם ומדעים
 שונים, גם בקר את ה"ליצעאום הלאומי"
 וכלה חק למדויו בשנת 1876. אביו הועידו
 להיות רב, אף הוא בחר לעסוק בספרות
 וללחום מלחמת-סופרים בעד אחיו הנלחצים
 ברוסניה. בשנת 1877 נבחר למנהל
 ביה"ס לעדת ישראל בעיר בחווי, ויהי הוא
 הראשון שהנהיג בביה"ס ההוא העתקת
 התורה לשפת רומניה. בהיות עבודתו
 קלה מצא לו שעות פנאי להגות ולהשתלם
 במדעים. גם הדפיס במכ"ע הרומיני
 Presentul (דהוזה) כמה ספורים היסטוריים
 ותמונות ומאמרים שונים. כן הדפיס במכ"ע
 "הקול" איזה מאמרים ע"ד מצב היהודים
 ברומיניא (שנה ראשונה גליון 24, 25 ;
 שנה ג' גליון 11—24), ובספר החדשי
 "אספת חכמים" הערות שונות על הראב"ע
 ועל מפרשו ר' שלמה נעמטער (שנה
 ראשונה תרל"ח גליון 2—7).

כאשר החלו בבתי הנבחרים ברומיניא
 לדון בשאלת היהודים, הסיר ה' ג. מעליו
 את משמרתו בביה"ס וייסד (1 יוני 1879)

ד"ר היינריך גאמליעב (Gottlieb) עורך
 דין בלעמבערג.

נולד בעיר ההיא בסוף שנת 1839.
 אביו היה נכד הג' בעל "יד הקמנה",
 ומלבד למדוים עכרים למדו גם לשון וספר
 וישלחו אל בית הנימנאוים ומשם אל
 ביהמ"ד הכללי בלבוב. בן כ"ב נתעמר
 כהאר ד"ר לדת ודין. זה כט"ו שנה הוא
 אחד מפרנסי העדה ויושב בסוד יועצי
 העיר, ובהתאסף שלחו הקהלות לבנ"י
 בנאליציה ללבוב (1876) נבחר לסגן וישב
 ראש. קריאות רבות בדבריו חממה ומדע
 קרא בפומבי בתוך חבורות שונות. נדפסו
 בחוברת מיוחדת סוכרותיו שדבר אל
 שליחי ועד הקהלות הנ"ל; מאמר ע"ד
 "ספר הקמנה ושטר מכירה באוסטריא",
 ומאמר בדבר התנך בשם
 Todesstrafe.

ר' צבי ניסן גאלאמב :

N. Golomb in Wilno.

נולד בעיר פאדועולווע אצל ווילנא,
 ט"ו כסלו תרי"ד. למד בראשונה אצל
 אביו מקרא ותלמוד ואח"כ בישיבות בווייל-
 קאטור. בירוא אביו לבל יבקר ביה"ס נתן
 ריחים על צוארו, ומעצר רעה בא לוויילנא
 ויהי לעוזר המניה בדפוס רא"ס. או
 העתיק ללשון יהודית פרק "הלכות דעות"
 להרמב"ם (ווילנא תרל"ו) ואחריו הו"ל איזה
 ספורים בשפה ההיא וחוברת "משלי
 חכמים". אח"כ היה למורה ש"ע לשעות,
 ולפי שיטתו וסדר למודו הו"ל מחברת
 "הדר לחינוקות בבית רבן" (ווילנא תרמ"ג)
 ויקר מקרהו להיות מורה בבית המנגן
 פאסינאק אשר היה אימן נער יתום
 מטשפתו שהפליא לפרוט עלי הגיון לעיני
 המין רבה בהיותו בן עשר שנים, את
 הנער הוזה הורה גאלאמב עברית, ובשכר
 זה למדו פאסינאק תורת הנגון. טקן
 איזה שנים הו"ל ספרו "מנצח בנגינות",
 הסלמד לומר ולנגן בכנור מעל אותיות

נדפס בראש ס' „שפה לנאטנים" לר' נחמן יצחק פישטמן, אחד בספר „מגד ירחים" ח"א ושיר השלום על הברית הכדוהה בפאריו 1856 שעליו כבדהו נאפאלעאן השלישי במכתב תודה). בשנת הרס"ז בא ליאססי ויהי לסוחר וייסד בת"ס לילדי בני ישראל, גם שולח פעמים במלאכות ההמון לברך את קיסר אוסטריא. בשנת 1878 הו"ל ביאססי ספרו: ידיוה האיסי בן שמעון בן שטח, הוות קשה בדה"י אשר לישראל. וכתב או שירים רבים בשפ"ע ובלשונות העמים. בשנת תרמ"ה הוציא כמה משפחות מישראל מארץ רומיניא לאמעריקא. בשנת הרמ"ח תקע אהלו בעיר לביב.

ר' ישראל איסר בר' משה גאלדבלום (פרח זהב, ובר"ה יאפ"ז).

Isidore Goldblum, Paris, 3 rue de Figuiet St. Paul.

נולד ט' תמוז תרכ"ג בעיר וולאדיס-לאוואוו. הגה מנעוריו בתורה ותלמוד, למד בישיבה באיישישאק שנתים ימים וכוואלאווין שנתים ואח"כ בישיבה בעל, חתם סופר ז"ל בפרעשבורג. משם הלך לפוונא וישב בה ד' שנים ולמד פוסקים אצל הד"ר זאב פייילענפעלד, גם שקד בלמודי חול ובספרות ישראל העתיקה. מטעם גורת הטמשלה בפרוסיא על ילדיו חו"ל נאלץ לעזוב מקומו ויבא באחרית תרס"ה לפאריו וע"י מכתבי-מליצה מאת הפרופ' גראטץ ועוד, מצא מהלכים כבתי חכמי פאריו, ובהשתדלות הרב הכולל הורשה לו מאת הפקיד הראשי של הביבליותיקה הגדולה לעבוד שמה במחלקות כ"י העברים. — הוא סופר המידי לס"ע המגיד, העברי, הציון. ובשנת תרמ"ו נדפסה מחברתו „בקרת ספרים" (בראדי) ובכנסת ישראל השניה נדפס מאמרו „גנוי ישראל בפאריו" ונמצאו ת"ו בכ"י ג' כרכים ספר „כתבי ב"ג ז"ל" עם הערות ממנו (נדפסו ממנו איזה מכתבים לרונגא במכה"ע), וספר „טספופ

בבוקארעשט מכ"ע שבועי בלשון רומיניא בשם Fraternitatea (האחוה), שבו נצב לריב עם צוררי היהודים, גם הדפיס בו כמה מאמרים ספרותים ופילוסופיים ואסף שירים בלה"ק בשם „הנצנים". בירח דעצ. 1880 מכר ה' ג. את המכ"ע ההוא, ומראשית 1881 יסד מכ"ע אחר בשם Aparatorul (הסניגור) אשר אליו נקבצו סופרים רבים ונועד להלחם עם המכ"ע האפיציאלי העוינים לישראל ולהצדיק את היהודים מעלילות שונאיהם. מן המאמרים הרבים שנדפסו בו עשה רושם ברבים המכתב גלוי להאדון בראטיאנו" אחרי פעל הצורך ההוא על רוח הנבחרים להסכים עמו בדבר הגרים ברומיניא (אפריל 1881).

המכ"ע ההוא הופיע בראשונה פעמים בשבוע ואח"כ בכל יום. אבל בהיות ה' ג. נדרף מהטמשלה על ידו, נאלץ בשנת 1884 לחדול מהו"ל וילך לעיר פלאעשטי ששמה נקרא לנהל את ביה"ס Luca Moisi. מן העת ההיא עד 1888 הדפיס בלשון רומיניא „לייבניץ אונד שפינוצא" חקירה פילוסופית 1883. „סדר התפלות" מעתק ללשון רומיניא, עם העתקת „פרקי אבות" ובאורים (1883). ספור „איש פאָאָרזאלע דעס הייטמעלס" (במכ"ע Cur-ierul Prahovei 1887). ותחת מכבש הדפוס: א) ספר „טראה שלמה" והוא מראה מקומות במקראי קודש על ס' „דרך סלולה", מהרב מוהר"ר יהודה בן הרב אליעזר הכהן קראן; ב) דיא יוראעל. רע-ליגינאנסלעהרע פֿיר פֿאַלקס-אונד מיטמעל-שולען (רומיניא).

ר' מושולם זלמן גאלדבוים.

M. S. Goldbaum in Lemberg (Galizien)

נולד י"א טבת תקצ"ו בלבוב. נחגדל בין משכילים ויהגה בספרי חו"ל ובלשונות ובמדעים, וילמד ידיו למשך בשבט סופר דכתוב שירים שונים (אחד

הראשים ופעליעמונים שונים (בהם: „אתיו הגה“; „בין הערבים“; „קציר חמים לחג המצות“ ועוד), גם היה בין סופרי מכה"ע „יהודה וירושלים“ ו„שערי ציון“ בצאתם לאור. גם ב„הצבי“ יקח חלק כפעם בפעם. בהאסיף מראשית צאתו נדפסו מאמריו על אחת אה"ק והמושבות, והנהו סופר תמיד להצפירה ולהמליץ.

ר' יצחק ב"ר מאיר גאלדמאן בוילנא:

Isaak Goldmann in Wilno

נולד כ"ט חשוון בשנת ת"ר באחת ערי השדה בפלך ווילנא. למד בילדותו טפי מלמדים גפ"ת גם תנ"ך ודקדוק. בהיותו בן י"ד למד בישיבת ר' גרשון תנחום במינסק ואח"כ בישיבת וואלאוין זמן קצר. בהיותו בן י"ז החל להגות גם בספרי חכמי ישראל הקדמונים והאחרונים ובספרי משוררינו. בשנת תרכ"א העתיק מישבו לוויילנא ויתרועע עם משביליה ויצק מים ע"י אד"ם הכהן ז"ל. בשנת תרל"ז נדפס ספרו „הפחד בלילות“ שירים (ווארשא); תרל"ט — שנים קדמוניות (ווילנא); תר"ס"ה „שיבת ציון“ (ווילנא) ושירים אחדים מפורים בספרי העתים; גם מאמרים אחדים בכה"ע. ונמצאים ת"י עוד שירים מעטים ומאמרים שונים והערות רבות על אוצה"ש לב"ו ובאורים על כה"ק.

ר' בערוש גאלדענבערג

B. Goldenberg in Tarnopol (Galizien)

נולד בשנת הקפ"ה חצי אדר בעיר ווישאנוויץ ברוסא, שלש פרסאות מקרעמניץ. עד שנת ת"ר היה בבית אביו וילמוד בחדרים תלמוד ומפרשיו. בשנת ההיא אחרי חג הסכות בא לעיר טארנאפאל כי לקחתהו חודתו חשוכת כנים להיות לזו לבן וירוש. שם למד עם אחד מרעיו מגולי רוסיא תנ"ך, ובעצמו למד בחכמא דקדוק,

להולדות ר' אליהו בחור ובל שריו" ובאו ממנו איזה ענינים לדונסא ב„המליץ“ וב„העברי“ (תרס"ו—ס"ח), וכתבים רבים להולדות העיר פוזנא. הוא העתיק בעד שוח"ה את פירוש ר' דונשן' תמים לספר יצירה, וספר יראים לר' אליעזר מטיץ ועוד ספרים קטנים הגנוזים בביבליותיקה שמה. לזכרון בן-עירו ב"ג שלח במתנה הרבה מכתביו לאיצר הספרים בפאריז ולהברויש מוועאם, ולהביבליותיקה של שוח"ה.

ר' יעקב ב"ר אשר גאלדמאן בירושלים

Jakob Goldmann in Jerusalem
(Palästina)

נולד ביום השבת ג' אדר ראשון תרמ"ז בעה"ק ירושלים. בהיותו כבן חמש הלך אביו בתור שד"ר ממקהלות האשכנזים בירושלים לאסוף נדבות בערי תוגרסה, זכיום י"א להדש מנחם אב נרצח נפש לא הרחק מסאלוניקי, ואמו נשאה לאיש אחר (ר' צבי גראיעווסקי) אשר לקח את יעקב לו לבן, ויחנכהו בלמוד התלמוד, גם בתנ"ך ודקדוק. בהגיעו לשנת הי"ג בא לבית הישיבה (ישיבת עץ חיים) וראש הישיבה מהרמ"ג כהנא ז"ל קרבהו אליו ויעוררהו ללמוד שפת עבר ולקרוא בספרי השכלה אשר הובאו מווילנא ירושלימה. בהיותו כבן ט"ז ארש לו אשה, ובעת ההיא החל כבר לכתוב חדשות ומאמרים בטכ"ע העברים. ע"י רדיפות מואסי ההשכלה נאנס לעזוב את הישיבה, ויהי למורה בבית עשיר, אשר מת מהר והקנאים מררוהו ורבו שנית עד כי נחלה ועינו כהו. אז נסע לחו"ל לבקש מזור, ויהי באדעסא, בקיוב ובווארשא (תרל"ט) ויסצא מרפא וישב לירושלים, ומאז החל לערוך מאמרים רבים להצפירה. בשנת תרמ"ז היה עוזר למכה"ע „החבצלת“, ובלכת המו"ל משך ג' ירחים לצפת היה יג"ס לעורך לברו וכהב בו כל המאמרים

בשנת 1865 י"ל ספרו „ציצים ופרחים“ (שירים בלה"ק). 1866 — „דאם יודעלע“ (שירים בזארגאן). בשנה ההיא נמר למודיו בכיטרה'ר ונתמנה למורה טמעם הממשלה בסיםפערפאָל ואח"כ באדעססא. משם הלך ללעמבערג והו"ל מכ"ע „ישראל'ק“. מלבוב בא למשערנאוויץ והו"ל (1876) מכ"ע „איוראעליטישעס פאלקס-בלאטט“. בשנה ההיא בא ליאססי ויסר „תיאטרון יהודי“. משם הלך עם להקת המשחקים לכאטושאן, גאלאץ ולאחרונה לבוקארעשט, וחבר בעת ההיא 16 מחוות בשירים למען התיאטרון. אחרי מלחמת רוסיא והגורמא שב לאדעססא בראש התיאטרון ויסב עם להקת המשחקים בכל ערי רוסיא הגדולות וחבר המחזות: א) דער פאנאטיק. ב) דר' אלמאָס סארדאָ. ג) שולמית. ד) בר-כוכבא. 1886 נהל את התיאטרון היהודי בווארשא. 1887 נסע לאמעריקא ומו"ל עתה בניוארק מכ"ע „יודישע איללוסטרירטע ציט'ג“.

ר' משה דר' גאסטער

Dr. M. Gaster in London

נולד בשנת 1856 בארץ רומיניא. לאביו שהוא מזכיר ראשון בבית פקדות הציר ההולנדי בבוקארעשט. אחרי השלימו חק למודיו בארץ אבותיו הלך לאשכנז ויבקר בכמה בתי מדרש מדעים, ובעד חבורו על אדות הפלוסופיא הרומינית זכה לתעודת דוקטור-פילוסופיא. הזכור הוה נדפס בשנת 1877 בספר העתי „צייטשריפט פיר דאמאנישע פילאלאגיע“. תורה והכמה ישראל למד הדר' גאסטער בבי"ס הרבנים בברעסלוי. 1880 שב לרומיניא, וביום 22 נאוועמ' לשנה ההיא הרשה לו שר ההשכלה לדרוש פרקו בכי"מ המדעים בבוקארעשט על דבר השפה הרומינית וספרותה. טאו והו"ל סאמרום רבים ונכבדים בכתיבי העתים הרומינים וכסה"ע בחו"ל ע"ד ספרות הרומינית, ובעד פעולתו זאת כבדהו המלך בשנת 1881 באות הכבוד Bene Merenti. 1882 בחרהו

כי דודתו ודודו נצבו לו לשמן, ויצליח בלמודיו וינס לכתוב מאמרים ושירים בש"ע אשר מצאו חן בעיני אברך אחד למדן ומשכיל (ר' ישראל דינעס), והוא למדהו שפת אשכנז ורומי, גם המליץ עליו לפני מורה ביה"ס של ר' יוסף פערל לקרבהו, וראש המורים רייטמאן למדהו שעות אחדות ביום. בשנת תר"י הקים לו בי"ס לילדים עברים ללמדם עברית ואשכנזית ושם עשה עד תר"כ. משם הלך לעיר הוסיאטען, עיר מולדת אשתו, והיה שם עד ש' תרכ"ג ויעמד תלמידים הרבה. תרכ"ג שב למארנופול במות עליו אשתו ובשנת תרל"ה לקחהו הח' הלל כהנא בבאטושאן (רוטניא) להיות למורה בבית ספרו וישב שם ג' שנים ותרל"ה שב למארנופול. ואלה שמות ספריו: „אהל יוסף“, תולדות הח' יוסף פערל (לבוב תרכ"ה); „משא סמאלקא“ העתקה מפולאנית על שווי הזכויות ליהודי' מאת הארון סמאלקא (תרכ"ח בכראוי אצל ברוך ווערבער ז"ל); „גנה הירח“ מכ"ע חדשי, י"ל בשנת תרל"ב ל"ג י"א חוכרות (בלבוב). ובשנת תר"מ הו"ל עוד ד' חוכרות (מארנופול); „דיא רעליגיעזען אידעען דער אלטען“ (חוכרת בת ד' באגען. תר"מ מארנופול); „דיא אססיטילאציאן דער יודען“ (כה 2 1/2 באגען תרמ"ג, מארנופול); „יוסטען אונד געברייבע דער אלטען העבראָער“ (תרמ"ה מארנופול); „שירים אחדים בשפת אשכנז“ (תרמ"ה). עוד נדפסו מאמריו ככוכבי יצחק (חוכרת י"ג, י"ז, ל"א ול"ב. בעברי אנכי, המגיד, החבצלת). מאמרים אשכנזים בווענער וועלטבלאטט, שהו"ל הרב סקראקא. —

ד' אברהם גאלדפאדען

A. Goldfaden in New-York

נולד בעיר קאנסטאנטינאפול (פ' וואהלין). אביו לקח לו בילדותו מורים ללמודו הלמוד, לה"ק, ל"ר ואשכנז. אח"כ בקר בביה"ס שיטרה הממשלה בעירו. בשנת 1857 בא לביהמ"ד הרבנים בוויאמיר.

פאריז ומרדכי בשם „הנמטרות והנגלות“
(ווארשא תרמ"ו).

ר' יהודה ליב ב"ר אשר גארדאן (יל"ג)

Leon Gordon, St. Petersburg

3 Rotte 2/2

נולד ביום כ"א כסלו תקצ"ח בעיר
ווילנא. בן ארבע שנים וארבעה ירחים בא
לחרו של ר' ליפא, שהיה מבני הישיבה
של ר"ח טוולאזין ולמד לתלמידיו בתחלה
סקרא וגם ראשית כללי הדקרוק ואחר יצא
למשנה ולגמרא. כבן תשע יצא גם מחדרו
והיה עובר בכל זמן מחדר לחדר, עד בואו
בהיותו בן י"א שנה לביתו של הרב ר' יצחק
סירווינט ולמד עם בניו שלש שנים. משם
יצא עוד לחדרים שונים, וכבן מ"ו למד
בעצמו עד שנתו ה'י"ז וסיים כל הש"ס,
ואז פנה להשכלה ולדיעות חיצונות. כבן
עשרים ושנים שנה עמד בנסיון בתור
מורה לבתה"ס, ובשנת תר"ג נתמנה למורה
בית"ס בפוניוועז. תר"ז הו"ל את ספרו
הראשון „אהבת דוד ומיכל, שיר“
(ווילנא). בראשית תר"ך העתיק משכנו
לשאוועל, ובשנה ההיא הדפיס ספרו „שלי י
יהודה, קבוצת משלי מוסר כתובים
בשירים בלשון יהודית“. משנת תר"ך עד
תרכ"ד היה סופר עוזר במכה"ע האשכנזים
אשר לפיליפאָהן, ונדפסו ממנו מאמרים
רבים במכה"ע שונים בל' רוסיא (ראוסויעמ,
ציון, דען ועוד), ודרשתו שדרש בביהכ"ג
בשאוועל ביום כ"ו אוגוסט תרכ"ג נדפסה
במה"ע רוססקי אינוואליר ביום 11 סענמ'
שנה ההיא. בשנה ההיא (1863) היה גם
סופר המידי במכה"ע גאַלאַס, וכל המכתבים
משאוועל שנדפסו בנאלאס בארבעת חדשי
השנה ההיא האחרונים לו המתה. — בשנת
תרכ"ה נתמנה למשגיח ומורה ראש בשפת
רוסיא בבית"ס במעלו, ונדפסה במ"ע וויל.
וויעסטיק (12 נאוועמבער, גליון 240)
דרשתו שדרש ביום פתחו את בית"ס לנערות.
תרכ"ו הו"ל ספרו „שירי יהודה, קבוצת

שר ההשכלה לחבר בועד החכמים הבוחנים
תלמידי הגימנוזיום. בראשית 1883 הו"ל
את ספרו הגדול ע"ד הספרות הרומינית,
וע"י ספרו זה ויצא ספריו זכה להכנס
לחברת „אתונא הרומינית“ וחברת חוקרי
גלילות הארצות, שראש החברה ההיא הוא
המלך קארל. פעם דרש הרב' גאסמער
בבית הסענאט באוני שרי הארץ ורבי
המדינה וגם המלך שמע מדברותיו ויהללהו
אחרי הדרשה. אחרי כל זאת, ואף כי
בשנת 1883 השלים חק עבודתו בצבא,
מנעה ממנו הממשלה את שווי הזכויות
כי יהודי הוא. בשנת 1885 גורש הוא
ועוד חכמים וסופרים וזלתו מן הארץ על
השתדלם יתר מדי למוכת היהודים ויעירו
חמת העם נגד הממשלה.

אחרי אשר גרש הרב' גאסמער מארץ
מולדתו הלך ללונדון ובדרושויו בשפת
אנגליא משך אליו לבבות. ראשי ביה"ס
המדעים באוקספורד קרבוהו ויתנו לו מקום
בבית מדרשם. באחרונה נתמנה לרב
„וחכם“ לערת הספרדים בלונדון. לו בכ"י
ספר גדול ע"ד היחס אשר בין הספרות
הסלאויות העתיקה ובין ספרותם של שאר
עמי אירופה בימי הבינים. גם נדפסו
במה"ע האנגלים רבים ממאמריו בעניני
חכמת ישראל. בשנת תרמ"ט בקשוהו שרי
המיניסטרוים החדש ברומיניא לשוב לארצו,
גם התרפסו וירהבו אותו בדברי כבוד וחקן,
אך הוא לא הניח את מקומו וכהונתו
לא עוב.

ר' אריה גרונם גארדאן בווארשא

A. G. Gordon in Warschau.

נולד בשנת תקפ"ו בעיר מאלאט
פלך ווילנא. בהיותו בן י"ג למד מפי הרב
בעיר ההיא ומשם בא לישיבת וואלאזין
זילמד שם שנתים ואח"כ שרת את הגאון
ר' ישראל סאלאנט ז"ל. תרמ"ב העתיק
דברי שליידען ע"ד היהודים בשם „מפעלות
היהודים“. תרמ"ד העתיק מסתרי חצר

תרמ"ז כבואו לריגא הגישו לו משבילי העיר
זר דפנא של כסף.

ממאמריו בל' רוסיא יש עוד להזכיר
את זכוחו עם בראפמאן הידוע. המאמר
День Еврейскія братства הנדפס במה"ע
נומ' 27-28 לשנת 1869 והמאמר הנדול
במה"ע גאלאס ביום 7 יוני 1876 נליין
156. מלבד שיריו ומאמריו בלה"ק שגדפסו
בכמה מכ"ע ומאספים ספרותיים לעברים.

ר' שלמה זלמן גוטשמאדט

S. Z. Gutstadt, in Paris.

נולד י"ד טבת תקס"ח בעיר
קאלוואריא בפולין. למד בישיבה בוויילנא
ובוואלאוין. בא 1843 לא לונדון ואח"כ
התישב בפאריז (1853). בשנת 1866
נדפס בפ"פ דמיין ספרו "אמרי שלמה" על
משלי, ויש לו בכ"ס 'דברי שלמה' כולל
חקירות שונות וביאורים על כה"ק.

ר' יוסף ב"ר יעקב גיביאנסקי

Josef Gibianski, in Warschau.

נולד ביום ו' טבת תר"ז בעיר ליפסק
(פלך סובאלק), נתגדל ונתחנך בישיבת
וואלאוין, ובשנת תרכ"ד הדפיס ספרו
שארית יוסף (הספד על מות הרה"ג ר'
יוסף באָטער אב"ד סלוצק) (וויילנא). בשנת
תרל"ו — זכות אבות" ביאור על ספי
אבות וגם פירש "מילי דאבות". ועוד עמי
בכ"י כמה ספרים. ונדפסו ממנו מאמרים
שונים במכ"ע הכרטל, הצפירה, המגיד,
ועוד — עתה מושבו בווארשא.

ר' משה ב"ר יוסף ד"ר גידעמאן.

Dr. Moritz Güdemann in Wien

נולד כ' שבט 1835 בעיר היל-
דעסהיים במדינת הנובר. אביו היה סוחר
אוהב תורה וחכמה, ויחד בשנת 1827
בית המדרש לתינוקות, העומד על תלו

שירים שונים בלשון יהודית" (וויילנא). בעיר
הדיא החל לכתוב מאמרי בקרת בלשון
רוסיא במספר העתי, יעוון. ביבליותיקא"
ללנדוי. בשנת 1872 נקרא לבוא לפמ"ב
להיות מזכיר וסופר להעדה ולהחברה מרבי
השכלה. בשנה שלאחריה השתתף בהעתקת
ח'ת לל' רוסיא ובעריכת הס' Міровосар.
Тахму. אשר יצא לאור ע"י החברה מרבי
השכלה. — הו"ל: עולם כמנהגו
ספור ראשון, שני ימים ולילה אחד בבית
מלון אורחים" (ווארשא). 1876 נדפס
בהשחר ובחבורת מיוחדת שירו, קוצו של
יוד". בשנה שלאחריה הו"ל: "עולם
כמנהגו ספור שני, אחרית שמחה הוגה"
(וויילנא). — את משמרת פקודתו בעדת
פמ"ב ובחבורת מרבי השכלה נשא עד שנת
תרל"ט, שאז יצאה מחלוקת בתוך הקהלה
בשביל מנוי הרבנים, והלשינו עליו כי
התערב עם שונים, ונתרחק לזמן קצר
מפמ"ב, ובין כך גברה יד שושניו להביא
איש אחר על מקומו. משנת 1881 עד 83
היה עוזר ללנדוי בהוצאת מכתב עתי החדשי
"וואסחאר" והחלק המדעי היה תחת ידו,
וכל מאמרי הבקרת שגדפסו שם וחתום
תחתם שם "מבקר" — לו המה. שתי
פעמים מן 81 עד 83, ומן 85 עד סעפטמבר'
88 היה עורך (רידקטור) את המליץ, וגודעים
מאמריו הראשים שחתם תחתם בשלשה
כוכבים, ופילימוניו בשם "צלוחית של
פלייטון" וחתום תחתם, אוזב". — בשנת
1881 חגגו חובבי שפת עבר בפמ"ב את
יום מלאת כ"ה שנים מאז הו"ל ספרו
הראשון (אדו"ט) וכבדוהו בעט זהב וגביע
כסף טהור והוציאו במשך שתי שנים את
כל שיריו בשם, כל שירי יהודה ליב
גארדאן" ישנים גם חדשים, בארבעה
ספרים: א) שירי הגיון, ב) משלים, ג) שירי
עלילה, קורות ימים הראשונים. ד) שירי
עלילה, קורות ימינו וכו'. בשנת 1886
ה"ל ה' אי"ש בווארשא איזה משירי יל"ג
בלשון יהודית המדוברת, בשם "ליעדער
אין דער פֿאָלקסשפראַכע". בחדש אייר

הרבה במ"ע שונים, ונדפסו ממנו מאמרים גם בהאסיף טראשית צאתו.

ר' דוד באראן גינצבורג.

Baron Dawid Ginzburg
in St. Petersburg.

נולד ביום י"ג תמוז תרי"ז לאביו הבאראן הירץ (האראץ) ג"ב. למד תלמוד ורמב"ם מפי ר' צבי הכהן ראבינאוויטש, וירד לעומק ההלכות והשיטות היותר חמורות, גם הגה בשקידה בספרי חכמי ישראל כלם, מלבד חכמות חיצוניות ולשונות איירופא ובני הקדם, כעשרים במספר. בהן גם שפות אחרות משבטי הקוקאזים ושפת הקאפטים.

הו"ל : א) ס' „באר לחי" לר' יצחק בן מודרוס ; ב) ספר התרשים לרמב"ע ו"ל ; ג) אף חבר עור איזה מאמרים בדבר משקל הפסוקים במליצות הנ"ך ; וחבר ד) מאמר אדות נסיגה המעטים, והדפים ה) קינטרס מיוחד נגד ביקקל אשר מצא במקרא את משקל חרוזי ארם המאוחרים בזמן.

החת סככש הדפוס : א) מאמר על לשון ערב כפי אחינו אשר בתימן ; ב) רשימת כ"י בלשון ערב ויון ושפת הקופטים המונחים בעקד הספרים אשר בביה"ס ללמוד לשונות קדם עם הערות שונות. ובכתובים עמו ג) מאמר על ציורי ישראל בימי הביניים.

ר' שמואל חיים גירון, רב בעיר טורינו באיטליא.

Prof. S. Ghiron, Rabbino Maggiore
nel Torino (Italia).

מלד ביום י"ח אלול תקפ"ח (28) אויגוסט 1828). למד בתלמוד תורה (או גם למורי צדק ולרבנים) שבעיר ווירציללי

עד היום, והוא הקדיש את בנו סנעוריו להיות רב ומורה. וכאשר היה בן ח' נכנס אל הגימנאזיום ולמד תורה ונטרא אצל רב אחד. בהיותו בן י"ז עזב את הגימנאזיום אחרי עמדו בבחינה, וילמוד גפ"ת שנה שלמה אצל רב העיר ר' מאיר לאנדסבערג, ובן י"ט הלך לברעסלויא לבקר את הסימינריום והיה מן התלמידים הראשונים בפתיחת הבית (10 אויגוסט 1854). שם למד עד שנת 1862 אצל ר' זכריה פראנקל, רצ"ה גראץ ואצל ר' יעקב בערניים, ובשנת 62 נקרא להיות רב במאנדעביורג. בשנת 1865 בחרו בו הרפורמנטים של ברלין להיות רב בברלין, אך פרנסי העיר לא חשו לבחירה זאת*). בשנת 1866 נקרא לווינע להיות דרשן, ובשנת 1868 נתמנה ג"כ לראב"ד, ובכהונתו זאת יכהן עד היום.

חברויו : א) „דאס לעכען דעס יידי-שען וויבעס" (חיי האשה היהודית) (במכ"ע ישרון של קאבאק ובחזרת מיוחדת, ברעסלויא 1859). ב) Mosleh ed-Dinil Sch. D. H. Consesuum tertius et quartus ad fidem codicis Wratisla-wiensis etc. (המשא אשר נשא למען קבל תאר „ד"ר פילוסופיא" לייפציג 1861), ג) „דיא געשיכטע דער יודען אין מאנדע-בורג, נאך אורקונדען" (במ"ע החדשי של פראנקל ובחזרת מיוחדת ברעסלוי 1865). ד) „ועכס פרעדיגטען אים לעאפאלדשטאר-טער טעמפעל אין ווינע" (ווינע 1867). ה) „יידישעס אים כריסטענטהום", דרשה ב"בית המדרש" בווינע 1867. ו) „יערו-זאלעס. דיא אפפער אונד דיא ארגעל", דרשה, 1871. ז) „רעליגיאנסגעשיכטליכע שמודיען, לייפציג 1876. ח) „דער יודישע אונטערריכט" (שלשה ספרים על קרונה החינוך אצל היהודים). מלבד זה כתב

* ע"ד קורות הבחירה הזאת יבטוח החכם גידעמאן לפרסם ברבים דברים הראויים להשמע.

(תרכ"ח—ל"א), „מגיד משנה“ (מאת מו"ח), „ציר נאמן“ (ווינן תרמ"ב), הו"ל מחברות מיוחדות : א) „המתאונן“ שיר מתאר תמונת חיי היהודים בגאליציה (לעמבערג תר"ט), ב) „שירת דודים“ מנחת חתונה מזכרת אהבה לאחד מידידיו (שם תרמ"ד). ג) „שיר טאה שנת“ תולדות מונטיפיורי בדרך שיר (שם תרמ"ה). ד) „ברוך הבא“ שיר ליום בוא יורש העצר רודאלף לעמבערג (תרמ"ו) ונמצאו ת"י בכתב-יד עוד שירים רבים.

ר' שאלתיאל אייזיק גראבער
ביאראסלוי.

Eisig Gräber in Jaroslau, Galizien

נולד בעיר יאראסלוי בגאליציען ביום י"ח תמוז תרמ"ז (26 יולי 1856). יחיד היה להוריו אשר גדלוהו על ברכי התורה ויהנה בתלמוד ופוסקים וגם במדעים שונים ואח"כ החל לכתוב מאמרים שונים שנדפסו במ"ע היהודי, עברי אנכי, הבקר אור והצפירה. בשנת 1881 הו"ל פעמים בחודש מכה"ע: „האודה עמו וארץ מולדתו“ (פרועמישל י"ג גליונות). בשנת 1887 החל לחו"ל ספר שנתי „בית אוצר הספרות“, אף הו"ל הרבה ספרי מחברים אחרים (ספרי שד"ל : יסודי התורה (לכוב 1881); סל אורות, שירים קדמונים (פרועמישל 1881). אגרות שד"ל, ה' חלקים (1885). פניני שד"ל (1880). בית האוצר (1888). ספרי ר"ט יצחק אשכנזי; הואיל משה (1886). „שמחת הרגל“ (86) ועוד. ומדפיס המשך מאגרות שד"ל עד עשרה כרכים.

ר' צבי הירש גראצמן

Dr. H. Graetz, Universitäts-
Professor in Breslau.

נולד ביום ר"ח כסלו תקע"ז בעיר מעער זשערקאו מחוז פאוען. בבית הספר

(Vercelli) במדינת פיאנטי באיטליא. בשנת 1852 נקרא בשם „פראפיסור בפילוסופיא“ באוניווערזיטעט במורינו, והרב הלל קנטוני מו"ר בעיר ההוא סמך ידו עליו בשנת 1848. הרב ר' יוסף רפאל הלוי ומרכזי מורטרא קראוהו בשם מעלה הרב בשנת 1856. — משנת 1855 עד 1877 היה משנה לרב בעיר ההיא, ומשנת 1877 עד היום הנהו רב כולל לקהלת מארינו שמספר בני ישראל בה יותר מג' אלפים נפשות. הוא ירה אכן פנה ומוסד לביהכ"נ שהוא המחודר בכל מדינת איטליא, וגם לבית תלמוד תורה (1883). בשנת 1879 הו"ל סדור תפלה כמנהג בני איטליא עם העתקה איטלקית מלה במלה, ועוד סדור תפלה לילדי ת"ת עם העתקה. בשנת 1880 הדפיס עם הח' פיירון Peyron (שלא מבני"י) לוח כל כ"י בלשון ערבית אשר בבית עקד העיר הואת Codices Hebraici manu axarati Regiae Bibliothecae quae in Taurinensi Athenaco osservatur.

ועוד הו"ל שירים וקניות בלשון ערבית ודרושים בלשון איטלקית, ועוד לו בכ"י שירים ודרושים רבים. טלך איטליא: יוטוריו Vittorio Emanuel כברו בשנת 1877 באות הפארת Cavalieri della Corona d' Italia. אביו ר' יהודה ישראל היה מו"צ בעיר איבריאה Ivrea בפיי-מונטי, וא"ז ר' יצחק וונה היה רב במדינת קסאלי ואגפיה.

ר' צבי הירש געלבערג

Hirsch Gelberg in Lemberg
(Galizien.)

נולד בעיר קאטיאנקא-סטרומילאוו בגאליציה ביום ח' תמוז תר"ז, וילמד בגעריו תלמוד ופוסקים גם שקד על ספרות העברית. מלבד שירים ומאמרים אחרים שנדפסו ממנו במכ"ע „עברי אנכי“

ציומום אים יודענטהום (דרישה במעשה מרכבה בדור השני אחרי התגלות הברית החדשה אצל היהודים), קראטאשין 1846. ב) „געשיכטע דער יודען“ (דברי ימי היהודים מוזן בריאת עולם עד שנת תר"ח), בי"א כרכים גדולים, נדפסו בלייפציג ברלין וברעסלוי משנת 1853 עד 1876. נעתקו גם לשפת צרפת, אנגלית והונגארי, ואיזה כרכים גם לעברית ולרוסית. ג) „דיא וועסמאָנטישע געזעטצ-געבונג אין בעטרעפף דער יודען“ (חוקי נאטאה המערבית בנוגע ליהודים) העתקה מיוחדת מספר דין וחשבון השנתי של בית מדרש הרבנים בברעסלוי (1858). ד) „דויער דער געוואלמאמען העללעניזירונג דער יודען אונד דיא מעמפלעענטווייהונג דעם אנטיאכום עפיפאנעם. ברעסלוי 1864 (העתקה מס' דין וחשבון שנתי של ביטרה"ה. ה) Smaï et Golgatah יחס דת נצרת לתורת משה. פאריו 1867. ו) „פראנק אונד דיא פראנ-קיסטען, איינע זעקסטענגעשיכטע אים דער לעטצטען העלפטע דעם פאריגען יאהר-הונדערט“ (תולדות הקבלה וצמיחת החסידות אחרי מות שבתי צבי), ברעסלוי 1869. ז) „קהלה. דער זאלמאָנטישער פרעדיגער, איבערזעטצט אונד קריטיש ערלייטערט.“ (העתקה ספר קהלה עם באור והערות), לייפציג 1871. ח) „שיר השירים, אדער דאס זאלמאָנטישע האָעלעידר איבערזעטצט אונד קריטיש ערלייטערט“ (העתקה ובאור ס' שח"ש), שם 1871. ט) „לקט שושנים“ מולל שירי שפה עבר מימות התלמוד עד דור עמנואל רומי, לקטו אספו וערכו לפי סדר הזמנים ד"ר צבי גרעטץ, ברעסלוי 1872. י) „דער איינהייטליכע כאַראַקטער דער פּראָפּעטיע וואַל'ס אונד דיא קינסט-ליכע גליעדערונג איהרער מטיילע (ע"ד נבואת יואל), שם כנ"ל. יא) „דאס קאָניג-רייך מעזענע אונד זיינע יוד. בעפּאָלקע-רונג“ (מלכות מעזענע באפריקא והיהודים היושבים שם) בספר דין וחשבון שנתי של

למהחילים אשר בעירו למד ראשו ידיעות חיצוניות, ובהיות כשרונותיו גדולים נותרו לו הרבה שעות פנויות ביום להלמוד ונושאי כליו. אחרי איזה שנות שקידה עצומה בא בכתיבים עם ר' שמעון רפאל הירש מפ"פ שהיה אז רב בעיר אלדענ-בורג והו"ל ספרו הראשון „שבע עשרה מכתבים“ אשר פעל פעולה עזה על רוח גראָטץ, ויקראהו הרב אליו להיות לו לתלמיד חבר בעסק „דברי ימי היהודים“ וחכמת ישראל. תחת השגחתו בקר גראָטץ את הגימנויום וילמוד השפות העתיקות, וככלותו חק למדיו הלך לברעסלוי ויבקר את האוניווערזיטעט. ע"י ספרו „גנאָסטי-ציומום אים יודענטהום“ קנה לו שם „רוק-טור“ מאת סוד חכמי האוניווערזיטעט ביענא. בימים ההם קרב אל המלכה לכתוב את ספרו הנודע „תולדות היהודים“ ולמען טצוא מחיתו קבל עליו העבודה להיות עורך מכ"ע כללי, אך בשנת 1884 הדל המ"ע להופיע, וגראָטץ הלך לעיר לאנדעבורג ע"פ בקשת מנהיגי העיר ההיא ליסד שבה בי"ם לילדי האורחים, והי משגיח ביה"ס הוא עד שנת 1883 שאז נקרא לברעסלוי להורות בבית מדרש הרבנים שנוסד אז בעיר ההיא בנדבת ר' יונה פראנקעל ז"ל. משנת 1859 הוא מו"ל ספר הירחי שיסד בשנת 1848 ר' זכריה פראנקל בשם Monatschrift für die Geschichte und Wissenschaft des Judenthums (מכתב חרשי לקורות ישראל וחכמתו). בשנת 1872 נתמנה לפרופיסור לדת"י באוניווערזיטאָט בברעסלוי. בשנת 1873 נסע לאה"ק לראות בעיניו את כל המקומות אשר ישבו בהם היהודים לפנים, נאחרי כן כתב (1875) את שני החלקים הראשונים מספרו „תולדות היהודים“. ביום כ"ה מרחשון תרט"ח חגג את מלאה לו שבעים שנה, והחל להו"ל בל"א קיצור מספר תולדות היהודים למקרא העם. ספריו בפרטות : א) גנאסטי-

בהערכת מכ"ע איוראעליט. — מלכד
הספרים הנ"ל נמצאים אתו בכ"י שיר חזיוני
„משא בכל" וקובץ מכתבים רבים שהריץ
לחכמי דורו בדברי חכמה ומדע. —

ר' נתן נטע גיין

Dr. Nathan Grün in Prag (Böhmen)

נולד בעיר הונסדארף באונגארן ביום
ערב ר"ח אלול תר"א (16 אוגוסט 1841),
מנעוריו שקד בתורה בישיבות רבני אונגארן,
גם בקר בבית הגימנוזים ואחרי עמדו בנסיון
בא בש' 1863 לוויען ויבקר באוניווערוויטס
וכעת ההיא למד גם בבית המדרש, ואחרי
קבלו תאר „דוקטור" לפילוסופיא קבל גם
היתר הוראה מהרה"ג שמואל פריינד דיינא
רבה בפראג. בראשית תרכ"ח (אקט' 1867)
נבחר לדרשן וראש לביה"ס בעיר טיקלאש
באונגארן, ובראשית תרל"ג (נאו' 1872)
נבחר לסיכן על בית עקד הספרים של
עדת פראג ולמורה דת לבחורי ב"י בגימנוזים
של הטמשלה, גם ידרוש כפעם בפעם
בבתי הכנסיות. ספריו: דיא הוקסאם א.
איוראעליטען (פראג 1875); (ב) דער האָהע
רבי לאָו (ר' לוואי) אונד זיין זאגענקרייז
(שם 1885); (ג) זאגע אונד געשיכטע אויס
דער פֿערגאנגענהייט דער איור' געמיינדע
אין פראג (1888), וכעת הוא עוסק בחבור
ע"ד בעלי תרוסין או התנאים בוסן רבו
גמליאל מיבנה, וגם בחבור רשימת הספרים
אשר בבית העקר של העדה. מלכד אלה
כתב מאמרים רבים במכ"ע, אונגאר,
איוראעליט, נייציים, וו אהרהייט, ראהמערס
לימ"ב, ומאמר גדול בשפת הולנדית בשם
De Israelitische Gemeente te Prag
במ"ע הוולנדי, איוראעליט. —

במדה"ר, ברעסלוי 1879. יב) Shylok
(שיילאק), קראטאשין 1881. יג) „דיא
פואלמען אויס דעם אַריגינאל איבערוועמט"
(מומרי תהלים מעתקים לל"א), ברעסלוי
1882. יד) „קריטישער קאָממענטאר צו דען
פואלמען, נעבסט מעקסט אונד איבער-
זעמזונג ס' תהלים מתורגם ומבואר בדרך
הבקרת), ברעסלוי 83—1882. יז) „דיא
יודישען פראָועליטען אים ראָמעררייכע
אונטער דען קיווען דאָמיציאן, נערווא,
טראַצן אונד האַרדיאָן (היהודים הגרים
בממלכת רומי בימי הקיסרים דאמיציאן
וכו'), (שם 1884. טו) „פֿאַלקסטהיטליכע
געשיכטע דער יודען, אין דרייא באַנדער
(תולדות ישראל בג' חלקים למקרא העם),
לייפציג 1888.

ר' מענדיל גראס בלעמבערג

Emanuel Gross in Lemberg

נולד בלבוב כ"ח מרחשון תקצ"ח
(27 נאו' 1837), נתגדל במארנופול
בלמוד תלמוד ופוסקים, גם לקח לו אביו
ר' צבי ג. מורים ללמוד פולנית, אשכנזית
וצרפתית, וביחוד השפה העבריה אשר
בה החל אח"כ לכתוב הגיוני לבו בספר
„קרבן ראשית" כולל ששים שירים שונים,
ינדפסו מהם לדוגמא שיר „התחיה" (הגשר
1863), „דוד מתנחם על חמאתו" (שם
1864), „המנגן בכנור על אדמת נכר",
„חבת ירושלים" (שם), וחתום תחתם ג"ס.
וכן מאמר „שער המשפט" (המכשר 1865
בהמשכים) ושיר „משא גו חויו" (הגשר שם)
והתומים „ג"ס פלאי". במשך הימים הוסיף
על ספרו הנ"ל עוד חלק ב' בשם „כבורי
ענבים". בש' 1868 היה בין מוסדי חברת
„שומר ישראל" וכמה פעמים נבחר לעזרה

ל. תולדות היהודים" של גראַמץ (כ"ו);
 ט. קבוצת חמר לס', "חכמת הצמחים לפי
 התלמוד" בשפת צרפת. י. שיר-ספורי ר'
 משה אירגאם ור' יקר גירון' יסודתו במקרה
 שקרה באדרינופול לפני שמונים שנה (נמצא
 בכי"ע האסיף). מלבד מאמרים רבים
 בשפת ספרד במ"ע, איל מיליגראפ"ו היו"ל
 בקוספוליו ומ"ע, איל מייספו' בעיר ההיא,
 שיר במכה"ע. לה איפוקה' בסאלוניקו,
 ומאמר, פרק אנדה' בבית תלמוד. —

ר' משה מכונה מאריץ דיימש

Moritz Deutsch, Obercanter in
 Breslau.

נולד 1818 בעיר ניקלשבורג
 (מאָהרען). ע"פ חפץ אבותיו החרדים
 התעתד להיות רב, אך הריבות בשנת
 1840 בין הרבנים הניעוהו לבחור לו דרך
 אחרת, ויבוא בשנה ההיא לבקר בבית
 הזמרה (קאָנסערוואַמאָריום) בוויען. 1842
 נתמנה בהיכל ה' (טעמפעל) לממלא מקום
 השיץ וולצער, ובחודש נאוועמבער 1844
 נקרא לברעסלוי, ששם יכהן בתור חזן
 ראשי. 1859 יסר בברסלוי בית למוד
 הזמרה (מוזיקאינסטיטוט) למען חזנים
 בישראל. 1864 הג'ל ומרותיו אָרגעל-
 פּראָלודיען, 1867, שירות היכל "Sinago-
 gen und Schullider mit deutschem
 Text". 1870, פאָרבעמערשולע" פּאָלל-
 שטאַנדיגע ואסמלונג דער אלמען זינגאָגענד
 אינסאָנאָזיאָגען. 1880 ספרו, ברעסלויער
 זינגאָגען-געזאַנגע" (נכון לחופיע שנת
 בתקונים והוספות). ובשנת 1885 נדפסה
 זמרתו: כל נדרי (פיעסע פֿיר זאָלאַ-געזאַנג
 מיט אָרנעל-בעגלייטונג).

ר' ישראל חיים דייכעש

I. Ch. Deiches

רב בעיר ניישטאדט-שירווינדט,
 נולד ביום כ"א מבת תרי"א בעיר מצער
 דרשונישאק (הסמוכה לקאזוא), לאביו ר'

ר' אברהם יוסף דאנון באדריאנופול

Abraham Danon, Adrinople

(Turquie)

נולד ביום י"א מנחם אב תרי"ז בעיר
 ההיא. נאגדל בנעוריו על דרכי התלמוד
 גם בלה"ק וספרותה שקד הרבה, ועוד
 בהיותו בכ"ן שנה חבר מחזה-שעשועים
 בתרומים על יציאת מצרים בשם, ברית
 אברהם". אח"כ שקד גם בלמוד השפות
 החיות ושפות בנות-שם: ערבית, כושית,
 סורית ואשורית. בש' הרמ"ב קבלתהו חברת
 דורשי שפות קדם" בפאריז לחבר עולמים לה
 Membre à vie de la Societé Asiatique
 de Paris. בש' תרל"ח יסר בעירו חברת
 דורשי השכלה" שהוא לה גם הראש וכפעם
 בפעם ידרש לפנייהם דרשות מקורות היהודים
 וקדמוניותם ויעירם להרבות פעולותיהם
 (דרוש אחד נדפס בהצפירה 1888), מלבד
 דרשות לפני העם בענינים שונים. גם היה
 ימים רבים מוכיר ועד החברה כ"ח בעירו;
 בחרף תרמ"ח החל להו"ל פעמים בחדש
 מ"ע לתולדות ישראל בתוגרמא בשם, יוסף
 עדת או איל פרוגריסו". ספריו: א) ספר
 תולדות בני אברהם, לקורות ישראל מיום
 קרבן בית שני עד היום הזה (אדריאנופול
 תרמ"ח); ב) משכיל לאיד"ן (אברהם יוסף
 דאנון) שירים אשר שר מכן מ"ו שנה עד
 היום (ברפוס); ג) חנוך הבנים לפי התלמוד
 (נכתב בשנת תרמ"ב ונמצא בכ"י ביד ר'
 דוד פֿריסקו); ד) אסף משלי-המון ספרדים
 ונ"ח ותוגרמים, וקבוצת שירי המון עתיקים
 (Romances) מספרד ואנודת אמונות הפל
 והגדות עם (כ"י ביד ר' יוסף הלוי בפאריז);
 ה) פירושים על כוז"ק על פי המחקרים
 החדשים (כ"י); ו) מערכת להקביל מוסרי
 ספר משלי לנכח מוסרי הסורים והיוונים,
 הערבים והפרסים ומשלי איוזף היוני (כ"י);
 ז) למודי דקדוק שפ"ע בקרבתה ובדמינה
 אל אחיאיה בנות שם (למדס בשנת תרמ"ח);
 לפני בחורי חברת דורשי השכלה";
 ח) העתקה עברית מן החלק הראשון

והערות ע"ד הבקרת הכתובים על גליותי
הספרים אשר לו.

ר' משה מבונה מואיז איפינדי
דיר מדינג

Moise Efendi Delmedigo,
Constantinople.

חמר מגזע יש"ר מקאנדיה, נולד
בקוספולי Constantinople בשנת תר"ח
(לערך). למד לדעת כמה שפות איירופיות
חבר ספר דקדוק לשון תוגרמה בלשון
צרפת ב' חלקים, וחכי"ח נהנה מהלכים לספרו
זה בבית ספריה. העתיק מיונית לשפאניולית
ספורים וספרי מרות (עמחיק). עתה הוא מ"ל
מכ"ע, "טיליגראף" ומתורגמן בבית פקודות
לעניני צבא הים אשר לממשלת תוגרמה.

ר' יעקב בר' בנימין דינעסואן

Jacob Dinesohn in Warschau

נולד בש' הרכ"ב בעיר זאנר חדש.
נתגדל במאהילוב ע"נ דניעפר ולמד בביהמ"ד
אצל הרה"ג אבא ווילנא ומשם בא בתור
מורה ש"ע לבית הגביר הרוויץ אשר ברבות
הימים הפקידו לסוכן בבית מסתרו. ישב
שנים רבות בקיוב בעסקי ארוננו ועתה
בא לגור בווארשא. תרל"ז הו"ל ספור
בשפת העם, הגאהבים והנעושים, ונכונים
אתו לדפוס ספריו: "אבן אפל", "בען
אבות", "אביגדור", "מרים החשמונאית
השניה", "חלמא טבא חואי" (הכל בשפת
יהודית טרוברת).

ר' אייזיק מאיר דיק (אמ"ד)

Eisik M: Dik in Wilno.

נולד בוויילנא בשנת 1808. בשנת
1861 הו"ל בווארשא ספר: "מחזה מול
מחזה, כולל בקרבו מספר (שילדערונג)
ימי פור ילדותי השקול כד כבר את
תהלוכות ימינו פה בערבות החיים".
1769 הו"ל בוויילנא ספור, זפרונה. מלבד

אריה צבי בהיותו אז רב ומו"ץ בעיר
החיא. — בהיותו כבן ג' העתיק אביו את
מושבו לקאוונא ששם היה ריש מתיבתא
שמונה שנים, ותחת השגחת אביו למד
תורה ור"א אצל גדולי המלמדים, בן עשר
שנים עזב את החדרים ואביו קנה לו חבר
אברך אחד אשר למדהו ג' שעות ביום
גפ"ת ופוסקים, ואחרי שנה למד מפי ראשי
הישיבות שהיו אז בקאוונא ובסלאבאדקא,
על ידם החל רוח הפלפול לפעמו ויחל
לחדש חדושי תורה, ואז יצא מרשות
המורים ושקד בעצמו בתלמוד, ורק ש"ע
חשן משפט ומפרשיו למד אצל אביו,
ובהיותו כבן י"ח חבר את ספרו "פרחי
האביב" חידושים על ח"מ. — הרכ"מ
נשא אשה את בת ר' משה בעיליזקי
מווילנא, ובהיותו סמוך על שלחן חותנו
מצאה ידו לאסוף ספרים שונים מרבותינו
הראשונים והם הוסיפו ברוחו פי שנים לחדש
חד"ת. בראשית תר"ל הו"ל חלק אחד
מספרו "פרחי האביב" (ווילנא). ואחרי
עבור לו שנים אחדות והוא יושב בבית
חותנו חבר ספר שו"ת בה' חלקי שו"ע אשר
קראהו בשם אמרי חן, ונדפס ממנו רק
קונטרס אחד בסוף ספר הערות והגהות על
הריב"ש שהדפיס הרי"ל מ"ץ בוויילנא, ועוד
קונטרס שני בשם "מערכת ישראל" (ווילנא
תרל"ט) בסוף ס' אורח לחיים להגאב"ד בעיר
האצקו. אחרי כן החל לשקוד על התלמוד
ירושלמי, וחבר עליו ס' "נתיבות ירושלים"
(על סדר נזיקין), ובשנת תרל"ז הו"ל ממנו
חוברת אחת בשם "כאורים בירושלמי
למבחן" (ווילנא), ובשנת תר"ם הו"ל ס' "מ'
בבא קמא עם כאורו, נתיבות ירושלים"
הג"ל, ויתר החלקים מסודרים לדפוס.
בימים ההם אבר את כספו בענין רע ונאלץ
לקבל עול הרבנות על שכמו. ובש' תרמ"ה
(ר' דחנוכה) נבחר לרב בעיר ניישטאדט-
שירווינדט, עיר מושבו עד היום. — יתר
ספריו: א) אמרי יושר (ווילנא תרמ"ז);
ב) אמרי בינה (דרוש כ"ו); ג) חרושים
על שו"ע יו"ד (כ"ו), מלבד הרבה חידושים

בהאסיף תרמ"ו נרפסה העתקתו, ספרד וירושלים" מאת הד' פיליפואהן, ויש לו בכ"י עוד כמה מאמרים והעתקות. עתה מושבו באדעססא.

ר' חיים נתן דעמביצער

Ch. N. Dembizer, in Krakau.

נולד בעיר קראקא בשנת תקפ"א. בשנת תרמ"ט נתמנה למו"ץ ע"פ פקודת ר' בעריש מייזעלש ז"ל שהיה אז מרא דאתרא בקראקא, תרי"ב נדפס בלבוש ספרו הקטן שו"ת מגיני ארץ ישראל. תרכ"ג נדפס בזאלקווא קונטרס, דברי חן" הנספח לס' „עבודת עבודה" להר"ש קלוגער ז"ל. תרמ"ב הו"ל בקראקא ס' „לוית חן". בכתובים אתו ס' „עיר כלילת יופי" כולל תולדות רבגי לבוב וגאוניה, תולדות המ"ז והמ"א ובעל עבודת הגרשוני ותולדות המקובל ר' יעקב טעטערליש ז"ל ומאמר גדול על ארבע ארצות פולין וועד ראשי קהלות בליטא. —

ס' „מסכת עניות" (בלה"ק) הו"ל בשפה המדוברת יותר משלש מאות ספורים קמנים וגדולים אשר גדלה ורבתה פעולתם על השכלת המון אחינו בליטא, ויש אתו בכתובים פירוש גדול על המדרש.

ר' שרגא פייוויל (שר"ף) דיקער

S. F. Dicker, in Odessa.

נולד בעיר ווילנא בערך שנת 1832. יהום נשאר מאבותיו ורק בעמלו קנה לו ידיעת התורה והמדע, ובהיותו בן י"ז מצא דת ירו בהיותו מורה לצעירים. מוילנא הלך לעיר בחמוט, משם לראסמוב ע"נ דן, ומשם טגנרנה ששם נתמנה בשנת 1853 למורה שפת עבר ואשכנז בביה"ס שיסדה הממשלה. בשנת 1765 נתמנה למשגיח וראש ביה"ס בעיר קרמש, ועל מוב מעשיו רוממתהו הממשלה למעלת אורח נכבד. בכל משך הימים אשר היה מורה ומשגיח היה עוזר במאמריו למכ"ע רוסים עברים.

אות הא

בתורה ולשונות. תקצ"ו נשא לו לאשה את בת אביו חורגו, ומאז היה למנצח בעשרו לכל דורשי ההשכלה בעירו ושירץ אשר שר לעתים מזמנות נפוצו ברכים. עתה כהו עיניו והוא ישיר שירים בעל פה, כאשר שר לכבוד הדר' גראמץ במלאת לו שבעים שנה.

נדפסו ממנו: א) יללת אשה על בעלה, בעקבות שיללער (פרחי צפון), ב) שיר למונטיפיזרי (בספר פי החירות, ונתקת לפולנית בווארשא); ג) „מירי יום" על מות ניסו ר' סענדר בלאך, ווילנא תר"ט; ד) שיר לכבוד הג"ר שיר במלאת לו שבעים שנה (הכרמל); ה) על מות שר"ל (נדפס בס' צדקה ומשפט תרכ"ו); ו) דם נקי, על עלילת הדם בדמשק (בספרו

ר' אלעזר האלברשטאם בביליסטאק

Lazar Halberstamm, in Bialystock.

נולד בכראדי פיוס כ"ב שבט תקע"ט. בהיותו כבן שנתים מת עליו אביו ר' חיים ח"ש, ואמו בת הרה"ג אריה לייב הורוויץ אב"ד בסמאניסלוי, חנכההו ע"פ דרכי אביה בתלמוד לברו עד היותו בן י"א, שאז החל ללמוד תנ"ך עם ת"א ובאור ורקרוק לה"ק. בשנת הי"ב החל ללמוד גם שפת אשכנז וצרפת וינס כחו לשיר בשירים עברים ואשכנזים. בימים ההם למד מפי מורים מובהקים ספרי הגיון וסדע בלה"ק ואשכנזית. תקצ"ג בא לביאליסטאק עם אמו שנשאה לאשה להגביר ר' יצחק ואבולדאווסקי. בעת ההיא הוסף לשקוד

חמשה קונטרסים ע"י רנ"ג קורניל (וויען 1764) הגהות הערות ותקונים. (ב) בספר מעשה אפור (וויען 1665) מכתב דף 226—224. (ג) בראש ס' תולדות ח"י להר"ק שולטמן שני מכתבים. (ד) בסוף ס' עיר הצדק מאת ר' יחיאל מתתיהו צונץ (לכוב 1074) הערות מן צד 65 עד 75. (ה) ויכוח מורטושא עם הערות (גנוי נסתרות לר"י קאבאק קובץ ב' דף 45). (ו) מלחמת הדה, קבוצת מכתבים בעניני המחלקת בס' המורה והמדע עם הערות (גנוי נסתרות קובץ ג', באמבערג 1875). (ז) מעשה דר' שמעון הגדול עם הערות (שם). (ח) שתי תשובות עם הערות (שם דף 75—74). (ט) שערי דיני ממונות ושערי שבועות בחרו ומשקל לרבינו האי גאון ז"ל (שם דף 30). (י) הקדמה לס' עזרת נשים (שם דף 81). (יא) מכתב ר' דוד ראש הגולה עם הקדמה והערות (שם דף 113). (יב) מכתב ממנו בראש פי' ירמיה מר' יוסף קרא שהו"ל ר' אריה ליב שלאסבער (תרמ"א). (יג) מכתב בראש ספר הלכות פסוקות מתלמידי ר' יהודאי גאון שהו"ל הג"ל בשנת תרמ"ו. (יד) תקנות חכמים, תקנות רבני איטליא. . . עם הערות מאת הרב ר' ברוך הלוי (אבד"ק פירארה זצ"ל) ומאת שוח"ה (בראדי הרל"ט). מלבד מאמרים רבים שנרפסו ממנו במכ"ע שונים הנשר, המגיד, הכרמל והשרון, כבוד הלבנון, ישרון, מאנאטשטרויט של פראנקל, מאגאוין של ברלינער, וידישע פרעססע, האסיף ועוד, ובקובץ על יד ח"ב (ברלין תרמ"ו) וח"ג (שם תרמ"ז) תקונים והוספות לפי' ס' יצירה הגיל.

ר' דוד האלוב

David Holub in Prag (Böhmen.)

נולד כ"א אדר תקע"ח בעיר דוב (Dub) בבעהמען. לאחר שנהיה בר מצוה הלך לעיר טרייש ופרוסמיץ ולמד נפ"ח שנים אחרות. בשנת תקצ"ו בא לפראג

ר' יוסף כהן צדק; (ז) אל מהלליה כהן לחנ מלאת לו שבעים שנה (הבק"א); ונרפסו ממנו הרבה באורי מקראות, מלבד הרבה שירים עברים ואשכנזים ובאורי כה"ק אשר אתו בכ"י. —

ר' שלמה זלמן חיים האלבערשטאם (שוח"ה).

S. Z. Halberstamm, in Bielitz.

נולד ביום כ"ב אדר תקצ"ב בעיר קראקא לאביו הרה"ג יצחק האלבערשטאם בעהמ"ח ס' "שיח יצחק". מנער חנכו אביו על ברכי התורה וחכמת ישראל, ויטע בלבו האהבה לספרים, גם בשפות אירופיות וידיעות חיצוניות שקד הרבה. עתה הוא סוחר בעיר ביעליטץ, ואוצר ספריו המלא אלפי ספרים יקרי המציאות וכ"י עתיקים יחיה למעין לכל דורשי חכמת ישראל וקדמוניותיו. ואלה הספרים אשר בהשתדלותו ראו אור או נרפסו ע"פ כ"י הנמצאים באוצר ספריו עם הערותיו הגהותיו והקדמותיו: (א) חרושי הציטב"א על נדה ע"פ כ"י עם ראש דבר כולל חקירות על כ"י הג"ל ועל כל ספרי הריטב"א, ונספח אליו ספר זכרון להריטב"א (וויען 1864). (ב) ספר העיבור להראב"ע י"ל מתוך כ"י עם הקדמה והערות (ליק 1874 ע"י חברת מקיצי נרדמים); (ג) תגמולי הנפש להרופא והחכם הפילוסוף ר' הלל בן החסיד הרב ר' שמואל בן הנאון ר' אליעזר מוירונסו ז"ל וכו' כולל כ"ה אקדמות של מו"נ ושנויי נוסחאות מתוך כ"י וספרים שונים והגהות והערות (ליק 1674 כנ"ל). (ד) פירושים שונים על ישעיה למפרשים קדמונים עם תוספות וא"ב, י"ל עם קצת הערות במטה"ע לעטמערבאדע באמשטרד' תרמ"ב וגם בחוכרת מיוחדת. (ה) פי' ס' יצירה לר' יהודה בר ברזילי הברצלוני י"ל עם מבוא והגהות והערות (ברלין תרמ"ה ע"י חברת מקיצי נרדמים). ובספרים של מחברים אחרים נרפסו ממנו: (א) בסוף ס'

נאוועמבער 1826 בעיר לאַסלוי (שלעזען העליונה). עד שנת ה'ת"ד למד בכתה"ם בעיר מולדתו ובראמינאָר וילמד התלמוד ותנ"ך מפי הרבנים שמה. אח"כ למד מפי הגאון ר" אהרן שוואב והגאון ר' יעקב יחזקאל הלוי בעהמ"ח ס' בקרת התלמוד. בשנת ה'ת"ו למד מפי הרב ר' בנימין זאב וואלף סופר וצ"ל בפרעשבורג, ואח"כ למד בישיבה בניקלשבורג. בשנת 1847 הלך לברעסלוי, ובשנת 1850 עמד למכתן ויצא בתעודה מספרת שבחו. אז בקר בבתי האוניווערזיטאָט בברעסלוי ובברלין, ובשנת 1859 נתמנה לרב הגליל בשטרעלימץ. שנתים לפני זה היה רב בעיר ניישטאדט (פאוען) ששם חבר את ספרו Geist der Hagada הכולל אספת מאמרי חכמה הנמצאים באגרות הש"ס ומדרשים בסדר א"ב. גם כתב או בצצ"ג דעם יודעני-טהומס מאמרים רבים מדעיים. בשטרעליץ החל לחבר ספרו הגדול „רעאל-ענציקלאָ-פערדע פֿיר ביבעל אונד תלמוד“ (ספר בית המקרא והתלמוד) ועשרים שנה עסק בחבור זה, בו נכללו עניני ההנ"ך, התלמוד והמדרשים וההרגוטים, דברי אמונה ועבודה ודרך ארץ, דיני אישות ומשפט, חיי תנאים ואמוראים, שמות אנשים וכו' הצמחים ופירותיהם, משקלות ומטבעות ומדות ושאר חלקי חכמה גם הקנות וקורות דור דור. מיהר חבוריו הנדפסים יש להזכיר: א) מחברתו „Die Nichtjuden und die Sekten“ תוכן מדברותיו שנשא באספת הפילולוגים Die Opfer des Heils; ב) בשמעטמין; ג) „Das Alte in dem Neuen“ דרשה לחג היובל משנה לביה"כ בשטרעליץ; ד) כרך נוסף „רעאל-ענציקלאָפערדע“ והשנויים והנוספות לחלק א'. — נכונים לרפום עיד ספרים אחרים סמנו.

ר' דוד צבי מכונה ד"ר האפמאן.

Dr. David Hoffmann, in Berlin.

טורה (דאצענט) בכית מדרש הרבנים

והוסיף לשקוד בנפ"ת וגם ביריעות והכמות שנים רבות, ואחרי כן היה רב בכמה ערים בכעהמען עד שנת הששים לחייו, ואחר יושב ג' שנים בתור איש פרמי בעיר פילזען ועתה מושבו בפראג.

ספריו שנדפסו: א) אגרת תימן כתבה הרמב"ם ו"ל לקהלת תימן בשנת ד"א תתקל"ב, העתיקה מלשון ערבית לעברית החכם ר"ש אבן תבון ז"ל שנת ד"א תתק"ע. הובאה ראשונה לרפום בהשחר ש"ה כ"י ישן נושן וכו' עם הקדמות והערות והבאת השנויים והחלופים והנוסחאות במה שזיבדלו מהעתיקת ר' נחום מערכי שבדפוס (נחוברת מיוחדת וזיען 1875). ב) פרדס דוד או תולדות רופאי ישראל (השחר שנה השיעית ועשירית, חלק א' ובחוברת מיוחדת וזיען 1880). ג) פרדס דוד כנ"ל חלק ב' (וזיען 1884 והשחר שנה י"א וי"ב). ד) תולדות רבינו משה בן מיימון ע"פ סופרים וספרים (השחר י"א וי"ב, ושנית וזיען 1884). ה) סכתב לרוד" הערות על הגאון רש"ל ראפפורט (השחר תרל"ג). וכתב מאמרים רבים בלשון אשכנז בליטב"ל דעם אָרעענט (1850), הערמאנס אבענדלאנד (1867), געגענווארט (1868), ובישרון לקאבאק (1871).

בכ"י עמו: א) פרדס דוד חלק ג'. ב) תולדות הדקדוק בנ' חלקים (לא נשלם); ג) שמות כל בעלי המקובלים וספריהם אשר חברו מקדמת דנא ועד זמננו (לא נשלם), וספר בלשון אשכנז: ד) שמות כל המחברים הנוצרים אשר עסקו בספרות העברית וכן אלה שכתבו ע"ד היהודים והיהדות (לא נשלם).

ר' יעקב ב"ר דוד, מכונה ד"ר
האמבורגער.

Dr. J. Hamburger,

רב הגליל בעיר סטרעלימץ (Alt-) (Strehlitz) במעקלענבורג. נולד ביום 10

גם לה"ק וספרי חכמינו הקדמונים, וישקד בלמוד לשון רוסיא ואשכנז. או החל לשלוח מכתבים להלבנון ואח"כ העתקות מאמרים מדעיים להצפירה שנדפסו בהחלק "ידיעות העולם והטבע". בשנת תרל"ז נדפס בוויילנא ספרו הראשון "אוצר נחמד". בשנת תרל"ח קראהו בעל "הקול" להיות לו לעוזר. ובמכ"ע הוא, גם בחוברת מיוחדת, נדפס ספרו השני "תולדות חכמי הבאטאניק" (תרל"ט). בשנת תרמ"ג הו"ל ס' "הנוסע". בשנת תרמ"ה נדפס בווארשא ספרו "מעשי חכמים". בשנה ההיא קראו ה' שרהואהן בנויארק להיות לו לעוזר בטכ"ע "יודישע גאזעטען" ו"פאלקס-צייטונג", אך אחרי איזה ירחים שב לרוסיא והדפיס או בהמניד (תרמ"ה) סאטרו "ששה ירחים בנויארק". תרמ"ז נדפס בווארשא ספרו "ספרי המבצע" ונמצא אתו בכ"ו ס' "תולדות נפש" (ראשי פרקים ממנו נדפסו בהעברי הרמ"ו); גם נדפסו ממנו שנים עשר ספורים בלשון זשארנאן, מהם: (1) "דיא ברידערלע לעבע". (2) "דער פאלשער פֿעטער". (3) "דיא ירושה". (4) "דיא געהיימע צוואה". (5) "דער כשר'ר קרבן"; מהם העתקות ומהם אריגינאלים. עתה מושבו בעיר ניישטאדט-סונענד (אלעקסאנדראָוסקאָע) פ' קאוונא.—

ר' אהרן יהודה ליב הורוויץ (איל"ה).

Leon Horowitz, in Hamburg.

נולד בשנת תר"ז בעיר מינסק. בילדותו למד תורה טפי אביו, ואח"כ טפי מורי הישיבות בוויילנא, שקלאב ויהר ערי ליטא. כבן ט"ו עזב הישיבה ויהי כשלש שנים מלמד ברוס רוסיא. אח"כ הלך לחיל להשתלם במדעים. בווען חמכוהו החכם ועללינעק, בויטנארטען ווייס ועוד' ובפאריו אלבערט כהן ז"ל ור' מיכאל ער-

כברלין. נולד בשנת תר"ד בעיר ווערבא במדינת אונגארן מקום מנוחתו של הנאמן בעל שערי תורה. אביו ר' משה היה דיין מצוין בבית דינו של הנאמן הנ"ל.

חבוריו המה: א) תולדות מר שמואל (לייפציג 1873); ב) "דיא צייט דער אַטערשווינגונג אונד דעס וואַענעפֿעסטעס" (ברלין 1878); ג) "דער אַבערסטע גע-ריכטסהאָף אין דער שטאדט דעס הייליג-סדאָמס" (ברלין 1878); ד) אבהאנדלונגען איבער דיא פענטאטייזישען געזעטצע" (שם 1878); ה) "דיא ערשטע משנה אונד דיא קאָנטראָווערזען דער תנאים" (שם 1882); ו) דער שלחן ערוך אונד דיא ראבביגען איבער דאס פֿערהאַלטניסס דער יודען צו אנדערסגלייביגען (שם 1885); ותחת מכבש הרפוס נמצא ס' ז) צור איינליי-טונג אין דיא הלכה'שען מדרשים. וכתב מאמרים רבים בכ"ע "מאנאזין" שהוא מו"ל עם ד"ר א. ברלינער משנת 1876 עד עתה, ובלייטעראמורבלאטט של המכ"ע "יודישע פרעססע" (עתה "איוואעליטישע טאָנאָמס-שריפֿט"). במאנאזין שנת 1879 ושנת 1880 נמצא גם מאמרו הגדול: "דיא נייעסטע היפּאָטעזע איבער דען פענטא-טייזישען פּריעסעמערקאָדעקס" ששם האריך לסתור שיטת החכם ועללהויען ע"ד זמן חבר חמשה חומשי תורה. עוד מאמרים קטנים והערות ומשפמי ספרים מפורים במ"ע אחרים, והערות לחדושי רבינו חננאל על מכות בס' "מנדל חננאל".

ר' נחמיה רוב האפמאן.

N. D. Hoffmann

נולד י"ב טבת תרי"ז בעיר גאָורע (פ' קאוונא). למד תלמוד ומפרשים מפי מלמדים, וכהעתיק אבותיו מושכם לעיר בירז היה שם מחובשי בית המדרש, ויתודע אל ה' ואסניץ, אשר עוררהו ללמוד

לאנגער. כשנה שלמה נסע בעיר המזרח: ר' אריה ליבוש בר יצחק הלוי הורוויץ.

L. Horowitz in Stryj (Galizien.)

נולד בשנת תר"ז בנאליציען. בשנת תרמ"ג נתמנה לרב בעיר זלאזיץ (מקום אשר היה לפניו במעוריו אביו זקנו ר' משולם ישכר). בשנת תרמ"ג נקרא לרב בעיר "סטריע" ובשנה ההיא הו"ל ס' שו"ת על ד' חלקי ש"ע בשם "הרי בשמים" נדפס בלבוב.

ר' חיים אריה הלוי איש הורוויץ.

Ch. Horowitz, in Krakau.

נולד בעיר בראדי בשנת תרי"א לאביו ר' שאול הלוי (כעת אב"ד בעיר מיסמעניץ). נתחנך בלמודו ונתנדל על ברכי אביו זקנו ר' משולם ישכר ז"ל אב"ד בסטאניסלוי (בעהמ"ח שו"ת בר לאי ועוד). בשנת תרל"ז יסד בקראקא בית-ת"ת כללי ע"פ תקונים שהיו תחת ידו מאת בעל חת"ס סופר ז"ל, ויהי לראש בבית ההוא אשר נהרו אליו נערים המונים. בשנת תרמ"א נתמנה לרב בעיר זאלקיעוו, שם יסד הברת "פועלי צדק" ועוד. בשנת תרמ"ה נקרא לשוב לקראקא בתור מ"ץ. בשנת תרמ"ז הו"ל בקראקא דרוש הספר שדרש על סוד סוגיפיורי בשם "זכרון משה". בשנת תרמ"ח הורס למעלת אב"ד ממלא מקום הרב ונתקיים מהממשלה. בשנה ההיא נתנה הממשלה צו להסיר את ציוני עירובין מתחום מושבות בני ישראל בקראקא, והוא סבב את העיר מחוצה לה ומצא בכחא דהתירא כי אין הציונים דרושים בעיר ההיא ולהכלית זו הו"ל ספרו "תיקון עירובין" (קראקא). והדפיס ס' "מעין דמעה" על מות אביו זקנו הנ"ל. — בכ" עמו ס' "חיי ארי" שו"ת על כל ד' חלקי ש"ע ואגדות ודרושים.

באוי זין, מצרים, פלשת וערי פוריא, ומשם בא לפאריו וישב בה כשנה, ובבית הח' ב"ג וקס החל מחדש לשוב לספרותו ולשפתו, גם ר' יחיאל ברו"ל עוררהו לכתב עברית ובעד מאמריו (בלו חתימת שם) שלם לו המו"ל בכסף. — בבואו לאמעריקא, מצא בנויאק לחמו ע"י הוראת תורה וחכמה לילדי ב"י גם נקרא להיות מורה דת בעדת ישרון שמה. בעת ההיא (75—1870) כתב מאמרים ספרותיים כמעט בכל מכה"ע העברים ודברים אחדים נדפסו ממנו או במכ"ע לב"י בל' אשכנז ואנגלית הו"ל באמעריקא, גם "הצופה בארץ החדשה" ראה אור בעזרתו החוטרת והרוחנית. צרות אחינו ברומיניה עוררו לבו, ויעזב משכנו ופרנסתו וילך לרומיניה לדבר על לב העם כי ימלט מארץ הרמים לאמעריקא, וכשלשה חדשים קרא באוני העם את הקריאה הכתובה בספרו "רומיניה ואמעריקה", כמעט בכל הערים הגדולות דרש לפניהם בכתי כנסיותיהם, ומשפחות רבות שמעו בקולו ותמלטה לארץ החדשה. בשונו ברומיניה הלך לברלין. שם הדפיס ספרו הנ"ל. בברלין גר (1874) יחד עם סופר אשכנזי נוצרי והשפיע עליו שיכתוב המחברה "היהודים מאת נוצרי". במערכת "הצפירה" בברלין היה איל"ה עוזר כשלשה חדשים. משנת 1875 הנהויש בהאמבורג ועוסק במסחר. לפני שנים יסד בעיר ההיא "חברת ציון" ומחדש היה בין מיסדי הלשכה לחברת כ"ב בהאמבורג. הרומינישעם קא-סיטאט בברלין נמרו לקנות ממנו איוה מאות עק"ל מספרו "רומיניה ואמעריקה" לחלקם בין יהודי רומיניה חנם אין כסף, כן הפצירו בו ראשי ב"י שמה ללכת שנית לרומיניה במלאכותם, אך הוא מאן עוד ותחתיו שלחו את רפ"ס בעל השחר. כפעם בפעם יריץ מכתביו ל"הצפירה" עד היום.

ר' יצחק הלוי איש הורוויץ.

I. Horowitz, Stanislau (Galizien.)

נולד בעיר זלָאָוִיץ בגאליציען בשנת חקפ"ח, לאביו ר' משולם ישכר שהיה אב"ד בסטאניסלוי. בנעוריו נתמנה לראב"ד בעיר „אמאניע“, ומהר אח"כ נתמנה לרב בעיר „זוראוונא“. בשנת הרכ"ו הו"ל ס' שו"ת תולדות יצחק (לבוב); בשנת תרמ"ז הו"ל ס' „מאה שערים“ על שיטות וסוגיות הש"ס. — בשנת תרמ"ח נתמנה לרב בעיר סטאניסלוי (Stanislau) למלאות מקום אביו.

ר' ישכר בערוש הלוי הורוויץ

I. B. Horowitz in Warschau.

נולד בעיר ווארשא בשנת 1835 אחרי מות אביו (ששמו כשמו). בא בילדותו עם אמו לעיר פינסק ולמד שפי מלמדים תלמוד ומפרשים ובימי בחרותו התהלך עמו הרמ"א שאצקעס ויעוררו ללמוד תנ"ך ולשקוד בלשונות ומדע. אח"כ בא לגראדנא ועסק שם במסחר, ובעתות הפנאי שקד בלמודי תורה ודעת, ובא בכתובים עם חכמי ארצנו וחיל; ובהחל המניד להופיע כתב בו מאמרים רבים בתורת הלשון וכו' (בהם גם בקרת על „באורים חדשים“ של אר"ם הכהן אשר שלחם אליו מחברם), ועוד מאמרים במכ"ע שונים. שירו הראשון נדפס בס' מסתרי פארוז להר"ק שולמאן. בהאסוף תרמ"ז נדפסו משליו „ששלי ישכר כתובים על טהרת לשון הקודש“ (נדפסו גם בחוברת מיוחדת) והעתיק את השירים אשר בס' „הספרדים“ (תרמ"ח-ט"מ), ונמצאים אתו בכ"י ס' „פתוחי אבן“ הכולל באורים מפוזרים על הראב"ע וביותר בחמש מנלות, ספ"י שירים שלא נדפסו, וספר „משא ישראל“ הכולל כעשרים פרשיות כתובות בסגנון כה"ק על מצב ישראל ועתידותיו, באורים רבים על כה"ק

ומאמרים על דרכי לה"ק. — עתה מושבו בווארשא.

ר' שאול בר' משולם ישכר הלוי הורוויץ

S. Horowitz in Tismenitz (Galizien.)

נולד בשנת תקצ"א בעיר זלָאָוִיץ (גאליצ.) בעת היות אביו טרא דאתרא שמה. בשנת תרי"ג נתקבל לרב בעיר אוסציו אשר בגליל סטאניסלוי. תרל"ה הו"ל ס' שו"ת „בשמים ראש“ על ר' חלקי ש"ג (לבוב), תרמ"ב נקרא להיות ראב"ד בעיר מיסמעניץ. תרמ"ח נדפס הספרו על מות אביו ז"ל בשם „עין דמעה“.

ש"י הלוי איש הורוויץ

S. Horowitz in Gluchow.

נולד במוצאי יוהב"פ תרכ"ב בעיר אובראָוויצי (פ' מאהילוב). תחת השגחת אביו למד בסדר מקרא ואח"כ משנה ואח"כ גמרא, ואחרי מלאת לו י"ג שנה למד מפי ספרים ומורים ידיעות השפות החיות ויקרא בספרותן הרבה ובספרי ספרותנו החרשה. בהיותו בן י"ח שנה כתב ספור „ילדי הזמן“ אשר ראשיתו נדפס בהבקר אור ויתרו אבר. בש' 81—1880 נדפסו ממנו בראזסוויעם מאמרים לקורות השתלשלות דתי משה והרבנים. 1882 הדפיס ה' ראוענבערג בפט"ב מחברתו בלשון רומיא „לקורות התפתחות משפטי האישות בישראל“. בעת ההיא הוציא לאור מאסף מאמרים ושירים בלי הזכרת שמו. בשנות 86—1882 כתב בהמליץ ובין יתר מאמריו מאמר גדול „סם חיים וסם מות“. בהשחר ש"א ושי"ב נדפסו ממנו מאמרים רבים לקורות השתלשלות התורה, וב"מליץ אחד מני אלף" נדפס מאמר „שמעון בן שמש — ברוטום העברי“. תרס"ח הו"ל אגדת בני ציון במאסקוי מחברתו. ציון לנפש ר"ג קראכמאל

האב"ד בסמאנימלוי, ואחרי חתונה לבראדי למד שם מפי ר"ש קלוגער, להורות הלכה למעשה באו"ה וכו'. כנן כ"ד נתמנה לרב בעיר נאליגורא בנאליצוא. תרמ"ג הו"ל בלבוב ספרו "ראש המזבח" על מס' זבחים. אח"כ נהקבל ללבוב מקום מושבו עד היום. מכין לדפוס חידושו על רב מסכתות הש"ס, ומפר שו"ת אשר אתו בכתובים.

ר' עזריאל דר' הילדעסהיימער

Dr. Israel Hildesheimer in Berlin.

נולד בעיר האלבערשמארט ביום 20 מאי 1820. ראשית למדויו היתה בישיבת "השארית צבי" בעיר ההיא. בן י"ז בא לישיבה הגדולה של הרב עטלינגער באלמונא וישקד גם כמדעים ולשונות. אחר ב' שנים שב לעירו למען הכנס אל הגימנזיום, אך מהר שב לאלמונא ושם הכין א"ע במשך שנה ונתקבל במחלקה העליונה של הגימנזיום. בש' 1840 בא להאוניווערזיטאט לברלין וילמוד פילוסופיא ולשונות הקדם, גם הוסיף לשקוד בתלמוד ונושאי כליו. אחרי שנתים ימים בא להאונ' בהאלע, וע"י סחברתו: "איבער דיא רעכטע ארט דער ביבעלאונטערפרעמאציאן" קבל שם התואר, דוקטור פילוסופיא. בש' 1851 נקרא להיות רב בעיר אייווענשמארט (אונגארן), שם יסד בי"ס לעדה, גם בימ"ד לרבנים. 1858 נדפסה בווען סחברתו "אָפֿענער בריעף אן דען רעדאקטאר דעם „בן־חנניה" ל. לאון אין שצענעדין". 1860 הו"ל ס' מנחת מהורה" ע"ד חובות הדתיות של העבריה. 1861 הו"ל במייניץ סחברתו, דיא נייגערישע ברעאשירע: נאָמהווענדיגקייט אונד מאאס איינער רעפארם דעם יודישען גאטטעס דיענסטעס" בעארטהיילט". 1866 קינטרס: "צום קאנגרעסעס" גם, בעריכט איבער דיא אָפֿענמיליכע ראכבינערשולע אין אייווענשמארט" ונלוה אליו מאמד ע"ד המשקלות והמטבעות של היהודים. בש'

ככ"י נמצאה אתו מחברת בלשון רוסיא, משפט נהלאות בישראל" ומחברת בש"ע, העבריה והיהודיה", גם סונוגרפיה, שלמה מלכו ותקופתו" ועוד מאמרים בודדים. — מושבו עתה בעיר גלוצאו Gluchow פלך משערניגוב.

ר' שמעון ב"ר שאול הורוויץ, מו"ץ בעיר לייפציג.

S. Horowitz in Leipzig.

נולד כ' מכת שנת תק"פ בעיר הקמנה סקוד. אבותיו הקדישוהו לתורה ולתעודה, ולמד ושנה הרבה ורכש לו ידיעה גדולה גם בדרקוק שפת עבר ובהגיון. כאשר נשא אשה בימי חרפו והקע מושבו בעיר זאנר חדש יסד שם ישיבה לגפ"ת, והעמיד תלמידים הרבה. בעצם העת היא עסק גם במסחר ובעזר אשתו עשה עשר וזכה ימים רבים לשני שלחנות. אך לאחרונה נהפך עליו הגלגל ויבוא חוצה לארץ ונתמנה למו"ץ בעיר לייפציג. — בהיותו עוד כו"ח חבר הערותיו לס' הפלאה שבערכין להנאון ר"י ברלין (נדפס בווען שנת 1859). בשנת תרל"ב הו"ל סחברת, מהלומות לגו כסילים" נגד יוגיער, אויב ושאר הרבנים המתקנים בשבת הסינאדע באוינסבורג שנת 1871. בש' תרל"ה נדפסו הערותיו למס' ברכות מתלמוד ירושלמי אשר הו"ל הדר' לעהמאן בעיר טאיניץ, ובש' תרל"ט יצא לאור בווארשא ספר התניא עם באוריו, נוסף על זה כתב מאמרים במ"ע המסדרונה והלכנון והרבה שו"ת לחכמי הדור.

ר' אלכסנדר שמואל היילפרין

מ"מ ור"מ בלבוב.

Alexander Heilpern in Lemberg.

נולד בעיר ברעדי כ"ב כסלו תקפ"ח. למד מפי ר' משולם ישכר הלוי הורוויץ (ס' זכרון) גימל 3.

ממלא מקום אביו לו לבן ויאהבהו על כשרונותיו ותשוקתו ללמודים, ובמלאה לו עשר שנים נתן לו מקום בון הבתורים שומעי "השיעור". בן מ'ז שנה בא לישיבה הגדולה בעיר צאבא וישקד בלמודים, אך סבל מחסור עד כי בא כברית הנשואין עם בת אשה אלמנה עשירה אשר כל מחסוריו היו עליה. בעת ההיא בא לעיר מושבו ר' מאיר איש-שלום מוויען ויתרועע עמו ויחדו הגו בספרי חכמת ישראל. בן עשרים שנה נתנה לו התרת הוראה ויהי עם לבבו לבקש לו משמרת רבנות באחת ערי ארצו, אך מפני מיתת אשתו שב מחפצו וילך פראגה ללמוד חכמה מפי רש"ל ראפפורט ויבוא בדברים עם יהר חכמי פראג וישקד הרבה בספרים. בש' 1855 נקרא להיות רב בעיר קארצאג באונגארן ובכואו לעור ההוא לקח לו את בת ר"מ פישמאן רב בעיר מישקאלץ לו לאשה, וישקד על תקנות ערותו בעשית סדרים בבתי"ם וביהכ"נ וכו'. 1858 נקרא להיות לרב בעיר טולרתו וגם מעיר קארצאג לא הסיר צלו. בקיץ 1861 כתב מכתב בקשה לתת גם ליהודי אונגארן זכות אזרחים ויטסרהו ליד נבחר הפרלמנט בעירו, ודבריו נדפסו במכ"ע "פעסמער לאָיד". בשנה ההיא נבחר לרב בעיר "אַפּען" (ישן) ושם נקבצו אליו הלמידים רבים. 1864 בחרה בו ממשלת ארצו לשים לפניו עצות נכונות איך לכוון בית ת"ת (מעמינאר) ומה יה' משפט הבית, והוא כתב דבריו בספר זכרון" אשר מצאו חן בעיני הממשלה ותשימתו למנהל ראש ביה"ס לבני-א באפען. 1867 כאשר פרצו סכסוכים בין הקהלות באונגארן העליונה ע"י פב"ד פנתה אליו ממשלת אונגארן להודיעה בכתב את דבר הסכסוכים ולחות דעתו בזה למען עשות פשר בין המריבים, והוא כתב דעתו בספר שנרפס בלשון אשכנזי, עברית ואונגארית. בחדש העשירי 1879 נקרא לפראג לשבת על כסא הרבנות תחת רש"ל ראפפורט ולדרוש לפני ערתו כפעם

שלאחריה הו"ל עוד מחברת דין וחשבון ע"ד בימדה"ר ובסופו מאמר בלה"ק ע"ד ס' נתיבות עולם. בשנה ההיא נקרא לכדלין להיות לרב לקהלת "עדת ישראל", ויסד שם בית מדרש לרבנים אורתודוכסים העומד על מכונו עד היום. איזה מדרשותיו בברלין נרפסו, גם מאמרים במחברות דין וחשבון ממצב בימדה"ר וקונטרס "דיא יודישע סאָלידאריטאַט" (ברלין 1880) ומאמרים רבים במה"ע יוד' פרעססע היו"ל ע"י בנו.

ר' צבי הירש דר' הילדעסהיימער

Dr. Hirsch Hildesheimer in Berlin

נולד ביום 2 פעברואר 1855. בקר בברלין את בית הגימנאזיום ואחר כך האוניוורסיטט (מחלקת הפלוסופיא ודה"י). בשנת 1880 כתב ס' De libro qui inscribitur de viris illustribus quae stione historica והשיג בלייפציג התאר "דוקטור". משנת 1881 הוא ראצענט בכימ"ד הרבנים בברלין. מחדש אקט. 1883 החל להו"ל מ"ע לשבועות Jüdische Presse. 1886 הדפיס ס' "בייטראַגע צור געאָגראַפיע פאלאסטניאס" (ברלין) וכתב כמה מאמרים בפלוסופיא ודה"י במ"ע מיוחדים לזה.

ר' פייביל הילפערדינג

F. Hülferding in Krakau.

נולד בכראדי בשנת תקפ"ח. בשנת 1885 הו"ל בקראקא ספר Antiliade בשפת אשכנזי, נגד מנגרי בני שם. — מושבו עתה בקראקא.

ר' מרדכי הירש

Marcus Hirsch, Oberrabiner in Prag.

ראש הרבנים בפראג. נולד ביום מ'ו אדר תקצ"ג (1833) בעיר טיסאכע באונגארן. אביו שהיה רב בעיר ההוא מת עליו בעלומי, וכן גם אמו, ויקחהו ר' אברהם ארנשטיין

חדשה. בעת ההיא הגה בספרי השכלה ופלוסופיא וקבלה, גם החל לכתוב ספרים בענינים האלה. אז כתב „באור לס' חזות קשה" לר"י בעה"ק ז"ל, ולקט זכרונות (נאמיצון) לס' „מי מריבת קדש" ע"ר רובי המחלוקות אשר היו בישראל מיום היותם לעם. עוד כתב הקדמות לחכמת הקבלה בשם „אגרת מדבר קדמות" ומאמר „זהר הרקיע" וחבר ס' „עטרת חכמים" כולל כ"ג פרקים על חכמת הטבע והפלוסופיא אשר בדברי חז"ל. — בשנת תרל"ז כתב ספר „נאות יעקב" (בקבלה), והתחיל לחבר „באור על ספר משלי". בשנת תרל"ח כתב „אגרת הקבלה" וגמר מהדורא ג' לספרו „עטרת חכמים". בשנה ההיא נסע לרוסיא. כברינגס סטא כ"ה הגר"א ז"ל על מגלת אסתר בדרך סוד, ועשה עליו באור בחמשה פרקים. בשנת תרל"ט נסע משם לבריסק-דליטא ויהי בה ששה חדשים, ואמר שיעור אנדה בביהמ"ד רמ"י, שם כתב חלק ב' לס' עטרת חכמים, באור על שה"ש בשם „משבצי זהב" ועל הגדה ש"פ בשם „גפן מצרים". בחדש סיון נסע משם לכמה ערים ברוסיא וקורלאגר, ולקח הסכמות על ספרו עט"ח. בשנת תר"ם שב לירושלים ועסק הרבה בקבלה. בשנת תרס"א כתב ס' על ענין החרם, בשם „חץ שנון" גם ס' „שבעה קני המנורה" והתחיל לחבר ספרו „עטרת זקנים" (ירושלים תרס"ג) הוא באור וחבור נספח לס' סוכת שלם להר"א גוטמאכער ז"ל, גם חכר ס' „ילקוט מלכיות וזכרונות שיפורות" (ע"פ הקבלה), והתחיל לעשות פירוש והגהות על „עין חיים" למהרש"ל. בשנת תרס"ד נסע לאונגארן ואשכנז. תרמ"ה היה כבולין והגיה בבית הר"ר ברלינער את כ"ה הס' „פחד יצחק" אות ק' ור'. ובחדש סיון תרפ"ס חוברת א' מהמסדרונה (פפר"מ). טרם נסעו ספדו"מ נתבקש שם מחועד (קאמיטע) אשר על בית היתומים בירושלים להיות חבר להועד-המקומי אשר בעה"ק, והוא נעתר להם. ע"ז פגעו בו

בפעם, ומשמרתו זאת ישא עד היום. כבוא משפט היהודי משה ריטמער ואשתו לפני הב"ד הגדול בווען שלחה העדה רץ מטהר להרב הירש להועץ כדת מה לעשות והוא כתב חות-דעתו עלי ספר ועי"ז יצאו הנדונים וכאים בהשפטם, וע"ז קבל מהעדה מכתב ברכה וגם מתנה בזהב אשר מסרה לאוצר חברת „עין הדעה" בפראג. ובשנת 1883 כאשר חפצה ממשלת אוגנארן להתיר נשואי התערובות בין יהודים ונוצרים, פנה אליו הקארדינאל בשאלה לתת לו בכתב חות-דעתו ע"פ משפט היהודים ודתם, ודבריו היו להקארדינאל ליסוד מוסד בדברו בבית העליון בפעסט והחוק נתבטל. — ספריו: א) אויטאנאמיע אונד צענטראליוואציאן (פעסט 1869). ב) „יא-זעפס לעבענסגעשיכטע דאס אורבילד דער לעבענסגעשיכטע איוראלס" (פעסט), מלבד דרשות רבות שנדפסו במחברות מיוחדות.

ר' חיים הירשענוואהן מו"ל (ט"ע-חדשי) „המסדרונה" בירושלים.

Ch. Hirschensohn, Red. d. „Hamisderona", Jerusalem (Palästina).

נולד י"א אלול תרט"ז בעיר צפת, לאביו ר' יעקב מרדכי ז"ל ר"מ דחברת סוכת שלום ומאור יעקב. בשנת תרכ"ד בא אביו לגור בירושלים. שם למד עד שנתו הי"ב אצל טלמדים, ואח"כ החל אביו ללמדו הרי"ף כסדר ע"פ סדר למודו של בעל חות יאיר. בימים ההם החל לבוא לישיבת הספרדים המלאה ספרים, לראות אותם ולהתבונן על מהותם ותוכן ענינם, וישם מעיניו בספרי פלפול ודרוש וקבלה, וגם התחיל לקבץ ולקנות ספרים שונים, רובם ספרי-ילקוטים ומפתחות אשר חרבו הספרדים לחבר. בחכמת הקבלה היה לו לעינים ס', „אמרות טהורות" להרמ"ע ספאנו עם פי' מנחת יהודה. בשנת תרל"ד נשא אשה, ובשנה הראשונה אחר חתונתו התחילה עמו המחלקת הגדולה ע"ד חצר

ישב זמן רב בכסרביה, ובשובו לאוסטריה הדפיס מכתבים ע"ד רוסיה ובסרביה (בשם „איין שטיקק רוסשישעס לעבען" „בילדער אויס רוססלאנד" ועוד) ונעתקו ללשונות רבות, גם הו"ל ספור „Die Einsiedelung auf Louisiana" ויהי עזר למב' ע' אַסמעררייכ' ללאַיד ואַסמערר' צט"ג. בשנת 1866 הו"ל בוויען ספוריו „פּאָלנישע יודען" (נעתקו לאנגלית, צרפתית, רוסית, פולנית ומקצתם גם לעברית). יתר ספוריו: (א) „איין בעטלער" (במ"ע גארטענלויבע). (ב) „איין קלויזנער" (בספה"ע „ווערטטהיי- מערס יאהרבוך"). (ג) „אייענע קאַרריערע" (שם). — בהיותו מזכיר לבית פקודות-המסחר וחרשת המעשה של הממשלה בכראדי הדפיס הרבה חבורים סמאטיסטים גדולים ונתכבד בעדם באות-כבוד של זהב. הנהו גם משגיח ביה"ס והבר לחברה הגעאָלאָגית של הממשלה בוויען.

קנאים רבים, וכל דברי הריבות כתובים בקונטרס שהדפיס בשם „תוכחה ל'בקרס". בשנת תרט"ו הו"ל ספרו הקטן „ישועות יעקב" באור על הושענות. בשנת תרט"ח התחיל לחבר חבור על הלכות בשם „תורת חיים" וחבר ספרו „מוסדות תורה שבע"פ" בדרך שאלה ותשובה (קאטאכזיס) לחיות מדריך לנערים בבתה"ס.

ר' אריה ליב מכונה לעאן הערצ-בערג-פראַנקל.

Leon Herzberg-Fränk, Secretär der Handelskammer in Brody (Galizien).

נולד ביום 19 סעפטעמבער 1827 בעיר בראדי. למד בעצמו לשונות ומדעים, וכחכ בראשונה למען מכ"ע אחדים, אח"כ

אות וא"ד

מרת יעמטע וואהלענער.

M-m I. Wollener, in Lemberg.

נולדה בשנת 1810 בלעמבערג ולמדה שפת עבר בימי נעוריה מפי מורים מיבהקים. נדפסו מקצת אגרותיה בכוכבי יצחק, הבק"א, ובבית אוצר הספרות כרך א', ובהערת המעריך שם נמצאו קצת מתולדות חייה (עיין גם בס' „דיא יודישע פֿרויען" מהר"ר קאיוערלינג).

ר' אברהם אלכסנדר ד"ר וואלף.

Dr. Abraham Alex. Wolff, in Copenhagen (Dänemark.)

נולד ביום 9 אפריל 1810 בעיר דארטשטאדט. משנת 1825 עד 1828 רב בעיר גיעססעו, ומשנת 1828 עד היום הוא ראש הרבנים בדאנעמארק ונושא משרה מאת הממשלה הדאנית בקאפנהאגען.

ספריו: (א) „דער פראַפֿעט חבקוק", מיט איינער וואַרטליכען אונד איינער פֿרייען מעטרישען איבערועטצונג עט"צ (נבואת חבקוק מועתקת מלה במלה, גם העתקה חפשית בחרוזים, עם באור שלם ע"פ הבקרת וחקי הלשון, ועם מבוא ע"ד הנבואה וחלקי הסאמרים וכו'). דארמ-שטאדט 1822. (ב) „תורת ישראל, דיא לעהרע דער איזר. רעליגיאָן, בעאַרבייטעט פֿיר שטאָדט-א. לאַנדסשולען, מאינץ 1826 הספר הזה נעתק לשפת דאנית ושוואדית ונדפס בכמה מהדורות. (ג) „אייניגע וואַרטע אן דאס פובליקום איבער מיין איזר. רע-ליגיאָנסבוך" (דברים אחדים אל קהל הקוראים ע"ד ספרי תורת ישראל) מאינץ 1825. (ד) „אבהאנדלונגען איבער דען אייד" (חקירות בדבר השבועה) 1830. (ה) „דריי פּאָרלעוונגען אלס איינלייטונג צו פּאָרטראַגען איבער דאס יודענמחוס אין דער ערשיינינג אונד אין דער אידעע".

פראַנסניץ ליסד לה ב"ס פרמי, ואח"כ
נהקבל למורה ביה"ס בעיר לאמניץ,
ובשנת 1845 נקרא ללעמבערג ונתמנה
למורה דת ואמונה בביה"ס החדש הנוסד
מראשי עדה ישראל. עוד בשנת 1841
הו"ל ספרו "ראשון למקרא" כפר חנוך
הקריאה (נדפס במהדורות רבות). בשנת
1868 הו"ל ס' "מירות ישראל" (העבראי-
שע קלאסיקער) בג' חלקים; בשנת 1870
הו"ל שמונה פרקים להרמב"ם בהעתקה
אשכנזית; בשנת 1872 — סדר תפלות
ישראל" עם העתקה פולנית; 1880 — ס'
אוצר השרשים לב"ז עם הוספות רבות, גם
יצאו על ידו לאור הרבה ספרי מחברים
שונים, ונדפכו ממנו מאמרים אחדים
ושירים בלשון סורי באוצר חכמה, הבק"א
ובית אוצר הספרות. בכ"י נמצא אהו
ה"פשיטא" (הנ"ך בלשון סורי) עם הערותיו.

ר' יצחק ווארשאווסקי.

Isaak Warschawski, in Odessa.

נולד באדעססא י' חשוון הקצ"ג
ונתגדל בבית אביו (ר' אשר זעליג ז"ל)
על ברכי התורה ויעש חיל בלמוד ש"ס
ופוסקים. בחדש אלול תר"ו יצא מאדעססא
עם אביו, אשר נתקבל לרב ומו"צ בעיר
ראקאטילאוו אשר בפלך קיוב, ואח"כ
כבענדער אשר בפלך בסרביה, ושם מת
אביו (כ"ג א"ש תרי"א) ויצחק שב לאדעססא
ושם נשא אשה (תרי"ב), והוא
גר שם עד היום הזה. זה יותר משלשים
שנה הוא עומד בתור מורה שפת עבר
במדרגה הנכונה לב"ס ה"ת אשר בעיר
ההיא, וכי"ט שנים אשר הוא עומד נ"ב
בתור מורה הדת בביה"ס אשר סמעה"ס,
וכמ"ו שנה הוא נושא ג"כ משרת משגיח
על בתי החסד אשר יסד הר"א כהן
באדעססא בשנת תרל"ב, (Козаковскія
учреждения въ Одессѣ) וכעת הוא ג"כ
מפקח על בית עקד הספרים אשר לחברת
העובדים כבתי המסחר לכנ"י באדעססא

קאָפּענהאָנען 1838. ו), תפלת ישראל",
העתקת סדר התפלה ללשון דאָניה עם
הערות, שם 1858. הספר הזה נעתק גם
ל"א ונדפס בפ"פ דמיון 1877. ז) "ערת
שלוש ואמה, דיא שטימטען דער אַלטעס-
טען גלויבווירדיגסטען ראבבינער איבער
דיא פיוטים (דעות קדמוני הרבנים ע"ד
הפיוטים) נאספו ונעתקו לל"א עם הערות,
לייפציג 1857. ח) "אויפגעפונדענער
בריעפועכסעל צווישען איינעם האָבנע-
שמעללעטען פראַמעסט. גייסמליכען אונד
איינעם אַרטהאָראַקסען ראבבינער (חליפת
מכתבים בין כהן פרוטסטנטי רם המעלה
ובין רב ארוק), נדפס במ"ע "בן חנניה"
1860 ואח"כ בהוספות ותקונים, לייפציג
1861. ט) "Larebog in der israel. Re-
ligion" (תורת הדת הישראלית, בלשון
דאָניה) קאָפּענהאָנען 1862. י) "כנ"ל
בלשון אשכנזית, בהסכמת הממשלה, שם
1863. יא) "ביבעלהיסטאָריע פֿיר דיא
איור. יונענד" (בלשון דאָנית) שם 1862.
יב) "Bibelhistorie for Skole hog Hjem
(קורות ישראל הנזכרים בכה"ק, למקרא
בבתה"ס ובבית) שם 1867. יג) "Talmud-
fjender" (שונאי התלמוד), טענה על טענות
כנגד היהודים והיהדות בדור האחרון) 1878.
מלבד עוד איזה ספרי דת או תשובות על
הטוענים על היהדות, נדפסו ממנו כארבעים
דרשות שדרש ברבים בל"א, ואיזה מאות
דרשות בלשון דאָנית, מלבד המון מאמרים
וחקירות שונות במכ"ע רבים לישראל.

ר' מיכל וואלף.

Michael Wolf, in Lemberg.

מורה דת ואמונה לנערי בני ישראל
בבתה"ס הנכונים בלעסבערג. נולד בשנת
1807 בעיר נעביטש (מעהרען). עד שנת
הט"ו למד בישיבת ר' חיים דוישמאן,
ואח"כ בקר בני"ס המעניק בפראג, ומשם
בא לוויען, ושמע בלמודי הפדגוגיה
וההנדסה, וכהשלימו למודיו קראתהו ערה

ר' אלכסנדר ווייל.

Alexander Weil, in Paris.

נולד בשנת תקע"ג (1813) בעלזא, ובהיותו בן ט"ו יצא מארץ טולדותו וישב בארץ אשכנז ונודע שם לשם בין הסופרים המצוינים האשכנזים, והשתזף בהוצאת כמה וכמה מכ"ע עד שנת 1838 שבה שב לצרפת, וגם שם עבד בכמה מכ"ע מדיניים, וכתב השקפות מושכלות ומליצות חרופות ושנונות, והו"ל גם מאמרים וחבורים בפני עצמם דרושים לחפצי הזמן. גם חבר והדפיס ספורים רבים, וכמה חבורים במקצוע חכמת ישראל, ומהם נודע ספרו Les livres de Dieux, Moise et le Talmud, Paris 1864, ונעתק בשנה ההיא לשפה אשכנז בשם „מאמעס אונד דער תלמוד" (ברלין). בשנת 1878 הדפיס את ספרו ע"ד לודוויג באָרנע. כתב גם כמה מאמרים במכ"ע החרישי „ארשיו איר". ובהם מאמר גדול La juive sa passé, son present, son avenir (האשה היהודיה, לפנים, היום ובעתיד) 1863. — בשנים האחרונות יצא נגד הצורך דרומאן ברברים נמצים אשר עשו רושם גדול.

ר' אייזיק הירש ווייס.

I. H. Weiss, Lector am Bet-ha-Midrash zu Wien.

נולד בער"ח אדר תקע"ה במעורטש הגדולה (מאָהרען). מילדותו גדל בנות התורה והחכמה. בנעוריו, משנת תר"ב ואילך, כשלוש שנים חפס ושיבה בעיר טולדותו, אשר במלה עם כמול רב הישיבות במאָהרען. בשנת תרי"ח בא לויען, וכשנת אחר בואו נתקבל למניה בבית הדפוס של סאמארסקי, עד כי נקרא להיות רב ומורה בכיהמ"ד שתיסד שם ע"פ הר"ר יעליניעק והעמיד תלמידים הרבה, רבנים ודרשנים

עוד בימי עלומיו טרם יצא מארעסא החל ללמוד בעצמו בלי מורה ומנהל ספרי דקדוק לה"ק וספרי חשבון וחכמת השעורים הכתובים עברית; ובשובו לארעסא שם עינו עליו המדקדק והחוקר קרטוניות הר' שמחה פינסקער ז"ל ויאהבהו מאד, וגם הוא בחר בדרכי הרש"פ ויהגה בחקירות לה"ק וספרותה ואח"כ בידיעה שאר לשונות ובחכמת הפילולוגיא בכלל. — מלבד מאמרים רבים אשר כתב במ"ע שונים: בשנים הראשונות למח"ע המליץ והברמל, במכ"ע עלי הדס (בכנוי בן אשר) אשר י"ל בארעסא בשנת הרכ"ה, במכ"ע „День" אשר י"ל שם בשנות 71—1869 ובמכ"ע Еврейскія Записки אשר י"ל בריגא בשנת 1881 — חבר והוציא לאור בארעסא הספרים האלה: א) „החוקר", כולל שתי מחברות, הראשונה (תרכ"ד) בשפת עבר כוללת מאמרים שונים, והשניה (תרכ"ו) בלשון אשכנז כוללת מאמר אחד על דבר תורה שבע"פ: דאס מינדליכע געזעמץ אין זיינער נעשיכמליכען ענטוויקעלונג ביז צום אבשלוסס דער משנה. 2) „תורת החינוך" ללמד את בני ישראל (המדרבים רוסית) ראשית למודי לה"ק ויסודי הדת והמוסר. הספר הזה נדפס בשנת תרכ"ט בהוצאת חברת טפיצי השכלה ברוסיא. 3) „תולדות ישראל" (מכריאת העולם עד ימי עזרא ונחמיה) עם העתקה רוסית, יצא לאור בארבע מהדורות. 4) „ספר המדות" ע"פ חכמי התלמוד והספרות הרבנית, עם הוספה ע"ד חובותינו לבעלי דת אחרת. 5) „העברים והסלויים, או בני שם ובני הדו-ארופא", זכוח נגד הטבדילים הבדל אנתרופולוגי בין בני שם ובין בני הדו-ארופא. את שני הספרים האחרונים כתב בלשון רוסית, על כי העודתם לרבר את אויבינו בשער: הראשון—להגן על דתנו ועל תוה"ק שבכתב ושבע"פ, והשני—להגן על עצמנו ובשרנו, נגד שונאינו ומנדינו האנטיסעמיטים.

נוצרים ככדתהו המלכות במעראליע של
כסף על פתיל וולאדימיר.

ר' יצחק יעקב ווייסבערג מורה בקיוב.

I. J. Weisberg, in Kiew.

נולד בשנת ת"ר בעיר פאלאנקע
(פלך מינסק). למד בילדותו בישיבה
בסלאנים, ומשם בא למינסק ולמד ג'
שנים והחל ללמוד במסחרים כה"ק ולהנות
בספרי חכמת ישראל. אח"כ למד עוד
בישיבות שונות, ובבואו כאנשים עסק
במסחר, ובשנת 1873 בא לקיוב עיר
מושבו עד היום. בשנת תרמ"ג נדפסה
בווארשא מחברתו „גאון ושברו“ (השקפה
על הספר „חד-החלק“). ונדפסו ממנו הרכה
מאמרים ספרותים בהבק"א, השחר,
האסיף, המליץ, הלבנון, המגיד, העברי
והיום, גם דברי סופרים בהמליץ והצפירה.

ר' ישראל ב"ר בנימין זרח ווייסברעם.

I. Weisbren, in Warschau.

נולד ר' שבט תקצ"ט בעיר גראדנא.
עתה סוחר בווארשא. בשנת הרמ"ח כהב
בהצפירה ספור „בין הזמנים“, תרמ"ט
ספור „ח"י אגורות“.

ר' אשר שמחה ווייסמאן

A. S. Weissmann.

נולד ביום ח"י ניסן ת"ר (1840)
בעיר זאלין (Zelinia) בנליל רישא Rze-
szów אשר בנאליציה. בהיותו בן תשע
למד תורה ספי הרב דטמא. בן י"ד שנים
עזב את הרב, טפני המחלקת שצמחה
ביניהם בדבר בריקת סכין, שהרב מצא
בו פנימה והוא ברק ולא מצא, ובהכמר
רחמיו על השוחט, ערער על רבו. בירח
חשון נסע לרישא ושם למד אצל מורה
הוראה. בשנת 1871 החל ח' ו"ט
ללמוד שפת אשכנז, צרפת, רוסיא,

בקהלות ישראל. בילדותו נדפסו ממנו
כמה מאמרים ושירים והולדות במכ"ע
מכבי יצחק. כיושרן של קאבאק נדפסו
ממנו כמה מאמרים על מקורי החפלות,
ועוד אחרים בהצופה להמגיד. בשנת
תרכ"ה הו"ל מכתב-חדשי בשם „בית
המדרש“ ובו מאמרים גדולים ורבים.
תרכ"ו נפסק המכ"ח הזה, ובשנת תרמ"א
יסד מחדש מכ"ח „בית הלמוד“ בחברת רעהו
ר"מ איש-שלוט, ובו מאמרים רבים מאת
המערך: פירושים, כללים בהלכה ואגדה
ומקרא, ובפרט המאמר מבואות התלמוד,
ותולדות, גם מאמרים בכקרת ספרים.
ועוד נדפסו ממנו מאמרים גדולים
בכבורים של קעללער. תרכ"א נדפס
חבורו „ארח לצדיק“ כולל דיני תפלה
בקצרה וגם נדפסו הגחותיו על הש"ס
לכמה מסכתות. תרכ"ב הו"ל קונטרס
„נצח ישראל“ בענין המשיח, גם „ספרא
דבי רב“ עם פירוש הראב"ד והערותיו
„מסרת התלמוד“. תרכ"ה—„מדות סופרים“
על המכילתא; תרכ"ז „משפט לשון
המשנה“; תרל"א הו"ל ח"א ספפרו „דור
דור ודורשיו“; תרל"ב—ח"ב; תרט"ד—
ח"ג; תרמ"ז ח"ד. גם הו"ל ספר תולדות
גדולי ישראל, ח"א (רמב"ם, רש"י ור"ה)
ובהאסיף מאמר „הנאון ר' סעדיה הפיתוטי“
ועוד כמה מאמרים גדולים וקטנים.

ר' מנחם יוסף ב"ר יצחק ווייסבאנד

בווארשא.

M. I. Weisband, in Warschau.

נולד ער"ה מנחם אב תק"צ בעיר
אורישט (פלך וואהלין). בקר בימ"ד
בויטאמיר, ובשנת 1853 היה למורה
בב"ס לממשלה בעיר קאוועל, ואח"כ
בשאר ערים, ובשנת 1878 היה מורה
ראשון בבית התי"ב בסימפערפאל כארבע
שנים. 1882 הו"ל ספרו „ירובעל“ בשפת
העם. על הצילו בשנת 1865 שני ילדים

(פ' וואראש), נתחנך על ברכי החסידים, אך תשוקתו ללמודים הבטוחו לירי למוד ספרי מחקר ואח"כ ללמוד שפות ומדעים. 1880 בא לעבוד בצבא ומשם כתב מאמרו הראשון „לצבוא צבא“ בהמליץ. 1883 בא לוואראש ונתקבל למורה בכיה"ס לעדה. 1886 נתמנה לעוזר תמידו בהצפירה. ונדפסו ממנו כמה מאמרים מדעיים בהאסיף מראשית צאתו. תרמ"מ נדפס ספרו „חי עולם הבא“ בשני חלקים.

ר' יעקב ווערבער

Jacob Weber in Brody (Galizien).

נולד בר"ח אדר תרי"ט (4 פעב' 1859) בעיר בראדי, יחיד היה להוריו וע"כ לא נתגוהו לבוא בבת"ס הכוללים, והקשיב לקח בביתו מפי מורים ומלמדים שונים שבעיר. מראשית ימי נעוריו נסה ידו לכתוב עברית, ובמסרם מלאו לו מ"ו שנים נדפס בהעברי (ש' תרל"ד) ספורו „גלגל החזור בעולם“ ומאז והלאה כתב מאמרים רבים בחקירה ותולדות המבוע בהעברי (תרל"ה ול"ו), בהמגיד („נסיעה דמונית במרחבי הכרואה“ בש' 1876), ובהצפירה (ש' 1876, משפם הירושה). בעשירי לח' מנחם תרל"ו נפטר אביו ר ברוך ווערבער ויקח הוא המשרה עלשכמו להו"ל „העברי“, והוא מוציאו לאור עד היום.

ויזנית, והוציא אז לאור מכ"ע בלשון „ידיש דייטש“ בשם „ידיש פרייע פרעססע“ עם נוספות בש"ע בשם „הקהלת“ ש"ל אך ג' גליונות, כי כמות עליו אשתו כהג המצות תרל"ב עמד גם מלדת המכ"ע ההוא. מאמרו הראשון נדפס בהמגיד שנה חמישית גליון 22 „א"א דאאורך“. אח"כ כתב לעתים רחוקות בהמבשר, „הנשר“, „העברי“, „הסביט“, „הבקא“. בשפת אשכנז כתב בראשונה חרשות בהאזיראעליט המאניצי ואח"כ פעליטונים בהאזיר. וי"ש המאגדעבורני. בחוברות מיוחדות נדפס ממנו מאמר „ע"ד שרפת המתים“, „קדושת התנ"ך“, „חיים פראסטאק“ ספור כדה"י בשפת אשכנז. הספור ההוא נעתק לשפה אנגליא. גם נדפס ממנו ספור Folgen verfehlter Erziehung (תולדות הנדך רע) במכ"ע „אזיראעליט“ הלבובי. עתה הגהו כותב מחקרים ע"ד כתיבת והחיתת התהלות בספר ההלים, וכבר נדפסו איהו קאפ' בחליט' בלאם של ראהמער. מלבד עוד כמה מאמרים בחקירות ובקורות ספרי קדש בל"א. — הרמ"ח נקרא לבוא עירה הושי ברוטיניה לכהן שם.

ר' מיכל בר' יצחק וועבער

Michael Weber, in Warschau.

נולד ה' אדר תרי"ט בעיר ווארקא

אות זיין

שנים וחצי גאלץ (ע"י עוני אבותיו) לשוב לארעססא (1870) וישם למסחר פניו. כתב מאמרים רבים בהמליץ הכרמל ועוד, גם שירים אחדים בהבכ"א והאור. ובלשון שוארגאן במכ"ע קול מבשר, ישראלוק, ווארש' יוד. צמ"ג. משנת 1875 עד 1886 לא כתב מאומה מסכות שונות, ואך בש' 86 החל שנית לכתוב בשפת זארגאן בהמערור, פאמיליען פריינד' והווי"פריינד'.

ר' פלטיאל זאמאשטשין

P. Zamoschtschin, in Odessa.

נולד בעיר ארעססא כ"א תמוז תרי"א. בן י"ב החל לבקר בכיה"ס לסוחרים בעירו ואביו לקח לו למורה ש"ע את ר' פרץ סמאלענעקי ועל ברכיו נתגדל ונתחנך חמש שנים. בן י"ז בא לברלין ללמוד חכמת הגזרה והכניה (ארכישיקטור) אך אחרי ב'

וזאמארוים. על נגינותיו ומפעליו בחכמת
החסדה וכה לתואר-כבוד, ריממע דעם
פראנץ-יאזעף-אָרדענס" ולאותות והב מאת
ממשלת אוסטריא ורוסיא.

ר' יוסף ליב זאסניץ

Josef L. Sosnitz, in Warschau.

נולד י"ו אלול תקצ"ו בעיר בורו
פלך קאוונא, נתגדל ונתחנך על ברכי
החסידים, עד כי בא לזיגא והכיר את
הפרופ" נאויק אשר פתח לפניו את עקד
הספרים אשר להפאליטעכניקום ושם התמיד
בלמודיו בשפת אשכנז ויתר המדעים. בש'
תרל"ה הו"ל ספרו „אבן יש"ה"; תרל"ח —
ספרו „השמש", תר"ט — „שחוק השאך"
תרמ"ד — לוח הנצחי בשפת אשכנז.
תרמ"ח „עדן עולמים" (לוח הנצחי ליהודים,
לנצרים ולמהמדרנים). בכ"ו נמצאים אתו
ספרים אלה: א) „שאלות ותשובות";
ב) „מצא חכמה"; ג) „חכמת התכונה
החזיונית" (מחזיק לערך שלשים באגן
לדפוס); ד) „פסקי תוספות" על מס' ברכות,
שבת, עירובין; ה) „ממדי ארץ" (על חכמת
המדידה, לערך 15 באגן דפוס); ו) „פאר
אלהים" על חכמת המבע; ז) „משולשים
כדורים"; ח) חכמת הלמודיות העליונה;
ט) „אבן ישראל"; י) „הארץ ומלואה" עם
ציורים (לערך 20 ב' דפוס); יא) „המאור";
יב) „חדושים בלמודיות"; יג) „נתוח חשבון
הכללי"; יד) „חכמת התכונה המעשית" עם
ציורים (לערך 40 ב' דפוס); טו) „חזיונות
הרקיע" עם ציורים; טז) „לקומי מאמרים"
על התכונה, חכמת המבע, תולדות הימים,
בקרת הדת, איגעברא (לערך 40 ב' דפוס);
לבד מאמרו הרבים הנפוצים בהצפירה,
העברי, הקול ועוד. — עתה מושבו
בווארשא, והיה עוזר בבית מערכת
האשכול (עניציקלאפעדיע).

ר' שלמה זולצער

Salomon Sulzer, in Wien.

נולד ביום 30 מאָרץ 1804 בעיר
האָהענעסס, בשנת 1825 נתמנה לראש
החגנים בבית-כ"צ לעדת ישראל בווינע,
ויהו גם מורה תורת הוסרה בבית הקאנסע-ר-

חבוריו בזמרה: א) שיר ציון;
ב) „ממעטעסדיענסמליכע געוואַנגע דער איזראעל-
לימען, חלק א', ווינע 1845. ב) שיר
ציון, פיר זאָלץ אונד געמישמען קאָר
אין וויאָלין אונד באַססשליססעל, מהייל-
ווינע מיט אָרבעלבעלייטונג, חלק ב', (ווינע
1866). ג) דוד אי"ם, קליינעס ליטורגישעס
געזאנגסבוך, צום געברויכע פיר שולען
קליינערער געמיינדען אונד דיא הייוליכע
אנדאכט. דרוישטימטיג אדער פיער שטימטיג
מיט אָרבעלבעגלייטונג (שתי חוברות).
ד) זמירות לכמה מזמורי תהלים, לשיר
ביחיד, במקהלות ובלוית העוגב. ה) דענק-
שריפֿט אן דיע האַכנעעהרטע ווינענער איוור.
קולמוס-געמיינדע (לחגיגת שנת החמשים
מיום הוסד ביהב"ב הישן בווינע, ר"ח ניסן
תרל"ז), ווינע 1876. זה שנים אחדות,
הסיר מעליו משמרת ההזנות מפני זקנותו,
ומשכורתו שלמה מאת העדה.

ר' דוד ישעיהו זילבערבוש

D. S. Silberbusch, in Kolomea (Galiz.)

נולד א' כסלו תרמ"ו בעיר זאלעשמישק
בגאליציא. נתגדל בילדותו על ברכי
החסידים ולמד עד שנת העשרים לחייו
אך גמרא ופוסקים ונושאי כליהם -
כש' תרמ"ה נשא אשה בת ארון אחד
הכפרים, ובשבתו בכפר למד מפי מורה
שפת אשכנז וגם החל להגות בכה"ק. אחרי
מות אשתו (תרל"ו) בא לעיר קאלאמעא
כי לקח לו משם אשה שניה ויוסף לשקוד
בלסארים ובספרים. תרל"ח החל להופיע
מכ"ע „המבט" ויכתב בו ז. ספור קמן
„תמת אהבה" ואיה מאמרים. תר"ט בא
לעיר סנורו איש תורני מאונגריא שהיה
סו"ל „התור" ויהי לו ז. לעזור שלעמלק"פ
ויכתב בהתור מאמרים רבים בתחיתת שם

78 הוא עוסק בעבודת הארמה, כי לו אחות נחלה גדולה בפולין. נדפסו ממנו מאמרים רבים במכ"ע רוסיים כוללים, גם שירים אחרים בשפה ההיא. העתיק לרוסית מחזה Klawigo מאת נאָטאָע, והנהו סופר תמיד למכ"ע, ודאסחאד"ק וקור' ווארשאווסקי. תרמ"ו הדפיס מחברתו בלשון שזארגאן „דער דארן". בכ"י עמו: Выходъ Израильтянъ изъ Египта въ землю Ханаанскую וס' „העברעאיש-סלאווישע פֿילאָלאָגישע פֿאָרשונגען".

ר' שניאור זק"ש בפאריז

Senior Sachs, in Paris.

נולד ביום ו' סיון התקע"ז (1816) בעיר קיידאן הקרובה לעיר קאוונא ברוסיה, לאביו ר' צמח שהיה מו"ץ ואח"כ אב"ד בעיר זאנער. בהיותו בן ו' החל ללמוד התלמוד מפי אביו. עוד בילדותו התעוררה בו התשוקה לחקור בקדמוניות ישראל ולחבר ספרים, וקרא כל התקדמות מאוצר ספרי אביו. ליום בואו בכרית הנשואין הבין לו חבר קמן בשם „שותא דינוקא" מליצות וחרוזים על מוסר וד"א. פרנס העיר זאנער, ר' יהושע קליין ז"ל, נתן לו ספרי השכלה למקרא, והם עוררוהו לנסוע לחו"ל לבקש חכמה, ובכרו שלא לחקניט חריו אמר כי הולך הוא ללמוד בישיבה בוויילנא, גם נסע שמה. בעצת רמ"א גינצבורג הלך לעיר הקמנה וואשלישאק וילמד שנה אחת בתור פרוש. משם הלך לדובנא ויחנך נערים בתלמוד ותנ"ך. אחרי שנה הלך לבראדי, ויתודע אל החכמים ערמער וה"ש ויהי שם כשנתיים ימים, שם למד בשקירה ספרי חכמה ומחקר, גם כתב מאמרו הראשון במכ"ע איוראעל. אנאלען. לבקשת חריו ורעייתו שב לזאנער, והח' ר' חיים זק"ס יסד או למענו ביים. בעת ההיא הדפיס איזה מאמרים במכ"ע „ציון" ועוד. אחרי ו' חרשים הלך לעיר ראסיין, ויהי שם מורה בבית נדיב אחד.

איש יהודי" או „בן ישראל", אך מהר נפרד ממנו וישלח להשחר מאמרו „היהודים בגאליציא" (נדפס שנה י'). ואח"כ קראהו רפ"ס אליו לווינען וישב כל ימי חייו תתמ"א בבית המערכת ויהי לעוזר לחמ"ל בהנהגה ועריכת מכתבים, ובראשית תרמ"ב הלך לרומיניא להתחקות על חיי היהודים ולהרבות קוראי השחר. ככאמשאן החל להורות הוראת שעה לנערים גם להו"ל את מכ"ע „האור". אחרי ה' ירחים בא ללבוב ויוסף להו"ל את האור שמה מחברות ויחדל. באחרית תרמ"ג נקרא לעיר קאָלמאָעא להורות לנערי ב"י בבה"ס הכללים. תרמ"ד שקד בלמוד שפת פולניא והלמודים הנחוצים למשרתו. בחרף תרמ"ה כתב ספרו „זכרונות" ונתנו להדפסה בלבוב, והדפיס בהמזכיר בקרת על איזה ספרים. בקיץ תרמ"ו שלח להכנסת מילתא רבדיחותא „מים שאין להם סוף" והעקת הספור „נור ניצם יודיש' של סאמועלי (הכל כמנהג עם הארץ). תרמ"ו נדפס ממנו בהמליץ: מכתבים מווינען בשם זב"י, פעות על פעות (ספור קמן), בן מביש (תמונה אחת קמנה), לעאפאלד קאמפערט (מאמר ראשון), „חללי האולה" (ספור), ובכנ"ז כרך ב' ספור „דמעת עשוקים או היהודים ברומיניה". תרמ"ח כתב: א) פרץ זרח או שני בני שלומיאל, ספור בנ' חלקים (ראשיתו נדפס בהאור בשם „תולדות בן-בלי שם" ויהיו בכ"י), ב) מאפלה לאורה, ספור (כ"י), ג) חוני המעגל (ספור, כ"י), ד) עלית נשמה, המונה אחת קמנה מחיי כנות הדוד החדש (כ"י).

ר' חיים ב"ר נסים הלוי, מכונה יאאכים זילבערשטיין בווארשא

Joachim Silberstein, in Warschau.

נולד כ"ו אלול תר"ח (1845). 1858 בא לבקר בכימרה"ר בויטאמיר ויכל למודיו בש' 1865. מש' 69 עד 73 למד בהפּוֹלמט ליריעת המשפטים בפס"ב. מש'

זבראשית שנת תר"ד נסע ברשות הוריו ורעיותו לברלין להשתלם בלמודים. שם בקר את ב"מ המדעים וילמד פילוסופיא מפי שעללינג ואלטהויז. בימי היותו שם נשא צרות רבות ורעות, ובכ"ו כתב ירדפס או ספריו. בש' תרמ"ז עבר דרך ברלין השר יוסף יוגל גינצבורג ויקחהו אתו לפאריז, לחנך את בנו, ויוסד את הביבליאטיקה של השר שהוא המשגיח עליה עד היום. ספריו: א) כרם המד, נמע הרש כולל אגרות וקרות אגרות כל עניני חכמת ישראל אשר הוציאו חכמי זמננו בישראל איש לאחיו בכל מקומות מושבותם. ב' חוברות (ברלין תר"ב-תרמ"ז). ג) "התחיה" אשר תחיה לעתים ספרי מתים אשר לא נדפסו עוד או אשר נדפסו פעם אחת ועין לא תשורם וילוו עליהם הערות על אדות מחבריהם והשכלות בדבריהם וכו' מוצאת לאור ע"פ כ"י, ב' חוברות (ברלין תר"י-

תר"ז). ג) "הפליט" הבא להגיד לבעלי ברית אברהם ולכל חכמי לב מאת י"ל צונץ עם הערות וחקירות מאת ש' ז' (ברלין 1852). ד) "היונה" או כנסת ישראל מב"ע חדשי כולל כל הנוגע לחכמות ישראל (ברלין 1851-1860). ה) כנפי יונה, הוספה להיונה שנת תר"ד (ברלין 1860). ו) קיקיון דיונה קול מבשר ע"ד צאת לאור היונה (פאריז תר"ד). ז) שיר השירים אשר לשלמה בן נבירול ז"ה כל השירים וכו', ע"פ כ"י ישנים ודפוסים יקרים יצאו לאור מונהגים מנוקדים ומבוארים באד היטב וכו' (פאריז 1868). ח) רשימת כ"י יקרים של י"ל צונץ עם הערות ע"ד איזה מחברים הנזכרים בכ"י הם (בל' אשכנז. ברלין). ונרפסו ממנו עוד טאמרים וחקירות בעניני קדמוניות ישרון בהצופה להמגיד, כבוד הלכנון, השחר, הטליץ וכו'.

אות ה"ת

לציון ז"ל הדפיס בעצמו ס' "העלמות לב. ח"א, ועוד ח"ב נמצא תחת מכש הדפוס. ה' חזן הוא גם חבר לבית מועצות המחוז.

ד' **טרדכי ווייסמאן היות (טר"ח):**

Marcus Wiessman in Wien.

נולד בשנת תקצ"א בעיר טארנוב Tarnow (גאליציה) לאביו ר' יצחק ליב ווייסמאן. בנעוריו למד גמ"ח אצל מופלגי תורה ויהי תלמיד מובהק להג"ר ישראל כ"ץ ראפאפארט אב"ד בעיר ההיא, ובלמודיו הצטיין בחריפות ובקיאות. אך ת"ך וכתב ולשון למד מעצמו בלי מורה, ובטרם ידע פ"י הכתובים הרגילהו אביו שחיה בקי בתנ"ך וסופר מהיר, להגיד בע"פ הרבה פרשיות ישר והפוך, ובעד איזה אגרות קרא לפניו "תהלים ומשלי" מסופם עד תחלתם. אביו הרשה לו גם

ה' אליהו חזן אב"ד בעיר טריפולי ואגפיה

Rabb. Elias Hazan, Tripolis.

נולד בעיר אומיר (Smirne) בש' תר"ה, ובשנת תרמ"ו בעולת אביו הג"ר חיים דוד חזן ז"ל (בעהמ"ח ס' נדיב לב ב"ח, תורת זבח, ישרי לב ויטב לב) שהיה אב"ד באומיר, לשכון כבוד בירושלים חוליכו עמו שמה וילמדוהו דעת ודרך תבונה, ובש' תרכ"ה מנו אותו לסופר כוללת הספרדים בירושלים. תרכ"ח מנו אותו בין הב"ד הגדול שם. תרל"ב שלחוהו רבני הספרדים לשליח כולל לערי המערב החיצון, ובבואו לעיר טראבלס המערב היא טריפולי שבאפריקא קבלוהו בני העיר לרב ומו"ץ והשולמאן הסכים למנויו ויכבדהו באות הכבוד ולבוש מלכות כאשר ילבושו השרים. מלבד דרשות ופסקים והגהות שנרפסו ממנו בתוך ספרי זקנו הגאון ראשון

מפורש ע"ד שיר). תרכ"ח הו"ל ס"ע, מניד משנה" (לבוב). תרל"ג — כוכבי יצחק חוברת ל"ו (וויען). תרל"ה-תרל"ו: וויע-נער ייד. צייטונג". תרמ"ב, חכמה ומוסר" (ממשל משלים ומניד שיחות דאמרי איגשי ומילי דרבנן ערוך בחרוים, וויען). תרמ"ג: "חתן בראשית וחתן תורה" (המוציא כמספר תרי"ג מצות ותולדותיהן דרך נוסריקון, וויען). תרס"ד — מילי דבריחותא" מכתמים והלצות וכו'. מלכד מאמרים ושירים ומכתמים שנדפסו ממנו זה יותר משלשים שנה בכל מכה"ע לבני". ויש אתו הרבה ספרים בכ"י על תרי"ג מצות, כללי הש"ס, על התנ"ך וכו' ושירים ומאמרים שונים.

ללמוד לנגן בכנור ע"פ אותות הוטרסה*), אך גאלץ לחדול מזה כי הוכיחוהו החסידים שלא נאוו זה לבן-תורה. בשנת ת"ר החל לכתוב בלה"ק אגרות שונות בחרוים ופרטים. תר"ו חבר ס' "מפלת המתקשרים" ונדפס קצתו. תר"מ כתב ס' "שדה בוכים" (כ"י). תרכ"ב הדפיס ס' "אלון בכות" על מות ר' מרדכי זאב אימינגא בלבוב שנת "בא עת ספור". תרכ"ז — מראה מקום והנהגות לירושלמי עם שער העין (דפוס קראמאשין). 63—1860 הו"ל שש חוברות "משל ומליצה" (מארנאו, וויען ולבוב, קובץ על יד בסדר א"ב משלי מוסר ומשלים המוניים הנמצאים בתלמוד ומדרש, אגרות מתומות ומאמרים פליאים הכל

אות ט"ת

ששם היה הד"ר הילדעסהיימער רב ור"מ בעת ההיא. שם שקד גם בחכמה ויריעת לשונות הקדם, והד"ר הילדעסהיימער היה מורו אוהבו ומננו. בשנת 1859 הלך לישיבת פרעשבורג, ואחרי כ' שנים וחצי הלך לווען. בעיר ההיא התרועע אל הרה"ג זלמן שפיטצער חתן ה"חחס סופר". שם הוסיף אמץ בלמוד גפ"ח, ויחד עם זה כלה חק למדויו בהגימוניום, עמד בנסיון ונכנס להאוניווערזיטאט. בימים ההם הרבה להנות בספרי דרוש ובאורי מקראות וינס כפעם בפעם לדרוש בפני קהל ועדה. 1866 הציעו לפניו ראשי עדת וויען לקבל משרת מטיף ליהודים בחיל הצבא, אך הוא לא קבל את ההצעה. 1868 קבל סאת האוניווערזיטאט תאר "דוקטור פילוסופיא". לר"ה תרכ"ט נקרא לדרוש בעדת דובלינג הסמוכה לווען. דרשתו הדפיסו ראשי העדה, והיא שעמדה לו כי נבחר אח"כ לרב בפראג. גם אוהבו הד"ר יעללינעק והד"ר נידעמאן המליצו עליו לפני העדה ההיא, ובשנת 1860 נבחר שם לרב מבין שלשים קנודייים שעמדו

דר' מאריטץ מויבער.

Dr. Moritz Taubér, Rabbiner
in Prag (Böhmen).

נולד ר"ח אייר תר"א בעיר האלעשוי Holleschau במדינת מאהרען. אביו שהיה ראש ב"ד בעיר ההיא היה מורו ומחנכו, וישם לבו כי מלכד התלמוד ילמוד גם מקרא, תנ"ך ודקדוק לה"ק, גם ידיעות חיצוניות. במלאת לו י"ג שנים שלחהו אביו ללמוד בישיבה בעיר ניקלשבורג. שם למד בראשונה מפי ר' שמואל צילץ ז"ל, ואח"כ בישיבת ר' שלמה קוועטש ז"ל. בהיותו בן ט"ו כבר הוסיף לו רבו שני הלמידים עשירום סבאורי הישיבה כי יבינם ויכינם בלמוד השעור. אחרי מות הרה"ג ההוא הלך מ. לעיר איזענשטאדט

(*) ה' סו"ח יספר במכתבו כי דבר זה היה בטקרה: כי אביו דל כתב לשותפו שישב או בעיר אחרת לשלוח לו סתנה "פידעלע" (תיבה קטנה להגיה בה אבק סאפאק, מאבאקדאזע) וקרא הוא בשנגה או ככוונה "פידעלע" בפ"א רפה (כנור), והנער בתגיע הכנור לבית אביו אחז בו ולא גרפשו עור.

ודרשות לימי השבת (תרכ"ב, תרכ"ג;
ד) אמרי מעם על מס' והלכות ניטין
(תרכ"ז); ה) „חלב חגי" אנרות ודרשות
בחגים (תרכ"ד—תר"ל); ו) „תולדות אבות"
על פרקי אבות; ז) „כני בינה" רשמי
דברים מענינים שונים שחדש בהגיעו לימי
כינה; ח) „חדוש מדרש" (דרשות שונות);
ט) „דמעות שליש" ג' הספרים על מות
שלשה טוריו; י) „משיב אמרים" שו"ת
להלכה ולמעשה; מלבד ילקוט דברים שונים
וחרושים ופרפראות.

ר' ישראל טעללער.

I. Teller, in Galatz (Rumänien).

מורה בביה"ס לעדת ישראל בגא-
לאטין. נולד י"ב כסלו תקצ"ו בעיר
זלאטשוב (גאליציה). גדל סעוריו בחדרים
ובביהמ"ד, ואח"כ החל ללמוד שפות חיות
ויהנה בספרי מחקר והשכלה. נדפסו ממנו
מאמרים רבים בהעברי, המביט, השחר,
המגיד, נייע יוד, צי"ג, גאלאטצער איז-
ראעליט ועוד. ובשנת תרס"ב הו"ל ספרו
„שיר המעלות, דבר בעתו על ארות ישוב
א"י להשיב הנדחים ולהושיבם על אדמתם"
ונמצאים אתו ככ"י מאמרים ודברים רבים
בשיר ומליצה וחקרי הלשון ועוד.

ר' צבי אלעזר בר' יהודה הלוי טעללער.

H. L. Teller, in Botuschan
(Rumänien).

נולד בי"ז תמוז ת"ר בעיר זלאטשוב
(גאליציה) ויהי סעוריו מתופשי ביהמ"ד.
בשנת תרכ"ז נקרא לבאָטשואן ויהי מורה
בביה"ס לעדת ישראל עד שנת תרס"ז.
ספריו המה: „תעודת ישראל" שיר ספורי
לכבוד חכ"י (בראדי תרל"ח). „היהודים"
העהקת המחזה, דיא יודען" לעססינג (וויען
תרס"א). „לשון למודים" (פשעמישל תרס"ד),
„זעקת שבר" (שם תרס"ז). „בן פרת

על הפרק, ומאו הוא יושב בעיר ההיא.
נדפסו ממנו הרבה דרשות, פרקים ומאמרי
חכמה בכתבי-עת שונים.

ר' שמואל אייזיק מויבש רב בעערלאד

Eisig Taubes, Rabbiner in Berlad
(Rumänien).

נולד ביום ט"ו תמוז תקצ"ו בעיר
טועטין בגאליציה אשר אז ישב בה לכסא
אב"ד אביו זקנו ר' משה מויבש ז"ל. כבר
המני שנין יצא מבית החדר והמורים
בלמוד התלמוד, וילמוד אצל אביו ר'
יחיאל מיכל ז"ל. בחרף תר"ח נקרא אביו
להיות רב בעיר וואסלאָ במאלדוי וישאירו
ללמוד אצל הג"ר יוסף באב"ד ז"ל ואח"כ
למד ביאססי אצל אביו זקנו הנ"ל שהיה
רב בעיר ההיא משנת ת"ר ואילך עד עת
פטירתו י"א המזו תרי"ב. אחרי כן למד
עד שנת תרכ"ב בבית דודו ר' שמואל
שמעלקא מויבש ז"ל שהיה לרב בעיר
יאססי במקום אביו זקנו. תרכ"ב נתמנה
לרב בעיר בערלאד מקום מושבו עד היום.
נרפס ממנו: א) „היהודי ברומיניען
והמיניסטר בראטיאנו" עברית, ומתורגם
אשכנזית מאת המנחם ד"ר לעטמערס (וויען
1868); ב) „רדיפות היהודים ברומניא"
עברית (1873) ונעתק לצרפתית ע"י איזידור
לאָעב, ואח"כ אנגלית ע"י אחות סיר-פֿרנציו
גאלדשמידט. ג) בשנת תרל"ז הוצאת
„העקוב למישור" ודרשה אחת מדרשותיו
בשם „זכרון דברים ליום הזכרון". מלבד
מאמרים רבים בתורה ובמדיני שבאו ממנו
בגליוני המגיד והצופה, הגשר והמבשר,
הכרמל והלבנון, בחוברות „אור תורה",
והשובות רבות בחוברות „הקובץ" ויגדיל
תורה".

בכתובים עמו: א) „שמע משמואל"
חבור שלם עכה"ת (תרי"ט, תר"ך);
ב) „כונן לחקר אב" פלפולים להלכה
ולמעשה שהיה לו עם אביו מיום חתונתו
עד שנת תרכ"ב; ג) „אמרות מהורות"

ועוד) החם בשמו המפורש או „אני שיט“, „אלוף היטן“, „יעקב איש תם“, „איש מחשבות“, „יעקב לא מת“. 1881 ה"ל ס' „אור תורה“, ובהבקר אור החל לבא ספורו „סבת דוד הנפלת“. כתב גם הרבה מאמרים במ"ע רוסים, ובקיססינגען (בייערן) הדפים מאמר בל"א „אור וחשך“. בכ"י מונחים עמו שלשה מחוות מחיי היהודים: א) „האשה השניה“, או „עבד נאמן“; ב) „דינה“; ג) „קדושה לבנה“ (בלם בלשון יהודית המדוברת). עתה מושבו בעיר אקערמאן (פלך בסרביה).

ר' יוסף אליהו טריוש

Joseph L. Triwosch, in Grodno.

נולד בוויילנא י"א שבט תרמ"ז ונתחנך במעם הרור הישן. ראשית דעת לה"ק ולשון רוסיא הורחו אביו, ויתר ידיעתו קנה לו מפי ספרים. בשנת תרל"ג שלח דבריו הראשונים להלבנון, וכתב ספור „תוחלת נכונה“ (השחר שנה ח' הוב' י"ב) „במקום צוואה“ (הכרמל שנה רביעית), „הליטא“ (השחר שנה עשירית י"ב), „דור תהפוכות“ (ווארשא תרמ"א), „על שתי הסעפים“ (האסיף תרמ"ז). גם נדפסו ממנו איזה שירים בהשחר „איין רחמים בדיון“ „סוד בהמות“ ועוד). ובשנים האחרונות כתב בעד „היום“ את הפילוסופים „לרוח היום“ ומאמר „על ישראל ועל סופריו“ ועוד כמה מאמרים ושירים בעתים שונות. עתה מורה שפת עברית, אשכנזית, ורוסית בהוראדנא.

יוסף" (לכוב תרמ"ו). „משא נאליציה“ מחברת ראשונה (רראהבימש תרמ"ח). „קשר בן נחניה“ (קראקא תרמ"ח). ונדפסו ממנו מאמרים ושירים רבים בכמה מ"ע ובהם: „עת חיה“ (הבק"א תרל"ט). „עת ומשפט“ (האריאל), „משא המסע בנאליציה“ (עברי אנכי) ועוד. בשנת תרמ"ב החל להו"ל עם ה'זילבערבוש מ"ע חדשי „האור“ ואחרי שנדפסו שתי חוברות השמיט ידו ממנו. בכ"י עמו: „העברים“, „חירות מני קדם“, „שלושת רשעים“, „שולמית“, „חזות קשה“.

ר' יעקב שמואל ב"ר ישעיהו הלוי

טראכטמאן.

Jacob S. Traichtmann, in Akkerman (Bessarabien).

נולד בעיר אורושט (פלך וואהלין) כ"א סיון תקצ"א. למד ב„חדרים“, ואח"כ מפי אביו תנ"ך וספרי חכמה והשכלה, ספרי חקירה, תלמוד ופוסקים, גם שפת פולנית ורוסית. בשנת 1850 נתמנה לגובר בעסקי אחד הנבירים. ומשנת 1863 לקחהו ר"א בראדסקי באדעססא לנהל עסקיו, ויהי עמו כעשרים שנה, ולרגל מלאכתו למד גם לשון אשכנז וצרפת ומעט אנגלית. בשנת 1860 החל לשלוח מאמרו למכ"ע שונים. ואחרים מהם נקבצו בספרו „אנודה אחת“ (אדעססא תר"ל). על מאמריו (בהם: הכתב והסכתב, מתוקה שנת העובר, קבורת חמור, הדיו והדם

אות י"ד

בגימנוזים בפוזנא, ובאוניוורסיטט בכרלין במחלקת הפילוסופיא וידיעת הלשונות, ובהאללא נבחר בתואר דוקטור לפלוסיפיא. בשנת 1854 נקרא לברעסלוי לבית מדרש הרבנים, ויהי בראשונה לסורה-עוזר ואח"כ לסורה קבוע עד 1863 שאז נבחר

ר' עמנואל ד"ר יואל רב בברעסלוי.

Dr. Joel, Rabbiner in Breslau.

נולד ביום 19 אקטאבר 1826 בעיר בירנבוים. אביו הרב בעיר ההיא למדהו הורה ותלמוד, אח"כ למד

טרויטשקע (1879); געגען גילדעמייסלעך
(1884).

מלכד מאמרים שונים במכתב-הדשי
של פראנקל משנת 1855 עד 1863.

ר' אהרן מבונה ד"ר אדארף יעללינעק

Dr. Adolf Jellinek, Prediger d. Is-
rael. Gemeinde in Wien.

נולד ביום 16 יוני 1821 בכפר
דריסלאוויטץ Drislowitz הסמוך לעיר
אונג-בראד במערהיען. בהיותו בן י"ג שנים
בא ללמוד בישיבת ר' משה וואננעפריעד
כפראָסניץ, אח"כ בא לפראג וולמוד
למודי הגימניזיום והלשונות החיות, ואת
מחיתו מצא מעבודתו בתור אמן פרגוג
בבית אחד הנאורים. בשנת 1842 הלך
ללייפציג, ואחרי עמדו בנסיון נכנס לבית
האוניווערסיטאט ששם למד לשונות קדם,
דברי חיים ופילוסופיא, גם בתלמוד
ובכל מקצועות הספרות העברית הגה
בימים ההם בשום לב. בשנת 1845
נחמנה לדרשן לעדת ישראל בלייפציג,
ובדרשותיו וגם בספריו שהחל להויל בימים
ההם עשה לו שם בין בחרי המטיפים
ומלומדי חכמה. בשנת 1857 נקרא לעיר
ווייען להיות דרשן שני על יד הדרשן ר'
יצחק נח מאנהיימער ז"ל, ואחרי פטירת
מ. נבחר למלא מקומו ולעמוד בראש
„בית-המדרש" לחכמה התלמוד.

ספריו: א) דע ראָסני ב. היסמא-
רושעס וואָרטערבוך דער יודישען שריפ-
שמעללער איבערעזעצט פֿאַן האַמבערגער. ..
מיט אַנאָמאָמאָלאָגישען אַנטערקונגען הע-
רויסגענעכען פֿאַן דר' א. יעללינעק (לייפ-
ציג 46—1839). ב) דיע קבלה אָדער
דיא רעליגיאָנספֿהילאָאָפֿיע פֿאַן פר. אד.
פֿראַנק. העהקה מלשון צרפה עם הוספות
והקנים (שם 1844). ג) Sabbath-
Blatt וואָכענשריפֿט פֿיר בעלעהר, אונג-
טערהאלט. אינד קענטניס יוד. צושטאַנדע.
הט"ע הזה הו"ל ביחד עם י. פֿירשט, צונץ

לרב העדה כברעסלוי, ובפחותו זאת
יבהן עד היום.

ספריו: א) דיא רעליגיאָנספֿהילאָ-
אָפֿיע דעם סאַעס בן מייטון (1859);
ב) לוי בן גרשון אלס רעליגיאָנספֿהילאָ-
אָפֿי" (1862); ג) פֿערהאַלמניסעס אַלבערט
דעם גראָסען צו מיימאָדעס" (1864);
ד) דין הסדאי קרשקש רעליגיאָנספֿהילאָ-
אָפֿישע לעהרען אין איהרעס געשיכטליכען
איינפֿלוססע דארנעשמעללט" (1866);
ה) „שפינוצה'ס טעהאָלאָגיש-פֿאָליטישער
טראַקטאַט, אויף זיינע קוועללען געפֿריפֿט"
(1870); ו) צור גענעוים דער לעהרע
שפינוצה'ס" (1871); ז) „נאָטציען צום
בובע דניאל, עטוואַס איבער דיא ביכער
ספרא וספרי" (1873); ח) „רעליגיאָ-
פֿהילאָאָפֿישע צייטפֿראַגען" (1876); ט) מיינע
אין פֿעראַנלאַסונג איינעס פֿראָצעסעס אַב-
גענעכענען גוטאַטען איבער דען תלמוד
(1877); י) דיא אַנגריפֿע דעם גריכענ-
טוואַס גענען יודען אונד קריסטען אין דען
ערשטען יאהרהונדערטען דער האַמישען
צעזארען (1879); יא) בליקע אין דיא
רעליגיאָנסגעשיכטע צו אַנפֿאַנג דעם צוויי-
טען כריסטליכען יאהרהונדערט. I טהייל:
דער תלמוד אונד דיא גריכישע שפראַכען
געבסט צווייא עקסקורסען, a) אריסתבול,
דער זאַגענאַנטע פֿעריפֿאַטעטיקער, b) דיא
גנאויס (1880). II טהייל: דער קאָנפֿליקט
דעם היידענשהוסס מיט דעם כריסטענ-
טהום אין ויינען פֿאַלגען פֿיר דאָס יודענ-
טהום (1883).

חבורים ברת ועבודת אלהים: פֿעסט-
פרעדיגמען (1867); צור אָרענטירונג אין
דער קולטוספֿראַגע; דאָצו איינע ערגאַנצונג
(1869). משנת 1861 עד 1888 דרושים
רבים נרפסום; „אוראעליטישעס געבעטבוך
פֿיר דיא אַפֿענעטליכע אַנדאַכט" (1872)
ומהדורא ב' (1880).

הבורי וכוח (פֿאַלעמישע); „איבער
דיא לאַסקער'שע רעזאָלוציאָן (1874);
אַפֿענער ברעף אן העררן פרופ. פ.

כל צרכן בספר הערך, או שלא נתבאר שם כלל וטלות הזר, ואנב באור הפלות נתבאר בו נ"כ מאמרים רבים קשי ההבנה עד שאין ראוי לשום בן אדם לעמוד בלחם, ובסופו יש הרבה מעשיות של חז"ל שלא נדפסו, חברו מנחם די לונאנו ז"ל, נדפס פעם ראשונה בוויניצואה שנת שע"ו והובא עתה לדפוס בהוצאות ר' ירוחם פישל ומונה ע"י אהרן יעללינעק (שם 1853) — מזו בית המדרש, בו נקהלו לעמוד על נפשם מדרשים קמנים ישנים ומאמרים שונים יקרים מפנינים זכו' ששה חדרים, בם הושבתי אספתי וערכתי ע"פ כתבי-יד ודפוסים יקרים... ולמען ירוץ הקורא בם מכוא שמתי בראשם אני הדורש לכבוד התורה אהרן יעללינעק נין ונכד להרב חנאן ר' צבי הירש ברודה ז"ל מחבר „ארץ צבי“, ותאמי צביה" (ששה חלקים. חלקי I—IV לייפציג 1857—1853, VI—VII וויזן 78—1873. יז) ספר עולם קטן לר' יוסף בן צדיק ז"ל אשר היה חכם גדול ופייטן ונסמך בדיינות קורטב"ה בסיון שנת ד' אלפים תתצ"ח ונפטר בשנת תתק"ט ושפט את ישראל י"א שנה. הספר הזה העתיק מערבי לעברי ר' משה אבן הבון והוצאתיו לאור פעם ראשונה אני אהרן יעללינעק (לייפציג 1854). — יח) „פהילאָזאָפֿיע אונד קבלה" I העפֿט ענטהאַלט אברהם אבולעפֿיא'ס זענדשרייבען איבער פֿהילאָזאָפֿיע אונד קבלה (שבע נתיבות התורה לר' אברהם אבולעפֿיא ואגרת ששלח לר' אברהם). טהאָמאס פֿאָן אַקווינאָס אַבאגאנדלונג de animae facul-
tatibus. נאָך האַנדשר. דער ק. ביבליא-טאהעק אין פאריז אונד דער שטאַדטביבליאָ-טאהעק צו האַמבורג נעכטס ערלייטערונג-גען אונד היסטאָרישען אונטערזוכונגען הערויסגעגעבען (לייפציג 1854). — יט) קונטרס גורת תתנ"ו לרבינו אליעזר ב"ר נתן הגודע בשם הראב"ן ואגרת אל הקהלזת הקדש היהודים הנמצאים באשכנז להודיע להם מיטב ארץ תוגרסה שתרון

זכו' (שם 46—1844). ד' דיע מאָדשענ-פֿיער אָן דען דריי יודישען הויפטפֿעסעטען (שם 1846). ה) ספר חובת הלבבות... הונה בעיון נמרץ ונרפס מחדש ע"פ קצר ומספיק לבאר הטלות ותבנת הענין ונוסף 'בו קצת מהעתקות רבינו יוסף קמחי ז"ל הנמצא בכ"י ישן נושן זכו' (שם 1846). ו) „שפת חכמים" באור טלות פרסיות וערבויות שבאו בשני התלמודים, תרגומים ומדרשים (שם 1846). ז) נאָמטראָגע צו מיינעם שפת חכמים (שם 1847). ח) אלישע בן אבויה גענאָנט אחר. ערקלאָרונג אונד קריטיק דער טראַגאָדיע „אוריאל אַקוסטא" פֿאָן גוצקאָז (שם 1847). ט) „מאָזעס בן שם-טוב דע לעאָן" אונד זיין פֿעהרדאָלטניסס צום זחר (טשה בן שם-טוב די ליאון ויחוסו להזחר). איינע קריטישע אונטער-זוכונג איבער דיא ענטשטעהונג דעם זחר (שם 1851). י) בייטראָגע צור געשיכטע דער קבלה. שתי מחברות עם הוספה בלח"ק (שם 1852). יא) ס' „הנפש", שיחה בין גאליטס ומוריא הלמירו על הנפש והגוף במוסר ויראת ה', נעתק לעברי ע"י ר' יהודה ב"ר שלמה אלחריו עם הנהגות א. יעללינעק (שם 1852). יב) „גנוי חכמת הקבלה" קובץ עניני קבלה שונים, והם: מס' אצילות, ס' העיון לרב חמאי גאון, אגרת ר"א אבולעפֿיא ננד הרשב"א ז"ל, כתר שם טוב לר"א דקלוגיא תלמיד הרוקח ז"ל, נאספו והובאו לביה"ד ע"י א. יעללינעק עם הקדמה ומבוא בל"א ככתבם, מחברת ראשונה (שם 1853). יג) טהאָמאס פֿאָן אַקווינאָס אין דער יודי-שען ליטעראַטור (שם 1853). יד) צור געשיכטע דער העבראָישען עלטענטאָר-אונטערריכטעס. תרגום רבתי אונד מדרש רבתי צו אסתר. צור געשיכטע דער יודען אין שפּאַניען. איין קולטורבילד אויס דעם 18-טען יאָרהונדערט (בספר הירחי של פראנקל שנה II 1853). טו) מעריך, קונטרס קטן חכמות ורכ האיכות והוא באור כמה טלות קשות וזרות שלא נתבארו

הוצאת ר"ש רובין). — (לג) שמודיען אינד שקיצען. דער יודישע שטאטס, עטהאנגראפהישע שמודיע, חלק ראשון (שם 1867). נעהק לשפת רוסית ומקצתו גם לצרפתית ואנגלית. — (לד) „דיא פֿױכע דעם ווייבעס“, המשא שנשא בלשכת הנימנויים האקאדעמית (שם 1871). — (לה) דעם פֿלאוויוס יאָזעפהוס ווערק: איבער דאס האָהע אַלטער דעם איזרעאל. פֿאַלקעס, נאך העבר. אָריגינאַל-קוועללעך ערלייטערט פֿאַן דר' Zipser אונד פֿאַן דר' א. יעללינעק בעפֿאַרוואַרטעט אונד הערויסגעגעבען (שם 1871). — (לו) אנרת הויכח בבאור ההסכמה אשר בין התורה והחכמה לרבינו שם טוב בר' יוסף אבן פלקירה ז"ל (נדפס ע"פ דפוסי קונסטמן-טינופול ופראג). שם 1875. — (לז) „אברהם פֿירקאוויץ ראש הקראים“ (עלה למזכרת, בלח"ק) שם 1875. — (לח) „מקדש יה“ הקדמה גדולה ויקרה לספר מנחת שי, ושער הספר וחתימת החבור שעשה הרב המחבר מוה' יודיה שלמה רפאל בכמה"ר אברהם נורצי ז"ל, נדפס מכ"ו (שם 1876). — (לט) „קונטרס המפרש“ כולל שמות ספרי גדולי הראשונים מרבינו נסים גאון עד רבינו בצלאל אשכנזי בעל שמה מקובצת לפרש את התלמוד, חדושים ופרושים אשר י"ל מחוץ דפוסי הש"ס נערך ומסודר ע"פ סדר מסכתות התלמוד בעזר אוצר הספרים אשר תנני ה' והוספתי עליו לקטים על ישראל שנשתמד וחזר לרת אבותיו וכו' (שם 1877). — (ס) קונטרס המזכיר, סופר ומונה מזכרות ומערכות ספרים וקונטרסים בענין שמות עיירות ונהרות אנשים ונשים בסדר הגט, אספתי וערכתי ע"פ א"ב בעזר אוצר הספרים... לתועלת דורשי שמות והוספתי לקומי שמות ומאמר על שמה מקובצת לרבינו בצלאל אשכנזי ז"ל (שם 1877). — (מא) „קונטרס המגיד“, סופר ומונה א' מאמרים ומפרים על דרכי וכללי האגרת

מלכות ישראל מאת ר' יצחק צרפתי ז"ל (לייפציג 1853). — (כ) אנרת מוסר ששלח כמהר"ר שלמה אלעמי ז"ל לתלמידו מפורסמנאל שנת הקע"ה ליצירה (שם 1854). — (כא) פירוש נעשה אדם בצלמנו להרופא ר' שבתאי בן אברהם דונולו (שם 1855). — (כב) פירוש על אסתר, רות ואיכה לר' מנחם בן חלבו, לר' טוביה בר אליעזר ולר' יוסף קרא (שם 1855). — (כג) פירוש על קהלת ושה"ש לרבינו שמואל בן טאיר (שם 1855). — (כד) פירוש רשב"ץ על מסכה אבות (שם 1855). — (כה) פירוש התורה מרבינו יוסף בכור שור, מחברת א' בראשית שמות (שם 1856). — (כו) ספר „האמונות והדעות“ לרבינו סעדיה גאון ז"ל (הוצאת ר' ירוחם פישל (לייפציג 1858). ההערות ובאורים לששת הגלגלות הראשונים הם מאת יעללינעק). — (כז) הקדמת המעתיק השאלות והתשובות על מבוא מאסרות ומליצה להחכם מרשיליוו עם הערות מאת המו"ל (שם 1859). — (כח) דיא קליינע איזראעליט. ביבעל אונזערער צייט (וויען 1861). — (כט) נופת צופים, ספר ההלצה לרוטם כה"ק ולהראות העמים והשרים את יפיה, חכרו רבי יהודה המכונה מיסור ליאון איש מנשובה ובר פלוגתיה של מהר"ק, י"ל לכבוד הרב הדרשן וכו' מוה' יצחק נח מאנהיימער... ליום מלאת לו שבעים שנה (יום ש"ק לסדר אלה הולדות נח) ונלוו אליו ח"י כללים לפרש מאמרי האגדה מאת אהרן יעללינעק (שם 1863). — (ל) סאלאָמאַן מונק פראָפֿעס-סאָר אַם College de France. המשא אשר נשא ב"בית-הסדרש" בווען ביום 21 יאנואר 1865 (שם 1865). — (לא) צור געשיכטע דעם תלמוד-שמודיוס (בכורים לר"ג קעללער, שנת 66—1865). — (לב) אַנזעקונגען צו דער העבראָישען איבערזעטצונג דער געשיכטע דער ייד. דימטען פֿאַן לעאָן דע מאָדענא (שם 1867 (ס' זכרון) ד 4

שטאטס וכו' כנ"ל, חלק ב', משלי ספרד (שם 1882). — מט) קונטרס המפתח, הוא הקונטרס השמיני של קונטרסי, סופר ומונה מפתחות ומראה מקומות לתלמוד בבלי וירושלמי הוי"ק מהנדפסים על גליוני ש"ס בבלי, ותוספתא מכילהא וספרא ולמדרש רבה עה"ת וח"מ ושאר מדרשים, ולספר הוהר ותקונים והנלוים עליהם ושמות קבוצי מאמרי האגדה ומשלי רז"ל ואמרי אינשי המסידרים ע"פ ערכים וע"ס א"ב (שם 1881). נ) קונטרס דמקונן, הוא הקונטרס התשיעי של קונטרסי, כולל הזכרת נשמות הרוני ושרופי הקהלות בשנת ק"ט לאלף השישי, והזכרת נשמות אנשי הסדר ונשים צדקניות, רבנים ופרנסים ואנשי מעשה בקולוניא ובדייץ משנת שמ"א עד שנת תקמ"ד ע"פ המאמרוך הישן של עדת ישרון דייץ והזכרת נשמות איזה רבנים ואנשים מהוגנים משנת תקמ"ו עד שנת תקע"ו ע"פ המאמרוך החדש של הקהלה נ"ל (שם 1881).

דרשות: נא) קאנצעל-פֿאַרטרָאָגע אין דער לייפציגער זינאנאָגע געהאלטען, I ליעפֿ. (לייפציג 1847). — נב) צוויי קאנצעל-פֿאַרטרָאָגע אין דער זיגאנ. צו אונג. ברֿאָד געהאלטען, נעכטס איינעם אנ-האנג איבער פרקי אבות אונד מדרש וונה (שם 1848). — נג) צווייא רעדען צור שלוססשטיינלעגונג אונד איינווירינג דעם נייען איזראעל. מעמפעלס אין דער לעא-פֿאַלדשטאָדט, אָס 18 מאי אונד 15 יוני 1858). — נד) פרעדיגטען, ב' חלקים, מ"א דרשות (שם 3—1862). — נה) אויס דער וויענער איזר. קילטוסנעטיינדע, שבע דרשות (שם 1863). — נו) דער תלמוד שתי דרשות (שם 1863). — נז) איינליי-מונג אין דיא תורה, ה' דרשות (שם 1868). — נח) דאס ווייב אין איזראעל, ג' דרשות (שם 1868). — נט) פרעדיג-טען, חלק ג'. כ"ז דרשות לוי"ט ולעתים מוזמנות, (שם 1866). — ס) דאס גע-ועזן נאָממעס אויסער דער תורה. חמש

המדרשים, ב' הגהות והערות ופירושים על כל המדרשים וספרי הגדה הקטנים מסודר ע"פ א"ב עם הוספה לקונטרס המזכיר ולקושי מדרשים (שם 1878). — מב) קונטרס תרי"ג, סופר ומונה שירים וספרים ומאמרים על תרי"ג מצות התורה מניין וסדרן, פירושהו ודיניהו ע"פ התלמוד והפוסקים ומעמיהו ע"ד השכל והקבלה בלשון עברי וספרדי ואיטליאני ואשכנזי אספתי וערכתי... לתועלת דורשי המצות והוספתי עליו „מאמר המלואים" כולל דוגמאות מנוסח הערבי של ספר המצות להרמב"ם ז"ל והעתקות מב"י ודפוסים יקרים וחקירות על ספר התמונה וספר הקנה (שם 1878). — מנ) קונטרס הרמב"ם, סופר ומונה באורים וחדושים ופירושים והגהות והשגות על ספר משנה תורה להרמב"ם ולשונות הרמב"ם המפורות בספרים שונים מאוסף ונערך ע"ס א"ב עם הערות על העתקות ספר תשובות הרמב"ם והוספות לקונטרסים הראשונים ופירוש רבינו הלל על ספרא פרשת בחקותי (שם 1878). — מד) קונטרס הכללים, סופר ומונה ספרים ומאמרים הגהות והערות על דרכי וכללי המשנה והתלמוד וסדר תנאים ואמוראים מאוסף ונערך לתועלת דורשי התלמוד עם נוספות, לקושי הכללים" (שם 1878). — מה) „פֿראַנצאָזען איבער יודען" אורטהוילע אונד אויסשפריכע בעריהמטער פֿראַנצאָזישער שטאָטסמאַננער אונד געלעהרטע איבער יודען אונד יודענטהום (שם 1880). — מז) קונטרס ווירמיווא וקהל ווינא, הוא הקונטרס השביעי של קונטרסי כולל הזכרת נשמות בקהלות הנ"ל ושמות ההרונים בוורמיווא בשנת התנ"ז לאלף החמישי וק"ט לאלף השישי, ערכתיו והוצאתיו לאור ע"פ כ"י וכו', (שם 1880). — מנ) דער יידישע שטאטס אין ניכט יידי-שען שפריכוואַרטערן, I סעריע (שם 1881). נעתק לשפת רומינית, ולעברית ע"י איש געמי בשם „גזע יהודה במשלי הגוים", האסף תרמ"ו). — מח) דער יידישע

חק למודיו בנים"ד המרעים כבדל"ן.
נדפסו ממנו הרבה מאמרים תורנים
וספרותיים בהאסף ובהצפירה, ונמצא עמו
ככ"י ספר "עין יפה" ועוד.

ר' ישראל יפה ש"ץ בקאליש.

Israel Jaffe, Ober-Cantor
in Kalisch.

נולד בשנת תקע"ג כמדינת קור-
לאנד. אביו ר' יודיה יפה, חומר מנוע
בעל הלבושים, אמנתו והרגילותו בתורה,
ועוד בימי ילדותו נהגדל בין חכמי ווילנא
ומינסק. בהיותו בן עשרים שנה נתמנה
לש"ץ בעיר סובאלק וזה כ"ט שנה הנהו
ש"ץ בקאליש. הדפיס ביאור ל'ס' תורת
העולה להרמ"א בשם "אשי ישראל", וס'
"שער השמים" לר' אברהם אירירי עם
מבוא גדול מאהו, ונמצא ת"י ספר "עין
ישראל" לבאר בדרך מחקרי שמת
המושאלים והמשותפים אשר בספרי הקבלה.

ר' צבי הירש יפה כמאסקו

Hirsch Joffe, in Moskau

נולד ביום י"א סיון תרי"ג בעיר קטנה
אמנאסטירשציונא מחוז מסמסילאו (פלך
מאהילוב). אביו חנכו בתורה ותלמוד,
ועוד בילדותו נגלו בו אותות כשרון להנדה
ויצא לו שם, בעל חשבון" בעירו. לבקר
את ביה"ס לא נתנו אביו, ומחוסר ספרי
חכמה גם בלשון עבר בעירו עברו עליו
הימים עד שנת תרל"ג אשר לא ידע גם
שם "אלגעברא" סה מיכו, ובעצמו המציא
כללים שונים כחשבון, התיר הרבה שאלות
ובאר את כל המקומות הקשים בתלמוד
הנוגעים לחשבון ומדידה. אביו אשר בימים
ההם ישב במאהילוב, התאמץ להשיג
למענו ספרי חכמה בש"ע, וכש' תרל"ג
הביא לו גם את ספרי חו"ס, אשר שקד
בהם הרבה, ותהי ראשית פעלו בש' תרל"ד
המאמר, מופתים מוחשים על סנוב הארץ

דרשות (שם 1867). — סא שמע ישראל,
פ"יף רעדען איבער דאס איוראעל. גלוי-
בענסבקעענמניס (שם 1869). —
(שם 1869). — סב צייטשטימען, ב'
הלקים, י"ח דרשות, (שם 1870-71). —
סג בצלם אלהים, פ"יף רעדען איבער
דיא איוראעל. מענשענלעהרע אונד מענ-
שענאכטונג (שם 1871). — סד רעדען
בוי פערשירענען געלעענהיימען, חלק א'
כ"ז דרשות (שם 1874). — סה ציר
פ"יער דעם פ"נפציגיאָהריגען יובלאָאויס
דער איור. מעטפעלס אין דער אינגערן
שטאדט אין וויען, שתי דרשות, ביום א'
ניסן תרל"ו ובא' פסח תרל"ז (שם 1876).
סו—קט) ארבעים וארבע דרשות בודדות
שנדפסו ממנו בומנים שונים משנת 1846
עד 1882. מלבד מאמרי חכמה וחקירות
בקרטוניות שנדפסו באָרענט של פ"רשט,
בפאריז, ליטערארישעס צענטראלבלאטט
בליפציג, ספר הירחי של פֿראַנקל,
השחר, נייציט, וואַכענשריפֿט של ראה-
סער, כוכבי יצחק ועוד. —

ר' אברהם יהושע יפה כבדל"ן.

Abraham I. Joffe, in Berlin.

נולד בער"ח שבט תרכ"ב. בהיותו
בן שחים עשרה למד בישיבה בעיר לע-
כוויץ אצל הרה"ג יהונתן אבר"ק ועלווא.
אחרי שבעו גדודים ולכתו מישיבה לישיבה
ומעיר לעיר בא בשנת תרל"ו לעיר ועלווא
וילמוד שם כשלוש שנים תחת השגחת
סורו הנ"ל. בראשית תר"ט בא לוואלאזין,
אך מפני דחקו עזב הישיבה אחרי איוה
ירחים ובשנה ההיא נתקבל לממלא מקום
הרב בעיר מצער ווישנאווע ויהי שם עד
אחרי תג המצות ויסע לוולנא, שם
אמצחו כבן הנ' ר"ע באלטערמאנץ ושם
נסמך לרבנות (תרמ"א) סאת ארבעה
רבנים. בוילנא החל להנות גם בחכמה
וסדע, ועתה הוא עומד על הפרק לגמור

נרפס ממנו מאמר בל' רוסיא "Къ графѣ чешскому выпрямленію дуги окружности" (למצוא קו ישר השווה במדתו לקשת העגול) מלבד פתרונים לשאלות הנרסיות שונות. בש' 1880 המציא מכונה להקל חשבונות הכפל והחלוק, והשיג בעבורה מאת שער המצבה שהיתה-במאסקו בש' 82 תעודת כבוד (Дипломъ соответствующій Почетному отъѣзду) מלבר זה המציא עוד מכונה אחרת לחשבון, ומחסרון כסף היא זמונה באהלו. ונמצאים עמו בכ"י כמה מאמרים בהנדסה, ביסודי העבור וכביאר דברי ה"ל.

היומי" שרפס בהצפירה 1877 גליון 24, ומאו החל לשלוח תמיד למכ"ע הוא שאלות הנרסיות ופירוניהם, גם מאמרים שונים: „באור על טקום אחד בראב"ע", „תמונת הכלים אצל הקדמונים", „הבן במקרא" ועוד מלבד הערות קצרות רבות. בהלוח של ח"י גורלאנד נרפס ממנו מאמר קצר בעניני העבור, ובהאסיף נרפסו ממנו „אור הגנוז באגדות חז"ל", „שעורים של תורה" והערות שונות. בראשית תרמ"א בא למאסקו ונודע שם אל חכמי ההנדסה הנוצרים חמורים באוניברסיטת ונסה"ע Математи-чeskій Листокъ שהו"ל הח' גאלדענבערג, בחבורה ז' ח' מ' לשנה השניה 81—82

אות כ"ף

ברכי אבי אביו אשר לקח לו מלמדים מזקני החסידים וילמוד גפ"ת וי"ד עם כל נושא כליו, ועד שנתו המ"ו לא ידע לכתוב שורה עברית כהוגן, כי לא למד הנ"ך וקרוק לה"ק עד שבא אביו לאחד החנים לביתו ויקח לו למורה שפ"ע את ר' יעקב שמעון הכהן מעתיק „היהודים" ללעססינג, וגם מורה שפת רוסיא נתן לו. אחרי שקרו הרבה בלמוד השפות ההן ויקרא בספרים שונים החל לשלוח מכתבים ל„הלבנון" „הצפירה", ובהשחר (ש"ז) הרפס בהסתר שמו ג' מכתבים ממאהילוב ע"ד עסקי הקהל, ואח"כ הרפס בו (ש"ט) מאמר גדול „דור הולך ודור בא" גם העתיק ספור אחד מהערצפאלד „גבור החיל" (נרפס בהקול). בראשית תרל"ח בא לפט"ב לעזור על יד אביו במסחרו וישלח משם מכתבים להצפירה, ובשנת תרל"ט הודיע למ"ע הוא בהסתר שמו את „מפעלות ועד הרבנים", ואח"כ בהמליץ תרל"ט מאמר גדול בענין זה ומאמר „בארות נשברים" ע"ד מצב החמרו של אחינו בארצנו. בסוף השנה היא החל להפוע מכה"ע בש"ר „ראוסיועט" ובן-הלל נקרא לעבורת המכ"ע. בו כתב

ר' יצחק כ"ר נתנאל הכהן

Isaak Kohn, in Berlin.

נולד בפאוען 9 אקט' 1849. אביו השתדל למעט בלבן אהבה לשפת עבר, וילמדוהו תורת אבותינו הכתובה והמסורה, גם שלחהו אל ביה"ס להשתלם בלמודים הנחוצים. אח"כ שלחהו לעיר מאַרקיש פרידלאנד אל בית הסוחר גאָטשטאלק לעווין כי ילמוד שם הליכות המסחר, ומשם בא לברלין ויהי עורך חשבונות בבית חרשת המעשה של המנוח לודוויג לאָווע. מאד החלה תנועת האנטיסעמיזם באשכנז החל יצחק הכהן לכתוב מכתבים ומאמרים לרוב ונרפסו בהמגיד משנת 79 עד 85 וגם בהצפירה 87 נרפסו ממנו איזה מאמרים.

ר' מרדכי בן הלל הכהן

M. Kahan, in Homel. (Russland).

נולד ביום י"ג שבט תרמ"ו בעיר מאהילוב דניעפר. אביו ישב תמיד לרגלי מסחרו כפט"ב והוא נתחנך ונתגדל על

לשלוח במסחר ידיו וכשנת הרי"א עזב את מקום מושבו ויסע לעיר מולדתו ושם הוסיף לעבוד עבודתו בתורה, חכמה והשכלה. בעת ההיא הוציא לאור מכתבים אחדים ב"כוכבי יצחק" ומאמרים בשפת אשכנז במה"ע ווי ענער מיטס היילונג, ש"ל ע"י ר"מ לעמטערס ובמ"ע א. צ. ד. יוד ענטהוטס של פהיליפזאהן. בשנת תר"ך עזב את גבול ארץ מולדתו ללכת רומיניה ויבחר את העיר באמישאן למקום שבתו. על פי השתדלותו נוסד בעיר ההיא בשנת תרכ"ה בי"ס לנערים עברים וראשי העדה בחרו בו להיות משגיח ומנהל ביה"ס ההוא, והוא שם עין פקחה על המורס, התלמידים וכל התלוכות הבית. משנת תר"ך באו ממנו ברפוס מאמרים ומכתבים רבים במ"ע, "המגיד", "הנשר", "העברי", "השחר", "הבוקר אור", "זמרת הארץ", "האור", "המליץ", "אוצר הספרות", ומאמרים רבים בשפת אשכנז. בשנת תר"מ הוציא לאור את החלק הראשון מספרו "גלילות הארץ" (בוקארעשט). בשנת תרמ"ה נמנה לחבר בחברת "הרחבת ידיעת גלילות הארץ" בהאמבורג העומדת תחת הנהגת ל. ג. פאן מיפפעהויער. בשנת תרמ"ו יצאה לאור בקראקוי מחברתו "בני אבל משה" על סוד הצדיק משה מונטיפיורי ז"ל.

ר' שמואל נחום כהנאווסקי

S. Konowski, Warschau, Dzika 25.

נולד בי"א תרמ"ז בעיר ניעשוויז פלך מינסק. בשנת תרס"ו נרפס בהצפירה ובספר מיוחד ספרו "מכית ומחויץ" וכתב מאמרים רבים במ"ע שונים. עתה מורה ומחויץ בית הספר "תושיה" בווארשא.

ר' אברהם מכונה אלבערט כ"ץ

(אך איש הרוח)

Albert Katz in Berlin. Gipsstr. 20

נולד בעיר אדעססא בשנת 1857.

קירתו ע"ד היהודים עובדי הארמה בדרום רוסיא (נרפסה גם בחוברת מיוחדת), המכתבים מפאלעסמינא, גם החל להעתיק את הספור "קבורת חמור" עכ פתח דבר ע"ד רפ"ס ופעולתו, וכן כתב תמונה ספרותית לתמונת יל"ג וכו'. תרמ"ב עזב את עיר הבירה ופעולתו בספרות רפתה. במשך הזמן עד היום כתב המאמר "מאחורי הפרגוד" לתולדות אחינו בארצנו בתקופת הרעמים, מאמר בקרת על חס' "נס לגוים" של יה"ל" וספור קטן "אחור וקדם" (המליץ) ובס' כנסת ישראל (כרך א') מאמר גדול ע"ד ערך סמאלענסקין הספרותי. — כעת הוא סוחר יער, מתגורר בעיר האָמטעל (פלך צערניגוב).

ר' הלל כהנא

Hilel Kahane, in Bottuschan
(Rumänien).

נולד י"א אייר שנת תקפ"א בעיר סמאניסלוי ועוד בשנה ההיא עזבו הוריו את סמאניסלוי וילכו לגור בעיר מיסמיניץ; שם שמע לקח בחדרי מלמדים מומחים ובעלי תורה ויעשה חיל בלמודי התורה שבכתב וכמלאת לו שבע שנים אסף אביו אל ביתו מלמד ללמדו ש"ס ופוסקים וקדוק ש"ע; כמלאת לו ארבע עשרה שנה בא בכרית התנאים ואז שב לעיר מולדתו סמאניסלוי ושם למד תורה מפי הרב הצדיק ר' זיסקינד לאנדוי ז"ל עד שנת תקצ"ח היא שנת חתונתו. שש שנים אבל על שלחן חותנו בעיר מיסמיניץ ובמשך השנים האלה הרבה לשקוד על למוד ש"ס ופוסקים וגם רכש לו ידיעה רבה בשפת אשכנז ע"י רעו איש משביל ומלומד בחכמות אחרות; משנת תר"ג היה לאחד מהלמדי הרה"ג ר' משולם ישכר הלוי איש הורוויץ ז"ל אשר ישב על כסא הרבנות בעיר מיסמיניץ, ולמד עמלו בתורה עמל ויגע לחשתלם בחכמות שונות, כמו: חכמת החשבון, התכונה, המדידה וכו'. בשנת תר"ה החל

ושם למד מפי הרה"ג יוסף שאול נאמאה-
 זאהן ויבקר כפעם בפעם גם את יתר גדולי
 התורה שהיו אז בעיר ההיא. בש' תר"ח
 אחזה במסחר ירו, ולרגלי עסקו נסע כמה
 פעמים לערי אשכנז ואיטליא ויתודע אל
 גדולי חכמינו שמה, ואחרי שהתמוטט
 מסחרו כונן לו בית דפוס ויפן אל הספרות.
 ואלה שמות ספריו שהו"ל עד היום:
 א) ישועות מלכי, שיר. ונלוה אליו, שער
 המלך" ביום נושע קיסר פראנץ יאועף
 (18 פ"ב. 1853) מכף המבקש לשלוח בו
 יד (לבוב תר"ג)*. ב) אור זרוע, שיר לכבוד
 ערצהערצאז קארל לודוויג כבואו אלעמבערג
 (לבוב תר"ד). ג) מבחר הפנינים. שיר
 ליום חתונת הקיסר, ונלוה אליו, הגיון
 בכנור" שירת העם למלכות (פֶּאָלקס הימנע)
 נעתקה ללה"ק למנצח בנגינות (שם תר"ד).
 ד) מגד ירחים, מ"ע לבאר כה"ק ומאמרי
 חז"ל, גם שיר ומליצה (ארבע מחברות).
 לבוב תרמ"ו—מ"ז). ה) מצבת עולם
 מראשותי המצביא גראף ראדעצקי, שירים
 ומאמרים, עם הקדמה אשכנזית (שם תר"ח).
 ו) אבן נור, שירים ומאמרים ליום נולד
 הנסיך רודאלף, עברית ואשכנזית (שם
 תר"ח). ז) אוצר חכמה, המאסף חקר
 לשונות קדומים, באורי כה"ק, בקרת שני
 התלמודים והמדרשים, קורות העתים,
 מליצה ושיר (שלושה חלקים). לבוב תר"ך-
 תרכ"ב. ח) המבשר דברים טובים ונחמים,
 לעם אחד מפור ומפרד בין העמים. יאהב
 אמת וישנא שקרים, "כי בא לשפוט תכל
 בצדק ועמים במישרים. בשמחה יהלל את
 המהולל, ובעצב יהלל את המחלל (שש
 שנים. תר"ך-תרכ"ו). ט) הנשר הפורש
 כנפיו לאסוף תורה ודעת, יפיץ תושיה
 אם ממקור אמת נובעת, יעיר קנאת סופרים
 וידבר על און שומעת. יצבור תבונה אם

וכאשר היה עוד רך בשנים עובו הוריו את
 עיר מולדתו וילכו לעיר לארו בפולין.
 בהיותו בן י"ב שנים מת עליו אביו ויקחהו
 דודו בלובלין אל ביתו ושם למד תלמוד
 בשקידה גם שפת רוסיא ושאר ידיעות
 נחוצות. דודו זה שלחה לוויילנא לבית
 מדרש הרבנים וילמוד שם שנה וחצי, עד
 הסגר הבית. אז שב ללארו והיה לעורך
 חשבונות, ובעת הפנאי למד לשונות שונות,
 גם כתב מאמרים רבים במכ"ע עבריים
 שונים בחתימת שמו „איש הרוח" ובלי
 חתימת שמו. 1881 הלך לברלין לבקר
 את האוניוורזיטט. 1883 נתקבל למורה
 דת לעדת ישראל בעיר פֶּיֶטְטֶעֶנוואלדע
 הסמוכה לברלין והיה שם ג' שנים. 83 הו"ל
 את ספרו „העברי וארץ אבותיו", 85 —
 את ספרו „דיא זעעלע דעם יודישען פֶּאָלקעס"
 והריץ מאמרים שונים במכ"ע עבריים
 ואשכנזיים. בהשתדלותו יוצא עתה לאור
 מ"ע הזרבל. שנה אחת המיץ בברלין
 בביהכ"נ ברחוב שויססעע.

ר' יוסף ב"ר אהרן כהן צדק

Rew. I. Kohen-Zedek, in London.

נולד ביום השבת, כ"א סיון תקפ"ז
 בעיר לעמבערג. אביו לרגלי מסחרו תקע
 אהלו בעיר יאברוב, ושם חנך את בנו
 בתורה ודרך הבונות. מנן שבע ומעלה
 למד ש"ס ופוסקים מפי מורים מופלגים
 שונים, כה"ק עם פירש"י ורד"ק לסד מפי
 אמו, עברית אשכנזית ופולאנית — מפי
 אחותו מ' מלכה, וספרו אמונה ודה"י וכו'
 מפי גיסו ר' משולם אלעזר ראללער בעל
 אחותו. בן י"א שנים בא עם אמו לבראדי
 אחרי מות עליו אביו, ושם למד גפ"ת
 מפי ר' שמואל באב"ד ושמע שעורי הלכה
 למעשה שלמד אז הגאון ר"ש קלוגער לבני
 הגעורים המכונים עצמם לרבנות. ובמסרתים
 בא אל בתי החכמים רי"ב בלומענפעלד
 זר"ם סטרעליסקער ללמוד השכלה מפיהם.
 בן מ"ז שנה בא לבית חותנו בלבוב,

* כל שיריו והבוריו לכבוד בית מלכות
 עסטרייך נדפסו בהוצאת ה' שמואל כהן שהיה אז
 פריז בלעמבערג ויהלקס ביעקב ובסירות מלכים
 ושירים חנם אין כסף.

ומאתים וחמש ליצירה, אשר נחרץ עליו משפט מות על דבר עלילת דם ילד מצרי, ונמצא הילד חי בעיר גראנאדא, וצדיק מצרה נחליץ (לונדון תרמ"ג). כא) התורה והמצוה. יבאר שתלמוד תורה כנגד כלם, ובכל זאת יבוטל בכל עת לעשות לה' אף גם מפני מצוה מאלו אשר תעשינה ביד ציר אמונים אם יפחד פן יאחר מועדה. ונלוה אליו "אלה פוסקיך ישראל" אפס קצתו מחבור מטה אהרן הבלוע את שני המטות (לונדון תרמ"ד). — מלבד ספריו אלה נדפסו ממנו הרבה מאמרים ושירים בכוכבי יצחק, הברמל, המגיד, (אגדת נדרשת" חדושי אגדה, דוגמאות מספר "עין יוסף" על עין יעקב, שנת כ' מגליון 5 עד 21, ו"מכתב גלוי" נגד מתעי בני ישראל (מיססיאנערע) ועורריהם בסתר ובגלוי, שנה ה"ל מגליון 30 עד 43) גם נדפסו הרבה מכתביו והקדמותיו בראש ספרים שונים למיניהם.

בשנת 1854 נתכבד מאת מלך אוסטריא באות-זהב לכבוד, על שריו ששר לכבודו. ובאחרית 1865 נתכבד להיות חבר ל"חברת דורשי חכמת בני קדם אשר בערי האללע ולייפציג בארץ אשכנז". בש' תרכ"ז הלשינו עליו כי דבר סרה על המלכות במכתב"ע היו"ל על ידו, והוטל עליו עונש כסף גדול, ולמען הראות צדקו הלך בש' תרכ"ח לוויען, ויען כי ארכו הימים ומשפטו לא יצא אור, עזב את הארץ ויסע במדינות שונות ולאחרונה בא ללונדון לבלות את באוריו אל המדרשים השונים אשר העתיק לו בעת שבתו מלפנים באוקספורד. בימים ההם עוד צרות רבות ורעות סכוהו, ויודר נדר לבלי ישוב עוד לארצו ולמולדתו אשר הרתהו מטרורים, ואף כי מקץ עשר שנים יצא כננה צדקו מאת המלכות, נישאר יושב בלונדון עד היום הזה, ובהמשך הימים נתמנה למגיד מישרים לעדת דורשי תורה וחכמה.

בכ"י עמו: א) ילקוט השלם לתרי עשר; ב) אורים ותומים שני באורים

לא תצרו אל האמונה (משנת תר"ך - כ"ו).
 י) הליכות עולם, מסלות ישראל ללכת מממלכה לממלכה, לראות מצב עורכי מערכה מול מערכה, להבין מעשי ההשגחה (תרכ"ג ותרכ"ז). יא) נתיבות עולם, מסלות סלולות בכל ארצות הארץ, ללכת לראות את הנעשה בארץ, להבין מפעלות קונה שמים וארץ (לבוב תרכ"ו). יב) אבן בחן לר' קלונימוס בר' קלונימוס, עם "אבני מלואים", מראה מקומות על אפיקי מליצותיו מש"ם וכו' ועם מ"ב ו"א (שם תרכ"ד). יג) נוה תהלה. קורות שני חיי השר מונטיפיורי ותפלות ערי יהודה בנסעו למאראקא ושירו גדולי משוררי דורנו לכבודו והעתקת מכתביו על אודות מסעו זה (שם תרכ"ד). יד) היהודי הנצחי. קורות שבטי ישראל בכל מקומות פזוריהם אם לשבט זאם לחסד. עם "נצח ישראל" כולל הגדות (לענענרען) מקורות אישי שם ומופת בישראל, ומקרי אה"ק (שם תרכ"ו, ארבע מחברות). טו) קדש הלולים. את זו דרש בעיר קראקוי, לכבוד הלולא של התנא רשב"י והפוסק הרמ"א, במלאת שלש מאות שנה ליום פקודת הרמ"א ז"ל (אלמונא תרל"ד). טז) אור תורה. מ"ע המאיר לארצות יהודה וישראל באש דת. ארבע מחברות (פפד"ס ולבוב תרל"ד). יז) מוסר השכל. שלשה דרושים, ונלוו אליהם מאמרים נדברים בעת לדבר על אדות בקיעי משכנות יעקב; לא להרוס כי אם לבנות ולחזק כל ברוך בעת לעשות לה' (לונדון תרל"ח). יח) שפת אמת, תשובה נצחת על משוכה נצחת, "בקורת" פלוני אלמוני כמ"ע הקול על ספרי "מוסר השכל", לדעת כי משפטו לא כמוסר ולא בהשכל (לונדון תרל"ט). יט) אור חדש, יבאר מאמרים רבים סתומים וחתומים בש"ס ומדרשים ובדרך אנג תבוארנה הרבה פרשיות סתומות בכתבי קדשנו (לונדון תרמ"א). כ) אהלי שם, יכלכל דבר משפט יעקב בן יצחק מבני שם מעיר מארדיד בירת ספרד, בשנת חמשת אלפים

על יד החוקה להרמב"ם ז"ל. ג) ושם הכהן צדק" שו"ת בינו ובין גאון וחכמי הדור. ד) עין יוסף" על ע"י. ה) אמרות מהורות" דרושים שונים למשאלות העת.

ו) משפט צדק" בקרת. ז) "בית אהרן" סדר הדורות וספר היחש למשפחת כהן צדק משנת המאה החמישית לאלף החמישי עד היום הזה.

אות למיד

ר' אלכסנדר הלוי לאנגבאנק.

Alexander Langbank, in Jaroslau (Galizien).

נולד בעיר יארסלוי (גאליציה) ביום י"ז סיון תקפ"ח. נתחנך באופן הנהוג הימים ההם בין בני עמנו בגאליציה: בן ג' החל ללמוד ק"וא עברית, ובטרם מלאו לו ה' שנים למד ספר תורת אלהים, וכן בטרם מלאו לו ז' שנים החל ללמוד גמרא ואחרי שהיה בר-מצוה נוסף על למוד הגמרא גם למוד הפוסקים, אכן בלמוד נ"ך ומפרשיהם וכן בדרוק לה"ק ובספרי השכלה ושיר ומליצה עסק לברו בלי מורה ומנהל. אף בלשון אשכנז הגה בשקידה ואחרי כמה שנים למד גם לשון צרפת בהתעוררות אחד מדידיו. בשנת 1870 הו"ל ספר משפט אמת, קובץ על יד המשפטים על דבר הספר "בן אבויה" אשר נכתבו בלשון עבר ובל"א מאת חכמי לב הנקובים בשמותם על מאמריהם" (ליפציג), מטרת הספר הוא להצדיק את הס' "בן אבויה" לירידו ר' מאיר הלוי לעטמטערים ז"ל נגד "בקרת ההיה" מאיש ריבו פרץ סמאלענסקין ז"ל. ונדפסו ממנו שירים, סכתבים ומאמרים שונים ברב סכת"ע וספרי-אסף שיצאו לאור משנת תר"ה עד היום, והם: כוכבי יצחק לר"מ שמערן, צפירת תפארה לרמב"ל, הכרמל, מגד ירחים, העברי, בכורים מאת רעו נפתלי קעללער ז"ל, השחר, המבשר, הנשר, אוצר הספרות, שם ויפת, "ציון" מאת אהרן צבי זופניק בדראהביטש, ובלשון אשכנז בסכתב העת Neuzeit. ביחוד

היה אחד מבחירי סופרי "המגיד" בתקופת העז של המכ"ע הזה. זולת אלה נמצא סכתב ממנו בס' חובת הלבבות המתורגם אשכנזית מאת מענדל בר"י שמערן ז"ל, ופתח דבר לשיר "ארבעה גברים" מאת משה ראזענפעלד (בן מישו"ב) ז"ל, וכן פתח דבר לתרגום הספר מקבט מאת יצחק בארב, גם שיר במחברת "ציון לאור עולם" (מאנהיימער-אלבום) ושיר במחברת "גוה תהלה" (Montefiore-Album).

ר' גחמיה לאנדעס.

Nehemia Landes, in Bolechów (Galizien).

נולד בעיר באָלעחאָו בגאליציה, ביום 10 יאנואר 1835 ולמד בילדותו בחדרי מלמדי התלמוד. בנעורו עזב את חדרו ויבוא אל ביה"ס אשר בעיר מולדתו. משם הלך לבונה ויבקר את בית הנ"מ נזיום בשמנה מדרגות, גם הגה בספרי ישראל וחקרי דתו. 1857 נחמנה למורה בשפת פולנית בביה"ס לנערי ב"י שנוסד בבאלעחאוו עירו ויהי שם לראש ומשגיח. גם היה עשר שנים ראש העדה והקן הרבה תקנות להטבת סדרי הקהלה. ג' שנים היה גם יועץ העיר והגליל וישב בסוד המועצה אשר לחנוך נערים ובועד שליחי הקהלות בשנת 1876 בגאליציה. 1879 נקרא להיות ראש ומשגיח על ביה"ס Czacki Schule בעד נערים ונערות מבנ"י, והיה עוזר ויועץ לחברת כ"ח בוועד ביסדה כת"ס בערי גאליציה. חבר: א) ספר תולדות ישראל לבני

ואלה הם ספריו :

1) Reunion en faveur des Israel-
de l'Orient. 1876.— 2) La Situation
des Israelites en Turquie, en Serbie
et en Roumanie, 1877.— 3) Biographie
d'Albert Cohn, 1878.— 4) Les Da-
gatouns שבט במדבר ואהארא שמוצאו
סבג"י, העתקה מלה"ק ממסעות ר' מרדכי
אבו סתור באפריקא, 1880. (5) גירוש
היהודים מצרפת" L'Expulsion des
Juifs de France — (6) לוח
ישראל העולמי" (תרמ"ו), מלבד
מאמרים רבים וחקירות במכ"ע צרפתים
רבים. והוא אחד מעוזרי מכ"ע Rev.
Etud. Juiv. ומכתובי ה"כל בו הגדול
של המאה ה"ט" Grande Encyclopedie
du XIX siècle. בהאסיף תרמ"ז נדפס
מאמרו "תקנות הנהגת קהלות היהודים
בקשמיליא משנת 1432".

ר' אליעזר דוב ליבערמאן בניאליסטאק

A. D. Liebermann, in Bialystok

(Russl.)

נולד בעיר פילווישאק (פ. סובאלק)
ביום ח' אלול תק"פ. אביו שהיה שו"ב
בעיר ההיא הוררו תלמוד, ובשנתו הי"ב
שלחו אל דודו ר' אליהו שיק בעהמ"ח עין
אליהו על ע"י, רב בעיר אסטמיביווא,
הוא שמהו בין תלמידיו אנכלי שלהנו
וילסדו ש"ס ופוסקים. בן י"ד בא לעיר
לונא ובעיר ההיא החל להגות בספרי מחקר
והשכלה, ואח"כ היה למורה לה"ק ואשכנז
באיוה ערים. הקצ"ח בא לוילנא וההודע
אל משכיליה, ואחרי שנה יצא משם,
ובבואו להוצאדנא התהלך עם ר"ם בענדעט-
זארן ו"ל ויהיו הגו בחכמה. אחרי ו' שנים
נק' לחדות מורה בבתי עשירים בבאליסטאק.
שם כתב ספרו, מגלת ספר" כולל ספורים,
משלי מוסר ומכתבים (יאמאניסבורג תרי"ד).

הנעורים בשפת פולנית, ב' חלקים (שלש
מהדורות); ב) קצור יסודי הדה ושרשי
האמונה גם ספר הקריאה לילדי בני ישראל
בשפת עברית והעתקה פולאנית; ג) Tal-
mud i jego zasady, תשובה על ספרו
של ראהלינג, "היהודי התלמודי" (העתקה
מאשכנזית), לכוב 1876. גם נדפסו סגנו
מאמרים רבים במ"ע של פיליפזאן ושאנטא,
בבן חנניה (תולדות עדת ישראל בסמאנים-
לוי, כרך VII, ועוד), באיוראעליס
האשכנזי, במ"ע Ojczyzna בלכוב ובאיו-
ראעליטא בווארשא. ד' שנים הו"ל מ"ע
Izraelita בשפת פולאנית בלכוב וכתב
בו הרבה מאמרים. במ"ע Neuzzeit (תרמ"ח)
נדפסו סגנו העתקה אשכנזית של הספור
"אברהם יעואפאוויץ" מאת לעוואנדא,
ובכתובים אתו העתקה אשכנזית מס' Żyd
של קראשעווסקי.

ה' איזידור ב"ר זליגמן לאַעב.

Isidor Loeb, in Paris,
rue de Trevisé 37.

נולד בשנת ת"ר בעיר Schoulz-
mattè במדינת עלואס. למד בביה"ס
בעיר Rouffach בליצעאום Colmar ובבי"ס
הרבנים במיץ ובפאריז. בכלותו חק
למודיו נתמנה לרב בעיר St. Etienne
ויהי שם ג' שנים ומחצה. משם נקרא
(1869) לפאריז להיות מזכיר לחברה
בי"ח ואת ששטרותו ואת הוא נושא עד
היום. 70—1869 הו"ל עם החכם שוואב
מכ"ע La Presse Israelite. בשנת
תרל"ח נקרא ללמד קורות היהודים בבי"ס
הרבנים אשר בפאריז. — מיום נוסדה
החברה Société des Etudes Juives
היה יושב ראש בהודע הנקרא בשם Co-
mitè des Publications. בשנת תרמ"ח
נתמנה לפרופסיור ללמודי "היהדות הרבנית"
בביה"ס הגבוה Pratique des Hautes-
Etudes.

בתהמ"ד. תרכ"ו החל לעבוד בספרות העברית, ועל שירו הראשון שנדפס בס' "הערות ותקונים לתשובות הגאונים והריואן" (ליק תרכ"ו הוצאת ח' מקיצי נדרטים) חתם בתור "מורה לבני ישיבה בוילקאמיר", גם כנה עצמו בשם בדוי העתקת השם, "בן צבי" (תפארת), כי לא בא עוד אז בכתב עמים. בסבת מאמרו "נוספות להמאמר

ארחות התלמוד" אשר עורר עליו חמת רבים מן החרדים בעירו נאלץ לעזוב את ווילקאמיר, ובעצת הרד"א. שאפיר מקאוונא נסע לאדעססא (ראשית תר"ל), למען השתלם בלמודים ולהכנס לביט"ד הגבוה, אך לא מצא שם עור, ואחרי חצי שנה היה למורה ילדי בני". תרל"א נקרא להר"ל ולערוך ה"קול מבשר" מגליון I עד 29 ומפני חלוקי דעות בינו ובין ארז התפטר כמשמרתו וישב והיה למורה. תרל"ב מצא לו משרה באחד בתי המסחר, אך הבית נסגר אחרי שנה וחצי ומל"ל נאלץ להיות עוד הפעם למורה בעל כרחו, כי מצב המורים העברים בעיר ההוא ברע מאד. בחרף תרל"ז החל לעסוק ביריעות החשבון והבוכהאלטעריא. בשנה ההיא בקיץ פרצה מלחמת רוסיא ותוגרמה, והמונים המונים עזבו את העיר מיראת המלחמה, אז הוביל מל"ל את בני ביתו לוויילקאמיר והוא שב לאדעססא ויחי חיי לחץ ועוני וישקוד מאד בלמודי הגימנוזים. אך אחרי שלום ברלין שבו בני"ב אליו ואו רפתה עבודתו, ובשנת תרמ"א בהתחולל הפרעות עזב למידיו לגמרי וישתקע ראשו ורבו בדבר היציאה לאה"ק ויפעול בזה הרבה. באחרית תרמ"ה נקרא מאת נכאי הח"ק באדעססא לקבל משרה בלשכת החברה, ובחדש שבט תרמ"ז נתמנה שם לגזבר (קאססיר).

ואלה ספריו: א) "קהל רפאים" (אדעססא תר"ל); ב) ספר תולדותיו בשני חלקים (וויען תרל"ז): О возрождение еврейского народа на ев. землѣ древн. няхъ отцовъ (הוצאה א' אדעססא 84, הוצ' ב' מאסקוי 1886); ד) זרובבל (ררמה

ס' "צדקה ומשפט" (תרכ"ז), גם כתב מאמרים בכל כה"ע בימים ההם. תרכ"ז יצא לשבת בסובאלקי ויעמיד שם תלמידים הרבה, ועתה שב והשתקע בביאליסמאק. — תרמ"ט ה"ל: 1) גיא חויון, יכיל שני מאמרים: א) הקוף או דברי אגור בן יקה. ב) הושענא רבא (ווארשא). בכ"ע עמו ס' תורת הנפש, העתקה מקאמפע; 2) האדם בצלם אלהים, העתקה ממוגענדדאלד; 3) הפיל על הכמה, העתקה; 4) שוה קריתים, או משה ושמה למשוגעים; 5) הכתב המכתב, מכתבים שכתב לרעיו ויודיו, ועוד.

ר' יהודה יצחק ליינוואנדר בלעמבערג

Jehude Leinwand, in Lemberg.

נולד בעיר ההיא בשנת תר"ו ולמד בנערותו בחדרי תלמידי התלמוד והפוסקים. 1874 ה"ל ס' "עושה מומות" ספור מעת ההוה בארץ גאליציא, ב' חלקים (לעמבערג), ונדפסו ממנו שירים ומכתבים רבים במכ"ע הלבנון, העברי, כוכבי יצחק ועוד. בכתובים עמו ספר "דגל יהודה" חדשים בדברי תורה ומחקר.

ר' מישה יהודה ליב לילענבלום

M. Lilienblum, in Odessa.

נולד בקיודאן (פ. קאוונא) כ"ט תשרי תר"ד ^{10/22} אקטאבר 1843). מלמדו הראשון היה אבי אמו ששגן לו את התורה וספרי הנביאים הראשונים ומעט מדיעת הדקדוק, ולא נתנו ללמוד התלמוד במרם קנה לו בקיאות הגונה בכה"ק. משנת תרמ"ז עד תרי"ח למד בישיבה בעיר מולדתו ואח"כ בעיר ווילקאמיר ששם הביאו אביו בבית האירוסין. באחרית שנת תרי"ט בא בבית הנשואין, ומאז חדל ללמוד מפי מורים וישקוד בעצמו בתלמוד ופוסקים וספרי שו"ת שונים, גם הגה בחקירות הקדמונים, בספרי הרמב"ם ותשובות הרשב"א ואברבנאל על התורה. תרכ"ה היה לראש ישיבה באחד

מחזה התולים ע"ד נסיעתו האחרונה להרב מסאדיגורא בשם „הנסיעה הגדולה". — תר"ח בא לאדעססא ויהי שם מורה שפת עבר ואח"כ יסד לו ביה"ס מיוחד ללמודי הנ"ך ודקדוק, ואז החל ללמוד השפות החיות ואחרי השתלמו כל' אשכנז יצא ללכת לברסלוי להכנס לבימדה"ר, אך בתחללות אביו הושב מדרכו וקבע מושבו בעיר הפלך ק. — שם גרש אשה ויכתב מאמרו „הרת החסידות" ויתערר לבוא לבימדה"ר בויטאמיר. 1862 נתקבל לבימדה"ר במחלקה ג' ויסתופף בבית המנוח ר"צ צווייפעל אשר נתן עליו מרוחו. אחרי חצי שנה עזב את בית המדרש אשר לא מצאהו מתאים להפצו. בעת ההיא כתב ח"א מספר-השירים שלו „בייוער מארשעליק". 1863 בא לקיוב. שם כתב שירו „דער מא" והרבה מאמרים בלה"ק. 1865 העתיק לעברית את המחזה „דבורה" לטאווענטהאל, לזכר אהבתו את האשה החדשה אשר לקח. בראשון נאו' נרפס בהמליץ מאמרו הראשון „לא הלך רכיל בעמך" ועד כלות השנה כתב חלק ב' מספרו „בייוער מארשעליק". שבט תרכ"ו החל לכתוב ספרו „דאס פוילישע יונגעל" שבו יתאר דרכי הנוך בני" בפולין, ואחרי חג הפסח כתב ס' „דער וועלט לוח" או „לוח אין כסף", גם כתב בשנה ההיא ספר-שירים חדש „דאס שפיעלפֿאָגעלע" והעתיק ס' הקרב לשוארנאן. בקיץ תרכ"ח נרפס ב„קול מבשר" ספרו „דער פוילישע יונגעל" ב' חלקים (נרפס עד היום בלבוש ז' פעמים), והדפיס ספר שיריו „בייוער מארשעליק" (נרפס גם כן עוד ה' פעמים בנאראשא). 1872 הו"ל ספרו „וועלט לוח" (אדעססא). 1874 — ס' „משלחת" (שם). 1875 — לוח השנתי הראשון „פראקטישער קאלענדאר לש' תרל"ו". בשנה ההיא הלך לבובה והו"ל ס' „ישראל" שיצאו ממנו רק 20 עלים. 1876 שב לאדעססא והו"ל הלוח לש' תרל"ו ואת מאספו „ליניעצקי כתבים" בשתי חבורות: א) פריטשעפע, ב) סטאטיק. בשנה ההיא נרפס ספר

היסטורית בשפת זארנאן, אדעססא תרמ"ח). מאמריו הגדולים: א) ארחות התלמוד (המליץ תרכ"ח). ב) נוספות למאמר ההוא (שם תרכ"ט). ג) מדרש סופרים (שם). ד) ע"ד התקונים ברה (שם תר"ל). ה) צרעת נושנת (שם תרל"ג). ו) עולם התהו (השחר תרל"ד). ז) פתח תקוה (הקול תרל"ז). ח) השובה משלשה (שם תרל"ח). ט) לחם לרעבים (המליץ תרל"ט). י) מגלה סוד (קהלת של המליץ תרמ"א). יא) על ישראל ועל ארצו (השחר תרמ"א). יב) בקרה כל שירי נאראן (מליץ אחד מני אלף, הוספה להמליץ תרמ"ה). בל"ר 1) О необходимости реформы въ еврейской религіи 2) ; Евреи какъ нація по расѣ и религіи (וואסחאד 1883). מלבד עוד המון מאמרים שונים בלה"ק וזארנאן בכ"ע שונים.

ר' יצחק וואל ליניעצקי באדעססא.

I. J. Linetzki, in Odessa.

נולד אור ליום כ"ט אלול ערב ראש שנת ה"ר (1839) בעיר וויניצא (פ' פאדאליעין), לאביו ר' יוסף שהיה חסיד וטקובל ומרא דאתרא. אביו הנכחו ע"פ דרכו, ועד שנת ה"ד הגה אך בתלמוד וקבלה ויתנהג בדרכי חסידות בחזקת יד אביו וטרויו עליו. אך הוא נטה מדרך אשר התוו לו מדריכו, ויתודע אל משכילי העיר ולמד טפיהם הנ"ך ע"פ הדקדוק וההגיון ויקרא בספרי מליצה והשכלה בהחבא בעליה גג ביהכ"נ הישן. בן י"ד נתן לו אביו אשה בת אחד מנדולי החסידים, אך היא הלכה כדרכו וע"כ אכף עליו אביו לנרשה אחרי שנה אחת. בן ט"ז השיא לו אביו אשה אחרת מעיר ל. והותנה החל לחנכו בחסידות ביד חוקה ויענהו ויציקהו מאד. אך בעת ההיא נפתחה בעיר ל. לשכת פקודת האקציו וליניעצקי התודע אל הפקידים, ובעצתם יצא את העיר וילך לאדעססא, ולפני צאתו כתב

הקדישו פרנסי קהלות בעהמען (לא:דעם-
 יודענשאפט באַהמענס) כד ת"ש אלפים כסף
 לכונן בית חנוך בחורי ישראל לעבודת
 האדמה, בעוד אשר בימים ההם לא הותר
 עוד ליהודי בעהמען להיות להם נחלות שדה
 וכרם. נגד החפץ הזה התיצב ליעבען כעז
 ולא נתנם לפזר על דבר שאין בו תועלת
 את הכסף שהוא אשר שלישיתו נאספה
 מקהלת פראג ושתי שלישיתו משאר קהלות
 ביהם, כי נשאר הכסף מהמס הקשה שהוטל
 על יהודי ביהם תחת ממשלת מאריא
 מהערעויא והקיסר פערדינאנד נתן להם
 בשנת תר"ז הנחה והכסף הנאסף נקדש
 לטובת כלל היהודים. אחרי עמל רב הצליח
 חפץ ליעבען להפר מחשבת הפרנסים,
 והממשלה החליטה להקדיש הכסף ההוא
 לתכלית טובה אחרת. — תרט"ו הו"ל
 ס': גל עד, קובץ ק"ע מצבות בשדה
 קבורה הישן דק"ק פראג, עם כתב חזון
 ובאר להר' שי"ר והערות ומפתחות וקצת
 תולדות בל"א בכתבם". — תרכ"ב יסד ע"פ
 התעוררות ר' שלמה ירושלמי ז"ל "בית
 המדרש" חדש שבו ילמדו בחורים מארצות
 אחרות תלמוד ופוסקים וחכמות העמים,
 אך משמת ר' יהודה מעבלי כ"ץ שהיה אחד
 מראשי המורים בטל הבית הזה. תרכ"ח
 נתמנה מאת הממשלה לסופר מושבע לנהל
 ספרי הילודים בפראג. — גם היה ליעבען
 ראש מיסדי בית עקר הספרים אשר להעדה.

ר' חיים דוד ליפא

Ch. D. Lippe, Wien II, Prater-
 str. 13.

נולד בעיר סטאניסלוי (גאליצ). בש'
 1823. השתלם בנעוריו בידיעת התורה
 ולשונות רבות. משנת 1849 עד 50 היה
 ש"ץ בעיר משערנאוויטץ גם מורה לשו
 צרפת באחד מבתה"ס להממשלה. משנת
 1852 עד 1873 היה ש"ץ ראשי בעיר
 Eperies באויגנארן גם מורה דת ישראל
 בנימניזום. מש' 1862 עד 72 כתב בכל

בלבניק" אוסף שיידים ומאמרים שונים.
 1880 הו"ל העתקתו "נתן החכם" (אדעססא),
 82 — העתקתו "מיראדא" (ווארשא), והחל
 להו"ל באדעססא מאספו, ספר הזכרונות".
 בשנה ההיא בהתגבר תנועת היציאה הרפים
 ג' סאמרוי א) "אמעריקא צו ארץ ישראל?",
 ב) מכתב אליפיהאנט, ג) "אהין אדער
 אהער!". בעת ההיא החל להעתיק לשפת
 יהודית ספר דה"י לבני" מאת גראָטץ,
 בשם "דיא פֿאַלקסגעשיכטע דער יודען"
 (נדפסו עד היום ג' כרכים). 1885 הו"ל
 "נעאַגראַפֿיע פֿאַלאַסטינאַס" ומפת א"י,
 והעתיק ליהודית ח"א מספרי ידיעות הטבע
 להח' בערינגשטיין. 1886 בא לבאמושאן
 ברומיניא, שם קנה לו ביד"פ גדול והחל
 להו"ל מכ"ע "נאציאנאל", אך מפני חמת
 ממשלת רומיניא נאלץ לחדול ממכ"ע זה
 אחרי הו"ל סמנו 21 עלים, וישב לאדעססא.
 1887 הדפיס י"א עלים-עפים בשם "לינעצקים
 כתבים". 1888 כתב סאמר ארוך סתירי:
 "א ווארם אין חריין" שנדפס במאסף של
 "שלוש עליכם". משנת תרמ"ד עד היום
 הו"ל לוחותיו מדי שנה בשנה.

ר' קלמן ליעבען

Kalman Lieben, in Prag (Böhmen).

נולד יום א' פסח תקע"ב. למד
 בילדותו מקרא משנה והלמוד, ובן י"ג
 השיג תעודת "חבר" מאת ר' נחום טרעכיטש
 שהיה רב בניקלסבורג והמדינה. אח"כ
 למד עד שנתו הב"ב שעור גפ"ת אצל ר'
 ליב הלוי גלוגא אב"ד בעיר בונצלו, גם
 הגה בחכמות חיצוניות ולשונות העמים.
 תר"ג נתמנה לסופר ח"ק "גומלי חסדים"
 בפראג להקל משא חותנו ר' משה וואלף
 ייטעס סופר קבוע בחברה ההיא, כי זקן
 האיש, ויעבוד עד שנת תר"ו בלי תשלום
 גמול, ואחרי מות חותנו נקרא לסופר ונאמן
 בשכר קצוב ועל משמרתו זו הוא עומד עד
 היום. תר"א נבחר לאחד מראשי עדת
 פראג וישא משרתו זו י"ח שנים. תר"ג

עתים אשר יצאו לאור בכל חלקי התבל במשך שנות הר"מ—הרמ"ז מטחברים בני ברית ואינם בני ברית, הן אותם הכתובים על טהרת לה"ק. הן בכל השפות החיות. ספרים חדשים מקרוב באו גם ספרים ישנים מחדש נרפסים, בצרוף שמות (אדרעססען) של רבנים וכו'.

דר' ק. ליפא

Dr. C. Lippe, in Jassy.

נולד י"ד מרחשון שנת תק"ץ (1830) בעיר סמאניסלוי בגאליציה. למד בראשונה מקרא משנה וגמרא בחדר מלמדים ואח"כ בכיהמ"ד אצל אביו ר' ברוך ליפא. מאחיו רח"ל למד לקרוא גרמנית, פולנית וצרפתית, אחרי כן בקר בתה"ס בעירו וכהשלימו חקו למד חכמת הרפואה בעיר לבוב, ויצא בתור חובש (חירורג) ומילד. תר"ז הלך למאראנפול וישא שם אשה ויעבור ד' שנים בכיה"ח ושקד הרבה על ספרות העברית בבית עקר הספרים של ביה"ס שיסד ר' יוסף פערל. משם בא ליאססי ויעבור בבית החולים ג' שנים וילמוד בעת ההיא את השפה הרומנית, ואחר הלך לבוקארעשמ עד חמש פעמים ויעמד שם בנסיון בכיהמ"ד הרפואה בל' רומיניה ויצא בתור Licenciat in Medicin, כי לא היתה רשות להמורים אז לתת תואר "דוקטור" לאיש, כי לא היתה עוד אקדמיה בארץ, לכן הלך אח"כ לעיר ערלאנגען (בייערן) ויעמד למכתן ויצא בתור דוקטור לחכמת הרפואה הכללית.

ואלה ספריו ומאמריו אשר הו"ל:

- (א) דרכי הרפואה (הלבנון 9-1868);
- (ב) Causeries historiques (במכ"ע הצרפתי Echo Danubien. בוקארעשמ 1869, נגד הצורח הרומני Papazu); (ג) נהעמטא דער יודישען נאמען (במכ"ע נייציט 1871);
- (ד) דער יודענהאסס (שם 1871 ובהעתקה רומנית עם הוספות בספר השנתי הרומני 1879); (ה) התלמוד ביחוס אל המרעים

מכ"ע הכוללים הו"ל באונגארן מאמרים הגועים לשאלת שווי זכויות היהודים, וביחוד במכה"ע Pester Lloyd, ויענער מיטמהיילונגען מאת לעמערס ואלג' צמ"ג דעם יודענהאסס. 1866 הו"ל ספרו שנרפס בשתי מהדורות זא"ז בשם: "ששה מכתבים המפיצים אור על סמכוני האמונה בגליל ארץ הגר העליון להגן בעד קהלות עם קדש נגד הרבנים בעלי פסק בית דין — מאת אחד משומרי משמרת הקודש בק"ק עפעריעס". באונגארן חי חר"ל בצל הכבוד והעושר עד שנת המהפכה (קראך) 1873 שאז נהרס ממצבו, כי למען הציל כבודו אבד את כל הוננו בענין רע. אז הלך לוויען ויפתח לו בית מסחר ספרים. בשנת 1881 נגמרה הרפסת ספרו הגדול "אסף המזכיר" וכלכל שמות (אדרעססען) של רבנים, מגידים, מורים בבתי ספר, שליחי ציבור, מחברי ספרים, אוהבי חכמת ישראל ותומכיה, עם רשימה שלמה ומודעה ברורה מכל הספרים, החכורים, ומכתבי עתים אשר הוציאו לאור חכמי זמננו בכל חלקי העולם, באיראפא ואמעריקא, הן אותם הכתובים על טהרת לשון הקדש, הן בכל השפות החיות המתהלכות כעת בתבל ארצה. מסודר ונערך בסדר ומשמר נכון ובמערכת אלפ"א בית"א, לתועלת מוכרי ספרים בכלל, לתופשי תורה, לדורשי רשימות, ולקהלות עם קודש בפרט". — בחג הפסח תר"ל כאשר חגג השר ה' אריה לעץ האלענערער באונגארן את חג מלאה לו שמונים שנה, נוסדו יחד כל סכבדי ומעריצי השר הזה (רבם חכמים מורים באונגווי, עורכי דין, ריפאים וכו') לשלוח לו מכתב-ברכה. את המכתב כתב ה' חר"ל בל"א ויהי גם באי"ח האונגארים היושבים בוויען להוביל את המכתב ההוא ליד השר, ולכבוד חתן היובל דרש בשם נכבדי העיר עפעריעס דרשה בלה"ק אשר עשתה רושם גדול. — בשנת 1887 החל להו"ל חלק שני מספרו אסף המזכיר, וכלכל רשימה שלמה ומודעה ברורה מכל הספרים החיבורים ומכתבי

ר' משה ישכר לנדא

Moses Landau, in Lemberg.

נולד בעיר לעמבערג בימי החנוכה תקצ"ז. אביו ר' יונה לנדא שהיה אב"ד בנראבאוויטץ הנכהו בלמוד התלמוד ופוסקים וקבע לו שעורים, גם קרא לפני אביו ספר שירי תפארת ולישרים הוהלה, ובהיותו בן ט"ז נדפס שירו הראשון „על מרת הגאיה" במ"ע שומר ציון הנאמן ש"ל באלטונא, אח"כ נדפסו ממנו עוד כמה שירים ומאמרים במ"ע הג"ל, בכוכבי יצחק, הנשר (חלונת קשי יום, חיי אבר ועוד) בהעברו אנכי, ובהמגיד (שנה ד'), הציר (ש"ל בלבוב), היהודי הנצחי (מחברת, ג') נוגה הירח (שיר „שבט לנו כסילים") ובמ"ע „מחויקי הדת" והו"ל ספר „חולדה ובור" לר"מ איש לאסקי, ומשך חצי שנה היה עורך מ"ע המזכיר שבאו בו ממנו איזה שירים ומאמרים.

ר' יהודה ליב בר' יוסף הלוי
דר' לעוויוואהן בשטאקהאלס.

Dr. L. Lewysohn, in Stockholm
(Schweden).

נולד בעיר שווערעניץ (אצל פאָוען) ביום כ' ניסן תקע"ט (15 אפריל 1819). למד בנעוריו אצל דינינים ורבנים בעיר טארגאָנין, האָדוועיץ, פלעשען ואָסטראָוו. כבן עשרים הלך ללאַויוויטץ והבין א"ע לנימנוים, ואחר איזה שנים בא לברעסלוי אל הגימנוזיום. 1843 עמד כנסיון כבדלין ונכנס לאוניוורסיטט ללמוד לשונות. בשנת 1847 נתן לו בהאללע תואר „דוקטור פילוסופיא" בשביל חבורו Sacrificia vete- ris Testamenti (ע"ד הקרבנות בספרי התנ"ך) שנדפסו ממנו איזה פרקים בלייטרכ"ל של האָרענטש לשנת 1849 ובשלמות בהעתקת

בזמנו (רומניה, במכ"ע Vocea apa- ratorului 1873; ו) דיא ציון'ס פערבינדונג אין רומעניען (במ"ע פֿריימוירער צמ"ג, וויען 1875); ז) דיא עססאָער אלס מוירער (בונים) (שם 1875); ח) דיא רומאַנישע יודענפראגע פאר דעם בערלינער קאָנגרעססע (איוראעליט הלבובי 1878); ט) מלחמת היהודים בעד חרותם (בלי רומניה, יאססי 1879); י) דער יודענ- שפיעגעל" (נגד הזומר ברימאן 1885); יא) „סימפּטאָמע דער אנמיסעמיטישען גייסטעסקראנקהייט" (יב) יודישע שמרייפֿליכעםער איבער דאס עוואנג' מאטהיאס (כ"י מוכן לדפוס). מלבד אלה כתב מאמרירמדרש רבים ב„ספר השנה ליהודים" בלי רומיניה ומאמרים רבים ושונים במכ"ע עברים, אשכנזים, רומינים (ליהודים), צרפתים ופולאנים.

זה כמ"ו שנים הוא מנהל ביה"ס לנערים אשר לבנ"י ביאססי ואחד ממנהלי בית היתומים שיסד הג' י. ניישאמץ, ועסקן ראשי בישוב אה"ק.

ר' יהודה ליב בר' משה ישכר לנדא
(הו"ל בן שחר).

Leon Landau, in Lemberg.

נולד ח' אייר תרכ"ו בעיר זאלאזע (גליציה). חובא בילדותו ללבוב ולמד שם בחררים ואצל הח' ר' נחמן יצחק פישמאן הכהן ז"ל. בשנת תרל"ט נדפסו שיריו הראשונים במ"ע „מחויקי הדת" ומאו הוסיף להדפיס שירים ומאמרים בהאר, נוגה הירח, וביותר בהמזכיר. תרמ"ג נדפסה מחברתו „ההשכלה החדשה" (לבוב); תרמ"ד — „בר כוכבא" שיר חזונו; תרמ"ו — „אחרית ירושלים" (כנ"ל); תרמ"ח — „הרודוס" (כנ"ל) ונמצאים אתו בכ"י עוד ספרים שלמים.

ומהדורא שנית מספרו על בעז" בתלמוד
עם הערות והוספות רבות אשר קבץ משך
שלשים שנה .

ר' יעקב לעווין בלעמבערג

Jacob Lewin in Lemberg.

נולד בבראדי תר"ד ונתחנך על ברכי
התלמוד והפוסקים , והוריו למדוהו גם
לשון וספר בשפת העמים . בנערותו התהלך
עם ר' ברוך ווערבער ז"ל והנה עמו יחד
בספרי מחקר והשכלה , ובשנת 1865 היה
עוזר על ידו בהערכת מ"ע „עברי אנכי“ .
1866 נדפס שם מאמרו „מעמד ומצב
היהודים ברוסיה לפני מלך מלך אלכסנדר
השני“ בהמשכים רבים . 1880 י"ל ספרו
„התפתחות תבל ותולדות האמונה והחקירה“ .
שיר מחקר (בראדי) . בזמן אכפת הרבנים
(1881) נדפס מאמרו „דן קשומ הנוסב“
בדרך הלצה כמ"ע „עברי אנכי“ וציר נאמן ,
ונדפסו ממנו עוד מאמרים ושירים כמ"ע
שונים .

ר' משה מכונה דר. מאריץ לעווין

Dr. Moritz Lewin, Prediger d. jüd.
Cultusgemeinde in Berlin .

נולד בוואניגראוויץ בשנת 1843 .
בקר את האוניוורסיטט בברלין , ואח"כ היה
לרב בעיר נירענבערג עשר שנים ובציריך
שהי שנים , ובשנת 1883 נתקבל לכמ"ץ
בברלין . ואלה ספריו : (א) נאמט אונד דיא
זעעלע נאך יודישער לעהרע (ציריך 1871) ;
(ב) עבודה שבלב (נירענבערג 1872) ;
(ג) לעהרבוך דער יודישען געשיכמע אונד
ליטעראטור (שם 1877) ; (ד) לעהרבוך
דער ביבלישען געשיכמע אונד ליטעראטור
(כנ"ל) ; (ה) מונטיפיורי (ברלין 1885) ;
(ו) בילדער אויס דער שפאניש-יודישען
געשיכמע (בערלין 1885) , מלבד איות
דרשה נדפסות .

אשכנזיה בשם „דיא אפפער דעס אלמען
מעסקאמענטס“ (באמבערג 1867) . בשנת
1848 נקרא לדרשן ומורה ילדים כפ"פ
דאר , 1851 — לדרשן בעיר וואַרמס ,
ואחר ז' שנים ומחצה נתמנה לראב"ד
ולדרשן בעיר שמאקהאלס , ואחרי כ"ד שנים
(1833) הסיר משמרת הרבנות מעל שכמו
ע" איזה מחרחרי ריב אשר קמו נגדו .

נדפסו ממנו מאמרים למאות כמ"ע
עברים , אשכנזים , אנגלים , צרפתים ,
ושוועדים . ספריו : נפשות צדיקים ,
זעכציג עפיטאפיען פֿאן גראבשריפטען דעס
איוראעל . פֿריעהאָפֿעס צו וואַרמס עט"צ
(כתובות ששים מצבות גדולי ישראל ספוני
טמוני ביה"ק בוואַרמס , עם רשימות
מתולדות ימיהם , והמונת „אהל רש"י“
מבית ומחין) , פ"פ דמיין 1855 . — דיא
צאָלאָגיע דעס תלמוד'ס ,
איינע אומפֿאססענדע דארשטעללונג דער
ראבבינישען צאָלאָגיע , אונטער שמעטער
פֿערגלייכונג דער פֿאַרשונגען אַלמערער
אונד נייערער שריִפֿטשמעללער (תורת
הבע"ח אשר בתלמוד וכו') פ"פ דמיין
1858 . — עשרים ושתים דרשות בשם ,
Sabbat och Fest-Predikningen, holna
i Stokholms Synagoga (שמאקהאלס
Lärbok i תורת ישראל 1867)
isrelitiska religionen of Pr. Dr. Abr.
Alx. Wolff etc. omarbetad och med-
hitarisal anhang tillöckad of Dr.
Lewysohn (שם 1881) (ספר תורת הרת
הישראלית מאת דר' וואלף מתוקן ומסודר
עם שנויים , הוספות והקונים רבים , בל'
שווערית) .

ונדפסו ממנו עוד דרשות רבות בשפת
אשכנזי ושווערית , ובעת הוא כותב רב
המאמרים הנוגעים לחכמת ישראל וקורותיו
בקאנווערזאציאָנעלעקסיקאָן הו"ל בשמאק
האַלס בלשון שווערית . החת ידו נמצאים
ככ" : ביבלישע געשיכמע' בל' שווערית ,

ר' יהושע לעוויןזאהן במקום

Josua Lewinsohn in Tukum
(Kurland).

נולד ביום כ"ג המזו שנת תר"ג
(1843) בעיר וויעשינמי (פ' קאוואנא).
בהיותו בן תשע לא נמצא לו עוד מורה
בעירו הקטנה ואביו שלחו לערים הגדולות
לשמע שמה לקח בתלמוד ומפרישים. בן
י"ד בא למשפחת אמו בעיר זאנער וישב
בבית דודו הג"ר שמעון הורוויץ (כעת רב
בלייפציג). שם הגה בספרי התלמוד
והפוסקים ובספרי מחקר ומליצה ושיר, גם
למד ליא ויהנה בספרי גדולי ישראל
בגרמניה, ושם גם החל למשך בשבט
ספר בלשון עברי. ראשית פרי עטו היה
מכתב שהדפיס בראשית הרי"ן בהמגיד,
ומני אז לא פסק מעת לעת לקבוע דבריו
בדפוס. אחרי השתלמן בלמודים עמד לנסיון
בבית הגימנוזיום בטיטו בתור מורה ואח"כ
נתמנה למורה בכיה"ס להמטשלה אשר
בעיר ההיא ויהי שם עד שנת הרל"ד.
בשנה ההיא נתמנה למשגיח ביה"ס לבנ"י
אשר בעיר טוקום במחוז קורלאנד, ואת
משמרתו זאת ישא עד היום. נדפסו ממנו:
א) תולדות אנשי שם בישראל" כחמשים
תולדות גדולות וקטנות, נדפסו למקומעין
בהשרון, המליץ, המגיד, השחר ועוד.
ב) קורת חכמת ההכונה" בהמשכים במכ"ע
השרון להכרמל השבועי. ג) ארץ רוסיא
ומלואה" גיאוגרפיה (ווילנא, ראס). ד) לפני
בישראל" קבוצת מאמרים מתולדות ישרון
(בהצופה להמגיד, השחר והכרמל החדשי,
ורבים מהם נעקרו ללשונות אחרים).
ה) תולדות סחר היהודים על הים" (השחר).
ו) שירי היהודים" העתקת שירי לורד
בירון ועוד שירים שונים שנדפסו בכמה
מכ"ע. ז) יפיותו של יפת באהלי שם"
(האסיף הרמ"ו) מלבד עוד מאמרים במספר
רב במכ"ע עברים והמון מאמרים בשפת
אשכנז במכ"ע, ריגאשע צייטונג" שהוא

ר' נח חיים בר' משה לעווין דיין וס"ץ
באברין (פ' הוראדנא).

N. Ch. Lewin, Kobrin, Guv. Grodno.

נולד בעיר ההיא בשנת תקצ"ח.
שקד בנעוריו בלמוד הש"ס וספרי ראשונים
ואחרונים. בשנת תרט"ו השיא לו אביו
אשה את בת בתו של רבו הרה"ג הנודע
בהליכו בחסידות ר' משה ז"ל מאברין.
תרו"ו בא להיות אב"ד בעיר ההיא ר' מאיר
טאריס (בעהמ"ס ניר על הירושלמי),
ויכירהו ויקחהו לאיש סודו ויאריר חפצו
לחבר חבורים, ובשנת תר"ל חברו במושב
בית דינו.
הו"ל: א) בנין ירושלים, כולל
אגדות תלמוד ירושלמי עם פי' מלוקט
מהמפרשים שסביב הירושלמי (ווארשא
תרכ"ד). ב) מגלת אסתר עם פי'
"ישועה גדולה" שלקט מהס' יערות דבש
(שם תרכ"ד). ג) מגלת יוחסין,
תולדות מהר"ל מפראג (שם כנ"ל).
ד) עשרה טאמרות מס', מעשה הורה"
להגר"א מווילנא (כנ"ל). ה) מסכת אבות
עם תלמוד בבלי וירושלמי כו' (ווילנא
תרכ"ו). ווארשא תרכ"ח). ו) ברייתא קנין
תורה, הוא פרק שני והכ"ס, בה
מבואר מעלות התורה וכו' מש"ס ומדרשים
(ווארשא תרל"ב). ז) ברייתא מעשה הורה,
כ"י מהגר"א מווילנא מאת א' עד אות י"ג
ואות עין, והוא השלימו מאת י"ג ואילך
(שם תרט"ה). ח) ים של שלמה,
ממחזש"ל עד ד' פרקים הראשונים של מס'
כתובות שהיה ט"ון בכ"י (לבוב).
ככ"י: ט) להבות אש. כולל
תורה המדות והדעות המפורים בפסוקי
הנ"ך. י) תורת כנסת ישראל, כולל
כל עניני דוד המלך, מחולק ל"ח שערים
(השער הראשון נדפס בווארשא תרט"ה).
יא) אור יקרות, תולדות התנא רבי
עקיבא (חברו בימי חרפו). יב) רפואת
הנפש.

דר' קאססעל, מיינעל ואחרים. תר"ו נתקבל לרב ומטיף בעיר ליפמא ס"מ מיקלאש באונגארן. תר"ז נקרא לרב בעיר בומשאוויץ במערהרען. שם יסד בי"ס לבני הנעורים ויעסוק הרבה בהטבת סדרי הקהל. תרכ"ג נבחר לדרשן בלעמבערג. תרל"ח כברתהו המלכות באות כבוד „פראנץ יאזעפס קרויץ עם העטרה" ובש' תרמ"ג שנית באות „ריטער קרויץ של פראנץ יאזעפס ארדען, וכמה פעמים נשלח במלאכות אהב"ב בגליציה להמליץ עליהם לפני הקיסר, ובהיות הקיסר בלעמב' נקרא לעונו. אל המשתה והמלך דבר אתו טובות. שנים רבות הטיף בעיר קארלסבאד לטובת בנין היב'ל ה' שמה, ובש' תרמ"ג ירה אבן פנתו ותרמ"ד חנכו, והעדה הציבה לו שם לוח שיש למוכרת. י"ז כסלו בשנה ההיא חגג חג ארבעים שנה מאז החל להיות רב ודרשן. — נדפסו ממנו דרשות בחוברות מיוחדות ובמכ"ע „איוראד עלימ", מלבד קריאותיו בעניני מדע אשר קרא לפני חבורות שונות. 1862 הו"ל ס' „יודישע קלאנגע" שירים בל"א (ברנין). בכ"י עמו: א) שיר ספורי „הרסה" בל"א, יסודתו במגלת אסתר; ב) העתקות משירי ר' יהודה הלוי בל"א; ג) ספר „פניני זהר ע"ד ס' הזהר; ד) „מדרש יששכר" כולל אגדות ברמות אגדות חז"ל, שהיו כמה פעמים ליסוד דרשותיו.

ר' חיים צבי ב"ר מודרס לערנער (חצ"ל)

Ch. H. Lerner, in Zitomir.

נולד בעיר דובנא רבתי (פ' וואהליץ) בערב פסח שנת תקע"ה (1815). אביו חנכו במקרא ונטרא ופוסקים גם למדהו דקדוק לה"ק ופלוסופיא דתית. בהיותו כבן י"ג בא במסרת הנשואים. בש' תקצ"ב בא לדובנא ר' זאב אדעלזאהן ז"ל ויהי לרב ומורה להשכלה לצעירי העיר ורחצ"ל ביניהם. תקצ"ה בא לארעססא ויהי שם כ"ג שנים וישקיד בלמודי חול גם בקר שנה אחת

עוזרו זה כעשר שנים. בכ"י עמו: א) „משפט ישראל בעמים" או דין היהודי בערכאות, (נדפסו ממנו פרשיות שונות לדוגמא בהצופה להמגיד, הבק"א והמצפה). ב) „ישראל בעמים" ספר תולדות ישרון. ג) „ארפע מלכיות" דברי ימי עולם מאת חרבן נינוה עד מפלת רומא המערבית, בחמשה חלקים. ד) דברי הימים לבני ישראל בקורלאנד ע"פ כ"י ומקורות נאמנים. ה) „על הרי ישראל" קבוצת מאמרים מתולדות ישראל וזכמתו, דברי מחקר ובקרת וכו', ובל"א: ו) „היהודים במחוזות הים הקדמוני"; ז) „היהודים הכלטיים ודתי ארץ רוסיא" ועוד מאמרים שונים.

ר' ישכר בער לעווענשטיין

Bernhard Lewenstein, Prediger in Lemberg

דרשן ומ"מ לעדת ישראל בלעמבערג, נולד דור חמישי להג' בעל „פני יהושע" בעיר מעזריטש בפולין. הוריו חנכוהו בילדותו על ברכי התלמוד והפוסקים. בנעוריו עזב עם הוריו את עיר מולדתו ויבוא לאמסטרדם ויגר שם מעט, ומשם נסע לעיר-חנובר, האנאָווער) וישקוד בגפ"ת וילמוד מפי ר' נתן אדלער, ובעתות הפנאי החל לדרוש בלמודי הגיטנויוס, ואחרי חמש שנים החל לבקר את האוניוורסיטט. מהנזכר בא לפראג וילמוד מפי הג' שיר' והדרשן ר' מיכל זאקש, ויבקר גם פה את בימ"ד החכמה וייסד בחברת משכילים אגודה לנסות חכם בדרשות קבל עם. שיר' נתן לו תעודת רב ומורה, ובעצת ה' זאקש נסע לברלין וילמוד תורת הפילוסופיא באוניוורסיטט וישתלם בתורה אצל הרבנים ר' יעקב יוסף עטמינגער ור' יעקב משה גאלדבערג אשר נתן לו אח"כ את כתו לאשה. כאשר נקרא זאקש לדרשן בברלין היה לעונו. גם פה אצלו אמון ועד היום רווחו דובר בו בדרשותיו וסגנונו על לשונו. ג' שנים הטיף בבית המדרש בברלין עם חבריו (ספר זכרון) ה' 5

לרגלי היל רוסיא, ובמשך ש' 78 הו"ל
 Вокрекешט מ"ע יומי Гражданина
 1880 יסד באדעססא בית משחק לעברים
 בל' וארגאן ויכתוב הרבה חיונות בשפה
 ההיא. 84—83 נסע לאשכנז וצרפת בתור
 סופר מ"ע „רוסקי וויעד.“ במאסקוי.
 ונדפסו ממנו מאמרים למכביר בעוד הרבה
 מ"ע רוסים .

ספריו: א) „הכורים“ מונוגרפיה
 היסטאריקית. אדעססא 1866. ב) „דורש
 אל המתים“ מאמר בקרת נגד הספר „צער
 בעלי חיים“ מאת אב"ג (שם 67). ג) „ימים
 מקדם“ ספור מחיי בני ישראל ברוסיא
 (שם 68). ד) „אויס רבי“ מאמר בקרת
 בדבר הס' שלום על ישראל מאת ר"א
 צווייפעל ז"ל (שם 67). ה) „דיא פֿאמיליע
 ראמהשילר“ ספור (שם 1868). ו) Кри-
 тический разбор сочинения П. Аксен-
 да Фальда מאמר בקרת בדבר ספרי ר'
 ישראל אקסענפעלר בלשון יהודית (שם
 1868). ז) „קול מורה“, העתקת הדרוש
 של הכהן הראשי דימיטרי אשר רדש בימי
 הפרעות בשנת 1871 (שם 1871). ח)
 Майоръ Османъ-Вей предъ судомъ
 здраваго смысла תשובה נצחת להצורך
 אסמאן-בייא ולאשמותיו בספרו (שם
 1874). י"ל בשתי חוברות. ט) Вольный
 о неволя מאמר אדות מצב בתי הסוהר
 ברוסיא (שם 1875). י) Благодѣтели
 דראמע בחמש מערכות, ספ"ב 1877.
 יא) Татарбунарская ложь и Кутанская
 дѣйствительность מאמר בקרת נגד ארז
 (אדעססא 1880). יב) „דיא יודישע
 געשיכמע“ (דברי ימי ישראל מזמן עזרא
 עד היום וגם קורות ישראל ברוסיא, שם
 1885). יג) „אוריאל אקוסמא“ העתקה
 מל"א (שם 1888)
 ככ"י עמו: א) זשידאווקא. ב) מנחם
 בן ישראל. ג) דבורה. ד) אלאפערן *
 ה) חנוכה (כל אלה חיונות בלשון יהודית).
 * נדפס בסאסא, פאמיליענפריינד" השני .

את ביה"ס של ר' בצלאל שמערן. תקצ"ח
 שב לרובנא ויורה דעה לבני הנעורים.
 תר"א-תר"י ישב בראדיווילאו ויעמד
 תלמידים הרבה. 16 נאו' 1849 הוקם
 למורה כביה"ס של הממשלה בביריטשוב
 ובש' תרי"ב (4 סעפ' 1851) נקרא לויטאמיר
 ויהי מורה בכימ"ד הרבנים עד נעילת הבית
 בשנת תרל"ג (1 יולי 1873).

ספריו: א) „מורה הלשון“ על דקדוק
 לשון הקדש, ב' חלקים: הלמודי והמעשי,
 י"ל ממנו שש מהדורות, ובשנת 1869
 אשרו ועד הממשלה המפקח על ספרי
 השכלה לספר הלמוד בב"ס העברים ממע
 הממשלה; ב) „דקדוק לשון ארמית“ עם
 לוחות השמות והפעלים (ווארשא 1875);
 ג) „מאמר תולדות הדקדוק“ (בהשטר ש"ז
 וזכוברת מיוחדת, וויען 1876); ד) העתקת
 „דקדוק לשון תלמוד בבלי לרשד"ל“ (ספט"ב
 1880). ככ"י: א) „ילקוט חצ"ל“ בד' חוברות
 (כאורים בתנ"ך, הגהות ברש"י וראב"ע,
 בקרת ומכתבי ספרות); ב) „ארבע מדות“
 (מכרייתא דל"ב מדות) וסעיפיהן עם דוגמאות
 חדשות; ג) „רעיוני ליל“ מאת יונג האנגלי
 העתקה מצרפתית, מכל י"ג לילות (הלילה
 הא' נדפס בהמליץ שא'); ד) „שירים, מצבות
 ומשלים“. מלבד מהדורא חדשה מס' תולדות
 הדקדוק עם תקונים והוספות רבות, וכן
 ספרו דלארד ודלה"ב יחד בשם „תרי דקדוקי“
 עם הוספות רבות.

ר' יוסף יהודה לערנער באדעססא

J. Lerner, in Odessa.

נולד 1 יאנואר 1849 בביריטשוב.
 עד שנתו הי"ג נתחנך בתורה ואח"כ הלך
 לויטאמיר וילמוד בגימניום. 1866 בא
 לאדעססא ויהי שנה אחת שומע חפשי
 בכיהמ"ד לחכמת המשפטים, ואח"כ החל
 למשוך בשבט סופר, ויהי עשר שנים סופר
 המידי למ"ע „אדעסקי וויעסטניק“. בימי
 מלחמת רוסיא ותוגרמה הלך עם הסופרים

ספור נעתק מאשכנזית לעברית (ווילנא 1866). ב) בת שבע (שם כנ"ל). ג) חצנים שנגנים (שם תרכ"ז). ד) דברי ימי רוסיא, ג"ח (ווארשא תרל"ה). בעד הס' הזה כבדה הקיסר המנוח אלכסנדר נ"ע במטבת ממולאה אבנים יקרות. ה) "שירי שפת עבר" (לייפציג תרמ"ב). בל"ר ואשכנז: ו) דרשות רבות לעתים מזומנות בחוברות חוברות לבדנה; ז) תרגום ס' יון מצולה, עם מבוא והערות (אדעססא תרל"ח ולייפציג תרמ"ג); ח) דקדוק לשון רוסיא, ב"ח (לייפציג תרמ"ד). ט) "משלי לעססינג", אשכנזית ורוסית (שם תרמ"ה). י) תרגום ס' אהבת ציון לשפת אשכנזית (שם תרמ"ח). יא) "בת-קול מארץ רוסיא" Русское Эхо עם ס' המלין רוסית-אשכנזית (שם תרמ"ח). יב) "היכל הקדש" או קאנקארדאנציא חדשה לכה"ק עם שמות ומלות. יוצאת עתה לאור, ועליה כתב בראשונה (שם תרמ"ד) חוברת מיוחדת ע"ד המגרעות אשר בהקאנקארד' האחרות וכו'. — גם כונן "מפות ארץ רוסיא" שנשפחו לס' מחקרי ארץ רוסיא של רק"ש וכתב איזה ספורים בלשון יהודית אשכנזית (תחית המתים, ווילנא תרכ"ח), מלבד מאמרים רבים ושירים בהרבה מכ"ע עברים ולעמים. בכ"י עמו כמה ספרים שלמים ומקוטעים.

דר' פיליפ מאנש

Dr. Philip Mansch, in Lemberg.

עורך דין בלבוב. נולד בעיר ההיא 17 מאָרץ 1838 ויבקר בנעוריו את בתה"ס בעירו ואח"כ בכימ"ד הכללי, ובש' 69 נקרא בשם אַרוואַקאַט. כשנה אחת נוסדה חברת "שוטר ישראל" ויקח הוא חלק רב בהערכת מכ"ע של החברה ואחר היה לנשיא החברה עד ש' 73. ע"י מאמריו בעניני הקהלות נבחר לפרנס העיר לבוב ומשמרתו זאת ישא עד היום. ונדפסו ממנו חוברות מיוחדות ע"ד דבר המס הנגבה מכל איש יהודי בקרב עדתו, ע"ד מכס השחיטה ועוד. גם היה אחד ממחברי

ר' שלמה בר' שמחה דוב, דר' מאנדעלקערן

Dr. Salomon Mandelkern, in Leipzig

נולד אור ליום ב' דחג הפסח תר"ז בעיר מצער מלינוב (Mlinow) סמוכה לדובנא רבתי. בילדותו למד תורה טפי ר' פנחס אב"ד במירהאווין, וכאשר מה עליו אכיו בהיותו כבן י"ד הלך לדובנא וילמוד בביהמ"ד מפי רצ"ה הכהן ראפאפארט (בעהמ"ח עזרה כהנים ותוספות העזרה על הספרי) וניסו ר' יצחק אליהו לנדא (שהיה בסוף ימיו מ"מ בוילנא). בדובנא התרועע גם אל החסידים ועלה לעיר קאָצק ולמד שם ספרי הקירה וקבלה עם ר' דוד בן הצדיק ר' מנחם מענדל זצ"ל. — בימים ההם החלו מכה"ע העברים להודע בקהל ויחל מ. למשוך בשבט סיפר ומאמריו נדפסו במכ"ע ההם, וע"ז התודע אל משכילי העיר ויתן להם הוראת שעות בלה"ק ועל ידיהם החל ללמוד גם שפת אשכנז. בהיותו כבר בעל אשה ואב לבן הלך ללמוד בכימ"ד הרבנים, ובהשלימו למודיו בוילנא נסע לפמ"ב וילמוד לשונות הקדם ויצא בתור קאנדידאט, ובעד באוריו ע"פ תרגום השבעים, הפשיטא והערבי עם חקירה פאלעאָגראפית ע"ד המקומות הנשנים בתנ"ך וזה לאות זהב, גם התכבד מאת הממשלה במכתבי תודה בעד שיריו עברית ורוסית. אח"כ נשא כשבע שנים משרת רבי-משנה באדעסא ויטיף לעם בשפת רוסיא. כמשך אותה העת השלים באוניוורסיטט שם את למודיו בתור קאנדידאט לחכמת דין ומשפט וכתב חבור ע"ד משפטי הירושה, ובלכתו בין המצרים לאשכנז עמד על המבחן באוני-וורסיטט יענא וכתב חבור על השנויים שבין ס' מלכים לס' דה"י וכו' ונכתר בתואר דר' פילוסופיא. בשנות הפרעות עזב עם ביתו את ארץ מולדתו ויתקע מושבו בלייפציג בתור סופר במכה"ע האשכנזים ומחבר יאלה ספריו, בלה"ק: א) "עזרא הסופר",

ד"ר מייבום רב כברלין.

Dr. Maibaum, Rabbiner in Berlin.

נולד בעיר מישקאלץ (אונגארן) ביום 27 אפריל 1844. למד בישיבות שונות: בעיר צאביא אצל אחר מידרין של חתם סופר; בעיר קעצקעמעט אצל הג"ר ר' שמעון הירש פֿישמאן. משנת 1853 עד 63 למד אצל הד"ר ר' עזריאל היל-דעסחיטער, ואח"כ אצל ר' שמואל וואלף סופר. אז הלך לווען ויבקר שם את האוניוורזיטט. אחר בא לברעסלוי וילמוד אצל ר' זכריה פֿראנקל ארבע שנים וחצי, ובעזבו את בהמ"ד בברעסלוי נתקבל לרב בעיר קובין (אונגארן) וישמש בכהונתו מן 1870 עד 73. משנת 73 עד 81 היה רב בעיר זאמץ בבֿאהמען. 1881 נתקבל לרב כברלין. ואלה ספריו שהו"ל:

א) בהארביוו פיר אלט טעסטאמענט' שריפֿטען: מאמר גדול ע"ד תרגום משלי;
 ב) פריוועקראַנטע שריפֿט איבער תרגום אונקלוס (1870); ג) פֿעסט אונד געלע-גענהייטס פרעדיגטען, I באנד; ד) דיא ענטוויקעלונג דעס איזר. פריסטערטהומס (1880). ה) דיא ענטוויקעלונג דעס איזר. פראָפֿעטענטעהומס (1883).

ר' יואל הכהן מיללער כברלין.

Dr. Joel Müller, in Berlin.

נולד ח"י חשון תקצ"ג בעיר Ansse במדינת מאָהרען. נהחנך על ברכי הוריו בדרך החנוך בעת ההיא, וכאשר נתגדל למד ש"ס ופוסקים מפּי הג"ר שלמה קוועטש בעיר לייפניק ואח"כ למד בישיבת פרעשבורג אצל בעל "כתב סופר" ואחרי כן בדרזעניץ אצל בעהמ"ח "כרם שלמה". בעיר ההיא בקר גם את הגימניום ואחר נסע לווען וישלים שם את למודיו ויתעמר

„התקנות לעדה ישראל בלכוב“, וכמה פעמים נשא מדברותיו בפומבי בחברת „שומר ישראל“, ואחזה והשכלה“.

ר' חיים ליב מארקאן

Ch. L. Markon, in Wilno.

נולד ביום א' י' סיון תר"ח, בעיר ווילנא. כתב מאמרים שונים במב"ע לבנ"י. בשנות הרל"ט—תר"ם היה עוזר להרש"י פֿין בהוצאות „הכרמל“ החדשי שנה ד' והדפיס שם מאמרים רבים, ובהם באור על מ"ז שירי המעלות המכונה „דברי שיר“.

בכ"ז אתו חבורים אחדים שהוא נכון להדפיסם בקרוב.

ר' יהושע ב"ר חיים הלוי מַזח בווארשא

J. Meisach, in Warschau.

נולד בשנת תר"ח בעיר שאר מחוץ קאוונא. תרכ"א כתב מאמרו הראשון בהכרמל השבועי, ואח"ז בהחדשי. כן כתב מאמרים רבים בהמגיד, הצפירה, המליץ ועוד. תרל"ד הו"ל ספרו „האמונה וההשכלה“. תרמ"ב „גן פרחים“. תרמ"ה „מכתבים משר של ים“ מחברת ראשונה; שניה—תרמ"ו; שלישית—תרמ"ו. רביעית—תרמ"ח; חמישית—תרמ"ט; שפח מגלה בשנת תרמ"ו, וספרים רבים בשפת יהודית כמו: דיא געקויפֿטע ליעבע; דיא ערשמע בילדונג אין דער שטאדט נור; דיא אשת חיל; דיא געהיים יוסס פֿאָן ווארשא; דאס גלעקעלע ועוד, תחת השם „ים“, ובמ"ע פֿאָלקסבלאט הו"ל בפמ"ב. נכונים לרפס ס' „ספורי עם“, „ספר הטיים אשר בחיק יומל“, „הנסתרות והנגלות“, „משלי יהושע“ (איזה מהם נרפסו בהעברית), מכתבים רבים עד עשרים חוברות, „האמת הדין והשלום“ (ראשיתו נרפס בהכרמל החדשי).

ספרים רבים בידעת קדמוניות בני שם וחקרי לשונותם. הוא גם מן המיסדים והמול"ל מכ"ע „ווענער צמ"ש פֿיר דיא קונדע דעם מאָרגענלאַנדעס". למהדורא העשירית של ספר-המלים לנעזעניוס כתב מלאים ונוספות (לייפציג 1866). ונדפסו ממנו כמה מאמרי בקרת במכ"ע „השחר" מלבד במכ"ע כוללים במקצוע חקרי בני שם.

ר' מאיר יהודה מימון בלעמבערג.

M. J. Maimon, in Lemberg.

נולד פורים קמן הקצ"ב בואלקווא (גאליציה). משנת ה'א לחייו למד אצל רבנים, וכבן ט"ו היה מבאי ביתו של רצ"ה חיות וישמע כפעם בפעם לקח מפיו. נדפסו ממנו הרבה מאמרים בבקרת, מליצה ושיר במכ"ע מגד ירחים, אוצר חכמה, הנשר ועוד ונקראו בשם „משען מ"ם, עינות מ"ם ובריכות מ"ם". בראש ס' „מצבת קדש" בא ממנו דרוש קמן, ובכ"י עמו חרושים רבים בנפ"ל ופוסקים ובדברי חקירה ובקרת, גם ספר על עניני הרגשות והתפעלות הנפש, שחבר בימי עלומיו.

ר' פייבל מננה פאביוס מיעזעס

בלייפציג.

Fabius Mieses, in Leipzig.

נולד ביום 31 אקט. 1824 בעיר ברָאָדִי. עד חתונתו עם בת ר' יצחק מיעזעס (1842) נתחנך בלמוד נפ"ל בחדרים ומעט בספרי השכלה אצל מורים בביתו. אחרי נישואיו קבע עתים גם לחכמות וללשונות יותר ידיעות, וכשנתים ימים היה לו למורה ואיהב הרה"ג מיכאל הלוי שאַנגוט שהיה אח"כ רב בביעליטין. בשנת 1854 העתיק אהלו לברעסלוי, ומשם בא 1866 לעיר לייפציג טקום מושבו עד היום. —

בהאנויורזיטט שם בתאר ד"ר פילוסופיא. אח"כ היה לרב בעיר לייפא (Leipa) בכאָהטען. משם נתקבל למורה דת בהגימנוזים „פֿראַנץ יאָזעף" בווען. בשנת 1884 נקרא למורה הלמוד ופוסקים נביה"ם לחכמת היהדות בכרלין. —

חבר (א) ביבלישע בילדער אין קאנ-צעלפֿאַרמראָגען (לייפא 1869); (ב) „דער קריענערישע שטאַטס" המיזא אשר נשא בהכרת ברית שלום בין אשכנז וצרפת. ב-לייפא 1871; (ג) חלוף מנהגים שבין בני בבל ובני א"י ע"פ כ"י. מסודר ומבואר (בהשחר ובחוברת מיוחדת, וויען 1878); (ד) „מסכת סופרים" מן המסכתות הקטנות הנספחות אל הלמוד בבלי, תקנתיה וערכתיה ע"פ כ"י ובארתיה בלשון אשכנז (וויען 1878). (ה) „תשובות הגאונים" חכמי צרפת ולאָמֶהרינגען, ע"פ כ"י ישנים ויקרים עם טבוא גדול והערות ותקונים והשקפה כללית על ספרי שו"ת הגאונים שנדפסו (וויען...), (ו) פּעדאַגאָגישע רע-דען, אשר נשא באספת המורים. (ז) מאמרים שונים מפוזרים בכה"ע לבנ"י. —

ר' דוד מיללער בווען.

Prof. David Heinrich Müller,
in Wien.

נולד בעיר בוטשאטש בגאליציה ביום 6 יולי 1846. ראשית למודיו שטע מפי אביו ר' אברהם מיללער. 8—1867 בקר את הסעינירום בכרעסלוי. אחרי עמדו בנסיון וקבל תעודת בגרות בקר את את האנויורזיטט בווען ואח"כ בלייפציג ובשטראסבורג. 1875 נתעטר בתאר „דוקטור פילוסופיא". 1876 נתמנה ל„פרי-זואט דאָצענט" באנויורזיטט בווען ללמד לשונות בני שם. בשנה ההיא נסע לבתי עקד הספרים בפאריז ולונדון. 1877 הלך לקושטא להעתיק ספרי ערב. 1880 נתמנה לפרופ' לבתי קבוע, ובשנת 1885 לפרופ' קבוע באנויורזיטט. נדפסו ממנו

מספרו „נטעי נעמנים“ איסף כל מאמריו השונים.

ר' זאב וואלף מענדלין באדעסא.

Wolf Mendlin, in Odessa.

נולד ב' המזרח"ב בעיר מאהילוב ע"ג דניעפר. נתחנך בנעוריו בלמוד תנ"ך ותלמוד בחדרי המלמדים, ואחרי כן שקד בלמוד שפות חיות ויתחקק על אופני כלכלת בני האדם במדינה, ויקרא בספרי החכמים במקצוע זה. ככן מ"ז בא לבאב-רויסק, ואחרי שנים אחדות הלך לחו"ל ויהי משך שנה אחת מוכיר להג"ד שמריה צוקערטאן ממאהילוב. אח"כ ישב י"ח ירחים בברלין ויגיה את הש"ס אשר החל ה' זאלאמאן לחו"ל או בשמעטמין וברלין, וכשבו לרוסיא היה פעם מורה ופעם סופר ומנהל מסחרים בכמה ערים, ועתה מושבו באדעסא.

כתב: א) „במה נושע“ אספת מאמרים בשאלת הכלכלה, ספ"ב 1883. ב) „מקור העושר“ (כ"י הנכון לצאת לאור בקרוב). ג) ספר בשאלת הכלכלה בשפת ישראל (כ"י). ד) „חשבון ימי“ (כ"י), כולל דברי תולדותיו. מלבד מאמרים רבים שנדפסו ממנו במכ"ע רוסקי ועוררי, המליץ והצפירה בדבר הכלכלה.

ר' יחיאל מענדעלסזאהן כלובלין.

J. Mendelssohn, in Lublin.

נולד בשנת תקפ"ד כ"ד מנחם אב כלובלין. בהיותו כבן חמש מת עליו אביו הנביר ר' דוד מעבל ז"ל, והאפוטרופסים הממונים ע"פ צוואתו להשיג על הילד בנוגע לרכושו והניכו מלאו את חובתם וכאב גדלוהו על ברכי התלמוד והפוסקים. אחד ממלמדיו להועיל היה איש תם וישר אשר בסברותיו הישרות הטוה את לב תלמידו לשקוד על דלתי התלמוד כל

חבוריו וראשי מאמריו: א) „דיא פֿערנאנגענהייט אונד געגענווארט אים יודענמהומע“ בליטב"ל של האָריענט (1846). ב) „אין וואָרט צור געדאַכטניסספֿיער מאַזעס מענדעלסזאהן“ (הוספה לאל"ג צט"ג דעם יודענמהומס נ' 2 ש' 1864); ג) „גלות בבל“ (בכורים 1865); ד) „הקבלה והחסידות“, ברעסלוי 1866. ד) „הגיוני הצופה על מעשי הדור“ (מאמרים שונים בשם זה בהמגיד והמליץ 71—1868, ושני מאמרים בחוברת מיוחדת, אדעסא 71—1870); ו) „נחלת צבי“ שירי הגאון צבי לעבעל אשכנזי, (המגיד 1870); ז) „תקון עולם“ (הכרמל 74—1873); ח) „מלחמת הדת“ (המליץ גליונות 39—51, ש' 1868); ט) „האמונה והתבונה, שיר משכיל“ (העקקה מהנדפס בהמגיד 1873); י) „קורות הפלוסופיא החרשה“ (לויפציג 1886). מלבד המון מאמרים ושירים ומכתבים מפוזרים במכ"ע שונים, ובכ"י עמו „קבוצת שירים“ וס' „מעמי המצות“.

ר' יחיאל מעללער בסטאניסלוי.

Jechiel Meller, in Stanislaw (Galizien).

נולד בעיר Padhajce ביום 7 דעצ. 1822. בא בילדותו עם אביו לשבת בסטאניסלוי. שם נתחנך בדרך החנוך הנהוג בין החרדים בומן ההוא, וילמוד רק תלמוד ופוסקים. בן מ"ז נשא אשה מלבוב ושם החל ללמוד גם שפה אשכנזי, צרפת ואנגלית ויהנה בספרותן. כאשר החל ה' שמערן להו"ל בשנת 1845 את סה"ע „כוכבי יצחק“ שחרהו להיות לו לעוזר במאמרים, והיא נעתר לו וירפם בכל כ"ו חוברות סה"ע ההוא הרבה מאמרים שונים, וכן נדפסו ממנו איוה ספורים סתיריים בהגשר והעת שי"ל בלבוב. בשנת 1883 נדפס חלק ראשון

בכל עזה, וכבר החל לעבוד בסדר ה' צבאות בעזר כלי השרת אשר ימצאו לנו הלמודים החצונים, ופרי עמל בל"א ובל"ע מצאו חן וחסד בעיני חכמי ברעסלוי אשר עזררוהו לעבודת הקדש, והנה פתאים נשתנה מצבו; מסכות הזמן בעולם המסחר ובפרט מחלתו אשר פרצה עוד הפעם בכל הקפה עד כי לא האמין בחייו, אלצהו לעזוב כל מאווי לבו וחברת רעים אהובים ולשוב אל ארצו ואל מולדתו. — שינוי המקום הוציא על רוחו פעולה מעצבת מאד וזמן כביר עבר עד אשר עלה בידו להשקיט את נהמת לבו וימצא נוחם ויוחה רק בחכמת ישראל ובספרות שאר העמים ככתבם וכלשונם. בכל התלאות אשר מצאוהו ובכל ענויי הגוף ומחלת לב אשר כמעט דכאו לארץ חיתו הפץ הלמוד העמידו על רגליו, ורוח החקירה והדרישה לבדה הספיקה לו לשעשע את נפשו מבלי שום תקוה על תשלום גמול או לחול כבוד ויקר. — מעמד בני עמו וגורל בני הגעורים מעציבים את רוחו כל הימים, וכל ישעו וחפצו לראות דרכי החנוך מתוקנים באופן המאחד בקרבן אהבת הדת והשכלת הזמן בכל האפשרות. בכל עת מצוא נגע בפנה הואת, כמו במאמרו „אורח חיים למעלה למשכיל“ הנדפס בט"ע המליץ הרכ"ב. וכמו כן בשנות השישים כאשר נבחר להיות אחד ממיסדי ביה"ס בלובלין, השתדל לפעול למטרה זו בכל יכלתו, ואחרי רואו כי מכשולים רבים טנעוהו מעשות להמכת החנוך הכללי במדה גדולה, הסתפק במועש ולא חס על זמנו וכבודו לתת לנערים יחידים דעת וטובה ולעורר חפץ חובשי ביה"מ לתורה ולהעודתם על פני האדמה למען ימצאו חית ידם בנחת ובכבוד. ואיזה מעולי ימים אלה אשר בביתו שמעו לקח ועצה טובה איך להכין מצעדיהם על ארחות החיים, המה כעת בעלי השכל וידוע, חו"ש ושמתים בחלקם, ואהבתו להם כאהבת אב לבנים. —

היום בנפש חפצה, ולעומת זה הרשה לו לחפש בעתותיו ערב בתוך ארגו הספרים מעובון אביו ז"ל ולהוציא הספרים הקטנים לקריאה עראית, ושם מצא שאהבה נפשו ספרי אנדה לרוב המושכים את לב הנער, ס' הישר עה"ת, יוסיפון, יוחסין, צ"ד, שלמה מול אדר וכדומה הרבה מאד, ויקרא בהם בשקידה ובשמחה רבה עד חצות הלילה ואז החל לנסות כחו במליצה פיוטית ופרזית כנהוג. כמשך הזמן הביא המקרה לידו ספרים מספרים שונים בכל מקצעות ספרותנו, כלם עתיקי יוסין ויקרי הערך והמציאות, והספרים האלה אשר רק מעורבים קרא בלי הבחנה והתבוננות הראויה עשו עליו בדרך כלל רושם נמרץ וקיים, ואך המה היו הראשונים אשר העירו בקרבו תשוקה עזה להספרות בכלל ונטיה עיומה ליריעת הלשונות, דבה"י וגלילות ארץ ויתן את לבו ללמוד שפת עבר ולשון ארמית בכל פרטיו ודקדוקיו, ובבואו אח"כ ע"פ מצות הרופאים איזה פעמים לקארלסבאד רכש לו גם לשונות אשכנז וצרפת וספרותן, וע"פ נטיה טבעית דמה למצוא בכל מקום השתוות ודמיון עם דרכי הדבור ודעות והשקפות הנמצאות בדבריו חו"ל אשר רחפו תמיד לנגד עיניו. כל ילדיו רעיוניו בעת ההיא לא נחשבו בעיניו למאומה ומפורים היו בירי קרוביו ואוהביו או נאבדו. — בשנת 1850 בא לרגלי עסקיו הוא וביתו לעיר ברעסלוי לגור שם. שם גמר בדעתו לקנות לו ידיעות בי-רב שפות עתיקות ושאר הלמודים הנחוגים בבתי ספר בטקום שבא לשם, וכל אלה בלי עזר חצוני, וגם הלך אשר הקשיב לפעמים מפי מורי בית מדרש המדעים הועיל לו רק למצוא הדרך הנכונה, למען יוכל לעבוד בעצמו בלתי תלוי בדעת אחרים ולא יכשל במושגים מעוקלים. ספרי גדולי עמנו באשכנז היו לו לעינים ועל כלם מעשה ידי צונץ ורעיו הופיע לו אור חדש, ואהבתו ודישנה לחכמת ישראל התעוררה בקרב

ר' אריה ליב מענדעלסבורג בוארשא

Leon Mendelsburg, in Warschau.

נולד כ"ז אייר שנת תקע"ט בעיר הקטנה וולאדאוויץ (בפולין). עד מלאת לו שנים עשרה שנה למד ראשית למורים בתנ"ך וש"ס מפי מלמדים בעיר מולדתו, ואחרי אשר בא עם אביו לעיר טומאשוב הוסיף להגות ולעשות היל בש"ס ופוסקים משך ארבע שנים, עד אשר אספו אל ביתו הגביר רחב"ס ר' פנחס מענדיל היילפרין ויאמנו ככ"ו לו, וכן איש חסדו זה היה לו לעינים בלמודי שפות אשכנזיות, פולנית, רוסית, ש"ע ודקדוקה וחכמות ומדעים שונים. בשנת 1850 מנה אותו המניסטריום למורה בכיה"ס ליהודים בנאוואגראד-וואלינסק ומשם החל לשלוח מאמרים ומכתבים בשפת אשכנזי למה"ע אל. צ. דעס יודענטהומס, דאס יודישע פאלקסבלאט, ש"ל ע"י הד"ר פהליפזאהן. אחרי שבתו בנאווא-גראד שנים אחדות היה למורה בכיה"ס הרבנים בזימאטיר וישב שם עד אשר סגר הבית ואז הלך לשבת בעיר קארעץ (וואלין). בשנת 1862 הוציא לאור מחברתו "דיכטונג אונד ווארהייט", היא אספת תמונות וספורים מחיי עמנו. בשנות 66—1863 נרפסו במ"ע אל. צ. דעס יודענטהומס, מכתביו מרוסיא ובשנת 1879, דיא געגענזייטיגע רעמטונג, במ"ע הנ"ל; ומלבד אלה שבאו בדפוס עוד ישנם תחת ידו בכתב מאמרי חכמה ומדע, ספורים ותמונות.

ר' מנצ'ה בר' צבי מרגליות

M. Margolies, in Odessa.

נולד כברדיטשוב 25 מאָרץ 1837 לאביו איש סוחר. בקר את ביה"ס ממדרגה שניה עיסדה הממשלה בעיר ההיא; בשנת 1853 נכנס לכיה"ס הרבנים בזימאטיר וככלותו חק למודיו בא לבקר את בית האוניוורזיטט בקיוב, וילמוד תורת המשפטים,

לפי מדת עבודתו בשדה החכמה ישראל משך כל ימי חייו אך מעט נדפס סטנו, ואולם בשנים האחרונות מקרי הזמן הניעוהו לצאת מגדרו. מלבד מאמריו הרבים הנדפסים בהמליץ ע"ד ישוב א"י ע"פ השקפתו, ביחוד שני מאמרים ארוכים "יפה שתיקה לחכמים" (נו' 33-37 לשנת 1882) גם "חוב חדש לחובבי ציון" המדבר על הנחך הנערים המיועדים להיות אכרים ויוגבים (נו' 91-92 ש' 1884) הו"ל לחפץ העורכים גם ענינים שונים מדעיים בכה"ע הורחיים ובספרים השנתיים, ואלה המה: א) "משה וישראל, או מה פעל רבינו משה בן מנחם על עמו ישראל", נכתב בסוף שנת 1875 ונדפס אח"כ במכה"ה "הבקר אור" בשנת תרל"ז—ל"ט. ב) "ענותנותן של חכמי ישראל ואהבתם אל האמת" (ס"ש האסיף לשנת תרמ"ה). ג) פה ולשון (האסיף תרמ"ו). ד) ע"ד שור הנסקל (האסיף תרמ"ז). ה) קורות היהודים בא"י באלעאר (העתקה) עם הערות של המעתיק, פרק ראשון נדפס במכתב הירחי "המצפה" חוברת רביעית והשני באחד מעלי "המליץ", והשלישי לא נגמר. ו) "אוצר כל כלי חמדה" משפט על החוברות הראשונות מספר "האוצר" להרה"ח רש"י פ"ן נ"י (ס"ש כנסת ישראל לשנת תרמ"ז). ז) "מי הוא זה בעל החוטם" (כנ"י ח"ב לשנת תרמ"ח). —

גם לעת זקנתו ככלות כחו שוקד הוא על עבודתו התסידית המסתעפת לנושאים שונים, מהם "לקורות הספרות" חכונתה הפנימית ורוחה בתקופות שונות, ומהם לחקירת לשון המשנה והשפעת שפות יו"ד על הרחבתה. מחברת מיוחדת המדברת על "התוארים והכנויים הנהוגים בישראל מאז, הוראותיהם המתחלפות לפי הזמן והמקום והשתלשלותם מדור לדור" יש בדעתו להוציא לאור בקרב הימים אם אך יהי ה' עמדו להיטיב מעט מצבו הגופני. —

ימצא חן בעיניה. בקרוב נכונה להופיע
אספת כל מאמריו בהוצאה מיוחדת בשם
"Вопросы Еврейской жизни".

О правѣ наслѣ- (א) ספריו ומאמריו :
дованія по Моисеево-талмудическому

законодательству въ сравненіи съ русс-

скимъ правомъ наслѣдованія

הירושה בתורה ותלמוד, בערכם לעומת

משפטי הירושה על פי חקי רוסיא. —

ספ"ט"ב (1867, הוצאת חברת מפיצי השכלה).
Уголовный судъ у древнихъ евреевъ (ב)

Очерки истор. и юридич. быта евр.

(דיני נפשות אצל היהודים הקדמונים, קיוב

1866). (ג) Франкъ и Франкисти (פראנק

וכת דיליה. שם 1866). (ד) Древняя и

новая кабалла (הקבלה הקדומה והחדשה,

במ"ע קיובלאנ' 1865) (ה) Ново греческая

повсія и евреи (שירת בני היונים החדשה

והעברים, ראוסוויעט 1881). (ו) Къ

исторіи образованія русск. евреевъ

(בספר העתי "יעוור. ביבליותיקה" 1,2,3).

(ז) Еврейскій вопросъ въ его основ. и

частностяхъ (וואסחאר 1881). במכ"ע

День משנות 69-71 כתב הוא השקפות

על מצב אחינו בחו"ל. עוד כתב מאמרי

מדע וספרות רבים וגדולים בוואסחאר וכו',

מלבד מאמרים בנוגע לתורת המשפטים

בכלל. בכ"י עמו העתקת מס' בכא בתרא

לשפת רוסיא ועוד.

זבעת ההיא כבר היו לו אשה ובנים. את

מבחר עתותיו הקדיש מן העת ההיא והלאה

לתולדות ישראל וספרותו, וישתדל לעורך

גם בין יתר חבריו העברים חבה להן וייסד

חברת סטודיונטים אשר מטרתה להגן בעד

היהדות, ספרותה ותורתה. — מאמריו

הראשונים נדפסו או במכה"ע האופיציאלי

"קיעווליאנין" שנערך אז ע"י הפרופ' שולגין.

בגמר חק לטודי האוניוורסיטט בשנת 1869

בא לאדעסא ויהי שם לעורך דין מושבע.

בשנת 1881 היה אחד מחברי הועד שנוסד

באדעסא לשאלת היהודים, ובעזרת חברת

תלמידי בת"ס ויודעי דת ודין צעירים שיסד

עלתה בירו לאסוף ידיעות סטאטיסמיות

כמעט בכל ענפי היהדות ברוסיא. בשנת

1887 הואיל הגראף פאהלען לקרוא את

מ. לעמוד לפני הועד הראשי לשאלת

היהודים אשר תחת השגחתו בעיר הכירה,

ושם פתר לפני חברי הועד שאלות רבות

אשר פתרון נכחד מהם, באדעסא הוא

ראש החברה "טורוד", חבר הנהגת הת"ת,

בית היתומים וחברת מפיצי השכלה בדרום

רוסיא, ושנים אחדות היה גם מוכיר בחברת

תורת המשפטים באדעסא (Одесское

Юридическое Общ.). על פי הצעתו נמרה

חברת מפיצי השכלה באדעסא להו"ל תולדות

ישראל בשפת רוסיא בדרך חדש אשר

התוו לו. בשנה הזאת הודיעה החברה גלוי

כי תקצוב פרס לאיש אשר יחבר את הכרך

הראשון של תולדות ישראל בל"ר ואשר

אות נו"ן

צבי פאליטשינעצקי בעל ס' "קראו מקרא",

אח"כ בביתו תחת השגחת אביו, אשר

בנסעו בפעם בפעם לערים הקרובות הביא

לו ספרי השכלה בלה"ק, אשכנזית ורוסית.

אחרי מות אביו בשנת 1853 נתדלדלו:

משפחתו והוא שבע נדודים ועמל, עד בואו

לאדעסא ויהגה שם בלמודי קדש וחול

ויהי מורה לתלמידים. בשנת תר"ך מת

ר' רוב בער בר' יהודה אברהם

נאמחהאנזאהן

Bernhard Nathansohn in Warschau.

נולד כ"ב ניסן הקצ"ב (15 אפריל

1832) בעיר סאטנאב פלך פארזאליען.

בילדותו למד ראשית לטודים אצל ר' יוסף

א) „באר יצחק“ כולל אנרות רצוא ושוב בין ריב"ל וחכמי דורו. ב) „פתחי חותם“ מדבר בעניני הקבלה וע"ד שם מטמרון. ג) „זרעאל“ כולל מאמרים ספרותיים שונים. ד) „אשכול הסופר“ כולל שירים, מכתמים, מליצות וחיזות. ה) „חקר מלים“ בקרת הס' אוצר השרשים לבן־זאב שהו"ל ר"מ לעמערס. ו) „אהלי שם“ חלק ג' מספרי השרשים „שרשי לבנון“ ו„תולדות שם“. ז) החוברת השניה של הס', תער הסופר. ח) ביאור רחב להקדמת האמונות והדעות להרס"ג. ט) „מליץ ישר“ מדבר בהצטרקות הח' צונץ ז"ל נגד שומניו.

ה' אלפרעד נאססיג

Alfred Nossig, in Wien.

נולד בשנת 1864. למד תורת הפילוסופיא בבית האוניוורזיטט בלעמבערג ואח"כ בציריך, עמד בנסיון ולמען השיג תואר, דוקטור פילוסופיא כתב מחברת בליא „איבער דיא בעשטיממענדע אורואכע דעם פֿיליאָזֿפֿירענס ביי שפינוזה“. כן שמע בלמודים בהפאָליטיכניקום בלעמבערג ובציריך וילמוד תורת הסקולפמור ועתה מושבו בוויען ויבקר בבית הלמוד המלאכות היפות.

1884 נדפסה מחברתו ע"ד הכלכלה הלאומית בשם O ludności במ'ע, אמענע-אום" בווארשא, ובשנת 1885 נדפסה בהעתקה אשכנזית במ'ע Kosmos בשם „איבער דיא בעפֿעלקערונג“. בשנה היא הו"ל מחוהבל" פולאנית Tragedja myśli. בשנת 1887 הו"ל בליא מחברת „למספר בני ישראל“ (מאמעריאלען צור סטאטיסטיק דעם יוד. שטאמעם) ובפולנית מחברת לפתרון שאלת היהודים — „Próba rozwią-zania Kwestji żydowskiej, 1888. יו"ל כרך אחד מאספת שיריו בשם „Poezji“, ובהם מחזה תוגה Król Syjonu (מלך ציון) שהועלה על כמת החיוון בתיאטרון הלבובי. מלבד אלה נדפסו ממנו מאמרים שונים

הריב"ל ובן אהותו ר' יעקב ישראל לעווינוואהן קרב את נ. לעבודתו להעתיק ולסדר את הכ"י שנשלחו לו מדודו בקרעמניץ בעודו בחיים. ג' שנים עבד בנייעה בהעתקת הספר „אחיה השילוני החווה“ (שנדפס בלייפציג תרכ"ג) וספר „זרובבל“. הכתבים האלה היו מצומדים מאלפי פיסות נייר קמנות, כי הריב"ל בימי חליו כתב בהיותו סמוך במטתו וכתב על הקיר בגליונות קמנים ועל נייר מחוק, כי קצרה ידו לקנות לו נייר יפה.

מאמרו הראשון נדפס בהמניד תרכ"ד בשם „לתורה ולתעודה“, אחר כך כתב מאמרים גדולים וקמנים בהמליץ, והנכבדים שבהם: „תכונת שפת עברית והרגשותיה“ (תרכ"ח), קרוביץ (תרכ"ט), על הצדיקים ועל החסידים (כ"ט), לפנים והיום (תר"ל), זכרונות לקורות אדיסא (תר"ל). בשנה אחת הו"ל ספרו „מערכת ספרי קודש“ בדרך א"ב (לעקסיקאן). באחרית תרל"א הלך לבסרביא והיה מורה בבית גבירים באחד הכפרים עד תרל"ה, אז שב לאדעססא ויגל למאהבו ה' י. לעווינוואהן את חפצו להו"ל את ספרי הריב"ל, ואחרי זמן מה בא לווארשא ויחל בהדפסת הספר „זרובבל“ ובהערכת „ספר הזכרונות“ דברי ימי חיי ריב"ל וכו', הראשון הופיע בחמש מהדורות והשני בשש. תרל"ז הו"ל ס' „תולדות שם“ הכולל חקירות חדשות בחכמת למודי שפת עברית ושרשיה, הוא חלק ב' מס' „שרשי לבנון“ שנדפס ע"י הריב"ל בוויילנא תרי"א. — תרל"ח הו"ל ס' „בית יהודה“ בשני חלקים, וס' „ילקוט ריב"ל“ הכולל מאמרי הלצה, מכתבים, שירים ומכתמים וכו'. תרל"ט הו"ל ס' „תעודה בישראל“ עם פתח דבר גדול, וס' „אפס דמים“ מהדורא שלישית, ובהשתדלותו נעתק גם לשפת רוסיא ע"י ה' סארקין. — תר"ט הו"ל ספרו „ספר המלים המלאכותיים“ בסדר א"ב. — תרמ"א — „ימין צדקי“, תרמ"ד — „יהושפט“ בקרת על ס' התורה והפילוסופיא ליש"ר ז"ל. ונמצאים עמו בכ"י מאת ריב"ל:

ר' נפתלי יהודה טכונה הירץ
ניימאנאוויץ (הנץ) בווארשא.

H. Nenmanowitz, in Warschau.

נולד לאביו ר' יצחק זאב הכהן בעיר קטנה יועפאוו ע"ג ווייכסל (מחוז לובלין) ביום י"ב אדר תר"ג, ונהגדל בעיר זאוויחאסט (מחוז ראדאם) על כרכי א"ז ר' הערשקע ניימאנאוויץ אחד משרידי המשבילים מאמאשץ. למד בנעוריו גפ"ת שפת עבר ושפות הנחוצות והתעדה לבוא לבית הסימינריום בברעסלוי, אך אבי אמו ר' דוד דאוידזאהן שהיה אחד האדוקים הניאו בחוקה מהפיק חפצו זה, ונשאר בין חסידיו עירו עד אחר חתונתו איוה שנים. בן ח"י בא ללובלין ובכלות כספו בענין רע עבד עבודה מנהל בית מסחר גדול שם. בשנת 1886 בא לגור בווארשא ועל עטו יחיה.

בלובלין היה עוזר המידו במכ"ע הפולאנים בעיר ההיא, במאמרים וענינים הנוגעים ליהודים וליהדות, גם היה במשך הזמן ההוא סופר המידו למ"ע Izraelita היו"ל בווארשא, והעתיק לזשארגאן ספור חולדה וכוז בשם "שולמית", וכן היה עוזר המידו במ"ע הזשארגאני, ווארשויער יידישע צייטונג "שי"ל בווארשא זה ט"ו שנים. — מעה בואו לווארשא היה לעוזר הצפירה בפעלימוניו מע"ש לע"ש בשם "בראש הומיות" והדפיס בה עוד כמה מאמרים וספורים. 1888 העתיק לש"ע וזשארגאן מחברת "שפה אחת לכלנו" המלמדת את הלשון החדשה של הד"ר עספעראנטא.

במ"ע פולאנים ואשכנזים. במ"ע "קוריער לבובסקי" היה הוא מבקר קבוע למחוזות המוצגים כתיאטרון ובמ"ע, אללגעמיינע קינסטלער־דראַגיק" הגהו המבקר למעשי אמנים (קונסט).

ר' הלל נוססבוים בווארשא.

Hilary Nussbaum, in Warschau.

נולד ביום 22 אפריל 1831 ג) דחיה"מ פסח תקפ"א) בעיר ווארשא. למד בבית"ד הרבנים שהיה בווארשא, וכלה חק למודיו בשנת 1840. חבר בל"א (א) "דער תלמוד אין זיינער וויכטיגקייט" או ההנצלות כנגד טענות בוכנער בספרו "דער תלמוד אין זיינער ניכטיגקייט" (1849). בלשון פולניא: (ב) "רשימות מבתי המהסה הראשי לזקנים ויהומים מבני ישראל, משנת הוסרו 1849" (1863). (ג) "הולדות ביהכ"ג ברחוב נאלעווקי משנת הוסרו 1852 (1864); (ד) Z teki Wetarana Warszawskiej Gminy Starozakonnych (מספר הזכרונות לאחד מוקני עדת ישראל בווארשא. 1880). (ה) Szkice Historyczne z życia żydów w Warszawie (ראשי פרקים מקורות חי היהודים בווארשא, מראשית התישבם בה עד ימינו אלה). 1881. (ו) Leon i Lajb. Studyjum religijno-społeczne, 1883. (ז) "יעקב איוראעלעוויטש", ספור בלשון פולניא 1886. (ח) תולדות היהודים מראשית היותם לגוי עד היום, בלשון פולניא, חלק א' 1888, ח"ב 1889.

אות סמך

ר' אורי זאב סאלאט.

Ure Wolf Salat, in Lemberg.

אלול תקפ"ח, ושקד בנעוריו על התלמודים והמדרשים. בן י"ז למד בישיבת אצל ר' יוסף שאול נאמראנזאהן הראב"ד בלבוב, והובאו מטנו חרושי תורה בשו"ת "שואל

חד מבו דינא בלבוב. נולד ר"ח

בלבו. גם אביו הישר באדם נמנע על לבו נמעי נעמנים. בהיות נתן נער התודע אל איש צעיר שנחשב בעיר ההיא לאפיקורס כי דף אחרי ההשכלה בסתר, כרת עמו ברית אהבה ויחדו הגו בספרים כתובים בלה"ק ובשפת אשכנז. בשנת 1864 כתב סאמועלי ספורו הראשון במכ"ע "עברי אנכי" בשם "שבע שבתות", ספור המלא דמיון עז. בשנה שלאחריה נדפס במכ"ע הג"ל ספורו הגדול "שפת נאמנים" אשר יתרון לו על אחיו הבכור בגורתו וכסדריו. — בהיותו בן י"ח נכנס לחופה ואז נאלץ לבקש לו מוצא ללחם ותאחו במסחר יוד, אבל רוחו לא סר מעליו, ודמיונו לא נדרס ומה גם אחרי קראו שירי היינע. בשנת 1868 הופיע הכרך הראשון מספרו "כנף רננים" כולל קבוצת שירים שונים בשפתנו הקדושה. בשנת 69 הופיע חלק שני מס' הג"ל, וחוא כולל שירים עפיים: — בעת ההיא הלך סאמועלי ללבוב ליסד שם מסחרו, שם התודע אל המשורר האשכנזי מאריץ ראפאפארט, ובעזרתו החל להג"ל מכ"ע שבועי "לעמבערגער יודישע פרעססע" ששם הופיעו ספוריו הראשונים בש"א, אחרי כן הדפס איזה ספורים גם בספרי-עתים שונים. כאשר לא הצליח סאמועלי במסחרו קבל פקודת מורה-דת בביה"ס בלבוב, ואז מצאה לו חפש לעבודתו הספרותית, אז התרועע עם הד"ר פיליפ מאנש, אשר העירהו לשים לבו לחיי אחב"י בגאליציא, והוא הלך בעצתו. מחברויו אשר הופיעו בכרכים מיוחדים טן העת ההיא והלאה נזכיר פה "שילאק אונד נאמאן" שנעתק לכמה שפות; "דיא קולטורבילדער" (1885 בלייפציג) ספורים מחיי היהודים בגאליציא שנדפסו מקודם בכמה כ"ע מפורים; "צווישען ליכט אונד פֿינסטערניס". מלבד זאת כתב בכמה מכ"ע מאמרים וספורים שונים, וביניהם הספור הגדול "אויס האלב פֿערנאנגע ען צייטען" (במכ"ע יודישע פרעססע), וריבים משיריו נדפסו בהצפירה ובהאסיף מראשית צאתו. בכ"י נמצאים אצלו: כרך אחר שירים

ומשיב" של הג' הג"ל. בכ"י נמצאים עמו שירים רבים והרבה הדושים בהלכה ואגדה.

ר' אריה ליב דר' סאלווענדי
רב בדירקהיים.

Dr. Adolf Salvendi, Bezirks-
Rabbiner in Dürkheim.

נולד ביום ד' שבט תקצ"ו (10 יאנואר 1837) בעיר ניישטאדטל (Waag-Neu) באונגארן. למד כנעוריו תורה ותלמוד בעיר מולדתו. תרי"ג בא לישיבת פרעססבורג ולמד שם שנתים, ואח"כ למד אצל ר' משה קוועטש רב בניקלסבורג. תרמ"ו שב לעירו ושקד שנתים בתלמוד ולמודי חל. תרי"ט בא להאינוורויטט בכרעסלוי, ובעד המשא (דיססערמאציאן) אשר נשא על ר' יוסף קמחי ופעולותיו קבל התואר "דוקטור". תרכ"ד נקרא לרב בעיר מצער בעהרענט בפרוסיא, ובשנת תרכ"ו נתקבל לרב בעיר דירקהיים. ספריו: א) פרעדיגמען, I ואממלונג (דרשות, קובץ ראשון), פ"פ דמיון 1866. ב) אללער אנפאנג טים נאָטט, שם 1867. ג) דער מאן אונד זיינע צייט, שם כנ"ל. ד) אילני סאכל ואילני סרק (בינה בשאלות הומן), ווען 1876. — נודע ג"כ כאיש רב פעלים באספת נדבות וצדקות למשען עניים באה"ק ובחול, (כתב תולדות עצמו בספר "בנסת ישראל" כרך ג').

ר' נתן נמע סאמועלי

Nathan Samueli in Lemberg,
(Galieizn).

נולד ביום 28 פעברואר 1846 בעיר מצער סמריה (גאליציא, אצל הררי הקאר-פאטיס). נתחנך בחנוך כל הילדים בעיר ההיא, כי נתן על יד מלמד ויבקר את החרד. עוד בשחר ילדותו פעלו ספרי הנביאים פעולה עזה על רוח דמיונו, ויתחקן עמוק

(נצר סנוע בעל הב"ח). בהיותו בן ג' באו אבותיו לגור בבריסק, ושם חונך ויגדל בלמדו תורה ולשונות בחדרי סלמים ומפי מורים, עד יום התנתו. בשנת תר"ז בא לפאנוועז וישב בבית הותנו כשנתים ימים, ובעיר הזאת כרת ברית אהבה עם ר"ל גארדאן שהיה שם מורה בביה"ס. הרב"א הלך ס' לעיר הבירה פט"ב ומשם למאסקוי ויעש שם מסחר עד שנת תרכ"ה, שאז עזב מסחרו ויבא לבקר בהאקדמיה לעבודת האדמה Петровская Академия שנוסדה אז מחוץ לעיר הזאת, אך חסרון כסף וכלכלת ביתו אלצוהו לעזוב את האקד' וללמוד הלכה למעשה בחו"ל, וישב בבתי המלאכה אשר בסביבות העיר מאגדעבורג בפרוסיא כששה חדשים, לדעת את חכמת ומלאכת המציה נפת צופים, ומקצתם בא ללייפציג להו"ל את ספרו "שלושה פרקים מידועות מערכת הרומס". בשונו לרוסיא קבל משמרת כהונה בשדה אחוות הבראן גינצבורג אשר בפאדאליען, ובשנת תרל"א נסע בעסקי אדונו לטיביר המזרחית, ובקיץ תרמ"ג נתמנה לפקיד נגיד על כל אוצרות מסלת הברזל "ליבוי-ראמען" וישם מושבו בעיר מינסק.

מלבד ספרו הנ"ל כתב ס. מאמרים במב"ע "המגיד", "ראוסיועט", "אללג' צט"ג ד. יודענשומוס", "השחר" וביותר בהמליץ משנת תרכ"ד עד היום, גם נרפס שירו "מה היה" בחוברת "לוית חן" הוספה לכנסת ישראל" תרמ"ח.

ר' חיים זעליג סלאנימסקי

Ch. S. Slonimski, in Warschau.

נולד כ"ה אדר ב' שנת תק"ע בעיר ביאליסטאק ושם למד בבתי המדרשים נמרא ופוסקים ככל בני גילו בימים ההם, וכשהגיע לפרקו בשנת י"ח השיאו לו אבותיו אשה מעיר הסמוכה ואבולדאווא. בהיותו סמוך על שלחן הותנו יושב ועוסק בתורה נודמנו לידו ספרים בחכמת התכונה

"בנף רננים", ספור גדול בשם נאטטעס פֿורכט אוינד ווייזהייט" וכמה ספורים שהם כהמשך להקולטורבילדער.

ר' דובער סופרין (הד"ס)

B. Sufirin, in Krajowa (Rumänien).

נולד כ"ג אייר תרט"ו (1855) בעיר פיאטרא אשר במאלדאווא. נהגדל על ברכי הוריו בדרך התורה, ובן עשרים שנה בהיותו כבר אב לבנים ונטל עליו למצוא טרף לביתו החל להגות בשקידה עצומה בשפות חיות וחכמה הטבע ודה"י וכו', וע"י רדיפות אנשי המקום ההוא אשר רדפוהו על שחרו השכלה נאלץ לצאת משם, ויבוא בשנת תר"ם לעיר בוקארעשט. שם הו"ל מכ"ע "יודישע פרעססע" בשפת העם. אח"כ נסע בארצות אירופא ויתודע אל החכמים הגדולים סבני' באשכנז צרפת ואנגליא וכו', ובשנת תרמ"ג שב לעיר מולדתו פיאטרא ויכלכל את ביתו ממלאכת המורים. בחרף 83-84 יסד סבני הנעורים תלמידי הגימנוזיום חבורה בשם Cultura והוא השמיע לפניהם פרקים מתולדות ישראל, גם יסד אז בי"ס לנערי ישראל עניים שבעים במספר, וכל המורים השמיעו לקחם חנם אין כסף. בחג הפסח תרמ"ד נקרא לעיר קראָאָואַ להיות מנהל ביה"ס אשר לעדה האשכנזים. בהשתדלותו נתאחדו שתי הקהלות (האשכנזיה והספרדית) ושני בתה"ס ויהיו לאחד. — ספריו: א) ספר הקאָראַן הורת המושלמים בהענהקה רומאנית. ב) ספר אוצר שפת קדש וארמית בשפת רומאנית (בעקבות פֿרשט), מלבד מאמרים ושירים רבים שנדפסו במכ"ע שונים וביחוד בהצפירה היומית שהוא סופרה הקבוע מרומיניא.

ר' יהושע סירקין

S. Sirkin, in Minsk.

נולד ביום כ"ה תמוז תקצ"ח בעיר שקלאָוו (פ. מאהילעוו) לאביו ר' יעקב ס'

הרכים והשוני שבאו מאת חו"ם בנושא החקירה הזאת ראוי להזכיר מאמרו בספר היונה להר"ש זקש לשנת תרי"א, שבו באר והוכיח מי פרסם לראשונה את תקופות רב אדא, ופירושו ענין סוד העבור וכו'. את המצית חקירותיו במקצוע זה הציע אח"כ בספרו "יסודי העבור" והוא יסוד חשבון העבור לבני ישראל, חקותיו ותולדותיו וכו' עם לוחות נכונים בזה, הדפיסו ראשונה בווארשא תרי"ב ושנית ביזטאמיר בהוספות רבות (תרכ"ה), ובאותה שנה הו"ל ספרו "מציאות הנפש וקיומה חוץ לגוף על פי ראיות נכחות לקוחות מן בחינות הטבע".

עוד בשנת תר"ב הוציא כלי מכונת החשבון, לחשוב על ידו וזדשבונות שונים מארבעה חלקי החשבון על רך כלי המכונה שהמציא הר"א אברהם שמערן. עם הכלי הזה נסע לקאניגסבערג להראוהו לפני חכמי בימ"ד החכמה שמה, ומדי החמוננו במעשה הכלי הזה ותועלתו חשב וסצא יסודות חדשים בסגולות המספרים (צאהלען טהעאָרע), להקן כלי מכונה לחשבון חדש לחשבונות הכפל והחלוק והוצאת השרשים באופן פשוט, ועל דרך זה המציא גם כלי מכונת חשבון שני לחשבונות חבור וחסור, ובוה בא אל ספ"ב והציע את הלמודים ההנדסיים לפני חכמי האקדמ'א בשנת 1844 (תר"ד) וזכה כפרס הקצוב לממציאי חדשות בחכמות מעובין השר דעמידאו 2500 רוב"כ, ומאמרו בענין זה נדפס בהזורנאל הו"ל ע"י האקדמ'א ובחוברת מיוחדת בשם Описание новаго инструмента, изобретеннаго Зелигомъ Слонимскимъ и удостоеннаго отъ Императорской Академіи наукъ второстепенной Демядовой преміи. С-Пб. 1845. съ приложеніемъ чертежа ועל פי הצעת שר ההשכלה אוואראוו נתנה לו תור זכות, אורח נכבר, ובגלל כלי החשבון הקמין נתן לו ביום 4 יולי 1845 הזכות (פריוויליגיום) בלי השלום שום מכס הקצוב לפי חוקי הממשלה. את

שחברו חכמי ישראל בלה"ק: ס' תבנות השמים להר"ר רפאל מהנובר, ס' נאוה קדש פירוש על הלכות קדוש החדש להרמב"ם מאת הר"ר שמעון וואלמש וספר שבילי דרקייע לר' אליהו העכים. אור חדש ראה חו"ם בספרים האלה ונפשו התעוררה ללמוד את חכמות הלמודיות למוד מסודר ומתוקן, ויתודע אל הר"ר מיכל זאבלודאווסקי בבואליסטאק אשר קרבו באהבה ויורהו הדרך לתלמוד לשון אשכנזית, גם הספיק לו ספרי חכמה לחכמי העמים, והוא שקד על הספרים ההם בשקידה עצומה בהחבא במועדי לילה מיראתו מדבת עם, ובהמשך שנים מעמות עלה בידו לחבר ספר גדול כולל כל חלקי חכמת המאטהעמאטיק (בשנת תקצ"ג), ויבוא לוויילנא להדפיסו, אך לא מצא די הוצאות הדפוס כי אם לחלק קטן ממנו "מוסדי חכמה" כולל למודי חכמת האלגעברא, (וויילנא תקצ"ד). בשנת תקצ"ה הודיעו במטה"ע כי עתיד כוכב שביט (קאָמעט) להראות ברקיע בשנה ההיא ופחד גדול נפל על הטון העם, באטרם כי הכוכב יחריב כל הארץ, או חבר חו"ם ספרו "כוכבא דשביט" שבו הציע שיטה התכונה החדשה ותהלוכת כוכבי הלכת במסלוליהם, ומכע כוכב השביט הוא אשר חכו בואו או (הקאָמעט של האל'י) בפרט. את הס' שלח לירידו הח' ר' אברהם זאקהיים בוויילנא אשר הדפיסו על הוצאותיו (וויילנא תקצ"ה). בשנת תקצ"ח הו"ל בווארשא ספרו "תולדות השמים" שבו הציע את כל למודי התכונה החדשה ויסודי חכמת הראות (אָפטיק), חשבונות המהלכים לשמש ולירח עם עתותי לקייהם וכו'. בראש הספר הדפיס מכתב גדול שכתב אליו הרש"ל ראפאפארט ע"ד ספרו "כוכבא דשביט". ע"י הספר הזה פרצה מחלוקת סופרים בין חו"ם ור' צבי הירש פינעלעס בענין תקיפות רב אדא וזמן התיסרות חשבון העבור, והמחלקת הזאת נמשכה כשלושים שנה, משנת ת"ר עד תרל"א, על מערכות מכה"ע לבני ישראל ובלשונות העמים. מן המאמרים

במקום ר' יעקב אייכענבוים, ועמד במשמרתו זאת ועם זה משמרת מבקר ספרי ישראל (צענזאָר) י"ב שנה (תרכ"ב—תרל"ג). בויזאמיר חבר את ספרו „יסודי חכמת השיעור" כולל כל חלקי חכמת המאמעה—מאמיק (ויזאמיר תרכ"ט). אחרי הסגר בימדה"ר העתיק חז"ם משכנו לברלין ושב להו"ל שם את „הצפירה" ובהשיגו אח"כ הרשיון מאת הממשלה לשוב ולהו"ל את המ"ע הזה בווארשא, שב בשנת 1875 לווארשא והוא מו"ל הצפירה עד היום הזה. תרמ"ט הו"ל מהדורא ג' מספרו „יסודי העבור" עם באורים ותקונים והערות הרבה. ליום מלאת לו שבעים שנה בשנת תר"ט נתכבד במכתבי ברכה מכל טובי חכמי ישראל מקרוב ומרחוק, וחברת מרבי השכלה בישראל יסדה לכבוד חברה זו מיום הוסדה, סמיפענדיום על שמו לשלם שכר למוד מדי שנה בשנה לאחד התלמידים מבני"ב במחלקת חכמת ההנדסה באוניוורסיטט בפט"ב.

ר' דוד שלמה סלאבסא בארעסא
Rabbiner D. S. Sloutsch, in Odessa,
Moldowanka.

נולד בארעסא כ"ז אלול תרי"ב. בן חמש הביאו אביו ר' יצחק לעיר מולדתו מינסק, שם למד ראשית למודי הנ"ך. תרכ"א שב לארעסא ויתנהו על יד מלמדים שונים ואח"כ בישיבה שנוסדה אז בעיר ההיא. בטרם מלאו לו י"ד שנה יצא הלך רגלי לליטא וילמוד במינסק שנתים ימים בהישיבה הגדולה „בלומקיס קליוו" מפי הג"ר חיים חייקל ו"ל. בן ט"ז שב לעירו ויבא בכרית האירוסיין עם בת ר' אברהם משה היילפערין מסמארגאן שישב אז בארעסא, ובשנה ההיא נסע לוואלאוין ללמוד בישיבה. בן ח"י בא בכרית הנשואין וישב לוואלאוין, ובמלאת לו י"ט שנים סמך עליו הג"ר ברלין ר"מ ידיו להורות הוראה. אז ישב שנים אחדות בחערסאן, ושם התודע אל המשכילים, וישקוד בלה"ק ודקדוקה. תרל"ט נהמנה למ"מ באיזה כנסיות בארעסא, ומשנת

הכלי והזכות מבר באנגליא במחיר 400 ליטרא שמערלינג.

בהיותו בברלין 1844 זכה לעמוד לפני החכם אלכסנדר הומבאלדט ולפני התוכן אידעלער, שעמו התוכח על אשר הקל בכבוד ויאזעפוס פלאוויוס ותפס עליו במצוי זמן מיתת הורדוס, ובנושא זה הדפיס מאמרו בהצפירה תרכ"ב נומר 2,1, הורדוס מלך ישראל". בימים ההם הדפיס מאמרים שונים במה"ע „זורנאל דער מאמהעמאמיק" ובהם מאמר בקרת על מאמרו של הפרופ' נעססעלמאן ברבר הלוח בעל ס"א ראשים הנמצא אצלנו, וכן תמונה הגרסית חדשה לחשבון העבור שלנו. — בהיותו בברלין שנית בשנת 1857 חבר לכבוד הומבאלדט והגיש לו ליום מלאת לו 88 שנים ס' „אות זכרון לאלכסנדר פֿאן הומבאלדט קורות ימי חייו מסעיו וספריו". הספר נדפס על הוצאות פרנסי ברלין ובראשו מכתב התודה אשר הגיש הומבאלדט לחו"ס. ונרפס הספר עוד כמה פעמים. בשנת 1853 המציא תחבולה כעמית לצפוי כלי ברזל-לבישול צפוי לבן בברלין, ובשנה שלאחריה המציא יסוד חדש למכונת הקטור (ראמפֿמאשינע) באופן שהקטור עצמו יוליד תנועה סבובית במכונה, ובאר זה במאמרו „תנועת הסבוב ע"י כח הקטור" (הצפירה 1877 נומר 49, 50), וזכות ההמצאה הזאת מבר לה' בארסיג בברלין. בשנת 1856 המציא המצאה לשלוח ארבעה דעפעשען בבת אחת על ידי כח עלעקטרי כימ"י, והשתתף בהמצאה זו עם ר"א בערענשטיין שגם הוא המציא אז לשלוח שני דעפעש' בבת אחת, ואת פרשת שתי ההמצאות האלה באר חו"ס במאמרו בלשון Описание способа передачи двухъ различныхъ депешъ и въ тоже самое время приема двухъ другихъ депешъ по одному и тому же проводнику. С-III. 1859. תרכ"ב התחיל להו"ל בווארשא מכ"ע הצפירה", אך באמצע השנה ההיא הפסיק, כי נקרא מאת הממשלה לעמוד בראש בימ"ד הרבנים בויזאמיר בתור אינספעקטאר

תרמ"א נבחר למז"צ לעדת הפרוד מאל-
דאואנקא. — ספריו : א) "ראשית דוד",
שולח דרושים, ב' חלקים, ווארשא תרמ"א;
ב) "כבוד ישראל" הספר על ר' ישראל
סאלאנט, ווארשא תרמ"ג; ג) "צדקת משה
או טוב הארץ" (ע"ד ישוב אה"ק והשר
מונטיפיורי), אדעססא תרמ"ה. ד) "קול
שופר", דרוש, ירושלים תרט"ח.

ר' מרדכי ספעקטאר, בווארשא.

M. Spektor, in Warschau, Dzielna 3.

נולד ר"ח אייר תרי"ט בעיר אומאן
(פלך קיוב), וע"פ אבותיו שהיו מחסידי
טאלנא נתחנך על ידי מלמדים חסידים.
משנת 1874 עד 1877 למד דעת אצל
ארדיבל משרי הצבא, הפולקאוניק ווינדא
שהיה משגיח על בניני הממשלה במחוז
ההוא. בשנת 1878 עשה מסחר בכסף
שעלה על חלקו מנחלת אבותיו. 1878
התודע אל הח' המנוח מהרא"צ צווייפעל
אשר הכיר בו כשרון גדול לחוות חיונות
זיעוררה במכתביו לכתוב ספורים בלשון
העם. בשנת 1882 כתב את ספרו הראשון
"א ראמאן אהן ליעבע" שנדפס במכה"ע
פֶּאָלקסבלאטט" בשנת 1883. ומראשית
שנת 1884 נקרא מאת המו"ל את מכה"ע
הג"ל לבוא פעטרבורגה ויהי לעוזר המידי
בהפֶּאָלקסבלאטט עד שנת 1887. בעה
ההיא חבר את הספורים : "דער יודישער
מוזשיק", "עניים ואביונים", "ר' טרייטעל",
"א שטומער גוטער יוד", "יודיש!",
"א וועלט מיט קליינע וועלטעליך", גם
כתב פולייטונים הרבה, בהם הכי נודעו:
"ריווע בילדער" ויום טוב'דיגע ערצעהלונ-
גען". משנת 1887 התישב בווארשא ויהי
למו"ל הטאסף "הויפריינד" עם פֶּאָמיליעני-
פֶּריינד". אשתו היא בת הסופר רא"ש
פֶּריעדבערג, אשר נשא לו בשנת 1886.
היא איזא בעל לא העוזרה על ידו
בספוריה : "דער יתום", "א חתן אויף
אויסצאהלען" החתומים בשמה במאספֶּים

הג"ל. במשך שבתו בווארשא הדפיס ס'
"אותות ומופתים", "יודישע טעמער", "דער
פֶּעמער" (נעתק אח"כ לשפה פולין במכה"ע
"אזראעליטא") "איין אלטע מעשה" (נדפס
כלונדון), גם העשיר את הספרות היהודית
בהדפסת "יודישע שפריכוואַרמער" אשר
אסף במשך שנים הרבה ובעזרת איש מצוין
ואוהב "משלי עם" ה' י. ב. הוציאם לאור
במאספו שנה א' וב', ששם הגיעו עד
מספר 2056. — בכ"י נמצאים אצלו
החבורים האלה : 1) "דער טעללערלעקקער"
(ספור). 2) "טויענד אונ איין נאַכט"
(ספור ביוגראפֶּי). 3) "צו זענען יודען
קלוג?" ; 4) "משה'לע" (ספור לילדים) ;
5) "יודישע מחברים" (ספור) ; 6) "יודישע
לעזער" (כנ"ל). 7) "אויף דער אלטעו
שטאדט" (ראמאן היסטארי מימי המעליניצקי)
8) "דער אלטער ואל לעבען!" (ספור מחיי
החסידים) ; 9) "שבת'דיגע ערצעהלונגען"
10) "א יוד פון א נאנץ יאהר" ; 11) "ארימע
לייט נאך דער לעצטער מאדע" ; 12) "אין
דיא פֶּעדערן" ; 13) "פארשויען" ; 14) "די
יודישע מושיטשקע" (ראמאן). 15) "דאס
שטיקעלע ברוידיט" (ראמאן גדול, בו יתאר
כל מיני הפרנסות בעמנו). 16) "פֶּרייטאנ
צו נאַכט" (ראמאן היסטארי מיהודי אוקריינא
בימי גאנטי).

ר' אפרים סרוי.

Flaminio Servi, Rabbino Maggiore
nel Casale Monferrata, Italia.

נולד י' טבת תר"א (24 דעצ. 1841)
בעיר פֶּיטיליאנו (Pitigliano) באיטליא.
בהיותו נער למד אצל אביו הג' ר' שלמה
ואצל רבני ארץ מולדתו. בן י"ג החל
לכתוב במ"ע שונים, ובן עשרים נתמנה
לרב בעיר מונטיצילי (Monticelli) ואחר
ג' שנים בעיר מונדווי (Mondovi) ואח"כ
בעיר קאסאלי (Casale) משנת תרל"ב עד
היום, והוא מו"ל מכתב חדשי "דגל ישראל"
— (Vessillo Israelitico).

. 15 — 40) Versi d' occasione etc.

מלכד מכתבים רבים מאד אשר הו"ל במ"ע שונים בלה"ק ובלשונות העמים נמצאים אתו בכ"י ספרים רבים : תרגום המשנה בלשון איטלינית, ס' "רבבות אפרים" (דינים ושירים על מצות מילה). ס' "שער אפרים" (ללמד לנערים תורה ומצות) ושירים ובאורים רבים בלשון איטלקית.

בשנת 1877 נתכבד באות „כתר Cavaliere della Cerona d' איטליה" Italia, והמלך הומכערט שלח לו אנרת תודה על אשר כהב לכבוד אביו, גם Medaglia d' argento כסף נתכבד באות כסף על ספריו בחכמת הספורות, והוא חבר לכמה חברות החכמה.

ספריו שהו"ל בלשון איטלינית :

1) Dell' istruzione et del Culto (Firenze (1861).—2) Statistica degli Israeliti (Vercelli 1866).—3) Elogio funebre di E. Ozimo (Parma 1867. 4) Parolle sulla tomba di A. Momigliano (Torino 1867.—5) Tre discorsi sacri (Torina 1867).—6) Versi per l' Infanzia (Mondovi 1868).—7) Elogio funebre di A. Momigliano (Torino 1868'. —8) Angelo Paggi e le sue opere (Corfu 1871).—9) Gli Israeliti d' Europa nella civiltà. Opera premiata (Torino 1872). — 10) La Maggiorità religiosa (Casale 1872). 11—14) Annuarii della Famiglia israelitica (Corfu 1870—74. Volumi 4

אות עי"ן

ש"ע עם ש"ס ופוסקים. בהיותו בן י"ז היה איסן בבית אחד הגבירים בעיר קריוצבורג ומשם לקחתהו המלכות (1858) להיות מורה אמונה ולה"ק בביה"ס שיסדה בעיר פֶרֶדְרִיכְשטאדט, אחרי עמדו על הבחינה בנימונים אשר במיטוי. אקטאבער 1861 הלך לעיר ברלין וישמע לקח מפיו ר' יחיאל מיכל זקש ויהי גם מורה לבניו, ומקץ שנה נתקבל לאחד הנימונים אשר בעיר במחלקה שלפני העליונה. אחרי שנה וחצי בא אל המחלקה העליונה, ובאביב 1865 עמד בנסיון ונתנה לו תעודה וספר להשורה, גם ממשלה רוסיא קצבה לו פרס לג' שנים 300 רוב"כ לשנה, וחמשים רוב"כ שלחה לו בעד שירו „בקול רעם" על הצלת הקיסר אלכסנדר השני נ"ע בשנת 1867 (גרפס בברלין), ועוד 150 רוב"כ בעד ספרו שכתב בשפת רומי. — ג' שנים ומחצה למד באוניוורסיטט בברלין פלוסופיא ולשונות עתיקות, וכמה פעמים לקח שכר בעד החרת ענינים שנתנו המורים לפני כל הבא להתחרות בפתרונם. 8 אויג. 1868 עמד

ר' יעקב דר' ענגערס בברלין.

Dr. J. Eggers, in Berlin.

נולד בעיר האלכערשטאדט ביום ח' שבט תקצ"ד. למד בנימונים בעיר ההיא, ואח"כ באוניוורסיטט בברלין וברעסלוי, ובזמן אחד גם בכימיה"ר שנה וחצי. הו"ל ספר „דיואן" לראב"ע בשנת 1886, והגישו למנחה לרמ"ש ביום מלאת לו שבעים שנה. ונדפסו סמנו מלואים (בייטרֶאָגע) לספרי היובל של צונץ ושל גראַטץ.

ר' אברהם אבלי, מכונה דר' אדאלף עהרליך בריגא.

Dr. A. Ehrlich, in Riga.

נולד ר' אלול הקצ"ו (20 סעפט. 1837) בעיר מיטוי בקורלאנד. הוריו הורוהו ראשית דעת בלשון עברית ואשכנזית, אח"כ למד בביה"ס שיסדה המלכות שם לעברים, ומפיו אביו אמו ר' יהודה ליב לעווענבערג סו"ד בעיר ההיא למד תוכת (ספר זכרון) 6 ו

מכ"ע Pester jüdische Zeitung בעיר בורא-פעשט. (ספריו: א) יידישעם פאטילענבלאטט. איינע פאן יידיש-רעליגיאָזעם גייסמע געטראגענע, בעלעה-רענדע אונד אונטערהאלפערדע לעקטירע פֿיר שולע אונד הויז. 160 לעבענס-אונד האראקטעריבילער אונד פֿאַרציגליכסטען געשטאלטען דער יוד. געשיכטע אויס אללען צייטפעריאָדען אונד שטאמען. בורא-פעשט 1881. — ב) דענקשטיין-אלבום, געבסט ביאגראפישע שקיצען אלס אנהאנג, פאם [פעסער, איזראעל. פרעדהאף (שם 1881).

ר"מ הלוי עהרענרייך.

M. Ehrenreich, in Rom (Italia).

נולד בשנת תקע"ז בעיר בראדי. שם שמש ת"ח ואח"כ בא לאיטליה וישלים חק למודיו בבי"ט הרבנים בפאדובה, ויצא שם מוכתר בתור חבר וטיסנד להוראה ולרבנות. אז נשא לו לאשה את בת הח' יש"ד ז"ל ויהי לראש ישיבת ת"ת בעיר גוריציה (נערץ). משם נקרא. להורות במריעסט, ואח"כ נתמנה לרב בעיר קאוואלע ועתה הגהו בעיר רומא בבית מדרש הרבנים החדש שנוסד שם.

הוא השלים את העתקת כה"ק לשד"ל ז"ל, גם כתב מאמרים נכבדים בש"ע ובשפת איטליה במס"ע Educatore israel. והנכבד בהם מאמרו ע"ד תולדות ישראל (מכ"ע הג"ל לשנת 1885 עמוד 293).

ר' מיכל עזיאל (יחיאל מיכל בן עזיאל):

M. Asiel, Red. d. „Hajoetz“
in Bucarest (Rumänien).

חמר מנוע משפחה נושנה שנושבה כבוקארעשט לפני חמש מאות שנה אחרי הגירוש מאינארן. אביו ר' עזיאל בר' רוד ראש טדינה ברח בשנת 1821 לעיר קרוינשטאדט בזעבענברגען, ע"ה ה"זא-ווערא" (מלחמת הרת) שהיתה אז במדינת טאלדוי ובאלאחיי שנהרגו אז כמה יהודים.

בנסיון בעיר האללע וישא מדברותיו ע"ד ספרו הנדפס בימים ההם ויקבל תואר דוקטור לפילוסופיא ומאניסטר לחכמות היפות. גם קבל בימים ההם התרת הוראה סאת הרבה רבנים. אח"כ היה שנתים ימים מורה בבית למוד האמונה אשר לעדה ברלין, ובשנת 1870 נקרא לרב ומטיף לעיר ניידענבורג, גם היה שם מורה ל"א וצרפת ורומי בביה"ס הגדול. אך מקץ ח"י ירחים שב למשמרתו כברלין ויהי גם מטיף באחד בתהכ"נ. 1872 נבחר לרב ברינא, אולם הבחירה לא יצאה לפעולות מאיזה סבות (יעוין במכ"ע השבועי „אם ניען רייך“ גליון 26 לשנת 1873). בסוף 1876 נקרא ממעם המלכות לרינא להיות ראש ביה"ס אשר לעדת בני ישראל, והוא נושא משמרתו עד היום. גם הנהו מורה אמונה בניסנויים ומטיף באוני העם. ספריו: De iudicio ab Aristotele de republica Platonica (דבר המשפט אשר חרץ אריסטו על אדות ספר הממלכה אשר כתב אפלטון), ברלין 1872. ב) „פֿאַטערלאַנד אונד לאַנדעספֿאַמער“ ג' דרושים שדרש בביה"ס ובביהכ"נ הגדול ברינא, ספ"ב 1883. ג) לרגל הילדים, ללמד את בני הנעורים מקרא יהודית, זיילנא 1883. כן כתב הערות לס' באר מיכל הנספח אל כל חלקי המחזור אשר להרב רי"מ זקש. ונדפסו ממנו הטון מאמרים בהמגיד, הכרמל, המליץ, בן-חנניה, אלל"ג צמ"ג ד. יוד., בית אוצר המפרות, כנסת ישראל ועוד, ובמכ"ע אשר לא לבני ישראל. בכ"י עמו ספר „פולמוס אחרון“ ע"ד מלחמות היהודים בימי מלכי רומי (כתוב כל"א) מלבד שירים שונים ודרשות רבות.

ר' משה מכונה מאריץ עהרענמיהיל

Moritz Ehrentheil Red. d. Pester
jüd. Zeitung in Buda-Pest.

היה לפניו ראש המורים בביה"ס בעיר Jozsborèny ועוד. גם הו"ל מכתב חדשי „יידישע פֿאַלקסשולע“. עתה הוא מ"ל

ר' ברוך ב"ר יונה עטמלוואהן.

B. Etilsohn in Chicago.

נולד בשנת תקס"ו בעיר שאקי מחוז סובאלק. מנעוריו גדל על ברכי התלמוד, וישקוד הרבה בספרי מחקר והגיון. בעורנו צעיר לימים חבר ס' "תקות ישראל" על הגדת פסח וס' "כנפי יונה" על מדרש חוית (נדפסו כווארשא). בשנת תר"מ לקחהו בניו לעיר שיקאגא באמריקא, שם הו"ל ס' "תאטי צביה" על אגדות ומדרשים קשים ומתמיהים, ויתקן רב השבוסים אשר נפלו בהם, ובכתובים נמצאים תחת ידו: א) באור על מדר' בראשית ושמות; ב) באור על ס' האמונות והדעות. ג) חבור גדול מביל חרושים על כמה מסכתות.

בעיר קרוינשטאדט נולד מיכל בעשרה בטבת תקפ"ב. בשנת תקפ"ה שב אביו לבוקארעשט, ושם למד מיכל אצל סלמדים מפולין, ע"פ החנוך הישן. בשנת תרי"ד נשא אשה ויהי סוחר עד תרל"א. בשנה ההיא אכלה אש את ביתו וכל רכושו, ואחרי מצוקות רבות החל בשנת תרל"ד להו"ל בעזרת ה' בניטין פעאוקסאטא ציר אמעריקא בבוקארעשט ובעזרת חברת "ציון" מכ"ע "היועץ" אחת בשבוע כלשון יהודית. בשנת המלחמה 1877 הו"ל מכ"ע יומי "ידישער טעלעגראף". בשנה שלאחריה החל להו"ל את "היועץ" פעמים בשבוע. בשנת 1885 ביום 9 דעצ. גרשתהו הממשלה מרוסיניה יחד עם עוד שבעה מו"לים עברים, ובי"ג מנחם תרמ"ז (22 יולי 87) שב לארץ ההיא.

אות פ"א

ר' אברהם יעקב פאפירנא

A. J. Papirna, in Plock. (Rus.-Polen)

נולד ביום ב' דר"ח אלול בשנת ת"ר בעיר קאפוליא (פ' טינסק). למד בילדותו מפי מורה ראשי ידיעות שיע' וסח"ק בביאור הרמב"ן, אח"כ למד תלמוד ופוסקים וספרי מחקר, ובשנת תרכ"ג בא לביטדה"ר בויטאטיר. בשנה ההיא נדפס בהכרמל שירו "אמת ואמונה", ואח"כ עוד מאמרים שונים בהמליץ והכרמל. תרכ"ה בא לוויילנא ונכנס ללשכה הששית בביטה"ר. תרכ"ז גמר למודיו, והדפיס בהכרמל מאמר בקרת "קנקן חדש מלא ישן", ואח"כ "תשובות בהתוהים על קנקי" ואח"כ ג' מאמרי בקרת בחוברת אחת בשם "קנקן חדש מלא ישן" (ווילנא תרכ"ז). תרכ"ח הדפיס כעין חוספה להמליץ קונטרס, הדרמה בכלל והעברית בפרט. עוד שני מאמרי בקרת באו ממנו בהמליץ תרכ"מ. תרכ"ח נתמנה למורה ביה"ס לילדי בניי בעיר זאקראצין, ובשנת

ר' מרדכי צבי בר' ישראל
דר. פאמערנאן

Dr. M. Pomeranz, in Odessā.

נולד בוויילנא כ"ח אייר תר"ו. עד שנתו הי"ח למד ש"ס ומפרשים גם חכמות חיצוניות. תרכ"ד נתקבל לתלמיד בלשכה הרביעית בכימ"ד הרבנים. תרכ"ז נדפסו שתיים מדרשותיו בל' רוסיא בהכרמל הרוסי. 1869 כלה חק למודיו. 70 נבחר לרב ממע"מ במחוז ווילעיקא. משם שלח מאמרים שונים למכה"ע וחתם בשמות בדויים. 1875 שלחתו חברת מפייצי השכלה לברעסלוי ללמוד לשונות קדם ופילוסופיא. 1880 הו"ל ספרו האשכנזי "מה אכלו ושתו בני שם הקדמונים?", ונתעמר בתאר דר' פילוסופיא ולשונות. 81 נבחר למשנה רב באדעסא ומשמרתו זאת ישא עד היום. 82 הדפיס שתיים מדרשותיו בשפת רוסיא באדעסא, ונמצאים אתו כ"י שונים בלה"ק, רוסי' ואשכנז.

הר"ל— למורה הדת בהגימנוזים בפלאצק עיר מושבו עד היום. ספריו בחנוך : (א) מורה שפת רוסיא (ווארשא תרכ"ט , אח"כ במהדורות רבות). (ב) מסלת הלמוד לב"ו עם העתקה רוסית (שם הרל"א ואח"כ בחמש מהדורות). (ג) קצור דקדוק ש"ע בלשון רוסיא (שם תרל"ג , מקיים מועד המניסטרוים כספר הלמוד בבה"ס לב"ו). (ד) מרוץ אגרות כש"ע ורוסיא (שם תרל"ה , נדפס בכמה מהדורות). (ה) לעהרבוך דער רוססישען שפראכע נאך אַלעגנדראַר'ס מעטאָדע (שם תרל"ו). (ו) פֿאַללשטאַנדיגער רוססיש-ווידישער בריעפֿענשטעללער (כנ"ל). (ז) ע"ד החדרים בכלל וע"ד חר"ו פלאצק בפרט (בש"ר , פלאצק 1884). וזלת אלה הדפים בעשרים שנה האחרונות מאמרים רבים , ומהם במס'с 1870, 1869 Дебс ווארשא דניעו'ו 1869, ועוד ושירים אחרים בהכוכבים ש"ל בוויילנא תרכ"ה , כנס"י והאסיף .

ר' משה צבי פארעללע בווארשא .
Moses Forelle, Warschau, Twarda 3.
נולד בווארשא י"ו אדר תקע"ד ונתגדל תחת דגל התורה וההשכלה . היה מתלמידיו של הרה"ג זלמן ליפשיץ אב"ד בווארשא , והצטיין בידעותיו בחשבון . משנת 1844 החלו לבוא ממנו מאמרים במס'ע הפולאנים . 1871 הדפיס ספר ע"ד הלוח העברי , בשם O Kalendarzu Żydowskim w porównaniu z Kalendarzem Chrześcijańskim ובשנת 1873 כתב מאמר-התולים (הומאָרעסקא) למ"ע נאועטא פאלסקא" . בש' 1887 הו"ל ס' O poprawniejszości języków sławiańskich od języków Germańskich והאקארטיה בקראקא הנישה לו תודה על הספר הזה . בכ"י נמצא עמו ס' ע"ד הלוחות התמידים וס' Rozprawa Teologiczna o niewłaściwej nienawiści Chrześcijan do Żydów . וככל סכתביו יתאסן להראות בפני העמים והשרים את גודל חכמת חכמי התלמוד ז"ל .

ר' אהרן הכהן דר' פאריעס

Aron Porjes, Dr. Med. in Odessa.

נולד בראשית שנת 1848 בעיר לעמבערג . עד שנת ה"ו לחייו הגה רק בתלמוד , ואח"כ החל לקרוא ספרי השכלה , וכנגד רצון חוריו בא לבקר בביה"ס וילמד בשקידה עצומה , עד כי במשך שלשים ירחים גמר למדוי כל שמונה המחלקות של הגימנוזים ועמד בנסיון בשנת 1866 . בשנה שלאחריה הלך לויען לבימ"ד המדעים וישמע לקח בחכמת הפילוסופיא . אז התודע אל סמאלענסקין אשר החל להו"ל את השחר וכתב למענו מאמרו "תולדות רש"ל ראפפורט" (השחר שנה ב' 1870) . אחרי כן בא לבקר במחלקה המעדיצינית וגמר למדוי בשנת 1873 וישב לגאליציה וירפא חולים , ובש' 1874 נשא אשה מאדעסא וישב וויענה , ויהי שם עד ש' 1878 , וכתב למען השחר ספרו "תורת החיים" (השחר

ר' שלמה פוחער

Salomon Pucher, Rab. in Mitau(Kurl.)

נולד ביום ט"ו מרחשון תקצ"ג בעיר וולאדיסלאוואוו (פ' סובאלק) . עד השנה העשירית הגה בכה"ק והלמוד בעירו . בן י"ג שלחו אביו ללמוד בביה"ד בעיר געאָרענבורג . שם החל לקרוא גם בספרי השכלה וללמוד בסתר שפת אשכנז . בראשית ש' תרי"א בא לוויילנא אל בימדה ע"ד וילמוד שם גם ל' צרפה ואנגליא ;

אפיון", גם שירים אחדים נדפסו אז ממנו בהכרמל. תרכ"א נקרא לרב בעיר פאניוועז ויהי שם כשתים עשרה שנה. תרל"ג נבחר לרב בקהלת ריגא וכל פלך ליפלאנד. ספריו: א) "קובץ דרושים" בל"ר שדרש בפאניוועז (ריגא 1870); ב) ספר תהלים עם העתקה רוסית ובאור חדש בלשון עבר (ווארשא 1871); ג) שלשה דרושים בל"ר שדרש בשנות המלחמה בין רוסיא ותוגרמא (ריגא 1878). ד) "שלמה המלך החכם" היוזן (ראמא) בשירים בלשון רוסיא (חתום שם פלאי, "היימאן), ריגא 1881. ה) בשנה ההיא הו"ל בריגא מכתב חרשי Еврейския Записки שנדפסו בו ממנו מאמרים רבים, בהם "לקורות היהודים בפלכי ליפלאנד וקורלאנד", "חנוך הנערים בישראל" והעתקה הספורים "בעהעלפער" "לימפאלד פויסמ", "זכות" של קאמפערט. ו) "שירי ציון" קובץ שירים בלש"ע (ווילנא תרמ"ה).

בכתובים אלו: א) חלק ב' משיר ציון; ב) קובץ דרושים בל"ר אישכנו ועברת

ר' אברהם מרדכי פיאוקא

בגראיעווא בפולין

A. M. Pjarko, in Grajewo (Rus.-Polen)

נולד ו' אדר תרי"ג בעיר לאמא. עד שנת ה'מ"ו למד בשקידה גפ"ת ופוסקים מפי מורים מובהקים. אז החל לשים מעיניו גם בספרותנו העתיקה והחדשה ולהגות בחכמה. בשנת תרל"ג הו"ל ספרו הראשון "בת יפתח" בדרך שיר (ליק). בשנת תרל"ט נדפס בהבקר אור ספרו "ראוים הדברים למי שאמרם" (כולל ד"ת, והערות בבבלי וירושלמי). בשנת תרמ"ב י"ל ספרו "ספר מכתבים השלמים" (מאה וחמשים מכתבים שונים). תרמ"ד הו"ל ספרו "גמעי נעמנים" (מאה ספורים יפים, לקוחים מטיטב חכמי הפרגוניה ונעתקים ללה"ק ומתק"ט).

23 אקט' 1857 כבדוהו המורים לדרוש באוני הנאספים פרשה ביה"ם במלאת עשר שנים להוסדו. הדרשה נדפסה בשנה ההיא בשם "בעטראכטונג איבער דיא אם 23 אקט' 1857 שטאטטמעפונדענע פֿיערלעכקייט אין דער ראבבינערשולע צו ווילנא". 1859 נקרא להיות רב ודרשן בעיר טיטוי. 1864 הלך לפמ"ב ויגש דברי יהודי קורלאנד לפני שר הפנים וכי יוכלו לבחור ולהבחר בין יועצי העיר. בבוא הגראף שבבאלאו לריגא מסר לידו ס' זכרון (Memorandum) בש"ר על מעמד היהודים בנפות ים המזרחי. במכ"ח באלטישע מאָנאטסשריפֿט בחוברת סעפטעמבר 1866 כתב מאמר גדול נגד הסתקוטטים על אמונת ישראל ובשנת 1867 שלח לאספה כהני קורלאנד מכתב גלוי (נדפס במכ"ח הג"ל, חוברת סעפטעמבר) להדיח את המסיה Adler. 1875 נדפס בריגא מכתבו הגלוי אל הפאסטאר Gurland — 1883 ערך ספר-זכרון בל"ר להגראף פאלען. על פיו נוסד במיטוי ביה"ם ת"ת לנערים, ביה"ם לבתולות, וחוא גם מורה הרת (שלעמלק"פ) בבית הנימונים וביה"ם הגבוה לבתולות ישראל הבאות שמה. — מדרשותיו הרבות בשפת אישכנו נדפסו אך אחדות, כן נדפסו ממנו כמה מאמרים ומכתבים במכ"ע בשאלות הזמן והיהודים. בכ"י עמו ס': דער פראָעט אליהו אין דער זאגע".

ר' אהרן אליהו פומפיאנסקי בריגא

A. Pumpianski, Rabbiner in Riga.

נולד בעיר ווילנא בשנת תקצ"ה. עד שנת ה'י"ג לחייו למד בחזורים ובבית אביו ר' אריה ליב, ובשנת ה'י"ד הביאו אביו לביטרה"ר. בשנת תרי"ט נמר שם חק למודיו בתור ר. ב. תר"כ—תרכ"א עבר יחד עם חברו אשר וואהל בהוצאות ההוספה הרוסית של הכרמל ובאו שם ממנו מאמרים שונים ובהם העתקה, נגד

ר' שמואל יוסף בר' יצחק אייזיק פין .

Samuel Josef Fün, in Wlna.

נולד אור ליום א' סבות תקע"ח בעיר ווילנא. עד שנתו ה'ז' למד בחדרים וישיבה. אחרי כן החל ללמוד בשקידה גם שפת רוסית, צרפתית, פולנית, אנגלית ולאטינית, ויהנה בספרי חכמי ישראל הקדמונים והאחרונים ובכל מקצועות הספרות התלמודית והמדעית. — בשנת 1848 נתמנה למורה בבית מדרש הרבנים בוילנא, ושמש בכהונתו זאת עד שנת 1856. כשנה היא נתמנה מטעם הממשלה למשגיח כללי על הלמודים בבתי"ם לבני בגליל ווילנא וביתר העינים הנוגעים להשכלת העם. על מפעלותיו לטובת עדת ווילנא, שהוא אחד מפרנסיה, ולהרחבת החכמה בין אחיו כבדתהו הממשלה בשני אותות כבוד (מעדאליען), גם הרימתהו למעלת „אזרח נכבד". בשנת תרמ"ט חגג מלאה לו שבעים שנה, ויקבל מכתבי הודה ותהלה מכל ערי תפוצות ישראל, וכבוד גדול נעשה לו ביום ההוא.

ספריו: א) ס' „אמרי שפר", שני דרושים, ווילנא 1841. ב) „פרחי צפון", קובץ דברי תורה וחכמה מליצה ושיר למחברים שונים, נאספו ע"י ה"ר אליעזר ליפמאן הורוויץ והרשי"ף, חוברת א' ווילנא תר"א, חוברת ב' ווילנא תר"ד. ג) „פועל צדק", העתקת דרושו של ר' וואלף טוגענדהאלד בל"א ליום חנכה בית האביונים בווארשא עם שיר, ווילנא 1842. ד) „שנות דור ודור", זכרון ימות עולם וכל הדורות בכה"ק בקצה לפי לוח הדורות למהר"ש צונץ בל"א, קאניגסבערג תר"ז. ה) „משא אליעזר", העתקת דרושו של ר' אליעזר הלוי מכונה דר' לעווי ז"ל שדרש בל"א בוילנא בבואו שם עם השר מונטיפיורי ז"ל בקיץ תר"י, ווילנא תר"ז. ו) „תלמוד

תרמ"ז הו"ל ספרו „כור המבחן" ספר ליד המורים והאבות, יכול בקרבו שו"ת על דרך כה"ק לנסות בהן ההלמידים. תרמ"ח הו"ל „השכלה מרמה" (ספור) ונדפסו ממנו מאמרים ושירים רבים במכ"ע: הקול, החכצלה, המגיד, המליץ, היום, האסיף והכנסת.

ר' זאב וואלף פילכענפעלד

אב"ד בפווא.

Dr. Wolf Feilchenfeld, Ober-Rabbiner
in Posen.

נולד ביום ט"ו סיון תקפ"ז (10 יוני 1827) בעיר גלאנזי הגדולה בשלעזיען. עד שנת העשר למד מפי אביו ר' אייזיק פ"ס מקרא ותלמוד, אח"כ בא אל הגימנוזיום ובהיותו בן י"ז יצא בתעודת בגרות. 48-1844 למד באוניוורסיטט בברלין, ובשנת 1849 למד בעצמו פילוסופיא ולשונות הקדם ועל מחברתו שכתב „איבער דיא עמחיק דער סמאיקער" נהערט מאת האקרמיה בהאללא בתואר „דוקטור". אח"כ הגה עוד בגפ"ת וילמוד מפי רבנים בברלין ולייפציג (בהם ר' ישראל ליפשיץ בעל „תפארת ישראל") ובשנת 1854 סמכו עליו רבותיו ידם ויתנו לו תעודת רבנות. 1855 נתמנה לרב בעיר דיססעלדארף, ומשם נקרא בשנת 1872 לעיר פווא לרב הראש. משנת 1858 עד היום נדפסו ממנו כמה מאמרים וחקירות במכתב החדשי של פראנקל ובמאגאזין של ברלינער וגם במחברות מיוחדות („דיא צווייא לעצמען אבשניטמע דעס פענמאטיך, איבערזעצט אונד ער ליימערט. דיססעלדארף 1866 ועוד). בשנת 1867 נדפס ספרו „סיסמעמאטישעס לעהרבוך דער איוראעל. רעליגיאן", ואח"כ 1878 (בפאוען) הוצאה שניה.

לשון המקרא והמשנה, פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות וההוראות הנגזרות מהן והבדלי השמות והפעלים הנרדפים ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות והאגדות, בפזימים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקהם ללשון רוסית ואשכנזית, וכן שמות העצמים הפרטים (האנשים והמקומות) שזכרו במקרא (החל להופיע בשנת 1883 בחבורות). כא, כנסת ישראל, ספר זכרון לבית ישראל, זכרון ראשי אלפי גדולי העם במעלות הרוח ובפועל כפיים, בשלימות הנפש ובכשרון המעשה מימות הגאונים עד היום הזה וכו'. החל להופיע בחבורות בשנת 1886. בכ"י עמו כמה וכמה ספרים וקונטרסים. בהם ההמשך לספרו, דה"י לבני".

ר' מרדכי פינליש בנאלאטץ (רומניה).

M. Pineles, in Galatz (Rumänien).

נולד ער"ח כסלו תקפ"ז בטיסמאניץ (גאליציה) לאביו רצ"ם פינליש בעהמ"ח דרבה של תורה. נתחנך בלמוד תורה ומדע, ויחד עם אבותיו בא לגור בנאלאטץ ויחד עם אביו ואחיו הריץ מכתבים לחב"י בפארו ולגדולים אנשי שם בלונדון, וייען וכו' בעת קטו הרדיפות על היהודים בארץ ההיא. רוב מכתביו נדפסו בטכ"ע המניד ובמכ"ע הוא נדפסו ממנו עוד מאמרים שונים, כמו "רעיון על כרתי ופולית" ועוד, מלבד מאמרים רבים אשר אתו בכתובים.

ר' אלעזר דוד ב"ר מרדכי פינקעל (לפידות).

E. D. Finkel, in Warschau, Zielna 11.

נולד בעיר טאקאוו (פלך לאמא) בכ"ה כסלו תרכ"ב. בילדותו העתיקו הוריו מושבם לבריסק דליטא, ושם בלה רוב עתותיו בתלמוד. משנת תרמ"א הוא

לשון רוסיא, יסודי דקדוק ל"ר בלשון יהודית המדוברת, שם כנ"ל. ז) "נדחי ישראל", כל קורות בני וחכמת חכמי מיום גלותם מארצם עד עתה, ח"א: ווילנא תרי"א. ח) "קריה נאמנה", והוא קורות עדת ישראל בעיר ווילנא, וציונים לנפשות גאוניה, חכמיה, סופריה ונדיביה, ווילנא 1860. בשנה היא החל להו"ל מכ"ע לשבועות: ט) "הכרמל", ומשנת 1871 נשתנה למכתב חדשי שהופיע עד 1880. בו באו ממנו המון מאמרים וספרים וספורים נעתקים. י) "סופרי ישראל", מכתבי גדולי סופרי ישראל מימי הנשיא רב הסדאי בן שפרוט בימי המאה השביעית לאלף החמישי עד ימי הדור הזה, מקובצים מספרים שונים בלתי מצוים ומכתבי יד, מוגהים ומבוארים במקום שצריכים ביאור, ווילנא 1871. יא) "מאמר על ההשגחה" מאת הרמב"ן, העתקה מל"א (נדפס בהכרמל ובחבורת מיוחדת), ווילנא 1872. יב) "דברי הימים לבני ישראל", ח"א מגלות בבל עד מות אלכסנדר: ווילנא 1872, ח"ב טמות אלכסנדר עד התמנות שמעון המכבי לכהן גדול ולנשיא, ווילנא 1878. יג) "קהלת מוסר חכמה", (1876—1874), ה' חלקים, ביחד עם רח"ל קאצינעלינבויען. יד) "עקב מיראדא" ספור קורות יסוד המעלה לישוב היהודים הספרדים בהאלאנדיא, בדרך הספור בל"א לחכם דר' פיליפאזאן, העתקה, ווילנא 1875. טו) "שפה לנאמנים" להוכיח מעלת השפה העברית ותועלתה להשכלת העם, תרמ"א. טז) "בוסתנאי", ספור מימי הגאונים, נעתק מל"א טמ"ע, דער איזראע-ליט" (נדפס בהכרמל ובחבורת מיוחדת מהדורא ב', ווילנא תרמ"א). יז) "החלוקה", ספור מליצי מימי הדורות האחרונים, העתקה מל"א טמכ"ע הנ"ל. יח) "ראשית יסודי אמונת ישראל", ג"ח, ווילנא 1881. יט) "הירושה" או הקבר בסבינוטה, ספור מדה"י לבית נשיא, העתקה מל"א, ווילנא תרמ"ד. כ) "ספר האוצר", הוא אוצר

מתגורר בווארשא. העתיק מאמרי טרע רבים שנדפסו ממנו בהכבצלה, הצפירה ועוד. גם העתיק לעברית רב חלקי הספר „תולדות הספרות“ של הר"ק ארפעלעס. תרמ"ט נדפס ספרו „מצרי שאול“ ע"ד המות המדויק. נמצא אתו בכ"ס „משלי הודו“ יסודתו בסנסקריט מחכמי הודו הקדמונים.
ר' יהודה מכונה דר' יוליוס פירשטי

Dr. Julius Fürst, Rabbiner in
Mannheim (Deutschland).

נולד בעיר מאננהיים 12 אקט. 1826 לאביו ר' שלמה פירשט ז"ל רב בהיידלבערג. בשנת 1858 שמש בכהונת הרבנות בעיר ענדינגען בשווייץ; 1858 רב במערלינגען; 1859 בעיר Beyreuth בבייערן; 1873 מטיף במאינץ, ומשנת 1880 רב במאננהיים. נדפסו ממנו דרשות רבות שדרש בלשון אשכנז משנת 1854 עד היום. וזולת אלה נדפסו ממנו מאמר „דיא הומאניטאטסאידעע אים אלטיווד, שטראלפֿערפֿאהרען“ (במכ"ע אויסלאנד 1868), „בייטראגע צור קריטיק דער ביכער שמואל'ס“ (במ"ע צמ"ש צור וויססענש. טהעאלאגיע“ 1878), „על פסוק אחד במזמור צ"ה“ (בית הלמוד ש"א), „טענדענציאָוע ענדערונגען דער לעוארט בייא דען LXX אונד יאָזעפֿהום“ (יוד. ליט"ב 1878), „דער שם המפורש“ (צמ"ש דער מאָרגענלאַנד. געזעלשאַפֿט 1879), „ס' לעססינגס נאמהאן דער וויזיע“ (לייפציג 1880). במכ"ע Bibliotheca-rabbinica של ווינשע; נאָמען אונד בעריכטיגונגען“ (1880—1885), ובמ"ע „טאנאזין פֿיר וויססענש. ד. יודענטהומס“ (1880-81) דוגמאות מספרו Glossarium graeco-hebraeum או ספר המלים למלות יוניות המובאות במדרשים (יופיע בקרוב).

ר' שלום פלאה כהנא.

S. Flah, in Tunis.

נולד ביום כ"ז שבט תרי"ג בעיר

טונים. אביו החי על מסחרו חקטן גדלהו על ברכי התורה ודרכי המוסר, ואחרי למו מרא שקד בלמוד התלמוד עד שנתו הי"ד, שאז נכנס לישיבה ולמד בה שנה וחצי, אך בשוטו אל לבו מה יהי גורלו בהיותו בין הת"ח בארץ-היא אשר יחיו בלחץ ורחק, החל לעסוק במסחר עם אביו, ואת שעותיו הפנויות הקדיש ללמודים ויעסוק בספרי חכמה ופילוסופיה אשר מצא בעקר ספרי ר' מרדכי הכהן גאנונה ור' יוסף הכהן טרוג' וישלם גם בדקדוק לה"ק וידעתו זאת עמדה לו לחבר ספר למוד לה"ק לבני ארצו ע"פ שמה חדשה, בשם „מקרא מפורש“ ונוסף אליו ספר מלים עברית וערבית (נכון לדפוס).

בשנת תרמ"ו הו"ל מ"ע לעשרה ימים בשפת המדינה בשם „מבור אל-חק“ (מברר האמת) ערוך לרוח העת החדשה וללחום נגד כל מנהג משחת בקהלת תונס. מפני המלשינים לא האריך המ"ע יותר ממ' חרשים. י"ג ניסן תרמ"ז הו"ל חוברת ראשונה ממכ"ע חדש שאין בו פוליטיק בשם „נג'מת אל צבח“ (הילל בן שחר). בו הדפוס: א) קצור קורות היהודים מוזמן החשמונאים עד החיכין, בו הוכיח כי האחרות היא החיים להאימה והמות הוא הפרוד, וקרא שם הספר „אל-תוארך אל-איסראיליאי“; ב) כתובת אה"ק, חלקי הארץ וכל גבוליה לפנים והיום, קורותיה וקורות הקולוניות שנוסדו בה עתה וכו' בשם „ארץ הצבי“. ג) ספר לתורת הבריאות בשם „מסאב אל-חיה“ (נתיבות החיים); ד) ספר משלים ודאמרי אינשי וספורים קמנים; ה) ספור מחיי לאומנו בארץ ספרד בשם „אל-צדק אנא“ (הצדק הוא המציל).

ספני מעוט תוככים במכ"ע הוא לא האריך יותר טחמשה הדישים. תרמ"ח סרה פקודת המלכות בארצו לתת כסף ערבון למ"ע, ויחל ה' פלאח להו"ל מכ"ע שבועי בשם „אל-מתרג'ם“ (המתרגם). בהאסיף החמישי נדפס ממנו מאמר ע"ד

שהיהודים נאחזו בארץ עוד קודם חרבן בית ראשון עד היום הזה".

בשנה שלאחריה (1873) הדפיס בלעמבערג ספרו השני: "קורות היהודים ברומניה מימי מלך שטעפאן הששי (1525) עד מלכות קארל הראשון (1873). הכנית הספרים האלה הוציא בקצר מלים בלשון אשכנז "מוכרת ציון" (בוקארעשט 1877), עם הוספות דברים חדשים ובראשו קצות דברי ימי חייו. — 1886 הו"ל ספר-עם רומנית בשם "הקוסס, או תחבולות הקוסמים והמנחשים ותרמיתם מראשית הגלותם עד היום הזה" (קראיאווה). בכ"י עמו ספר "הסבלנות הדתית ברומניה"; נמצא בידי הר"ר נאטער).

ר' יוסף ליב פעטוחאווסקי.

Josef L. Petuchowski,
in Halberstadt.

נולד ביום י"ב כסלו בעיר נאוויגא-ראד סג'רש עיר ווילנא. למד גמרא תנ"ך ודקדוק בדרך מלמד בוויילנא, ובשנת ה'א"א לחייו בא לישיבת ר' מיילא ולמד שם שנים אחדות. אח"כ נתנו אביו לסופר סת"ם כי ידע לכתוב בכתב מראבע יפה. בעתות הפנאי ממלאכתו הגה בספרי משכילי ווילנא ובספרי ידיעות הטבע מאת החכמים בדורנו. בשנת תרכ"ט הלך לעיר אלחונא באשכנז ועסק במלאכתו, ואח"כ נתנה על שכמו משמרת אחד מפקידי העדה. שם רכש לו ידיעת שפה אשכנז וישתלם גם בפדעים ויחל לכתוב ולהעתיק מאמרים בידיעות הטבע שנדפסו בהמניד 72—1870, גם להלבנון שלח מאמרים ומכתבים והעתיק לו שני הספורים של ד"ר לעהמאן, סאור הגולה, גראף או יהודי, (הלבנון 1872). באחרית הרל"ב נתקבל לסופר סת"ם ומוהל מומחה בעיר האלבער-שטאדט וגם מעירו זאת לא חדל לשלוח מאמרים להמניד, להלבנון ולהצפירה

יהודי טוניס, עוד הדפיס שני לוחות השנה ובהם ענינים מקורא הדורות.

ר' יעקב פסנתיר ביאסטי.

Jacob Psanter, in Jassy (Rumänien).

נולד בשנת תק"פ ביום הראשון לחג השבועות (6 יוני 1820) בעיר באמושאני ברומניה. אביו ר' זעליג שחיה ימים רבים למליץ לציר צרפת אשר ביאסטי, מת במגפה בשנת תקצ"א, ובצוק העתים יצאה משפחת הנער מעיר מולדתה ותשב ביאסטי. שם הובא אל בית ת"ת ששם למד מעט תורת ה' בשפה בלולה. אח"כ החל ללמוד בעצמו את השפה העברית והרומינית בכתבה הישן. במלאת לו י"ג שנה החל ללמוד לפרוט עליו נבל ויעש חיל במלאכתו. אחרי כן התחבר אל קהל נוגנים צוענים ויהי להם לראש וישוט עמם בכל ארץ רומניה ובתוגרמה. שם למד לדבר בשפת התוגרמים ובשורנו כנגינה פתח לפניו כל השערים ויתיצב לפני מרום עם הארץ ורבי המלוכה. בשמעו תמיד מפייהם חרפת עמו כי גרים גרורים הם ברומיניה, פליטי הארצות הקרובות אליה, באה מחשבה בלבו להתחקות ולהראות גלוי לכל כי היהודים נושבו מקדם קדמתה בארץ ההיא, ולתכלית זאת אסף משך חמש שנים כתבים והעודות שונות המפיצות אור על דברי ימי היהודים ברומיניה בדורות ראשונים, בשנת תרכ"ט עבר ברומניה ובטאלדי לארכן ולרחבן ויאסוף ספי הזקנים וזכרונות קדומים, ויחפר בידיו את המצבות העתיקות לקרוא את הכתוב עליהן ויאסוף חמר רב, ובשנת 1872 הדפיס ביאסטי בלשון יהודית-המדוברת ספרו: "דברי הימים לארצות רומניה, חלק א', כולל הקורות את הארצות האל שש מאות שנה קודם חשבון הנוצרים וכמה מאות שנה אח"כ וכל הגעאגראפיע של הארצות האל ומראה ג"כ באותות ובמופתים

היהודים בשם Jeden z szarego tłumu. עתה כותב ספור גדול בשני חלקים בשם „מרוע“ (Dlaczego). מחיתו ימצא בהיותו אמן ומחנך לילדים.

ה' הערמאן פעלרשטיין

Hermann Feldstein, in Lemberg.

נולד בלעמבערג 29 נאו' 1862. גמר חק למודיו כבימ"ד הפאָליטעכניקי ויהי לראש ומנהל באחד בתי החרשת באשכנז. 1882 היה בין מיסדי חברת „אגודת אחים" ונבחר לסופרה ומוכירה. אפריל 1887 היה לעורך מב"ע Ojczyzna, ועל שמו הוא יו"ל עד היום, וכל המאמרים הראשים שלו המה. 1885 כתב מאמר על התיחסות המעכניק אל המסחר, וביהמ"ד הפאָליטעכניקי חלק לו פרס על זה. גם נדפסו מכתביו במב"ע „איוראעלימא" בווארשא.

ר' ברוך דר' פעלזענטהאל

Dr. B. Felsenthal, in Chicago.

נולד ביום ג' מ' לחדש טבת תקפ"ב (2 יאנואר 1822) בכפר מינכוויילער במדינת רהיינפאלץ. למד בילדותו בביה"ס לנערי בני" במקום מולדתו ואח"כ הביאו אביו ר' שמעון לעיר קאיעערז לויטערן, ואחר איוה שנים נסע לעיר מינכען ויוסף שם לשמוע בלמודים חצונים, ויחד עם זה שקד בספרי חז"ל. בימים ההם קוה כי שרי מלכות ביערן ישימו עליו אחת מן המשרות אשר בממלכה, אבל תוחלתו נכונה, כי עת הזכות לישראל טרם הגיעה או, וילך לן אל אמעריקא ארץ החפש. תרי"ד בא לארץ החדשה, ובהמשך הימים נקרא להיות לרב ומורה ב"עדת סיני" בעיר שיקאגא ואחר איוה שנים ב"עדת ציון" בעיר ההיא, ויותר מכ"ד שנים עמד במשמרתו זאת. — מלבד מאמרים רבים במבכה"ע אשר לבני" בארץ ההיא הו"ל : א) קול קורא במדבר, איבער יודישע רעפארם" (ע"ד התקונים ברה)

ובהרף תר"ם ותרמ"א בלכת בעל הלבנון לרוסיא מלא הוא מקומו ויכתב בכל שבוע „דברי הימים" ושאר מאמרים, גם העתיק את הפרקים האחרונים מן הספור ר' יולמן מראססהיים. —

ווירהעלם פעלרמאן.

Wilhelm Feldmann, in Lemberg.

נולד בעיר זבאראש Zbaraż (בנא-ליציה) ביום 8 אפריל 68 1. עד שנתו ח"ב למד בחרר, אח"כ שלחו אביו ללמוד בביה"ס לעם, שעמד תחת הנהגת הכהנים הברנרדינים, ויחד עם זה למד עד שנתו הט"ו תלמוד אצל מלמדים גדולים, גם הגה בספרי השכלה החדשים. כנ' שנים גמר חק חמש מחלקות ביה"ס ומפני חסרון כים לא יכול לבוא לגימנויום וילמוד בביתו. סעפמ. 1883 דרש בביהכ"נ בעירו דרוש להגינת יובל מאתים שנה מאז הציל סאביעסקי את וויען מיד התוגרמים. ואכן הפנה לדושתו היה רעיון האסימילציה, וכאשר בא לידו אח"כ מב"ע הלבובי Ojczyzna הדובר גם הוא בקוה ההתערבות ואהבת הפולנים, בא נו החפץ לנסוע ללבוב. מב"ע הנ"ל הדפיס את מאמרו „קול קורא במדבר", ובהחדש מארץ 1884 בא 5. ללבוב, שם קרא והגה חרבה בספרי מדע, ויקח עם סופר בידו לכתוב מאמרים. „שאלת היהודים והפועלים" משבו לבנו ביחוד וירבה לכתוב כזה במב"ע הנ"ל, באיוראעלימא הו"ל בווארשא ובמב"ע לפועלים. במשך הזמן מצא לו מסלות גם למב"ע היוטיים הגדולים באוסטריא. 1886 ערך מב"ע Ojczyzna וכתב כמעט כל המאמרים שבאו בו, גם כתב בהאיוראעליש הלבובי ספור „תולדות ימי אחד מרבים". בחוברת ו' מסכ"ע Przegl. Spolecz. (1887) נדפס טמני מכתב ארוך ע"ד שאלת היהודים. בשנת 1888 י"ל בווארשא ספורו Piękną Żydówką ובמב"ע Ojczyzna נדפס ספורו מחיי

ושם למד גם באוניווערז' פילוסופיא ולשונות הקדם. 1857 קבעו מורי הסימינריום פרס לתלמיד שיפתור שאלה שהציעו בדבר פירוש הרמב"ן על התורה, ויפתר הוא השאלה ונדפסו דבריו במכתב החדשי של פראנקל. 30 מארץ 1859 עמרתו האוניווער' בתאר, דוקטור פילוסופיא" על המשא שנשא בדבר תרגום הסורי על התורה (פשימא). 1862 כלה למודיו בכימיה וקבל מרבו ר"ז פראנקל סמיכת רבנות. מהר אח"כ נקרא לרב ומטיף בפוזנא, ואחרי מ' שנים, ערב שבועות תרל"א, בא למינבען בתור רב ראשי, ויהי שם עד היום. כתביו:

א) איבער דען גייסט דעם קאממענטארס דעם ר' משה בן נחמן (פראנקלס מאנאטס" שריפט 1857 VII ונוספות 1860 IX).

ב) Meletemata Peschittoniana דיססער-טאציאן, ברעסלוי, 1859. ג) דיא יוד. האַכטייט אין נאכביבלישער צייט (ממכ"ח של פראנקל ש"מ לייפציג 1860); ד) דיא לייכענפֿייערליכקייט אים נאכביבלישען יודענמיהמע, ברעסלוי, 1861 (שני האחרונים נעתקו לאנגלית במ"ע Hebrew Characterist, ניוארק 1875); ה) ר' שלמה בן אברהם בן אדרת (הרשב"א), ויין לעבען אונד זיינע שריפטען נעכסט האנדשריפטליכען ביילאגען. ברעסלוי 1863.

ו) געשיכטע דער יודען אין פאוען, 1865.

ז) אורקונדען צור געשיכטע דער, ועד ג' או ד' ארצות" אין פאלען (מכ"ח של פראנקל XVI 1867). ח) איבער דאס ראבבינישע לעקסיקאן כתר כהונה לרוד כהן דו לארא (ברעסלוי 1868). ט) עטימאָלאָגישע שמודיען צור קונדע דער ראבבינישען שפראך- אונד אלטערטהומסקונדע, ברעסלוי 1870.

י) צור ראבבינישען שפראך-אונד זאגענקונדע, ראבבינישע אנדוה אין 1001 נאכט, שם 1873. יא) סדרש צום סהראָן אונד צירקום דעם קאָניגס שלמה, מכ"י במינבען (מכ"ח XXI 1872). יב) דיא אין איינער מינבענער האנדשריפט אויפֿ-געפֿונדענע ערשטע לאטיינישע איבער-

יודישעם שולוועזען אין אמעריקא" (ע"ד בתה"ס לילדי בני" באמעריקא), 1866; ג) A Practical Crammar of the Hebrew Language (דקדוק ל"ע כתוב אנגלית) 1868; ד) קריטיק דעם מיססיאָסוועזענס (דברי ריבות נגד המסיתים) 1869; ה) צור פּראָזעלימענ-פּראַגע אים יודענמיהום (חקירה אם טוב לקבל גרים בישראל אם אינם נמולים), 1878; ו) ס' "למען ילמדו", 1881 (ספר הקריאה בלשון עברית).

ר' שמואל צבי פעלטיין

Samuel H. Peltin, Red. d. Israelita in Warschau. Twarda 27.

נולד בעיר מאריאמפּאָל (פלך סובאלק) בירח מאי 1831. שם נהחנך ולמד תורה השגחה אביו תורה וחכמה מפי מורים מומחים. עוד בימי נעוריו חבר ספר, דקדוק לשון פולאנית' למען בניו. בשנת 1855 קבע מושבו בווארשא, ובשנת 1865 החל להו"ל בכל שבוע מכ"ע ליהודים בשפת פולאנית בשם Izraelita המופיע עד היום. הרפ"ס ג"כ כמה מחברות בעניני היהדות, גם אסף ספורים מחיי היהודים, מלבד ספורים רבים שהעתיק מאת קאמפערט ואחרים וחקירות מדעיות ועוד שנדפסו באיוראעליטא בומנים שונים. בין כתביו יודו נמצא גם ס' אריגינאללי "Historia Żydów" (תולדות היהודים) בשפת פולאנית.

ר' פּרַיִן סבונה דר' יאָזעף פּערלעס

Dr. Josef Perles, in München.

נולד ביום ה' כסלו תקצ"ו (26 נאו' 1835) בעיר באַיאָ באונגאָרן. אביו ר' ברוך אשר פּערלעס, שהיה תלמיד מובהק להג' בעל "חתם סופר" למדו עד שנת ה"ט ש"ס ופוסקים, הנ"ך וספרי חקירה, ובאותו זמן בקר גם את הגיטנויוס בעירו. 1855 שלחו אביו לביטרה"ר שנוסד אז בברעסלוי

ספריו בשיר, דון יואן ד' אוישמריה" וקאלאמבא" וישא חן לפני מלך סארדיניען, ויושבי גינובא הרימוהו למעלת אורח הארץ וגם עיר מולדתו נתנה לו משפט אורח. בעת ההיא השלים למודיו בחכמת הרפואה ויכו ב בלשון רומי מאמר ע"ד כח המדמה באדם. 1838 נבחר מראשי עדת בני בוויען להיות סופר ומוזכר לעדה, ועד עתה הוא מוזכר ושוטר הכתבים העתיקים של העדה. בעת עליית הדם בדמשק כתב את שירו "ראחעל, איין ביבלישעס געדיכט" (וויען 1842 ועוד בכמה מהדורות ונתק לעברית ע"י ר"מ שמערן ושנית ע"י רמה"ל בספר ברכות הורים, וויען תרכ"ו). 1854 הו"ל, צור געשיכטע דער יודען אין וויען. 1855 — אינשריפמען דעס אלמען יודישע פריערדהפֿס אין וויען, וספר "לבנון, איין פֿאָעמיש פאמיליענבוך" (נדפס בכמה מהדורות). 1856 נדפס, נאך דער צער-שמאָרונג. עבראָישע עלעניען" (בסופו העתקתו ללה"ק מאת לעטמערס בשם נגינות ישראל אחרי החרבן). תרמ"ז הלך למסעיו באה"ק בפקודת הגבירה לעמעל, ויכוּן בירושלים ב"ס לנערים עניים, ויעבר במצרים ובארץ יון וסוריא וכל מראה עיניו כתב בספריו, המה: "נאך יערזואלעס" ב' חלקים (לייפציג 1858. נעתק כלו ל"א אנגליא, ומקצתו לצרפתית, אימליאנית והולנדית, ולעברית בשם ירושלימה ע"י ר"מ שמערן וויען 1860). אויס עגיפטען, ח"ג וויען 1860, לעברית ע"י אב"ג בשם מצרימה" 1861 וויען). 1862 הו"ל, דער פרימאטאָר געדיכט אין ויעבען געזאָנגען" (פראג 1862 לעברית ע"י לעטמערס בשם, נשיא בישראל וויען תרכ"ב), וע"י ר"י פישער בשם ראש העדה. עוד הו"ל ס' דוד בערנהארד פראנקל, ביאגראפיה נעכטס פֿאַרטעמ אונד דענקמאל 1862 (וויען). "אהנענבילדער, געדיכטע לייפציג 1864, לעברית מאת מה"ל בשם ברכות הורים וויען 1866). דאס בלינדענע אינסטיטוט אויף דער האָהען ווארטע ביי וויען" (ע"ד בית החנוך לעורים אשר הי

זעמזונג דעס מורה נבוכים, ברעסלוי 1875. (ג) איינע נייערשלאָססענע קוועללע איבער אוריאל אקוסטא (מאנאטשריפֿט 1877). (ד) מאמר על כ"י ערוגת הבשם לאברהם בן עזריאל (כנ"ל). (מו) תשובה שהשיב מאיש קאלו (קלוניםמוס בן קלוניםמוס) או הפילוסוף אנדונפוש אבן כספי, מכ"י מינכען עם הקדמה בל"א (מינכען תר"ל). (נו) Etudes thalmutiques במכ"ע Revue des études Juives III פאריז 1881. (ז) ביי-מראַגע צור געשיכטע דער העברעאישען אונד אראמאָישען שמודיען, מינכען 1884 Les savants juifs à Florence (ח) à l'Époque de Laurent de Médicis. במ"ע XII R. d. ét. j. פאריז 1886. (ט) די בערנער האנדשריפט דעס ערוך הקצר, בספר היובל של גראַמץ, ברעסלוי 1887. מלבד כמה מאמרים קטנים וחקירות דר"ות שנדפסו ממנו בזמנים שונים.

ר' אברהם אליעזר בר' יהודה, מכונה לודוויג אוגוסט פראנקל

Ludwig August Frankl, in Wien.

נולד מ' שבט תק"ע (10 פעבר' 1810) בעיר מצער הראסט (בעהמען). בנעוריו למד תורה וכה"ק, לשון אשכנז וביהם כבה"ס בעירו. כפראג למד למודי הגימנוזיום ושפות יון ורומי, והרה"ג זכריה פראנקל הורהו דקרוק לה"ק וחכמת ישראל, ואחר בקר את בימ"ד הגבוה וילמד למודי הפילוסופיא. משם בא לוויען ללמוד חכמת הרפואה. תקצ"ב (1832) הו"ל ס' שירים בל"א בשבח קיסרי אוסטריא ונתחבר מיוורש העצר במטבעת זהב גדולה, וכוז גם מווילהעלס IV מלך פרויסען. השר האסטער פורגשמאל חוקר בלשונות הקדם קרבו ויאהבו, ומאתו היתה נסבה כי שם פראנקל לבו לדרכי בני מורח ויו"ל ספר, זאנען אויס דעם טאָרגענלאַנדע" (לייפציג 1834. אחדים משירים אלה נעתקו ע"י רמה"ל במחברת נגינות ישראל, וויען תרמ"ו). אח"כ נדפסו

aus Oesterreich 1883. — 10) Mein Franz 1883. — 11) Der Präsident 1884. בשנת 1887 (1 נאוה) בא לשבת בעיר ברלין והוא עורך עתה את ספר"ע „דייטשע דיכטונג". האדוקים באוסטריא הוציאו עליו שם כי המיר דתו, אך זה ללא אמת, כי הוא נאמן עם עמנו ודתנו.

ר' נחמן פראנקל ביאסמי.

N. Fränkel, in Jassy (Rumänien).

נולד י"ז שבט תקצ"ג (1833) בעיר בראדי. בדרך החנוך הנהוג אז בנאליציה נתהגך גם הוא וילמד עד שנת מ"ו אך הלמוד ופוסקים. אח"כ החל להגות גם בלמודי חל, בספרות העברית החדשה ובספרי החקירה הדתית, גם למד לשון אשכנז וצרפת ויהנה בפילוסופיא של קאנט. בשנת 1863 היה אחד ממיסדי האגודה „דורשי לשון עבר" בבראדי ונתן להם לקח מדי שבת בשבתו ע"ד הפילוסופיא של קאנט. בשנה ההיא הלך ללייפציג להכנס לבית האוניווערו, אך משם נקרא ליאסמי להיות למורה ש"ע בביה"ם שיסדר ר' יונה ביק וישא משמרתו עד שנת 1876. אז נקרא לבראילא ויהי מורה בביה"ם שיסדה שם חברה „ציון" אשר בבוקארעשט. 1881 שב ליאסמי והו"ל מכ"ע „נייע יודי-שע צייטונג" עד שנת 1884, שאז העתיק מושבו לכאטושאני, והו"ל שם מכ"ע „ניי-צייט" במשך שנה אחת ואח"כ שב ליאסמי ויהי מורה בביה"ם לעדה עד היום.

כמ"ע „העברי" (1866) נרפס מאמרו הגדול: שיטת שפינוזה ודת היהודים המקובלים. בשנת 1871 הו"ל חלק ראשון מהעתקת הס' דון קישוט בשם „אבינועם הגלילי", והח' השני נמצא אתו בכ"י, גם נמצא אצלו בכתובים ספר ע"ד הפילוסופיא החדשה של קאנט, יכיל כמ"ו גליונות. בעת המלחמה (1876-7) היה עוזר תמיד למ"ע Pester Lloyd והרבה לכתוב כמ"ע האשכנזי „רומענישע פאסט" ; גם

פראנקל הוא מיסרו ועומד בראשו, וזיען 1873, טראנישע קאניגע. עפישע נעריכטע" (וויען 1876). „געזאממעלמע פאעמישע ווערקע", ג"ח (1880). מלבד המון שירים ומאמרים יקרים שאינם נוגעים לישראל, פעליעמאנים כנפ"פ ועוד, והיה ימים מעמים ראש חברה אוהבי חכמת הניגון והיופי באוסטריא, והו"ל מכ"ע לעניני חכמה ומלאכת מחשבת.

ה' קארל עמיל פראנצאז בברלין.

Karl Emil Franzos, in Berlin.

נולד ביום 25 אקטאבער 1848 בפאדאליען סמוך לנבול אוסטריא. אביו היה רופא הגליל בעיר Chorkow בנאליציה. בין פולנים רוטהענים ויהודים חסידים נתגדל הנער בהשגחת אביו ע"פ החנוך הנהוג בין האשכנזים וימע בלבו אהבה להאשכנזים, לספרותם ולדרכי חייהם. שם בקר את ביה"ם שהיה תחת השגחת הכהנים הראמיניקאנים, ומשם שלחהו אביו אל הגימנסיום האשכנזי בעיר משער-נאוויטץ בבוקאווינא. בהיותו בן י"ד מת עליו אביו והוכרח לראונ בעצמו בעד לחם חקו. משנת 67 עד 71 בקר את האוני-וורטיטט בוויען וילמוד תורת המשפטים, אבל בנשיתו להספרות ובדעתו כי היהודי לא יכול לקבל משרה מהממשלה, החל לעבוד בתור סופר למכ"ע רבים, ומשנה 72 עד 76 סבב ארצות רבות, וכאשר שב מטסעז בא לוויען וישב שם. כמסך השנים עד 1884 הו"ל ספרים אלה:

- 1) Aus Halb-Asien (Kulturbilder)
- 2) Die Juden von Barnow 1876.
- 3) Von Don zur Dunau (Neue Kulturbilder) 1877 (ספורים שונים)
- 4) Junge Liebe 1879.
- 5) Moschko von Parma 1880,
- 6) Die Hexe 1880.
- 7) Stille Geschichten 1880.
- 8) Ein Kampf ums Recht 1880.
- 9) Deutsches Dichterbuch 1882.

גם הו"ל כמשך ב' שנים, פעם בשבוע, מכ"ע לספורים ומסעות וידיעות הטבע בשם "איל סול", ואח"כ בשם "איל אמינו דילה פאמיליה" משך חמש שנים. ע"י מאמריו נגד מפעלות רבני העדה ומנהיגיה והרב הראשי נאליץ בשנה הזאת מטעם הממשלה לעזוב את בית מערכת המיליגראף. ובהשהדלות איזה מאוהביו השיג רשיון מהממשלה להו"ל על חשבוננו אחת בשבוע מכ"ע "איל אינסטרומור" הנועד תק לספורים וידיעות הטבע.

ר' אברהם שלום פריעדבערג
(הר-שלום, ה"ש)

A. S. Friedberg, Warschau, Miła 4

נדפסו ממנו מאמרים ספרותיים בספר השנתי ליהודים הו"ל בנוקארעשט ע"י שווארצעפלד ועוד במכ"ע שונים.

ר' משה מרדכי פראם
(אי"ש יהודי ספרא).

M. Pros, in Warschau.

נולד ז' אדר תר"ך בעיר ראטאנאווא פלך מינסק. למד בהישיבה בעירו. בשנת תרל"ו החל לכתוב מאמרים בהקול. תרמ"א בא לשבת לווארשא וכתב פעליטונים רבים בהצפירה בשם "אור וצללים".

ר' דוב אריה פרידמאן.

B. Friedmann, i Warschau.

נולד ט"ז חשון תר"ה בעיר סובאלק. בשנת 1870 הו"ל ספרו "יהם המדות": 1873 ה"ל ס' "תורת הבוכהאלטינג", בשנת 1878 ספרו "שומר ישראל". בשנת 79—קראו תקרא". בשנת 1880—נצח ישראל". בשנת תרע"ס "עמק שוש" ו"תורת הלשון". לכד מאמריו במכ"ע שונים.

ר' דוד פריסקו

David Fresco, in Constantinopol.

נולד בקונסטנטינופול ביום הכפורים תרי"ד. עד שנתו הי"א למד בת"ת וישיבות הנ"ך ותלמוד בסדר הישן. בן י"ב נתנהו הוריו אצל סוחר, אך הוא מאן במסחר, וישקוד בלה"ק ובשפת תוגרמית וצרפתית. בן כ' שנה היה לעורך ומנהל מכ"ע "איל נאסיונאל"*) (נוסד ע"י השר יחוקאל איפינדי נכאי נ"ע) בלשון יהודית-איס-פניולית, ובתקופת י"ד שנים אשר הוציאו לאור הדפים בו ספרים וספורים ודברי הפץ מספרות ישראל החדשה וקורותיו למען אחיו הספרדים אשר לא יבינו בלה"ק.

*) אשר אחרי איזה שנים שנה את שמו לשם "איל מיליגראף".

נולד ביום ג' י"ח מרחשון הקצ"ט בעיר גראדנא. למד תורה אצל מלמדים מובהקים ויעש לו שם כאחד העלויים ובהיותו לבר מצוה (והוא יתום מאביו בעת ההיא) השמיע דרשה בפלפולא הריפתא אשר ערך לו ע"פ מלמדו השנין ר' יעקב שלום'ס, ועוד ביום ההוא גלה דעתו לאמו ואפיטרופסיו כי השקה נפשו במלאכת יד ויבחר לו אומנות מתקני מורי שעות, ויהי לו היום למלאכה והלילה ללמודי התורה עם אחד הבחורים העניים שהיה לו לחבר. בשנת תרי"ד נסע לעיר בריסק, להשתלם שם במלאכתו אצל אחד האומנים המפורסמים אך שם לא הרגיע וירחיק נדוד לדרום רוסיא, ויתגורר בבאלטא ובוהאפולי ויעש כשנתים ימים בקישינוב. עוד בילדותו החלה רוח המליצה לפעמו ובטרם ידע היטב פירוש המלות בלה"ק כבר מצאה ידו לכתוב בשפה ברורה ונעימה, אך בימי טסעו הוסיף עשות חיל ובשבתו בקישינוב בימי מלחמת קרים הודיע לפעמים חרשות במכתביו אשר כתב לביתו; המכתבים נקראו בקהל נמונים והם עשו לו שם בעירו. בשנת תרי"ח שב לביתו וישא לו אשה מבנות עירו, בת יחידה

הרמ"ח היה לעורך ומסדר ס' „האשכול“ והרכה ערכים באו בו ממנו. בח' כסלו תרמ"ט נתמנה למבקר ספרי ישראל מטעם"מ בווארשא.

א

ר' מאיר פריעדמַן (מאיר איש שלום)

Meyer Friedmann, Bibliothekar u.
Lector am Bet-ha-Midrash zu
Wien.

נולד ביום ד' הטו"ז תקצ"א בכפרו האראסטי מחוז קאשוי באונגארן. בהיותו בן ו' החל ללמוד נטרא, אך מהר נתדלדלו הוריו, והיה משולח ונעזב בין ילדי האכרים. בן ט' חמלה עליו אחות אביו ותקחהו אליה לכפר באַדאָלאַ, שם למד כמה מסכתות וחלק גדול מאו"ח ויו"ד, ובהיותו בן י"ב הלך ללמוד בישיבות שונות וישא מחסור וכפן, ובן י"ד בא לישיבת ש"ב ר' מאיר א"ש בעיר אונוגואר וישב שם ג' שנים וידבק בהסידות ומסותרי הקבלה, גם הגה במדרשים ואגדות ובפירושי הרמב"ם. בן י"ז החל ללמוד תנ"ך עם תרגום הרמ"ד ולקרוא בספרים החדשים, ויעזב הישיבות ויתהלך ממקום למקום לבקש לו רב ומורה. בן עשרים בא אחרי צרות רבות לעיר מישקאָלץ ויאסף לו תלמידים ויחל ללמוד לעצמו לשון אשכנזי ומספרותה, והרבנים נתנו לו היתר הוראה. בשנת תרמ"ז נשא אשה מאחד הכפרים הקרובים, ויעבוד בשדה ובכל עבודה כאחד האכרים. אך מהרה מתה אשתו, אז עזב את ארצו, ובשנת תרי"ח בא לזויען וישתלם במדעים ויבקר בבית האוניווערו. גם יסד (תרכ"ב) חברת בהורים שוקדים על הבית ההוא ומתעתדים גם לרבנות. תרכ"ד נתמנה למורה ב"בית המדרש" שיסד באותה שנה הדרשן ר"א יעליניעק, והו"ל המדרש „ספרי דבי רב עם הוספות מאיר עין“. תר"ל הו"ל „המכילתא עם תוספות מאיר עין“ עם מבוא גדול. תר"ם הו"ל „מדרש פסיקתא רבתי ע

לאבותיה אשר נתנו להונג עשר שנים מוונות על שלחנם. שנה אחת עסק שם באומנותו, ובראותו כי המלאכה לא תחיה את בעליה השליכה אחרי גו וידבק בהשכלה ויוסף עשות חיל בלה"ק, ובשנת תר"ך כבר בא בדברים עם הסופר אברהם מאפו נ"ע ונפשותיהם נקשרו יחד באהבה רבה (עשרה ממכתבי מאפו אליו נדפסו ב„שבת סופר“ לה' דאליצקי ויחרם שמורים עמו יחד עם מכתביו הרבים אשר עוד לא ראו אור). בין כה וכה למד מעצמו שפות אשכנז ורוסיא ויהי אח"כ למורה מצוין בבתי עשירי עירו. בשנת תר"ל שם גם אל המסחר פניו. בשנת תרל"ו הדפיס בווארשא ס' „עמק הארוים“— ספור מראשית דרכי האינקוויזיציא בספרד, בעקבות העבריה מים נראס אנגילאר. המהומות שהיו בשנת 1881, 1882 הרגיזוהו והפריעוהו ממעשיו עד כי נהרס ממצבו. בראשית שנת 1883 נקרא מאת המו"ל את „המליץ“ להיות לו לעורך ראשי במכתבו העתי, ויעש שם שלש שנים. מלבד מאמריו הרבים אשר כתב בהמליץ הכי נודעו בעת ההיא פוליוטוניו, מעניני דיומא" אשר חתם בשם ה"ש ומאמרו „ירושלים“ שנדפס בהמצפה" חוברת א'. מראשית 1886 עד חג הפסח תרמ"ז היה עורך „הצפירה“. בשנת תרמ"ז נדפס בהצפירה ואח"כ בספר מיוחד ספור „הרב להושיע“ העתקת הספור האשכנזי, דער ראבבי פֿאן ליעגניטץ" מאת ד"ר זאסמער. להאסף שנה ב' (תרמ"ו) העתיק „מספרות העמים“, ו' ספורים החומים באות F; להנ"ל לשנה ד' (תרמ"ח) וה' (תרמ"ט) העתיק ס' „הספרדים“ מאת ד"ר קייזערלינג. גם לקח חלק בהעתקת ס' „תולדות ספרות ישראל“ של הד"ר ג' קארפעלעס (חוברת א' וקצת מחוב' ב'). להמאסף „בן עמי“ העתיק חלק ח' מספר גד"י של גראַטץ; להמאסף „כנסת ישראל“ (תרמ"ו) העתיק מאמר „ר' יהודה הלוי“ מאת ה' הרכבי וספור „ער ובהלות“ מאת ל. לעזאנרא. בשנת

הרבה פעמים לשבת בסוד יועצי העיר ולחסנות בין פרנסי הקהלה. בשנת 1874 כתב מאמרים רבים נגד הצורך הנאליציאני מערונאוויץ, ומחברת בשם „ערויערערונג געגען ראָהלינגס תלמוד-יודע". — בועד ראשי הקהלות בנאליציה נבחר לחות דעתו ע"ד התיסרות ביט"ד רבנים בארצו ואיך יהי משפטו. גם בהאסף רבני נאליציה ובראשם הר"ש סופר ז"ל כתב נגדם מאמרים על הפצם לעשות פירוד בין כת הישנים והחדשים.

ר' ישראל ב"ר שרגא פרענקעל.

Israel Frenkel, in Radom.

נולד בעיר ראדום ביום ט"ו אלול תרי"ג. נתגדל תחת השגחת אמו (כי מת עליו אביו) עד שנתו ה"א. אז עזב חדר תורתו ויהי גולה למקום תורה בערים שונות ובבתי מדרש שונים, ובימי בחורותיו למד מפי הראב"ד בראדום ר' שמואל מאהילעווער, ובימים ההם למד גם שפות עבר, אשכנז וצרפה. תרמ"ב כונן בעירו בית ת"ת אשר בו ילמדו נערי בני תורה ולמודי חול, ומן הוא והלאה הוא מורה בבית הת"ת ההוא גם בבית אנשים פרטים. כתב מאמרים רבים בהצפירה ורב יתר מכה"ע לישראל. גם הוציא ספר-חזיון בעילום שמו והוא פלאי. בכ"י עמו „אוצר שפת אשכנז מתורגם עברית". גם העתיק את החזיון הפולאני „אסת'רא" שנדפס בהאסף החמישי בשם „משא אסתר".

הוספות מאיר עין". תרמ"א החל להו"ל עם הראה"ו את הכית-תלמוד. ובקרב י"ל „מס' מכות עם הערות" ע"פ פקודת חכמי לשונות קדם. ונדפסו ממנו מאמרים רבים במ"ח השחר (ש"ב צד 138), ש"ג 484, ש"ד 195 ועוד). בס' ציון לזכרון עולם למזכרת הררשן סאנהיימר צד 75, בככורים תרכ"ו, בס' ירושלים ש"ב מאמר ארוך בענין גבולות א"י וסוריא, בכנס"י ובהאסף, ועוד, גם שני הספרים וכמה מאמרים בשפת אשכנז, (בהם מאמר: „די העבראָער אורשפרינגליך איין אקערבוי-טרייבענדער שמאטס" 1877; ומאמר: דער בלינדע אין דעם ביבלישען א. ראבינישען שרפֿטטהוטע, 1873).

ר' יעקב מענדל פרענקעל בלעמבערג

Emanuel Fränkel, in Lemberg.

נולד בלעמבערג סוף תשרי תר"א ולמד בילדותו גפ"ת בעין והשתלם בביתו גם בלמודי הגימנוזיום. בשנת 1861 עמד בנסיון של שמנה סדרנות הגימנוזיום וסאו עד 1866 למד תורת הפילוסופיא באוני-וורויטט בלעמבערג. גם שקד על למודי כלכלת העמים ומסחרם, ואח"כ שם אל המסחר פניו. ראשית עבודתו במספרות היו מאמרים ושירים שונים שהדפס בהמבשר והנשר ואח"כ בהערכת מ"ע אזוראעליטא לחברת „שומר ישראל" שהוא לה סגן ראש. משנת 1876 עד 1884 הו"ל מ"ע פולאני בעניני מסחר וכלכלה בשם „Economista". במשך הימים נבחר

אות צד"י

וילמוד בישיבה בכיהמ"ד. ואחר חתונתו למד תורה לנערים והיה סוכן למכ"ע שונים ולבקשת מו"ל „השחר" בא בשנת תרל"ל לווארשא להיות לסוכן כללי על השחר, גם פתח בית מסחר ספרי השכלה. תרל"ה

ר' אברהם צוקערמאן בווארשא.

A. Zuckermann, in Warschau.

נולד י"ו שבט תר"ג בעיר אשמינא (פלך ווילנא). בעודו נער בא לקאָנא

ר' אלכסנדר הלוי צעדערבוים
(אר"ו) מ"ל, המליץ

Alex. Zederbaum, Redacteur d. Hamelitz, St.-Petersburg. 3 Rotte 8.

נולד ביום ג' אלול תקע"ז בעיר ואמושמש (פולין). גדל מילדותו בין משכילי העיר ההיא, גם אביו למדהו דעת ספרות ישראל. בלובלין נשא אשה, ואף כי נשא אז עמל ויגון ומחסור, לא חדל להגות בספרים וילמוד שפת אשכנז ופולניא, ויהר ידיעות שמושיות. אחרי חמש שנים הלך (בשנת ת"ר) לאדעססא ויהי בראשונה מנהל ספרי החשבון במסחר מעשי ארג (מאנופקטור), את"כ יסר לו מסחר כמלבושים מתוקנים, גם למד עיקר מלאכת החיטים, לתאר בשרד הלקי הבגד, ובוה כלכל ביתו — משנת תר"ב והלאה היה למ"ל. עשר שנים הו"ל את המליץ ושמונה שנים את הקול מבר"ר (בשפת יהודית) באדעססא, ולרגלי האסור שאסר שר הפנים על הק"ב נסע ארו לפט"ב, ושם השיג רשיון להו"ל המליץ ומ"ע הרוסי, וייעסמניק רוסקין יעוורעיעו"ב בפט"ב, גם רשיון לכונן לו בית דפוס וזכות לשבת בעיר ההיא. בכבודות נהג אז את המכ"ע ההם עד כי נאלץ לחדול מהם, ורק אחרי חמש שנים שב המליץ לתחיה ובעוד שנה גם מכ"ע הרוסי, ראזסויעט" אשר תם לריק. בשנת 18-1 השיג רשיון חדש להו"ל בשפת יהודית מכ"ע, יודישעס פאָלקס־בלאט". ובשנת 1885 גם את ספר הירחי, המצפה" שו"ל ממנו אך חיבורות אחדות. ואלה הספרים שחבר מלבד זה: כתר כהונה" או ד"ה לכהני האמונה הישראלית ובנותיה (אדעססא). בין המצרים או יחס עצמו, ספור 1864. כנוספות להמליץ באו: קונטרס משלוח מנות (מאסף מאמרים). קהלת, ומליץ אחר מני אלף (כנ"ל).

הדפים ספרו, המתחם" ויענטע דיא נגידה" וכתב מאמרים רבים בטכ"ע שונים.

דר' ב. צוקערמאן

Dr. B. Zuckermann, in Breslau.

מורה בבית מדרש הרבנים בברעסלא. נולד ביום ג' מרחשוון לשנת תקע"ט ויחג ביום א' מרחשוון לש"ו את יום הולדתו השבעים. הוא נמנה בין ראשי המורים בביהמ"ד הנ"ל יחד עם הרב זכריה פראנקעל ז"ל, עם הד"ר בערנאים זהר"ר גראַמץ. זה שלשים שנה הוא יושב בקתדרא בביהמ"ד ומכהן בתור משיגח על בית עקד הספרים שם. מבין ספריו הכי נכבדים: "איבער שבת-ואהרעמציקלום אונד יובל פעריאדע (נעתק גם לאנגלית על ידי הרב א. לוי), "איבער תלמודישע מינצען אונד געוויכטע", "דאס יודישע מאאסיסטעם אונד זיינע בעציעהונגען צום גריעכישען אונד ראַמישען", "דאס מאטהעמאטישע אים תלמוד", "מאטעריאליען צור ענטוויקקעלונג דער יודישען צייטערעכנונג אים תלמוד". גם כתב מאמרים רבים בספר הירחי לפראנקעל ואח"כ לגראַץ ויחבר רשימה ערוכה לספרי בית העקד המופקד החת השנתו.

ר' שמואל ליב ציטראן

S. L. Zitron, Warschau.

נולד כ"ד אייר תרכ"ב במינסק. למד בישיבת וואלאוין ג' שנים. בשנת 1876 החל לכתוב בהמגיד. ובשנת תרמ"ד הו"ל העתקתו, אם אין אני לי מי לי". תרמ"ה — "אספת ספורים", "משוק החיים". תרמ"ח הדפים ספריו, "אברהם בן יוסף" ו"יונה פתח". תרמ"ט — "אברהם מאפו וסמאלענסקין" מאמר בקרת.

ר' אהרן נתן בן זאב קאמינקא

A. Kominka, 13 rue St-Sulpice,
Paris.

נולד כ' אייר תרכ"ו (5 מאי 66) בבארדיטשוב. למד שם בכ"ס לעם ומפי מורים פרטים. תר"כ שלחוהו הוריו לברלין, ולמד שם בביהמ"ד של ר' דוד צאמבאר סחבר פי' "דבר הלכה" על רי"ץ גאות, ואח"כ בקר את בימדה"ר ולמד ל' יונת ורומיה ויתר הידיעות ונכנס להמחלקה העליונה (פרימא) של הנימנוים-Gelehrten-Schule des Johanneum בהאמבורג; שם למד שנה וחצי ובכל ערב יצא אל העיר הסמוכה אלטונא ולמד שיעור גמ' בבית הראב"ד ד"ר לאב. אח"כ שב לרוסיה ויבקר בריגא את הלשכה השמינית של הנימנוים ואחר קבלו תעודת בגרות שב ברשיון שר הפנים לברלין ויוסף לבקר את בימדה"ר והאוניוורסיטט וילמוד פילוסופיא, למודי לשונות הקדם ויריעת המדינה. תרס"ז הלך לפאריו ונתקבל בביהמ"ד הנכונה ללמודי הפוליטיקא, וילמוד גם מיאולוגיה ולשונות הקדם. בדיותו עוד באשכנז כתב מאמרים ושירים במכ"ע אשכנזים או עברים בלי שמו או כחתימת "אבנו". בכנ"י ספר שני נדפס מאמרו "סבוא לשירת היונים" והעתקת האיליאדה. תרס"ח הו"ל כפאריו ספר "אספת שירים", ונדפסו ממנו כמה מאמרים בהצפירה והמליץ בחקירת הלשון וברשימת ספרים.

ר' יהודה ליב דר' קאנטאר

Dr. L. Kantor, in Petersburg.

נולד בוילנא בשנת תר"ח. למד בישיבות ואח"כ בא ללשכה הששית של בימדה"ר הרבנים שהיה בעיר ההיא, משם הלך לזימטיר ואחריו שנה ללמודיו השיג

ר' יוסף יצחק דר' קאבאק

Dr. Joseph Kobak in Lemdberg.

נולד בלעמבערג (באליציא) י"ד אלול תק"צ (1830). עד שנת המ"ו לחייו למד ש"ס ופוסקים אצל מלמדים ועם חברים בביהמ"ד, ומשם פנה ללמוד מלאכה ועוסק במלאכת מורה-שעות זמן לא כביר, ולמען קנות לו חפשה מעבודת הצבא עזב את המלאכה וישקוד על למודו הנימנוים, ואחרי עמדו במבחן בא אל בית האוניוורסיטט וילמוד תורת הפילוסופיא וידיעת לשונות, וכפעם כפעם בקר גם את ביהמ"ד וילמוד גפ"ת וספרי חכמת ישראל ויצק מים ע"י הרה"ג שמחה נתן עלענבערג ואח"כ ע"י הרה"ג ר"ש נאמאנזאהן אב"ד דלביב. — 1856 יסד מכ"ע "ישרון" בשתי מחלקות עברית ואשכנזית, כאשר נתעטר בתואר "דר' פילוסופיא" נתקבל לראש ומנהל את בית חנוך הנערים אשר בעיר יענדרהוף בגאליציא ואח"כ בעיר ליפמא סימ מיקלאש באונגארן. בשנת תרכ"ג נתנו לו כמה רבנים היתר הוראה ואז נתמנה לרב בעיר באמבערג ויהי שם עד שנת תרס"ג, ובעת ההיא הו"ל את ה"ישרון" עד כרך מ'; ספר "גנוי נסתרות" בו נאספו העתקות מתוך כת"י עם הערות מאת חכמי זמננו, ד' חלקים (באמבערג 78—1868); פראקטישר לעהרגאנג דער העבר. שפראכע פיר שולען אויך צום זעלבסטאונטערריכט" (רקדוק לשה"ק על דרך חדש), באמב' 1868. "איין דענקשטיין", אוכרה למות לודוויג I מלך בויערן. — בשנת תרמ"ג נקרא לעיר מולדתו לעמבערג להיות מורה דת ישראל בכל שלשת הנימנוים במחלקות העליונות וגם להטיף טוסר לאסורי המלך היושבים בכלא — ג' שעות ביום. בכתובים עמו ס' זכרונות כולל תולדות חייו, גם הגהות על ד' חלקי הש"ע ועל המרדכי וגם לקורות ישראל ועוד.

תעודה (דיפלאם) של ה' מחלקות בלמודי הפדגוגיה. אח"כ הלך לברלין ולמד באוניוורסיטט תורת הרפואה והשיג תואר "דוקטור". בברלין היה עוזר להצפירה, ונס אחרי כן בחחל הצפירה להופיע בווארשא שלח לה משם מאמרים. משם בא לפמ"ב וקבל משרת מורה-דת באחד בתי הספר. שנים אחדות היה עוזר ואח"כ מו"ל שני למכה"ע Pyeckiiъ Еврейскій החדשי. מראשית שנת 1887 הו"ל מ"כ ע"מ יומי "היום". עתה הנהו מו"ל שני להמליץ.

ר' אברהם קאנסטאנטינאווסקי
A. Konstantinowski, in Odessa.

נולד מ"ו תמוז תקע"ה בעיר אומאן. שנותיו הראשונות עברו עליו בלמוד תלמוד ומפרשים, ובסתר שקד גם בלמוד התנ"ך. כבן י"ז שמו הוריו רחיים על צוארו ואחרי חתונתו החל לעסוק בעניני קבלנות ובוה עברו רב ימי חייו. בהיותו כבן שלשים למד מעצמו שפת אשכנזית, צרפתית ואיטלינית. הוא היה מסופרי המניד והמליץ הראשונים. תרמ"ב בהתעורר רעיון ישא"י עסק רא"ק הרבה בוה ויסע לפאריז ולונדון לעורר את גדולי אחינו, גם כתב בענין זה מאמרים רבים בהמניד ויתר מכה"ע לישראל.

ר' שאול יצחק דר' קאעמפף
Dr. S. I. Kaempf, Prediger und
Rabbiner in Prag (Böhmen.)

נולד בשנת 1818 בעיר ליססא בפרייסן. בקר את הגימנזיום בברלין ושם למד גם חכמת ישראל עד בואו להשלים חק למודיו בבית מורו הגאון ר' עקיבא אייגער ז"ל. בא אל האוניוורסיטט בעיר האללא ויקשב לקח מפי החכמים געזעניוס, רעדעיגער, ערדמאן וגרובער, ואחרים, וישתלם בלמוד לשונות קדם,

פילוסופיא ופדגוגיא ודה"י. 1844 קבל תאר דוקטור פלוסופיא ומאניסטר למלאכות היפות ויהי לרב בעיר מעקלענבורג סמרעליץ. 1845 נקרא למטיף כפראג. 1850 היה לראצענטם ללשונות שם באונ' ובשנת 1858 לפראָפּעסאר. 1887 כבדתהו המלכות בתואר "יועץ הממשלה" אחרי עזבו את משמרתו. (ספריו: א) תולדות רבינו עקיבא אייגער ז"ל עם מספד המרורים על מותו (ליססא 1838). ב) דיא ערשטען מאקאמען אויס דעם תחכמוני אדער דיוואן דעם חריו, נעכטס פֿאַררעדע (ברלין 1845). ג) איבער דיא בעדייטונג דעם שמודיומס דער סעמיטישען שפראכען (פראג 1850). ד) ניכט אנדאלו. זישע פֿאַעויע אנדאלווישער דיכטער אויס דעם XI, XII אונד XIII יאהרהונדערט, חלק א' פראג 1858, חלק ב' בשם "עשרה שערים מספר תחכמוני, חברו המשורר הגדול ר' יהודה אל חריו, הוגה מחדש עפי" כ"י המדויקים מאד ובתוכם כ"י משנת ה"א מנוקד עפי" דקדוק המקרא ומבואר באר היטב עם נוספות משירי גדולי משוררי ספרד והערות רבות על חיי המשוררים ההם ותולדותם" (פראג 1858). ה) "מסתיק סוד, מאמר ויכוח על דברי ריבות בישראל על אדות ספר דרכי המשנה חברו הרב ר, זכריה פראנקל, מאתי שאול יצחק קעמפף, פראג שנת "אמתיק סוד" (1861). ו) Suleiman דראמאטישעס געדיכט (1869). ז) דיא אינשריפֿט אויף דעם דענקמאל מעזאס קאָניגס פאן מואב (מאה מ' לפני ספה"ג) וואקאליזירטער אורמעקסט מיט איבערעזעצונג עז"ט אונד איינעם אנהאנג בעטרעפֿענדיג דיא גראבשריפֿט דעם סיראַנישען קאָניגס Eschmanazar (1870 פראג). ח) געשיכטע דער העבר. שפראכע אלס לעבענדע שפראכע (מאיץ 1873). ט) פּהאָניזישע עפיגראַפֿיק דער גראבשריפֿט עשמאנאזארס קאָניגס דער סיראַניער (פראג 1874). י) שיחת יצחק, הוא סידור תפלה עם תרגום אשכנזי וביאור לפרקי אבות (פראג 1874). יא) דאם

ה' מחלקות בלמודי הפדגוגיה. אח"כ הלך לברלין ולמד באוניוורסיטט תורת הרפואה והשיג תואר "דוקטור". בברלין היה עוזר להצפירה, ונס אחרי כן בחחל הצפירה להופיע בווארשא שלח לה משם מאמרים. משם בא לפמ"ב וקבל משרת מורה-דת באחד בתי הספר. שנים אחדות היה עוזר ואח"כ מו"ל שני למכה"ע Pyeckiiъ Еврейскій החדשי. מראשית שנת 1887 הו"ל מ"כ ע"מ יומי "היום". עתה הנהו מו"ל שני להמליץ.

ר' אברהם קאנסטאנטינאווסקי
A. Konstantinowski, in Odessa.

נולד מ"ו תמוז תקע"ה בעיר אומאן. שנותיו הראשונות עברו עליו בלמוד תלמוד ומפרשים, ובסתר שקד גם בלמוד התנ"ך. כבן י"ז שמו הוריו רחיים על צוארו ואחרי חתונתו החל לעסוק בעניני קבלנות ובוה עברו רב ימי חייו. בהיותו כבן שלשים למד מעצמו שפת אשכנזית, צרפתית ואיטלינית. הוא היה מסופרי המניד והמליץ הראשונים. תרמ"ב בהתעורר רעיון ישא"י עסק רא"ק הרבה בוה ויסע לפאריז ולונדון לעורר את גדולי אחינו, גם כתב בענין זה מאמרים רבים בהמניד ויתר מכה"ע לישראל.

ר' שאול יצחק דר' קאעמפף
Dr. S. I. Kaempf, Prediger und
Rabbiner in Prag (Böhmen.)

נולד בשנת 1818 בעיר ליססא בפרייסן. בקר את הגימנזיום בברלין ושם למד גם חכמת ישראל עד בואו להשלים חק למודיו בבית מורו הגאון ר' עקיבא אייגער ז"ל. בא אל האוניוורסיטט בעיר האללא ויקשב לקח מפי החכמים געזעניוס, רעדעיגער, ערדמאן וגרובער, ואחרים, וישתלם בלמוד לשונות קדם,

ביאנראפיע (שם 1888). ועוד ספרים
אחרים בספרות האשכנזית.

ר' ליב ירחמיאל קלאצקא

L. I. Klaczko, in Odessa.

נולד כ"ו סיון בשנת ת"ר בוויילנא.
הרכ"ט הו"ל ס' „ערך תפלה" בקרת
התפלה ולשונה, ערוך בשתים מערכות:
א) מערכי הלשון, על תוצאות התפלה
וקורותיה; ב) עריכת שפתים, על צחות
התפלה ופשר נוסחאות והגהות שונות.
תרל"ד הדפיס ס' „הלכה למעשה" תלמיד
שפת עבר בשפת רוסיא (ווארשא). עוד
הו"ל ס' „מקרא מפורש", וס' „תלמוד תורה"
בשפת רוסיא, וכתב מאמרים רבים בשפת
עברית ורוסית. עתה מורה באדעסא.

ר' יעקב צבי דר' קליין

Dr. Jacob Klein, in Lemberg.

נולד בלעמבערג בשנת תר"ה. עד
שנתו הי"ב למד בחדרי מלמדים, משם בא
אל ביה"ס וישקוד על למידי הגימנוס
ואח"כ למד תורת המשפטים (יורי)
באוניוורסיטט בעיר ההיא. 1868 היה בין
מימדי החברה „שומר ישראל". 1870-82
היה מעריך מכ"ע של החברה היא Israelit
וכתב בו כמה מאמרים ראשיים ומדעיים.
1882 נתמנה למורה דת ואמונה
בכת"ס האמצעים להממשלה, גם נבחר
להיות חבר למוד הכותנים את התלמידים
בכת"ס. בכ"י עמו מוכנים לפוס ספר
מכלכל דרשותיו בשפת פולאנית לנערים
ונערות מדי שבת בשבתו מעניני פרשת
השבוע, גם ס' יסודי האמונה לילדי ישרון
בשפת פולאנית.

ר' משה בר' אלחנן קלמנסאון

M. Kalmansohn, in Kiew.

נולד יום ד' ח' כסלו תקצ"ו בעיר

הקהלילער. העתקה שה'ש לל"א עם ביאור
ומבוא (פראג 1877). מלבד דרשות רבות
שנדפסו בפני עצמן ומאמרים רבים וגדולים
שבאו ממנו בסכה"ח של פראנקל, בליטבל
דעס אָריענטס, אלל"ג ציט"ג ד"ו, המגיד
ועוד. גם נדפסו ממנו שירים במכ"ע
ומאספים שונים.

דר' גוסטאו קארפעלעס כרלין

Dr. Gustaw Karpeles, in Berlin.

נולד ביום 11 נאוועמבער 1848
בעיר Eiwanzowitz (במאהרען) אשר שם
היה אביו ר' אליהו קארפעלעס רב בעת
ההיא. בעיר אָלטיטץ וניקלשבורג בקר את
הגימנאזיום, וככלותו חק למודיו בא
לברעסלוי וילמוד שנה אחת בבימ"ד
הרבנים ואח"כ למד באוניוורסיטט שם.
אחרי השיגו האר „דר' פילוסופיא" הקדיש
עתותיו לספרות, והיו בראשונה מו"ל
מכ"ע „ברעסלויער ציט"ג" ואח"כ מו"ל ספר-
העתי „וועסמערמאגנישע מאַנאטסהעפֿטע".
בשנת 1876 קבע מושבו בכרלין.

דר' ק. הנהו בכלל סופר דברי
הימים, ומשנת 1868 הציב לו למטרה
ביחוד לאסוף חמר ולכתוב תולדות חי
המשורר היינע ופרשת ספריו. הו"ל:
„היינע אונד דאס יודענטהום" (ברעסלוי
1868); „היינריך היינע" (ברלין 1870);
„לוויג באָרנע" (ליפציג 1871); „דיע
פֿרויען דער יודישען ליטעראטור" (ברלין
1871); Nikolaus Lenau (שם 1872)
„אונטער פאלמען" (שם 1873); Im Foyer
(ליפציג 1876). „היינריך היינעס
ביאָגראַפֿיע" (האמבורג 1880); „געשיכטע
דער יודישען ליטעראטור" (תולדות ספרות
ישראל. ברלין 1886, II. נעתק לשפת
עבר ע"י בית מערכת הצפירה). „קרימישע
אויסנאבע פֿאָן היינעס ווערקע" (ברלין 1887
IX). „היינע אונד זיינע צייטגענאָסען"
(ברלין 1887); „היינריך היינעס אויטא-

ר' יעקב דר' קרא פרופ' בברסלוי

Dr. J. Karo, Professor an der Universität in Breslau

בה"ג ר' חיים יוסף קרא אב"ד
בוולאצלאוועק.

נולד בעיר גנעווען (ברוכסיוו פוונא) בשנת 1858. השלים חק למודיו בבית הנימנאזיום בפוונא, וישמע בלמודים בבית המדעים בכערלין, האללא וליפיציג בחכמת הדת ודה"י וידיעות הלשוניות (בי"ח שפות לשונו תמהר לדבר צחות). אחרי שהו"ל ספרו „הריב בין בית זאמוסקי וזבאראווסקי“ הארשה לקבוע עתים למקרא בבית המדעים בענא בתור מורה פרמי (פריוואטדאצענט). בעיר הואת הו"ל את ספרו השני „דברי ימי משמר המלכות באיראפא“ ובחפצו לכתוב את ההמשך לם דברי ימי פולין של רעפעל נסע לפמ"ב לחקור ולדריש בבית עקד הספרים הקיסרי למצוא שם מקורים. שם החל לכתוב ההמשך לם ה"ג, ואחרי צאת לאור חלק ראשון, נקרא ליענא להיות שם פרופיסור יוצא מן הכלל. שם הו"ל שלשת חלקי ספרו ה"ג, ואח"כ נקרא לבי"ם המדעים בברעסלוי בתור פרופ' מוסמך. —

ר' מיכאל זלמן קראלל

Michael Kroll, Warschau.

נולד כ"ג ניסן תרי" (1850) בעיר קאליש. למד בכחרותו תורה ותלמוד, ובהיותו בן כ"ד הלך ברלינה ללמוד חכמה. בש' 1880 בא לפאריז וישמע לקח מפי הח' יוסף דרנבורג פרופ' בביהמ"ד הגבוה Ecole pratique des Hautes Etudes ומפי הפרופסורים בקאלעשו דע פראנס. בחפצו לקנות ידיעות התבל ויושיבה נסע לארצות רחוקות, ומקצת מחוינות מסעיו באה במאטרו: „ירח ימים בעיר פיזא“ (הצפירה תרל"ט), „חורף אחד בעיר ניצצא“ (זמליץ ש' הווא). מלבד אלה כתב עוד

מאהליב (ע"ג דניעפר), עתה מושבו בקיוב. כתב כמה מאמרים ומהם „ענות עני“ כולל ג' מאמרים „המשגע, התועה ומאנים“. היהודי הנודד והאמת" (בהמליץ 1885). „עשיר ורש נפגשו“ (הצפירה 1887) וספר „עשרה מאמרות לשאלת החינוך“ (תרמ"ח).

ר' דובער קעסטין

Beer Kestin, in Lodz (Rus.-Polen).

נולד ב' כסלו תקפ"ג בעיר באַדקי מחוז ביאליסטאק. בהיותו כבן י"ג שנה למד אצל הרה"ג ירוחם אלמשולער שהיה רב בעיר ההיא. בן י"ד הכניסוהו הוריו לחופה, ואחרי חתונתו עוד ישב והגה בתורה, עד כי בשנת תרי"ד נסמך להוראה מאת רבו הנ"ל ומאת ר' יעקב מאיר פרווא אב"ד דבריסק. אח"כ אחזה במסחר ירו ובאשר נהפך עליו הגלגל, וחפצו להשיג משרת רב לא עלה בידו הורה דעה ותורה לתלמידים בעיר ווארשא. שם העתיק וסדר לדפוס ספר „באור מהר"ם“ להרה"ג דובעריש מיווליש ז"ל על ס' המצות להרמב"ם (י"ל בש' תרל"א). גם העתיק וסדר ספרי שו"ת של הגאון הנ"ל, אך העתקתו היתה לשרפה מאכלת אש, ורק הכ"י הראשון שממנו העתיק נמצא ביד נכד הג' הנ"ל, ר' לייבוש מיווליש בפאריז.

חבר: א) מסע מצרים והוא מסע נאפאלעאן הראשון למצרים וכו' העתקה משפת רוסית עם הוספות והערות (ווארשא תרכ"ב). ב) בכי מסתרים, הספר על הגאון מהו"י פרווא (כנ"ל). ג) מלוכת איובל או מלחמת הנשים במדינת ביחם, העתקה מל"ר (וילנא 1866). ד) עשר גמיעות על סוגיות הש"ס ועניני אנדה (ווארשא 1868). ה) אלון בכות, הספר על הגאון דובעריש מיווליש (נרפס במ"ע הלבנון תר"ל). ו) מסע גי חיוון, העתקה מל"ר עם הערות רבות (ווארשא תרל"ו) מלבד עוד כמה מאמרים בהלבנון ועני' 4

לווילנא מת עליו אביו, ואיש אחד אמר מעיר אסמינא לקחהו לחתן לו, ובמשך השנים שהיה סמוך על שלחנו נמר את ספרו „שער הציון“, בו יצוינו כל המקומות אשר בהם ידובר מעיקרי סוגיות הש"ס בשני התלמודים בבלי וירושלמי ובמפרשיהם הראשונים אשר בעו"ה הכינותיו וחקרתיו אני צעיר התלמידים (ווילנא תרל"ו). מש' תרל"ה עד תר"ס היה גבאי ומנהל בית הת"ת באסמינא וכימים ההם בהיותו ככ"ד שנים, החל להשתלם בתנ"ך ולקראו בספרות ישראל החדשה, כי קנא בחבריו הגבאים אשר בחנו את התלמידים בתנ"ך ודקדוק והוא עמד מרחוק ולא ידע דבר אחד מדבריהם. — אחר' התמוטט מסחרו תקפתהו מחלה עזה אשר הביאתהו לדרוונעניק להתרפאות פעמים ושם נודע לאחד העשירים מכיאיסמאק אשר לקחהו אליו להיות מורה לציון (תרמ"ב), ואחרי שנתים פתח שם בי"ס לתורה ולתעודה העומד נכון עד היום. — בש' תרמ"ה כתב ספרו „דורש לציון“ והדפיסו בש' תרמ"ו. בהמליץ תרמ"ח נדפס ספרו „פרץ על פרץ“ אשר כונן נגד ההנהגה כחברת הפרוישים. —

מאמרים שונים במ"ע ובהם „כבוד חכמים ינחלו“ בהצפירה תרמ"ו. 1883 היה סופר המירי למ"ע נ. פ. פרעססע ופ"פ צמ"ג, ובכואו לתקופת הימים לוועין קבלהו הנסיך פיליפ הקאבורני (אחי המושל בבולגריא) פעמים אחרות בארמונו וירשה לו להעתיק ללי צרפת את ספורי מסעיו עם רשיונו בראשו. — שם הם' :

Voyages et chasses à travers le monde, Par Kariudo (le prince Philippe de Saxe-Cobourg). Edition française avec l'autorisation de l'auteur par M. Kroll. Vienne 1886 In 8, 175 p.

זה כשנתים ימים שב לארץ מולדתו ומתגורר כעת בווארשא.

ר' חיים יעקב קרעמער בניאיסמאק

Ch. I. Kremer in Bialystok.

נולד בש' תר"ב בעיר ווילנא, לאביב רצ"ה קרעמער שהיה מופלג בתורה וסוחר בספרים. עד שנחתו הט"ו נתגדל בוויילנא ומאו עד שנת ה"ט היה גולה למקום הורה באיישישאק ובוואלאזין. בשגבו

אות רי"ש

ר' שלמה דר' ראבין (רובין):

Dr. Salomon Rubin, Wien.

נולד אחרון של פסח תקפ"ג בעיר דאלינא (גאליציא). אבותיו היו חסידים תמימים ויחנכוהו לפי דרכם. למד בחדרים ספי דינים ומו"ץ גפ"ת ופוסקים, כי יעדוהו חוריו ומוריו להיות רב ומורה הוראה. תנ"ך למד רק מעט עם רש"י, ומלשונות הגונים לא הבין כלום עד שנת העשרים לימי חייו. לפני מלאת לו' י"ז ש' נשא אשה ואכל סוונות ג' שנים על שלחן דעתנו והוסיף לשקוד בש"ס ופוסקים, גם

עסק בפרקמטיא עד אברו את הון הנדן. אז עזב את החסידות והמטרה לרבנות וילמוד לשון וספר, תנ"ך עם כל המפרשים, דקדוק, לשון אשכנז, ויהי למשכיל. בש' 1847 הלך ללעסבערג וילמוד ב' שנים בבית מדרש המסחר (מעצנישע אקאדעמיע) והרפים הספר על אחד מחברי הבית ההוא בשם „מעדני מלך“ (לכוב 1848). אח"כ שב אל ביתו, ובבלי מצאו משרה בבית מסחר היה מורה לשעות בערים קטנות בגאליציא. בעיר זוראונא רדפוהו החסידים ואז כתב ספרו „בן אוני או מנלת סתרים“ הם העתקה מכתבי הפילוסופיא לשיללער

השחר אשר לא חדל רובין לתת בו ספריו ומאמריו עד אשר חדל להופיע. בשנה הראשונה כתב בהשחר "ספר היובלים" וס' "גאון יהודה וירושלים" מלכד מאמרים אחרים. אח"כ עזב את וויען וילך לאיטליא ויהי שם מורה ב' שנים לאיש צעיר מעיר קאירא במצרים שבא לאיטליא ללמוד חכמה. משם שב לארצו ומולדתו וכתב להשחר ספרו "מעשה בראשית של הכנעני סנחוניותן". — 1872 הלך עוד הפעם לארץ רוסיא ויהי מורה בבית פאליאקאו בטאנאנראג ארבע שנים, וכתב משם אל השחר הספרים "מנחם הבבלי" (1873), "סוד הספירות" (1874), "אבן החכמים" (1875), "אבני מלואים" (76) ומאמר "ונשלמה פרים שפתינו", וגם אל הכרמל החדשי כתב מאמרים משם, ואח"כ כשבו אל ביתו כתב להשחר ס' "מחולות המות". 1878 בא עם ביתו לגור בוויען והויל עד הנה: ס' "תהלות הכסילים" (1880), "בירומי הבשרי או קדמוניות האשורים והבבלים" (1882), "חקר אלוה עם תורת האדם (עמדיק) לשפינוזה" (1885), ואל השחר כתב ספרו "מעשה מרכבה" (1886) ומאמר "מאה ברכות" ואל המליץ מאמרים רבים (נשמות שבגוף, הצפרנים, ארץ העברים וכו') ואח"כ הויל ס' "מעשה תעתועים" (1887). 1889 הויל ס' "מסתרי העכו"ם וסוד חכמת הקבלה", ועוד בכתובים אלו: "מלכות שדי", "עץ הדעת", "פרק שירה" (נדפסו ממנו פרקים אחדים במ"ע החוזה") ועוד ענינים בהתחלה שלא השליטם המחבר, כי כשל כחו לעת זקנתו, מלכד כי הוא חלוש המוג וידוע חולי.

ר' צבי הכהן ראבינאוויץ

H. Rabinowitz, St.-Petersburg .

נולד בשנת תקצ"ב (23 פעברואר 1832) בעיר לינקאָוץ מחוז פאניוועז (פ. קאוונא). אביו ר' מאיר הכהן היה רב

(נדפס בלבוב 1951) ושלח או אל "כוכבי יצחק" (חוב' כ"ז) מאמר על הנדרפים: דרך ארץ וכו'. 1852 עזב את גאליציא וישב בעיר גאלאטץ (מאלדו) ויהי חמש שנים מנהל ספרי חשבון בבית מסחר גדול, והויל "ספר המדות" הם משלי חכמה עם הערות רבות בענינים שונים (וויען 1854), "אוריאל אקוסטא" עם מבוא גדול (שם 1856), "מורה נבוכים החדש" ב' חוברות על ספרי שפינוזה (שם 1857). בשנה ההיא שב לגליציה ויהי מנהל ב"ס ליהודים מטעם הממשלה בעיר באליחוב ה' שנים, וכתב אל מ"ע "המגיד" הרבה מאמרים בהם דברי ריבות במלחמתו עם שד"ל על אדות שפינוזה, ובנידון זה כתב מאמרים אשכנזים אל מ"ע של פיליפואהן בשם פלאי מארץ איטליא, גם כתב או הרבה מאמרים אל מ"ע הנשר ואל "כוכבי יצחק" והויל ספרו "תשובה נצחת" נגד שד"ל (לבוב 1860) ואל "הכרמל" כתב מאמר "כבוד התרנגולים אצל העמים". — 1862 הלך לרוסיא ויהי בוואהלין מורה בבית עשיר אחד ב' שנים. משם כתב אל המליץ מאמרים רבים, בהם "תולדות בן דוד", "תולדות יעקב פראנקי וכו' ושלח מאמרים אל "כוכבי יצחק" והנשר" (תולדות המהרש"א, ועוד), אל "המגיד" והמכ"ע האשכנזי "בן-חנניה" (תולדות ר"י ששפורט), הכרמל (הקשת, התמוז, ועוד), אוצר חכמה מר"י כ"ץ בלבוב (כבוד האבנים), ואל ספרו "יהודי הנצח" כתב "תולדות בית ראמהשילד", "תולדות אלבערט כהן" ועוד מאמרי דעת במכ"ע שונים, ובהצפירה מאמר "השמים והארץ". — 1865 בא לוויען בתור מורה בבית העשיר ההוא והויל ספרו האשכנזי Spinoza und Maimonides שבשבילו כתרתו האוניוורסיטט בנאָטמינגען בתאר דוקטור לפילוסופיא (וויען 1869), וכתב אל המליץ המאמר הגדול "עץ הדעת טוב ורע" ע"ד שיטת לויבניץ, ועוד מאמרים למכ"ע שונים. בימים ההם החל להופיע

(ווילנא הרל"ו). עוד נדפסו ממנו בהמליץ הרל"א יותר מעשרים מאמרים ביחוס ידיעת העברים בחכמת הטבע. בכ"ע עמו שמונה כרכים גדולים המקיפים כל חלקי חכמת הטבע ותחבונה וכו'. בשנת 1878 כתב בספר העתי Еврейская Библиотека רברים נגד דברי השטנה על היהודים של בראַפֿמאַן. 1879 החל להו"ל את המכ"ע הרוסי לעברים בשם Русский Еврей שבאו בו ממנו מאמרים ופילימונים רבים. 1884 הו"ל מכ"ע חדשי "ההשקפה העברית" (Еврейское Обзоріе) מקודש לספרות ומדעים. המכ"ח הוא הדל מהר מצאת לאור ובשנת 85 לא יסף גם הרוסקי יעווי' להופיע. בשנת 1886 יצא לאור ספרו Статистические Этюды объуклонности евреевъ отъ воинской повинности (רשימות ומספרים סטטיסטיים ע"ד השתמטות היהודים מעבודת הצבא). בספרו זה יגול מעל ראש היהודים את האשמה שהשיאו עליהם כי משתמטים הם מעבודת הצבא, ובאותות ומספרים יראה לדעת כי עוד ירבו לשלוח מקרבם לצבא בערכך לכל יתר תושבי הארץ.

ונמצאו עמו בכ"י עוד כמה מאמרים כתובים בשפת גרמניא, מלבד משפטי השכל ומכתמים המפורזים בספרו "זכרון לימים" (מאגעבוך) ומספרם יותר מאלף. בשנה 1886 הרימתהו הממשלה למעלת "אזרח נכבד".

ר' שאול פנחס ראבינאוויץ (שפ"ר)

S. P. Rabinowitz, in Warschau.

נולד ר"ח ניסן תר"ה בעיר טויראָנען (פ' קאוונא) ששם היה אבי אמו ר' שמעון אב"ד. בחיותו בן ה' שב אביו, שהיה יליד ווילנא נבד ר' ליב ראשקעס (עיין בספר ק"ג לרש"י פ"ן) לעיר החיא ויטנה לרב בעיר הסמוכה שניפישאָק. אצלו ואצל קצנו ר"ש הנ"ל למד שאול פנחס תלמוד ומפרשים. כנן י"ד הקשיב לקח בישיבת

בעיר ההיא ואחרי אשר שלחו זמן קצר ללמוד בחדר הורהו בעצמו דרכי התלמוד, גם הגה צבי בתורה ולה"ק ובמשך שנים אחדות היה בקי בתנ"ך, בספרות התלמודית ובכל המון הספרים שנמצאו בבית אביו. ביותר משכו את לבו ספרי הרמב"ם אשר בהם מצא ענינים ולמודים שונים כתובים בשפה ברורה וערוכים בסדר ישר. בן י"א שנה החל ללמוד לשון אשכנז, ואח"כ החל לשקוד גם בחכמת החשפון והטבע וירבה לקרוא בספרי מדע כתובים אשכנזית, עד כי בהיותו בן כ' היו חתומים בזכרונו תוכן יותר ממאה ספרים בחכמת הטבע הכללית, הפיזיק, הכימיע, ההנדסה והתכונה, ורבים ממיודעויו באו לשמוע שיהותיו בלמודים אשר ערך לפניהם בסגנון פשוט וטובן. בשנת 1852 החל לחבר את חבורו הגדול "אוצר החכמה והמדע" המכיל למורי המדידה והתכונה, הפֿהיזיק והכעמיע. מחבורו זה נדפסו עד היום הספרים האלה: א) "הטנחה והתנועה" וכלול יסודי חכמת המעכאניק וחכמת השמע (אקוסטיק), ארבעה חלקים עם 605 ציורים (ווילנא תרכ"ו). ב) "משפטי המנבילים" משפטי חשבון השרשים, המדרגות והלאָגאָריטמהען (פמ"ב 1871). ג) "לוחות המנבילים" בעשרה ציוני מעשר על פי שיטת המהנדס פינעטא, העתקה מלשון צרפת עם הוספות (פמ"ב 1871), בשנה הדיא הדפים גם: ד) "הוספה מדעית" להמליץ, כוללת ענינים מדעיים שונים, בשלש חוברות. ה) ספר "אבן השואבת" בשני חלקים, ח"א וכלול בקרבו מושגים כוללי' בחכמת המאגניטיזמוס, ח"ב כולל שימה חדשה המבארת את חקי יצירת העולם מחומר אחד, וקיום העולם בכח אחד. מיוסד ע"פ כחינות פשוטות ומבואר בסדר נכון ונקל למתחילים, עם 85 ציורים (ווילנא תרל"ז). ו) ספר "תולדות האש והמים" כולל בקרבו ארבעה חלקים עם 200 ציורים (ווילנא 1876). ז) ספר "ההרכבה וההפרדה" או חכמת הכעמיא, כולל בקרבו עני חלקים עם 212 ציורים

החמישי : יא) „שימעלע". עוד נדפסו מסנו ספורים מיוחדים : יב) דאס מעסער'ל ; יג) דאס בינטל בלוטען (שירים בלי חרוזים) ; יד) שמר'ס משפט (בקרת כל כפורי שט"ר). בכ"י עמו : ספורים — א) סיון רבינ'ס טאכטער ; ב) דיא שמעללע ; ג) זיסע חלומות ; ד) דער אומגליק ; ה) תשעה באב ; ו) איבער א האהן מיט א הוהן ; ז) דאס קארבעל ; ח) דאס בלאַטטעל, אללעגאריע ; ט) מארקוס בלאנק דער צווייטער (א ראמאן מיט א ליבע) ; י) דער יודישער דלות (בקרת כל מחברי סופרי העם) ; יא) דיא פאנאראמא (ספור-אהבים גדול) ; ועוד כמה כתבים, ועל כלם „דיא געשיכטע פֿון דער שווארגאן ליטערא-טור" (הולדות הספרות השווארגאנית) • תרמ"ט הו"ל „דיא יודישע פֿאלקסביבליא-טהעק" לספרות, בקרת ומדע וכו נדפס ספור „סטעמפעניו" .

ר' יהושע חנה ראבניצקי (בר-קצין)

J. Rawnitzki in Odessa.

נולד בעיר אדעססא ביום י"ד אלול תרי"ט. הקשיב בנעוריו לקח ספי מלמדים ואח"כ למד בישיבה בעיר ההיא. מאמריו הראשונים נדפסו במ"ע „הקול" ואחר גם בהמליץ ועוד. 1887 הו"ל יחד עם פֿראנקפֿעלד מאסף וארגאני בשם „דער יודישער וועקער" ונדפס בו מאמרו „דאס פינטעלע יוד". ובאו מסנו עוד הרבה מאמרים ספרותיים ובקרת בספרי עתים שונים בשפת שווארגאן .

ר' דוד ב"ר ירמיהו ראדנער

David Radner, in Wilno.

נולד ו' אדר תר"ח בעיר ווילנא. בשנת תרל"ח הדפיס העהקתו „ווילהעלם טעלל". תרל"ט — „דון קארלוס" ; תר"כ — דבורה. בשנת תרמ"ז — „קורות עם ישורן ותולדות ספרותו מימי גלות כבל עד היות הזה" בשלשה חלקים להד"ר קאסמעל .

ר' יעקב קאווער (ברי"ט), ובשנת תרכ"ח נסמך להוראה. אחרי התונתו החל לשקוד גם בשפחה ומדעים שונים, (לשון אשכנזי למד ספי כהן פרוטוסטנטי בעיר פאנימונאק הסמוכה לקאווא). בשנת 78—1871 כתב מאמרים להמגיד. 1874 בא לווארשא. מאמצע שנת 1877 עד ימצע שנת 78 עבד בהצפירה, ואחרי הפסק ט' הרשים שב לעבוד בה עד ראשית 2-18. בשנה היא החלה עבודתו באספת החמר הנחוי לתולדות הפרעות שהיו בעת ההיא. אח"כ עבד בחברה „חוככי ציון" עד ראשית תרמ"ז. בשנה היא החל להו"ל ספר שנתי „כנסת ישראל" (יצאו לאור מסנו ג' כרכים). תרמ"ח החל להעתיק ללה"ק את ספר הולדות היהודים שכתב גראטין למען העם בשם „דברו ימי ישראל לכל בני ישראל" .

ר' שלום ראביןאוויטש (שלום עליכם)

S. Rabinowitz, in Kiew.

Malowasykowska 26

נולד בעיר פערעיאסלאוו (פלך פאלטאווא) בשנת 1859. למד בחדרי מלמדים תחת השגחת הוריו החרדים. בן ט"ז החל לדרוש השכלה, בן י"ח עמד למבחן והחל מאז לכהוב עברית בהמליץ והצפירה. בן כ"א נבחר לרב מטעמ"מ באחת הערים הקטנות. בדואוהו בן כ"ד ה"ל לכהוב בשפת יהודית (שווארגאן) למכה"ע „פאלקסבלאטט" (1883) ומאז נדפסו מסנו במכ"ע הוא פעליעמונים ושירים רבים, גם ספורים מיוחדים שבאו בתור הוספה למ"ע ההוא והם : א) נאמאשא ; ב) העכער און גידערינער ; ג) קאנטאר-געשעפֿט (דרמה) ; ד) דיא וועלטרייווע (סאטירא) ; ה) דיא בעסטע יאהרען ; ו) דיא קינדערשפיעל ; ז) ל"ג בעומר ; ח) אחתן אדאקטאר (חזון התולים) ; ט) ר' סענדער בלאנק (א ראמאן אהן א ליבע). בספר החדשי „Espejck. Obzorp. (1886) נדפס מסנו ספור י' בל"ד „Mestareze, ופראטיף

וואהל'ין) במאָף חדש אלול תר"ו. אביו ר' מנחם נחום, שהיה תורני וסופר מהיר, חנך אותו בדרך החנוך אשר שרר בימים ההם (למוד ש"ס ופוסקים), אך באהבתו הגדולה לשפת עבר לא מנע אותו גם מן ההגיון בכח"ק. באביב תרל"ב נטר חק למודיו בתור רב מוסמך מטעמ"מ ויהכבד מאת שלמון ביסרד"ר במטבע זהב בגלל חריצותו והנהגתו. או נתנה עליו משרת מורה באחד בתה"ס העברים שנוסדו מטעמ"מ, אך בשנת תרל"ה התפטר מטשורתו ויסע לפטרבורג ושם נכנס אל בית החנוך לארשת המעשה (Технолог. Инстит.), ובשנת תרל"ו עלה למדרגת השניה, אך מחסרון כסף ומוצא ללחם עזב את הבית ויהי שנית למורה, ראשונה בכי"ס מטעמ"מ ואחרי שנה — בבית איש פרטי באחד הכפרים. בימים ההם כתב את ספרו „גן שעשועים" ספר למקרא בשפת עבר לילדי בני ישראל (ווארשא תר"ט). ונדפסו ממנו מאמרים ושירים בהשחר, הבק"א, האסיף ועוד, גם היה יותר משנה עוזר קבוע במערכת „היום". בימים האחרונים הורם מאת הממשלה למעלה „אזרח נכבד". עתה הוא עוסק בסאור ספרו „גן שעשועים" אשר הגדילו והרחיבו ונכון לה"ל בשני חלקים. —

ר' יצחק בן נחמיה ראטנער

Isak Ratner, in Wilno.

נולד בשנת תרי"ז בעיר שקלאוו. למד בילדותו מפי הרה"ג יחושע ליב דיסקין והנה בספרי הנדסה. תרמ"ד ח"ל כפס"ב מחברת בשם „משפט אמת" בקרת על ספרי הנדסה. ובשנת תרמ"ח החל להרפס בוויילנא את הספר „יסודי חכמת השעור" לחו"ס עם תקונים ומלואים והוספות רבות, והלזה אליו לחות מגבילים מעשרה ציוני מעשר לכל המספרים.

ר' יוסף ב"ר מרדכי ראזענטאל

Josef Rosenthal, in Suwalken.

נולד ביום כ"ג שבט תר"ד (14 פברואר 1844) בעיר סובאלק. בחיותו כבן י"ד שנה ידע כל ספרי התנ"ך כמעט בע"פ, ואז חרל ללמוד אצל סלמד ויחל ללמוד לעצמו ש"ס ומפרשיו, ושני ספרים היו לו לעינים: ס' „דברי משפט" להגאון מהר"י מלונטשיץ ז"ל, וספר „פתח הבית" להגאון ר' אברהם גלונג ז"ל. הראשון נטע בקרבו יושר השכל והשני למדהו להעמיק העיון בכל דבר. יחד עם סלמד התלמוד שקד גם בשפות ומדעים שונים. בשנת תרכ"ז החל להרפס במ"ע „המגיד" הערותיו בשם „הערות שונות מאת ר. ש"נמשכו והלכו עד תרכ"ט. תר"ל-תרל"ד הרפס הערותיו בשם זה במ"ע „הלבנון". תרל"ד הרפס מאמרים תחת אות ר. בהכרמל החדשי. תרמ"ז כתב בהמליץ מאמרו אל הרבנים בשם „אל רועי ישראל" ולרגל המאמר ההוא כתב בהמליץ עוד הרבה מאמרים, מהם מאמרי סופרים ומהם מאמרי מדע בחכמת ישראל, וביחוד בחכמת המשפט של התלמוד ביחוסו למשפט רוטי. בשנה הנ"ל כתב מאמר על ספר יצירה בכנסת ישראל. באשכול כתב מאמרים: אב, אבות גזיקין, אבדה, אבלות ועוד. מלבד מאמרי מדע כתב בהמליץ שני שו"ת בדבר הלכה: על דבר השוחטים (חתום „הצעיר") ועל דבר השמטה (חתום: אחי מתלמידיו של הלל), ונמצאה עוד תשובה ממנו בס' „דברי משה" להגאון ר' משה אב"ד בנעמאקשט.

ר. הנהו גם כן אומן בשחוק השאך, ובהתחרות (שאך טודניר) שהיתה בשנת 1885 בדרוונעניק קבל הפרעמיע הראשונה.

ר' אהרן ראזענפעלד

A. Rosenfeld, in Kremenzug.

נולד בעיר מעזר ברעספעטשאק (פ).

בעת ההיא החלה „הצפירה“ לצאת לאור
בברלין ובכל גליונות הצפירה נמצאו במשך
שנים רצופות מאמרים רבים ממנו בידיעות
העולם והמטבע, רבים העתקות ומהם
ארכיונים. 1876 בא לרגלי עסקיו לקאנינגס-
בערג ויתן ל„הקול“ את ספרו „נספה בלא
משפט“. בעת ההיא כתב ספרו „הלמוד
שפת צרפת עפ"י שיטת אללענדארף“ (עורו
בכ"י). 1885 הו"ל ספרו „חמר מגוע
ישי" ב"ח (העתקת ס' דוד אל ראי של
ביקאנספילד). 1886— ספרו הקטן „הנקמה“.
תרמ"ח העתיק למען האסוף ספור
„מירטאלא“ של ארועשקאווא. עתה מושבו
בזאמבראו ועוסק במסחר.

ר' מרדכי רונינשטיין מגיד מישרים
בעיר קראקא.

M. Rubinstein in Krakau.

נולד בשנה תר"ד בעיר זאלקיעוו.
בשנת תרל"ה הו"ל בלבוב הספר „גבעת
שאו"ל על מות הג' שאול יוסף ז"ל. תר"מ
„גויעת הארי“ הספר על מות הג' מלבים
ז"ל. תרמ"א הרפ"ס הגדה ש"פ עם פירושו
„מר דרור“. תרמ"ג הספר על מות מוהר"מ
סופר בשם „איה סופר“. בכ"י עמו ס'
„דורש לפרקים על אבות, וס' „שמן למור“
על התורה.

ר' יצחק משה רומש בפאניוועז
(פלך קאוונא).

I. Rumsch, in Ponivesz.

נולד בעיר קמנה זעומער פלך ווילנא
ביום א' פסח תקפ"ב. בן מ' שנים בא עם
אביו לוילנא ויהי שם בבית קרובו ר' אריה
דאנציג נכד בעל „חיי אדם“. עד י"ג שנה
למד בישיבת אחיו ר' יוסף רומש ואח"כ
כארבע שנים בישיבת ר' מרדכי קלאצקי
שנודעה בשם ישיבת ר' מרדכי מאלצער,
ובצאתו משם למד בעצמו בשקידה בביהמ"ד

ר' ישראל ראלל

I. Rall, in Lemberg.

נולד בכראדי בשנה תק"ץ. למד
בנעוריו נפ"ת בחדרי מלמדים, ובהיותו
כבן י"ג נמצא לו מלמד אשר החל להרגילו
בספרי מחקר והנה אתו בס' המורה
להרמב"ם, ומאתו היתה נסכה כי החל
לשקוד בחכמה וללמוד לשונות זרות,
חדשות גם ישנות, ותהי ראשית פעולתו
בהעתיקת שירים ומאמרים להמסורר
שיללער, וקצתם נדפסו ב„כוכבי יצחק“.
אח"כ נשא אשה מעיר יאראסלוי ושם הגה
בלמודים עם מרעהו אלכסנדר לאנגבאנק,
והרפ"סו כפעם בפעם מאמרים במכ"ע
„המגיד“. משם בא לרגלי מסחרו לארעססא,
והרפ"סו שם ב„המליץ“ כמה מאמרים בבקרת
וחדושי אנדה, גם הו"ל ספרו „שירי
רומי“ הרגומים שונים משירי המסוררים
הרומים, וכן נדפסו משיריו באוצר חכמה,
הנשר בלבוב, בית אוצר הספרות (ברך
א'). מארעססא בא ווינה והרפ"סו מאמרים
מדעיים במ"ע „דיימשע צט"ג“, „פרעססע“
ועוד. עתה מתגורר בלעטבערג ומו"ל מכ"ע
שם וי"פ ת"ב בנ" מחלקות: עבריה, אשכנזית
וצרפתית (נדפסו עד כה נ' מחברות
מכאן"א). בכתובים עמו ס' בל"א Vom
Geiste

ר' אברהם אבא ראקאווסקי

(אברבנא"ל).

A. A. Rakowski, in Zambrow, Guv.
Lomza, (Rus.-Polen)

נולד כסלו תרפ"ז בעיר מאריאספאל
פ' סובאלק. תר"ח נקרא אביו הרה"ג
עזריאל אריה לרב בעיר סטאוויסק ואח"כ
לרב בפלאצק (תרכ"ב) ששם הובא גם הוא
ולמד תחת השגחת אביו ואחיו הבכור
הלמוד ומפרשיו, גם בלה"ק ושפות חיות
שקד הרבה, ובשנת תרל"ב החל לכתוב
מאמרים בהמגיד והצופה להמגיד. 1875
י"ל בווארשא העתיקו „נדחי ישראל“.

ר' בנימין חיים ריין

B. Ch. Reis, in Warschau.

נולד בעיר ברוסק כ"ג שבט תרכ"ג.
 במלאות לו י"ג שנים הלך לוואלאוין וילמוד
 בישיבה שנה אחת וישקוד גם בשפות
 ומדעים. 1881 בא לווארשא ויעסיק
 במסחר, ובשעות החופש משך בשבט
 סופר ובשנת תרמ"ז החלו ספרויו לראות
 אור בהצפירה ובהאסיף, והם: "החלום"
 "דוד ויהונתן", "פרי מעללים", "שחת עצי
 היער", "קיקון דיונה", "כאונס ולא ברצון"
 "תורת משה", "נוסח ספרד", "מגבורי ישראל"
 "במי האשם", "גמליאל השאולני" ונמצאים
 עמו בכ"י כמה ספורים ושירים בשפת עבר
 ורוסיא.

ר' יצחק יעקב ריינעם רב בלידא

(פ' ווילנא).

Isaak Reines, Rabbiner in Lida
 (Guv. Wilno.)

נולד ביום ה' ט' חשוון תר"ט בעיר
 פינסק (פ' מינסק) לאביו ר' שלמה נפתלי
 נכד בעל "שלחן שלמה" ומיוצאי יריכו של
 הגאון ר' שאול וואהל ז"ל. — שקד על
 התורה בעיר מולדתו ואח"כ בישיבת
 וואלאוין ואישישאק ולמד תורה גם טפי ר'
 יצחק יחיאל רב בקארעליץ עד ט"ו לחייו
 ומאז ואילך למד בעצמו בשקידה רבה.
 גם שקד בלמוד חכמת החשבון הנשגב
 ובלמוד ל"אשכנז וקרא ספרי קאנט וכו'.
 בשנת תרי"ט נשא אשה בת ר' יוסף רוזן
 ז"ל (אב"ד בסלאונים) שהיה אז רב בעיר
 הארירדאק, ובחמש השנים שאכל על שלחן
 חותמו הוסיף לשקוד בתורה. תרכ"ד נתקבל
 לרב בעיר שוקיאן (פ' קאוונא) ויהי שם
 עד ש' תרכ"ט. בשנה היא נתקבל לרב
 בעיר שווינצאן (פ' ווילנא). שם יסד ישיבה

הישן. ע"י הערת אחד הזקנים מחובשי
 ביהם"ד שהוא החל להגות במסתרים בספר
 העיקרים אשר נתן לו ואח"כ גם כתנ"ך
 ודקדוק, עד הגלות סודו. אז אכפו עליו
 קרוביו לנסוע לעיר מולדתו ולקחת אשה,
 לבל יהי "למשכיל". מקץ שנתיים ימים
 בא ווילנא להיות מורה לבן אחד העשירים.
 עפ"י עצתו קנה תלמידו זה ספרי השכלה
 רבים ושונים, ובהיות עבודתו ללמד
 מעטה למד בעצמו בשעותיו הפנויות
 בספרים ההם וישקד על לשון אשכנז ויתר
 למודים, גם התודע אל המשכילים אשר
 בעיר ויהיו לו רבים מהם לרעים נאמנים.
 כה עברו עליו שנתיים ימים, אשר כמו
 התכונן לנסוע לחו"ל להקשיב בלמודים,
 אך חותנו וקרוביו בהודע למו הדבר צררוהו
 מאד, הובילוהו בכבלי ברזל לעיר מולדתו
 ויאמרו למסרו לעבודת הצבא, ואף כי
 נלחם עמם ויצאו מרשותם וגם את אשתו
 שלח מפניו, בכל זאת לא יכול עוד להוציא
 מאויי לבו לפעולות אדם. תרי"ג נפתחו
 משעה"ט בת"ס הראשונים לילדי ב"י בגליל
 ווילנא, וכחדש פעברואר 1853 נמנו רומש
 ורעו יל"ג למורים בביה"ס בעיר פאניוועז
 ויכהן שם עד 1861. בימים ההם החל
 לכתוב מאמרים גם חבר ספרו "כור עני"
 (העתקת ראבינזאהן), נדפס פעם ראשונה
 בוילנא תרכ"ב (בסף ההדפסה נתנה לו
 הממשלה), שנית באירדטקוהנען תרל"ב
 ושלישית בוילנא תרמ"ג. בש' תרל"ב
 תר"ל ספר "קנאת ספרי קדש" (ווילנא);
 תרל"ו ספור "שלושת רשעים" ונלוה אליו
 ספור קטן "חתיכת בד" (העתקה); תרמ"ג —
 ספור "מגלת אמתר השניה". ובכ"י עמו
 ספור "שער שבאשה", "בית גאים (בלתי
 נשלם עוד) "איש ואשת חיל" (כנ"ל),
 גם באורים רבים על כה"ק. ובאו ממנו
 מאמרים ספורים בהכרמל השבועי והמליץ.

ר' יעקב רייפמאן

Jacob Reifmann, in Szczebrzeszyn
(Guv. Lublin)

נולד ר"ח ניסן תקע"ח, בכפר לאגאוו
פלך ראדום בפולין. עד היותו בן שש
שנים למד ספי אביו א"ב, מקרא, משנה
גמרא. ומאו עד חמש עשרה שנה למד
תלמוד ופוסקים מפי דיני עיר אפטא, והגה
בפירושי הרלב"ג על התנ"ך. בשברשין,
ששם נשא לו אשה, נמצאו לו עוד ספרי
פלוסופיא מקדמונינו. ואחרי למדו שפת
אשכנז, הגה גם בספרי הפלוסופים האשכנזי,
והחל למשוך בשבט סופר ולשיר גם שירים
לעתים מזמנות בלשון עברית וארמית,
הלא המה בספר „אגרת הושיה וזממה”
אשר אתו בכתובים. ואלה ספריו הנדפסים:
(א) „תבנית הבית” ו' שו"ת בענינים
תלמודים. והוא תבנית מספרו הגדול „בית
יעקב” (ואלקווא תר"ד): (ב) „פשר דבר”
באורים על כ"ב מאמרי אגדה (ווארשא
תר"ה). (ג) תולדות רבנו זרחיה בעל המאור
(פראג תרי"ג): (ד) „קול מבשר” הוצאת סי
הלכות גדולות בדרך חדש וכו' (פראג
תרי"ט): (ה) חוש המשלש (פראג תרי"ט)
כולל: 1) מהירות בעלי התלמודים והמדרשים
בלשונות, 2) תולדות המשלים אשר
ליהודים, 3) הערות על ס' סבחר הפנינים.
(ו) „ארבעה חרשים” על הכונת ספר בן
סירא, ספר חסידים, סדר תפלה ושאלתות
לר' אחאי גאון. (ז) משלוח מנות (פראג
תר"ך). (ח) מועדי ערב (ווילנא תרכ"ג)
כולל מחקרים שונים. (ט) תעודת ישראל
(ברלין תרכ"ח). (י) „קצ צפור” (ברלין תרל"ז)
משל ע"ד משלי אוזפי. (יא) מאמר „מה לך
נדרם” הראשון מ"א מאמרים שבספרו
„אמרות יעקב” (איירמקהנען תרל"ג).
(יב) „שדה ארם” מחקרים שונים על תרגום
אונקלוס (ברלין תרל"ה). (יג) „אור בקר”
בענין הבקרת (שם תרל"ז). (יד) מנחת זכרון,

ללמוד בה תלמוד וידיעות חול בסדרים
נכונים בלשכות מיוחדות זו למעלה מזו,
אך אחרי ד' שנים במלה הישיבה ההיא
מסכות שונות. בשנת תרמ"ד נתקבל לאב"ד
בעיר לידא, עיר מושבו עד היום.

ספריו שהו"ל: (א) „עדות ביעקב”
על הלכות עדות (ווילנא תרל"ב). (ב) „עדות
ביעקב” על דרוש (שם, שהג"ל). (ג) „חותם
הכנית” (ח"א: מגנצא תר"ם, ח"ב: פרסבורג
תרמ"א). (ד) „שערי אורה (ווילנא תרמ"ו).
מלבד: (ה) מאמר „סקוה ישראל” ו„ארהות
ישראל” (בבית המדרש לש' תרמ"ח),
(ז) והערות ותקונים על ס' „עדות ביהוסף”
לחותנו (ווילנא תרכ"ז).

בכ"י עטו: (א) „דרך בים” כולל
ששה ספרים בב' מהדורות. (ב) „ערים
בצורות” שו"ת על כל ד' חלקי השו"ע.
(ג) „תורת ה' הטימה” על התורה, ועל כל
סקרא טיבאים מאמרי חו"ל ואופן באורם
והתיחסותם וכו'. (ד) „למדו היטב” וישננהם
לבניך” ספר ראשית למודי התלמוד עפ"י
דרך ההגיון לחנך בני הלמידים. (ה) „משפטי
ה' אמת” על חלקי המשפטים (נדרס
מקצתו בס' אר"ג). (ו) „באור על מדרש
רבה” נחלק לב' חלקים: באור המלות,
הפשט והתוכן הסכוון. (ז) באור על עין
יעקב (בדרך הג"ל). (ח) באור על כטה
מסכהות מכבלי וירושלמי ועל איזה הלכות
ט.ו.ע. (ט) „כנוס לצדיקים” (מאמרים
בודדים בהלכה ואגדה). (י) „חוש הטשולש”
ג' מאמרים באגדה. (יא) „מושגי המצות”
על תרי"ג מצות. (יב) „משה ובני ישראל”
(דרוש גדול שדרש בש' תרמ"ד במלאת
מאה ש' לחיי טונטיפיוריו). (יג) „זיה דבר
השטמה” (מוכן לצאת בקרוב). (יד) „גאד
של דמעות” (ס' כולל דרשות, השקפות,
באורים וכו' ויודפס בקרוב). וכעת עוסק
בכתיבת ספר „כל בו” (ענציקלופדיא-
הלמודית).

1) Zur Vertheidigung der Juden מחברת ה' יהודה בר' אבלי רעכעלעס
 2) Meine Reise nach Kowno קמנה
 3) Der Einheitsgedanke etc. ספר גדול בדבר דעיון האחדות והיותו
 כיסוד לכל האמונות והמדעים ועושה שלום
 בין משכילי כל הדתות (מעמעל 1880) ;
 4) Drei Tage in Jüdischen Russland
 5) ארוכת בת עמי. — גם הנהו עורך זה
 כ"ד שנה מ"ע יומי גדול לפולישק ולילדן
 יום .

ר' מרדכי יהודה בר' אבלי רעכעלעס
 M. J. Recheles in Krakau (Galiz.)

נולד בכראדי תקע"א . נהחנך אצל
 אביו בתורה וחכמה . תרמ"א ה"ל בקראקא
 ס' ,טכח הנפש" העתקת הס' ,דיא מאכ"מ
 דעם געטימאעס" מאת ע. קאנט . בכ"י עמו
 ס' ,יסוד לחכמה העליונה בדרכי המדות"
 העתקת ספרו של קאנט ,גרונדלאגע צור
 מעמאפזיוק דער ויטמען" ; הנחות וכאורים
 על מ"ר ותנחומא ; דרכי החינוך של ב"י
 בימים הקדמונים , בימי הבינים ובעת
 החיה . — עתה מושבו בעיר קראקא .

ר' דוד כהן ראפאפורט

David Rapoport, in Lemberg .

בן אחי הגאון שי"ר ז"ל .
 נולד בלעמבערג בשנת תקצ"ז .
 בימי נעוריו למד ש"ס ופוסקים בחדרי
 מלמדים , וישקוד גם בספרי מחקר ומדרשים
 ובלה"ק , וכפעם בפעם באו ממנו דברים
 שונים בשיר והשכלה במ"ע ,המבשר"
 ,המניד" ,בוכבי יצחק" ,מגד ירחים" ו"אוצר
 חכמה" . תר"ך ה"ל מחברת שיר לכבוד
 חג השבעים של דודו . תרכ"א ה"ל מ"ע
 ,גאליצישער באַטע" פעמים בשבוע בשפת
 אשכנז ואותיות עבריות . תרכ"ח קרא למספר
 בפוסטו על מות אביו ר' יעקב שמואל
 הכהן ראפאפורט , והדרוש נמצא אתו בכ"י .
 הרל"ט בעת חנוכה ביהכ"ג לחברת ,קובע

כאורים חדשים ע"פ מדת ,סדרך קצרה"
 אשר בל"ב מדות (ברעסלוי תרמ"א) .
 (מו) חוכות האב לבנו (ספ"כ תרמ"ב) .
 מלבד אלה נמצאו ממנו טאמרים וספרים
 שלמים מפורים במכ"ע עברים ואשכנזים ,
 ובהאסיף והצפירה , בכ"י נמצאים עמו : ספר
 ,לבונה זכה" ; ,הערוגה השנית משדה ארס" ;
 ,דבר אסתר" (על שני תרגומי מנלת
 אסתר) ; ,בעל ברית אברהם (על הראביע
 לתנ"ך) ; ,שמן למאור" על פירוש המשניות
 להרמב"ם ז"ל ; ,פרוודור" (מחקרים שונים
 על כל סדרי הפילוסופיא אשר לחכמי עמנו ,
 והתא הראשון ממנו נדפס באוצר נחמד) ;
 ,חקר מצוה" ועוד ספרים תלמודיים
 ופילוסופיים . — (תולדותיו בארוכה בספר
 מיוחד אשר כתב הח' הוה ומעט מהן גם
 בהאסיף החמישי) .

ר' יצחק דר' רילף במעמעל

Dr. Isaak Rulf, Prediger in Memel
 (Ostpreussen) .

נולד כ"ז שבט תקצ"א בכפר האלצ-
 הויזען אצל עיר מארבורג בקורהעסען .
 בן מ"ז נשלח לעיר גודענסבערג ללמוד
 בישיבת ר' מרדכי וועטצלאר . במלאות לו
 י"ז שנים הלך לעיר מארבורג ללמד בביה"ס
 למורי ישראל . אחרי י"ח חדש היה ממעם
 הממשלה למורה עוזר בבית הספר למתחילים
 בעיר גודענסבערג . שם ישב ג' שנים
 והשתלם בשפת רומית ויונית ויתר למורי
 הנימנזיום , ובשנת 1854 עמד למבחן
 ונתקבל להאוניוורזיטאט במארבורג ששם
 למד תורת הפילוסופיא . בשנת 1857 עמד
 למבחן לפני ועד רבנים , ונסמך להוראה .
 באחרית שנת 1859 היה למורה ומטיף
 בעיר הקטנה קעניגהויזען , משם הלך לעיר
 שווערין והיה למורה רת ישראל בביה"ס ושם
 נתעמר בתואר דאקטאר פלוסופיא . באחרית
 1865 נקרא למעמעל להיות שם לרב
 ומטיף . ע"ד פעולותיו הכבירות בעדקה
 כבר נכתבו כמה טאמרים בכה"ע . ספריו

עתים לתורה" דרש דרוש שנדפס אח"כ (1879). וגמצאים אהו גם הרבה כ"י מדורו בשם "מה טובו אהליך יעקב" (לעמבערג) הגאון ז"ל.

אות שי"ן

ר' אליהו דר' שווארצפעלד

Dr. E. Schwarzfeld in Paris

נולד 7 (19) מאָרץ 1855 בעיר יאססי ברומניא. בקר ב"ם הכולל (כאחד מילדי העברים הראשונים) ועוד בימי למודו עזר למכ"ע שונים. אחרי גמרו (1874) חוק ביה"ס בקר האוניוורזיטט בבוקרשט במחלקה לחכמת הרפואה, ויכתוב מאמרים רבים במכ"ע ספרותי Rvista Israelita ובהספר השנתי הרומני הוצא לאור על ידי אחיו הצעיר Annuar pentru Israeliti 1878. בא לבריססל (בלגיא) וילמוד שם ידיעת המשפטים ובשנת 1881 נכתר בשם דר' למשפטים ותורת המדינות. מיום 1 אויגוסט 1881 החל להוציא לאור ברומניא מכ"ע Fraternitatea עד 1 נובמבר 1885 בו ביום שגזרה עליו הממשלה גלות. מני אז הוא מתגורר בפאריז, בעבודתו הספרותית עמל הרבה לאסוף, תעודות לקורות ישראל ברומניא. כתב מאמרים: „על היהודים בימי ההמריא היונית“, „איש יהודי על כסא מולדאוויא“, „חוקים הנוגעים ליהודים במולדאוויא עד 1876“ ואחרים, והמחברות: „לשאלת חנוך היהודים ברומניא“ (1878), העתקה ממאמר רינאן ע"ד היהודים בתור אצונה וכתור שבט“, ועוד מחברות שונות. לדבר זה לקח חלק בראש בהנהגת חבורות שונות ספרותיות ומדיניות אשר ליהודים ברומניא.

ר' משה שווארצפעלד

M. Schwarzfeld in Bucarest

נולד בשנת 1857 ביאססי ושם קנה לו ראשית למודיו בכתה"ם הכוללים, ואבי

ר' בנימין ש"פ נתן לו לקח גם בלה"ק ואשכנזית. בשנת 1877 נכתב בכתב הלמידו בימ"ד הרפואה בבוקרשט, אך רוחו נשאלמלאכת הספרות, ובשנה ההיא החל להויל בשפת רומנית ספר שנתי „לוח (קאלענדאר) לבני ישראל“ ובשנה השניה הסב שמו לשם „ספר השנה ליהודים“ מקדש לספרות, חכמת ישראל וחקר דברי ימי היהודים ברומניא. יו"ל מדי שנה בשנה עד היום. — חמש שנים היה מוכיר (שלא עמלק"פ) לאגודה הצדקה „סיני“ בבוקרשט, ועתה הוא סופר-ראשי לאגודה לחקר דברי ימי היהודים ברומניא „יוליום באראש“ שנוסדה בחדש יוני 1886 והוא היה מראשי מוסדה.

ראשית פרי עמו היה: א) הספור „נפתלי איש השפתים“ במכה"ע „הצופה ליהודים“ שהו"ל ברומנית אחיו הגדול דר' אליהו שווארצפעלד (1847). בספר השנה בשנים הראשונות הו"ל ספורים ותמונות מחיי העם, והמעולים שבהם: ב) הספור Neta (הספור: ג) Avansare (נשא את ראש), ואחר ד) מערכת מאמרי-מדרש על אדות ספרות העם היהודית (שנה א'), ה) „היהודים ברומנית“ (ש"ב). ו) מאמרי מדרש על האגודות העבריות בעלות האותות (סימבאלישע פעראינע. ש"ג). ז) „מצב היהודים ברומניה“ השקפה כללית לקץ השנה (ש"ח, ט', י', י"א). מלבד זה כתב תולדות אנשי שם מקרב היהודים ברומניא, ובהן: ח) תולדות ממשל המשלים משה הכלבי, ט-י) תולדות י. ב. איסקאוועסקו וק. ד. ראזענטהאל, הצעירים הראשונים ברומניה, רבי פעלים בימי התחולל התנועה הלאומית בבוקרשט (1848). שיז' וזד'. יא) תולדות דויציון באללי

קדש. גם עם יתר חכמי ווילנא התרועע, ויחוק חר את אחד למצוא חכמה ולחבר ספרים מועילים לבית ישראל.

הספרים שהו"ל רק"ש עד היום הם:

(א) קול בוכים על מות רמ"א גינצבורג, ונלוה אליו, ענב לקול בוכים וכו' ארבעה שירי נהי על מות הסופר הזה (ווילנא 1840). (ב) שפה ברורה קבוצת מליצות וספורים, יסודתם בשפת קדש, גם העתקות מספרי חכמי העמים (ווילנא תר"ח. שנית תרכ"ד, שלישיית תרמ"ז). (ג) מסתרי פאריז (שם 1854 ועוד בהרבה מהדורות).

(ד) הליכות קדם ב' חלקים. ח"א יכלכל פלאי אה"ק, הרריה, ימיה ונהרותיה, קברי המלכים והנביאים, דברי ימי ירושלים וכו'; ח"ב: פלאי ארץ מצרים העתיקה (ווילנא תרי"ד ושנית תרי"ז). (ה) אריאל על דבר המכתבים הנפלאים החצובים בהר סיני, על עשרת השבטים ונהר סמכמיון, על בני הרכבים, עתיקי אשור, נינוה ובבל, מנהגים ותפלות בני עמנו בירושלים עה"ק (שם תרמ"ז). (ו) הריעות ביתר ספור נפלא ע"ד גבורות בר כוכבא ומלחמותיו וחרבן ביתר (שם 1858, ושנית עם מבוא חדש והוספות, שם 1883). (ז) שולמית, יכלכל פלאי אה"ק ושאר ארצות בני קדם, ישלים את דברי המחברת הליכות קדם (שם תרי"ט). (ח) חבצלת השרון להבין דברי חו"ל וחידותם, הגדות ארץ ישראל ועוד ענינים שונים (שם תרכ"א). (ט) תולדות יוסף תולדות יוסף בן מתתיהו הכהן המשוח (שם 1859). (י) ספר מלחמות היהודים, הנודע לשם ולתהלה בכל חכמי ישראל וחכמי העמים אשר כתב המזכיר המהלל והסופר הגעלה יוסף בן מתתיהו הכהן המשוח בשפת יפת ונעתק בפעם הראשונה לשפת קדשנו ע"י ק. שולמאן עם מבוא והערות נחוצות (ווילנא 1861, מהדורא ב' עם מבוא חדש והערות חדשות, שם 1884). (יא) דברי ימי עולם תולדות בני האדם והעתים אשר עברו עליהם וכו' (ווילנא 1867 ועוד פעמים רבות בתשעה

שהגדיל לעשות גם הוא למופת ארצו ואחיו היהודים יושבי בוקרשט (ש"ט). (יב) תולדות אברהם כהן הבוקרשטי, הראשון במשוררים העברים-הרומנים (ש' י'). (יג) תולדות דר' יוליוס באראש (בוקרשט 1881).

בשנים האחרונות העמיק בחקר ד"ר היהודים ברומיניא, ובשנת 1887 הו"ל ספרו: (יד) השקפה על דברי ימי היהודים ברומניה מימים קדמונים עד חצי המאה ה"ט (נרפס גם בהמליץ 88 בהעתיקה עברית בשם היהודים ברומניה). עתה הוא מו"ל ספר שני: (טו) מהלכים בר' היהודים ברומניה ברוח משפט (קרימישע עקסקוריאנען איבער דיא געשיכטע דער יודען אין רומעניען). שני הספרים האלה קרא לפני חברי האגודה ההיסטורית, ויוליוס באראש, הראשון בשנת 1887 והשני 1888 באספה כללית.

זה י"ב שנים הוא מאסף שיחות ומשלים עברים העולים על שפת העם, וכבר אסף מהם: (טז) יותר משבעת אלפים משלים, הערוכים אתו לרפום בשפת יהודית המדוברת (מטנו לקח הח' יעללינעק בספרו). וזה כעשרת שנים הוא מאסף חמר לספר: (יז) המזכיר ליהודים הרומנים (ביבליאָר גראפישעס לעקסיקאן). בשנת 1883 הו"ל בקראיאָווא ס': (יח) משלי משה הכלבי. משנת 1882-85 הו"ל יחד עם אחיו הרר' את מכה"ע, האחוה Fraternitaea. עתה הוא מו"ל את ספרי הוחרון להאגודה ההיסטורית שנה שנה. מלבד מאמרים גדולים וקטנים שהוא מו"ל (על הרב בלי הזכרת שמו) בכ"ע עברים-רומנים שונים.

ר' קלמן שולמאן ביוילנא

Kalman Schulmann, Wilno.

נולד בשנת תקפ"א בעיר ווילנא. נתחנך מנעוריו על ברכי התלמוד ואח"כ פנה גם להשכלה ויהנה בספרי מליצה ושיר ובשפות חיות. כרע כאח התהלך עם המשורר מיכל, ויחדו שגו באהבת שפת

יום ואח"כ למד תורה המשפטים באוניוור'
ובשנת 1836 נתעמר בתאר „דוקטור“ .
בשנה שלאחריה בסות דודו עמד הוא
בראש הנהגת בית האוצר „וינסונר עדלער
פֿאָן ווערטהיימער“ ויהי בין המיסדים ואח"כ
סגן יושב ראש בהאקאמדיא למסחר בוויען .
1859 חדל ממסחר ויקדיש כל עתותיו אך
לידיעת המשפטים ולעבודת עורך-דין .
משנת 1879 נמנה בין חברי הפרלמנט
האוסטריי . כתב המון ספרים ומאמרים
בחכמת המשפטים . ובדבר היהודים כתב
ספר „דענקשריפֿט איבער דיא שטעללונג
דער יודען אין עסטרייך“ (וויען 1863) .

ר' הלל נח (בגיד) שטיינשניידער

Hilel Noach Steinschneider, Wilno .

נולד ביום השבת ז' אלול תקפ"ט
בעיר שניפישאָק פרור ווילנא . היה תלמיד
ר' אליעזר פיווש בעהמ"ח לוח על טאה
שנה ונשארו בידו טרבו זה הגהות ובאורים
על ס' השבי . יחד עם חותנו ר' יעקב
נארדאן חבר הלוח על אלף שנים (ווילנא
תרי"ד) . לרגלי עסק פרנסתו מלאכת
פתוחי מצבות אבן נתודע לחכמי הדור
בוטן ההוא ע"י הקינות והמליצות שכתבו
לפתח על האבנים, ויתחקה על הועלת
זכרונות אבנים האלה ויעתיק כתובות אנשי
השם השוכנים בשרה הקברות הישן, גם
חפש אחרי תולדות המתיחסים אליהם,
כתבי יחס וחבורים בכ"י אשר הורישום
אבותיהם ויאסוף רבות מהם, ויתן רב
חמר לס' „קריה נאמנה“ של הרש"י פֿין .
בהשחר (ש"י) נדפס מאמרו „הרו עמל
והוליד און“ בקרת על ס' תולדות אנשי
שם להרד"ט; מאמר „נאה וגאון ודרך רע“
בקרת על קונטרס „כשורה בפ" להג"ל (ש'
שטייניג) ומאמר „האמת אתכם“, ובהכרסל
„הוא שא" ע"ד בעהמ"ח טס“, כלי"ם
החדשה . עוד נדפס ממנו „תולדות הגאון
ר' דוד אפענהיים“ (גן פרחים, ווילנא,
תרמ"ב) . ועוד כמה מאמרים בהמליץ ועוד .

חלקים) . יב) „עשר וצדקה“ תולדות אבי
משפחת בית ראמהשילד (שם 1864,
מהדורא כ' 1884) . יג) קדמוניות היהודים,
חובר בשפת יפת וכו' ונתקת בפעם
הראשונה לשפת עבר צחה ונמרצה עם
הקרמה ועם הערות יקרות ומעילות מאת...
(שם 1864) . יד) „הראל“ הליכות ירושלים
ואה"ק עם כל דברי הפץ מסגלות אבותינו
ונחמדינו מימי קדם (שם תרכ"ז) .
טו) „קרית מלך רב“ תולדות עיר המלוכה
פטרבורג מיום הוסדה ועד עתה (שם
תרכ"ט) . טז) „מחקרי ארץ רוסיא“ (שם
תר"ל) . יז) „מוסדי ארץ“ כולל תכונת כל
ארצות הבל, עשרה חלקים (שם תרל"ה) .
יח) „דברי ימי היהודים“ חעתקת חלק א'
ספפר „געשיכטע דער יודען“ של גראַמץ
(וויען 1876) „תולדות חכמי ישראל“ מימי
התקופה הראשונה לרבנות עד ימי הדור
זהו (ארבעה חלקים, 1879, והוצאה שניה
עם הוספות ותקונים, שם, כ) „בית האסף“
אספת מאמרים שונים על פלאי מעללי אל
בממלכת העולם והמבע, חקרי קדמוניות
קדש ובאורים בתלמוד ומדרשים (שם
תרמ"א) . כא) „ימי עם עולם“ החלק הראשון
מספר קדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו
(שם תרמ"ז) .

עוד הרפים מאמרים רבים במכ"ע
שונים, ובכ"י עמו ספרים אלה : א) כבוד
הלבנון, כולל דברים בעתם דרושים לכל
חפציהם, חקרי קדמוניות, באורים לדברי
חז"ל ועוד . ב) כבוד חכמים, על אנדות
חז"ל . ג) בני קדם, דברי ימי עמים קדומים .
ד) מכתבי סופרים, מכתבים שכתבו אליו
סופרים וחכמי הדור וחשובותיו אליהם .
ה) באורי כתבי הקדש, חקר דברים עתיקים
בדברי ימי עמנו בימי הבית הראשון והשני
ועוד ענינים שונים לתולדות ישראל .

דר' היינריך שזאק בוויען .

Dr. Heinrich Jaques, in Wien I.

נולד 1831 בוויען . בקר את הגימנו-

ר' שמואל שענבלום

Sam. Schönblum, in Lemberg.

נולד לאביו ר' בנימין וואלף בלעם-בערג תקצ"ג. שקד בנעוריו בתורה ומדע, ובהיותו לאיש הלך לרגל מסחרו ארצה איטליא ויאסף שם ידיעות ביבליוגרפיות, גם השתלם בלשון איטליא, אנגליא וערבית, ומצא שם ספרים עתיקים וכו' ישנים, ושד"ל מזכירו כמה פעמים באגרותיו. בש' תרכ"א הו"ל ס' העיסוד רלבנו יצחק בן אבא מארי, חלק ב', ועשרת הדברות להעיסוד עם הגזרותיו בשם נתיבות שמואל". הר"ל הו"ל ס' שלשה ספרים נפתחים, מסכת ספרים, פירקא דרבנו הקדוש וברייתא דישועה וכו' (לבוב). תרמ"ה הו"ל ס' רב פעלים לר"ן לטיף עם באור רחב ממנו, ומאמרים שונים. בכ"י מסודרים עמו לדפוס ס' "אגרת התשובה" לר"ן לטיף עם באור והערות, וס' "פרפראות לחכמה" כולל חכמה הטבע ותכונה עפ"י מאמרי הו"ל בתלמוד ומדרשים.

ר' צבי הכהן שערשעווסקי
(יעבץ ישוע שר עשק).

H. Scherschewski, Buchhandlung,
in Rosfow am Don.

נולד בעיר פינסק בשנת ה'ר. למד בעלמיו מפי מלמדים שונים וישקד מצמצו בכל ספרי תנ"ך ומפרשיהם ומסרי קדוק ומסורה, ספרי חקירה ופילוסופיא, זיקנה לו בקיאות גדולה בש"ס ופוסקים, ובכאו באנשים נתמנה לספרא דמתא בעיר ההיא, וישא משמרתו זאת שמונה שנים ויהיה לו או ישיב ושיג המיד ברבדי תורה וסופרים עם הנ' רא"ם הורוויץ אב"ד העיר. אחרי כן הלך למיליטופול ויהי בביה הר"ש ויידענער, ומשם קראהו ארו לאדעססא

בכ"י עמו ס' "זכרונות אנשי השם מוילנא" כחמש מאות איש, יחוסם זמנם ופעולתם.

ר' אברהם דוד משה בר' יעקב
שטראַיִן סוחר בוילנא.

A. D. Straschum, Wilno.

נולד בעיר ההיא ג' אלול תר"ג. בש' תרמ"ח הו"ל באור חדש כשמה חדשה על ס' איוב, בשם "תורת אדם".

ר' צבי דוב (אלבערמ) בר' מרדכי
דר' שיינין.

Dr. Albert Scheinin, in Leipzig.

נולד בשנת תרי"ב בעיר שקלאוו. אביו תקע מושבו לרגלי מסחרו בלייפציג, ובעיר הואת השלים בנו חק למודו בהגימנו-יום, גם הגה בש"ס ופוסקים מפי מורים מובהקים ומפי הרב ר"ש הורוויץ, ואחרי אשר שמע למודי הפילוסופיא בהאוניוורסיטט בעיר ההיא חבר ספרו ע"ד ישיבת יבנה Die Hochschule zn Javna (לייפציג 1878), ויאהו במסחר אביו, ובאחוזה גם טן התורה והחכמה לא יניח ידו, ומרבה לעסוק גם בעניני הטבת מצב הקהלה. —

מ. ר. שייקעוויטש (שמ"ר).

M. R. Scheikewitz.

נולד ביום ג' טבת תר"ט בעיר ניעשוויז. חבר בלה"ק א) הנדחת (ווילנא ג"ח), ב) קין, ג) מוסר להבעים, ד) כויה החת כויה, ה) אחרית צדיקים, ו) מעות נוי, ז) גמול אכזרים. בשפת זארגאן כתב עד טאה ספורים המפורזים בעם, גם עשרים חזיונות בעד התיאטרון, שנרפסו מהם: 1) רעוויזאר, 2) לעבעדינער טייטער, ויתרם בכ"י.

ירחים" שתי חוברות, כולל ספורים. תרל"ט — "יד חרוצים". גם כתב מאמרים שונים במכ"ע המניד, הצפירה, המליץ, הבק"א, היום, האסיף ובמ"ע הפולאני יודמשענקא.

ר' נתן נטע שפירא.

N. N. Schapiro, in Opatow.

נולד ז' כסלו תקס"ח בעיר מצער בפולין. נתגדל בבית זקנו ולמד טפי מורים ש"ם ופוסקים, ובהיותו בן ט"ז שנים ארח עמו לחברה ר' מנחם מ. זילבערשטיין בעה"ט ס' "צדק ורשע" (דראטא. קראקא הקפ"ב) וילמדוהו תנ"ך ודקדוק וראשי ידיעות איזה לשונות חיות, אח"כ שקד בעצמו בלמודים ויחל לכתוב מעלות רוחו על ספר. בן י"ח לקח לו אביו אשה מעיר אפמא, שם עסק במסחר שנים אחדות, ואח"כ בהשרף רכושו וזונו נמלך להיות למורה וילמד בני עשירים בערים שונות בפולין. הרכ"ב היה מורה בווארשא, ובעת ההיא העתיק ספרו של פיליפזאהן "דיא מאראנען" (כ"י) והמכתבים בדרך שיר אשר כתב האראץ הרומי ליוליוס צאואר, ונפזרו בין תלמידיו ורעיו שיריו נעתקים ואריגנאלים. בהיותו כבן חמשים נקרא מאת אחד ממיודעו בגאליציה להיות סוכן בביתו ובנחלתו, ובכוא ימי הזקנה קבע מושבו בעיר אפמא Opatów פ' ראדום, עיר מגורו עד היום. בהאסיף טראשית צאתו נדפסו ממנו כמה שירים, ובכ"י עמו הרבה שירים ומאמרים שונים.

ר' יעקב צבי שפערלינג

Jacob Hirsch Sperling, in Lemberg
(Galizien)

מורה הדת בנימניזם העליון בלעמבערג. נולד בעיר ההיא בשנת תקצ"ז, למד בילדותו ש"ם ופוסקים, דרש בספרי

ויטלא מקוטו כמו"ל את המליץ שנה וחצי (בעת הלך ארו למסעיו), אח"כ קבל משמרת בבית מסחר אחד בעיר ההיא. משם נסע לרומניה ובולגריא על שדה המערכה, ובשובו קראהו ה' זיירענער שנית ויהי בעסקיו חמש שנים, ובש' 1883 בא לראסטאו ע"נ דן וע"י מסבות שונות קבע שם דירתו ויפתח לו בית מסחר ספרים.

בשנת תרל"ז הו"ל מחברת "בסר אבות" (אדעססא), ובשנת תרמ"א נדפסה בוויילנא מחברתו "עיון ספרות". כתב המון מאמרים בחקרי הלשון, באורים ובקרת בשרון לכרמל ובהכרמל, בהמניד והנשר, ובקרת על הרבה ספרים בלי החימת שמו — בהמליץ, גם המון מאמרים ספרותיים באוצר הכמה, הכוכבים, הבוק"א, השחר, עלי הדס, הצפחה, הצפירה ועוד, כן מאמרים פיבליציסטיים ופעליעמונים (רבם בשפה תלמודית תחת השם "לישנא דחבימא" ושירים רבים, מהם על מהרה לה"ק ומהם בסגנון תלמודי שנדפסו במכ"ע ומאספים שונים, גם נדפסו מקצת מהגהותיו על מדרש שו"ט שהו"ל הרא"מ פדווא בווארשא. — בכ"י עמו: "מלים בקופסא" (אוצר מלים להרחבת הלשון); "תבת נח" (משלים עונים חדשים וישנים בארח שיר); מאמר גדול "פלסת סופרים" ע"ד פירוש הר"ם ו' תיבון על קהלת כ"י, (נטצא האמטר ביד ה' הרכמי בספמ"ב) והרבה שירים ומאמרים שונים.

ר' אליעזר יצחק בר' משה שפירא
(א"ש)

L. I. Schapiro, Warschau, Nalewki 11

נולד י"ד חשוון תקצ"ז בעיר סערהיאי (פ' סובאלק). בשנת הרכ"ד בא לווארשא ופתח בית מסחר ספרים והו"ל ס' הפודה ומציל". בש' תרל"א הו"ל "סכתבים בספר" יכלכל מאה סכתבים ונלוה אליהם ספור בשם "רפאל". בשנה ההיא הו"ל "מגד

צונץ לעבענסקראַנצע" לכבוד הג' התשעים
של הד"ר צונץ ז"ל .

ר' בנימין דר' שרשומסקי בארעסא

Dr. B. Scherschewski, in Odessa,

נולד בשנת תר"ו בעיר בריסק דליטא.
עד תר"ל למד בחדרים, ומאו עד תרל"ה
בנימנאזיום. כמות אביו פתאום, עזב את
הנימו' ויהי מנהל בית הדפוס אשר השאיר
אביו אחריו. תרל"ח נסע לווארשא, עמד
למבחן ונחקבל להאוניוורסיטט. תרמ"ג נטר
חק למודיו ויהי רופא טומחה. תרמ"ה בא
לקאוונא ומשם עלה לאה"ק ירושלימה. שם
ישב כל שנת תרמ"ו והו"ל ספרו "מסכת
נתוח" וס' "בריותא דמרכבה". תרמ"ו נסע
לווען והשתלם בחכמת הרפואה ושב
ירושלימה ומשם לרוסיא, ויתקע אהלו
(תרמ"ח) בארעססא. בס' האסיף החמישי
נדפס ספרו "הנתוח" בתקונים והוספות
רבות.

הנ"ך ואח"כ למד שפות חיות ויבן בספרי
הכמה ומחקר. בימי נעוריו החל לשיר שירים
בלה"ק ונדפסו ממנו יותר מארבע מאות
שירים במכ"ע, שומר ציון, כוכבי יצחק
"המגיד" (בו נמצא ממנו גם מאמר יכול
השנות על החוקר יאָסס, תר"ט), העברי
(בו יבואו שיריו פעמים בחדש זה עשר
שנים), מגד ירחים, השחר, בית אוצר
הספרות (בו נדפס שיר הראשון משירו
הספורי "הורדוס" ועוד חמשה שירים אתו
בכתובים) ועוד ועוד. ונדפסו ממנו שירים
מיוחדים: הצלת המלך (תר"ז); חמשה
כתרים (תרל"ז); חכמת שלמה (תרל"ח)
יכיל חלק א' של הקינה על מות דודו אחי
אמו הגאון ש"ר, וחלק ב' אתו בכתובים.
תרל"ד היה עורך מכ"ע בל"א "ודישע
פרעססע" ובמכ"ע, גייעייט" הו"ל מכתבים
רבים. הוא היה אחד ממיסדי החברה "אחיה
והשכלה" (תרכ"ג) ושומר ישראל (תרכ"ז)
בלעמבערג ובחברה הראשונה הטיף פעמים
רבות בעיני השכלה. בכ"י עמו שירים
וטאמרים בלה"ק וטאמר בלשון אשכנז
רבות.

הלך המכתבים

(Autobiographien)

ר' שלום יעקב אבראמאויטש באדעססא *

עיר מולדתי — קאפולי, עיר מצער במחוז סלוצק פלך מינסק, אשר השנה
אלוה הון ועושר ולא חלק לה במסחר ומרבולת, כי אם כבוד חטבע נתן לה, הדרר
יערים והוד החיים, עמקים ושדי חמד סביבה. יום הולדתי לא נכתב בספר, כי לדבר
כזה לא השגיחו לפנים בני עמנו וכפרט יושבי הערים הקטנות. רק מקובלני, כי
נולדתי בשנת 1836 ובני ביתי קבעו מועד יום הולדתי בעשרים לחדש דעצעמבר.
אבי ז"ל חיים משה היה נכבד ומהולל מאד בעיר משכנו וסביבותיה, כן ברוב תורתו וכן
ברוח לבו וידיעתו בהלכות דרך ארץ והויות העולם. זמנו היה חציו לה' ללמוד בעצמו
וללמד אחרים בחנם, אחציו לו, לצרכי עצמו ולצרכי צבור, שעסק בהם באמונה. ה'
נתן לאבי גם לשון למודים והיה נאה דורש לפעמים, ועמו עם סופר מהיר בשפת
קדשנו. דרשותיו ומכתביו נמצאים אצל השרידים ממכבדיו ומוקירי שמו עד היום הזה.
ואני אהוב הייתי לאבי ובי בהר מכל בניו לחנך לי על פי דרך, לא שערוה או אנשי מקומו.
בהיותי בן שש שנים, וכבר ידעתי קראו בספר, שכר לי אחד המלמדים המצוינים
ללמדני כתבי הקדש ולהבינני במקרא עם התרגומים כסדר. וזה המלמד יוסף הראובני
(מקצת שכחו המצא בספר תולדות חיי מאת ל. בינשטאק) עשה מלאכתו באמונה
כשתיים עשרה שעות בכל יום. ולמקצת שלש שנים ידעתי את כל עשרים וארבעה
הספרים בעל פה ותורת ה' היתה בתוך מעי. ועוד אני מתענג על אמרי נועם חזוי יה
ומחזה שדי אחזה בנפשי, ציורי קדש נשגבים משנות עולמים, לקחני מלמדו אל גבול
התלמוד הענק הקדמוני ועוג מלך הבשן בספרות כל יושבי תבל. כבואי שמה הייתי
כאישי הבא בפעם הראשונה ליום השוק הגדול, משתאה למראה עיניו מיני סחורה
ופרגמטיא ודברי הפץ הרבים והמשונים, ומשתומם למשמע אזניו קול שאון והמולה
וצוחה מכל עבר ופינה. קונים ומוכרים, סרסורים וסוחרים ברעש גדול יחפזון וחשק
ותשוקת המסחר יאחזון, כלם רצים דחופים ומבוהלים, זה בכרו וזה בחביתו ואיש אחיו
ידחקון, אלה לאלה שואלים ואלה לאלה ממללים, קורצים בעיניהם, מויללים ברגליהם,
נושאים ונותנים שקלים וטרים וקול עונה במחנה. בכח ההגשמה הנמוע בי נתתי דמות
לכל הדברים וצורה לכל הבאים בשער התלמוד. התנא קמא והאי טאן דאמר נדמו לי
כאנשים נאינים, קפדנים ופני להבים פניהם; הרישא, סיפא ומציעתא כנשים צרות זו
לזו, כל אחת מכחשת את חברתה, זאת אומרת כה וזאת אומרת לא כי, ורגו ונוכחו
ואין נחת. וזו הבוגרת, האיילוניות והנערה שנתפתחה וזה החרש שומע וקטן והובח,

* לבקשתנו שלח לנו הר"ר ש"י אבראמאויטש ציונים לתולדותיו, אך מצאנו את מכתבו ראו,
לדפוס כמו שהוא ולהציגו בחלק זה. יתר פרטי תולדותיו כתב ה' ל. בינשטאק בספר סיודר ונדפס במ"ע
ואכאמא"ר בחדש דעצעמבער שנת 1884.

גם השנים שאחזין במלית, ושור שנגח את הפרה, שור המועד ושור תם, כלם נצבו כמו חיים ברמזוני, איש איש בצורתו המיוחדת ובצביונו המשוונה. את שפת כל אלה אמנם ידעתי מיד כשפגשתי אותם, כי מנעורי קניתי לי לשון התרגומים, אבל הרבה מדברי שיחתם בעצמם נפלא ממני. ואולם כל זאת היתה אך בתחלה, בראשית בואי בשער התלמוד, ובהמשך הוטן הנה הסכנתי עמו וחמרתיו בלבי. הייתי לן בעמקו של הלהלכה על עדרי חברי צאן אדם ונוראות נפילתי על המגדלים הפורחים באויר ועל הררים התלולים בשערה ועוד נפלאות גדולות כאלה בשרה פלפלא חריפאת. אהבתי למייל בפרדם הגדה הנפלא. זה הפרדם לא כגן עדנים הוא, אשר לו גדר עם בריח ודלתים ומטעיו מגודלים, שתולים למיניהם על ערוגותיו, שכלם מתאימות הולכות למישרים והטבע אסור שם בחבלי חרושת מעשה ידי אמן, כי הוא כשרה יער ובר נרחב לבלי חוק, אין גדר ואין סדרים וערוב כבוד מאד בצמחיו. שם פרחים ואין מספר, נטיעים שונים ומשונים גדלים בערבוביא ופשוטים כצמח השדה, — החכצלת היא חכצלת השרון והשושנה שושנת העמקים סוגה בירק עשב, חציר ודשא מאליפים מרובבים ולפניך שלל צבעים רקמה נחמד למראה. הדמיון מתהלך כגן זה חפשי לרוח המדרש ומפליא לעשות. פעם יש שמים ויוריד ארצה רכב אלהים רבותים אלפי שנאו ופעם יגביה את הארץ השמימה ובני אדם ומלאכי צבאות נשקו.

כגן עשתי עשרה שנה עזבתי חדר מלמד. וכך ררך למורי בעת ההיא: אחרי הפלת שחרית למדני אבי מורי בבית המדרש את המשנה על הסדר ויוסם הייתי יושב ולומד שם בפני עצמי. ובערב בשבועי לביתי ואבי היה פנוי מרוב מעשיו הסביר לי דף גמרא עם כל מפרשיו. ואם היו במלים הרבה כנגדו בערב קדמו עיניו אשמורות ויעירני משנתו ויחרו הלכנו ברנש לבית-מדרשנו, לעסוק בדברי תורה. אמנם כן, צער גדול הוא לילד רך בשנים להשכים קום בעת תקפה עליו שנתו, ומה גם כימות החורף, אבל בדיעבד כשקמתי ויצאתי לפעלי נהניתי בלבי, ושכרו — שכר הליכה והלמוד באשמורת הבוקר היה הרבה מאד. דומית-יה בכל רחובות העיר, השקועה בתרדמה, גם הירח והכוכבים במשמרותיהם ברקיע העירוני את דמיוני והקשבתי קשב רב קשב. אז ראיתי בחזיון את האיש גבריאל, הקורא כנבר ומבשר שעות הלילה בשמי השמים. מלאכי צבאות ידורון וידורון ופותחים את פיהם בשירה נעימה. עוד מעט ושערי גן-עדן ברעש נפתחים ואל הכבוד יבוא בו. ראו בני אלים הליכות אלי מלכי בקדש נדמו ויעמדו מרעידים איש על מחנהו ואיש על דגלו, אין נודד כנף ואין פוצה פה ומצפצף. ופתאים ירעם בכח ה', ועליון יתן קולו בבכי. בכה ויכה בלילה על בית מקדשו השמם, על ירושלים עיר תפארתו העזובה, על עמו, בני ציון היקרים, הגורדים בנוים ועל השכינה העלובה, הגודרת עמהם כגולה ובצרתם לה צר. עינו עינו יורדה מים — והיא שכבת המל על פני הארץ ורסיסי לילה על קיצותי... ולקול ה' יחרדו צדיקי עולם ויחדו עם מלאכי שלום מר ויבכיון. ואני ברוב שרעפי בקרבי מתעורר ללמוד בכל לב. אנעים למורי ואהימה, שלוח אצבע ומנגן בגרון. נפשי חשקה בתורת ה' לדעת כל רזי התלמוד, גדי מצחי ישורגו וכל מעיני בו.

דרך הלמוד הזה הפעיל עלי בשתיים: מצד אחד חדר את שכלי בדברי עיון וסכרות דקות ועשני לשיננא, הבוחן ובורק כל דבר להעמידו על האמת כפשוטו, ומצד השני העיר רנשי נפשי אף דמיוני בחזיונות נשגבים מאד נעלים והכשירני להשפעת המליצה רוח קדשה. בעת ההיא לא היה לי בעולמי אלא ד' אמות של ההלכה וחזן מהתלמוד לא ידעתי דבר. את הספרים החיצונים לא ראיתי וגם לא שמעתי את שמעם ומרם ידעתי מציאות הספרות והתיאטרון וכל מלאכת מחשבת, כי עיר מולדתי קן בודד היא

באחת הפינות, הנשכחות מני רגל, ובתום לבכי אמרתי, כאפרוח בתוך ביצתו, כי כל הארץ הלא לפני היא ומעבר לכפת שמי קאפולי שם מדבר ציה, מקום „הרי חושך“ והסמכטיון, עם בריות זרות ומשונות. בתי חוסר בעירי כהיכלי חמד היו בעיני ובית הכנסת והקלוזי אין על עפר קַשְׁלִים, אך פה חכמות בנתה ביתה ובני העיר בחירי היצורים המה חכמים מחוכמים, ומה גם אלה, אשר זקנם מגודל ופרקם נאה, כי אני לשיטתי או, אם זקנה כאן, גם חכמה ותורה כאן, ומי אשר ברכו ה' בפרה או בעו, עשיר הוא בקרה בשעתו ושמן חלקו בעולם הזה. השופר, גם הקאמירינקה, שנתגלגלה אלינו במקרה כדבר פלאי וכלי זמר הפשוטים כיום חתונת אנשי מקומי אלה הם כל יְגִי וְיָרָא הַיּוֹפִים אין עוד מלבדם, ואשרי בעל התוקע יודע תרועה ולוקח נפשות בקול ק"ש"ר"קותיו. — את כתבי הקדש הנה ידעתי ולמשיך בשנתי סופר עיד לא נסיתי. ויהי כאשר החל רוח ה' לפעמי לא שפכתיו בדבריו שיר וזמליצה על הספר, כי אם מפני ידו בדר ישבתי דומם, המו גלי הרגשותי ויתגעשו ובמסתרים בכתה נפשי מרעיון לבי, כי זה טעשה השמן, היצר הרע סוכן בי ומבטל אותי בהרהורים רעים מתלמוד תורה, ולהנצל ממנו לא מצאתי החבולה אחרת אלא תפלה ותחנונים לאלהי הרוחות. היו ימים, אשר פתאם התעוררתי ברנש נמרץ, מדבר אל לבי: ברכי נפשי את ה'!... ואני תפלה. בהפלגות כאלה הוצאתי את רוחי, מעמתי נעיסות ערן — ומיב לי. והיה אחרי כן אם פגע בי המנוול הזה משכתי ליערים, להרים והנבעות בשרה, שם כליתי עתגתי בהלך-נפש ומראה עינים על יפעת התולדה והדר גאוה וברבות הימים לכבתי בזיו כבודה, נמשכתי אליה בעבותות אהבה ומשוש חתן על כלה ששתי עליה. יום יום יצאתי השדה לשחר פני אהובתי ולהתעלם באהבים עפ יעלת חן ואת. את שאהבה נפשי בקשתי בסבכי היער ובחרש מצל, בנאות דשא ועל מי מנוחות והיא העבירה כל טובה על פני, משחקת לפני בכל מקום. הייתי טקפן אחריה על ההרים, מתרפק על העצים אף ישבתי בין המפתים לשמוע שריקות עדרים, הזמיר השמיעני את נגינותיו וקול התור נשמע במקהלות כנף רננים, כלם היטיבו נגן בתרועה וישירו לי שירת דודים ליפתי בת אלהים יוצר הכל. והאהבה, אשר בלבי או כאש בועדת, אהבת רוח היא ולא בשר, אהבת קדש, שאין לה דמות הגוף, אהבה מסותרת אל הטוב, אל היופי והגשנב, המשמחת את האדם ומלכשתו עונה ומכשרתו לחיות ישר ונאמן, אוהב את הבריות ומרוטמתו על כל המעשים. — סוד זאת האהבה וזאת השתפכות הנפש בתפלה ותחנונים ידוע לכל בעלי השיר אנשי הרוח. אלה הם תוי שדי, הסימנים מאלהי החסרה בלב בחיריו...

ככה ישבתי שלו בקני עד מלאת לי שלש עשרה שנה ואומר עם קני אניע ובעיר מולדתי אחיה כל הימים. אבל לא כאשר דמיתי כן היתה. פתאום מה אבי (והוא כבן ארבעים ואחת שנה במותו) ויעזוב אחריו אשה ובנים בחוסר כל. ומרוב עוני גליתי ממולדתי והלכתי לנוע על בתי הישיבות בערי ליטא הקרובות והרחוקות. את כל הקורות אותי שמה לא אספר פה, כי רבים הם מאד ויש את נפשי לכתוב אותם בספר מיוחד, זכרון לבני ישראל מבתי ישיבותיהם בימים ההם. ועתה הנני מניד אך זאת, כי קיימתי בי דרכה של תורה וחיי צער של תלמידי חכמים עם „אכילת הימים“ בכל פרטיהם ודקדוקיהם. בישיבת סלוצק למרתי אצל הרב הגדוע ר' אברהם ברוך במחלקה הראשונה, משם עליתי למחלקה העליונה והייתי מתלמידי ראש הישיבה החריף והשגון ר' מיכל מ"ס. אחרי כן קבעתי מקום למודי בבית מדרשו של הגביר ר' יונה ובקשתי תורה מפני הרב הגדול ר' אברהם'לי. בוולנא למרתי אצל הרב המהולל ר' סענדעריל בישיבת ר' מעלה וגם בבית מדרשו של הגאון ר' אליהו ז"ל, ושם הגייתי בתורת ה'

יוסם ולילה, ועל משמרתו למדתי כל הלילות. אל עיר וזילנא באתי בדבר שאר בשדי הגביר הנכבד נחום חיים ברודא, אשר הבטיחני להיות כאב לי וכל מחמורי עליו. אבל לא ארכו לי שם הימים ושבתי למולדתי. ובעת ההיא אמי נשאה לאיש חובר בית הרחם בכפר מעלניקי, כעשר כפרות ארץ מקאפוליע. והלך אמי לבית אישה היא ובניה הצעירים ממני, ואני נשארתי גלמוד בעיר בלי משען ומשענה. בלא חמדה הלכתי אז וקצתי מחיי מכאב לב ומשבר רוח. כי נער אנכי, ימי חיי עוד מעטים וצרותי רבות עד מאד. ובלכתי קודם בחמה רוחי והנה קראני אבי, חורגי אליו. ולמען לא אכל לחם עצלות למדתי מספר שעות ביזם את בניו. בית מושב אבי חורגי יערים סביב לו, יערים גדולים עדיקי ימים, בם תרמוש כל חיתו יער, הזאבים שואגים שם בלילה למרף וגם הדוב ירביץ שם לפעמים. אשר שם צפרים יקננו ומבין עפאים יתנו קול, אוז הבר וכל עוף המים שם המה ומתוך הגומא בכצה יצוחו. ויאור גדול ילפת ארחות דרכו וחלף בין עצי היער שמוף ועבור עד בית הרחם יגיע, שם ישתפך במורד ויניע את האופנים ברעם וכרעש, ומקול הטחנה ושאון מים כבירים תצלינה האזנים.

בנה ברד ונעזב זה הופיעה לי בת שירתי, אהובת נפשי בילדותי, אשר עזבתי כל ימי שבתי בבתי-הישיבות עם הבחורים הגדלים וראות עוד פניה לא פללתי. נגלתה אלי בהדר כבודה ותפתני בעצמת חן שפתיה ללכת אחריה היערה אל תחת עץ רענן ומנוחת שאננות, ותכרות לי ברית עם עצי השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה והלמדני לדעת את לשונם ולהתבונן דרכי חיהם. צמאה נפשי לרעי אלה, אשר הביעו לי חירות מני קדם ומעשים רבים שנעשים בעולם, ויספרו לי כבוד אל מחוללם ורב טובו להם. גם אני הגדתי להם את רוחי, ואת הפעם הראשונה אחזה בעט ידי לשפוך את נפשי, ובמגלת ספר הנה באתי ושרתי להם שירה חדשה הללויה. הנהר טחא לי כף והד יערים יענני בקול. — דברי שירי הראשונים שמורים אתי עד היום הזה ועד נצח לא יראו אור, כי בוסר המה ומעטם כתפוח היער. וראה זה פלא הוא, כי אך החלתי לדבר שיר וראשית פרי עמי קדש הלולים לה', ויבא השמן, הוא מלאך-ההתולים, הרודה עתה כי ברמות מענדעלי מוכר ספרים, ויסיתני להתל בבני אדם ולבלע פני הלז והמסכה הנסוכה עליהם. והנה כתבתי דראמה שנונה בחרוים על דרך הספר „לישרים תהלה“ מאת רמ"ח לוצאטו, אף אמנם לא ידעתי מה היא דראמה ולא קראתי מימי ספרים ממין זה. גם ספרי זה מעשה תעתועים ומלא שגיאות עד אין מספר. זו לענו של שמן-ילדותי אך להג הרבה ובכלי דעת מלין יכביר. ואם מלעיג אני לפעמים בשמני ומתהל בו עתה על שגיונות נעוריו, אף הוא התולים עמו ויענני עזות: המרם תדע כי זה העתיק יומין לא הוציא דבר מהוקן מתחת ידו וכל מה שברא בעולמו צריכין עשיה? הנה זאת ההתפתחות חוקת עולם בתבל וכל צאצאה, כן היא, ואתה דע לך. וזאת מנוחתי לא היתה לאורך ימים. הן, כפי הנראה, בשמים נגזר עלי במרם יצאתי מרחם להיות סופר לעמי, עם עני ודל, וה' חפץ כי אלמד דרכי עמי מקצה ואתבונן אל מעשיהם, על-כן אמר לנפשי נודי צפור בעולמי, אומלל האומללים ויהודי היהודים תהיה בארץ. וישאני הרוח ויטלטלני טלטלה גבר במעלות החיים, נשוא והשלך, ומלאך ה' רוחה. הורידני מטה אל אחי המרודים בשפל המדרגה, לחיות אתם חיי צער ולחוש את סכאוביהם, ובצרות נפשם לקחתי את חלקי מנה אחת אפיים. ולעתות לקחני אל ראש פסגת החיים ויתן לי מהלכים בין עשירינו שלוי עולם, קציני בית ישראל, להכיר מעבדיהם ולראות שבתם וקוטם ארחם ורבעם, סדרם-ומכרם — לראות לא להתערן בטובם. מהעת אשר התעו אותי אלהים סבית אבי חורגי מתחיל פרק חדש בספר חיי, פרק של נודים, נסיונות ותלאות רבות, ואחריו עוד פרקים

הרבה מקורות חיי, מרוקמים כיריעה בחיי בית ישראל, שיבואו בספורים מיוחדים והיו לזכרון בתולדות בני עמנו וספרותם. ועתה אפס קצהם, אך רמו מהם תראה בספר תולדות חיי טאת הר"ר בינשמאק, קחנו משם.

הנני מדלג על הפרקים, מקפץ על המאורעות בשנות חיי ומגמת פני כעת לספר איך הייתי לסופר בישראל ואיוזו מטרה היתה לנגד עיני, אשר אליה הכינותי את רעיון לבי ועמי, ומה המה הספרים וחמאמרים אשר כתבתי.

הספרות העברית היתה דבר יקר בימי נעורי, אין ספרים ומכתבי-עתים יוצאים לאור במועדיהם לימים ולשבועות ולחדשים ושנים כבימים האלה, להעיר את רוח בני יהודה ולתת בלבם אהבה לשפת קדשנו. ובאין מעורר וקנאת סופרים מעטו הכותבים ושחו כנות השיר. אני בקאמעניץ-פאדאלסקי, בשבתי בבית חותני הגביר הנכבד וגם אחרי כן בשלחי את אשתי והייתי מורה בבית-הספר מהממשלה, נתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה ודעה ולקנות לי ביגיעת נפש כל הידיעות האלה שחסרתי, ומי מלל לי אז סחבר תהיה בעטך והיה כמצחק בעיני. הן בתוסי אמרתי, הסופרים בני עליון כלם ומי אנכי כי אבוא עד הלום. רק המקרה עשני למחבר ובפתאום היה הדבר. באחד מלילות החורף, ליל חושך ענן וערפל ורוח סערה, ישבתי בחד בחררי ונפשי דלפה מהונה. ולהשקיט נהמת לבי באיוז עבודה לקחתי עמי להשיב דבר לאיש פלוני ומלמד הוא. והנה כתבתי בענין החנוך דברים הרבה בפעם אחת על גליון גדול משני עבריו. וממחרת העתקתי מהגליון אך דברים מעטים בשביל פלוני ואותו בעצמו השלכתי אל אחת הפנות ככלי אין חפץ בו. ימים רבים היה מונח בזוית עד אשר חלו בו ידים ויהי מהנגלל סמקום למקום בבית, ואני אמנם כבר הסחתי דעתי ממנו ואשכחתי. ויהי היום ויבא לי נושא האגרות ספר התום סחוץ לארץ, ובפתחי אותו בלב חרד ששתוקק לדעת מי אפוא הוא הכותב מארץ נכריה, אשר אין לי מכיר שם, והנה עלה 31 ממכתב-העתי, המגיד "שנה ראשונה לנגד עיני, וכמו דברים ידועים יצהירו לי מבין שורות המאמר הראשי ועליו "מכתב על דבר החנוך" באותיות מרובעות גדולות. משתאה ומשתומם למראה עיני הנני הופך את הדף הראשון ואראה כי שמי בקרבו. והערה אחת בסוף המאמר מספרת בשבחו וגומרת עליו את ההלל הגדול בבקשה מאת חכמי לב להעתיקן לשפת העמים. נוראות נפילתי רגעים אחדים והייתי כאיש נדהם, ומכתבו של בעל המגיד הטנוח רא"ל זילבערמאן, אשר בלו אוטר כבוד לי ודורש מידי להביא לו מנחה מפרי עמי גם בימים הבאים ולכרות אתו ואת מגידו ברית שלום, עוד הוסיף להפליא אותי הפלא ופלא. אכן עד מהרה נודע לי פשר הדבר וזה הוא: אהובי וסיודעי החכם מ"מ לעווין, מזכיר להשע גינובורג, מצא את הגליון הנזכר בין כלי ביתי וישא חן וחסד לפניו וישלחתי הרש להחכם א"ב גאטלאבער לשמעו משפטו עליו ובדרך כזה נתגלגל ובא לבעל המגיד וראה אור. ירי שני החכמים הנזכרים תקעו מאמרי זה יתד בספרות העברית בימים ההם נהי לר. ש פנה אל כל מעשי שם אחרי כן.

תרהי בלבי לחבונן אל הספרות העברית בארצנו, לדעת דרכיה ומה יעשה בה. בקשהי למצוא דברי חפץ, מדע והשכל, טוב טעם ויופי, והנה אך מעט מוער בכל אלה מצאתי. גן בונק הספרות כעת ההיא, גן נעזב בימי הסתיו, אין יבול בצמחים, אין פרחי המד ונשמעי נעטנים, העלה נוכל והעץ בשלכת, אך ועיר שם ועיר שם מפוח ושחים ורבה העזבה בו. והמחברים? הכורמים האלה יגוחו בו מנוחת שלום והשקט ובטח, משחקים כילדים תמימים ובלהג מלהגים, ועל מנוחתם יקדישו איש את שם רעהו ונחת לזה מזה. — אמנם כן, איש פלוני וכהן הוא הביע או אומר כזה: "ימים רבים לסופרי ישראל, ימי שלום ושלוה, ימי אורה וטובה, אזלת יד המבקרים ובינת אדם.

הסתתרה להפריע ולהחריד מנוחתם, לבלע ולגזול כבודם והדרם ויהי כל ספר וקדושתו תואמים, שם מחבר וחבורו כאב ובנו יחד". אבל הוא נשא דעו על ימי העבר למרחוק ודרש אותם בתומתו לשבח, ואני מצאתי דבריו ראויים לסופרי ישראל גם בימי עלומי ודרשחים לגנאי. כי ימים כאלה, אשר בינת אדם הסתתרה לא ימי אורה וטובים הם. וספרות, אשר אולת יד מבקרים וכל ספר וקדושתו תואמים, היא גנה אשר אין בעלים לה, שם ירעה עגל וכלה זרועיה, יכרסמנה החזיר ושועלים קטנים מחבלים ערוגות מצעה. וכי תבואן בכרם זה ותשחיתו דיכם וגם אל כליכם תתנו אין רע, כי הפקר הוא, וידעתם כי בקרב ישראל אתם, אין רואה, אין עד, לית דין ולית דין מבלעדו ה' אלהיכם, ולא תבושו עמי לעולם... את כל הדברים האלה אשר ראיתי לקחתי בלבבי, ופרי מחשבותי היה ספרי :

משפטי שלום (נדפס בשנת תר"ב, ווילנא). ספרי זה, המדבר משפטים עם מחבר ס' מינים ועונב" ביחוד, ומרמו אנכ לסופרים אחרים בכלל, היה כחץ פתאום במחנה המחברים השאנגנים, השוקטים על שמריהם, והייתי בעיניהם כאיש אכזרי, הבא להחריד מנוחתם, לבלע ולגזול כבודם והדרם, ותהי צעקה גדולה בעדתם, דברי ריבות ומלחמת סופרים בשערי מכתבי-העתים, המליץ, "הכרטל", אשר אך החלו צאתם לאור בעת ההיא. ואני הוספתי לדבר רתה ולשלח בהם מעת לעת חצי מאמרי וריבים היו עמדי מתחוקים עמי על אלה. האם יפה דנתי וקלעתי תמיד אל המטרה מבלי החטאי, זאת ישפטו אחרים, ואני אמנם ידעתי, כי סבותי תנועה גדולה בספרותנו: מבקרים חדשים מבני הגעורים באו אחרי לשפוט פעולות הסופרים, רבים מהם לקחו מוסר והיטיבו את דרכם והמשא ומתן בין תופשי עט היה רוח החיה בספרות ומשך בכחו קוראים רבים מבני העם.

למד בני עמנו טוב מעם ודעת, להביא את חיי עולמם ומעבדיהם במסורת הברית עם הספרות, כדי לחבכה בזה על העם, להשכיל להועיל — שלשה אלה היו בעיני המטרה הנרצה והתל, שאליז יפנו הסופרים בעטם. הייתי מבקש בכל לבי, כי המליצים והמשוררים בנו לא ישיתו בשמים פיהם לדבר גבוהה גבוהה, ולא יקחו חומר למליצתם את כנות לומ ואשת פוטיפרע וכדומה נפשות רבות ודברי רוח, אשר עלימו אבד כלח, בעד החיים לא ידרשו אל הסתים; כי אם לשונם תהלך בארץ, יחכוננו לחיי העם ואל כל מה שנעשה בקרב ביתו ועדתו ויערכו כל אלה לעיניו; יתאמצו להיטיב מעמו בארשת שפתים מהורה על מוסדות היופי וההגיון; אף יתנו לו לקח טוב בחכמה ודעת להשכילו בינה.

אשר על כן שלשתי את עבודתי בספרותנו ותהי ראשית מלאכתי ס' תולדות הטבע מדבר על שלשה דברים שעליהם העולם קיים: על החי ועל הצומח ועל החימום. כלם פקודים למשפחותם למיניהם במספר שמותם וסגולותיהם ופרשת תועלתם. נעתק מספר החוקר הטבעי לענין לשפת עבר.

חוברת ראשונה:
בעלי החיים היונקים עם שמונה לוחות הציורים. לייפציג תרכ"ב (1862)
ויחד עם זה נסיתי לחבר מסור בשפת קדש ברורה, יסודתו ברוח בני עמנו וארחות חייו בימי ובוסן הזה. וממנו לקחתי פרקים אהדים והוצאתים לאור עם פתח דבר בספר מיוחד בשם

למדו היטב. ספור אהבים. ווארשויא 1862 (?), בכל מקום שאתה מוצא בוח סימן השאלה תדע, כי אין הספר בידו ואני מסופק בוטן הרפסתו וסיטך רק על זכרוני). או דברתי אני עם לבי לאמר: אני הנה מתכוון לדרכי בני עמנו ומבקש לתת

להם ספורים מספור ישראל בשפה הקדושה, ורובם הלא הם אינם יודעים את השפה הזאת והם מדברים יהודית אשכנזית, ומה היה לסופר בכל עמלו ורעיון לבו אם לא יועיל לעמו? השאלה הזאת: למי אני עמל? לא נהנה דמי לי והביאתני במבוכה גדולה. הן השפה היהודית בוסני היתה כלי ריק, אין בה דבר טוב וזלתי להג הרבה, הכלים ודברי התועים מעשה ידי פתאים נלעגי לשון, בני בלי שם, והנשים גם דלת העם היו קוראים אותם באין הבן, ויתר העם, אם כי לא ידעו ספר ולשון אחרת, היו נכלמים מאד לקרוא כם, פן תודע אולתם בקהל, כי בהמה המה להם. ואם נפתה לב אחד על מחברת יהודית ויבטא בה בשפתים, ויצחק בקרבו, לאמר: הגני קורא כלאחר יד „ספרי-הנשים“ — פתיות הנקבות, שדעתן קלות ואך צחוק יעשו לי. וסופרינו, אלה בעלי הלשון, אשר אמרו ללשונו נגביר, שפתנו הקדושה, ומה לנו ולעמנו, הביטו על היהודית בנאותה וכוזו והזילוה עד מאד. ואם אחד בעיר ושנים במשפחה פקדו לפעמים את הארורה הזאת וכתבו דברים מעטים, הנה היו דבריהם דברים שבצינעה והאפילו עליהם במליתם, לבלתי תגלה ערותם וכבודם יהיה לכלמה. ומה גדלה אפוא מבוכתי בשומי אל לבי, כי אם אשנה בורה הזאת הלא כבודי בקלון אָמיר. אבל אהבת המועיל נכרה בי על הכבוד המדומה ואמרתו, יהי מה ארחם את היהודית, הבת לא רחמה ועת לעשות לעמי. גם איוו מאנשי שלומי נלוו עלי ויתרו המתקנו סוד להעיר ולעזרר את בעל „המליץ“ כי יוציא לאור מכתב-עתי בלשון עמנו. זכרה לו אלהים לטובה, כי יצא לישע עמו במ"ע „קול מבשר“ והגדיל הושיה. ותנת עלי הרוח ואתהב את ספורי הראשון

דאם קליינע מענשעלי, אָדער אַ לעבענסבעשרייבונג פֿון אברהם יצחק תקיף. געדרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר ספרים. אדעססא 1864 (?) במה"ע „קול מבשר“ ואחרי כן בספרים מיוחדים.

הספור הזה עשה רושם גדול להפליא בקרב היהודים, עד כי במהרה נדפס במהדורא שלישית, ווילנא 1865 (?) ועוד הפעם במהדורא רביעית (גאָר אין גאנצען אויף דאָס ניין איבערגעמאַכט) ווילנא 1879. מחברתי זאת היתה לראש פנה בספרות היהודית החדשה. מהעת ההיא חשקה נפשי ביהודית וארשתיה לי לעולם, ואכהל את המרוקיה ואת מנותיה הראויות לחת לה ותתי למטרונותא טובת חן ויפה תואר ותלד לי בנים הרבה:

דאם ווינשפּינגעריל וואָס מיט דעם קען אימליכער מענש דערגרייכען אלסדינג, וואָס זיין האַרץ ווינשט אונ בענעגערט אונ דורכדעם ניטצליך זיין זיך אונ דער וועלט. נדפס בווארשווא (בלי שם מקום הדפוס ושנת ההדפסה) וכרומה לי בשנת 1865 (?) הספר הזה מונח עתה לפני על השלחן וכדעתי להגדילו ולהוציאו לאור בצורה חדשה עם כל ספרי בלשון יהודית, שאני מתחיל כעת להדפיסם מהדש בהוצאה יפה מאד. **דיא מאַקסע אָדער דיא באַנדע שטאַדס-בעלי טובות** (משור עניים טאנקת אביונים עתה אקום) זיטאמיר 1869, נדפסה שנית: ווילנא 1872 ונעתקה ללשון רוסיא מאת י"מ. פעטריקאווסקי. ביזלאַיא-צערקאָוו 1884. ההעתקה הזאת לא ישרה בעיני. **פישקע דער קרומער**, א מעשה פֿון יודישע אָ-מֶע לייט. זיטאמיר 1869 ועתה יצרתיו אף עשיתיו בריה חדשה ויעלה ראשונה לכל ספרי בההוצאה החדשה בקרב הימים.

דער לופטבאלאן זיטאמיר 1869 ספור יפה להפליא, חובר בעזרת רעי הר"ל בינשטאק והוא כעת יקר המציאות. בקשתיהו ולא מצאתיו.

דער פֿיש, וואָס האָט איינגעשלונגען יונה הנביא. פֿון די מחברים פֿונם לופֿט
באלאָן א'. ב'. הוצאת הרעדעקציע פֿונם „קול מבשר“. אדעססא 1870.

דיא קליאמשע אָדער צער בעלי החיים. לסוסי ברכבי פרעה דמיתוך רעיות.
צו מיין קליאמשע אין פרעה'ס רייטוואָגען פֿערנלייך איך דיך כנסת ישראל (שיר
השירים א, ט') א מעשה, וואָס האָט זיך פֿערזאָלגערט צווישן דיא כתבים פֿון
ישראל'יק דעם שזונגענם. ווילנא 1873 נעטק ללשון פולאנית מאת האדון קלעמענס
יונאשע, נוצרי מלדה ומבטן Warszawa 1886 והעתקתו טובה.

דער אוסמאון איבער וואָינסקי פֿאָווינאָסט. פֿון א'. ב'. הנ"ל זיטאמיר 1874.
יודעל. א ספור המעשה אין שירים ע"מ י"א תנועות. אך יודעל מיין קראנקער,
מיין קראנקער יודעל, דיין לעבען איז זעהר א זעהר א טרויעריג לידעל. אין צוויי
טהייל. ווארשווא. 1875.

זמירות ישראל ליל שבת ליום שבת ולמוצאי שבת. שבתדיגע זמירות
פֿאַרטייטשט אין שירים אונט דערקלעהרט, בכדי איטליכער יוד בעזונדער זאָל
פֿאַרשטעהען זייער טהייערען ווערט, וויא שייך זיין זענן א גאטס וואונדער. זיטאמיר,
1875. הסבה אשר הניעתני להעתיק את הזמירות זאת היא, כי ראיתי את התפלות
בסידור „קרבן מנחה“ לבנות ישראל והנה העתקתן סרת מעם, ניבה נבזה, פגול הוא
לא ירצה. על כן אמרתי עת לעשות לאחיותנו בנות ישראל ולהדיוטים בקרבנו ולהגיש
להם מנחה מהורה בשפה ברורה, כי גם להם נפש כמונו, המשתוקקת לחוות בנועם ה'
ואין אנו יכולים לפוטרים מזה ולחסר נפשם מטובה, מדעת ומוסר ולהצפין תושיה רק
ליחידו מגולה מעמים. ואם אבותינו הקדושים תרגמו את התורה ללשון מדוברת בעם
ורבותינו ע"ה העמידו עליהם מתורגמן להבין את המון העם דברי אלהים חיים, מדוע
לא נאלף גם אנו ארחותם לתת חכמה ומוסר לזרע עם קדש בלשון שהם מכינים, ומדוע
לא נחוש גם אנחנו לבנותינו ולכל המון ישראל הרב ונמנע מאתם המתנות הטובות
והחמדה הגנוזה בתפלותינו ובדברי רחמי ונעזבם ללכת בדרכי חשך, לשנות באמרי תהו
וספורי מעשיות מבלועים המרבים הבל, ועינינו רק למתי מספר מעמנו ?! האם לא
כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ? בזמירות החלות את עבודת הקדש לרוגמא, אחרי
כן העתקתי את ס' תהלים בשירים חרוזיים והוא אתי בכתובים, ואחריו הספר
פרק שירדה. מתורגם ללשון יהודית בשירים חרוזיים ושקלים ע"מ י"א תנועות עם
פתיחה כתובה בלה"ק על דבר פרק שירה ועם פירוש טוב מעם, הנותן מעם
לשבח וטפרש על פי חכמת הטבע ועל פי דברי חכמינו ז"ל כל מאמר מאמרי השירה
כענינו, יראו ישירים וישמחו ומכבדי רז"ל יבאו אל נן נעול זה במפתח, אשר נתתי
לפניהם ויתענגו לראות מה גדלו מעשי חכמינו, מאד עמקו מחשבותיהם. זיטאמיר,
1875. הבל על מחשבתי בדבר „קרבן מנחה“ חדש, שבסכות חזמן לא יצאה אל הפועל
עד כה !

קיצור מסעות בנימין השלישי. דאָס הייסט דיא נסיעה אָדער א ריזוע-
בעשרייבונג פֿון בנימין דעם דריטען, וואָס איז אויף זיינע נסיעות פֿאַראַנגאָען העט ווייט
אַזש אונטער דיא הרי חשך אונ האָט זיך גענוג אָנגעזעהען אונ אנגעהערט חירושים
שיינע זאכען, וואָס זענן ארויסגעגעבען געוואָרען אין אלע שבועים לשונות אונ היינט
אויך אין אונזער לשון. בהשתדלות מענדעלי מוכר ספרים. ספר ראשון, ווילנא, 1878.
נעטק ללשון פולאנית על ידי האדון קלעמענס יונאשע בשם: Donkiszot Żydowski
Warszawa 1885 ומלשון פולאנית נעטק ללשון טשעכית (ביהם).
דער פֿריזיון. א דראמע אין פֿינף אקטען עם המונת המחבר. פעטערבורג, 1884.

דער ניצליכער קאלענדאר פֿאַר דיא רוישיע יודען. ממנו יצאו חמשה ספרים לחמש שנים: הרל"ז, הרל"ח נדפסו ביזטאמיר. הרל"ט, הר"ם נדפסו בוילנא ותרמ"ג נדפס באדעססא. ובהם מאמרים מועילים ודברי חפץ הרבה. וחוף מאלה המפורשים כתבתי עוד מאמרים הרבה. ועתה אבוא אל הקודש ואסיים כמה שפתחתי.

ספר תולדות המבצע ע"פ חוקרי הטבע החדשים והמצוינים. חוברת שנייה: העוף עם שמונה לוחות הציורים ועם הערות רבות בתוך הספר ובסופו, לברר שמות העופות, הנמצאים בכתבי הקדש ובתרגומים, בתלמוד ומדרשים ולבאר הרבה כתובים ומאמרי חו"ל הסהומים. ויטאמיר, 1866.

עין משפט. כולל שני מאמרים משולבים איש אל אחיו ומדברים בעניני ישראל: הראשון עורך דין על ספרות העברית הנוכחית, על מצב בתי הספר והרבנים המלומדים ועל תקן מצב היהודים; והשני יצא להשיב כהלכה על שאלות הממשלה, שנשאלו על דבר היהודים במכתב-דעתי „קובליאנין" ומוכיח לעיני העמים ישרת בני ישראל וספרי אמונתם. נדפס לראשונה במה"ע „המליץ" ויצא לאור שנית עם הערות והוספות רבות מאת המחבר. ויטאמיר, 1867.

את הדברים האלה כתבתי ושלחתי להממשלה אחרי אשר נדרשתי ממנה בכתב מיוחד מן 22 נאוועמבר, שנת 1864, 99 * ונתכבדתי לקבל עליהם מכתב תודה מאת הממשלה מן 12 מערץ, שנת 1865, 805 * ושני המכתבים הנוכחים הלא הם נדפסים בראש הכפ-הוה.

האבות והבנים. ספור אהובים. אדעססא. 1868. נעתק ללשון רוסית על ידי רעי הר"ל בינשטאק. פעמעערבורג 1868.

ספר דברי הי יום להרוסים. נעתק בשפה ברורה ופשוטה למזכרת כל עדת בני ישראל, אשר יקראו וידעו קורות בני ארץ מנוריהם מעת היותם לגוי כימים ההם עד הזמן הזה. אדעססא. שנת 1867. הספר הזה נעתק על פי הצעתו של ועד החברה „ספיצי השכלה בישראל" אלי. ובסבת דברים ידועים משכתי ידי ממנו ונעתק רק כדי שלישי. ראה עין משפט צד 51 בהערה שם.

ספר תולדות המבצע על פי חוקרי הטבע החדשים והמצוינים. חוברת שלישית:

הזוחלים, עם שבעה לוחות הציורים ועם הערות רבות בתוך הספר ובסופו לברר שמות הזוחלים, הנמצאים בכתבי הקדש ובתרגומים, בתלמוד ומדרשים ולבאר הרבה כתובים ומאמרי חו"ל הסהומים. ווילנא, 1872.

את החלק השני והשלישי לא העתקתי מספר החכם לענין כמו החלק הראשון, אבל לקמתי ואספתי בחפני אמרי בינה מספרי חוקרי הטבע החדשים והמהוללים בכל אפסי ארץ חברתים יחד כמערכי לב להועיל ולהנות בהם את הקוראים העברים. . . אני המוציא במספר צבא בעלי החיים ולכלם בשם אקרא ונתתי להם בספרות העברית יד ושם. אני עשיתי שמות חדשים, יצרתים אף עשיתים ברוח השפה העברית וברמות הכנית שמותיה. . . גם קבצתי יחד כעמיר נורנה כל המלות המלאכותיות ושמות בעה"ח הנמצאים במקרא בתלמוד ומדרשים ובררתים על פי חכמי המפרשים המפורסמים (ראה הו"מ, חוברת שניה העוף צד III והלאה בפתח רבר שם).

לוח המעודדים ובו מאמרים נכבדים כתובים בלשון המשנה (והוא יקר המציאות כעת) ווילנא 1879. ומלכר אלה כתבתי מאמרי חכמה ובקרת רבים טאד המפורזים במה"ע הצפירה, המליץ חברטל ועוד ועוד ומהם אוכיר פה רק אחדים: חכמת

הכעמיה (הצפירה הראשונה ומספר השנה אינני זוכר); עמק יהושפט (חמליץ). מספר השנה אינני זוכר); מהאנו (השחר כמדומה לי בשנה שמינית); על הדגים (הבוקר אור, באיוז שנה אינני זוכר) ועוד כאלה וכאלה, שאי אפשר לי לפורטם, כי אין עתה מכתבי-העתים אצלי. עוד כתבתי על דבר החדרים והמלמדים, בהיותי חבר בהקאמיטיה תחת הגובירנאטור-הוואהליני גרעסער, בשנת 1875, מקץ היות להמלמדים כדת המלכות ארכא חמש ועשרים שנה. מאמרי היה לרצון לפני השרים והועיל לפתרון שאלת החדרים והמלמדים בעת ההיא. המאמר ההוא נשאר בצרור כתבי הקאמיטיה ולמורת רוח אין לי ממנו שום העתקה.

ר' חיים אפפענהיים אב"ד בעיר טהארן.

נולדתי בחמשה לחדש תשרי תקצ"ג בעיר אייבענשיטץ במדינת טעהרען, ששם שימש אאמ"ו הרב הנאון מ"ה בער זצ"ל ברבנות ל"א שנה, ואמ"י הכפורסם בצדקתה מ' שינדל היתה מעיר לייפניק, ואחרי שלמדתי בבית הספר ואצל שאר לומדים תנ"ך ודקדוק לשח"ק ואיזה סוגיות התלמוד, וגם הענינים שלמדו בימי חנוך גימנאזיום, משכני אבי ז"ל, אשר תפס בעת ההיא ישיבה גדולה, לבית מדרש, ואני נער בן י"א וחצי שנה. שם למדתי בהתמדה כמה מסמכות וש"ע ו"ר ופירושים על התורה, זספרי החקירה והמסור כגון ס' הכוזרי וחבת הלכות, והרופאים ושאר חכמים בעירי, ובתוכם אנשים שאינם ב"ב, עמדו לי לקנות לי ידיעות בלשון רוטית ויונית ובמלאכת החשבון וההנדסה וברה"י, וזו שעמדה לי אחר זמן שנתקבלתי במדרגה החמישית בגימנאזיום שבעיר ברינן, ובעוד ג' שנים וששה חדשים באתי על כור הבחינה הכללית וניהן לי כתב תעודה שראוי אני על צד היותר טוב, להמנות בין תלמידי האוניווערזיטעט. בתחלת החורף שנת 1853 הלכתי לקרית מלך רב עיר וויען ושם שמעתי יותר מנ' שנים רבי למודי הפילוסופיא וקורותיה ודה"י ושאר חכמות, וגם שמשתי את מורי הנאב"ד מ"ה אלעזר הלוי איש הארזוויטץ זצ"ל, ועמדתי בנסימן—כאשר היה בעת ההיא חק קבוע—ג' פעמים, פעם א' בפלוסופיא, פעם ב' בדה"י, פעם ג' במאטהעמאטיק ובעיקרי חכמת הטבע, ובעשר לחדש יולי שנת 1857 עטרו אותי בעמרת דאקטאר, וגם אדוני מורי ז"ל סמך ידיו עלי. בעת ההיא הלך אחי הגדול, הרב החכם המפורסם מ"ה דוד מעיר יאמניטץ לבעטשקערעק הגדולה ונקראתי מראשי הקהל יאמניטץ לדרוש ברבים בימים נוראים ומצאתי חן בעיניהם, ומנו אותי לרב, אך כפי חוקי מדינת טעהרען הוצרכתי לבוא לפני הרב דמדינה למען ינסה אותי ויסמך גם הוא ידיו עלי, ונמשך הדבר מפני שהרב דמדינה מ"ה אברהם פלאמשעק זצ"ל לא היה בקו הכריאה איזה חדשים, וכאשר מלאתי חוב באתי עש"ק פ' בשלח תרי"ח לעיר יאמניטץ, ונשאתי אח"כ בת אחותי ע"ה האשה המשכלת מ' לאה—ה' יאריך ימיה—אך לא ארכו הימים ואבי ז"ל נפטר בא' דר"ח סבת הר"ך ועוד בימי אבלי מנו אותי בני קהל אייבענשיטץ פה אחד למלאת מקומו ושמשתי שם ברבנות ח' שנים וה' חדשים עד אשר נקראתי הנה עירה טהארן, ועתה הנני עומד פה על משמתי משמרת הקדש מסוף ימי חדש כסלו שנת תרכ"ט עד היום הזה.

אין את נפשי לספר את כל התלאות אשר עברו על ראשי, ובפרט בשנה העברה, כאשר פנעה בו מדה"ד, וגדול כים שבירי, כי לקח ממני מחמד עיני בתי הבכירה מ' חיילה אשה משכלת מאד מאד ומוכתרת במדות נשגבות, כי מה אני ומה חיי ומה תועיל הדעת את כל אלה, על כן יהיו דברי מועטים: אבי צוה עלי לבלתי אפרסם בשנים ראשונות מחידוש בית מדרשי סאומה, בראותו, שכמה חכמים צעירים נכשלו בזה והוציאו לאור דברים שלא נתבשלו כל צרכם, וכמעט עשרים שנה שמרתי את פקרתו, רק שפעמים נדרשתי להפצרת המולידים ושאר אנשים, להשמיע בחוץ קולי.

ואלה הם מאמרי בלה"ק:

ביושרן להדר' קאבאק: „דברי סופרים“, בבית הסדרש (שו"ל ד' חוברות בוויען): „דברה תורה כלשון בני אדם (נגד תרעומת יש"ר על הרמב"ם), בהסניד (שנה י"ט): „ציוני טלכי אשור ובבל“, „מאמר ר' עקיבא“, „אגדות נגד דעות שונות“. בהכרמל החדשי: „מאמר בן עזאי“, „דיעות הטבע אצל חכמי ישראל“ ועוד מאמרים קטנים. בהשחר (שנה שביעית): „הוונות והאשכולות“. בלשון אשכנז: דרשות על תפלת טל (וויען שלאסבערג 1862), במסכת של החכמים פראנקל ונרעץ: (שנת 1864) „בדבר עיקרי אמונתנו“, (שנת 1877) „מזמור ע"ג“.

משנת הרל"ח עד היום: בהקול „דעות טריניות בהלכה“, בהסניד (שנת תר"ם), „בהוראת מלת מ", „ילקוט חדש“; (שנת תרמ"ה) על דבר התחומא שהו"ל החכם ר"ש בובער.

בבית הסוד חלק א' „כלל גדול כמדרש הו"ל“, „הקוני ויופי המעתיקים“ „מאמר בקורת על סדרש תנא דבי אליהו“; חלק ב': „ביחוס שבין אגדת הו"ל לתרגומים שונים“, „תולדת המשנה“ ומאמר זה הוצאתי לאור בקונטרס מיוחד (פרעס-בורג); חלק ג': „המשך מאמר הנ"ל ביחוס שבין אגדת הו"ל וכו', „העתקות מכ"י יוסף הסקנא וכו'“, „החצוצרות והשופרות וזמן ומקום שימושן“, „מאמר בקורת בענין התפשטות ההלכות שהן טן הקבלה“.

חלק ד': „ספרי אגדות חיצונות“, פי' שמעתתא דקלוטה וכו', „בקורת על ספר אגדת התנאים וכו' של החכם באכער“, „מהלוקת הפרושים ומנגדיהם בענין עבודת יוה"כ“, „ר' אליעזר בן הורקנוס“ (מאמר גדול על דרכו בקדש, בהלכה ובאגדה). חלק ה': „ר' יוסי הגלילי“, „פי' מאמר ר' ישמעאל“.

בהאסיף ח"א: „מגדל דור הפלגה“, ח"ב „מאימתי החלו חכמי עמנו להתפלסף“, ח"ג: „בקורת כתבי קדש ע"פ ציוני טלכי אשור ובבל“, „הויכוחים ופעולתם על דרכי האגדה“, ח"ד: „מאמר בקורת על ספר קורות הפילוסופיא החדשה“, „אברהם בן יעקב בעל המסעות“, „לקורות היהודים בשלעזיא“.

בכנסת ישראל ח"א: „הכללים שכמשנה ובהוספתא“, ח"ב: „הברייתות ויחוסן למשנתנו“.

מכ"ע המסדרונה, ח"ב: „כהן חמשמש כהן העובר“.

והנה יש עוד אתי איזה מאמרים אשר בקרוב יודפסו כגון „מאמר גדול על פירושה במשנה במקום שאמרו „חסורי מחסרא“ ודומיהן.

ועתה אשים קנצי לסליץ. אם ימצאו המאמרים חן בעיני הקוראים הנה שכרי אתי, ואם יהי' העמדי ויחנני בכריאת הגיף לא ימוש הודתו וספרות ישראל מפי.

ר' אליהו בן אמוזג בליוורנו

הנה שולח לכם אליה אך לא בארוכה מה שנוגע לי לתולדותי ולספרי :
הנה אנכי והילדים אשר נחן לי ה' עיקרנו ועיקר אבותינו סמערב הפנימי (מארוקא)
מולדת אבי ואמי ז"ל, רק שמר אבי מעיר פאס ומרת אמי מטיטואן מטשפחת קורייאט
בתו של שם רבא הרב אברהם קורייאט מחבר שו"ת "זכות אבות" דפוס פ"סא, אחי
הרב יצחק קורייאט מחבר ספר "מעשה רקס" שמה, אבי הרב יהודה קורייאט אחי אמי
מחבר ספר "מאור ושמש" שבו מוציא לאור כ"י ס' המלכות לאחד מתלמידי הרטב"ן,
ובזה הספר תמצא הקדמה אחת קטנה ראשית בכורי בספרות העברית. משפחת מר
אבי עדיין קיימת בעיר פאס, ומה מאד נפלאתי ושמחתי מדי עברי על ספר Basnage
Histoire des Juifs בסוף ספרו מדי דברו על אחב"י שהיו במרוקא כמאה הי"ו לחשבונם,
שמה זכר את יהושע בן אמוזג שעזר בהוננו ואוננו את מלך פאס לישוב על כסא מלכותו
והיה שכתו שנעשה Prince di la nation. מר אבי ז"ל לא היו לו בנים כי אם בנות
מאשתו ראשונה וכן אחד שהיה לו בפאס נלב"ע, על כן לעת זקנתו כבואו לליוורנו
נכספה נפשו להוליד בן זכר (כי ירא ה' ומשכיל ותורני היה עד להפליא), ואחר שנמל
רשות מאשתו הזקנה נשא אשה אחרת עליה, היא אמי הנוכרת ומתחלה ילדה לו בת
זנלב"ע אחר ימים מועטים, ומדי עבור בליוורנו הרב חיים אבואלעפאי שד"ר בקש
ממנו מר אבי שבשובו ירושלימה ישתמח על קברי הצדיקים לבעבור יעתר לו ה' ויזכה
לבן זכר, וכן היה שבחרת השד"ר הנז' לליוורנו פעם שנית מצא שנולדתי ועל כן
בשהיה רואה אותי היה רגיל לאמר, "אל הנער הזה התפללתי". מר אבי ז"ל נפטר בהיותי
בן ארבע שנים בשנת 1826 ובכל זאת עדיין צורתו חקוקה לנגד עיני יום פטירתו עדיין
לפני בכל פרטיו כיום אתמול כי יעבור. על ברכי אמי נתגדלתי וכשנתלמדתי מעט
תנ"ך עם תרגום איטלקי התחיל מר דודי הנוכר בעל ספר "מאור ושמש" לקרבני אצלו
עד שנעשיתי כמו בנו וכל היום וכל הלילה אני יושב בביתו ובחומותיו, כי שני בניו,
האחד הרב אברהם קורייאט (כשם זקנו) שנשאר בטונארור (מחבר ספר "ברית אבות"
שיצ"ל בבית דפוסו ובסופו פסק ממנו קראתיו ענף עץ אבות) והשני כה"ר יצחק קורייאט,
שניהם רחוקים ממנו ואני הייתי לו לבן ממלא מקום. עמו ישבתי עד היותי כבן י"ט
שנים על התורה ועל העבודה. הוא הביאני עד פתחי התלמוד בספר עין ישראל, וזכרני
שהמאמר הראשון שלמדתי בעין ישראל בפתחת הספר היה בפ"א דסנהדרין המתחיל
"כמה חכם" (המלאך לחילול סנהריב) ואני כשעתי קריתי "כמה חכם" ובה הראיתי
עצמי כסיל. — הוא קרא עמי בלילות החורף הארוכות לאור פשתה כהה של חלב
ס' הוהר מראשו עד סופו נ"ל שתי פעמים. הוא הכניס בלבי בדבריו יותר בטעשיו
יראת ה' ברשפי אש שלהבת יה עם קיימת חצות ושאר מילי דחסידותא, רק כהגעתי
ל"ט שנה ואחרי שלמדתי לשון איטלקי ולשון צרפתי (ממלמד אחד יהודי שבימי
בחרותו היה תלמיד להרב ר' יהודה הלוי קרוב למשפחת אמי חסיד וחכם גדול הנם
שלא הוצ"ל כ"א הקדמה קטנה בס' חופת חתנים להרב מילדולא ד' ליוורנו) אמרו
האפוטרופסים שלי לחנכני במסחר והביאוני חדרו סוחר אחד יהודי מתונים, שמו
אברהם אנריקים. שמה ישבתי גם בכיתי על הפרדי מלמורי הנאהבים כמו ב' שנים חנם
אין כסף, עד שאפוטרופסי הוציאוני משם והכניסוני בבית סוחרים אחרים ישראלים גם
הם, שם Cave et Bondi להשניח על אוצר סחורותיהם Magasinier בשכר חדש
בחדשו, מארבעים פראנק התחיל והגעתי עד שמונים, והאמת שהייתי יושב שם כמי

שכפאו שד, והרבה פעמים הייתי נוטש ספרי המסחר והופש בידי ספרי למיד בתורה ובחכמה, וזכור אותו האיש לטוב בעל אכסניא שלי שכמה פעמים בכואו אצלי בפתע פתאום הייתי מכסה קלוני, הספרים אשר אהבתי, עם ספרי מסחרו כדי שלא ירגיש זכשהיה מרגיש לא בלבד שלא גער בי מעולם אלא שהיה נושא ונותן עמי על הספרים ההם והכתוב בהם. ככה יעשה עברך כל הימים עד שנת 1846 שגמרתו בדעתו לפנות מכל עסקי המסחר ללמוד התורה, על כן הוצרכתי לבקש איזה מדרש עם פרים חדשי אפילו קל שבקלים, (כי למחול בדינא לגמרי לא הייתי יכול כי מעט אשר נשאר לפני מסמון אבא; שמנים פראנק הכנסה חדשית לא היה מספיק לפרנסתי ולפרנסת מרת אמי ו"ל אף כי לישא אשה ולהוליד בנים) ואחר עמל ומורה מצאתי את שאהבה נפשי במדרש בית יוסף פראנקו בשלשים פר' בחדש תחת שמונים שהייתי מרווח. שמה למדתי ואני לוטד עד היום הזה כיר ה' הטובה עלי, וכמעט הכף לכניסתי לביהמ"ד נהמנתי לדרשן תחת מר חמי בחיים חייתו וברשותו כי הוא היה דורש בלשון איספאנוול והדור החדש היה רוצה בלשון איטלקי. וזה נמשך עד שנת 1865 שבטלו הדרשות זולת לעתים רחוקות פעם אחת בשנה דים או אם יקר מקרה, כמיתת Vitcor Emmanuel שהסדרתי עליו. — זה ספר תולדות ימי חיי מלכד תולדותי, בניי אשר נתן לי אלהים בזה והיה המחנה הנשאר לפלטה ולא אוסיף לדאבה, כאשר ירגיש הקורא בהתחלת

ספרי Introduction a Israël et humanite כי המר שדי לי מאד.
ואלה תולדות למודי ופרי עתותי איש ללשוני, עברו איטלקי וצרפתי. קצתם יצאו לאור וקצתם עדיין בכתובים. — בלשון עברי:

(א) ספר אימת מפניע על ארץ. השגות על הספר ארץ נהם לר' יהודה אריה סמודינה, נדפס בליוורנו בבית דפוס בשני כרכים (ש' ת"ז ר"ח).

(ב) ניר לדורי. פירוש ע"ד הפשט על ס' החלים, נדפס בליוורנו בבית דפוס (תרי"ח).

(ג) פנים לתורה, על התורה דרך דרש, נדפס כנו'.

(ד) גר צדק, לקושים והערות על תרגום אונקלוס. כנו'.

(ה) אם למקרא, חומש עם באורים וחקירות והערות ארוכות ע"ד המחקר

והקריטיק והפילולוגיה. ה' חלקים עם ה' מגלות והפטרות באותיות גדולות נדפס כנו'.

(ו) יענה באש, פסק על שרפת המתים. כנו'.

(ז) צרי גלעד. תשובה ארוכה לחכמי ירושלים, התנצלות נגד המעוררין בארצות

התורה נגד ספרי הנז' אם למקרא. נדפס בלבנון.

(ח) מבוא לכל ספרי תושבע"פ, נדפס גם הוא מקצתו בעלי הלבנון.

(ט) ספר מעט לש"ד, תשובה לשד"ל על ספרו, וכוח על חכמת הקבלה". עליו

הסיף מלתו החכם שמינישניידר.

ועוד מאמרים במכתבי העתים "מגיד", "לבנון" וכיוצא.

ואלה אשר עודם בכתובים, קצתם מסודרים וקצתם בלי סדרים:

ס' אם למסרת' כדרך, אם למקרא" על דברי חז"ל בתלמוד ובמדרשים על סדר

אלף בית, מסודר במקצת, והראיתי ממנו דוגמא בלבנון במאמר "אבלט", ובאם

למקרא בפ' דברים.

"אם למקרא" על נביאים וכתובים, כדרך אם למקרא על התורה, בלתי מסודר

והתחלתי לרדפים ממנו ספר תהלים.

שמות החכמה (חכמת הקבלה) וספריה וספריה אצל חז"ל בתלמוד ובמדרשים".

מסודר במקצת.

„קדמות החכמה“ הנו ועקבותיה בתנ״ך, בתלמוד ובמדרשים ובספרות ישראל בלשון יון ורומי.

ואלה ספרי בלשון איטלקי: Storia degli Esseni (קורות הזאסיים) in 8° Firenze (1865) ediz. Lemonnier. Teodicea — והוא חלק ראשון מכל המיאולוגיא שכתבתי ללמד בניה מדרש הרבנים במחננו זה והשאר עודנו בכתובים. חלק ראשון ידבר על מציאות ה' ע"פ מצב הפילוסופיא בזמננו, וכל גדולי הפילוסופים יעברו בו כבני טרון תחת שבט הבקרת — ושאר החלקים ידברו על ההשגחה, על תורה מן השמים ועל השארת הנפש, על ביאת המשיח, על תחה"מ והכל לאורך ולרוחב. — עד תורה מן השמים בלשון איטלקי ומשם והלאה נמלכתי וכתבתי בל' צרפת הטובן יותר לרוב הקוראים. ובראש הכל מבוא גדול לכל המיאולוגיא ובתוכו פרק ארוך על עקרי הדת שנדפס זה יותר מעשרים שנה במריאיסמי ב Annuario israelitico. — החלק הנוגע להשארת הנפש מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים הצעתי לפני Joseph Mazzini בחיותו מתגורר בליוורנו, כי יותר שהיה מאציני פוליטיק גדול הרבה למד בחכמת הפילוסופיא והמיאולוגיא, וכתב לי תשובה ארוכה שנדפסה בראש ספר המיאודישיאה שזכרתי למעלה.

נגד חלק המיאודישיאה כתב שטנה החכם דוד קאסמילי פרופיסור בעיר פירננצי כמו שכתבתי אני נגד ספרו *Il Messia Secondo gli Ebrei* ואנכי שלמתי לו שבעתים אל חיקו בתשובתי שקראתי *Una Critica criticabile*. — ע"כ הנוגע למיאולוגיא.

וכשבערה אש המחלקת על ירושת הקאיד נסים שטאמה כתבתי תחלה לקיים צוואתו *Le fonti del diritto ebraico e il Testamento Samama* וכשהחכם דוד קאסמילי הנו"ל השיב על דברי כתבתי עוד ספר אחר בשם *Controreplica*, וכשחזר הח' ד"ק הנזכר והוציא לאור איזה רשימות שמסרת לי הרבה שנים קודם לכן המורים על ביטול הצוואה להוכיח כי אני סותר את עצמי השכתי לו במאמר קצר *Della pubblicazione abusiva del Prof. D. Castilli*.

בימים האלה הוצאתי לאור *Cinque Conferenze sulla Pentecoste* והם דרושים לחג השבועות, והם מכלל הדרושים שדרשתי במשך יותר משלשים שנה והנם בכתובים. — וחזק מאלה החבורים הגדולים הרבה דרשות והספרות ומאמרים קצרים הוצאתי לאור: שאלה על ספר איוב, חקירה ארכה ב„ערוקאמורה איוראעליטיקא“ ומאמר ארוך ב *Revista Orientale*, קראתיה *La Criazione Secondo l'Ebraismo* ועוד על ספר „מלמד התלמידים“ במה"ע *Revista Bolognese*, ועתה ב"ה הדפסתי ויצאו לאור בקרוב אגרותי להחכם שד"ל ז"ל בלשון איטלקי, כי אותם שכתב לי כבר הוציאו לאור בניו הי"ו.

וזה אשר כתבתי בלשון צרפת ויצא לאור: *Morale juive et morale Chrestienne* (פאריו 1867) שנמל עמרה בראש כלם ע"י חברת כל ישראל חברים שהכריזו לכל אשר נדבה רוחו אותו לכתוב על הנושא הזה, ואל המובחר יתנו מכיסם סך אלף פרנק, וכשנבחר ספרי מחלתי באלף פרנק השכר, לסייע להדפסת הספר ולא נהנית ממנו כי אם בששים ספרים ששלחו לי במתנה, ורבים שגרתו אותם דורן לאהובי ורעי. — *Spinoza et la Kabbale* ספר קמץ להוכיח כי שיטת שפינוצה מיוסדת על קבלה משובשת שלמד, כמו שהבאתי ראיות מספריו. — *Introduction a Israël et l'Humanité* קוראי „חמנד“ יזכרו כי בהעיר ה' את רוח גדולי אחינו כאשכנזי ובתוכם החכם לאזארום להשיב תשובה נצחת על הכלי האנטיסימיטיסמוס כתבתי והדפסתי

שכבר יהוש קדמס וכבר נכון לפנייהם ספר המשקיף להכלית זה ומן הוא והלאה, ושם דברתי בארוכה על מהות ספרי זה Israel et Humanité ספר ארוך יכיל ג' או ד' חלקים גדולים, ועד היום לא אתקיימא מילתא להוציאו לאור, ומכלי יכלה להויל זהב מכיסי כמו שעשיתי על שאר ספרי, כי המשא הזה כבר ממני, אמרתי אבוא במגלת ספר כתוב עליו שיהיה כמו מבווא אל הספר כלו וכן עשיתי. — עליו נדברו במכתבו העתים גם בערי אשכנז.

והבלתי נדפס הוא Essai sur l'origine des dogmes chrétiens ידע הקורא כי כשחברת כ"ח הוציאו כרוז כנו"ל הטילו על המביאים ספריהם למבחן שיוור איך האמונות והמדות באו לנצרות ממקור ישראל; גם אנכי מלאתי את דבריהם והלקתי מחברתי לב' חלקים, הא' הנוגע לאמונות והוא הנוכחי שלא נדפס, והב' הנוגע למדות והוא שיציל בשם Morale juive כנו"ל. — בחלק על האמונות הוכחתי כי על ברכי הקבלה נולד ונתגדל הנצרות והוציאו מסתריה להכליתם.

עוד ס': Le Crime de la guerre dénoncé à l'humanité בשנת 1870 החברה הנכבדה La ligue de la Poix הנוסדה בפאריז ושלחה שרשיה וענפיה ותמלא ארץ, הכריזה איש יביא כפריו, פרי עמו ותנובת תבונתו ספר בשם הנז' להבאיש את ריח המלחמה בעיני העמים והשרים כי הרבה דמים ישפכו על שדה קמל והגיעה עת לאמר למלאך המשחית הרף ירך, — וגם אנכי באתי בתוך הבאים ותלמודי בידי בלשון צרפת אשר חכמים הגידו ולא כחדו כי אדם אחד מאלף יויד להקריב בלשון זה למשפט ובפרט לפני שופטים צרפתים ומראשית מבחר חכמיהם. שמה ישבו כסאות למשפט שלשה שופטים לראות בין הספרים המובאים כלם, איוה יכשר. ואלה עמדו על המבחן: Jules Simon שהיה מיניסטיר ומשגיח על הענינים החיצוניים, סופר ופוליטיקי ופילוסוף; והשני: Eduard Laboulaye מדיני גדול וסופר מהולל ואח"כ נעשה סינאטור; והשלישי Frederie Passy מחשובי האיגונומיסטים — הספרים כלם שהובאו מכל אפסי ארץ עלו לארבעים או חמשים מ"ט, קצתם לא נזכרו ולא נפקרו, קצתם קבלו אות כבוד Médaille et mention honorable וזכרון לטובה Mention honorable ואלה היו המעטים. אחרים לא השיגו כי אם, זכרון לטובה וליאני עבדך נתנו שניהם Médaille et mention honorable. — ועל כלם ספר Israel et Humanité שזכרתי למעלה, והרוצה לדעת מה טיבו ירוץ אל המבווא Introduction שנדפסה כאמור.

ר' שמעון דר' בערנפעלד.

נולדתי בעיר סמאניסלוי אשר בגליציה ביום י"ב טבת ה'ר"ך (6 יאנואר 1860). אבי ר' משה ג"י מעיר טיסמיניטץ (סמוכה לסמאניסלוי), עיר מלאה חכמים וסופרים לפני שלשים שנה ויותר, הוא תלמודי גדול ומיפלג, בקי בכל ספרות ישראל התלמודית והעיונית. גם בקי בכמה לשונות ומעמיק הקר בפלוסופיא. אמי מתה עלי בנעורי בעוד לא מלאו לי ח' שנים, ואבי לקח לו אשה אחרת בהיותו מטופל בבנים קטנים. ואת היתה סבה, כי טימי ילדותי לא ראיתי בטוב, ומה גם כי היה אבי עני כל ימי חייו. אבל בסבה זו החפתחו גם כשרונותי בשהרית ימי רבים התנבאו עלי גדולות ונצרות, אבל הנבואות לא נתקיימו, כי בל"ם היו הנביאים שומים.

בשנת 1873 בא אבי לעיר לעמבערג, יען נלאה נשא את עמל הרדיפות שסבל

בימי היותו בעיר מולדתי מהחסידים הקנאים. זכורני, כאשר היתה שרפה גדולה בעיר מולדתי בשנת 1869 גדל הרעש נגד אבי, יען אמרו, כי באשמתו ובגלל חסדו המרובים (כי אמר ליסד ביה"ס להחזיק היהדות) נחרבה העיר. בעיר לעמבערג קרבתו כמו חסד הרב הגאון ר' יוסף שאול נאמאנאהן, אשר גם אני זכיתי להכירו, והיתה לו הרוחה כמעט.

אם כי למדתי עד שנת ה'מ"ז רק תלמוד ופוסקים אצל אבי (כי מה שלמדתי אצל זולתו הוא מעט מוער) בכל זה כבר ידעתי את התנ"ך, דקדוק לשון עברית, שפת אשכנזית ועוד איזה ידיעות. בשתי ידיעות הצטיינתי בנעורי:

(א) את ספרי התנ"ך למדתי מעצמי בלי מורה וכלי ידיעת שום איש וישבתי כל היום והגיתי בספרי-אלהים, ועד היום לא כבה ממני רגש התענוג שהיה לי בקריאת ספרי-יה. ורק ע"פ מקרה נודע לאבי עוצם בקיאותי בתנ"ך בהיותי בן עשר שנים, כי יכולתי לרמוז כל מלה ומלה בספרי הכ"ר ובה כחיו להתערב עם הבקי היותר גדול.

(ב) בהיסטוריא הייתי בקי מאד בהיות בן י"ב שנים וגם זה למדתי בלי עזר מורה ומעצמי. וישתומם אבי לראות על פי מקרה רוב ידיעותי בפנה זו, כי עם מעוט ההשתלמות בהשגת ההיסטוריא הנה היתה לכה"פ שגורה בפי לכל פרטיה. מתי התחלתי לכתוב בשפתנו לא אדע ולא אזכור, כי מימי ילדותי הייתי מושל בשפתנו. אבי הוא סופר סהיר וכותב צחות להפליא, וגם אחי הגדול ורבים מבני משפחתי. בהיותי בן י"ג שנים נודע לאבי (ע"פ מקרה) כי העתקתי ספור אחד לשפתנו וישתומם על צחות הלשון, כי גם בזה לא היה לי מורה, וגם זה למדתי מעצמי. הספור הזה שרף אחד טרעי בקנאו בי וכיום לא אוכל לדעת, אם היה באמת טוב או כי אבי חשבהו לטוב מנחיתו אלי.

בלמוד התלמוד הייתי מפליא לעשות ובהיותי בן י"ג שנים כבר הדרתי עמוק עמוק בהגיון התלמוד בהתרחקות מהפלפול המבלבל שנאו נפש אבי. ביום בר מצוה שלי לא אמרתי "דרשה", רק למדתי לפני מבנים נאמפים סוגיא אחת בכתובות דף כ"ד. ואבי נמל עלי לכון כל מלה ומלה של מהרש"ל מבלי להביט בספר הזוא, ועלה בידו.

בבית המדרש התערבתי עם זקנים ונערים ורבים מוקני ביהמ"ד עוד זיכרו כיום רוב חריפותי.

משנת 1876 והלאה עזבתי מעט את התלמוד, אם כי למדתי עוד הרבה והחלתי להשתלם במדעים, וגם לזה לא עזרני מורה הרבה, כי קצרה יד אבי לשלם למורים בשבילי והייתי נספח רק אל חבר אחד, אשר אביו החזיק לו מורים. גם שפות העתיקות למדתי מעצמי. ע"פ מקרה (ובלי ידיעתי) נדפס ממני מאמר אחד במ"ע, "מגיד משנה" (נומרי 22 שנת 1879) שהדפיס או המנוח ר"ד נאדאן, וע"פ מכתבו נתעוררתי לכתוב עוד מאמרים למ"ע הוזה (היהודים בצרפת בימי המכונה, עלילת הדם בדמשק, גם המאמר הראשון גירוש-נירנבערג-היה לקוח מתולדת ישראל, אשר אותה-אותה נפשי תמיד, ועוד בהיותי בן י"ז שנים כבר טלאתי כרסי עם רוב ספרי הרורות לישראל, וביניהם ספרו הגדול של גראטין).

בשנה ההיא התחלתי להדפיס מאמרי "לתורה ולתעודה" במב"ע, "המגיד" ע"פ בקשת הר"ג. ונמשך מגילון 40 של השנה החיא עד חצי שנת 1880. המאמר נדפס בחלה בלי שמי ונתקבל ברצון, אולם באשמת מנלה סוד נודע שמי, ומני אז שבעתי מכאיבים.

בסוף שנת 1879 נודעתי לה' ראדקינזאהן, שבא אז אלעמבערג, והוא לקחני

לרדאקטור של מ"ע "הקול", ויען כי זולת זה היה חפצי ללכת לאשכנז קבלתי העבודה הזאת על שכמי, אולם בבואי לעיר קאנינסבערג (מקום מגורי הקול) נודע לי דרך האיש ההוא והתפרדתי ממנו בסוף קיץ 1880 והלכתי לעיר ברסלוי. שמה שבנתי רוב צרה ומתלאה ושלשה חדשים רצופים אכלתי לחם יבש ומים (בלי משורה!) שתיתי. ועם כ"ו הייתי שוקד בלמודים. בכרסלוי נתן לי המנוח ה' רודערמאן להעתיק שלש חוברות של בירנשטיין ושלם לי שכר מצער בשביל ההעתקה, וכפי שאשמע נדפסה העהקתי בלי שמי.

בראשית שנת 1881 קראני ה' גארדאן לליק להיות עוזרו בעריכת "המניד" ונרציתי לו, בתקותי להשתלם בין כה בלמודים נחוצים להכנס לאוניווערזיטאט. בליק הייתי עד סוף הקיץ 1881 וכל המאמרים הראשים של "המניד" זומן ההוא וגם רוב המאמרים הראשים שנדפסו עד סוף שנת 1884 כתבתי אני אם כי לא נדפסו על שמי, ביחוד המאמרים המדברים מישוב א"י, מיעוד האויסה, מהתפתחות תולדותי, בקרת ספרים החדשים וכו'.

בחורף שנת 1881 עזבתי את ליק והלכתי לקאנינסבערג פעם שנית. ואחרי הכינותי עצמי בעיר קאנינסבערג שנה שלמה נכנסתי לאוניווערזיטאט של העיר ההיא בראשית שנת 1882 ושם הייתי עד ראשית הקיץ 1883. רבות שבעה לה נפשי בזמן שבתי בעיר ההיא ורבו היסוסים אשר לא אכלתי בהם מהומים אשר אכלתי לחם לשובע. עכ"ו הרביתי חיל וכתבתי בזמן ההוא מאמרים רבים.

בקיץ 1883 באתי לברלין ונכנסתי לאוניווערזיטאט דשם ולבית מדרש להכמת ישראל (בימדה"ר) שם. שם הייתי עד שנת 1885 וחכמי הבית ההוא (ד"ר קאססעל, ד"ר פֶּראַנקעל, ד"ר מיללער ופר' שמיננהאל) משכנתי חסד ועוד רבים מחכמי העדה וביתור הרב ד"ר אונגערליידער אשר קרבני ביטין צדקו והיה לי ידוד נאמן וגשאר באהבתו אלי עד היום הזה.

משנת 1885 והלאה הייתי עד סוף החורף שנת 1885/86 סופר תמיד למ"ע "המליץ".

בקיץ 1885 נכתרתי בתואר דאקטאר. בירח מאָרץ 1886 בחרו כי פרנסי כולל הספרדים בבילוגראדו לרב הכולל ולמנהל ב"ס בעיר ההיא, לא באתי בבקשה לפניהם ולא כתבתי אליהם שום דבר, רק ראש הועד הר' אלקלעי אשר קרא את רב מאמרי בכה"ע בחר בי ויציע לפני חבריו לקרוא אותי לבילוגר' ופה אחד הסכימו לו. בירח מאי 1886 באתי הנה.

ביום 30 נאו. שנת 1886 לקחתי לי אשה מברלין. אלה קצות קורות חיי. אם ישאלני איש: מה פעלת? אומר לו: לא כלום; אם ישאלני איש: מה חפצת? אומר לו: הרבה והרבה.

ר' חיים יוגה גורלאנד *

נולד בשנת תר"ג (1843), בליל סעודת פורים, בעיר קטנה קלעצק (פלך מינסק), הסמוכה לעיר ניצשוויץ (אשר בה ראה אור היום חכם הפילוסוף

(* המאמר הזה הגיע לידינו מאת אחד ממכירי הח' הי"ג היודע את קורותיו היטב, והדפסנוהו בחלק זה ככתבו וכלשונו.

לקח מפיהו, את המקור הערבי של הספר הנעלה „מורה הנבוכים“ להרמב"ם ז"ל, לפי הוצאות הח' מונק ז"ל, ויורהו דעת ויבינהו בינה, עד אשר אח"כ היה לאל ידו לעבור על פני כל שלשת החלקים של ההבור הנפלא הזה ולחבר את ספרו ע"ד שמת רבנו משה ביחס אל שמת חכמי הערבים והיונים (כאמור למטה מזה).

בשבתו על התורה ועל העבודה, נקרא נקרא התלמיד ח"י לחבר רשימה כללית לספרי-עבר הנמצאים באוצר המזרחי (אויאמישעס מזעאום) אשר בעיר המלוכה, ועבודתו זאת נשלמה כפי טוב אחרי כלות שנה תמימה, כאשר הובאו פרטי הענין הזה במס"ע „ציון הרוססי“ (גליון 27) ובמגיד שנה ה' (גליון 2).

בימים ההם הציעו חכמי המחלקה ללשונות המזרחיות לפני כל הלמידיהם לפתור את השאלה לאמר: איזה פעולה פעלה שמת הפילוסופיה הדתית של הערבים על השטה הדתית של רבנו משה בן מייסון ז"ל? בתאות נפש קרב התלמיד הצעיר אל פתרון השאלה הזאת; ימים ולילות הקדיש משך שנה שלמה אל החקירה והדרישה בספרי הפילוסופיה של היונים והערבים גם יחד, ירד לקצבי השטה של הרמב"ם וקודמיו עד היסוד, ואחרי עמל רב ויגיעת בשר ורוח כלה מעשהו. הספר הפיק חן בעיני חכמי בית-המדרש אשר סמכו ידיהם עליו וכלם פה אחד ענו ואמרו אמן, לשאת פני המחבר הצעיר במשאת מטבע זה גדולה (דיא גראססע גאָלדנע מעדאילע) ולהוציא הספר לאור היום בהוצאת הבית, כמו שמספר בארוכה במגיד שנה ו' גליון 32 ובכרמל שנה ג', גליונות 5, 22 (עיי"ש).

משך ימי שבתו בבית המדרש הגדול — משנת תר"ך עד תרכ"ה — לא חדל ח"י להגות בספרי קדשנו, בתולדות ימי עמנו, בחקירת לשוננו ובדרישת מעשי ספרותנו העתיקה והחדשה, ולעיתים מומנים הרים קולו — קול מס"ס פטרבורג — במגיד, לבשר בשער בת רבים את כל הבשורות והחדשות שנתהוו ושעלו השתרנו בעיר המלוכה, וגם את שדה הצופה בקר כמעט בכל חדש וחדש ויהי לעוזר תמיד למגיד כל ימי מגוריו בעיר הבירה; והמיסד הראשון, הרב ר' אליעזר ליפמן זילבערמאן וחברו הנכבד המיסד השני, הרב ר' דוד גאָרדאָן — זכרונם לברכה — התעלסו עמו במרוץ אגרות ויהיו בסוד ידידיו ודורשי שלומו עד עלותם השמימה:

אחרי צאת ספרו ע"ד הרמב"ם לאור היום, קרב ח"י אל מלאכת ההעתקה של הספר הקטן בכמותו והגדול באיכותו, מעשה ידי הח' הפ"ר חוואלסאן, Ueber Tammuz שמו, הכולל חקירה ודרישה ע"ד השם תמוז שביחזקאל והמפיץ אור בהור על המנהג שהשתרר בירחי קדם לכבד אנשים „ככבוד אלהים“, ויסודתו בספר הערבי: „כתאב אלפלאחה אלנכטיה“, ר"ל ספר עבודת הארץ הנכסית הנזכר במורה הנבוכים (חלק ג' פרק כ"ט) להרמב"ם ז"ל. עיי"ש.

בין כה וכה השלים התלמיד ח"י את חק למודיו בבית מדרש המדעים ובירח יוני תרכ"ד (1864), אחרי שבא בכור הבחינה ויצא „חמושים“, קבל מידי חכמי הבית את העזרת הסגן (Kandidat) ללשונות המזרחיות. ראשית מחשבתו היתה להשתלם בלמודיו בבתי-המדעים אשר בחוץ לארץ ולהתעתד לכהונת „מורה“ (פראפעסאר) בבית אשר יצא מאתו, וכן החליטו ראשי הבית ויחלו פני השר הממונה על ההשכלה לשלחה חוצה לארץ בהוצאת הממשלה, וישמח לב ח"י כי בקרוב יוכה להתענג על זיו החכמה והדעת הזורחות בערים הגדולות שבאירופה; אבל רבות מחשבות בלב איש... ומפני סבות שונות שאין לפרטן בזה תקותו נשארה מעל, תאוותו לא נהיה, ויתעצב אל לבו מאד מאד; ויפן כה וכה וירא כי אין לו דרך אחרת העולה למעלה למשכיל אך ורק לשקוד על פתחי הבית עוד שנה תמימה ולעלות על שלבי סולם החכמה פה בארצנו

עד מדרגת „מאגיסטר“, כן אמר — ויהי; וככלות השנה הגש הגש אל הבחינה השנייה הדרושה לכל דורשיה — ויגמרנה גם אותה בכי טוב.

והנה בימים ההם הובא אל בית אוצר-הספרים הקסרי אוצר נחמד ונעלה, הלא הוא אספות אב"ן רש"ף (הוא אברהם בן ר' שמואל פירקאוויטש) הביולת המון כתבי-ידות בשפת עבר אשר החוקרים לא שערום ועין החכמים לא שופהם עד הנה. כמוצא שלל רב שמה המאגיסטראנט הצעיר על המציאה היקרה והנחמדה הזאת; הוא ירד אל כרם ישראל, מעם מעם את ענבי אשכולותיו, וישחט יין הרקח אל כוסו — וינעם לו; בתאות נפש ובשקידה רבה החל לעבוד עבודתו בבית אוצר המלך; העביר לפניו את כל הכתבים והתעודות והצורות ככני מרון; חקר ודרש בכל ספר וספר לחוד; רשם רשימות, העתיק העתקות; העיר הערות ויאר הארות; וייטיב לאסוף אל ילקוטו המון לקוטים וענינים שונים למיניהם. בין יתר הספרים כ"י שם עינו הפקוחה על ספרי הגאונים ר' סעדיה גר' האי, על הבאורים על תנ"ך בשפת ערבית להחכם הקראי ר' יפת אלבצרי, על ספרי חכמי הקראים ר' כלב אפנדופולו, ר' אברהם בר' יאשיהו, ר' אברהם בר' יעקב בלי וכו' וכו', וביחוד חמד בלבו את „ספרי המסעות מארץ קרים לא"י של כ"ר שמואל ב"ר דוד משנת הת"א עד הת"ב, של כ"ר משה ירושלמי בר' אליהו הלוי משנת התי"ד עד התמ"ו ושל כ"ר בנימין בר' אליהו משנת התקמ"ה עד התקמ"ו, ויגזור אמר לעשות חסד ואמת עם ההיים והמתים גם יחד- ולהוציא לאור היום את טבחרי הספרים והכתבים והמנלות אשר נשארו לפליטה בבית אוצר הקסרי, בשם כללי: „גנוי ישראל בס"ט פטרברג“, ובמשך של שנים (משנת תרכ"ה עד תרכ"ח) הופיע נהרה על ארבע חוברות נפרדות הכוללות: א) מסעות ממדינת קרים לארץ ישראל; ב) רשימת כ"י בעניני החכמות הלמודיות; ג) לקטים שונים; ד) פניני המליצות (עיין לוח ספרי חיו"ג בסוף המאמר).

אבל כל העבודות האלה בכרם ישראל היו אך ורק כעין הכנה ותקון כפרודור לבוא ולהכנס למרקלין; כל מעיני חיו"ג היו להמציא בעולם הספרות איוה דבר חדש, לחבר ספר טדעי הדרוש לענין תכליתו; לכן פנה את לבו אל ספרי כ"י של הרב הגדול, אשר אור הורתו וחכמתו היה זורח בארץ טורקיה במאה המ"ו, ר' מרדכי כומטינא כבוד שמו, הנעלמים מעיני החוקרים והמונחים בקרן זוית באוצר הקסרי הנ"ל — ועין הדרושים לא ראתם. בשנה שלמה עבד עבודתו, עבר על פני כל הכתבים הננועים להענין שטרבר בו, חזר על כל הספרים המועילים לתולדות חיי הרב זאנשי דורו וזמנו, כרבנים כקראים, ואחרי עמל רב עלתה בידו להוציא מחשבתו מכח אל הפעל ולחבר חבור גדול בשפת רוסית, אשר שמו יכונה:

„תולדות חייו וקורות ספריו של הרב הגדול רמ"פ“ וע"ד יתר החכמים אנשי דורו וארצו, הלא הם: הרבנים ר' משה קפסאלי, ר' אליהו טורחי, ר' שבתי בן טלכיאלי, ר' חנוך צפרטו, ר' שלמה שרביט והב, ור' משה קאפוצטי היווני, והקראים ר' אליהו בשוייצי, ר' כלב אפנדופולו, ר' יוסף רביצי, ר' אברהם בלי, ור' יפת אלברקמאני בעל ספר „התשובות“ בשפת ערבית. הספר נדפס בהוצאת בית המדרש, ואחרי אשר המחבר התוכח עליו בפומבי עם ראשי הטורים ועם כמה חכמים בנוצרים כעברים (כמו החכם טטהרשקדים נ"י והרב המשביל ר' משה בערלין ז"ל ואחרים), אשר באו לשמוע וכוחו ביום א' דשבוע, 27 לחדש נאוועמבער 1866, וייטיב להשיב לשואליו דבר דבור על אפניו, ויסתור את כל טענותיהם ושקליא וטריא שלהם, יצא זכאי ברין, וחכמי הבית החליטו פה אחד לכבדו בתור מעלת Magister. ויהי אחרי ימי-הנצחון האלה, הפקר המאגיסטר ח"י לסדר בקרר נכון ומתוקן

אה כל ספרי עבר הנמצאים בבית אוצר הקסרי (קייזרליכע אפֿענעמליכע ביבליאָ-
טהעק) ובמשך שתי שנים עבר עבודתו ויפק רצון בעיני המנצח או על המחלקה
העברית, הפר' הגודע לבקי בשפת קדשנו עד להפליא, הלא הוא המנוח ק. קאסאוויטש,
ובעיני כעליהבית השרים הנכבדים והמשגיחים הנעלים ד. דעליאנאו (השר הממונה
היום על השכלת העם) וא. ביטשקאו, אשר עמדו לימינו וירכוהו באהבה רבה.

בימים ההם הוציא חיו"ג לאור את הלוח, תפארת למשה" — לכבוד השר
מונטיפיורי ז"ל, ויחבר את מאמרו הגדול: "אבני זכרון לב"י במדינת קרים" לפי החקירות
החדשות והדרישות העמוקות של החכמים חוואלסאן, קוניק ונאיבויער (עיין המגיד
תרכ"ו, תרכ"ז) ופרי עמלו בכפרה כתבידות של אספת אב"ן רש"ף הגיש חדשים
לפני קוראי הצופה, הכרמל, הצפירה, הלבנון (הפאריוז), הבקר אור,
והשחר וכו' (עיי"ש ותמצא); וכאשר רבים וכן שלמים מחכמי עמנו בחו"ל פנו אליו
בשאלותיהם השונות ע"ד קדמוניות ישראל באוצר הזכור, השיב ח"י לכל שואליו דבר
כהלכתו (עיין בהקדמת הספר "זכור לאברהם" על רש"י זל להרב החכם א. בערלינר),
וביחוד המציא המון כתבים ותעודות ומצבות ורשימות עתיקות לידי הח' הפר' יוליוס
פירסט ז"ל, אשר לפי החמר הרב הזה ואבני זכרון אלה היטיב לבנות את החדר
השלישי טבנינו, הוא בנין בית הקראים, הנודע בשם: "געשיכטע דעם קארפֿער-
טהומס", דריטער טהייל (ראה בסופו ובהערות).

בשנת תרכ"ט (1869) יצא חיו"ג את עיר המלוכה וילך לו יעקאטערינסלווה אשר
שם נשא לו לאשה עלמה משכלת בת איש נדיב וגביר לאחיו, הוא השופט הנכבד
ר' יעקב בר' אהרן לבית סאווראווסקי ז"ל, בעל נכסים וקנינים מעיר נאָוואמאָסקאָוסק;
ובאשר בימים ההם זרח אור חסדו של הטלך הישר אל כס נדר השני נ"ע על
כל יושבי ארצנו ובפקודתו הרומטה נפתחו שערי בתידינין החדשים גם בעיר הנוכרת,
נקרא נקרא המאניסטר חיו"ג להמנות בקהל הסגנים (קאנדיטאמען) העומדים על בית
דין דשם, ואחרי איוזה ירחים הורם מחבריו למלא מקום "חוקר דין" באחד מחלקי
העיר, ויטלא עבודתו במשך שתי שנים בשקידה רבה, ולאות-חריצותו עלה בקרוב
למעלת "מיטולארראַטמ" ובשנת תרל"ג (1873) כאשר הממשלה גזרה אמר כי
שערי בתי-המדרש לרבנים בערי ווילנא וזיטאמיר יסגרו על מסגר ועל מקומם
יתנשאו על בתי-מדרש למורים (לעהרער אינסטיטוטען), עזב ח"י את עבודתו
ומשמרתו בבית הדין והמשפט ומטעם הרשות הלמודית הפקד (ביום 2 לחדש אויגוסט)
למשניה ראשי (Inspector), בבית המורים בעיר זיטאמיר, ואז כרת ברית אהבה
וירידות עם המורים שכתנו פאר בבית הרבנים, הלא הם: התורני א. צווייפעל,
החוקר ס. סוכאסמאוור, התלמודי מ. באקסט, בעל מקרא צ. פאליציענעצקי (זכרונם
לברכה), המשורר א. גאטטלאבר והמרדק ח. צ. לערנער נ"י, ובראשם רח"ו
סלאניטסקי יצ"ו.

בימי משרתו ומלאכתו בבית המורים, חבר בשפת רוסיה, לתועלת תלמידיו
שומעו לקחו בשפת קדשנו ובתולדות ימי עמנו בכל ארבע הלשכות, כמה וכמה
חבורים וספרי-חנוך, כמו: א) קצור דקדוק לשון עבר עם חלק השמושי; ב) דברי ימי
ישראל בארבעה חלקים; ג) ספר המאסף העברי (כעין כריסטאמאמיה); ד) העתקות
ספרי משלי וקהלת לפי הדרישות החדשות (כלהם עורגם בכחובים); ואז החל ח"י להיות
מוציא לאור את לוחותיו — "לוחות ישראל בשפת עברית ורוסית" — בקמן החל
ובגדול כלה (משנת תרכ"ט עד הרמ"ד).

בשך שבע שנים המימות (משנת תרל"ג עד הרמ"ט) עבר ח"י את עבודתו בתור

משנית והמלך כברהו כרבי-כבוד: אנא מטרדגה השלישית לנשאו צמוד לפתיל על החזה. והנה כבר בראש שנת תרל"ד הורם למעלת קאָללעניענאָסעסאָר, בשנת תרל"ז עלה למעלת האַפֿ־ראטה, בשנת תרמ"ד כבדתהו הרשות במעלת קאָללעניענראטה והוא היום סגן למעלת שמאַאטס־ראטה; ובשנת תרמ"ח הואיל הקיר"ה להעניקהו בענק־כבוד, המכונה בשם: סטאניסלאוו מטרדגה השנייה.

בשנת תר"ם חלה המשנית חיו"ג את חליו העז והמר אשר אלצהו לעזוב את משמרתו וללכת הוצה לארץ לרחוץ בשרו במעיני הישועה והתעלה, ואחרי עבור שלוש שנים, כאשר שב לאיתנו העירוהו הרעיון להועיל לבני עמו בפעל ידיו ובמיטב כספו וליסד בעיר אדעסא — בחברת החושב חשבונות הנודע לשם הר"ח האַכמאן — בית מדרש קראסטיקי ורעארי בעל שמונה מחלקות, אשר בו ילמדו התלמידים את כל למודי בתי מדרש הבינונים אשר להממשלה, ועוד יתר שאת לו, כי מלבד הלמודים הכוללים ישמעו לקח בשפת קדשנו ודתנו, תפלותינו וקורות ימי עמנו, ובימי השבתות והמועדים ישבתו הנערים מלמודיהם כלל ויחגו חג לה'. מורי הבית הם ראשי המורים אשר להם הזכות והמשפט להורות מרעים בבתי ספר להממשלה וכל תלמידי הבית ילבשו בגדי שרד כנהוג בכל בתי ספר ההם. — בשנת תרמ"ד עזב החבר הנ"ל את משמרתו ומאו ועד עתה עומד הבית הזה על מכונו תחת השגחת חיו"ג לבד.

בשנת תרמ"ח, כאשר יצאה הפקודה הרוטמה כי למעלת רב העדה יבחרו אך זרק אזורתי ארצנו, שקשלימו חק למורם באחד מבתי המדרש הנבזיים או גם בבתי ספר הבינונים אשר ברוסיה, היתה קריה עליוה עיר אדעסא כמרקחה, גלי המפלגות והכתות השונות המו חמרו ויעברו חק, איש איש שורר בביתו, ובחדש אדר התאספו נבחרו בתי כנסיות וצירי העדה (לערך ק"ש במספרים) לאגודה אחת וברב דעות (צ'ו נגר י"ב) נבחר חיו"ג במקום הרב המטיף דר' ש. שוואַבאַצער ז"ל לרב דעתת ישרון.

והנה מלבד משרתו בתור רב העדה ומנהל בית המדרש יתחשב הרב חיו"ג לחבר המידי בחברת דורשי קדמוניות בגרמניה, לחבר נכבד בבית האסף לנערים ולנערות העומד תחת השגחת הקסרית יר"ה, לחבר נכבד בחברת אחינו עובדי עבודה בבתי המעשה והמסחר, לחבר תמידי בחברת המורים לבני וכו'.

בשנת תרס"ז הוציא לאור את החברת הראשונה מספרו הגדול: „לקורות הגורות על ישראל" ובקרב הימים תצאינה עוד שתי חוכרות (הנדפסות בבית אוצר הספרות להרש"א גראַבער) הכוללות ענינים שונים חדשים גם ישנים הנוגעים לקורות ההן; ובימים האלה הו"ל הררשה הראשונה — משה ואהרן — שדרש ביום א' דפסח בכיהכנ"ם הגדול ליום עלותו על כסא הרבנות, ועוד כמה וכמה דרשות מחכות לראות אור.

ואלה שמות הספרים והקונטרסים שהוציא לאור:

1) О вліяніи філософіи мусульманскої релігії на філософію релігії великого євр. Раввина Моисея Маймоніда СПб. 1863. (ע"ד הפעולה שפעלה שמת הפילוסופיה של המושלמנים על שמת הפילוסופיה הדתית של רבנו משה בן מיימון ז"ל, תולדות חייו וקורות ספריו).

2) מאמר התמוז יכלכל דרישה תוריית והמצאה חדשה בהוראת שם המקרא „תמוז" אשר כיוחקאל, ובכן יבואו בו מעט דברים חדשים על אדות „כבוד אנשים בכבוד אלוה" אצל הכבלים הקדמונים, חבר בשפת גרמנית מאת החכם הפר"ד. חוואלסאן והוכן בשפת עברית מאתי... ליק תרכ"ד.

3) גנזי ישראל בס"מ פטרבורג, חברת א', כוללת: שלשה ספרי מסעות ממדינת קרים לארץ ישראל, נעתקו משלשה כ"י אשר באוצר הספרים הקסרי. ליק תרכ"ו.

4) Kurze Beschreibung der mathematischen, astronomischen und astrologischen hebr. Handschriften der Kaiserl. öffentl. Bibliothek zu St. Petersburg.—St. Ptb. 1866.

5) Краткое описание математических, астрономических и астрологических евр. рукописей в Императ. Публ. Библиотеке в С. Петербурге. С.Пб. 1866. (הרשימה הנ"ל בשפת רוססית. גנזי ישראל, חברת ב').

6) גנזי ישראל בס"מ פטרבורג, חברת ג', כוללת: לקומים שונים, (א) מתשעה ספרי הרב ר' מרדכי כוממינא; (ב) משמונה ספרי חכם הקראים ר' כלב אפנדופולו; (ג) מארבעה ספרי הרופא החזן ר' אברהם ב"ר יעקב בלי. נעתקו מכ"י באספת אב"ן רש"ף. ס"מ פמ"ב תרכ"ו.

7) Новые материалы для истории евр. литературы XV ст. М. Куматьяно, его жизнь. сочинения и соотечественники. СПб. 1866. (קורות ספריו, תולדות חיי רמ"ב, קורות דורו וזמנו, כרבנים בקראים).

8) תפארת למשה או לוח גדול כלול בהדרו, כולל: קצור נמרץ מכל מעשי השר משה מונסיפיורי ז"ל, בהופיעו עם רעיתו תתתו לאדי יהודית נ"ע, בעיר המלוכה בשנת תר"ו (1846), להמליץ טוב על ישראל לפני המלך האדיר ניקוליי הראשון. הלוח הוצב בכיהכנס' לאנשי צבא לזכר עולם (*). ס"מ פמ"ב תרכ"ח.

9) גנזי ישראל בס"מ פטרבורג, חברת ד', כוללת: קבוץ דברי חכמים קדמונים וחידוהם, אמרי בינה ומוסר השכל, משל ומליצה ושיר — ללמוד וללמד לשמור ולעשות. נעתקו מכ"י הנ"ל. ס"מ פמ"ב תרכ"ח.

10) לוחות ישראל בשפה עברית ורוסית, עם הוספות רבות נחוצות ומועילות הנוגעות לחיי בני ישראל ותולדותם בארצנו ובחץ לארץ משנת תרכ"ט עד תרמ"ד. ווארשא, ס"מ פמ"ב.

11) לקורות הגזרות על ישראל. שלשה קונטרסים, כוללים מאמרים שונים וענינים שונים, הנוגעים לגזרות המל בשנות ת"ח ות"ט (1648-49) ובימי נאנטא בשנת תקכ"ח (1768). פרועמישל תרמ"ז. קראקא תרמ"ט.

12) „Моисей и Аронъ“. Речь произнесенная въ Одесской Главной Синагоге, при вступлении въ должность Од. Городоваго Раввина, 16 Марта 1888 г. во 2-ой день Пасхи (משה ואהרן, הדרוש הראשון שדרש המטף ביום א' דפסח שנה תרמ"ח, בעלותו על כסא הרבנות בערת ישרון דאדעססא).

מלבד הספרים והמאמרים והקונטרסים האלה יצאו מפי עם חיו"ג המון מאמרים קבצים, חקירות ודרישות שונות על עניני חכמת ישראל שונים למיניהם, הרפסים

(* הלוח הזה, שהגישו לכבוד השר אנשי הצבא מכ"י שהיו נחתים או (כשנת תר"ו) בעיר המלוכה, יצא לאור עפ"י בקשת החכם ד"ר א. לעווי, והמל"ל התאמץ והשתדל להדפיס לוח אחד על פסח משי לכן מרקם פתילי זהב ומשכץ חופי כסף, נחמד לעין מאד מאד; והשר קבלו כסבר פנים יפות ויצו להעלותו במסגרת יקרה על חקר באחד מחדרי אהל משה ויהודית. יהי שם השר הצדיק מברך.

בכמה וכמה מכתביועת, כמו: המגיד, המליץ, הכרמל, הצפירה, הבקר אור, השחר, הישרון, הלכנון, האור ודומיהם.

ר' אלימלך וועקסלער (איש נעמי)

אלה קצות דרכי חיי „איש נעמי“

על אודות המשורר האמער היוני רבו בחוקה אחרי מותו — כה יספרו לנו קוראי הדורות — שבע ערים, כלנה החזיקו בו, זאת אומרת לי הוא ועמו אכבדה, וזאת אומרת לא כי שמו יקרא עלי וכבודי לאחרת לא אחן. גדול יתר מאד כבוד הרב בעיר פלוגית אלמונית, בפלך קישענאווי, הנודע בכל סביבותיו, כי בעודנו בחיים חיתו התגלע אדותיו הריב בשערי עשר ערים, וזה הדבר: כאשר יושבי העיר, מקום משכן כבודו, גרשוהו מהסתפח בנחלתם, אז אמר הוא לתת נקמתו בהם ולהשכין משכנו בתוככי עיר אחת מעשר הערים הקרובות, אשר אוה למושב לו, למען יראו יושבי עירו השנואה את כבודו הרם ויחרקו שניהם ונמסו, ואז רגזו עשר הערים כלנה לקראת בואו, חרדו השאננות ותהמנה, אשה אשה בכתה בכי תסדורים באוני הרב הגדול לאמר: מה לי ולך כי באת אלי ואנכי לא אוכל ככרך, לך לך אל אחת מרעותי הטובות ממני ואלי לא הבוא ולא תעבור בי, כי מקומי לא יכרך. אנכי הקטן כאלפי מה אני ומה חיי, כבודי; אני אינני גדול ככבוד הרב הגדול הלזה, וגם עד המשורר האמער לא באתי, על כן לא עשר ערים ולא תשע גם לא שמנה ולא שבע ערים תגשנה עצומותיהן אדותי. דל חלקי בארץ החיים; רק שלש ערים, ואולי ארבע (יען כי טרם חצבתי לי פה אדעססא קבר ולא ידעתי מקום מותי איה) ערים תריבנה ביום שידובר בי. התמשכנה אותי אחריהן בעבותות אהבה ותקחוני אחר כבוד, או אולי שלטלה נבר תמלטלנה אותי מעיר אל עיר, פן יקרא שמי עליהן ותשאנה עלי חרפה? זאת לא אדע אני. אנכי אקראלכם בשם את שמות הערים למושבותיהן, אשר להן המשפט לאסוף אותי באהבה או בר חסדים גדולים, ומי האיש החפץ לדעת את כל כבודי ישאל נא את פי הערים ההנה ותגדנה הנה את דברי הריבות בשעריהן על אדותי ולא אני. בעיר קריוואוער, עיר מצער בסחוו באלטא, נולדתי בשנים עשר לחדש טבת, שנת תר"ג. אבי היה נין ונכד, דור חמישי להצדיק ר' גרשון קיטעווער, אחי אשת הבעש"ט. בכבוד הצדיק הזה וכל יוצאי ירכו הצדיקים התימרתו גם אני בשחר טל ילדותי. ככל הנערים כגילי דנכו גם לי הורי על פי דרכי הימים האלה. ראשית חכמתי היתה תורת ה', מורשה קהלת יעקב, וכל מלמדי העירוני כי ברכה בו ויתרון הכשר לי, שכס אחד על רעיו. בהיותי בן עשתי עשרה שנה מת עלי אבי ותובילני אמי (אריך ה' ימיה) לעיר אומאן בפלך קיעוו אל בית דודי, אחי אבי, אשר אספני ולקחני לו לבן. בכיתו ראיתי ימים רבים עני בשבט עברתי, כי היה מלמד עני, גם איש מחר חמה ואש המיד קרחה באפו, ועלי היתום שפך כל חסותו ועל כן הכיתו בית טאהבי זה, אשר אספני ברחמים גדולים, טכות גדולות ונאמנות. אחת היתה נחמתי בעניי, כי בעיר הזאת החלותי לקרא שם „העלוי“, ואוני שמעו דבר מאהרי, כי כל הנשים החברכו בי, וכן הייתי גם בעיני בתור האדם המעלה, בסוד נערים משחקים לא באתי, מפני יד דודי הקשה בדר ישבתי ונפשי יבשה, בלתי אל התלמוד עיני ולבי, ושמי יצא בכל סביבותי להלה ולתפארת, רבים חשו עתידות לי, כי אהיה לרב גדול, מורה דת ודין בישראל. אמנם הלכתי הלוך וגדל, מלאתי כרשי ש"ס ופוסקים, אבל נפשי לא ידעה שבעה, רוחי בקרבי פעמתי להוסיף דעת וחכמה אשר לא שערוה כל תופשי תורה; כמטמונים חפשיה חכמה, אשר

לא ידעתי מה היא, הייתי מטשש כעור באפלה כאין מורה ומנהל. דרכי החסידים, אשר התהלכתי בתוכם, לא ישרו בעיני, לבי דחק מהם יום יום, יען כי ימאסו חכמה, אשר בקשתיה אני ולא מצאתיה. ושם בעיר אימאן היה איש אחד גדול מרבכה (הוא עודנו יושב שמה בין עקרבם), ירדו ורעו אשר כנפשי, מיום התרועעו אהו עד היום הזה, ה' דוד אליעזר ליפאווין, שמו היה לשמצה ולדראון בקהל חסידים ויקרא „אפיקורוס" בקרבם, מררהו ורבו והיו מרדף בלי חשך. לו אמר לבי כי הוא גבר מאד געלה, על כן ארחתי לחברה עמו, בקשתי את הנרדף הזה והוא אמנם האציל מהודו עלי וידבר על לבי, כי ראשית דעת הוא להבין משל ומליצה, ואנכי לא ידעתי קרא ספר, כי „הנ"ך" לא למדתו מעודי, או האמנתי, כי הן „דקדוק" היא חכמה, „מליצה" היא בינה, וזה כל האדם; על כן חגרתו שארית כתי, התאזרתו עז ללמוד „חכמות" הדקדוק והמליצה, מפי ספרים חזונים, אשר רעו הלז המציא לי במסתרים, ויהי כאשר יראתי את החסידים מעשות מלאכתי זאת יומם ואעשנה לילה, ויהי לי היום ואשמורה בלילה קדש לדת ודין, וחצות לילה בנשף, כאשר כל האנשים סביבי הזוים שוככים, קמתו אני לשעשע נפשי במליצות חידות ודברי המשוררים, אשר לא יבואו בקהל חסידים. לחם-סתרים זה נעם מאד לחכי ובימים לא כבירים חפצי בירי הצליח וכל ספרו שיר ומליצה, אשר היו בעיני כספר החתום נפתחו לפני ובאתי עד תכונתם. אמרתו האח מצאתי „חכמה" וכל ישעיו וכל חפצי היה להיות „איש לשון" בארץ, ורעו הלז היה מופתי (אידעאל) כי ללשונו הגביר ודבר משל ומליצה כסתבתה הספרים אשר קראתי. נפשי נקשרה בנפש רעו זה, שפכנו שיחנו איש בחיק רעהו ונדרבנו יחד על אולת הפתיים המאמינים לכל דבר ועל מִטַת ערוטים וירוח לנו. העמקנו חקר ולמדנו „הקִרָה", בכל עת מצוא ישבנו, אני והוא בירכתי הקלוז, בית הפלתנו, ועינינו ולבנו אל הספר „עקדת יצחק" אשר היה בעיני כחוקר לכל תכלית, ספר הכוזרי היה שעשוענו, ואלי דבר יגונב, כי ישנו בעירנו גם הספר „מורה נבוכים" ולא חשכנו כל עמל ותלאה, רדפנוהו הישגנוהו ונבלעוהו גם אותו בככורה בטרם קיץ. חכם הייתי בעיני כדניאל, כי מעתה כל ספר מחקר וכל דברי שיר לא שננו ממני. החסידים הריחו מרחוק, כי גסוג אחור לבי ומחשבותי רחקו ממחשבותיהם, ומשוט לשונם לא נקיתי גם אני, קראו גם אחרי מלא, ונחלתי זאת שפרה עלי; נפשי ידעה מאד, כי כל אנשי השם אשר מעולם היו כמטרה לחץ לשון שקר, ועתה כי גם עלי טפלו חסידים שקר, אין זאת כי אם איש השם אני, ולבי שמח מכל עמלי שעמלתי בחכמה. בהיותי כבן שבע-עשרה שנה נתנה לי אשה, אשר יעדה לי דודי בעודני כבן שתים עשרה שנה, והייתי לאיש אלוף נעורים. רבים מאנשי עירי הוכיחוני מאהבה מסתרת בתוכחה מגולה, כי מעתה לא נאווה עוד לאיש כמוני לאדה לחברה עם יועץ בליעל האיש דוד אליעזר, כי במה נחשב הוא לנגדי וקמני עבה מטמתני, ובמה כחו גדול כי יקח לבבי. לאיש „למדן" כמוני אין טוב כי אם לעשות לי „רב", לאמר: הגיע עתי עת דודים לקשר נפשי בנפש צדיק מהקדושים אשר בארץ המה ואמין בו ובנפלאותיו, ובאמונתו זאת אחיה כל המים לטוב לי. פתוני ואפת, מעט מעט הסירו את לבי מאחרי האיש מדריכי ומנהלי והחלתי להתערב עם החסידים ההולכים עד הקדוש אשר בעיר סקווירא, כי מכחם ומכספם שחדו בעדי וביאיני אל משכן הקדוש הזה. אמנם גדול היה קדוש ישראל הזה בקרב סקווירא, חכמתו וצדקתו האירו פניו כעצם השמים לטהר, לכבני בעיניו המזהירים ככוכבים ובמתק שפתיו שכני שבי, והוא גם הוא קרבני כמו נגיד, יען כי כבודי הלך לפני. הגידו לו, כי נפש יקרה יוצר ויוציא יקר מוולל, אם וישיבני לבצרון. גדולים היו מעשי הרבי, פעלו והדרו נראה עלי, כי התיצבתי על הדרך הטוב בעיני

החסידים, עמהם התחסדתי, מובחם אכלתי ומכוסם שתיתי וגם תורתִי לא עזבתי. פעמים בשנה הלכתי לראות את פני קדושי. שנים אחדות ראיתי אור באור פניו וגם הוא בי התפאר, כי דגול אנכי מרובותי; אבל גם שמחת צדיק לא לעולם! אנשים כמילים מוציאי דבה החלו להבאיש את ריחי בעיניו ויביאו את דבתי רעה באוזני, כי חכמה זרה אהבתי, אשר לא כדת. אהן תורה הפעם נגדה נא לכל עמי, כי אמנה כזאת וכזאת עשיתי, עוני אני ולא אכחד: בעודני נער נשאני לבי לחשב חשבונות רבים, לדעת חכמה וחשבון; נכספה תמיד נפשי להבין ולהשכיל, תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה, הן הנה החכמות בחוץ תרונה, אשר יבואו גם בקהל לנו מאז מעולם, ויהיו קדש כי נקדשו בהלכות קדוש החדש להרמב"ם ו"ל. רבים רבנים תופשי תורה שגו באהבת, חכמת המדידה" ולא כהה בס איש, ואנכי אשר הכינתי לבי להיות רב וגדול בישראל מצאתי החכמה הזאת נאמנה לפני, דרשתיה מעל הספרים הרבים, אשר הואילו באר היטב את דברי הרמב"ם בהלכות קדוש החדש. בהיותי כבן עשרים שנה הקרה ה' לפני ספר „ליל החשבון" אשר הביא אלי איש אחד ממכירי, כי קנהו בעיר ווארשא. פתחתי את שער הספר וראיתי, כי הוא מלמד לאדם דעת חכמת האלגעברא, חכמה אשר שמעה לא שמעתי עד היום ההוא, והיא אחת מחכמת החשבון אשר אהבתי מאד. נסיתי לקרא בו שתיים שלש דלתות נחשת אשר בריחי ברזל להן, שפת לא ידעתי אשמע, וכאשר נפלאו ממנו דברי הספר הזה ומחשבותיו עמקו מאד, כן נכסף נכספה נפשי לבוא עד תכונתו ולמצא פשר דברו. לא נחתו ולא שקמתי אף ארך-רוחי עמדה לי, לא ארכו לי הימים ודברי הספר החתום הזה נמצאו לי ואכלם ככל פה, אחר בקשתי ומצאתי את ספרי אדוננו החכם חז"ם, ה' עליו יחיה, ויבואו גם הם אל קרבי ותאורנה עיני; את שם האיש הגדול הזה, החי עמנו, נשאתי תמיד על שפתי, כי רק עמו מקור חכמה וכל היום חכמת האלגעברא היא שיחתי. היטב חרה להחסידים מרעי, כי סרתי מהר מדרכיהם הטובים בעיניהם ונתתי כחי לחכמה נסרחה בעיניהם, על כן הלשינו אותי אל אדונם הקדוש. ויהי היום בכואי לראות פני הקדוש כפעם בפעם וישם הצדיק פניו אלי לאמר: הלא שמעת, אלימלך, הגד הגד לי, כי הדרש חכמה אשר תקרא בשם „אלגעברא", הלא תגיד לי, מה זה ועל מה זה? אנכי עניתיו להמי לאמר: ראיתי כתוב בספר, כי המלה „אלגעברא" היא מולדת שפת ערבית, את אשר יקראו העברים „החשבון" יקראו הערבים „אלגעברא" יען כי „אל" בלשונם הוא תחת ה"א הידיעה בלשוננו, ומלה „געברא" היא חשבון. אז פתח הרב את פיו ויאמר: שגית מאד בשפטך, אנכי אחוך דעתי, כה תאמר „אלגעברא" הוא „אל נכור"; הלא תדע דברי המשנה באבות: „איזהו גבור הכובש את יצרו", ומי האיש אשר יתן לחכמה הורה הזאת חילו, הוא לא יהיה גבור בארץ ולא ימשל עוד ברוחו, כי יצר לבו הוא ימשל בו ויהסכר לחמדת בשרים ולכל תענוגות בני האדם, אשר אצל מחסידיו עם קרובו. גם אנכי התממתי עם התמים הזה ואוסף לענותו כתמתו (לא אחטא בלשוני לאמר „כאלתי"): מי יודע, אולי לזאת תקרא חכמת החשבון בכתב-עטים „מאטהעמאטיק", יען כי היא „מטה" את לב ההוגה בה לדבר רע, גם „מעתיקה" את דורשיה ממקום הקדש ולא ידעו. מן הוא והלאה היו החסידים עוינים אותי, ואף גם כי התהלכתי בתוכם ולא חדלתי מחסות תחת צל כנפי קדושי לא האמינו בי, כי נחש ינחשו אנשים אשר כמוהם, יחד עלי התלחשו כי שבע תועבות בלבי, גם מצאו עוני כי כאדם התאויתי תאוה, שמחו לאידי, זה היום שקוורו, מצאו ראו, כי נאמנים דברי הקדוש ורק בשל החכמה אשר אהבתי תרתי אחרי לבי ועיני... עתה הפעם חיותי פרוע לשמצה בקטי, ובתוך קהל ועדה אשר גדלוני ורוטמוני ועל בפיס נשאוני

קרא לי שם חדש „אלימלך האפיקורוס“, הייתי ככלי אין הפץ בו ויחשבוני גבר לא יצלח בימי. הרעה הזאת חשבה אלהים לטובה, כי האשה אשר נתן לי הווי לא מצאת חן בעיני, מיום אשר ראיתיה, עוד בטרם כאתי בכרית עמה, את צלמה ביותי וחפץ חפצתי מאד לנתק מוסרותיה, אבל דודי האיש הקשה, מיום שמעו כי יש את נפשי להשליך מעלי העבותות אשר שם הוא על צוארי, הכני מוסר אכזרי וידושני כמיט חצות לבלתי אעלה על לבבי לעשות נבלה כזאת בישראל, לנתק מוסרות „התנאים“, ודבר על לבי, כי זאת אעשה ויטב לי: את הנערה השנואה אקח לי לאשה כרת משה וישראל, מי יודע אולי תמצא חן בעיני, כמאמר חכמינו: „חן אשה על בעלה“ ואחר כי תבעלנה תהפך לכך לאהבה יזוהה, ואם גם כזאת תגעל נפשך בה, או אז מה נקל מאד לכתוב לה ספר כריתות ולשלחה לנפשה. אנכי הובלתי כשור למבחן אל חיק האשה השנואה לי, ארשתיה לי ולא רוחי, ועל כן טהר דתנלץ הריב ביני ובינה ולא יכלנו לשבת יחדו. בלב שלם ובנפש חפצה חפצתי להת לה את ספר כריתותיה, אבל האשה טאנה לקחתו, יען כי יקרתו בעיניה נכבדתי ועל כן רבתה במחירי. חמש שנות עמל, מבחר ימי נעורי, הציקתני האשה השנואה לי כאהבהה אתי ותאסרני אליה בעבותותיה ולא יכלתי להשיש ציארי טמנה; ומי יודע, כמה ארכו לי ימי עניי ומרודי תחת ידיה לולי אויבי בנפש שהיו לי בעורי. ברוכים אתם לה', אחי שנאי ומנדי, כי קראתם אחרי מלא כראש חוצות „אפיקורוס“ ובזאת קראתם גם לי דרור כי לקלכם זה נססו אמורי האשה מעל ידי כחום; בשמעה כי נקלותי בעיניכם, לא היה עוד יקר פדיון נפשי גם בעיניה ותשלחני. להפשי חנם אין כסף. כאשר תרצבותי פתחו והייתי בגפי, ראיתי כי אין טוב לפני לשבת עוד גלמוד בעיר, אשר כבודי הראשון נלח טמני ולא ישוב אלי עוד; חשבתי דרכי ואשימה פעמי ללכת העיר זוטאמיר לדרוש חכמה ודעת בבית-ספר הרבנים. בטחתי בכחי כי רב בתלמוד ופוסקים, ואף חכמתי לחשב חשבונות תעמוד לי, על כן קייתי, כי לא ימשכו הימים ואכון לקראת בית-ספר הלזה ואבואה שעריו לשמוע לקח כלמודים, וישבתי שם שנים אחדות עד אשר אמלא צבאי ויקרא שמי בישראל „רב טטעס הטלך“. אחרי עצתי זאת מלאתי ובשנת תרכ"ו בחדש זיו ואנכי כבן עשרים ושלש שנה, הובילוני רגלי אל מחוז חפצי, העירה זוטאמיר, ושם בעת הדיא ארוננו החכם חו"ס פקיד נגיד על בית הספר. כאילה שלחה רצתי לראות פני החכם הלזה, כראות פני אלהים, עיני לא שבעו מראות עין בעין את מקור-חיים, אשר הקיר מרחוק גם לי, בחיקו שפכתי שיחי והגדתי לו את כל לבי, ומי דברי להטת נפשי גחלים. ספרתי לו את כל התלאה אשר מצאתני מיום דעתי מאס ברע ובחר בטוב, וכי עתה כאתי לחסות בצל הכית אשר שמו נקרא עליו. אז דבר אלי החכם במתק שפתיים: השקט עלם נחמד, הרף מאף ואל התעיר עלי דברוך, הן בטרם היתה טלתך על לשונך ידעתי כל הקורות אותך בימי חיך המעטים והרעים, טבשרי אני אחזה אוהך ואת רעך אשר כגילך, רבו מאז ועד הנה אנשים בחורים אשר ילכו בלא כח לפני רודפיהם. תולדותי אני ותולדות אנשים כסוך במאונים לעלות ישאו יחד ברי בכד. אם בספר זכרונותי אשים את שמך תחת שמי ואת שם עירך תחת שם עירי, והנה כל קורותיך ערוכות בכל אחי מאתמול; ועתה אל תעצב. טוב לך כי ענית למען תלמד מעתה להשכיל להגיב אחריתך. שבה פה ואנכי אשימה עיני עליך לטוב לך. בפיו דבר ובידו מלא, כי ביום המחרת דבר על לב המשורר ה' א. ראוענפעלד — אשר היה אז בין הבנים המקשיבים לקח בבית הרבנים — לחורותני שפת רוסיא אשר לא ידעתי קרא. זכרה לו אלהי לטובה, כי נטה שכמו לסכל טרחי ומשאי חנם אין כסף. לא אליכם, כל הזכורים למיניהם, ללמד ראשית דעת וחכמה לאיש אשר טבית המדרש יצא

לחדש כנשר נעוריו, אחרי בלותו. נקל לתת לנער לא למד מעודו דעת ומוטה מתת לקח טוב לאיש „תלמיד חכם“ החכם בעיניו, יען כי הנער אם בן מקשיב הוא, יטה אונו לכל אשר יבינהו מורו ויאמין בו אמונה אמן, כי כדברו כן הוא, לא כן יורדי ים התלמוד מנעוריהם. המה הסכן הסכינו לפרש ידוהם, כאשר יפרש השוחה, המיד המה כשוכב בלב ים ועל כן עניניהם יראו ורות ובל דבר הקטן המה רואים כדבר הקשה ויקשו לשאל תמיד *). זכר אזכר את הדבר הקשה אשר הקשיתי לשאל את פי ה' דאזענפֿעלד; הוא באר לי את המלה הרוססית Спасать הוא בעברית „מלמֿ“ ואתפלא ואמר אליו: הלא פֿיך הגיד לי כי מלת Опасность ברוססית הוא „סכנה“ בעברית, ואם כן גם спасать הוא „מלמֿ נפש“ ולא „מלמֿ“. ויהי היום וקראתי מעל ספר רוסי באוני מורי את המלה „библия“ ויבאר הוא לי, כי הוא התנ"ך, הקשיתי אני את ערפי לאמר, כי אין זה כי אם „תלמוד בבלי“ — בחפזי הוצאתי משפט טעקל כי библия הוא ממקור ישראל, ממלה „בבלי“. בהיותי בויטאמיר אמרתי עתה אשקטה מעצבי ורגזי ובשלוט אשב לבטח בתוך עם חכם ונבון עד אשר אפיק וממי הטוב. אבל בעלי חצים, אשר שטמוני מקרוב הדריכוני מנוחה גם מרחוק, משוטט לשונם לא נחבאתי גם בויטאמיר. למצער ישבתי שמה שלו ושאנן, והנה בשמנה עשר לחדש המזו בא אל ביתי המכשר לאמר: צא החוצה, כי אשה אחת מחכה עליך. כצאתי וזהנה חשכו עיני מראות, כי אמי, היושבת בעיר מולדתי קריוואויר ולא ראיתיה זה ימים רבים, נצבת לפני ופניה רעים מאד כפני אשה מצרה. רגע אחד אלי השגיחה, אלי התביינה והפל על צוארי ותכך בקול גדול, לעיני כל הנצבים, וכה אמרה בסיי שיחה: בני, בני! שוב אל עמך אל עיר מולדתך. האאמינה למראה עיני כי עוד לא נהפכת לאיש אחר ועורך מחזיק באמונתך? אוייה לי, אם אמנם כי שקר טפלו עליך, מה לך פה ומי לך פה, קום ברח לך מהר מן המקום הזה, אשר לא דרכו בו אבותיך ואבות אבותיך, ואל התמהמה. אנכי נעויתי משמוע, לא הבנתי לשכל מליה, אמרתי כי הכה ה' איתה בתסהון לבב, בכיתי והתחננתי אליה, כי תכליג רגע על יגונה ותדבר אלי דבר דבור על אפניו ואדעה מה הגיע לה, כי באה עד הלום. כאשר המון מעיה ורחמיה אלי התאפקו מעט ונתנה פונת לבת עיניה ספרה לי את כל לבה, כי אנכי הבאתי

(* בשנת תרי"ה או תרי"ט באה מכותב המלמודים, כי יצאה הפקודה מטעם הממשלה, אשר ילמדו לשונם לקרא לשון וספר רוסי וגם נמל עליהם לדעת דקדוק לשוננו העבריה, או עצרת מלמדים אחדים התאספו יחד אל בית דודי המלמד וישימו להם מורה להורותם דעת אשר לא שערוה אבותיהם. אז עיני ראו את ענות המורה העני, אשר התענה תחת ידי התלמידים החכמים. מדי פתחו את פיו להשכילם בינה השיבוהו דבר בטרם ישמעו, הקיפו עליו יחד בשאלות משאלות שונות ולא נתנוהו עד בלעו רקו. שאלות אחדות אכתב על ספר לדור אחרון, למען ידעו בנים וילדו, כי כל מלמדינו חכמים ונבונים המה: המורה הואיל באר לתלמדים כי בשפה רוסיא יש „אלף בית“ שנים, אחד נקרא גדול ואחד נקרא קטן. ויתנו עליו המלמדים בקולט כלשון הגמרא: „תרי למה לי? וכאשר הבינם פשר דבר החל להראותם סדר האותיות למיניהם, ויקרא באזניהם: a. b. c. d. e. f. g. h. i. j. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. v. w. x. y. z. ויש אל רעתו התטהו, ויאמרו איש אל אחיו: עתה ידענו, כי הגוים הערלים ערלי לב. המה, כלל ה' שפתם ולא סדרים להם! מי שמע וסי ראה, כי אחרי אות „דלת“ יבוא אות „עין“? הפעם הזאת נעתקו מפי המורה מלין ולא מצא מענה. מטרת ביום השני הגיד המורה חקי השפה העבריה למלמדי ישראל, אשר כל ידענם טמבול שלשום, הוא החל להורותם כי מוצאי האותיות המה המשה במספר: הגרון, החיך, הלשון, השפתים והשנים ככתוב על ספרי הדקדוק, ושם בתוך המלמדים נקרא איש אחד „הרם-האף וישא קולי ויאמר: כל מדרקך כוב! אנכי אנכי אשים לאל מלחם ואראה לעין השמש כי לא כן בדיהם; האוינו ישמענו לאמרי פי ואתם עדי, כי כל האותיות כלם מה אף יצאו.

עליה רעה גדולה ובי בעורה. זה הרבר: מעיר אומאן ומכיכותיה באה לעירה שמועה על שמועה, כי אנכי, בנה האמון עלי תלמוד ופוסקים, עזבתי לפתע פתאום את עמי ומורשת קהלת יעקב ללכת לעבוד את אלהי הגוים, והגוים האלה שמחו מאד עלי במיצא שלל רב, יען יקר בעיניהם איש אשר תורת ה' בתוך מעיו, ויעטרוני כבוד והדר וישימוני להיות להם לאב ולכהן. השמועה הרעה הגיעה גם לאוני האיש, אשר אחותי יעורה לו לאשה ויאמר להפרי בריתו עמה, כי לא יוכל להשחית את נחלתו לקחת לו לאשה נערה בתולה אשר לה אח נפשע. בשמעני דברי אמי אלה החלטתי מסנה, כי לא תרפני עד אם אשובה אתה אל עירה, כי נפשה וכבודה בשאלתה ובתה בבקשתה, ואמנם איככה יכלתי לראות ברעה אשר מצאה את אמי ואת אחותי בנללי והתעלמתי מהן? בלב נשבר ונרכה נפרדתי מרעי החדשים אשר קניתי לי בעיר זוטאמיר, כאשר יגוס האיש מן המלחמה יצאתי את העיר, כי לא נמשחתי אמי לקחת גם ברכה מאת האנשים הרעים וההטאים בעיניה, אשר צדו לקחת נפש בנה למדחפות, ללכת לשוב אל עיר מולדתי, אשר ידעתי מראש, כי כל רואני יביט יראה בי וילמש עיניו לי. בעיר הקטנה הזאת ישבתי משמים בין עקרבים עד אשר עברו ימי המשתה לחתונת אחותי והכסף המעט אשר היה לי גם הוא אול מכלי, על כן לא יכלתי לשוב זוטאמירה, וייעוצני כליותי ללכת אדעססה, העיר המקבצת מערים רבים וגם רבים תושבי אומאן אשר ידעו את כבודי הראשון גרים בה ואנשיה משכילים ואת בנייהם ילמדו דעת ודרך תבונות, בהם במח לבי כי ימצאו בי חפץ, וחיתה נפשי בגללם ואקבץ על יד על יד מעט כסף למען אוכל לשוב זוטאמירה, מחוז חפצי, ואבצע אשר יומתי. כאספי קיץ באתי העירה אדעססא זה כעשרים ואחת שנה ואחר עד עתה, כמעט מאז עד עתה לא יצאתי מקר העיר זחוצה. גם פה קייתי לגדולות, חיותי עתידות לי, השא השאתי את נפשי, כי אחרש כנשר נעורי ואחרי בלותי מבחר ימי אחר התנור וכירים בבית-המדרש תהיה לי עדנה לבוא אל האוניווערויטעט כלמודים, ואלמד חכמה, אשר תחיה את בעליה. אמנם רבת יגעתי, נדודים שבעתי, לחם צר אכלתי ומים לחץ שתיתי ואין עיני ולבי כי אם אל החכמה והדעת אשר דרשתי בעמל נפש ויגיעת בשר מפי ספרים. כחי לא תם לריק; קניתי חכמה קניתי בינה, ארבע לשונות הגוים ומחשבותיהם הטובות אשר כתבו על ספריהם לא נצפנו הפעם ממני, כי שפות רוססית, צרפתית, אשכנזית גם אנגלית אתי, מלבד חכמת המאטהעמאטיק, אשר היא שעשועי כל הימים מימי געורי. אבל את אשר קותה נפשי לא נחיתה, גם רב תופש תורה גם רב מרבה המשרה אינני. אנכי כאחד הנחשלים אשר רבו כחיום, הקותי נשארה מעל, כי חפצי היה סרום מנגדי. עיני לא ראו את מורי אשר יהיו לי לעינים; ספרים אלמים המה הורוני דעה, חכמים כמוני המה כבלי-מדע וכלי השכל, אם חכמו להם וזרים לא ימצאו בהם חפץ, כי חכמת האויטאָדיראקט בויה, על כן גם כל חכמתי ודעתי אשר רכשתי לי בועת אף מעי לא תמלאנה, רק השפה העברית היא לי למחיה ולפליטה גדולה, בצלה אחיה וממנה פריי נמצא. עיניכם הרואות כי ראשיתי היה מעער וגם אחריתי לא ישנא מאד, רבות מחשבות בלבי היו ואחת מהנה לא קמה, זמותי נתקו, בשבת החכמוני לא ישבתי וחכמי הגוים לא סמכו את ידיהם עלי, בכל זאת אברך את ה' אשר פקה עיני לראות אור חדש כי יהל. שוא לכם, אחי הנחשלים כמוני היום, כי הייתם כמתאוננים רע ותבכו לאמר: למה זה לנו לב לקנות חכמה ומחיר אין! כמובם כדור המדבר נחשבתם בעיניכם נחמשלו משל לאמר: מכות עבדים יצאנו ואל ארץ זבת חלב ודבש לא באנו. רב לנו, כי גם משכרתנו שלמה מעם החכמה אשר באנו לחסות תחת כנפיה, נתענג עליה ונרוה מדשנה גם כי לא הרכיבתנו על במתי ארץ. אמנם כי גופלים אגחנו מחכמים אשר

חכמתם בחוץ חרוץ, אבל נופלים וגלוי עינים אנחנו, בספר זכרון לגבורי ישראל
 יכתבו גם שמותינו, כי נפתולי אלהים נפתלנו עם אחינו, אחינו מנדינו, גם יכלנו
 להם; נחנו עברנו חלוצים אל מול פני המלחמה החוקה אשר היתה לנו מפנים ומאחור,
 סבית ומחוץ, שרינו עם אנשי האלהים ועם משלחת מלאכיהם הרעים ונוכל. — אתם
 דאיתם, כי כל עתידותי אשר חשתי לי ספו תמו כחלום סהקיץ, אכן שמע ה' בקול
 תפלתי האחת וימלא את משאלותי, אשר לא טחכמה שאלתי ממנו. הלא הגדתכם,
 כי כל ישעי וכל הפצי בימי בחורותי היה להיות "איש לשון" או "בעל הלשון" בארץ,
 והאותו ואת נהיתה, כי זה כמה ימשכוני רבים עם "מושכי בשבט סופר" וזה חלקי מכל
 עמלי. אבל את אשר עם לבבי לא אבחר, נפשי יודעת מאד, כי הכבוד הזה לא נאווה
 לי. לא טענוה-צדק אנער כפי מתמוך בכבוד הזה, ונהפוך הוא, ידעתי זקן וכסיל
 אשר גם לו "עצמות סופר", בסוד סופרים כאלה לא תחד כבודי; נמצאו בעטנו הולכי
 רכיל, אשר יסובו בכחש ערים וכפרים אשר לא נבראו, ועל כל מדרך כף רגלם
 יקצו און למו וישבו לביתם יהמו ככלב וחוקי און יחקו על ספר, מסעות שוא,
 בסוד סכתבי עמל כאלה לא הבוא נפשי; לא מובולון המה מושכי בשבט סופר האלה,
 ולא מבני יששכר יודעי בינה לעתים, כי אם זרע אפרים, כאשר יאמר משל הקדמוני
 (הושע יב ב): "אפרים רעה רוח ודרך קדים, כל היום כזב ושד ירבה". אנא אל
 תאספו עם סופרים כאלה חיי, כי טוב מהם הנפל, ורב טוב היה לבית ישראל, לו
 לא חוו שמש. גם אל תקראו לי "איש נעמי סופר סהיר", הלילה לי להתהלל במתת
 שקר, לא נקדשתי מרחם לעשות ספרים. אנכי אינני סחבר חבורים ולא שר בשירים,
 לא חווה חזיונות ולא כותב זכרונות. זה כארבע עשרה שנה החלתי להיות במרדפי אמרים
 במ"ע, יען כי אז הוסיף החכם חז"ם שנית ירו להוציא את מ"ע "הצפירה" בעיר
 בערלין, אז אמרתי אל לבי: בא מועד כי אשלם להחכם חז"ם אחת מני אלף כעל כל
 תנולוהי עלי, כעל כל ספריו המחכמים, אשר היו לי לעינים בדרך חכמה אשר
 אהבתיה, הבה אעשה זאת איפוא ואהיה לו מעירי לעזר. נסיתי כחי ושלחתי לו מאמרים
 על אודות עירי הגדולה ואנשים ובהמה רבה בתוכה, ואמרי היו לרצון לפני החכם
 הלזה ולא שבו ריקם. שמחתי כי כביר מצאה ידי להשיב למורי ואלופי גמול כפעלו
 והדרו עלי, מן אז והלאה החלתי לדבר בשער ולא אבוש, כי טוב מעם נתן לי ה'
 ואדעה אבחרה מלים. ועתה אם אמנם נמצא דבר טוב במאמרי, אשר כתבתי עד
 היום הזה, לא לי לא לי כי אם להחכם חז"ם תנו תודה, כי הוא שם פה לאלם, הוא
 הקרימני ואשלם לו ובעבורו לקחתי לשוני לבוא בקהל סופרים, וזה האות, כי רבי
 מאמרי הלא המה כתובים על מ"ע הצפירה, ורחוק רחוק אשר יפגעו שמי במ"ע אחר.
 זעיר שם זעיר שם ימצאו דברי במ"ע "הבקר אור", ודברים אחרים בהכרמל, מלבד
 מאמרים רבים כחבתי בשפת ושארנאן היהודי, במ"ע קול טבשר, בצאתו לאור פה
 עירנו, על ידי ה' בעלינסאהן, גם האסיף אספני ונשא ראשי בתוך סופריו הרבים
 והנכבדים, ועמם אכברה ויקרא בהם שמי איש נעמי.

ר' זעליג הכהן לוימערבאך

לא ארחיב פה ולא אאריך לשון להשמיע את קוראי דברי גדולות
 ונצורות; לא אנכי עוף על במתי רמות ונשנבות, לא אריסה פעמי לצעוד
 בצעדי ענק אל מרומי על, אך אתנהלה לאמי לרגל המלאכה אשר לפני, ואספרה

קוראת ימי חלדי במספר השנים עד היום הזה... שמנה ימים לירח שבט הקפ"ו יצאתי מרחם אמי פה דראהבימש. והורי הישרים בלבותם, ביהם היה פתוח לכל טבקשי טובתם, ובית ועד לחכמים ומביני מדע, ליראי ה' וחושבי שמו, פנת יקרת מוסדם לתמוך ידים רפות, להיות למשענת לכל איש מצוק ומר נפש, על ברכיהם גדלתי ובמשחר מל ילדותי היה כל ישעם וכל הפצם לנהלני על מבוני תורה ותעודה, ואני בתומי שקדתי על דלתות מלמדי להועיל אשר אך בתורת ה' מאווי נפשם, לכל בהם חיי רוחם, ולכל דבר חכמה ותבונה אשר לא מטי יהודה יצאו רוחם זרה. ככה חלפו לי הימים עד שנת טו"ב. ואז היתה עוד הדת מטעם המלך בתקפו: לכלי קצת אשה טרם יבין לדבר ולכתוב שפת אשכנז ומלאכת החשבון, ויורני מורה אחד את כל הנחוי, והשגתי הרשיון לאמר לרכב טוב... אמנם גם אחרי אשר היה לי עזר כנגדי, בעד אשנבי שכלי נשקפתי וארא כי לא-טוב היות האדם לבדו תלמודי ונעזר וריק מחכמת חכמי העמים ובנית נבוני, אך טוב לגבר לאחוז בתורה והמצוה, וגם מדעת ומזמה כל תנה ידו, והבטתי צר מעון וארא כי צעירי ימים בעירונו הווים שוככים, נדרמים בירכתי הבערות, באין משים על לב לדרוך על מפתן בית החכמה, ולמנון אשווריו בארחות למודי ישרים המה ספרי הנ"ך והבאורים המלאים זיו ומפיקים נונה הושיה דעת, והנה לאשרי ומרגוע נפשי הקרה ה' לפני איש חמדות יקר רוח חכם ושלם ה"ה הר"ר שאול קלוגער הי"ו בן להגאון המנוח "אב"ד דק"ק גראדעק ז"ל. ואבינה אדותיו וארא כי מודע לבינה יקרא, עיניו יחוו נכוחות והגות לבו תבונה, ואכרות עטו ברית ידירות ומאו קשר האהבה אטיץ בינינו. אליו גליתי מצפוני לבבי, כי נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות החכמה, לפקוח עינים על כל דבר השכל ומזמות דעת, ויראני איזה הדרך ישבון אור, מה אבחרה ומה אחרי גוי אשליכה, ובכן הכינותי את לבבי לתת חלק לשבעה ימי השבוע ללמודי שכל ותושיה אשר באורם נראה אור יקרות ונשבע בצחצחות כל ימי עולם. ואף בהיותי נאחו בסבך המסחר ומרכולת הניפותי ידי לגער רסיסי טרדותי, והמניעות אשר הקיפו עלי מסביב, ואצלתי מספר רגעים לשוטט מכמי בספרי חכמי לב ונבוני דעת, לדלות פנינים מכאר חפרות שרי המליצים והחכמים אשר שם להם על פני חוצות. ומה מאד מתקו לי רגבי נחלי אמרותם, כי רוחם נשבת בי והפיהו בקרבי רשפי הניגוני לב וכתבתי בחרט אנוש את אשר הרו וילדו מזמותי והגלוונת סגרו על מסגר כסתר אהלי, אך בהיותי בלבוב וע"פ מקרה היו למראה עיני המו"ל מ"ע "הציר", ויחלה את פני לתת מהמאמרים אשר יסודתם בהררי השכלה בהליכות ענינים קוה לו, לשוטט בנקרת הציר. או באתי במגלת ספר, ונדפס בשנה ההיא (תרכ"ב) מאמרי "תעלוטות אור, או: מעיני נפש הרים", "פלאות כח החיוני בנפש האדם או סתרי הטבע", "בית חנוך העורים" (בלינדענאנשמאלט), ויען כי חיש קל הציר חלף הלך לו ואיננו, נאברו יתר מאמרי אשר שלחתי או להמערך. גם עשיחי הוזה עם ידידי הרב החה"ש מוהר"ר יוסף כהן צדק הי"ו מו"ל מ"ע המבשר ומשנה ג' והלאה נפשי דרכה עזו לבשר צדק בקהל רב, והנשר פרש ממות כפיו גם על מאמרים נכוחים למבין מתוארים בשרד המליצה וצחות הלשון מאתי, ונדפסו "דברי רב" הנפוצים הנה והנה עלי רחבי אפיקי התלמיד ואנכי קבצתים בעמיר נורנה ואוספו אספה אחת לאחת יתלכדו ולא יתפרדו, והראתי לדעת כי דבריו כלם, מרותיו ותכונת רוחו צוררים בכנפיהם, חברו יחדו לעמק השוה, ואם במקום אחד סתומים ותתומים המה באין חזון נפרץ, סכוסים בצעף עלטה וערפל חתולתם, קוי וזה ינוצצו ממקים אחר אשר יופיעו נהרה עליהם, וכל עקוב יהיה למישור, ובשום עין חודרת כשחר נכון

מוצאם. — אז רבים וכן שלמים הכתירו דברי בור תהלה (6). כמו כן ראו אור בהיר מאמרי „צלותא דרב“, „מפירת רב“, גם נאָוועלע המשפט לאלהים, ומן אז ערכתי שנה שנה מאמרים והערות באגדות התלמוד ומדרשים לגלות פני הלומ ולחשוף מי הבונה מנבא חכמי כל דור, כי אך בני נבר אשר אין נינה להם תנואות עליהם ימצאו, כי עיניהם לא לנוכח האמת יביטו, טח מהשכל לבותם ורעיונותם יחזו להם משאות שוא ומדוחים, לכן ילפתו ארחות דרכם, יפלו במהמורות השגיאיות ומפיהם יצא עתק לדבר תועה ויפחו כובים. בארתי הקודש ומקראות נעדרי הבנה, גם באתי בחליפות מכתבים ברצוא ושוב עם משכילי עמנו, ובמכתב יהי סקורך ברוך (7) יצאתי לישע ידידי המנוח הרב ר' ברוך ווערבער נ"ע למלט נפשו ממלעות השנות ידידי הגאון המנוח רח"י פאללאק ז"ל בהמנוח. — שנת תרכ"ג היתה אלי ידידי המנוח המליץ ר"ז צבי מאנדשיין ז"ל ושחר פני לשום עין על ספרו „אמרי יושר“ ושלחתי לו מאמר „דברי חפץ וכתב יושר“, ויענדהו עטרה בראש ספרו. שנת תרכ"ה שלחתי להרב המטיף אביר הדרשנים המנוח ר' יצחק נח מאנהייסער נ"ע מאמר „רחש ל"ב" עם שיר בשולי הגליון, ליום מלאת לו שבעים שנה, ונדפס בווען בספר מיוחד הנקרא „ציון לזכר עולם“, אשר הוקם על מאת רבני וחכמי הדור ליקרת כבוד הדרשן הנ"ל. ואח"כ בהיותי בווען בצל קורתו הגיד לי כי דבריו יצפנו דעת ומזמה. גם רותה נפשי עונג ודשן לבקר בהיכלי שאר חכמי דורנו אשר איתן מושבם בקרית מלך המעטירה, ה"ה הרב הדרשן המתנשא לכל לראש ר"א יעלינעק הרב המפואר החכם ר' אייוק הירש ווייס הי"ו, והמליץ המנוח הר"מ לעטערס ויד"ג המנוח החכם המליץ ר' נפתלי קעללער ז"ל אשר כרע כאח התהלכתי עמו וימים רבים היתה מרצת מכתבים בינינו (2), וכאשר הפיץ המכתב השנתי (בכורים לשנת תרכ"ה) ענן אורו, היתה נסבה שגבוא אני וידידי החכם המליץ ר' אלכסנדר לאנגבאנק ממדינת גאליציען להביא בכורים פרי הלולים אל האוצר „משא גאליציא“, הוא כתב אודות מצב הרוחני של בני" במדינתו ואנכי כתבתי ממצבם החומרי וביחוד של אנשי עירי, וחתמתי מטעם כמון בר"ה S. H. L. (והוא זה"ל ד). ואם לא אהיה עליך, הקורא, למשא, מוצא אני את לכבי להודיעך כי בשנה ההיא תרכ"ד, כאשר לשמע אין הקשבתה כי השר וגדול בישראל ר"מ מונטיפיורי ז"ל אור כנבר חלציו לשום לדרך פעמיו לנסוע למאראקא להחיש מפלט לאחיו שמה, עם טמושך ומטורט היה לבו ולמשסה, נתונים לחרב ומטים להרג מחמת המציק, או חשתי ולא התמהמתי, הערותי בצדק בקול גדול את אחב"י לשאת רנה ותפלה בכל מקהלות בתי מקדש מעט בכל תפוצות בני" בעד השר והמפסר ר"מ מונטיפיורי אשר לשמו וזכרו האות נפש

(6) אלה הדברים אשר כתב בכוכבי יצחק חלק ל"א ידידי החח"ש ר' שלמה הנקרא דאקטאר רובין חי"ו, כאגדה בקרת לכוכבי יצחק חלק כ"ח: „צד 77 מכתב הנותן אמרי שפר וערוך כמוב טעם ודעת מהחכם ר' זעליג לוישערבאך מדראהביטש בעל המאמר חיקר „דברי רב“ במ"ע הנשר הנ"ל, אשר מצא חן ושכל טוב בעיני כל מוקירי חכמי ישראל ודורשיה וכו" עכ"ל.

(7) הנשר שנה ד' מן צד 44 והלאה.

(8) נדפסו ב' מהם כמ"ע החכצלת שנה ד' ולראובן לבי נאכדו יתר המכתבים הגדולים בדרך שחעלה אותם הב"ד ירושלימה.

(9) לפעמים מטעם כמון לא חתמתי שמי מסורש, ע"כ תמצא: זה"ל, ד', ל', ו"ך ל"ב, אלמוני, שלום, מני א"ו, ויש אשר אך כוכב או נקודה שמתו לאות, ופעם אחת כתבתי מאמר ארוך בהעברי על זכר המוקים אשר בשם „מחזיקי הדת“ יתימרו, ואך לרוב ומצה יוציאו עלים מדי שבת בשבתו, וקראתי המאמר, אשר בא בהמשכים רבים, בשם „עת לזכר“, וחתמתי „טאת הובב עמו דורש שלום“ וראו עברי אנכי שנה מ"ז מן גליון י"ד ער י"ז).

ישרון, כי חילים יגבר וידיו תעשינה תושיה וחפץ ה' בידו יצלה וברוא אולם בהשקט ובטחה ישוב לגות ביתו, גם ידו"נ ש"ב ומחו' הרב הנאון אבד"ק חתם שמו על הקריאה הזאת, והיא נדפסה בהמבשר והמניד שנת תרכ"ד. ויהי בשוכו שלאנן ושלן אל ביתו הנשתי לו מנחה מרבכת בשמן תודה אשר רחש לבי, על הטוב אשר עשה עם עם סגולה, לבל ויסיפו בני עולה לענוחם, ונדפס מכתבי באלבום, נוה תהלה" לירי' החה"ש ר"י כהן צדק הי"ו. גם שירי הרצוף במכתבי, הגיון ל"ב" נדפס אח"כ בעברי אנכי שנת תרל"א (6) והשר הרם והנשא כבדני בחין מליצת אגרתו (7) המהורה עם תשורה, ויען מטרת חפצי לא היתה להשיג מתנה מהשר הנכבד הוה אשר בצדקת פזרונו הציל נפשות נקיים מיד טרעים ותודה לה' אשר ברך חילו, וחלילה לי מהקל ערכי בקחת מנת תשורה מיד מי, בעד נצר מטעי מזמתי וילדי עשתנותי, לכן כתבתי לו שנית את אשר עם לכבי, להתנרב כסף הקדשים זה לדבר מצוה, וכן עשיתי, כנודע לכל באי שער עירי. —

בהמשא אשר הזכרתי נכבדות מדובר על בית החולים לאחינו בני ישראל פה"ק, ואגלה את און הקורא כי אנכי העמסתי עלי משא לעיפה והתאמצתי בעמל ומורח עד למכביר להוציא הדבר הוה הנחוץ מאד לפעולת אדם. ות"ל אנכי בניתיו ממסד עד השפחות, אנכי נתתי אל לבי בשום עין פקחה להכין אותו ולסעדו כיושר סדרים הנאותים לו בכל מקצעותיו, ויד ידירי הרב החכם ר"ש קלוגער והר"פ קופפערבערג הי"ו מלאו אחרי ותמכו בידי מזה ומזה. עוד זכור (אזכור כי לעת מצוא בבוא נסיך המדינה גראף מענסדארף לעירנו, וצאתי לשחר פניו כי יואל לבקר גם את בית החולים המצער הלו, והפקתי רצונו ויעתר למכוכשי ויבא בהדרת כבוד ויקר עם השרים העוטרים עליו מסביב אל בית החולים הנ"ל והיה שבע רצון ממשטרו וסדרו. ופעם א' בא בגבולנו אדון נוצרי מגדולי עשירי איען בלוית איש ספקידיו עושה מלאכת כעמיע בבית מלאכתו הגדול בעיר שטאקערני, ויחלה פקידו במכאוב על ערש דוי, ויפנה אל בית החולים אשר להנוצרים ולא ישרה נפשו לעזוב את החולה שמה למצוא בו רפאות תעלה ומזור למחלתו, ויפצר בי לפנות לו חדר בבית החולים לאחב"י, באשר מצא הכל מהודר ונקי מכל חלאה ביתר שאת מביה"ח להנוצרים.

אכן לא ארכו לי הימים הנעימים האלה, כי חצי מתקנאים נעו לי לב נחתו בי, נצב כצר ימינם וידרכו את לשון קשתם לירות במו אופל לכל שוחרי טובת הכלל. אלה צרי עין הפריעו את רוחי, עכרו את נפשי, עדי הסירותי מסבל שכמי מכלי נחות

(6) ארשום מה אך מור א' הנודע על מאמר חד"ל (ב"ב י"א. ומנהרין ל"ו.) כל המקיים נפש א' מישראל כאלו קיים עולם מלא. וע"ז כתבתי;

אם מודה נפש א' ח

מחיה העולם מרדה שחת,

לך אין מספר עולמות —

אלה צאן קדשים צאנך

הנפשות אשר עשית, בניך

כאלה וכאלה עשית נשמות

(7) חד"ל: בע"ה מה ק"ק לונדון כ"ה תשרי התרכ"ה לברי"ע.

לכבוד המליץ המסואר מו"ה זעליג הכהן לויטערבאך נ"י ויורה, סק"ק דראהביטש יע"א.

כן ראיתי את שירו הנחמד והנעים אשר שר להודות לה' על רב חסדו ומובו שעשה עמנו עת חלכתי ליגע עמי בערי מאראקא. ושמחתי מאד על כל אמרותיו נושפות חן וכבוד, המיוסדות על אדני המשקל והמליצה, ועתה יהי נא חסדו לקבל בזה את מנת תודתי — להיות לו לעדה כי הפצתי בו יוסף ח' להאר פניו אלינו ויבקץ נדחינו מהרה כעתרת מוקירו, משה מונטיפיורי.

בתכונת כפים הבית הזה אשר מפחתי ורביתי. ואסגירתי אחר עבור עשר שנים, אל עיילים נלחי דרך, אוהבי אי-סדרים, ומני או גלה כבוד הבית הזה ורבה העוובה. גם בית הספר הקטן אשר הזכרתי שם והודעתי כי נפלו אשיותיו ערות עד היסוד כאין מקום יריעותיו, כי גרי מרון ומלמדים ללא הועיל כשאט כנפש בעוצם משממתם יצאו חוצץ כולם לתת את המורה לשמצה ולחרפות. הן! נסתמו מעיני תקותי לימים הבאים כי עוד מצהרים יקום חלדי כאור בוקר לא עבות, אשקמה ואביטה במכוני ואבליגה עלי יגוני... אכן תוחלתי ושברי כהנדוף עשן ינדופו, כקצף בורית על פני המים נמסו, והיו כלא היו... .

והנה לא ארבה מליץ עוד, ואשובה להודיעך כי בהמגיד מן שנה ו' עד תום שנת כ"ו נמצאו ממני מכתבים ומאמרים הערות והארות ובאורים לכתובים, וקצתם אוכיר פה שמותם: „מות ישרים“ (שנה כ'), „למען האמת“ בהוספה (שם גליון נ'), „מי מגידו“ (שנה כ"ב), „מושכים בשכט סופרים“ בקורת לספר ערוך השלם מידידי הח' דאקטאר קאהוט הי"ו, „לס' תהלת הכסילים, ואח"כ לס' בירוסי הכשרי לידידי הח' דאקטאר רובין ג"י שהזכרתי למעלה, „לס' מדרש לקח טוב עם הענות“ ק לידידי הוז' ר' שלמה זיבער הי"ו מלבוב (שנה כ"ה כ"ו). וכמו כן מצא חן בעיני הקוראים ספור מסעי מעורי, דרך טריעסט אל איטליא צרפת בריטניא הולאנד ואשכנז אשר נסעתי לרגל מסעי והתכוננתי אל קצת ענינים ובפרטות לאחבי במקומות מושבותם, הלא המה כתובים בשנה כ"ג כ"ד בהמשכים... כמו כן המצא מאתי במ"ע עברי אנכי מיום צאתו לאור עד היום הזה מכתבים, והערות לש"ס ומדרש, באורים לתנ"ך, וקצת שירים לעת מצוא, ואוכיר פה קצת מהרבה: „פלאות מפעלות ה'" (שנה ח', י'), „החבולות מחבלות“ (שנה י'), „קן צפור“ (ש"ט), „מערכי ל"ב“ בקורת לאות א' לערוך השלם (ש"ט), „מכרז רב“ (ש"ג) הקריאה אשר קראתי בכיהכנ"ס הגדולה פה"ק (ש"ג) „וחשב לו הכהן, וראה הכהן שנית“ (ש"ז), „הקריאה הא' והקריאה הב'" אשר קראתי באוני חברים * בבית לעזע אונד געזעלליגקייטס פֿעראיין (ש"ח), הקריאה אשר לא קראתי וכו' (שנה כ'). מאמרי „מי מגידו“ נדפסו כמעט ככל שנה קודם הפסח, כי המה פירושים ובאורים לסדר ההגדה בדרך חדש, „אהלי שם“ (ש"ה, ש"א וש"ד), „מושכים בשכט סופרים“ (שכ"א) בקורת למדרש הנחומא הקדום והישן שהו"ל יוד"ס החכם ר' שלמה בובער הי"ו. „מה עלינו לעשות“ (שנה י"ג); שיר לחג הרב ר"א דאקטאר יעללינגעק הי"ו מ"מ בעיר מלוכה וויען (ש"ט), והרב הזה כתב לי מכתב תודה ע"ז. „ברכת טוב“ לחתונת כסף אשר לאדוננו קיסר אוסטריא (ש"ז), „לתקופת הימים (ש"ה), „שאלה בענין מויק וכו'“ (ש"ט, תחת שם אביה, ר"ל אשר בן יעקב) וכהנה רבות. —

גם למ"ע החבצלת לאיש בריתי וידידי הח' ר"ד פרוסקין שלחתי מכתבים משנת השלש לצאתו לאור עולם, ועד היום הזה לא אמנע הטוב מבעליו ואשלחה לו פרי מגרי כבורים לירושלים עיה"ק, ומאמרים ובאורים ודרשות והערות לש"ס ומדרשים, ושירים ומליצות וכו' וכו'. מהדרשות אוכיר פה מאמר „בית אלהים“ כאשר נגמר בנין ביהכנ"ס הגדולה בעירנו (שנה ז'), נר חנוכה (ש"ב), עין תפוח (שנה ו'), עין יעקב (שנה ח'), בקורת והערות לפסקתא דר"כ שהו"ל בהעות"ק יידידי הח' ר"ש בובער נר"ו (ש"ז) *

* ע"ד הקריאות הללו באו בעברי מרוצת דברים ביני ובין הכמים. וידידי דאקטאר דושאק שלח לי מכתב מיוחד שהוטבו בעיניו דברי ושלה לי למנחת מזכרת ספרו, ירושלים הבנויה. וגם החכם ר"ה כהנא ועוד כתבו לי מכתבים אודותן.

חדות מני קדם (שנה ג'), "שם בשלשה" (ש"ו) על מאמרים בש"ם שבאו כמנין שלשה א).
 מי מגידו' על הגדה ש"פ, פעמים אין מספר, "מי אפסים" (ש"ו ושנה...), "אהלי שם"
 משנה ג' והלאה יריעות אין מספר. "אל תקרי" (שי"ב) הערות לש"ם, והערות לאבות
 כמעט על כל ד' פרקי אבות. "מושכים בשבט סופרים" (שי"ג) בקורת על ספר חכמה
 ומוסר ליד"ג החה"ש ר' מרדכי ווייסמאן חיות הי"ו, ועל ב' מחברות לירידי החה"ש
 דאקטאר י"ש בלאך הי"ו יושב בשבת תחכמוני בבית ועד לנבחרים (רייכסראטסאנזעגער-
 דנעטע) בקרית מלך רב, וחברת א' לירידי החה"ש ר' מרדכי דושאק נר"ו רב
 לעדת אשכנזים בקראקא. באורי ומקראות הרבה מאד. גם הביא בשמי ירדי הח'
 הרב ר' אבויש איוזנער נ"ע תשובה באריכות והמשכים אשר כתבתי לו ע"ד ישוב אחבי'
 במצרים (שנה ח') ג) וכחא דהתירא לע"ד. גם מעת האיר, השחר" וליהודים היתה אורה,
 באו ממני לפעמים דברי חכמה; ככה נדפס מאמרי "הנסתרות והנגלות" ומאה
 עקספלארען שנתן. לי המו"ל ממאמרי חלקתי ופורתי אותם בין מיודעי ואוהבי החכמים
 בכל מקומות פוזוריהם, וקצתם כתבו לי דעתם עליו למוכח, ובראשם יד"ג הרב הגאון
 רח"י פאללאק נ"ע והח' הטפורסם בשם מישו"ב ז"ל וירידי החכם המליץ ר"א
 לאנגבאנק הי"ו וכו'. בשנה החמישית בא מאמרי הקטן, דברי חכמים", בשנה ו' על
 ישראל ורבנן ותלמידיהם" גם בשנה הי"ב כתבתי על אדות ס' הקונקורדאנץ שברצון ירדי
 הח' ר"ש מאנדעלקערן הי"ו להוציאו לאור, וצר לי מאד כי נאסף נהגו... אכן גם
 הירח לא יאהיל עוד אך ב' שנים נהאה במתנה ישראל, ואנכי נתתי על ידו מאמרי
 הגדול, "אהלי שם" אשר מצא חן בעיני כל דורשי הושיה ונדפסו ממנו ארבעים עמודים,
 אך בשגיאות רבות עד שכמעט לא יבין הקורא הוכן הענין, והחדלתי לתת לו החמשך,
 ובהיות יאצלי הח' המליץ ר' אברהם בער גאמטלאבער מסרתי לירו החמשך
 ונדפס בהבוקר אור (שנה ב' ג'). אכן כפלים מאשר הוא כב' מ"ע הג"ל נדפס בהחבצלת
 משנה ג' והלאה. ואם יהיה ד' עמדי וינחני במעגלי טוב וחסד, וירוח לי מעצבי ורגוי,
 נכון הנני לאסוף הכל יחד ולהוציא המאמר הזה בשלמות לאור עולם עם נוספות
 מועילות; — כן עם לכבי אישחה, אם חפץ ה' בירי יצליח ושולם יהיה לי מסביב
 אדפים מס' אבות עם הערותי על ו' פרקיו, ואשית עליו עוד פירשי, אשר
 ממנו אתנו ב' הוצאות, האחת נדפסה על ס' דרך חיים להרב ליוואי מאור הגולה,
 והשניה אצל מדרש שמואל, ושונים דבריו בב' ספרים החם. וגם עלו קמשונים וחרולי
 המעיות על שניהם, ומראה מקומות ממאחז"ל ומדרש לא באו בפירשי, ואנכי אסיר
 הקוצים מכרמו והיה לבאור נחמד... גם יש ת"י ספר "מי מגידו" אשר נפזרו מאמרו
 במ"ע שונים כנ"ל ובעזר ה' בלי"ג אדפסם על נכון כסדרן עם טובא; "מים קרושים"
 (לדיני קדש ורחץ זכוי) ו"מעין נובע" (מקור הדינים מש"ם ופוסקים) ועוד ת"י הערות
 והארות ומכתבים שונים.

ומלבד האמור נפזרו מאמרי, באורי לכתובים, והערותי ומכתבים שונים, כמ"ע
 העה מיום צאתו עד שנה ב' שנקטף בלא עת... בהיהודי שנה ג' ובשנה ד'
 מכתב ארוך להרב בעהמ"ח שו"ת בשמים. ראש ובבית המדרש לירידי החכם ראה

א) ובבית ועד לחכמים אשר הוציא לאור יד"ג החכם ר"ל לאנדעסבערגער סק' גראסווארדיין באו
 ג"כ מאמרים אחדים מטני החת, שם בשלשה, ובא שם ער"ז מירידי החה"ש מישו"ב ז"ל הערה בשם, לשון
 בקיה, וגם אנכי כתבתי לו תשובה ע"ז.

ג) לא רציתי להעתיק מה שכתב שם הרב על טעמי ירי, כי לא יאתה לאיש כמות
 להתחלל בחוק קהל ועדה, כאשר שויתי לנגדי מאמר החכם יהללך זר וכו' והרוצה לדעת הכל יעיין שם.

זייס נרו (הערות לתלמוד ירושלמי), - בית תלמוד להנ"ל והרב איש שלום נרו, שנה ב' ג' (נמפי מים, מים התלמוד), באוצר חכמה ח"ג לירידי החכם ר' יוסף כהן צדק (דברי חכמים וחדותם) ובהאריאל. - בס' זמרת הארץ ח"א לירידי הח' מהתיהו שמחה ראבנער הי"ו, מכתב לירידי הח' רויפמאנן ובקורת ספרים, במכ"ע האוהב, המזכיר, במגיד משנה, ומגלת ספר לירידי הח' מו"ח נ"י, ובראש ספר יירידי המנוח הח' ר' אהרן דאָרענצווייג ג"ע נבל וכנור כתבתי אני והח' אב"ג ב' שירים לכבוד המחבר, ועוד בהרבה ספרים. ויש אשר כתבו לי הצעירים ואנשים אשר שמו ככליהם לימים יבואו ונשכחו מכתבי אשר השיבותי להם; וזה שנה אשר יירידי המערך יידישע צייטונג פה"ק החל להו"ל ט"ע ציון, ואך שלש חוברות נדפסו, אשר בא בהן ממני מכתב והערות, אבל עמד המחבר מלדת מחסרון חותמים הרבה...

על דבר הקורות והמוצאות אותי מיום היותי לאיש עד היום, כרתי ברית לעמי לבל אכתוב אף מאומה. הן נודע מאמר ההמון: שובע שמחות עלי תבל אין, לכן גם בשחוקקלב דמוע תרמיע העין... ומה בצע כי אאריך ואודיע להקורא את כל אשר נעשה לי מהומן האכזר? איה איש אשר לא נמכר לעבד לו, ואכפו יסור ממנו? הלא גם אלה אשר דרך מסחרם צלחה, לבם סתרחר, ועל שרשי רגלם יתחקה עמל ואון, רוב משפחות, צרה ויגון, או חולי ומדוה, כי הוא ישחית רחמיו ויראם נחת וזועו. ולי מה יקרו אמרי קדוש* כי לולא יעצרו בעד האדם מניעות שונות אשר בשם כרובים ולהם חרב המתהפכת תקראנה, הנקל היה לו לבוא נן ערן לאכול פרי תכונה מעץ החיים וישגיא כח בתורה וחכמה ובאהבתם ישנה תמיד... ואך את הטוב תקבל, ע"כ הנני עוד להשיעך כי ב"ג לחדש תשרי שנת ראמ"ת בנסוע אדוננו הקיסר לראות את שלום עבדיו תושבי גאליציען, ויעבור דרך עירנו לבאריסלאוו, מקום מוצא לנפש ודונג במעבה האדמה ובתחתיות ארץ, בדרך הזהיעמוד בית מלאכתי אשר לי ולאחות מרעי (הנודע תחת שם: Apollo-Nafta-Paraffin-und Paraffinkerzen: Fabrik der Firma Gartenberg, Lauterbach et Goldhammer הפוע. מלך ביפיו עם סיעתו (סוויטע) יועץ מלך ושרים גבוהים, וירטהמה חצי שעה באשר ראה והתבונן על המכונות בבתי המלאכה והעבודה, וימצא הכל הן בעיניו ויכתוב שמו בספר הזכרון לזכורת נצח... וגם הואיל בטובו לקחת מאתנו תיבה קטנה העשויה בפאריו בפאר ויפוי, ובה דוגמאות (טוסטער) מכל מיני סחורה העשויה בבית מלאכתנו, וגם ביום הראשון של החג הסכות כבד אותנו פֶּעֶלְדֶּצִיִּנְטִיסְטֶער הערצאָג ריינער בלוית שריו, ואז הייתי אנכי לבדי שם וקבלתיו בכבוד ויקר ויתמהמה שעה וחצי וטרם נסע לזרכו חתם בספר הזכרון ובפה מלא אמר לי כי ישרה המלאכה בעיניו. - בעצם היום ההוא בא אח"כ ראש הכנסיה בארצנו (מעטראָפּאָליט, ערצבישאָף דאָקטאָר סעמבארעד מאָוויטש, אציל בית האדונים) עם אדונים נשאים, וגם הוא ראה הכל ויכתוב את שמו

* ר"י אבוהב הספרדי בספרו מנורת המאור (הקדמה לנר ד') על ענין ת"ת (וה"ל: ע"כ כל מי שרוצה לראות אמתת העולם ועמידתו יבין למה נברא האדם וכו') ונתן עצי הגן בידו עם כל ברואי משה, ונתן ברושותו לאכול מעץ החיים שהיא השגת חכמה העליונה להבדיל בין אמת לשקר והזהירו מעץ הדעת שהוא להבחין בין טוב לרע שהוא חכמה מדינית, ואע"פ שחטא בהמות עצמו לירידת טוב ורע כעוה"ץ נשאר לו אפשרות פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל והי לעולם, לולא שיש לאדם סוגעים רבים שנקראו כרונוס ולהם הרוב המעכבין לאדם מלידבק תמיד בתורה שהיא עץ החיים ולקיים בה והגיה בו יוסם ולילה עכ"ל. אבני חפץ כאלה טפוזורים בחבורו לרוב ולמני שנים רישתי אותם לו לבדי... הכותב.

בספר ויתן לנו תודתו קבל עם. וכל דמעשה ההוא בפרטות, והפאר וההדר אשר פארנו בתי המלאכה וכל החצרות וכביבותיו, עד שנהפך הכבר לנן נחמד וכו' מורק' מים (שפרינגברוננען) ודגלים ושערי נצחון וכו' וכו' הלא המה כתובים בספרו מ"ע העברי הטגוד וההבצלת שנת תרכ"ד, ובמ"ע היוצאים במדינה ללשונוהם, כי שם נא הענין ברוב דברים... בשנה החלפה בניהי בית המדרש נאוה מאד, כאשר העיר אצל ביתי, למען יבואו שמה בני" אל הרנה וההפלה, ונהתי אליו מאוצר הספרים אשר לי יותר מחמש מאות כרכים ש"ס ומפרשיו וכל כפרי הפוכקים וש"ת מדרשים שונים וספרים מכל מקצעות הכמת ישראל למען ישופטו רבים והרבה הדעת. וביום הולדתי פתחתי שערי ומני או יבוא גוי צדיק שומר אמונים בו. מי יתן ויהגו המיד שמה בני" בתורה לאורך ימים.

אלה תולדות נפתלי משכיל לאיתן

במדה אשר הכבד על אנשי נמוס לשדך את עצמם ככרה עלי העבודה לכתוב בעצמי את תולדותי, אך נדרשתי לאשר שאלני בית מערכת האסיף, וגם חוקו עלי דברי מליצי רעי לבל יפקד מקומי בספר הזכרונות דברי הימים לסופרי הדור, ולא עברתי על דברי חברי, על כן באתי במגלת ספר כתוב עלי ראשי פרקים מתולדות ימי חיי, המתחשים ברב או במעט אל הספרות ואל כשרון סופרים.

אני נפתלי בן לאבי הגאון מרן אברהם ז"ל הנודע ביהודה בשם: „הגאון משכיל לאיתן" על שם ספרו הראשון משכיל לאיתן, וממנו מוסב כנוי משפחתו „משכיל לאיתן" גם בכתוב עמים. ונמצא כתוב וזכרון בספר בכתב יד קדשו של מר אבא ז"ל כי נולדתי אור ליום ששי שבועה עשר לירח אדר ראשון שנת תקפ"ט בעיר ראדושקוויץ הקרובה למינסק עיר מולדת הורתי הרבנית ג"ע, וכבוד מר אבא ז"ל היה הסנדק שלי. — עת לדתי היתה עת צויה ומצוקה לחורי ז"ל באין כל מקור ומיצא למחתם, ובבואי להיות נוספות על ארבעה הילדים אשר קדמוני הייתי כאורח לא קרוא, באין מינקת ובאין אָמה ומשרתת, וכל משא גדול הבנים ויניקתי עם כל עבודה הבית על אמי לכדה היו כלנה. מספרים כי בלילות ישב מר אבא ז"ל והגה בתורה לאור כפיסי עין, וברגליו הנע את ערשי לישיני למען תנום אמי שנתה ותחליף כח. לא ארכו הימים נתקבל מר אבא ז"ל לאב"ד בעיר הראדאק הקרובה לוולאין, וגם אז לא ראיתי בטובה, כי לא מצא מר אבא ז"ל שם מנוחה שלמה שרצה בה. במקום ההוא גרנו עד שנתי החמישית. לא הניחו ארבע שנות ילדותי רושם בקרבי רק את זה כי היתה תבערה בהראדאק ואני שכנתי או בטחלת המאולען — מאוערן — ויוציאוני על פני השדה ויניחוני על העשב, ומאז ועד היום ככרה אזני השמאלית.

ובמלאת לי ארבע שנים הקע מר אבא ז"ל אהלו פה מינסק, או נכנסתי בית הספר ואז הראָה לי האלפא-ביתא. הלכתי מחדר לחדר וממלמד אל מלמד אחר כנהוג עד היותו כבן שתיים עשרה. בן שבע שנים הייתי בהחלי למוד הגמרא, ממקראי קדש לא למדתי בכל החדרים כלם כי אם תורה לכד אבל למוד נביאים וכתובים מנעו ממני, כי יכן צוה מר אבינו ז"ל למלמדינו לבלתי הלאות אותנו בלמוד גו"כ, מוטב שנגוח וננפש בעת אשר יתר תלמידי בית הספר יהגו בספרי העשרים וארבעה, והיה שגור על לשונו לאמר: מבשרי אחזה, גם אני לא למדתי בחדרי בלתי אם חוימש לבד ובכל ואח בקי ומבין אני בכל כתבי הקדש וידעתי לבאר את הכתובים ככל אלת

אשר בלו בלמוד זה ימים ושנים, ובמזח הוא בכניו כי גם הם כאשר יגדלו יבינו בכתבי הקדש מעצמם. לא ידעתי אם יהיה להקוראים מושג ממדת היסורים אשר סבלתי, יסורים אשר יסודתם ברוח. כי מתכונתי בהיותי כבן עשר הייתי מתעורר ומתרגש למאד בעת שמעי למודי ספרי הנביאים והכתובים מפי חברי, וביותר בהגותי במקומות השיר והחזיון. לא ידעתי בנפשי מה דרך הרוח ומה ההתעוררות העזה אשר תקפני, אבל מבלי מצא מעשה וחשבון עניתי בענויי נפש אשר לא ידעים אחרים זולתי, רק המבין יבינם, גם אני אכיר עתה האותות לאחור.

משנת השתים עשרה למרתי בכתי הישיבות חליפות. עיני המורים לא היו בי עוד מראשית היום עד אחרית היום, ואחל להגות מעט מעט בספרי נביאים וכתובים באין מורה ומכאר רק בעצמי עם פרש"ו ומצודות, עד כי מצאתי באחד סכתי המדרש את פי' הר"ק ואורו עיני, ולא נלאיתי ללכת ולעיין שם כמעט יום יום. עוד מעט ההפתחה רוח מבינתי עד כי לא נחה דעתי לפעמים בפירושי המפרשים ואפרש פירוש חדש מעצמי. גם כמחבא סתר שמתי עיני בספרי מליצה ושיר, כי ההגיון בספרים אלה והעסק בשפת קדש היו בימים ההם לראשיה חמאת כעוסק במינות. ספר לישירים תחלה לרמ"חל ושירי הפארת לרנה"ו שננתים על לשוני עד כי הרבה מהם היו שמורים על דל שפתי, ומספרי מליצה הפשוטה לא חוו עיני רק את ספר צחות המליצה ועט סופר. ובשנת החמש עשרה השנתי את ה"קרות ספר" לרמ"א ועולם חדש ראיתי. בעת ההיא כבר החל רוח המליצה לפעמי לכתוב מליצות ושירים, וכל טור ילדתי בעצב, כי היו במחשך מעשי ובהחבא. אך גודל חשקי לקרוא בספרי שפת עבר צחה ותשוקתי להריק על הגליון רעיוני רוחי במליצה ודברי שיר, עברו גבול הזהירות לשום לי סתר פנים ונבעו מצפוני, והחלו להביט בי בעין חשד מסביב כי נפנעתי. ויהי בהגיע חורף שנת תר"ו ואני אז בן שבע עשרה שנה כתבתי ספר חזיון — דראמא — לימי הפורים במחזות ומערכות באורח שיר על דרך ספר "שלום אסתר" ללעמערים. כמחברתי זאת שמתי שיחות ודברים בפי מדברים אשר ישם כמגלת אסתר ואשר אינם שם ויצרתים אף עשיתים לצחק לפני ולשאת את מדברותי. בדברים ההם אשר שמתי בפיהם נהדרו עניני המגלה בהדרת קדש, גם על פיהם נחבארו לי כתובים קשים כמגלה. כמעט שבצעתי מלאכתי בעודי שש ושמח על יצור כפי והנה קנאים פנעו בי והביאו את דבתי רעה אל מר אבא ז"ל כי כתבתי מינות. והמלשינים מצאו מקום מחבואת מחברתי והביאוה אל מר אבי ז"ל וישם עיני עליה, ויתפלא ויאמר: הלא אין בה שמץ דבר מכל הדבה אשר דברתם ומה החמאים אשר אתם מופלים עליו, אין בזה כי אם הרחבת דברים ויפוי המליצה להגדיל את הנם והוספת תהלות ותשבחות לאל המושיע בכל צרה. ולא הראה לי כבוד מר אבא ז"ל פנים זועפים כאשר דמו, אך הוכח הוכיח אותי בדברי מוסר כי לא טוב הדבר אשר אני עושה לבלות עתותי בקמנות כאלה. אבל דברי תוכחתו לא כבו את גחלת תשוקתי ולא עצרו כח לבלוא בי את הרוח, ואשוב לקריאתי בספרי השכלה ולכתובתי דברי שיר ומליצה צחה כאשר בתחלה, אפס כי הוספתי לי משמרת למשמרת.

שקידתי וקריאתי הנפרצה בשירים נתנה בינה והבחנה בלבי כי חממת השיר מתת אלהים היא ורוח הוא באנוש, ומהרגל ושקידה לכד לא יהיה אדם למשורר אם איננו מחנן לזה מהטבע מתולדתו, ובראותי כי רבים אשר שגו לשיר בשירים ורוח השיר לא נוססה בהם, נכנסם ספק בלבי גם אני אם הכינה אותי הטבע למשורר אם לא. בספק זה התנודדתי עד היותי בוויילנא בירח כסלו שנת תרט"ו וקבלתי את פני נעים ומירות ישראל הרב אר"ם הכהן לעבענאוהן ז"ל, וראיתי שם בביתו תלויים על הקיר שני לוחות

זה בצד זה, האחד תמונת בנו המשורר המצוין מיכ"ל והשני נוסח מצבתו, ויחס לבבי על המשורר הצעיר הוזה אשר בדמי ימיו מתקו רמה, ואשיר על שני לדוות-רגש האלה שיר הגות לב, ובו ביום הראיתיו לו ואשאל אותו משפט צדק אם בעל כשרון אני למלאכת השיר ואעבוד בשדה זה, או נשני אלהים מהיות משורר ואחדל. ואחרי קראו את שירי פעם ושתיים התפלא על שאלתי ועל ספקי הפלא ופלא ויאמר: „אכן משורר אתה מלידה ומבטן, ונפלאות היא בעיני כי נמצא בעל רוח השיר כזה בבית אחד הרבנים באחת מערינו הסמוכות ואנכי לא ידעתי?" משפטו זה נתן קטורה באפי לשיר בשירים גם מן הוא והלאה, ושירי הראשון אשר יצא יצא לאור הוא השיר „דבריו אמונים" לספר „מסתרי פארוז" לירידי רב הסופרים הר"ק שולטמן נ"י. לא קראתי את שמי מפרש על השיר הזה ולא על שירים אחרים וזלתי מעשה ידי אצבעותי שיצאו לאור, גם ספר „מכתב ללמד" אשר כתבתי והרפסתי לרגל מסחרי בספרי העברים גם הוא כן בלי שם, לבלי העשות חרפה על בית אבי ז"ל כי המליץ בינותם, כי למה ישאו עון חרפתי.

בהיותי בן חמש עשרה שנה החל מר אבא ז"ל לחנכני בהעתקת כתבי ידו. כי מנעורי נחנתי מהמטבע בכתב נקי אשר ירוץ כל קורא בו גם לכתוב בלי שבושים, ולא הייתי מעתיק כגולם וכמכונה מבלי הבין את הכן הענין, כי אם כתבתי תמיד אתרי אשר בינותי כל חרוש וחרוש. ומה גם אחרי מות מאה"ג ז"ל (ח"י המזו הר"ח) אשר נמל עלי להיות גם מסדר מניירות מפוררים, מהכתוב בין השיטין ועל הגליונות, מכתבי יד נמוקים וממושטשים, מאותיות דקים מן הדקים אשר לא תשלוט בהם גם עין סופרים בקיאים ורגילים. מקמחים כאלה לשתי לי בצק וסדרתי כמה מספרי מאה"ג ז"ל אשר נדפסו מאז ועד עתה ואשר אתי בכתובים עדנה. סרור כזה יוכיח כי היה נמנע בלתי אם ירדתי בכל ענין לעומקה של ההלכה: ההעתקות והסדרים האלה עוללו לנפשי יתר הרבה מכל הלמודים שלמדתי ומהם תוצאות למחלך רוחי. כי כבוד מר אבא ז"ל היה מצוין במצוינים בשכלו הרוך ובהגיונו הישר, על כן התמידות והקפיעות בחירושו תרגלו לנפשי להגיון ישר, מהם פנה ומהם יתר לכל אשר חדשתי בימי חיי הבלי, ובשומי מעיני בחלק האגדה כי רבה העוובה בו באין ערוך לחלק ההלכה, כי מפרשי האגדה אין חולה מהם על הפשט הפשוט, רק טה שהוא יותר רחוק ויותר זר ותולה על בלימה הוא המוב בעיניהם, ופנית אני את לבי לחלק האגדה ביותר, נלוה עמי גם ההגיון הישר ב"ה והוא נחני ארח מישרים לרדת אל עמק הפשט או קרוב לו, ולבאר כמה מאות מאמרי חז"ל בש"ס ומדרשים. כבחינות מהם נדפסו בספר השנתי האסוף שנה שניה, וכנסת ישראל שנה ראשונה, ובעין יעקב דפוס ווילנא בחרושי אהבת איתן למר אבא ז"ל למסכת ברכות ושבת ובספר כוכב מיעקב, וביותר באורי „מדרש הגדה" להגדה של פסח דפוס ווארשא תרמ"ג, אשר מבקשי הפשט האמתי יראו שם חדשות ונצורות בעז"ה ולא היה עוד כבשם הזה.

עשרים שנה — משלשים עד חמשים — עבדתי את עבודתי הגדולה בסרורי החדש לספר „סדר הדורות" ספר רב השם, רב האיכות ורב הכמות, אשר היה ספר החתום, גל אחד של שבושים ובלבולים מאין כמהו בכל הספרים, וסדרתיו מחדש ויהי כלי חדש. בהמשך השנים ההנה היו עתים אשר רק בו לבד היו כל מעיני והגיתי בו יום ולילה, גם היו עתים אשר עבדתי את העבודה הזאת בסירוגין ולפרקים. וכתבתי לו גם תולדות הגאון המחבר, ובכר נדפס בשלשה חלקים. משפט הספר ומעשהו כתוב הדר הוא בהקדמתי הארוכה, רבים וכן שלמים הללו ב"ה את מלאכתי כי בספר חדש הוא וכאלו לא נדפס מימיו, ואזכור רק שנים מהם — מלבד הרבנים

הנאונים המסכימים בראש הספר — הרב הגדול הסבקר הנפלא ר' אייוק הירש ז"ל בספרו העתי בית תלמוד, והרב המפורסם חופש כל חדרי תורה ר' שלמה באכער נ"י בכמה מספריו, ומלבד ספר סדר הדורות וכל אלה הנוכחים ממעל נדפסו ונתפשטו עוד בארץ מאשר כתבתי ומאשר פעלתי ועשיתי, אך אינם נוגעים בספרותנו, מתיחסים למעשה ידי מחברים בכלל ולא למשפחת סופרים, על כן אין להם זכרון במקום הזה.

רובי כתבי ידי, באורים, שירים ומליצות, מחברות מסודרות ומאמרים בודדים ונליונות מפורזים, רובם נאבדו או נגנבו כלו באסון כלו. מלבד מה שחלו בהם ידי זרים בהמשך הימים אחד אחד, קרוני שני אמונים גדולים להכחיד ולאבד הרבה מכתבי ידי פעם אחת, האחד בירח אלול שנת הרל"ד במסעו מווילנא לווארשא בסביבות ביאליסטאק נגנבה מלתחתי המלאה אז מון אל זון, קבץ גדול מכתבי ידי, והשני התבערה הגדולה פה קרית מינסק בירח תמוז תרט"ב אשר משני קצותי אכלה האש, בביתי ובחנותי, אז עלו על מוקדה הרבה מכתבי ידי, וחבל על דאברין! וזוה תמו דברי ימי בטה שמיחשים אותי למשפחת סופרים.

ר' שמעון יהודה סטאניסלאווסקי

ארון נכבד! נעתרתי לבקשתו לכתוב בעד "ספר זכרון" שהוא מתעתד להוציא לאור ראשי פרקים מקורות ימי חיי—חיי איש פשוט המושך בשבט סופרים בלשון עבר ושפת המדינה, איש נחבא אל הכלים שלא יצאו עוד מוניטין שלו בעולם העיון כדרך הסופרים התגרנים אשר יציצו מעיר כעשב הארץ, הממהרים להביא פרו כסר על שלחן הספרות, להקריב מנחה את בכורי עשתונותיהם טרם בשלו, טרם נשקלו בפלס ההגיון ונצרפו בכור הבקרת שאין לה משא פנים, בחפזם לקבוע דברים כדפוס ולהוציא לאור ספרים, אשר כס הם אדונים לעצמם מבלי שאול את פי דעת הקהל אם ראויים המה לבוא בסוד חכמים ולהמנות בקהל חוברי חבר. את הדברים המעטים האלה אמרתי להקדים, יען כי עד עתה לא הייתי מחבר במלוא מובן המלה, לא הוצאתי לאור ספר מיוחד; כל מאמרי אשר כתבתי המה פוזרים בעלי וספרי העתים ועל הקוראים הנכבדים מוטל יהיה החוב להגיד בשער אם אוכה בדון לפני כס הבקרת אחרי אוציאם לאור יחד בחוברת. וזה החלי. ביום ש"ק כ"ה כסלו בשנת תר"י נולדתי בעיר ניקאפאל — אחת מערי השרה בבלך יעקאטערנאסלאוו. אבי המנוח הר"ר משה ב"ר יוסף דוב ז"ל היה עתיר נכסין, נכבד אשוא פנים, אחד מראשי עדת ישרון בעיר מושבי כעת. הוא היה נודע בכל מחוז נגב רוסיא כאחד מבנעני ארץ המפורסמים, דליות מסחרו נמשו ועברו מעל לגבול מקום מושבו ועד ליטא ופולין נגעו, וכשמן הטוב הגורף למרחוק כן הלך למישרים שמע שמו הגדול, יען כי מלבד אחיו היהודים אשר ידעו לכבדו כערכו הרם, גם רבים מאדוני הארץ, אשר באו עמו במסרת ברית המסחר, קדמו לפתחו ובמלוא חפנים פזרו לו כבוד ותהלה בעד ישרו ותם דרכו. ביתו היה בית ועד לאנשים מכל מפלגות העם, כס היו חסידים ואנשי מעשה, מתנגדים, תורנים ומשכילים דורשי אלהים, ואת כל אחד מהם כעשיר כרש קבל כסבר פנים יפות ולא נהנס להתרעם, לרנן אחריו ולרגן באהליהם כי הדיחם בלך ושוב ולא נדרש לאשר שאלוהו. אמנם מלבד האנשים שנקשרו עמו בעבותות המסחר ובאו אליו לשאול בעצתו או למכור את עובונם — ביתו היה פתוח לרוחה לכל איש מצוק ומר נפש, לכל שפל ונכה רוח.

בין האנשים אשר באו לבקרהו בכל יום היו גם שלוחי מצוה שאינן נזקין, נבאי חברות צדקה ובתי חסד שונים, ולכלם נמה אין קשבת והעניקם משוב; רבים שירדו מנכסיהם ואכדו את כספם בענין רע מצא בו סגן ועזר עד כי בתקופת הימים החלו לבנות מחדש את חרבות משבתיהם והצלחתם עלתה כפרחת. לא אגזים אם אמר כי צדקתו וישרת לבו היתה למשל בפי כל העם וכל באי שער עירי ויכולו להעיד כי אמת כפי. כאשר נסע החכם יאנסאן שהוא כעת אחד מראשי המורים בבית מדרש המדעים בספ"ב בשנות הששים לרגלי חקירותיו ודרישותיו המדעיות בנפות מערב ונגב רוסיא, לאסוף ידיעות סטאטיסטיות ברורות ע"ד מצב המסחר בכלל וכלכלת המדינה בפרט, בא לבקר פעמים אחדות את אבי בביתו, והוא כיד הנסיון הטובה עליו לא מנע את הטוב ממנו, הציג לפניו וגם כתב על הספר את כל אשר שאל מפיו, וכאשר הוציא החכם יאנסאן את ספריו לאור שלחם לו למנה וגם חברת. דורשי כתובת הארץ בעיר המלוכה כבדתהו במכתב תהלה שעליו היה חתום הנסיך ליטקע שעמר בראש החברה המדעית הזאת. רך ויחיד הייתי להורי, בכורם וראשית אונם. אבי שהיה יהודי תמים, שומר מצוה ונוצר תורה בכל פרטיה ודקדוקיה, בחר בדרך אמונה צרופה ולא נמה אף צעד ממורשת אבות ומסרת ימי קדם; אמנם בכל זאת הרכין את ראשו לכל משאלות הזמן ולא הפץ לחנך את בניו בדרך הדור הישן. הוא הוואל להרריכני במעגלי יושר וצדק, לא לפני בינה ודעת, תורה וחכמה יחד, וככל בני הדור החולף לא יכל לשער בנפשו את האמונה וההשכלה כשתי אחיות הצוררות אשה את רעותה. אם כי בדעותיו לא נמה מעל דעת המחזיקים בנושנות שאינם מראים פנים צהובים לכל תקון בדת ודעה חפשיה היוצאת מגבול חוג מבטם הטקף את הד' אמות של הלכה בלבד, — אך בנוגע אלי לא הפץ להסתפק בפת הרבה וקב הרובין של תורה המתשת בחו של אדם, לא אכף עלי הר כגיגית לשבת על סיד התלמוד אשר ממנו לא יכלתי לאכל לשבע ולא הפץ דכא בקרבי את תשוקתי להשתלם בידועות חיצוניות ולהגיע אל תור אדם המעלה. מובן הדבר מאליו כי הטובים שבמלמדי העיר הם היו גם מורי ומדריכי להועיל; אך מכלם לא אוכל לכתוב בשם אף אחד שידע פרק בחכמת הפרדונאי, אשר הבין לפתח את כשרונות תלמידיו ולזרוע על תלמי לבבו זרע חכמה ודעת. כן יצאתי מרשות מורה ומלמד אחד אל משנהו ומאומה מהם לא לקחתי, יען כי כלמו יחדו נאלחו, לא ידעו לטאום ברע ולבחר בטוב, להבחין בין תלמיד מקשיב המוכן להתפתח ולהגיע אל מרום קץ השלמות ורעו העצל אשר על עמדו יעמוד ולא יצעד הלאה. זאת אופור כי מורי ורבי האחרון בתלמוד שירד אל עמקי תהום כל סוגיא חמורה וידע לכלכל דבריו במשפט ולהסביר כל ענין בטוב מעם ודעת, מלבד שכלו החד והוך היה גם איש מורם מעם ובעל מדות תרוטיות. הכלית שנאה שנא את החסידים ההולכים בחשך ואת השנאה הזאת השתדל לנטוע בקרב ולכ תלמידיו המעטים — בני יקרו קרתא ונכבדי העיר; אך למרות חפצו ורצונו לא יכל לנטוע בקרבם שורק נאמן את האהבה לעמם ודתם, ללמד ידם לקרב במלחמה של תורה, לשחות במי ים התלמוד, מפרשיו ונושאי כליו, כי אין ארץ מגדלת תורנים ודורשי חכמת ישראל היא ארמת רוסיא ההרשה השמנה והפוריה, ואלה מתי מספר הנמצאים בקרבה, הקובעים עתים לתורה בכלל, אוהבי וחובבי שפת עבר בפרט, כלמו—ננבו מארץ העברים ומפלכי מערב ארצנו באו הנה לגור. כאשר עזב מורי ורבי זה את אומנות התלמוד ויהי לדון ומורה צדק באחת הערים כפלך טבריא לא למדתי עוד התלמוד אצל מורה רב. יצאתי מגדר הנערים התולכים לתלמוד אל בית הספר, ומלבד ידיעותי הצנוטות והדקות כלשון עבר ודקדוקה ושפות החיות המתהלכות בארץ לא ידעתי את החכמה מאין תמצא ואיזה

דרך ישכון אור הרעת. הייתי כשה אובד ולא ידעתי אנה לפנות. אבי צוה עלי במפניו לאחוז במסמני עץ החיים ולהיות לו לעגל בעסקיו הרבים והגדולים ואני לא נמיתו און קשבת לרביו. אמרתי לחכמה אחותי את וקיתתי לתקן עצמי בפרוודור באחד מבתי ספר התיכונים ולבוא להשתלם אחרי כן באחד מבתי מדרש המדעים. שרתי עם אבי ואוכל לו, אם כי הוא שמר בלבו את הדבר ויסרני בדברים יורדים חדרי במן — ואולי בצדק — על כי לא הפצתי להתערב במשא ומתן ולהיות סוחר ככל בני גילי. סורי בשפת עבר בשנות תרכ"ג-תרכ"ד היה המשכיל התורני רא"ד דובועווימיץ שבא הנה מעיר פינסק ויהי למורה שעות ותהצלחה האירה לו את פניו כי מצא חן בעיני רבים. אם כי רבי תורתו לא יכלו להשקיש צמאנו ולרות נפשי השוקקה לחכמה ודעת, ככל זאת לא אוכל להכחיד תחת לשוני כי לא על צחיח סלע זרע את עמלו והוא היה הראשון אשר העיר בקרבי את הקנאה—קנאת סופרים שהלכה והתגברה ותהי לשלחבת בוערת*). מעת ההיא לא נחתי ולא שקמתי, שמתי לילות כימים להגות בספרים ולהעתיק מאמרים משפות החיות ללשון עבר, שרתי בשירים על לב רע, כתבתי ומחיתי ורבים מכתבי ידי הבאתי על האח ושרפתי באש עד כי יצא העגל הזה — סופר עברי כותב המורים האלה (**).

התורה מספרת על נשי היהודים במצרים כי במרם תבואנה אליהן המילדות וילדו; אם לזאת לא יפלא הדבר בעינינו — אם נדבר בדרך מליצה — כי לפי חקי הטבע שהכל בירושה ומעשה אבות ירשו בנים, כי רבים מבני הנעורים בתחום מושב

(* רכ יתר כהמשכיל אר"ד בעל ס', המצרף" על אגרות חז"ל (אדעססא תר"ל) המתגורר כעת בקיעוו, פעל ועשה לטובת אחיו בעירנו כמורה טובהק המליץ היקר והמשורר רד"ב מיצקון בעל, כנור דוד" (ווילנא תרכ"ד) מווילנא. הוא שתל פה בנות את ידיעת שפת עבר בקץ שנות החמישים וראשית שנות הששים. ידע להתהלך עם אלהים ואנשים והקים תלמידים חיונים ללשון וספר. המה זוכרוהו בכל עת כדגש כבוד ואהבת רבה, אף כי אחד מהם לא חש לעזרת משפחתו האטמללה שהשאיר אחריו בעירום וכחסר כל. זה גורל מורה וסופר עברי שהמית עצמו באהל של תורה וזה חלקו מכל עמלו שעמל תחת השמש, אשתו תגוע ברעב, בניו נודדים ללחם ואת כתבי ידו יאכל עש כי אין מרחם עליהם להביאם על מכבש הדפוס...)

(** מכל מאמרי הרבים בשפת עבר הקטנים עם הגדולים שבאו בדפוס בשנות תרכ"ה-תר"ל בעל, המליץ, הכרמל, המגיד והלבנון אמרתי להרים על נס רק אחדים מהם אשר אכנה בשם, יען כי רבם המה מכתבי סופרים שנכתבו לעתים מזומנות ונוגעים קהל בעיני קהל ועדה ע"כ אין להם ערך ספרותי, ומאמרים אחרים נאבדו ממני ואין לאל ידי להשיגם מה. ואלה המה: "כתי ספר לעצה חכב" (המליץ תרכ"ו); "תרכ"ז (6-7); "סופרי עברית פראלעמאריים" (המליץ תרכ"ח 18); "שומע לעצה חכב" (המליץ תרכ"ו); "לקורות היהודים במאראקא" (המגיד תרכ"ז 11-9); "התקופה" (המגיד תרכ"ז 18); "תועלת החכמת הרפואה" (המליץ תרכ"ט); "האדם עץ השרה" (המגיד תרכ"ח 32); "דבר אל בת עמי" (הכרמל תרכ"ט 2) מלבד העתקות אשר לא אחפץ לפורשן. כל המכתבים, כחיים" אשר אסף נגהו בימים האלה שנחתמו בשם, מסתהר" יצאו מתחת עמי. תחת הפסעוונים הזה כתבתי מאמרים אחרים בהשחר הרוסי שיוצא לאור בעיר המלוכה בשנות תרל"ט-תרמ"א ע"י אגדת חכמים וסופרים. בהשחר הזה בא ממני מאמר גדול המדבר על הצדיקים ועל החסידים בשם *Блаженные Папы* שתכן ענינו לקוח מספור אחד להסופו האשכנזי אחינו קארל עמיל פראנצאו. כן העתקתי ספור גדול מהסופר המצוין הזה, דער ווילדע סטאראסט' אונד ריא שטענע אומטא' גרפס במ"ע, דניעפר" שיוצא לאור בעיר מושבי בשנות תרמ"ד-תרמ"ה בשם *Духи Староста*. במ"ע זה כתבתי ברחבה פרקים אחרים מתולדות השר והצדיק המנוח ר"מ מונטיפווי זצ"ל לעת חגיגת חג חיובל שלו; מאמר ע"ד המסית ראבינאוויטש מקישינב ועוד מאמרים קטנים וגדולים הנוגעים לשאלת היהודים ברוסיה וכלמו היו דבר בעתו ועשו רושם בין הקוראים הרוסים.

היהודים בימים האלה גם אחרי אלפי שנים ילכו בדרך אמותיהם לפנים וחבלי לידה יאחזום טרם מלאו את כרסם ביריעות הנחוצות לאדם כאשר הוא אדם, טרם ידעו לכתוב ולדבר כן. איש לא ישתומם על זה, אין גם אחד אשר ירים כשופר קולו להעיר אונם לטוסר, לדבר על לבם לתקן את אשר עותו ולהראות להם במופתים חותכים כי לא טוב היות מורה ותלמיד יחד, כי אך תועירוח המה וללמוד הם צריכים ומוכית בשער אשר שפתו אין אתו טוב שלא נכרא משנכרא. הה! חס לבי בקרבי ומעי כחלילים יהמו על חללי בת עמי, על אלה בני אי-כשרון מבחורי וצעירי ישראל היושבים על שלחן חתניהם ואינם דואנים דאגת מחר, השמים עצות בנפשם ומתנפחים כצפרדע להוציא ממוחם הריק והנכוב איוה רעיון קל הערך שאין בו תועלת מוחשית לא להם ולא לקוראיהם, המתסירים בכבוד אחרים ומתקשמים בנוצות זרים, המקנאים במרעים ומתחרים להיות סופרים כמוהם, החת אשר תעודתם היא ללמד אומנות ולהיות רצענים או תופרי בגדים. זאת נחמתנו בענינו כי המחלה הזאת — מחלת אהבת הכבוד שאנו רואים אצל רבים מבני ארצנו שלא בשלו כל צרכם ולא חנכו בבתי ספר המתוקנים, לא להם לבדם היא כי אם מחלת כל העם כלו, צרעת מסמרת בבשר כל היהודים בארצות הסלאוויים, והנסכה לזאת היא כי עומדים אנחנו עוד בשפל המדרגה לעמט אחינו במערב אירופא וברק אור החכמה כי יופיע יעור את עינינו ולא יתננו לראות את חסרונותינו...

הציקתני רוח בטני ולא יכלתי עצור במלים, ע"כ יסלח לי הקורא אם הייתי עליו למרת בדברי אלה ואשוב לעניני. בצאתי בשער בת רבים במאמרי אשר מהם היו גם טובים לשעתם נודעתי בשם גם לרבים מסופרי וחכמי הדור וכאתי עמם בחליפות מכתבים ואגרות שלום. בין אלה ימנה גם זקן בית ספרותנו המשורר הישיש אב"ג, אשר ע"פ מקרה הברתי פנים אל פנים ונקשתתי עמו בעבותות אהבה. לא פעם ושתיים קבלתי מכתבים גם מהרב החכם החוקר רש"י פ"ן עד כי לא האמנתי לטראה עיני, וכל יקר ראתה עיני לא היה שוה בעיני בערכו עם מכתבו היקרים אשר שמרתי כאישון בת עין. לבשתי גאה וגאון כסדי והרהבתי עז בנפשי להתפאר במה שאין בי, שכחתי כי ערום אנכי מדעת וכי עוד רב לפני הדרך לעמוד במקום גדולים. כל יודעי ומכירי אשר במח שחקו בקרבם על חלומותי ורב דברי, לא פקחו את עיני לראות כי חולם בהקיץ הנני וחי בעולם הרמיון אשר לקחני בציצת ראשי וישאני על כנפיו למרומי שמים מבלי ראות את כל הנראה פה עלי ארמות. ילדות היתה בי וכשאדם נער הוא עלול למעות, להיות שוגג ומשנה ואלהים ברב חסדו יסלח לי בעד עוני זה. אך לא ימים רבים ארכה מבוכתי ואלהים אנה לידי איש גדול ורב עלילה אשר הוציאני למרחב ולא נתנני להיות שוגג באולה, לבנות מנדלים באויר ולראות חלום באספמיא. לי שקל ישקלו במאזנים כל מורי ואלופי יחד כאפס ואין יהיו מול חברי אשר קניתי לי ועשיתי אונן כאפרכסת לשמוע לקח מפיו. חברי זה היה בן-צעירי החכם המצוין והמליץ המפאר הר"ר אליהו ארשאנסקי נ"ע* שנקמף כאכו ומת בדמי ימיו ביום ו' י"ז אלול

(*) מלכד מאמרי הקטנים שכתבתי בשפת עבר אדות החכם המצוין הזה, שאין כמוהו בימים האלה בין כל סופרי ישראל בשפת המדינה, בהשחר תרל"ה (חוברת י"ב) ובהמליץ תרל"ה (גליון ל"ב) כחבתי אדותיו מאמר גדול בשפת רוסיא בשם *Намяти И. р. Опприцкаго* שנודפס בס"ע המקובי יעקאטייב. ליכטמאק שיצא לאור פה בשנת תרמ"ז. כמ"ע זה כחבתי עוד מאמרים רבים הנוגעים לשאלת היהודים ברוסיא והערת ספרותיות בעניני חכמת ישראל. פה מקום אתי להעיר את אבי החכם המנוח ואת אחיו הנודעים לשם ולתהלה שאחד מהם הר"ר יצחק ארשאנסקי הוא פרוואט דאצענט בבית מדרש הנדעיים

תרל"ד. עליו באמת הוכל לקונן כל עדת ישורון ברוסיא כי אברה כלי חמדתה, יען כי היה לה מגן וצנה ביום עברה וועם, ולו חי אתנו היום או רב טוב פעל ועשה לטובת אחיו האמללים והשרויים בצער, כי לגדולות נוצר ותמיד הכה אחרו בחרבו הקשה — בעטו החדה והמורטה, את כל אויבינו בנפש, רודפינו ומשנאינו חנם. זה דודי ורעי אשר לשמו ולזכרו תאות נפשי, כעמוד אש האיר לפני הדרך וינחני בעצתו. נעימים היו לי הרגעים אשר הייתי בחברתו בהקופת שנים אחדות בכל ימי הקיץ שבא הגה להנפש מעבודתו הרבה בכית מדרש המדעים באדעססא, וכל ימי צבאי יהיו חרותים לזכרון על לוח לבי. כבכורה במרם קיץ בלעתי את אמריו היקרים והמסלאים כפו וכל הגה יצא מפיו היה בעיני כדברי האזרים. הוא תהה על קנקני ולא כחד תחת לשונו כי דרכי לא ישרה בעיניו. לא על שפת עבר וספרותה לכד יחיה האדם, אמר בצדק, טוב לגבר כי ישא עול מנעוריו ויודאג לאחריתו בעוד מועד. קראתי את ספרי באַקל, דרעפער, דארווין, מילל ויתר חכמי העמים אשר קרא לי בשם ועולם חדש נפתח לפני. בנתי כי צללתי במים אדירים והעליתי חרס בידי וכי מלבד ספרי ריב"ל, פיליפזאהן, גיינער ויעללינעק אשר כם היו תלואים כל חיי רוחי ישנם עוד חכמים וגדולים שלא יצאו מירך היהודים אשר נוכל להתחמם לאורם, לשאוב ממעיני חכמתם וללמוד מהם הרבה. תרתי בלבי ועברתי בסקירה אחת ער כל ידיעותי החיצוניות שארשתי לי וראיתי כי אין בהן משמר וסדר; את שפת לאטיין לא ידעתי, בחכמת המספר לא מצאתי יודי ורגלי וגם יתר המדעים כמעט היו לפני כספר החתום. נאלצתי להחל את למודי מחדש ע"פ שמה מסלימת ובהדרגה מהקל אל הכבד. אם כי לא השלכתי אחרי גוי את שפת עבר אשר יקרה בעיני מאלפי זהב וכסף ולא פניתי לה עורף, בכל זאת לא הקרשתי לה את כל עתותי ובשנות תרל"א-תרל"ג לא כתבתי מאומה. כן לא שמתו לבי אל כל הנכבדות שהציעו לפני השרכנים אשר דפקו על בית אבי ולא נתנו מנוח לו. אבי לא מצא נחת רוח בדרכי אשר סלותי לי, יען כי כבד היה עליו הדבר לנהל לבדו את עסקיו הגדולים אשר הדריכוהו מנוחה ולא יכל מלט משא עבודתו הרבה. שננתי וחזרתי על משנתי ובקיץ תרל"ג לקחתי את פר"רתי ברמעות על לחיי מהורי היקרים ונסעתי לאדעססא. שם עמדתי על המבחן ונכנסתי בשלום אל הלשכה השמינית בכית ספר קלאססיקי. אמנם תקותי לכנוס במהרה אל אחד מבתי מדרש המדעים נשארה מעל והמטרה ממני והלאה; כאשר עמדתי על המבחן לקץ השנה נלחצתי בין המצרים ומכל השאלות ההנדסיות לא יכלתי למצוא פתרון שאלה אחת בחכמת המשלשים. אם כי מאד חרה לי על זה, בכל זאת גמרתי להשאיר עוד שנה אחת באדעססא וקייתי כי לא יארכו הימים ואקצור ברנה את פרי עמלי. אך אסון נורא ואיום, אשר מעודי לא פללתי כי יקרני באביב ימי חלדי, מרר את חיי וישקני מי רוש עד כי הייתי כגבר אין איל, כאין שפכו אשורי ולא יכלתי להסיר כל המכשולים אשר עמדו לי לשמנה וישכו בערי הדרך להגיע למחוז הפצי. בראשית חרף תרל"ד כאשר ישבתי באדעססא במסבת רעים אהובים באחני השמועה הפתאומית ע"י קוי המעלענגראף אשר כהולם פעם הלמה ומחצה ראשי ולא נתנתני השב רוחי, כי אבי היקר מת ביום ש"ק י"ד ימים לירח בול. נהייתי

בחאקראו והשני הצעיר הסופר המחלל משה ארשאנסקי נ"י עורך דין מושבע שם, שישתדלו לקבוע בדפוס בחברת מיוזרת את כל מאמרי אחיהם הכתובים בשפת עבר הניססים וכן אלה הנמצאים בכ"י, כי יקרים המה למוצאי דעת ודורשי חכמת ישראל וברכום בעד החסד של אמת שיגמלו את אחיהם. שחיה מופלג בתורה ומבקר שנון.

זנרכאתי לקול השמועה הרעה כי נלקח נזיר מעל ראשי ובעל כנפי נשר דאיתי לביתי . תלאה כל עם סופר מהיר להאר את מצבי והלך נפשי בשובי לעיר מולדתי . ראשי היה כגלגל ובדמעות כלו עיני ; אמי היקרה ואחיותי העדינות יצאו לקראתי בקול בוכים חודר כליות ולב ובכל עבר אשר פנית ראתי כי כל פנים קבצו פארור וכל עין דמע תדמע . הנחומות יודעי ומכירי היו לי כחמץ על נהר . ידעתי את אשר עויתי וכליותי יסרוני בקרבי על כי לא שמעתי לקול אבי ומריתי את פיו עת אשר בקש והתחנן לפני לבל אסע שנית אדעססאי . אכן רוח הוא באנוש ובטח חש עתידות לו וקול סמרום קרא באזניו כי קרבו ימיו למות . אבי שאבד יותר טחצי רכושו כשנה לפני מותו ירד בינון שאולה והזמן לא הספיק בידו לצות אל ביתו ולסדר את עסקיו הרבים . אנכי אשר לא נסיתי ללכת בדרכי המסחר לא ירשתי את חכמתו הרבה ונסיונו הגדול בעניני משא ומתן והייתי כאיש אובר עצות . כל משרתי ועבדי אבי הרבים בנדו כי כמו נחל ומצאו שעת הכושר לצוד דגים במים עכורים ; המה לקחו דים וגם שמו בכליהם ולי האמלל פנו עורף ואל דברי לא שעו . צרות רבות הקיפוני ותלאותי רב משערות ראשי . הייתי מטרה לחצי הזמן הבוגד וכאניה סוערה בלב ים כן נשאוני ברכ דכים גלי ים החיים אשר סערו להפיצני . לו חפצתי לספר כמו את כל אשר נשאתי וסבלתי מאז הובל לקברות אבי מחמד נפשי יקצר פה הגליון ולקורא לא יהיו לעזר ולחועיל , כי נוגעים המה אך אל עצמי ובשרי ואין לזר חלק בהם , ע"כ הסלח לי אם הלאיתך גם בדברי המעשים האלה . עוד בהיותי כרוך אחרי לשון עבר ורבוק בספרותה לכד לא מנעתי כבן ארץ מולדת להתחקות על שרשי שפת רוסיא וקראתי בשום שכל את כל ספרי חכמיה וסופריה , ובתקופת הזוהב של עבודתי הספרותית בעוד הייתי רך וצעיר והארץ הייתה כגן עדן לפני כתבתי גם בעלי העתים היוצאים חדשים לבקרים בעיר המלוכה , וביחוד בהפעמערבורגסקי וויעדאמעסמי של הסופר הנודע קארש שהצטיין במדת הסבלנות ודרש טוב ליהודים כאחד מחסידיו אומות העולם , כאשר יעידו מאמריו הרבים והמחכמים . בשנת תרכ"ט הייתי באדעססא ושם הכרתי את המשכיל ארענשטיין שהוציא לאור את המכתב העתי "День" ונתתי לו את מאמרי ע"ד המליץ והמהתל אשר חץ שחזם לשונו , הרופא יצחק ערמער אשר החכם גרעמץ יכנהו בצדק בשם היוגע העברי . מאמרי זה נרפס טרם יצא לאור הכרך העשתי עשר מתולדות ישראל מהחכם והחוקר גראָמץ בונה חרבות דברי ימי היהודים , אשר הקדיש לערמער מאמר גדול העולה בכמותו על כל דבריו אדות חכמי רוסלאנד ופולין יחד . מאמרי זה מצא חן בעיני רבים ונהן לי ענין לתודע גם אל החכם הנודע בן־משק הספרות עברית־רוסית מנשה מרגליות אשר עבד עבודתו בלשכת הרעדאקציאן , ולעוזרו של היום בעיר המלוכה המשכיל היקר אדאלף לאנדווא שהחל להוציא לאור כימים ההם את הביבליותקא העברית . כרתי ברית ידידות עם לאנדווא והייתי לו עזר מעירי להפיץ את הביבליותקא העברית בין יודעי ומכירי . כאשר עלה השחר והופיע המרח (Восходъ) קראני ידירי לאנדווא להיות בעוזרו התמידים ושמתתי בעל כל הון . מאז ועד עתה שמת לי למטרה לאסוף חמר לבנין תולדות אנשי שם מהיהודים ברוסיא — אלה חלוצי ההשכלה , אשר ביד רמה זורוע נטויה יצאו חוצץ כלם לזרוע אור במחשכים ולהפיץ את ענני הבערות . כתבתי בהוואסחאד את קורות חי החכם והחוקר בן דורו של הרמב"ם מענדעל לעפין (1881-מארט) ; תולדות בית הספר לילדי ישראל בעיר אדעססא , שעמד תחת השגחת ר' בצלאל שמערן יליד מאראנאפאל בגאליציא (1884-אפריל) ; תולדות הגאון והחכם הכולל רבו ואלופו של הרמב"ם ר' ישראל זאמושץ (1886-יוני) ; מאמר ע"ד ראשית בוא היהודים לרוסיא והחדשה ע"פ דאקומענטען בלשכת עיר הפלך פה (1887-9) ; מאמר ע"ד החכם האמלל אבא גלוסק

(1887-12). בהחראניק של הוואסחאד כתבתי מאמרים אחדים ע"ד יליד ארצנו ר' הירש בער הורוויטש מאומאן שיצא מארצו לאנגליא והיה למורה שפות מורחיות בקעמבריש; ע"ד המושבות שיסד הגביר הנודע ר' זלמן פויגער. כן בא ממני מכתב גדול ע"ד מענדעלסאהן הרוסי החכם ריב"ל, גם הספרתי כהלכה במאמר מיוחד את המליץ והממשל משלים ר' בנימין מאנדעלשטאם נ"ע. עוד נדפסו שם מאמרים קמנים ומכתבי סופרים החתומים בשם "הרואה" או באות z. כמ"ע שיצא לאור בעיר מושבי בשנת תרמ"ז במשך שני ירחים לעת חגיגת חג יובל מאה שנה מיום הוסדה כהבתי מאמר ע"ד החכם הקראי אברהם לוצקי המכונה א"ב"ן ו'ש"ר, שחי ימים רבים פה ומת בחלירע בשנת ת"ר"ה (1857) הוא ושתי בנותיו, ודברים אחדים ע"ד קהלת יעקב בעירנו ועוד מאמרים קמנים בכ"י. ונמצאו אצלי כעת תולדות החכם והכיביליוגרף הנודע ר' יצחק אייזיק בן יעקב נ"ע. בשבתי פה בקרן-בן-בהה בעיר שאין בה חכמים וסופרים לא נקל הוא הדבר לכתוב מאמרים מדעיים כאלה הדורשים עיון רב. ספרים עתיקים העולים בכסף מלא וביתר שאת חות דעת חכמים מובהקים ודורשי רשומות. קוראי מאמרי ידיוני לכף זכות אם שניתו לפעמים, אך זאת אדע במח כי כונתי לדעת גדולים ובחתי מקצוע אחר בספרותנו שהוא כשדה אשר לא עבד עוד.

אזכרה ימים מקדם ותשתפך עלי נפשי. או בהלו נר האשר והעשר על ראשי, בשבתי בבית הורי שלאנן טפחד רעה, שוקט בומח על שמרי ומאומה לא חסר לי, לא שערתי כנפשי כי ימים יבואו ואנכי אאלץ לעשות את חכמתי קדרום לחפור בה ולהיות לסופר אשר על קסתו יחיה. אך אין דואגין על מה שעבר ולא ישוב עוד!

ר' אברהם עפשטיין. בווען.

גולדתי ו' טבת שנת ה"ב בעיר קאנסטאנטיין ישן אשר במחוז וואלין ברוסיא. אבותי היו נכבדי העיר. אבי הר' ישראל עפשטיין ז"ל היה מכנעני הארץ ומופלג בתורה, איש אשר רוח בו ובעל מדות הרומיות. הרבה מעותותיו ומהונו הקדיש לטובת הכלל, כי נתן הרבה לאביונים ועשה שלום בין איש לרעהו, והיה השופט והיועץ לא לכד לאחיו, כי אם גם לאדוני ואצילי הארץ. הטאטרים המחוכמים שהיו רגילים בפיו, נאמרים עוד עתה בשמו בעיר מולדתי וסביבותיה. גם פה בווען ישאו אותם מכיריו על שפתיהם, כי לווען הלך אבי הרבה פעמים לשאול בעצת הרופאים, והיו לו שם הרבה מיודעים ומכבדי שמו. — אמי מ' פריידה ז"ל היתה אשת חיל ובעלת צדקה. הליכות בית אבא היו בסדר ומשמר יפה, אך באין כל מותרות. אבי ואמי לא אהבו את הלוקסוס;

אבי חנך אתי בדרך הממוצעת, הרחוקה מן החסידות והאפיקורסות. עד שנת ה"ט לימי חיי למדתי הרבה תנ"ך ודקדוק לה"ק ומעט תלמוד אצל הר"ר ישראל יהודה נאלדענבערג מכריסק דליטא. גם את הלשון הרוססית והפולנית למדתי או. מן העת ההיא למדתי משך כמה שנים הרבה מן התלמוד הבבלי ונושאי כליו אצל מורי הר' שמואל היילפרין מאיווניטץ דליטא, תלמיד הישיבה דוואלאזין מימי הגאון ר' יצחק ז"ל. גם שפת אשכנז וצרפת למדתי או, וקראתי ספרי חוקרינו הקדמונים והאחרונים. מן הקדמונים מצאו חן בעיני ביחוד ס' הכוזרי ופירוש הרמב"ן על התורה. מן הספרות בחרתי בספרי לעווניזאהן (ריב"ל) וקראמטאל וראפאפורט ולוצאטא (שד"ל). ספרו של צונץ על הדרשות לא הגיע לידי. שאר ספריו לא מצאו און בעיני. — בשנת ה"ב

לקחתי לי לאשה את מיננא בת הר' מאניש מרגליות ז"ל מבראדי, ועמה אראה חיים עד היום הזה. יש לי מסנה בת אחת וכן אחד.

בשנת הרכ"א עזבתי בפעם ראשונה את ארץ מולדתי, ונסעתי עם אשתי לאשכנז. עולם חדש נגלה שם לעיני שהיה משונה מן העולם שנתגדלתי בו בכל עניניו הנשמיים והרוחניים. בפראג בקרתי את ראפאפארט. ראיתי בו אשר פללתי לראות, והואר פניו העיד על שכלו החד והנמרץ. הוא קבל אותי בסבר פנים יפות, ודבר עמי הרבה אודות ענינים שונים. מדי דברנו אידות המדרשים לבמדבר ודברים אמרתי לו שקראתי דבריו אדוותם בספרו ערך מלים. הוא הכחיש אותי ויאמר: לא! אני לא כתבתי אדוותם שום דבר בספרי ערך מלים. יסלח נא לי כבודו — עניתיו — וזכר אני היטב שהרבה קראתי מזה בספרו הנזכר. אז גער בי ראפאפארט ויאמר: וכי לא אדע מה שכתבתי? — נכלמתי והחרשתי כמה רגעים, אח"כ אמרתי לו: ומה אעשה ודבריו שכתב אדות הענין הזה בערך אפטרותא עומדים לנגד עיני. כשמעו דברי אלה, קם מכסאו בוריוות יתרה וירץ לארגו ספריו והוציא משם את ספרו ע"ט, וכפתחו אותו מצא בערך אפטרותא ככל אשר אמרתי. אז נמלא שחוק פיו, ואמר שינעם לו לראות בקיאותי הרבה בספריו.

בברעסלוי בקרתי את הר' זכריה פראנקעל. הברת פניו ענתה על שקידתו העצומה, והעמל שעמל כל ימיו בתורה ובחכמה.

בטאריענבאד הכרתי את הר' יחיאל מיכל זקס שהיה שם בעת ההיא. הוא היה איש חסודות דגול מרבבה. נוסף על חכמתו היה לו לב רגש, ורוח מליצה רחפה על כל אשר הוציא מפיו. התענגתי על חברתו כשני שבועות. טרם הפרדי ממנו הלך עמי אל הפוטונגראף להכין בשבילי את תמונתו שנתן לי למוזרת. שבתי מאשכנז לעיר מולדתי טלא רושמים ורעיונות חדשים.

אני אהבתי להתבודד ולהשתעשע עם הרעיונות שמצאו חן בעיני. גם רגיל הייתי לצאת לשוח חוץ לעיר מושבי ולהתענג שם על מחזות הטבע. כשרציתי לנוח ישבתי על אחד השדות הסמוכים אל העיר והנוגעים בכתיה הקיצונים. שם התבוננתי על ההבדל שבין הקריה העליוה והטבע השוקט, ומה בין האנשים העושים מעשיהם במרוצה וקול המולה, להצמחים העומדים על עמדם ושוטרים פקודתם באין אימר ודברים. הרגשות ורעיונים שונים באו והלכו למו, עד אשר הגיעה העת לשוב העירה. אז הייתי בעיני יושביה כאיש הווה וחולם, ואני נכמרו רחמי עליהם בראותי אותם רודפים אחרי רוח, ואת פועל ה' לא יביטו.

גמרתי בדעתי לעזוב את עיר מושבי ולהתעסק בעבודת האדמה. בשנת תרכ"ה הכרתי בהסכמת אבי את האדמה אשר סביב לעיר קוומין (עיר קטנה סמוכה לעיר מולדתי), והקעתי דירתה בבית שהיה נצב אצל הגורן, הרחק ממשכנות אנשים, ולו פרדם נאה שתול על נהר גדול ורחב ידים. בקוומין עברו לי הימים היותר נעימים שבימי חיי. ההתעסקות בעבודות השדה ערכה לי מאד. בימי הקיץ, בבקר השכם נקבצו ובאו הפועלים שכירי-יום והעבדים שכירי-שנה ועמדו יחד כשיירא המתעתדת לצאת לדרך, מעבר מזה; והשורים והסוסים וכלי המחרשה נאספו למקום אחד מעבר מזה; אז יצאתי מביתי לסדר עבודת היום, והייתי במפקד צבא מלחמה עד אשר יצאו כלם לפעלם ולעבודתם עדי ערב. רוכב על סוסי יצאתי השדה כמה פעמים במשך היום, להשגיח אם שמרו את פקודי, ואם עשו את מלאכתם באמונה. גם סדרתי במחשבתי את העבודה של היום הבא.

העבודות שבשדה ובגורן נעשו אצלי על פי חוקי האגרונומאיה והמעכניק. ובלתי

את השדות בדומן הרב שהשאירו האדונים שקדמו לי, מסבה שלא ידעו שהדומן מכניס יותר מאשר מוציאים עליו. קניתי לזריעת השדות המינים היותר משובחים. שורים וסוסים יפים מאד היו לי. הארץ נתנה יכולה במדה גדולה, ובשלום ובאחזה חיותי עם התושבים היהודים והאכרים הנוצרים. אבותי ובני משפחתי ומכירי שהיו לי בעיר מולדתי, גם שכני אדוני הארץ, באו לביתי כפעם בפעם, ולפעמים נשאו אצלי משך כמה ימים רצופים, שהיו לי ימי ששון ושמהה. — בעת שהייתי פנוי מעבודת השדה וביחוד בימי החורף, קראתי הרבה בספרותנו ובספרי האגרונומיה וחכמת הטבע. על ידי האגראנאמיה דבקה נפשי בחכמות הטבע, וביחוד בחכמת הכימיה. קניתי לי לאבורטוריום כימיו ועשיתי הנסיונות (עקספרימנטע) על פי ספרי שמעקארדט ופרעזעניוס. בכל עת שהנסיונות עלו בידי, שמחתי מאד לראות „שהטבע השיב לי תשובה נכונה על השאלה ששאלתי אותו“.

רוב האכרים יושבי קומין היו אנשים ישרים, ואהבו את המלאכה. גם העשירים שבהם לא נמנעו מלעבוד אצלי. לא כן היהודים שגרו שם; רובם היו עניים ושנאו את המלאכה. בתחלת בואי שמה המכתי בידם בכסף ויבול השדה. אך במשך הימים התבוננתי שעצלותם היא סבת עניותם ונרפיהם הם מלעבוד. לא לבד שלא עשו אצלי שום מלאכה לקבל שכר עליה, אבל גם העבודות שבבתיהם לא נעשו על ידי עצמם כי אם על ידי האכרים. התבוננתי שבכל שנה ושנה כמה ימים קודם חג הפסח, שבתה אצלי כל מלאכה בגורן ובשדה, לפי שהפעלים היו אז עסוקים בעבודה אצל היהודים. ראיתי שאכרים עשירים בעלי שדות ומוסים הרבה השתכרו ליהודים עניים שקבלו אצלי נדבה לקנות „חטיף“ על פסח. ראתי כל זאת והתבוננתי שלא יצאתי ידי חובתי בתתי צדקה לעניי עמי, אבל נחוץ להרגיל אותם לעבודה. חדלתי מלתת נדבות לאביונים והעברתי קול שלא אפתח ידי לשום איש כל זמן שלא יעבוד בשדה, וכנגד זה הבטחתי שמי ששכר העבודה לא יספיק לו, אני אהיה לעזר לו בכל אשר אוכל. בכל עת מצוא דברתי על לב היהודים, והוכחתי להם שעל ידי עצלותם הם נשארים כל ימיהם בחיסור כל, ושעל ידי עצלותם הם לשמצה בעיני העמים שהם גרים בתוכם. הרבה ינעתי עד שדברי עשו רושם עליהם, כי חוץ מן העצלות היתה העבודה בעיניהם כדבר המכזה את בעליו. כבושת נגב בושו עת יצאו הפעם הראשונה לעבוד בשדה, והתנו עמי למסור להם עבודה בקרן זוית מכוסה מעין כל, לבל יראה אותם איש כשהם עסוקים בעבודת השדה. —

כל התחלה קשה. העבודה של היהודים היתה בראשונה כעורה מאד. הם קלקלו הרבה ועשו מעט, והטמונים על הפועלים צעקו אלי חסם ואמרו שהיהודים משחיתים את הארץ ואת יבולה. אך אני לא הייתי מקפיד על ההיוק שגרטו לי, גם הוכרחתי ליתן להם שכר עבודתם יותר ממה שנתתי לאכרים, כדי שיראו ברכה גם בעבודתם המועטת, ויסיפו לעבוד. במשך הימים הורגלו לעבודה ועשו מלאכתם בנפש חפצה. כפי שאשמע מתפרנסים היהודים יושבי קומין מעבודת השדה עד היום הזה. — אין שום תרופה להטיב מצב היהודים אם לא נרגיל אותם לעבודה, וביחוד לעבודת השדה. כל החברות והאלליאנצען שבעולם לא תרפאנה את שברם אם הם לא ישלחו ידם בעבודה, כי כל הכסף שבעולם לא יספיק לפרנס עניי ישראל. אבל נחוץ להרגיל אותם שיוכלו להתפרנס מעצמם על ידי יגיע כפם. והדבר הזה יצא בנקל לפועל אם יתעוררו בכל עיר ועיר אנשים החובבים את עטם כאמת, וישימו למטרה לחנך את אחיהם לעבודה ולמלאכה ואם נגידו העם ימציאו להם עבודה בשדות והפאבריקען אשר להם. כשיהיה ליהודים החפץ והכשרון לעבוד, אז יפתחו להם שערי כל העולם. אם

יהיו נרדפים באירופה, ימצא מנוחה בשאר חלקי העולם ויתפרנסו שם סניעים. אבל כל זמן שהיהודי אינו יודע לעבוד לא יועיל הון ביום עברה. מה הועיל הכסף הרב שהוציאו על שילוח היהודים לארץ ישראל ולאמריקא? —

בבואם שמה גועו ברעב, כי לא ידעו לעבוד, ושבנו לבוהם בפחי נפש. —
כן הייתי חיים נעימים בקוויטון, ואחר כך בכפר פאשקאווע, עד שנת תרל"ד. בשנה ההיא מת עלי אבי, ושמשו חשכה. אבי היה לי עד יום מותו האומן והמורה ומשגב לעתות בצרה. במותו חסרתי כל אלה ונשארתי באין עוזר ותומך, והשלכתי יהבי על ה' שהוא „אבינו שכשמים“.

מעת מות אבי סבבנו מרדוה ודאגות שונות, כי עלי היו כל עסקי הרבים. משך כמה שנים רצופות עברתי עבודת פרך עד אשר כליתי מה שהיה מוטל עלי. מסרתי להבאנק ארבעה ושבעים אלף רובל כסף שהשאיר אבי קרן קיימת לצרכי העיר וענייה, וקיימתי רצונו גם ביתר הדברים ככל אשר צוה בהצוואה שכתב.

מן העת שמת אבי עד שנת תרמ"ד לא יכולתי להגות בספרים רק לעתים רחוקות; כי רוב עתותי עברו בהנהגת ענינים שונים, וביחוד בהנהגת צוקר-פאבריק אחת. אך תמיד שויתי לנגדי לשום קץ להעסקים ולשוב להלמודים שנפשי חשקה בהם. בין כה וכה גדלו בני, ובראותי שלא אוכל לחנך אותם בעיר מולדתי ככל אשר עם לבבי, העתקתי מושבי בשנת תרל"ז לעיר וויען. ברשוין מלכות רוסיא הנני כעת אורח (ביערגער) עסטרייך.

מעת שבתי בוויען הוספתי ללמוד, כי שם הייתי פנוי מכל עסק. אך הוכרחתי לנסוע כפעם בפעם לרוסיא לבקר את אמי ולהשגיח על עסקי. בשנת תרל"ח מתה עלי גם אמי, ואז לא נשאר שום דבר ברוסיא למשוך אותי שם, וחגרתי שארית כחי לשום קץ לעסקי, כדי שאוכל לישב במנוחה עם משפחתי בוויען. בשנת תרמ"ד כלו ימי השעבוד והגדנוד, ומן העת ההיא אני שוקד על למודי. קניתי לי פה הרבה ספרים וכתבי-יד נכבדי הערך, ואני לומד בהם כשמונה שעות בכל יום. יתר עתותי אבלה לחדש גופי ורוחי. בחורף אתענג לשמוע מוזיק, ובימי השרב אני יושב עם משפחתי הרחק מוויען במקום הרים ונבעות, ואעלה על ההרים הנכוחים המכוסים בשלג עולמים, לשאוף רוח צה ולחנות בהוד הטבע האדיר. — הייתי באיטאליא שתי פעמים. בשנת תרס"ג לא שמתו לבי רק למחנות הטבע ומעשי הרשת אשר שם. בשנת תרמ"ז בקרתי אוצרות הספרים שבפלארעניץ מורין רוסי ונעאפעל. ברוסי הייתי ביחד עם ידידי דר' ברלינר ויחרו שקדנו על כתבי הוד שבהוואטיקאן משך עשרה ימים. הרבה סגולות צפונות עוד באיטאליא, והחוקר בקדמוניותנו ימצא שם מקום רחב להתנדר בו.

כבר בימי נעורי החילותי למשוך בעט ספרים, ואודה לה' על שלא נדפס הרבה ממעשי הנערות שלי. הדברים הראשונים נדפסו ממני בהמגיד לשנת תרי"ט צד 27. אחר זה נדפסו ממני דברים שונים בהמגיד (תר"כ צד 27. תרכ"ה צד 125. חתמתי את שמי שם אמ"ר) ובהשחר (ח"ה צד 674 ח"ח 345, ח"י 504) וכבית תלמוד (חלק ב'). — בעת שהתעסקתי בחכמת הטבע כתבתי המאמרים: חדות מני קדם (געאלאגיאה), היסודות, החלק והכל, מליצת היהודים ודעת הטבע. כל זה לא נדפס.

הייתי בארצי בעת הפרעות, וראיתי כל התלאות שעברו עליהם. התבוננתי שלא צדקו האומרים שאצל היהודים הכסף הוא האידעאל היותר נעלה, כי

ראיתי שעשירים ובעלי נכסים באו בין לילה עד כבר לחם, ובכל זאת במחו בה' אלהינו ולא הפרו ברית. בעת ההיא כתבתי שיר בסגנון השירים בעלי הפאראללליזמוס שבכתבי הקדש, והעירותי על הרעיון הזה. סימתי אותו ב-ברים האלה: למה תאמר אוכלי עמי יעקב יאהב כסף וזהב מנת גורלו. אלהיו הוא נחלתו, ולשמו תאות נפשו סלה. — השיר הזה נדפס בהשחר שנה ה"א צד 111. עוד נדפס ממני שם צד 227 שיר בסגנון הנזכר, גם נמצאים אצלי בכתובים עוד כמה שירים כאלה.
משנת תרמ"ד עד היום נדפס ממני:

בהמאמסשריפ"ט של נרעמץ לשנת 1883 צד 351—337 מאמר אודות ספר התורה שהביא טימוס מירושלים לרומי והיה נגזו בכנישתא דאמירוס (רד"ק בראשית א' ל"א), והנוסחאות המשובות שלו כפי המסופר בכראשית רבתי כ"י פראג. — בבית תלמוד חלק ה' (שנת תרמ"ו—תרמ"ח) צד 23—7 מאמר קדמות התנחומא, הכולל חקירות אודות המדרשים והשנות על דעות הר"ר בובער בהמבוא וההערות שלו להתנחומא שהוציא לאור. שם צד 53 הוספות לזה. שם 208 תשובה להר"ר בובער. עוד נדפסו ממני בחלק ההוא של בית תלמוד מאמרי בקורת שונים.
בקובץ על יד שמוציאה לאור חברת מקיצי נרדמים, שנה שניה נספחים 1—12 הנהגות לפירוש ר"י ברצלוני לספר יצירה והערות על המדרשים שמביא.
בשנת תרמ"ו הוצאתי לאור את החלק הראשון מספרי מקדמוניות היהודים. בהמאנאזין של ברלינר לשנת 1887 צד 1—17 הדפסתי מאמר על הפירוש לבראשית רבה המיוחס לרש"י. שם צד 94—90 מאמר אודות ר' אלעזר אשכנזי אשר פרסמתי שמו ושם ספרו צפנת פענח (כ"י) בספרי הנזכר. ובההוספה העברית של המאנאזין ההוא הנקראת „אוצר טוב" צד 7—1 הדפסתי פראגמענט מפירוש הרשב"ם למסכת עבודה זרה על פי כתב יד שקניתי ברומי, עם הערות.
בהכרם צד 95—83 נדפסו ממני עניני מסורה ודקדוק, גם הערות לספרי ושם צד 338 נדפס ממני שיר קטן ששלחתי מסארענטא להר"ר יהוסף הלוי בפרים.
בהמאנאזין של ברלינער 1888 צד 98—64 נדפס מאמר אודות הבראשית רבתי כ"י הנזכר.

בעת אני עסוק בהערכת החלק השני מספרי, ובכר נגמרו המאמרים על התרגומים והפירושים הראשונים על התורה, היינו מדרש ר' ישמעאל ומדרש ר' שמעון בן יוחאי, הטכילהא והספרי וכו'. אך עוד רבה המלאכה אשר לי לעשות. ואני תפלה להחונן לאדם דעת שיוכני להנות בתורה לשמה ולגמור מה שהתחלתי.

ר' אריה ליב פיינשטיין

עיר מאלדתי דמאטשוב עיר קטנה במחו בריסק מקום מגורי אבי היקר ויו"א הנכבד מו"ה מאיר טיכל ז"ל (זכרונו בא בספר עיר תהלה צד 126), ובה נולדתי ביום ב' שבט שנת תקפ"א. אבותי היו תורנים מופלגים, משכילי מרע לפי מצב ההשכלה אז ונם אנשי מעשה ועל פיהם ישק כל עניני הקהלה. בהיותי בן חמש שנים למקרא — על פי פקודת אבותי — למדתי חומש עם פירש"י בסדר, גם רגל על לשוני ס' משלי עם באור המלות והענין וידעתי מקום כל פסוק בע"פ. בן שבע שנים הביאוני אבותי בחדר הגמרא ולא חשכו ממני להביא סלמדים מופלגים בתורה ללמדני גפ"ת ומפרשים ופוסקים, ועליתי במעלות כיד ההבנה והזכרון המובה עלי, עד כי נודע טיבי בשערים בשם „עלוי", ועל פי הדרכה אבותי לא הנחתי את ידי גם סלמוד הנ"ך ודקדוק, ומעט

מעט למדתי ידי לכתוב דברי צחות ואגרות מליצה לפי השגתי. שמחו אבותי הטובים ובצפיהם צפו לראות אותי בימים יבואו יושב על כסא הרבנות כאחד הגדולים אשר בארץ, ובאשר הוון ההשכלה לא היה נפרץ בעיר מצער הלוו שהיתה כקן לחסידו פולין, ארחתי תמיד בחברתם לשמוע ספוריהם ומחשבותיהם עד, כי דבקה נפשי בם לאהבה, וגם הם מדדו אהבה אל חיקי. גם חזקו דבריהם על אבותי להתחתן עם רב אחד מעיר גדולה בפולין, מאמוני שלומי החסידים אשר רצתה נפשו בי, ויפת בסתר לבי ללכת בעצתם. אך אבותי המתנגדים לחסידים וכל קדושיהם עמם השיבו פניהם דיקם והכניסוני לחופה בן חמש עשרה שנה עם בת שוע סוחר נכבד מופלג וי"א, שמו ר' טיכאל לייפקער מביאליסטאק, היא האשה המשכלה אשר הוכיח ה' לי לראות עמה חיים כהיום הזה. גם בהיותי בביאליסטאק סבוי כדבורים ערת החסידים אשר שמעו שמי מלפנים, ויפרשו עלי מכמורות להביאני בחברתם, אך מאו בואי לעיר העלויה הזאת שכחתי עולם האצילות אשר שוטטו בו רעיוני תמיד בחלום חויון נעורי, כי נפקחו עיני וזארא עולם חדש, עולם ההשכלה והעשייה, ופנית את לבי מכל הבלי החסידים וספוריהם ונפשי קצה בם. חמש שנים הייתי סמוך על שלחן חותני והייתי מתמיד בלמודים ושוקד על למודי נפ"ת ופוסקים בפלפול עמוק ומחודר. ורבות חדשות כתבתי בשו"ע חו"מ, שהיה כמעט שגור בפי ושמחתי בם מאד כי השבתים לחכמה עמוקה במקצוע שבתורה כדחול"ל. גם על מפתן חכמת הלמודיות נסיתי הצנ כף רגלי, וגם באהבה מליצה ושירים שניתי תמיד, אך בלמוד לשונות לועזות בחלה נפשו, כי חשבתי למוד כזה למלאכה שאינה חכמה, בשגם כי בעת כזאת, עת מלאכת עבודה ומעשה היה להרפה בעיני בני עשירים כמוני אשר חשבו כי לעולם וכלכלום אב וחזותן על שלחן מלא דשן וכל מחסורם עליהם או על כסף הנדן שאצלו להם, — אך תקותי נשארה מעל, כי מרם כלות ימי מיונותי בבית חותני, נהייתי ונחליתי במחלה אשר כל תופשי תורה לא ינקו ממנו — מחלת העצבים, ויד הרופאים חזקה עלי לעזוב יגיעי בעסק התורה המתשת בח, למורת רוח חותני אשר כל ישעו וכל חפצו לשים כתר דבנות על ראשי. גם מצב חותני וביתו ירד פלאים, והוכרחתי לעזוב בית חותני והעיר אשר גרתי בה ולשוב לעיר אבותי ולשבת בין עקרבים ועמלפים לא ראו אור. שם ישבתי במל כמעט כל היום, אך הברואות שבה אלי ואשלח במסחר ידי. אולם מעשי ידי לא הצליחו ואבדתי כספי בענין רע ובהיותי נלחץ בין המצרים ורחים הלויים בצוארי, בחרתי להביא את צוארי בעול עבודה וכהונה לעמוד לשרת בעסקי גביר וסוחר גדול מביאליסטאק אשר ידע שמי וכשרונותי בעולם המסחר, ואחר כבוד לקחני אל ביתו בתור מנהל עסקיו וסיכן יחרו, ובראותו והנה ה' טעלית בידי וימצא את לבבי נאמן לפניו, נשאתי משאות מאת פניו, ומשכרתי היתה שלמה מאתו ושמחתי בחלקי אשר נפל לי בנעימים ואז העתקתי אהלי מעיר מגורי אבותי ואבוא אל העיר הגדולה ברוסק, שגרו בה אבותי סקרם, ויבנו בה בית כמו רמים והיוו ב"ב נכבדים בעיר. לרגל המלאכה אשר לפני עם שרים ורווני ארץ, הייתי מוכרח ללמוד שפת רוסיא, פולנית ואשכנזית, אשר מלפנים מאנה לנגוע נפשי בהם, ושמתו לילות כימים לשקוד על למוד ספר ולשון ולהגות בספרים כתובים בלשונות ההן עד כי הצלחתי ואעש חיל. שתיים עשרה שנה עבדתי לסוחרים שונים וביחוד בעסקי קבלנות מהממשלה, והייתי נודד בצפור במרחבי מדינתנו, אך בהגיעי לימי הבינה והעצה פנית לראות מצבי, וראיתי כי בכל מעשי שעשו ידי באמונה וכשרון, לא הורם מצבי, ולא עשרתי... או אמרתי מתי אעשה גם אני לביחי, ונסיתי עוד הפעם לאחוז בחבלי מסחר ולקחת מהממשלה עסקי קבלנות אשר הסכנתו בם מנעורי עד עתה, לא הלכתי בנדולות ולא אצתי להעשיר,

רק התנהלתי לאמי וה' הצליח בידי. אז זכרתי את הספרות העברית אשר עמי היתה ושלחתי ומעי המו לה. בני עירי נתנו בי עיניהם לבחור בי לנכאי מנהל עסקי העדה, אך המנהיגים הראשונים הבאישו את ריחי בעיני ההמון וינעלו בעדי שערי הקהלה פן יבולע להם. בשנת תר"ל אחרי הוציאי לאור באורי על ההגדה, ראו בני העדה ונוכחו לדעת כי לא כצעתה הבאה עלי עשיתי ושום עולה ומינות לא מצאו בחבורי, אז שבו עוד הפעם לבחר אותי לנכאי, אך המנהיגים בצירוף הרבנית הידועה שהיתה עמם בעצה אחת המיד, התיצבו לשמן בדרך ואנכי נסוגתי אחר כי לא רציתי להיות למפגע להם. אך בשנת תרל"ה באה פקודה מאת הממשלה למנות נכחרים לפקח על עניני העדה, ונבחרתי בבית מועצות העיר בהסכם כל העדה. לשוא שלח הרב ריל"ד את השמש שלו לבל יבחרו בי פן יחטאו בנפשותם כמו במעשה העגל, שומע לא היה להם, ובאותו היום גנבו מהרבנית... סך גדול כסף פקדון שהפקידו בידה ונתגלגל הדבר שהרב והרבנית עזבו את עירנו ויצאו לחו"ל. כעשר שנים הייתי המוציא והמביא בכל עניני הקהלה ובני עדתי שמחו לראות התקנות והתקונים שעשיתי שיצאו להם מוניטון בכתבי העת לבי, ובכל מעשי ידי שעשיתי היה רק לרום קרן העדה ולגדל שמה בקדם, כאשר ידעו כל באי שער עירי וכאשר יראה הרואה בס' עיר תהלה שהוצאתי לאור בשנת תרמ"ה; ואם כי רבו אויבי חנם וכאשר הוספתי לעשות טוב לעמי כן רבו מקנאי לעורר עלי משטמה, ככל זאת לא רפו ידי וכל אשר יוסתתי לעשות נמרתו בעוה"י (לבד בנין בית חולים חדש ובית טבילה מתוקן שהפריעו אותי עד היום). בשנת תרמ"ה קמו רודפי שנית להדפני מטעמי מהנבאות ומעסקי הצבור שבסוד יועצים נמנתי גם אני, גם ראש פקודות העיר נלוה עמהם, כי בדבריו נרגן ורכילות העלו עלי כאש חמתו ויהפך לי לאויב, ולא די שהשפילו כבודי לעפר לבקר ולבקש בחשבונות ולדקדק עמי כחוט השערה, כי גם הלשינו עלי לפני הממשלה להסגירני למשפט נפשות ולעשוק ביתי ונחלתי כשולח יד בפקדון, אך חוקר הדין בקר את החשבונות בשבע בדיקות וימצאם זכים מכל שמץ עולה ואצא נקי בהשפטי ואשאר יועץ בבית המועצה. מן הוא והלאה עזבתי הנבאות אשר כבר קצרה נפשי בעטלה ובעמל המחלוקות אשר הביאו חטם וריב בעיר, ויהי לנס כי כמעט כל אנשי מצותי נכתבו בשנה אחת ואינם; מהם מתו ומהם נענשו ביסורין אשר לא נרפאו עוד או בחטאם נסגרו בבית הכלא. בהיותי עתה פנוי מכל מעשה שבתי עתה לעבוד בשדה הספרות ולבד מאמרים שערכתי בכ"ע שונים, הוספתי לכתוב ספר „פורת עלי עין" ביאור על עין יעקב, וס' „עשרה יוחסין" וגם ס' „תלפיות שני" עם שלשה קונטרסים נלוים אליו כוללים באורים וחדושים בתנ"ך בתלמוד ובמדרשים בדרך הבקרת ואם יחנני ה' אוציאם לאור בקרוב. אלה קצות דרכי וקורותי במשך ימי חיי. ויתר קורותי ותולדותי יבואו איה"ה בחוברת מיוחדת או בכה"ע לבי, ברחבה ובפרטות.

ואלה המורים החרותים על לוח אבן שהכינתי בעת חלוי לזכרון לדור אחרון להקימה מצבה על קברי כב"ע שינעתי בו רבות :

אם בעודני חי, רב שבעתי בוו ומכאובות,
 רבו רודפי וצרי, יען כי עשיתי טובות,
 ימים יבואו, מעשי יוחקו על לוח;
 היום אנוח בשלום, מעצמי ומרגזי אנוח.

לא למעני אך לקדושים אשר בארץ המה
 יצאתי לפעלי לבנות פה גדר וחומה,
 בל יעברנו טמא, תדרכנו רגל בהמה.
 פה ינוחו עצמותי, וההי משכרתי ושלמה.

ר' משה הכהן רייכערסאהן

בווילנא, עיר מולדת אבותי, ב"ד לירח תשרי, ערב חג הסוכות לשנת תקפ"ח, נולדתי לאבי דוד בן משה הכהן נ"ע.
 בהיות אבי אחד מבעה"ב החשובים, היה דרכו להאכיל על שלחנו כל ימי השבוע, ת"ח אחד מבית מדרשו של הגר"א ז"ל. עפ"י מקרה היה הת"ח הזה, מלמד בקיאותו הגדולה בש"ס, ג"כ איש אשר שם לו גם בתנ"ך ובחכמת הדקדוק, אשר בימים ההם לא היה הלמוד הזה חוץ נפרץ כ"כ בין חובשי ביהמ"ד. התהלה הואת אשר עשה לו הת"ח הזה כפי שאר יושבי ביהמ"ד הנ"ל, כפי הנראה עשתה רשם גדול בנפש אבי נ"ע, ויגזור אמר כי כאשר יגדל בנו הילד הזה ימסרהו ג"כ למלמד ת"ח, אשר מלבד הצטיינותו בחכמת התלמוד יצטיין ג"כ בלמוד התנ"ך ודקדוק, להמעיטו ג"כ מצוף דבש החכמה הזאת.

היה היו ימים לאבותי, אשר דלה ידם מאד ולא יכלו עוד לגור בתוך העיר פנימה במשכן רחב ידים כאשר הסכינו עד כה, ע"כ יד ההכרח הוציאתם מחוץ לעיר, לגור בקיץ בפרור העיר הידוע בשם ירושלים, אחד ממנרשי ווילנא (כי לא כימים האלה היו הימים הראשונים ליושבי עירנו: בימים האלה יעתיקו יושבי הכרך ווילנא את אחיהם מחוץ לעיר מרב טוב ומאפס עבודה ומעשה, במה לבלות ימיהם — אולם בימים ההם גלתה יהודה מתוך העיר הוצה לה מרב עני ואבדה או סטרוה וחלי). ואני הייתי אז נער כבן שבע או שמונה שנים, וכבר למדתי פרק בגמרא, ומכלי השיגה יד אבי אז לשכור בעדי מלמד הגון, או מאשר לא נמצא מלמד כלבבו בכל המקצוע ההוא, ע"כ ישבתי במל כל ימות הקיץ. אבי ואמי כפי הנראה היו מרודים כל היום בתוך העיר לרגל פרנסתם, ואני הייתי מאשר בבנים, משלח ונעזב לנפשי, ואתהלך מהר אל הר ומנבעה לנבעה אחרת, גם התענגתי להתבונן שם על הנהרים ועל היערים, ואתענג על הרוח הצח ועל נעימות התולדה לרוח היום, מבלי דעת גם אני בנפשי מה הוא (וכאן נקלט בי הזרע לימים יבואו בימי בחרותי, לאהבה הקריאה בספרי שיר ומליצה, אשר רבם ככלם מדברים על אודות דבר התולדה והמבע, ומה גם בימים ההם, בעת אשר ספרות ההשכלה הישראלית היתה עדנה צעירה לימים, ולא ידעה דבר וולתם), וכאשר נלאיתי נשוא את הבמלה, או כי עיפה נפשי לנוע ע"פ השדות, היה דרכי לשוב לאהל אבותי, ולשבת איזה שעות רצופות לסלסל בספרים, אשר התנגלו למעלה על ארון המלתחה, וביותר אהבתי להגות בספר מנורת המאור של אמי נ"ע, אשר מחציו ומעלה היה בלה"ק, ומחציו ולמטה היה מועתק בלשון יהודית אשכנזית בכתב אשורית, ובמשך הימים עלתה בידי לקרוא ולהבין בעצמי גם למעלה בפנים הספר. הכתוב בלשון עברית תלמודית. כי אמנם כשה תועה היה הילד הזה, בלי מורה ומנהל כל היום, ככל זה נמצא בו איזה נטיה גם לקריאה, ויאהב להשתקע באיזה ספר שבא לידו, ומה גם אחרי שקלט למרבה ריח טוסר השכל מהספר מנוה"מ הנ"ל, ויתענג על קריאת הספורים הנעימים שבו.

בחרף הבא אחר הקיץ ההוא, שכר לי אבי נ"ע, לרב ומלמד את הרב המצוין, הר"ר יעקב במהרי"ל ז"ל. הרב מוהרי"ע זה היה נודע נ"כ למדקדק גדול בימיו, והוא

אשר היציא לאור את הספר צהר התיבה להרז"ה, וישת עליו נוספות באיזה הערות שלו ובהקדמתו (דפוס ווילנא והורדנא, בשנת ל'תק"ץ עולם), ויקבע לי מקום למורו בביהמ"ד החדש (יסו"ד) דפה ווילנא. מפי הרב הזה למדתי איזה שעות ביום חומש עם פירש"י, ודקדוק בספר צה"ת הנ"ל, וגמרא במסכת זבחים, אחרי אשר אמר לי רבי ביום הראשון לבואי אליו בביהמ"ד לאמר: בחר לך בני איזה מסכת מהמסכות הרבות המפורזות פה על השלחן הארוך אשר לפניך (ע"ד אמרו ז"ל אדם לומד מה שלבו חפץ), ואבחר לי מסכת זבחים, ואחר אשר הציץ בי רבי הישיש הזה וישאלני מדוע בחרתי דוק במסכת הזאת, אשר רק אנשים באים בימים ילמדו בה, ולא נגזרים קמנים כמוני? עניתו לתומי "יען כי כהן אני, ע"כ חשקה נפשי לדעת את משפטי הזבחים והקרבנות!". רבי נתן בי עיניו שנית, ויחלק בראשי אצבעותיו את פאותיו ואת זקנו, ויתבונן בי כשעה חדא ויעתר לרצוני, ויאמר: פתח בני פיך ויאירו דברייך: כל הזבחים שנובחו בו. — כה למד מפיהו התלמיד הקטן, הנער הנעור הזה חכמת התלמוד במס' זבחים, וחכמת הדקדוק במס' צהר התיבה" כמעט עד חציו, מלבד חומש עם פירש"י, בשכר מצער מאד, אשר נודרו אבי נ"ע לשלם לו טדי שבוע בשבוע בכל עש"ק.

כעבור מחצית השנה, כפי הנראה הוטב מצב אבי ויתנני בזמן הבע"ל ללמוד תורה מפי מלמד בחדר דוקא, למען לא אהיה כשה אובד בין הבמלנים שבביהמ"ד, כי רבי הקודם היה זקן ושבע ימים, ולא היה בכחו להשגיח עלי כראוי. רבי החדש החליף לי מסכת זבחים במסכת ביצה, ותחת למוד הדקדוק, אשר רק באוניו שמעו שמעו, ובעיניו לא ראה ספר דקדוק טימיו — למדני פסוק, היינו ספרי תהלים, משלי ואיוב, אולם ספרי הנביאים הראשונים" מעולם לא ידעתי ולא שמעתי. (למוד שלשת ספרי אמ"ת האלה, פנה מקום בלבי לימים הבאים לאהבת המוסר, והשתפכות הנפש, לאהבת המליצה והשיר, לאהבת הדרישה והחקירה בחקר שדי, ובכל דבר המופלא ומכוסה ממני!).

כמה פעמים הוביש רבי זה את פני, לעיני עדר חברי, בהתלוצצו עלי לאמר: "טדי תגיע העת ללמוד פסוק, מיד יתאדמו פני משה משמחה!" וחסרון למוד הדקדוק טנה לי רבי בלמוד ההשלטה. היינו מלאכת הכתב, כי יום אחר לחם הצהריים, היה דרכו של רבי לשרטט לפני תלמידיו, צד אחד סגיר בעל שמינית היריעה, בהמולג שלש השנים, אשר בנרתק סכיניו הקטן, ויצונו לאסן את אצבעותיו במלאכת הכתיבה, ע"פ הדוגמא אשר על פסת הניר, אשר שם לפנינו, והוא שכב לו את משכב הצהריים. מהמלמד הזה העבירוני למלמד אחר, הר"ר אבא אייויק נ"ע (חשוך בנים), אשר עליו אמרו כי בעל הנ"ך גדול הוא, והיה דרשן מצוין בביה"כ של גמחש"א דפה, והיה הגיונו תמיד בס' האלשיך, האברבנאל, ובס' אפיקי יהודה וכדומה. הרב הזה החליף לי את המסכת ביצה במסכת בב"ק, ואחריה במסכת גיטין, ובלמוד הפסוק בחר לתלמידיו את הספר ישעיה. הרב הזה לרגל דרשותיו חשקה נפשו לעיין ג"כ בספרי חכמה ומדע, בס' תעודה בישראל וכדומה, ויהי כראותו כי אטן גדול אני (לפי רוח מבינתו) במלאכת הכתיבה, נתן לפני דבר יום ביומו, לעת מנוחת התלמידים בצהריים, להעתיק בעדו את ספר החזיון להחכם ר' אסף נ"ע, מספר לספר, ונהירנא כי רותה נפשו דשן למרבה מהמלאכה הזאת אשר שם רבי לפני (הספר הזה העמיק הרחיב בלב הנער הרך, ויבלע את דבריו בעודם ככפו, ויפנה מקום בלבבו לאהבת ההשכלה לימים יוצרו). — בחדר הזה נקרו ויאתו שני רעים רכים צעירים לימים, והמימי דעים זה עם זה, הוא בן גילי נער יפה עינים וטוב תאר, אוהב להשתקע תמיד בעשתונותיו, ושמו יהודה ליב ג"י, ילד שעשועים לאביו המשביל והישר כאדם ר' אשר

גארדאן נ"ע, וכבר הזכיר ירדי זה את החרד הזה והתקופה הזאת בספרו "שיחת חולין". חלפו זמנים אחרים וישב אבי ויעבירני ממלמד זה (שהרבה יותר מדי להרביץ תלמידים בחדרו) למלמד אחר. הרב הזה ר' ליפמאן ז"ל, היה איש זקן ומופלג גדול בתורה ויראת שמים, כי היה אחד מתלמידי הגאון המופלא ר' חיים טוולאוין זלה"ה, ואשר יצק מים על ידיו כמה שנים, והנה — האח! עוד הפעם הזמין הקב"ה אותי ואת חברי (המשורר הנשא והמרומם יל"ג נ"י) הנ"ל לפונדק אחד! — להרב האלמן הזה הקריש אבי חדר מיוחד בביתנו לגור בו, ובו באותו חדר למדנו מסכת כתובות, באמרו כי המסכת הזאת היא מפתח גדול לכל הש"ס, ובכל ער"ש למדנו חומש ופירש"י. מה מאד התענגנו על הלצון אשר הליצנו רבנו זה, כשמעו מפינו תרגומה של מלת הנה (נו"ן) בל"א, וישאלנו הרב איזה נו"ן אם נו"ן כפוף או נו"ן פשוט (איין קרוטמער נו"ן, אדער איין שליכטער), ואני וחברי הבטנו איש אל רעהו כמשתאים לרבנו, ואין מלה בלשוננו להשיבו דבר, וילמדנו לתרגם המלה הזאת בלשון יהודית אשכנזית בכל מקום לפי עינו, ומענין, אָנגעברייט".

חלפו זמנים ועדנים, ויקרא לי דרור מתחדרים, ואתגלגל מישיבה לישיבה ומביהמ"ד לביהמ"ד, עד אשר באתי אל מקדש אל, אל בית מדרשו של הגר"א זלה"ה ללמוד תורה מפי פרוש אחד מופלג גדול ומתמיד גדול בתורה. הוא למדני שלא להגביה עוף בלמדי בנטרא, ושלא לצאת אחרי המפללים, רק לדקדק בלשונו הזוהב של רש"י ז"ל, להתאמץ בכל מקום להתחקות רק על פשוטו של הדבר, כפי שקבל מוקני ת"ח שהם קבלו כן בשם הגר"א ז"ל. מאז והלאה שקרתי גם אני על אמוד הש"ס וביותר בספר האלפסי ונושאי כליו, ואשקוד לעתים ידועות גם על כ"ד ספה"ק, להבינם ע"פ פשוטם ודקדוק הלשון, וכפי שצויתי מפי רבי האחרון הנ"ל ע"פ דעת הגר"א ז"ל.

בעבור שנים רבות, ואני כבר היו רחיים עמוסות בצוארי — אז פקחתי עיני וארא לאחריתי כי סוף סוף מוכרח אהיה לעשות תורת אימנתי. וההשכלה הרימה נסה בעיר מולדתי, לסבת בית ספר הרבנים, אשר התנוסס בה, אז היה לי היום קדש לגפ"ה, והלילה למשמר לשקוד על כ"ד ספה"ק ע"פ פירש"י ראב"ע ורד"ק ובעל המצודות, ואשוב לחבק חיק אלוף נעורי, את ספר צה"ה, ואחריו כל ספרי הדקדוק אשר להרו"ה, ובשאר ספרי הדקדוק שהיו מצויים בספרות ישראל בעת ההיא, גם את לשון רוסיא אשכנז וצרפת למדתי בעת ההיא בשעות קבועות, מפי מורה נוצרי אחד מלומד גדול אשר שקד יום יום על דלתי בית המשקה, אשר התפרנסו בו אבותי. — אחר כמה הרפתקאות שעברו עלי, החלותי לכלכל נפשי ונפשות ביתי בשכר הוראה לשעות לנערי אצילי ב"י דפה, בספרי הנ"ך ודקדוק לש"ע, אשר כמעט אנכי הייתי הממציא הראשון להמנהג הזה בוויילנא, זה יותר משלושים שנה.

במשך הימים האלה נצנצה בי הרוח להעתיק את ספר משיי קרילאו מל"ד לשפת עבר הנודע בשמו, תקון משלים⁹, והוצאתיו לאור בשנת תר"ך. — אחריו בשנת תרכ"ד, הוצאתי לאור ספרי חלקת הנקוד. — אחריו בשנת תרל"ג, הוצאתי לאור ספרי חלקת הפעלים והמלות. בשנת תר"ם יצא לאור חבורי הקטן, אשר קראתי בשם יד הנקוד עם הקדמה קטנה, מחובר לסדרו חנוך תפלה בראשיתו, שחברתי לבקשת השותפים המדפיסים נ"י. — בשנת תרמ"ג נדפס קונטרס, דקדוק חברים" עם הקדמה קטנה, נ"כ בסדרו חנוך תפלה, שחברתיו ג"כ לבקשת המדפיס נ"י. — אחריו נ"כ באותה שנה יצא לאור ספר, המסלולי להמדקדק הגדול ר"ח קעסליץ

ז"ל, עם קפ"ה הערות ונוספות שלי, ואשים עליו עוד נוספות מסלת הנגינות או דרך פסקי המעמים, שחכרתי ג"כ לבקשת השותפים המדפיסים הנ"ל. — ואחריו בשנת תרמ"ד יצא לאור ג"כ חבור קטן בשם מערכת הדקדוק שחברתי ג"כ לבקשת המדפיסים, והעתקתי ג"כ לשפת יהודית אשכנזית, ויצא לאור ג"כ בשנה ההיא, בהוצאות המדפיסים הנ"ל לתועלת המון העם. — אחריו בשנת תרמ"ד היא הוצאתי לאור ספרי, חלקת השם" או יב ושם, בעזרת צדקת ראשי נדיבי עמנו, ה' עליהם יחיו!

ועתה נשאר לי עוד בכתובים ספרי, חלקת שמוש הלשון, או „דתי לשון עברית“, העומד זה כמה שנים לצאת לאור, מאז חברתי בשנת תרל"ט. — גם סדור „תפלה למשה“, יכול בקרבו יותר משני אלפים הערות על סדור התפלה, והוא לדעתי חבור נפלא אשר כמוהו לא ראיתי עוד עד כה; חברתי והשלמתיו משנת תרמ"ד עד שנת תרמ"ו. עוד חבור אחד כולל כמה באורים על אגדות רז"ל ע"פ פשט ודקדוק הלשון. — והאחרון הכביר: חבור גדול כולל באורים רצופים וצרופים על כל כ"ד ספרי הקדש, באורים אשר יסודיהם בעטק חכמת הפשט והדקדוק, מאשר חנני ה' להבין במקרא מדי למדי להלמידי זה יותר משלשים שנה רצופות, ואשר עודם מתחדשים ויוצאים מאתי חדשים לבקרים, וכתובים עמר עמר דבר יום ביומו גם עתה, ואשר רק מקצת מן המקצת יצאו מהם לאור מפורדים ומפורדים במכה"ע העברים במאמרים מיוחדים, הלא המה:

מאמר „קרבן עולה ויורד“ בהצופה שנת תרכ"ב נו' 26, ונו' 29 לשנת תרכ"ג, ואח"כ הוספתי עליו דברים בכמה וכמה גליונות בהשרון שנת 1863 ועוד במקרא, ושכחתי מקומם איה. — מאמר „כבוד הבית“ בהשרון נו' 25-26, בשנת הרביעית שנת תרכ"ד. — מאמר „תלתא שבשין“, בהצופה להמגיד, שנת תרכ"ג נו' 14. — מאמר „מקרא סופרים“ (נגד החכם יה"ש שרצה לשבש מלת השמים" והארץ, ולקרוא הסיים והארץ), בהצופה נו' 32 לשנת תרכ"ה. מאמר „פאת החלקה“, בהשרון נו'... שנת... מאמר או קונטרס „עמרות לדיבין“, נדפס בליק שנת תרכ"ו (יחד עם השובות הגאונים), כולל הערות רבות לספר „הדיוואן לר"י הלוי ג"ע. — מאמרי „עולים ויורדים בו“, שבעה נומרין בהצופה, שנת תרכ"ז, ועוד „בהלבנון“ שנת תרכ"ח (שנה ה'), כנו' 31 ונו' 32. מאמר „מורה דרך“, בהשרון מנו' 37 עד נו' 43 שנת תרכ"ט (בחמשה נומרין). מאמר „פתוחי חותם“, בהשרון, משנת תרכ"ט נו' 35 עד נו'... לשנת תר"ל (בשבעה נומרין). מאמר „משיב דברים נכוחים“, בהצופה נו' 47 שנת תר"ט. מאמר „להבין במקרא“, בהשרון שנת 1877 (שנה שלישית, חוברת י"א), וכן בהשרון (שנה א', שנת תרכ"א). מאמר „לישנא דאקדומי“, בהכרמל, חוברת ח' ומ', שנת תר"ט. מאמר „מבקש האמת“ בהצופה, הוספה לנו' 18, שנת תר"ט. מאמר „שלשה באורים, להפך מן המורגל“, בהכרמל חוברת יו"ד, שנת תר"ט. מאמר „טוב טעם“, בקרת על מעמי כ"ד ספרי הקדש, בס' „גן פרחים“, ועוד שם העתקת „שלשה משלי געללערש“, ומשל רביעי אריגינלי (ווילנא תרמ"ב). מאמר „יש אם למסרת“ (ע"ד המלא וחסר שכהכתוב בסכות תשבו שבעת ימים, וע"ד המלא וחסר שבהמלות חליפת חליפות שבס' שופמים, י"ד, י"ב-י"א). נדפס במכ"ע „המבשר לנציון“ נו' 3 לשנת הראשונה, בלעמבערג. מאמר „יחס הפעול את“, במכ"ע הנ"ל נו' 6 לשנת הראשונה. מלבד עוד קבוצת „באורי מקראי קדש“ התונים תחת דגל „להבין במקרא“, שיצאו לאור במכה"ע הם בשר שנה א' נו' 5, 21, 25, ושנה שניה נו' 4, 8, ועוד כיו"כ, ומלבד עוד רבים רבים שיצאו

לאור במכה"ע הנשר בלעמבערג ע"י הרב החכם ר' יוסף כהן צדק נר"ו מוציא לאור שני המכ"ע הנ"ל. מאמר ע"ד, חנוך המלמדים וגדול הבנים" במכה"ע הקול, שנת תרל"ח, בששה נומרון מנ"ו 7 עד נ"ו 12. באור על "שער המתנ" להראב"ע, בארתיו ע"פ בקשת הסופר יאפ"ו נ"י מפארו, יצא לאור, בהציון" (דר"האביטש, שנת תרמ"ח). עוד מאמר "להבין במקרא", במכ"ע, המליץ" נ"ו 113, שנת תרמ"ח. כל אלה שנדפסו, מלבד הרבה באורים ומאמרים שונים על כ"ד ספ"ק, ועל אגרות רז"ל, ששלחתי לכמה מכה"ע להדפיסם ועיני לא שזפתם, וכבר נשכחו ממני, בין אותם שהועלו על מזבח הדפוס, ובין אותם שלא יצאו בדפוס ונתגלגלו ונטמטלו ויצאו לאבוד טחת ידי דורשיהם, בין אותם שכבר נמול'ו, ובין אותם שרק הכינו עצמם להמול', אשר ע"פ הפצרתם שלחתי להם מאמרי, ואח"כ כלו באפס תקוה, אך מקצתם נשארו הנוסחאות הראשונות שלהם בין הכתבים אשר בידי, עד יצא לאור תעלומה.

חבמי ירושלים (*)

ר' יואל מ"שה סאלאמאן

משפחת סאלאמאן עתיקה לימים מאד באה"ק ואבי המשפחה ר' ולמן צורף היה מראשוני המיסדים ישוב האשכנזים בירושלים בפעם האחרון, ושמו לא מוזר לקוראי מאמרי האסיף המדברים ע"ד ישוב א"י. בן הר"ז ר' מרדכי סאלאמאן הלך גם הוא בדרכי אביו וישם כל לבו להגדלת הישוב והעמדתו על בסיס נכון, ויעש נסיונות רבים בענין עבודת אדמה וינים בו כל מעיניו, ובשנת הקצ"ח קנה לו הר"מ בהמות וכלי מחרישה וישתתף עם האכרים באחד הכפרים וכמעט כל ימי השנה ישב בהכפר ויקנה לו נסיונות ידיעות בדרך עבודת האדמה, וכבא אז השר מונטיפיורי ירושלימה ויבא עד צפת, ערך לו הרמ"ס מכתב מעורר אוהו לשים לבו לכוון מושבות לב" באה"ק, והמכתב נדפס בס' יהודית שהו"ל אשת השר בשובה ממסעה עם השר באה"ק.

בשנה ההיא היא שנת תקצ"ח, שנת התעוררות יושבי אה"ק להטיב מצבם, נולד יואל משה לאביו ר' מרדכי סאלאמאן באה"ק ירושלם ת"ו. ויגדל הנער ויתגבר במעלליו כי להיות פועל לטובת הכלל פניו מעודת. כל מוריו אשרוהו ושמו יצא לתהלה בעיר הק', ויהי מצוין בשכל ישר ובלב רחב וחד השכל, ויצק סיס על יד הרב הגאון הרש"ם הי"ו ויהי אחד מבחירי תלמידיו; בשנת תרט"ז ארש לו אשה ויחל לבוא בין אנשים להחערב בעניני העיר, ויהי לומד לפני הגאון הגדול וכו' הרב ר' משה ליב זצ"ל בעהמ"ח ספר זית רענן והפארת ירושלם, ויהי אחד מגדולי תלמידיו, והתלמידים בעת זהויה מופלגי תורה חריפים ובקיאים בתורה.

נוסף על ידיעותו הרבה בש"ס ופוסקים היתה רבה ידיעותו גם בתנ"ך ורוח השיר והמליצה נחה עליו, והיה למשורר נפלא, ושירים רבים חבר, ורבים מהם נדפסו בחוברות מיוחדות, וכל שיריו מלאים רעיונות נשגבים מלובשים בשפה צחה ונעימה, ויהי שירו לכבוד השר מונטיפיורי, ולתפארת ביהכ"נ הגדול בירושלם — נדפסו בחוברות תחת שם "בית יעקב" — ובעלות הוד קיסר אוסטריא ירושלימה פנתה אליו העדה לחבר שיר לכבודו, ובעלות נסיכי רוסיא ויתר נסיכי ומלכי אירופא היה ה' סאלאמאן למשורר לכבודם, והעדה הדפיסה אותם והמסרם להוד מלכותם, וכפעם בפעם הושב להעדה תודה כמקבלי השיר, ורבים מהם נעתקו לשפות החיות וינחלו כבוד.

(*) המאמרים האלה נשלחו לנו מאת אחד מסופרינו בעיה"ק והדפסנום בטלואם.

בשנת תר"ט עזב את ירושלים וילך לאירופא וישם לו מטרה לתור אחרי אומנות או מסחר אשר יהיה לאל ידו להחיות בעמלו נפשו ונפשות ביתו בשבתו בירושלים, ויבא ארצה אשכנז וילמד שם מלאכת הלימוגראפיא. ויודפס תמונות מקומות הקדושים אשר באה"ק, וברבות הימים הקים לו בית דפוס עם שותפיו הר"י בר"ל ז"ל והר"מ כהן די"ו, וכאשר הוטל על השותפים לתת עבודה לדפוסם גמרו אמר להו"ל מכ"ע, ויחלו בשנת התרכ"ד להו"ל מכ"ע "הלבנון" אחת לחדש, ונלוה לו "כבוד הלבנון". ויהי הלבנון מודיע חדשות מאה"ק, סוריא, מצרים, תימן והודו, וכבודו מלא הרושי תורה מהרבנים הגאונים — כהנאון בעל תפארת ירושלים, ומהר"ם אויערבאך זצ"ל, ויבדל לחיים הנאון הרש"ם הי"ו — ומהחכמים, כבעל תבואות הארץ, ואבן ספיר וכו' — אשר בעה"ק ת"ו, ובימים ההם פרצה המחלוקת הידועה בירושלים בין חו"ר העיר ובין הרה"ג ר"מ ירושלימסקי ומרעיו, ויעמד הלבנון מצד חו"ר העיר, וימסרו מנגדיו דינם להממשלה, כי לא היה כל רשיון למכ"ע הלבנון — והניא הממשלה מהו"ל את הלבנון. וילך ה' בריל ז"ל קאנטאמינופולה להשיג רשיון ובראותו כי לא יעלה בידו הלך פאריוה ויחל להו"ל משם את הלבנון, ורעהו סאלאמאן עזרו מירושלים במאמרים וגם בחרושי תורה שמצאו להם מקום בכבוד הלבנון, והדפוס בירושלים נשאר בידי ר' יואל משה לברו.

מנהלי העיר ראו כי כרכה בו ויספחוהו להנהגת העיר, ויהי הר"מ סאלאמאן מנהיג העיר ומנהל את מנהליה, ובכל מוסדות ומפעלי הצדקה פה לקח חלק בראש בהנהגתו, ויהי גם לנכאי בביהכ"ג הגדול "בית יעקב" ובבקר בבקר יגיד שעור מש"ס בבלי לפני קהל הסתפלים, ולמרות משמינו שנתנוהו למשכיל, גם לא פיקורס, היה הוא המוציא והמביא את כל עניני העיר, וישם לו למטרה בכל מפעלותיו את הפתגם הנודע "בנו תשועהנו" או תושע לך ידך, ויהי דברו המיד כי להטבת מצב אה"ק לא יואילו בני הגולה רק אם תהיה ההתחלה מבני ארעא קדישא בתחלה, ולזה כונן כל מפעלותיו.

אחד ממפעליו הנשגבים אשר פעל ועשה למוצת הישוב הוא דבר התיסדות החברות לבנין בתים במסבי ירושלים (ראה האסיף תרמ"ד מאמר שאר ישוב) אשר הוא היה מחולל הרעיון והגולדו והצמיחו ערי עשה פרי תנובה, ובכל החברות שנוסדו לבנין בתים עד השנים האלה היה ה' סאלאמאן רוח החיה ורוחו קבצן ובתבונתו הוליכן ויעלו מעלה מעלה, עד כי כל הפרורים אשר מסביב לירושלים אשר כלם לאחב"י המה נוכל לחשבם לחלק ממפעל ידיו, ועפ"י השתדלותו — עם הרה"ח ה' פינס הי"ו — הלזה הועד הנוסד למזכרת מונטיפיורי כסף לאחת החברות לבנין בתים ויהיו הבתים נקראים בשם מזכרת משה עד היום הזה.

בשנת תרל"ג נבחר מטעם ראשי כל כוללות אשכנזים פרושים ללכת לליווארנה וילך הוא והרה"ג ר"ו לעווי ז"ל, אך כנודע היתה נסיעתם ללא הועיל ולא מהם. והרי"ט"ס שם כל מעינו לדבר עבודת האדמה, ויהי כשנת תרל"ה ותעמיד ממשלתנו את בקעת יריחו על אבן הלקח ויטהר ה' סאלאמאן ויעש אגודה מסאה חברים, ויפעול גם מאת הנאון הגדול מהר"ם אויערבאך זצ"ל שהיה ראש רבני האשכנזים בירושלים — כי ימנה גם הוא לדבר מצוה זאת וישחר מכספו להאגודה, אך לאחרונה שבה הממשלה ממחשבתה ולא חפצה למכור עוד מאחזותיה, ויעל כל העמל הרב של ה"ס בתרו, אבל ה' סאלאמאן לא עזב מחשבתו וידיו לא רפו עד הקימו מימות לבו ויכונון מושבת "פתח תקוה" בדי עמל ובחרף גפש (ראה מאמר

התפתחות עבודת אדמה בירושלים (בהאסיף הראשון) וגם אחרי כן היה רוח החיה בדבר המושב, ובהמשפטים הרבים שהיו לבני המושבה לקח הוא חלק בראש. בשנת תרל"ז, עת הועלתה ירושלים על שפת אחינו חובבי עם וארצם באירופא, עת אשר שאלת המכתב מצב א"י מלאה כל חללה של הספרות העברית, או החל ה' סאלאמאן להו"ל מכ"ע תחת שם "יהודה וירושלים" אחת לשני שבועות ובשפתו הצחה וברעיונותיו הכבירים ידע למשוך אליו לבות הקוראים באופן נעלה מאד. המכ"ע הזה היה לפה להרבנים ולמנהלי העיר בכל עניניהם, ויהי המ"ל מעורר את חובבי ציון להטיב מצב העבודה והמלאכה בירושלים ולדאג גם להטבת מצב המוסרי של בני הנעורים ולההויק ידו לומדי הזרה... ויצא לאור ערך שנה וחצי, ומפני כי לא היה לו רשיון מהממשלה להו"ל מכ"ע, נאלץ — בהודע להממשלה — לעמוד מהו"ל את מכתבו העתי.

בשנים האחרונות עם כל מעיניו והכין כל לבנו לעבודת האדמה, ויעזב מושבו פה ויהי יושב בביתו אשר ביהוד — הסמוך לפתח תקוה — ושם יפקח על עניני המושבה וינהל יושביה במועצותיו.

ר' ישראל דוב פרומקין

אין לך אדם מישראל בירושלים שתהיינה תולדותיו אחוות ודבוקות בתולדות העיר ויושביה העברים כה' פרומקין היו, ומאד כבדה עלינו העבודה בכתבנו תולדותיו בזהירות יתירה מבלי נעת במקרי העיר, אשר לא באה עתם להגלות. והרי אנו שוכרים החבית ושומרים את יונה...

ישראל דוב פרומקין נולד יום כ"ג מרחשון שנת הרי"א לאביו הרב הגדול מוה"ר אלכסנדר סענדער פרומקין ז"ל בעיר דובראוונא. הרא"ם היה מילדי עיר שקלאב ומטיוחסי חב"ד והיו חתן הרב הגאון הצדיק מוהר"א הלוי ז"ל משטראשעלע בעהמ"ח ספרי "שער היחוד והאמונה, שער עבודה, עבודת הלוי", וכל ימיו היה אחד מנדולי סוחרי ריגא, ויהי מצוין לבעל מקרא ובקיאותו בתנ"ך היתה להפליא.

ויחנך הרא"ם את בנו עפ"י דרכו, וישכר לו מורים מיוחדים לו לבדו, ובשנת הששים לחייו עלה לשכון בירושלים, ויביא את בנו יד"פ עמו, והיו אז כן תשע שנים, וגם בירושלים שכר האב לבנו מורים פרטים ויורוהו תנ"ך ותלמוד ושכר לו גם מורים ללמוד שפת עם לועז כראוני לכל אדם באשר הוא אדם.

בהיות הנער בן חמש עשרה שנה בא בכרית הנשואין את בת הר"ר ישראל ב"ק מדפים ז"ל, ויחל מאז ללמוד לבדו בשקידה עצומה ש"ם ופוסקים בהישיבה שיסד אביו בבהמ"ד אשר לחסידו חב"ד, ובהמלאות לו שבע עשרה שנה חגג חג סיום ש"ם בבלי שלמדו מהחל עד כלה על הסדר.

בשנת תרכ"ח יצא הרא"ם את ירושלים וילך לבקר את משפחתו ולמכור אחוותיו שעזב בדובראוונא וילך גם בנו עמו, ויעברו דרך ערים רבות ברוסיא, וילמד הריד"ף במסעו זה דרכי התבל ותהלוכות בני האדם, ואחרי התמהמהם ערך שנה שבו ירושלימה.

בשנת תרכ"ט בהיות הריד"ף כבן תשע עשרה שנה החל להו"ל — בעזרת שותפיו — אחת לשבועים שני מכ"ע אשר נקראו בשם החב"צ ל"ה, האחד בשפת עבר והשני בשפת שפאניול — היא השפה המדוברת בין אחינו הספרדים באשר הם שם — ויהיו שני

מכה"ע נדפסים בבית הדפוס שהיה להר"י ב"ק ז"ל ואשר היה שותף גם בהוצאת מכה"ע שהיה לו רשיום ע"ז משנים קדמוניות .

בשנת הרל"ז יצא ה' פרוסקין להו"ל להרחיב גבול מכה"ע השנים, ויעבור את כל ערי הנגרא השוכנות על חוף ים התיכון, ויבא עד עיר הבירה קאנסטאנטינופול, ויעבר משם דרך ווארנא ורוסטשווק את ערי הדאנוי ויבא עד וויען, וילך משם עירה וו. . . , ובחתימהו שמה נתן לבעל בית מלוני העודת מסעו לקיימה בהפאליציי, זבהשאלו אנה פניו מועדות? ענה כי יוכל היות כי ישוב בדרך בא בה, ותקיים הפאליציי את מכתב המסע, אכתוב בקיומה כי ונוסע יעזוב את הארץ, והרוד"ף בהיותו נחפו לדרכו לא שם לבו על הכתוב בהקיום, ויסע הלאה ביתר ערי פ. . . ויבא עד מדינת ל, ובכל אשר עבר הוסיף חותמים רבים על החבצלת, ויעמיד גם סוכנים בערי הגבול ויסע הלאה ויבא עד פ. . .

שם מסר מכתב מסעו להפאליציי, ובעמדו לעזוב העיר וילך להפאליציי לקחת מכתב מסעו מצאה בו עון אשר חמא בבאו לעיר לא ככתוב, ויהי עונו זה גדול מנשוא, ונגזרה עליו לשלחו לגבול בלוית שוטרים. רבות עמלו רבים מגדולי העיר וחכמיה להעביר את רוע הגזירה, וכל עמלם היה לשוא, והרוד"ף נשלח בירה מכה תרל"א בלוית שוטרים דרך ט. עד הגבול, ובחדש אדר בא ירושלימה, ובצאת השנה ההוא הדל החבצלת הספרדי מלצאת לאור מפני מעוט חותמים, וישם ה' פרוסקין כל מעינו אך בחבצלת העברי ויגדילו בכמותו וישכללו באיכותו, עד מקום שהגיעה ירו.

לבלי היות הלוי ברעת אחרים שם ה' פ' מעינו להכין לו דפוס להדפסת מכה"ע ובירה אדר התרל"ג עלה בידו — בלוית שותפים — להשג די כסף למטרתו, ויעזב את ירושלים ויבא קונסטאנטינופולה וישב שמה כשלושה חדשים וישג רשיום על בית דפוסו להדפיס ספרים ככל הלשונה, וגם רשיום להו"ל מכה"ע החבצלת על שמו; ותקוה ה' פ' היתה אז להו"ל פה מכה"ע בשפת ערבי — ועוד לא אברה תקותו גם עהה — וישג רשיום גם על זה, ובהשיגו כל מטרתו הלך לווען ויקנה שם אותיות ויתר מכשרי הדפוס וישלחם ירושלימה .

בעת ההיא התעוררה שאלת ירושת קאיד נסים שמאמא * וכל מפלגות האשכנזים באה"ק שלחו ציריהן לליווארנה, ויעתר ה' פ' לבקשת מנהלי כוללות חסידים שבירושלים וחרבון להלות אל גיסו הר"ג ב"ק השלוח מאתם ללכת עמו לליווארנה, לעזרו ולעמוד לימינו, ויעש שם כשלושה שבועות ויקן לו שמה מכונת הדפוס וישב בחדש מנחם אב לירושלים, ויקם דפוסו, ובמשך שנים אחדות אח"כ שלם לשותפו חלקם וישאר הרפוס לו לבדו עד היום הזה .

בשנה ההיא יסד הרוד"ף חברה, תפארת ירושלים" ויהיו באי בריתה ספרדים ואשכנזים — ככל מעשיהו שכוננו למטרת התאחדות המפלגות — ופעולותיה רבו כל עוד לא הצליחו שונאיו להפילה למרחפות; החברה הזאת החלה לחלק מצה לעניי עם חנם, ולהבע"ב במחיר מצער, ומאו, יעמוד הרוד"ף על המשמר לשמור את בני העיר מהלכר בפה ימטנו להם האופים, ושנה שנה יאסוף כסף לחלק מצות לעניים חנם ולמכור לכל דורש במחיר מצער, ופעולתו רבה במקצוע הזה, ורבים מפה ונדיבינו בח"ל עוזרים על ידו תמיד .

* ראה האסיף חרמ"ש מאמר חוות הכל .

בהיות כל מטרת המו"ל להסיר מעל ההמין עולו שנתנו עליו העומדים בראשו ; לסול מסלה להטבת ההנך ; להטיב מצב עובדי עבודה ועושי במלאכה ; לגיר ניר לזרע הצדקות הרבות שיזרעו נדיביו על אדמת א"י, לבלי ילכו לאברון ; לפקוח עינים עורות על כל טפעלי הנבאים בקדש וחל"ל ; להנביל ממשלת הרבנים בענינים חומרים ; לאחד כל המקהלות ולהגיד לכל כחה וכתה פשעה ; ובכלל להוציא ממסגר אסיר וסביה כלא יושבי חשך, ויהי דורש חשבון, משפט וצדק, ויחוק ידים רפות ויהי לטנהל כמעוצותיו כל קשי יום וזמר נפש, ויהי זועק על טקבלי עזר מהמיססיאן, ויעיר ויעורר את העם לעבודת אדמה ולמלאכה בעיר, — בהיות כל אלה לו לקו, נקל להבין כי הרבה לו בזה אויבים מרבה להכיל וימרחו ורובו וינקשו כנפשו באפנים שונים .

לא עתה לנו העת ולא בטעם מלים יעלה בדינו לתאר את הרדיפות והתלאות אשר הקיפו את ה' פרומקין בשלש השנים האל — ואף אח"כ ואולי עוד רב יתר, ובאמת לא יאמינו לנו הקוראים בחו"ל, ואף אלה שבירושלים שבאו הנה בשנים האחרונות ולא ידעו מצב העיר בשנים קדמוניות לא יתנו אטון בדברינו. אך זאת נוכל להגיד כי מהפלאים אנו בני ציון על הריד"ף איך התחוק ויכול עמוד, סתפלאים אנו על רוחו הכביר וחפצו העז העשויו לבלי חת, ואחר כל אלה רואים אנו בזה השנחה פרטית . ויאבד ה' פרומקין את כל כספו — ערך 300 לירא — במשך ההוא, ורק היותו סמוך על שולחן הוריו וחזתו ערך עשר שנים עמד לו לתת לו כח לעמוד על עמדו .

בשנת תרל"ה יסר ה' פרומקין — בעזרת חברת "תפארת ירושלים" שיסרה ועמד בראשה — "בית אסף ספרים" על שם השר מונטיפיורי בהגיעו אז לשנת התשעים, ויקרא הבית בשם "בית אסף ספרים אשר למונטיפיורי", ובתפתח שערו נשא ה' פרומקין מדברותיו וזיכור את התלאות אשר עברו על החברה ואת מפעלותיה הטובים, ויזכיר עוד כי "עוד בשנת תרל"ב נתעורר אחד מגדולי אחינו, הוא הרב הגאון מוהר"ר העשיל הלוי מוואלאוין ברבר הזה, ויקרא לאחיו ע"י טכ"ע החבצלת ליסד בית אסף ספרים בירושלים, וכי גם הגאון מהר"א אשכנזי זצ"ל הרל"צ בעת ההיא עזר על ידו, אך נסבות שונות עצרו מהוציא המפעל לאור, ועתה יש תקוה כי בית האסף יהיה לתפארת הבת ירושלים", ויוסיף לנבא אז לבאי ברית החברה כי קנאים יפגעו בהם אך השתעשע בתקותו כי באי בכריתה יעצרו כח לעמוד מול רודפיהם ולהגן על הבית לבל יוכת שאיה שערו. והשר מונטיפיורי שטח על השמועה וישלח נדבתו לבית האסף חמשה ליטרא שמערלינג ויחוק ידי המיסדים בטכתבו ; ומוציאי לאור מכה"ע — ובראש כלם היה אז מו"ל טכ"ע הצפירה — הרבו להלל את המפעל וישלחו עליהם להבית, ותקות פרומקין עלתה כפורחת כי גדול יהיה כבוד הבית ועל ידו ישונה מצב בני הנעורים לטוב .

אבל הימים הטובים חיש קל נגוזו וחלפו עם כל התקות הטובות . מנהלי העיר, אשר זה לא כביר נלחמו עם ה' פרומקין בעמדו לימין הרה"ג רש"ב מראדאשקוויטין ז"ל בהצותם עמו כידוע פה, וגם אולי מפחד לבל יסובו אליו מעיני הנרבות .. ואולי גם מפני יראה שמים אמתית, נזרו אסר על הבית אשר עפ"י דבריהם ימצאו בו ספרי סינים, וירדפו באף כל דופקי על דלתיו, עד כי נחרב הבית והספרים נפוצו לכל רוח . בשנת תרל"ז רבו הקמים עליו, ואחרי הכרוזם אסור על קריאת החבצלת * ולא הועילו, מסרו דינם למלכות, ויוציאו די כסף לסגור דפוסו ולרדפו עד חרמה, ויעתיקו דברים ממכ"ע החבצלת לשפת ערב — לא ככתוב — ויזיעום לפני בית המשפט הגבוה

(* לא כאשר הודיעו אחרים בשגגה — או גם כזרון — כי על המו"ל בעצמו הכריזו חרם, וזת

שבירושלים אשר כבוד הפהה יושב בראשו, ומליצי קונוולי אירופא עמדו על ימינם לשמנו — את ה' פ' — ויהי דברם להשופטים כי בטכ"ע החבצלת נגע — עפ"י העתקתם היא אמתית — בכבודם של השופטים וככבוד דתם, ומעט אטח היה בהדבחה הזאת וזה הדבר: בשנה ההיא בקר ה' פרוטקין את העיר חברון וירא בעיניו את העול הכבד שנתנו בני הנכר על העברים ויתחמץ לבבו וע"ז, ומקרה קרה אז כי אחד מאילי הארץ התנכב בלילה לבית אשה יהודית ויענה, והיא בהאבקה עמו עשתה בו סימנים, ותכירנה למחרת על פיהם, וידעו הכל וגם השופטים כי הוא הוא עושה הנבלה, ועכ"ז יצא כאור משפטו וחפשה נתן לו, ויהי בשוב פ' ירושלימה כתב מאמר גרול ברמי לבבו ויעורר לב גדולינו על הרעה הנשקפה לאחב"י תושבי חברון. ויציע אמצעים אשר לדעתו יוכלו להושיעם על ידם, ואת המאמר הזה העתיקו משנאו בנווטא והפלגה ויתנתו לפני בית המשפט המחוזי העליון פה.

שמנה עשר איש היה מספר השופטים, והשומנים ומליצי הקונוולען לימינם, וה' פרוטקין עמד לבדו נגדם וה' עזרו. אחרי הטענות והמענות הפקידו השופטים קאמסיאן מביניהם משלשה אנשים: מחמדי, נוצרי ויהודי, לחקור הדבר ולשמוע טענות המשטנים ותשובת הרי"ד⁹, ותארך החקירה כששים יום, ובין כה וכה עמלו מאהבי ה' פ' בעיר הכירה למותו וישלחו לו מכתבי מליצה מגדולי הממשלה לפה, ובעת ההיא נשלח מעיר הכירה פחה חדש ירושלימה, ויבקרוהו שלשה מגדולי שרי ישראל בעיר הכירה וראש הרבנים בראשם, ויבקשוהו לשים עינו למובה על ה"פ בכאו ירושלימה, ויהי כן-והשופטים — אם כי הובטחו די שוחד מהמשטנים — הצדיקו את פרוטקין, וגם ע"ד מאמרו מחברון אשר אי אפשר היה לזכותו לא הביאוהו עוד במשפט כי בין כה כבר עברו ששה חדשים מעת אשר נדפס המאמר, ואין דנין על לשעבר זמן כזה.

בראות שוטניו כי לא יכלו לו בזה, התרו חתירה ממקום אחר, ויקימו עליו את שותפיו — אשר המום בשוחד — להפריעהו מהדפסת החבצלת, וילחם גם עמם אך לא יכל להם, כי יצא משפט השופטים לבלי ירפיה ה' פ' דבר שלא יסכימו השותפים עליו, ונקל להבין כי היו מסרבים על כל דבר ודבר, ויסוגר אז — תמוז תרמ"ז — בית הדפוס ויהי סגור עד כסלו תרל"ח, כי נמכר אז חלק השותפים בעד נושיהם שנסו במ יוקם הרפים לאחזה לה"פ, וישב ה"פ להו"ל את החבצלת עד היום (*).

(* במשך הרריפות נגלה להממשלה קשר בוגדים אשר התמכרו להצית אש בבית הדפוס להעלות כל המכונות על המוקד, אך מחשבתם הופרה. ונחשוב לא למותר להעתיק פה את המכתב שנשלח בימים ההם להפחה מאת רבים מכני עירו, המכתב נכתב ערבית ונעתק עברית למען ידעו החותמים אשר לשון ערבי כווד למו על מה הם חותמים, וזה לשון המכתב:

אל כבוד הוד מושל עירונו י"ה.

לראבון לבנו שמעון אוניו כי איות אנשים אשר דבריו וישר של כטכ"ע החבצלת היו"ל פה ירושלים זה כשבע שנים נגעו אל לבכם כי הם חוו בס חוות עצמם, והויטב חרה להם על אשר יבקש מהם חשבן מסכף הנדבות הבא לידם, העריכו מכתב אל כבוד הודו מלא דברים אשר אין שחר למו, למען יתהל המ"ע הזה המהלל בשערים מצאת עוד לאור, ע"כ קסנו אנהנו הח"מ לבקש מסכף-הודו כי יעמוד לעזרת המ"ע היקר הזה, ולעזרת המו"ל החכם הנכבד ה' ישראל בער פרוטקין העומד לימין האומללים. אנא; קומו נא לעזרתו כי אלפי עינים כלות ומיהלות לתשועתו ע"י המ"ע הזה, אשר כל השירים הגדולים באירופא מחזיקים בימינו ומפארים אותו, ואך על ידו תקוה כי יושמו סדרים בהנהגות המקהלה, וחשבון צדק יוערך מכל כסף עניים הבא ירושלימה ואינו סגיע אל יסוד הנרעה, בן בדבר ההרס הספיל חתיתו

בימי הרדיפות המבזו בידיו המיכה גדולה נדיב העיר לאנדאן ובראשם היה השר ליאנעל דע ראטהשילד שקצב לו המיכה שנתית גדולה, וימלא אחריו גם בנו הלודד ראטהשילד, ויהי כן עד שנת תרמ"א. בעת ההיא נדפסה הודעה בהחבצלת ע"ד עשק ירושה ידוע בעירנו, וירע הדבר בעיני אהדים מפקידי בית ראטהשילד שהיו אוהבי האיש שנגעה בו דבר המודעה, וידרשו הפקידים מה"פ להשיב אחר דבר המודעה ולא אבה לעשות שקר בנפשו. כששה ירחים עמלו הפקידים להטות את ה"פ לשוב מדרך אמת, ומכתבים רבים הוחלפו ביניהם, ובראותם כי לא יכלו לו הפחידוהו כי ימשכו ידם מהתמיכה ויעשו כן, והרוד"ף לא שב מדרך ולא עשה חנף למו (*), כי במקום מלחמת האמת אין כסף נחשב בעיניו מאום, כאשר ידעו זאת כל בני ציון מאז ועד היום הזה.

בשנת תרמ"ג מצאה המיססיאן פה מקום לנקום נקמת כבודו המחולל תמיד ע"י החבצלת, ואשר עברתה שמורה להמו"ל על העירו אוני בני ציון השכם והעיר לבלי לכת אחריה ולבלי להנות מטיפעותיה, וזה הדבר:

בחרף תרמ"ג בא ירושלימה הגענעראל וואלאס ציר אמעריקא בחצר הסולטאן, וישלח הפחה את מליצו — שהיה אז — ה' קריגער, והוא איש עברי, לקבל פניו ולהביאו העירה, וע"י נסבה לא היתה קבלת הפנים כראוי לשר נעלה כציר אמעריקאני, וימהרו בעלי ברית המיססיאן ויחליטו כי אך העברי ה' קריגער חייב בדבר, ועל פיהם דרש הציר מהפחה להסיר את ה' קריגער מפקודתו, והפחה ביראו טפני חמת הציר כפר פניו וימלא אחרי דבריו אם כי ידע כי עושה הוא לא כרת. המקרה הזה הדאיב את לבות בני ציון, ובהתחמץ לבב ה"פ גם הוא על הדבר, כתב ע"ד המקרה הזה מאמר ראשי בהחבצלת בשם „רעפובליקאני ורעספאט" ויטיח דברים כלפי השר ומליץ הקונוולאט האמעריקאני — אשר מאתו היתה שומה כל דבר המקרה — ותשתמש המיססיאן במקרה הזה להביא דבת המו"ל רעה לפני הציר, והוא בחמת רוחו שלח דברו להפחה לעצור בעד החבצלת מצאת לאור, ולמרות רצונו מלא גם עתה הפחה בקשתו וישלח מכתב לה' פרומקין לאמר: אבקשך כי תחדל מהו"ל את החבצלת עדי יבוא משפטך מעיר הבירה, ואח"כ נחרץ המשפט ע"פ שופטי ירושלים להושיב את המו"ל במשמר חמשה וארבעים יום ולבלי הו"ל את החבצלת חדש ימים.

והשופטים ידעו כי עות הרין יש כאן — ואחדים מהם אמרו זאת בפה מלא — וכי יצא המשפט רק לכפר פני המיססיאן אשר בכח הציר הרעושה את כל בתי המשפט בעיר, ולכן התנהנו עם הרוד"ף בעין יפה ולא הכבירו משמרתו, ויקבעו לו חדר מיוחד בחצר בית המשפט לשבת שטה ימי מאסרו, ורשות ניתן לכל החפץ לבקרו ביום זבילל, וביום השבת נתנה לו חפשה ללכת לביתו, וירבו המבקרים את הרוד"ף במשמרתו, ויהי גם האדון ה' ג' בכר בין המבקרים, ויהי דבר הרוד"ף אתו ליסד חברה

על כל יושבי ירושלים להבטל כלה מקרב עירנו כאשר אין עוד זכר לו בכל ארצות אירופא. מכסחוננו בישרת הודו קצרנו.

ועתה כעשרה חודמות גדולים מפותחים פתוחי התם מכוללים מחברות ומאחדים מגדולי העיר ומהב"ד אשר להם ימים ועוד, לבד התיבות מאנשים פרטים מלא הגליון.

(*) בדרך האמת שהלך הרוד"ף מאז החילו להו"ל את החבצלת ילך גם עתה וככתו אז כן כחו עתה לבלי עשות חנף לאיש וכן לבלי דבר סרה על אויביו עת לא עשו מרחה, ויודעים הם כל בני ציון כי הרוד"ף לא ימכור האמת בעד כל הון — אשר מטבעו לא נחשב בעיניו מאום — וגדולה המאת אהדים מסופרי זמננו אשר משיח פנה עצמית ויחיו עליו דברי שוא.

אשר מטרתה תהיה לפעול נגד המיססיאן, ויחבו עד צאת ה"פ ממשמרתו, ובצאתו — בקיץ תרמ"ג — סדר תוכן חקי החברה ויתועד את ה' בכר (וגם ה' בן יהודה נלוה עמהם) ויתנו איש איש דמי קדימה, ויחלו לטובב בעיר לאסף חברים, עד מאה במספר, וביום ח' מרחשון תרמ"ד יום המלאות להשר טונטיפיורי זצ"ל מאה שנה יצא רעיון התיסדות החברה לפעלה ויהי שמה „עזרת נדחים לתפארת משה ויהודית" ומני אז נתנהג החברה היקרה הזאת, הנודעת לשם ולתהלה, במסלה אשר סלו לה מיסדיה, והודות לשם ה' הבוחר בירושלים על תתו בלבות אחינו לעזרה ולתת כח למנהליה להוליכה קדימה .

בימים ההם החלו בני התמנים להתלקט ירושלימה ויהי רעב וכפן וצמא מנת חלקם בעיר העניה הזאת, ובתים לשבת לא היו למו וילונו בנקרות הצורים ובמערות ובחיתו ארץ, ואיש אין בארץ לשום לבו אליהם, ויתעורר הדיד"פ ויודיע צערם כרבים ויעורר רחמי אחינו עליהם ועל ידו היו פה התמנים לקהל ועדה; על ידו צבנו למו בתים מגדיבי לאנדאן — לבד הבתים שנבנו להם ע"י ח' עזרת נדחים — ועל ידו באו ויבאו רבים לעזרתם ובפה מלא נוכל להגיד כי לולא ה' פרומקין לא היה כל זכר להתמנים פה, וכי רק על ידי השתדלותו נבנו למו בתים, וגם עזר ניתן להם עדי היו לעדה שלמה בירושלים. וחברת עזרת נדחים אשר ה' פרומקין רוח החיה בה תעזרם עזר לא מעט ובתים רבים בנתה למו בצלע הר הזיתים, ותכונן מושב חדש במסבי ירושלים בזה. וכל אלה פעולת ה' פרומקין אשר די לנו רק להזכיר כי עלה בידו לאסוף מגדיבי ירושלים לבד כסף לבנין בתים להחמנים ערך ששת אלפים פראנק ויכניסם לאוצר החברה — שמעו והתמהו! — דבר שלא ה' לעולמים ומי יודע אם אחריו יהיה איש כזה .

מאז החל ה' פרומקין להו"ל את החבצלת, ועוד יותר מאז הניסדה חברת עזרת נדחים הקדיש הדיד"פ כל עתותיו לטובת חלכאים ומרי נפש, ומאז יאיר הבקר ועד כשליש הלילה ימלאו מרי הנפש את ביהו, זה יוצא וזה בא, ושרם יעזוב האשכנזי הבית ובא התמני, ובעודנו שם ובא הספרדי והמערבי, והדיד"פ ישחרל לעזור לכאן"א באשר יוכל אם בכסף, אם בעצה, אם בהשתדלות לטוב... ולא לבד לאכל ולנוח לא יתנו לו בני העיר, כי גם להעריך את החבצלת לא יתנו לו, רק בהשכימו קום לפני אור היום יוכל לכתוב ולהכין חמר לפועלי הדפוס המאיצים בו לתת למו עבודה, ולולא הפועלים כי עתה מי יודע אם היה כותב דבר מה להחבצלת, אחרי כי לו לבדו ולמצבו לא ישים לבו כלל. הגה זאת היא תולדת איש רב המעלה הזה, ועלינו להעיר פה כי חטא גדול יחטאו אחדים מהסופרים — המוכרים באמת עמם בשוחד — בתתם כבוד ה' פרומקין לכלימה באמרם כי התמכר להממונים בכסף... באמת חרפה היא לספרותנו אשר מעולם לא נתנה שכר לסופריה כי עוד תשלם רעה תחת טובה, ותספר דברים אשר כל יודעי הדבר כמו שהוא יודעים הפכם. מעידים אנו בתור עדי ראיה כי אין כסף נחשב בעיני הדיד"פ מאום, וכי כל דבריו, רק מאהבת עמו האצורה בלבבו מוצאם, וכל זאת נלוי ויודע לכל בני ציון ויבאו הם ויעידו אם רק אינם מהמעידים ומהכובשים עזרתם בעת הצורך בשכר...

ר' שמואל סלאנט

הרש"ם נולד לאביו הרה"ג ר' צבי ז"ל בירח שבט שנת התקע"ז, ובעורנו נער התנכר במעלליו ויצא לו שם עלוי, ואביו אשר היה גדול בתורה ומשמש בכתר הרבנות בדרעצין וואלקאניק טראק ופיעסק הנכהו ע"פ דרכו ויצא שמו לתהלה בכל מדינת ליטא, ובהיותו בן שמונה שנים לקחהו הרב הגאון ר' שמעון מקאראן ז"ל ראב"ד דק"ק בירו לו לחתן. ובהו גם היא היתה בת שמונה שנים בעת ההיא, ועוד מרם נמלאו לו שלש עשרה שנה בשלמות ארש לו את ארוסהו כדת משה וישראל.

שלש שנים ישב הרש"ם את אשתו ותלד לו בת. ונסבות שונות הסבו כי נתן לה או ספר בריתות וישלחנה מביתו, ומבלי התמסמה לקחהו הרה"ג הצדיק המפורסם מו"ה ר' זונדיל סלאנט זצ"ל לו לחתן, וישב עם חותנו שלש שנים בסלאנט ובשנה הרביעית נסע מהר"ז ירושליטה, וחתנו הרש"ם נותר על מקומו בסלאנט העיר, ומרם עברו י"ב חדש מאז עזב הר"ז את הרש"ם בסלאנט, חלה הרש"ם מחלה הריאה ויסע לוויילנא לדרש ברופאים ויגורו עליו עצרת רופאים לעזוב מקומו ולנסוע לארצות החמה, ותהי עצת הרופאים כי יסע ארצה איטליא. אך הרש"ם בחר לו את ארץ הקדם וישם פעמיו ירושליטה, הוא ואשתו ובני מוה"ר בנימין בוניש סלאנט הי"ו אשר חי אתנו כהיום הזה — ובאחרית שנת ת"ר באה האורחה לקונסטנטינופ' ויאמרו לנסוע משם הלאה. אך מסבת הריב אשר פרץ בעת ההיא בין השולטאן ובין פחת ארץ מצרים שאמר למרוד באדונו, לא מצאו הנוסעים אנית קטור אשר תאבה לשום בים התיכון דרכה, ויאלצו לשבת תחתם ולחכות עד יעבר זעם, ויומים אחרי בא הרש"ם בא השר הצדיק סיר משה מונטיפיורי ז"ל גם הוא קונסטנטינופולה לרגלי העלילה הנוראה הנודעת בשם „עלילת דם בדמשק“.

כנודע הוקיר השר ז"ל את הרש"ם — יבדל לחיים — כל ימי חייו ולא סר מדבריו ימין ושמאל, ורבים יאמינו כי בתור רב ראשי לעדת האשכנזים בירושלים נתודע השר להרש"ם ויכבדהו, ובאמת כפי שנודע לנו אחרי הדרישה נקשרה נפש השר בהרש"ם עוד מרם באו ירושליטה, ומקרה קטן הסב בזה ומקום המקרה היתה העיר קנסט' ונחשוב לא למותר לספר המקרה כמו. וזה הדבר:

השר ז"ל התפלל בביהמ"ד שהתפלל בו הרש"ם ובני לויתו (ובתוכם הרה"ג הישיש הדרשן ר' משה ריבלין ז"ל) ובראותו את האורחים שאל על אדוכם, ויודיעוהו כי אנשי שם היה וכי נוסעים הם ירושליטה. והיו בחג האסיף ויבקש השר מהנוסעים כי יואילו לבא בליל הושענה רבה למאכתו — בבית הגביר קמונדו — לערוך שם סדר תיקון ליל הוי"ש' בצבור, ויבאו. השר והגבירה שמחו מאד על הבאים והגבירה הקריבה לפניהם כפעם בפעם מגדנות, ותאמר: אכלו רבותי, המגדנות האלה כשרים הם, אנכי לבדי עמדתי על עריכתם ואשניה כי יהיו בהכלית הכשרות. והיו אחרי עבור שעות אחרות, והשר מוסב על הכסא ותתקפהו שינה, ויצו לשאל את פי הר"מ ריבלין — כי אותו מצא נכון לפניו בהדרת השיבה החופפה עליו — אם יוכל למצוא צד היתר לו כי ינטם מעט, ולא ידע הר"מ מה לענות על שאלה כזאת, ולצאת מטוכתו היתה תשובתו לאמר: הנני נוסע ירושליטה, היא העיר שעליה אמרו רז"ל שלא פסקו אנשי אמנה מקרבה אף בהשמה, ובכן אדבר דברי אמת כי הרש"ם הצעיר ממני לימים גדול ממני בתורה והוא רק הוא יוכל לתורות כיד חכמתו הרבה. ויפן השר בשאלתו אל הרש"ם, ותהי תשובתו לאמר: אחרי אשר נתלגלג זכות ע"י השר כי תיקון הליל יאמר בצבור, ולולא השר כי עתה לא נתאספו כל האנשים האלה יחד, כי גרים הם ואפס מקום למו.

די כח בזכות הוואת להגן על המגלגלה כי יישן מעט קט, ולא יקרהו עון; ואחרי חליפות דברים עוד בדבר הזה *) נקשרה נפש השר בהרש"ם ויהי מוקירו ומכברו כל הימים. בירח שבט השיג הרש"ם ובני לויתו אניה חולבת לבארות — ביירוטה — אשר בסוריה וילכו בה עד בארות, ומשם הלכו עד יפו באנית תורן, ותבא האורחה ירושלימה בחדש אדר שנת תר"א.

וקהל עדת האשכנזים בימים ההם מצער ויהי מספר נפשות העדה ערך חמש מאות, והרו"ם — חותן הרש"ם — והרב הגאון מהר"י בארדאקי ז"ל מנהלים עניני הכלל, ופירוד הכוללות מרם היה בארץ, ויהיו כל הכוללים יחד, ופקידי ואמרבלי עיר ווילנא היו נכוחים מעל גבוהים, וישלחו הפקידים צו ירושלימה — וכל דבריהם לבני ציון היו קדש בימים ההם — כי הרש"ם יפקד להורות בין טמא לטהור, בין אסור למותר, ועל רוב הוא יעמוד לשפוט, וימלאו ראשי העיר אחרי הפקודה ויהי הרש"ם רב ראשי לעדת האשכנזים בירושלים עד היום הזה, וגם בבא הרב הגאון הגדול מהור"מ אויערבאך זצ"ל לשכון כבוד בירושלים, ויהי הוא לראש רבני האשכנזים, גם אז היו כל משרות ההוראה על שכם הרש"ם היו, וישפטו שניהם את עדתם בשלום וכמישור, וכל רוב לא התפרץ בינותם.

ויהי אז הרש"ם חיי לחץ, כי שמו עוד מרם נודע בארץ, ולא היה לו או כל הכנסה מהצד — לאמר משלוח כסף מגדובינו בחו"ל — ויהי לו רק שכרו בעד הוראותיו ארבעה וחמשים ר"כ (כן היה שומה מסנהלי כולל ווילנא בחו"ל) וכסף הלוקתו ערך מאה ועשרה ר"כ, ויהי בכסף הזה את נפשו ונפש ב"ב.

ומצב הכולל בימים ההם לא טוב, וישימו ראשי העדה עיניהם בהרש"ם ללכת ארצה חו"ל לחזק בדקי הכולל, ויקצבו לו שכרו מאה ארו"ז לשנה, וישמע הרש"ם בקול הראשים ויעוב את ירושלים בשנת תר"ח ויסובב בערי ליטא ופולין ויצלח לו להעמיד את הכולל על כסוס נכון וקיים ותחת שטנה ר"כ שהיה לכל נפש מכסף החלוקה לשנה, גוסף על ידו עד ערך שלשה עשר לכל נפש, וגם לנפשו הטיב בנסיעתו בהרבותו לו אוהבים אשר תמכו וישיבתו בקדש במסת כסף, ויתמהמה בנסיעתו זאת ערך שנתים ומחצה, ובראשית שנת הרי"א שב ירושלימה בשלום. (**)

בשנת תר"כ נעתר עוד הפעם לבקשת אנשי ירושלים לנסוע לערי אשכנז למען

*) נחשוב לא למותר להזכיר מעט משאלות השר בדבר הזה: הדרת השיבה אשר חפפה על פני הר"מ ריבלין נחמה בלב השר להאמין כי רק הוא יעצר כח להורות הלכה כזאת, ולא יכל הבין אך צעיר לימים — בהרש"ם — יעלה על החכם הישישי שתורתו אומנתו זה רב בשנים, ויזכיר לו הרש"ם דברי רז"ל "אל תסתכל בקנקן וכו'" וייתב מאד בעיני השר. שוב נתקשה השר בדברי הרש"ם באמרו, הן ה' מלא כל הארץ כבודו, ומה לו אם תערך עבודתו בצבור או ביהדות ז', ויזכירו הרש"ם דברי הכתוב, כרוב עם הדרת מלך" ויודיעו דברי רז"ל כי כל בי עשרה שכינתא שרי' וירתו השר נתת ויהיו כחדשים בעיניו. (**)

*) בהיות הרש"ם בדרכו בקר או השר מונטיפיורי את ירושלים, וימחר לשאל על אוהבו הרש"ם ובהודע לו כי איננו בביתו התעצב מאד, וישלח לקרא לאשתו ויצו עליה לכתוב בשטמו להרש"ם באשר הוא שם ולדרוש בשלומו, וגם מתנת כסף נתן לה כידו הנדיבה, ובכא השר ירושלימה בשנת תרי"ז וימצא את הרש"ם בביתו שמה בו שמה גדולה, ובנסעו להכרון לקח עמו גם את הרש"ם, ופחת ירושלים גם הוא בחכרון בעת החיא, ויהי בבקר הפחה את השר בבית מלוגו ויבאו אתו כל גדולי רובי המלוכה, וקהל גדול מהעכורים נתאסף שמה, וישא אז השר מדברותיו ויאמר: מטבעי אוהב אנכי את כל האדם יהיה מאיזה דת שיהיה, אבל עלי להורות — כי גם זה מטבע בן האדם — כי אהבת עמי גדלה על אהבת יתר האדם, ואת האיש הסצוין הזה (כהורותו על הרש"ם) אוהב יתר מכל אחי הגאונים והנעימים לי...

השג שווי זכויות עם הספרדים מכסף הנשלח משם ירושלימה. כי עד הימים ההם נרע חלק האשכנזים, ופקוא"מ דעי"ת אמשטערם אשר תחת ידם בא כל כסף נדווי אשכנז נתנו יתרון להספרדים על האשכנזים, ובנסוע הרש"ם שנה הדבר למופת האשכנזים. ובנין ביה"כ הגדול „בית יעקב" עוד טרם בלה אז מחסרון כסף, וישם הרש"ם במסעו הפעם לבו גם למופת ביה"כ, ובבאו עזרה קאניגסבערג נתנה לו האשה הגדולה מ' דבורה פאלאק שלשת אלפים מארק עזר לבנין ביה"כ. וזבא הרש"ם עד לאנדאן ויאסף גם שם כסף למופת בנין הבית. ובהודע להשר מונטיפיורי כי אוהבו הרש"ם בא, מהר לבקרו בבית מלונו והרש"ם שב אח"כ — לבקשת השר — לבקרהו בארמונו, ויעניק לו השר משען כסף לו לבדו, וגם נדבה גדולה נתן על ידו לבנין ביה"כ, והכמח הבטיח לו כי לא ישכחהו בחייו ובמותו, ומאו היה שולח השר להרש"ם מתנת ידו שנה שנה כל ימי חייו, אך במותו לא זכר את הרש"ם וישכחהו. הן אלה תולדות הגאון הזה הפרטיצי, ויתר תולדותיו והמתלוקות אשר כתרוהו, ומפעלותיו בעניני ההנהגה בירושלים יכתבו בכתב „תולדות ישוב האחרון שהתישבו האשכנזים בירושלים" אשר בבוא עתו להגלות, ונגלו להקוראים דברים רבים הכתובים וחתומים עד עת קץ, ולרגלי מלאכתנו נעיף עין בקצרה על דרך הרש"ם בהוראות ובהנהגת העיר וכלימודו וכל תכונותיו בכלל.

הרש"ם איננו מתנהג ברכנות, ורבים מתושבי העיר לא יכנהו בשם „רבי" רק משם ר' שמואל יקראוהו מדי דברם עמו; איננו לוקח כל משרה בהנהגת העיר, וישום בפיו כי לא יתערב בעניני הכלל, אך סוד גלוי הוא כי כל עניני העיר נתחבים על פיו. את המנהגים הטפלים שחדשו האחרונים לא יוכל שאה, ובכלל ירחיק כל מנהג שאין לו מקור בשו"ע. ככל בני דור הישן שונא הוא את ההשכלה, אך יודע הוא לעזת את המשכילים דבר, ויודע לכסות שנאתו ולקרב החולכים לרוח הזמן בשעת הצרך. לכתוב לא למדה ידו ובקושי יחתום שמו, ולכן לא ימנה חלקו בין המתברים אך חרושים רבים מפורזים כפי הלומדים פה ששמעו מפיו. בהיותו גדול בתורה בהנאות המיוחדים שבדורנו, איננו מחמיר בהוראותיו ומאד מאד יחום על טמונם של ישראל, דרכו בלמוד על דרך הפשט* (ושכלו זך וחד וישר מאד). בטיב העולם הגהו חכם גדול, ובישבו על מדין יודע לדלות צפונות מני חשך וכל סתום לא יעמטחו, וכמעט יכיר בפני איש את הטמון בלבו, וכל יושבי עירנו יתנו התלתו בזה. הגהו זתיר בדבריו, ומדי דברו עם איש ידקק להפעים דבריו ולבארם עד אין מקום לו להאזן, ויותר מכה שהוא דייקן בדבריו הגהו מדייק בכתבו, ובבא הסופר לכתב לו פס"ד או רשיום זכו' וכו' יקרא הוא מפיו הדברים והסופר יכתוב על הספר. שונא הוא את האסורים והחרמות, שלומדו בהם רבים מחו"ל ירושלים, ובזאת יתפאר תמיד כי — לבד

* זבורני: זה כשתים עשרה שנה ואנחנו לומדים בישיבת עץ החיים והרה"ג רמנ"כ זצ"ל ראש הישיבה בעת ההיא הלך ליפו לרהוץ בשרו במי הים, ויעתר הרש"ם לבקשתו להגיד השיעור בחישיבה, ובהא כלנו נכונים לשמוע הירפות והדושים למען התפאר על טורנו ורמ"ג, ולדאבון לבבנו הגיר הרש"ם את השיעור פשוט בחכלית הפשטות הכל באר היטב כרב הלומד לתלמידו עד כי גם צעירי החלמידים הבינו כל דבריו, וגאמר אין זאת רק כי הרש"ם לא סדר עזנה תלמודו — כי לא ידע באיזה סס' אנו עומדים — ונכין א"ע ליום מחר, והביולות הביולות של קישיות עמנו. הרש"ם בא ויהי אך החל להגיד השיעור ונקיפהו בקושיות כחגור של עכנאי, ותחי השובתו רק: התבוננו לדברי ואחר תשאלו ובגמרו השיעור גם הפעם בדרך הפשט, הבין לנו כי בדבריו סרו כל המעקשים ויהיו למישור. אז בושנו בפנינו ונחל לדיק בדבריו, ונמצאם עמוק עמוק מאד, וכל יום הרבינו הכין עמק רעיונותיו ונשת בצמא דבריו.

חרם על הגנבה עת נחשד בה איש אשר באופן אחר לא יוכלו לברר הדבר — לא הסכים מעולם להכריז כל חרם, וכל החרטות שנעשו בימיו בירושלים היו ע"פ דעת חבריו ובקושי הסכים עמם. ריבות רבות סבחו בימי שבתו בירושלים, ושכלו הכביר, וחריצותו הגדולה, ומתינותו הרבה, עמדו לו להוציאו בפעם בפעם כמנצח. כמעט כל הנוסעים הבאים מהעברים לבקר את ירושלים יבאו לבקרו ועוברים את ביתו שבני רצון, כי יודע הוא להלוך לרוח כל איש גרוהו נחת. את הדרוש לא יאהב, ואין לו חלק בו, וגם את הפלפול הפאלקי יתעב, ולעתים רחוקות מאד נמצאהו עומד על הבמה ומשיף, וגם אז דבריו חדים וקלים אבל נמצאים ויבאו כמים בקרב טבינם ולא יחמיאו טמרתם. אהוב הוא הרש"ם לרוב בני העיר וגם שונאיו יודו כי טוב להם שונא כזה מאוהב בלתי מבין... וכי ראוי הוא להיות מדברנא בעיה"ק ירושלים.

ר' אברהם משה לונץ

נולד לאביו הרב ר' צבי יום א' הנוכה שנת תרט"ו בעיר קאוונא. הר"צ היה כאחד מבני דור הישן שונא ההשכלה והיה גם סגיד בביהמ"ד אשר לחברת הפועלים, חשוקי כסף ויחנך בנו על פי דרכו, וכשרונות הנער טובים עד להפליא, והיה כי גדל ויפחד אביו לבל ימעים הנער ספרי עץ ההשכלה, וילך ירושלימה, ויבא הרי"צ ובנו ירושלימה בער"ח סיון שנת תרכ"ט.

אחרי ימים אחדים בא הנער ללמוד בישיבת עץ החיים, וכשרונותיו עמדו לו למצא חן ושכל טוב בעיני ראש הישיבה, ויקרבהו אליו וידבר עליו טובות באוני הגבאים ויקצבו לו פרס לעזר למחיתו.

בשנת תרל"א מת הרי"צ וישאר הנער גלמוד, וירא כי נטל עליו לכקש לו דרך חיים, ויחל ללמוד תנ"ך ודקדוק בהתמדה בתוך הישיבה, ועד טהרה החלו הקנאים לרנן אחריו ויצא לו שם משכיל בעיר, והיה החמון עוין אותו, אך הוא לא שם לב לזאת, ויצעד צעדי און קדימה, והיה לו טהלכים גם בבית מו"ל החבצלת, ובהתיסד חברה "תפארת ירושלים" (ראה תולדות ה' פרוטקון) היה לונץ אחד מהחברים; ויחלו הקנאים לרדפו באף וקצף גדול ויתאמצו ככל עז לגרוע חלקו בכסף הישיבה. אך ראש הישיבה באהבתו אותו לא נתן להם לכצע ומסס.

בשנת תרל"ג בא כברית הגשוואין את בת הרה"ג ר' יעקב עקיבא ז"ל — לפנים מו"צ כאחד מפרורי העיר קאוונא הנקרא "הר הירוק" — והשנה ההיא היתה שנת שלטון הקנאים בירושלים, בהיות אז הסתלוקת עם הרש"ב טראדאשאווין ע"ד החצר הירדע, ובעמוד אז החבצלת ליסין הרש"ב נחשרו כל באי ביתו כי גם ידם הכון עמו, ותוסד אז בעיר חברת "כנסת ישראל" אשר מטרתה הצפונה היה לררוף באף את המשכילים, ואחד המאמרים אשר כתב אז ה' לונץ במכ"ע המגיד הועיל להוות, ותשם חברת כנסת ישראל עיניה בו, וירא ה' לונץ לטוב לו להחבא כמעט רגע ער יעבר זעם, ויעוב את ירושלים וילך עירה צפת ולהוצאות הדרך ניתן לו אז מקופת חברת "תפארת ירושלים". והימים ימי ספירת העטר ויבקר ה' לונץ את העיר טבריא. וירא את ההדלקה אשר יעשו בני העיר בפסח שני על קבר רמבעה"ג. וילך לצפת להתבונן על ההדלקה שתעשה שמה ביום ל"ג בעטר על קבר רשב"י, ויכתוב כל פרשה החגים במכ"ע החבצלת, וידבר על מקורם ועל ההוצאות שיוציאו אחינו ע"ז, ויכלה דבריו כי ראוי הוא למנוי צפת להודיע חשבון גלוי מסכף הכנסת ההדלקה, ויוסף עוד כי מהראוי לכל

מנהלי הצדקות באה"ק להודיע חשבונם בגלוי: נקל להבין כי העלה עליו בדבריו חמת המנהלים עוד יותר, ויתנכלו עליו להרע לו, ובשובו ירושלימה חוקו דבריהם על נבאי הישיבה לבלי קבלה עוד להישיבה, והגבאים מצאו למו אמהלאות שונות לבלי תת לו כסף חקו עוד, ויאלץ לעזוב את הישיבה ולתור לו מוצא לפרנסתו ויהי למלמד.

בימים ההם כתב מאמרים רבים ונכבדים במכה"ע, העברי" וידבר על מצב ירושלים ועל התקונים הראויים להעשות בעניני הצדקות, ואח"כ היה לסופר תמיד במכ"ע, "הצפירה" ויכתוב גם מאמרי מדע שם, ומצבו היה ברע מאד כי בקושי השיג לו תלמידים ומהם פגרו משלם לו במועדו, ועכ"ז לא רפו ידיו וילך הלאה בדרכו. ויקר הפעם כי בא אחד מאבות תלמידיו לביתו וימצא על השלחן ספר אשמת שמרון, והאיש מתושבי העיר קאוונא מבני הדרור הישן אשר שם ספה לחנא למו, ויוציא את בני בעצם היום ההוא באמצע "הזמן" ומצב חדרו התמוטט. כה נאלץ ה' לונץ לעזוב מלאכתו ואת אחרי עמלו בה ערך שלשה זמנים ויאלץ להיות מחבר.

בשנת תרל"ה הוציא לאור ראשונה חלק ראשון מספרו, נתיבות ציון וירושלים אשר מכה"ע הללוהו בשערים, וכמעט כל המבקרים פורו לו תהלה, ובשנה ההיא מלאו לה' כרמיה ז"ל מיסוד ח' כ"ח שמונים שנה, ויכתב ה' לונץ תולדותיו — כאשר שאב ממקורים שונים ובעזרת סופר ח' כ"ח ששלח לו חומר להתולדה — במכ"ע החבצלת, וגם הדפיס תוצאה מיוחדת מהתולדה וה' כרמיה שלח לו — ע"י האליאנס — מכתב תודה ותשורה נכבדה בעד ספרו ההוא, ומאו עסק הרבה בספרות ויכתוב חלק שני מספרו, נתיבות ציון וירושלים" אך לא עצר כח להדפיסו, ואח"כ החל להתעסק בתולדות הישוב באה"ק וישם כל מעינו בקורות היהודים באה"ק מאז הגלו מארצם. ובשנת תרל"ח בהיותו מעריך מכ"ע, שערי ציון" שי"ל פה — ואת שמו לא קרא עליו — הדפיס שמה פרק, קורות העברים באה"ק מוזן הרמב"ן עד גירוש ספרד" ויערוך מאמרים אחרים גם במכ"ע הבריטי דוואיש כראניקל, וימצא לו פרנסתו ברוחק גדול מאד.

מרב עבודה בכתובה וקריאת ספרים ומגדל הרחקות שהיה לו, חלה בשנה ההיא בעיניו, ולא עברו ימים רבים ויעמדו עיניו מראות, ורופאי ירושלים נלאו למצוא לו הרופא, ותהי עצתם כי יסע לוויען לדרוש בעצת הרופאים הגדולים שם, אך לשוא! הוא נסע לוויען וירבה לדרוש ברופאים וכל תעלה לא היתה לו, ובהיותו שמה נמר בדעתו להר"ל מכ"ע שנתי תחת שם, ירושלים, ספר קבוצת מאמרים ע"ד מצב אה"ק וקורותיה בימים עברו ובימינו אלה" ורעיונו זה הוטב בעיני חו"ר וויען אשר מצבו ומקרהו נגע עד לבס, ויבטיחוהו להיות לו לעזר בחטרי וברוחני. ואחרי עברו באיזו ערים גדולות באירופא לאסף לו חותמים ועוזרים לספרו שב ירושלימה בשנת ה'ר"מ, וחווה עשה ה' לונץ עם ה' סמאלענסקין ז"ל מו"ל השחר להדפיס לו את ספרו בבית הדפוס אשר תחת ידו בוויען, ובשובו לביתו החל לשלוח מאמרים למו"ל השחר למען יחל להדפיס את ספרו ירושלים, אך מו"ל השחר היה אז בדרך לרגלי אסיפת חותמים להדפסת ספריו, והעצר הדפסת הירושלים עד אחרות שנת תרכ"א, ובראשית שנת תרמ"ב י"ל ספר ירושלים כלול בהדרו, והספר יכול בקרבו עבריות אשכנזיות או עברית-בריטית, ולא הרי המאמרים שבחלק העברי כהמאמרים שבחלק האשכנזי והבריטי כי אחרים מהם, בעברית לבד וכשפת לועז לבד. וישלח ה' סמאלענסקין חשבון ההדפסה לה' לונץ ויתבע ממנו עוד שני שלישי — אחרי קבלו כסף לא מעט — סמחיר ההדפסה, שעלה ערך אלף גולדן. ותקצר יד ה' לונץ לרתת סכום כזה ויאלץ לשוב לחר"ל, ויבוא עד וויען — בקיץ תרמ"ב — ויפדה חלק מספריו ויהנם בכסף,

צבצאת הספר לאור העולם רכש לו שם טוב וכל מכה"ע הלועזים — וגם אלה שממרתם רק לעניני המדינות — הללוהו מאד, והפרופיסורים מהאנוניווערוימאץ בוויען ה' פ' מיללער (איש נוצרי) וה' ד"ה מיללער (איש עברי) נתנו לו הסכמותיהם וירבו להלל את הספר במכה"ע הספרותים. ויקנו עשירי וויען את הירושלים בכסף מלא, וגם האלליאנס שמה עזרתהו במשען כסף ערי עלה בידו לפדות כל ספריו, ויסע מוויען לברלין, האמבורג, לאנדאן, פאריז, ויאסף חתומים על ספרו וגם עוזרים רוחנים רכש לו במסע הזה. ובראות ה' לונץ כל התלאה שהיתה לו מההרפסה, נמר אמר להכין לו דפוס בירושלים למען יוכל להויל ספרו במוערו שנה שנה, ואוהביו מצאו הדבר לטוב ויתמכו בידיו ומחשבתו יצאה לאור, ויקנה לו מכבש הדפוס ומכשוריו בוויען, ואחרי התמהמהו בדרכו ערך שנה ומחצה שב לביתו דרך קונסטאנטינופול, ויעש שמה כשבע חדשים ערי עלה בידו להוציא רשיון הממשלה על דפוסו, וכשנת הרמ"ד בא עירה ירושלים ת"ו.

והובות רבות השתרגו עליו עד הקימו דפוסו כראוי ויאלץ להדפיס ספרים אחרים להיות לו מוצא לכסף. ואחרי רוב עבודה עלה בידו להדפיס את הירושלים השני בשנת תרמ"ו, וכאחיו הככור כן גם הוא מלא מאמרים יקרים ע"ד מצב אה"ק וקורותיה לפנים והיום מכחירי המופרים ומתמול, וכהראשון כן השני נדפס עברית ואשכנזית ובריטית, והמאמרים שבהעברי לא ימצאו בהלועזי ושבהלועזי אינם בהעברי, ויש תקוה כי באחרית השנה הזאת יופיע הירושלים השלישי המלא מאמרים טובים ויקרים כהראשונים, וכה יופיע שנה בשנה לשמחת לב כל חובבי עם וארצם.

ר' נחמן נתן קורונל (N. N. Coronel, Jerusalem)

נולד לאביו ר' חוד בעיר אמשטרדם בשנת הק"ע. אביו היה מכני הספרדים זאמו מכנות האשכנזים, ובכן נהגו כלול עד היום בין הספרדים — ומלבושיו כמוהם — ובין האשכנזים ושפתו אשכנזית, וגם חלוקה יקח מכולל הו"ד כמנהג אשכנז. ראשית למודיו למד בישיבת עץ החיים אשר להספרדים באמשטרדם, ובגדלו יצק טיס על ידי חו"ה אשכנזי שם, וראשון למוריו היה הר"ה ר' אברהם שושן זצ"ל, ויקשב לקח גם מפו הר"ה ר' דוב בער ז"ל, ואח"כ גם מאת הנאון הגדול מיהר"ר שמואל בערין שטיין זצ"ל.

ויהי נער בבית הרב הגביר הצדיק נשיא אה"ק מיהר"ר אברהם צבי הירש לעהרין זצ"ל, ובלכת הרא"צ לעהרון לעיר המלוכה האג לבקש רשיון המלך לקבוע סנין בביתו (דבר שלא נהגו לו פרנסי העיר) להתפלל עפ"י נוסח האר"י ז"ל, לקח את הנער קורונל עמו, ויתמהמה שם זמן רב וילמד שם לפני הרב הנאון מיהר"ר אשר לעמל ז"ל ראש הרבנים בעיר האג, ומוריו אלה יצקו עליו מרחם ויגדל הנער בתורה, ונמיה מיוחדת היתה לו לדרוש אחרי ספרים עתיקים וכתבי יד.

בהיותו כבן עשרים שנה נשאו לבו לעלות ירושלימה, והימים ימי מלחמת בעלגיה עם הוללאנד, ולא נתנה אז הממשלה כל מכתב מסע לאיש, כי על כלם הוטל להגן על מקום מושבותם, ובקושי עלה בידו ה' קורונל — בהביאו תעודת רב ודרשן שהיו לו — להשיג מכתב מסע וילך ירושלימה, ומשם הלך לצפת וישא שם אישה וישב ירושלימה, וכל יסורי א"י שסבלו בימים ההם כל יושבי א"י, רעש ביזה ומנפה, סבל גם ה' קורונל, ולא רפו ידיו.

ולחשפדים תושבי הארץ בימים ההם ישיבות מלאות ספרים וכתבי יד לרב מאד, ויחל ה' קורנל לקנות מאשר מצא, וירכש לו ספרים עתיקים וכתבי יד הרבה, ובידיעתו הרבה, ידע לבררם ולהגיהם, ויכתב על רובם הגנות ומבואות בבקיאות נפלאה, ורבים מכתבי היד שהיו לו באו להמדפיסים באירופא, ולבתי עקד הספרים ושם קורנל גדל בעולם הספרות כשם אחד הגדולים אשר בארץ. ואחרים מכתבי היד הוציא לאור לבדו, ויהיו ספריו שהדפיס: ספר „בית נתן“ (ויוען 1854) שני נוסחאות במס' ברכות עפ"י כ"י קדמון כתוב על קלף שהובא ממצרים (אשר היה למראה עיני הגאון חיד"א ז"ל) והמו"ל הוסיף הארות והערות לכאר איך עפ"י שני הנוסח יושמו מעקשים רבים למישור, ובסוף הספר נדפסו פסקי ר' ישעי' מאמראני וצ"ל אשר העתיק המו"ל מכ"י אשר בבית עקד ספרי המלך בווען; ומבוא גדול להספר מהמו"ל. רוב חו"ר הדור שבאה"ק ובחו"ל נתנו הסכמותיהם על הספר ויחללוהו בשערים. בהיות המו"ל בווען שלח תשורה להוד מלכותו פראנץ יוסף קיסר אוסטריא כתבי יד יקירי הערך ובתוכם איזה ספריו כת"י משבתי צבי ימ"ש, ויקבל הקיסר תשורה ברצון ויכבדהו במכתב הודה ובאות כבוד זהב „לחכמה ומלאכת מחשבת“. בשנת תרל"א הו"ל ספר תשובת הגאונים ונספח לו הלכות בדוקת הסבין והריאה לרבינו יונה ז"ל. את כתבי היד מצא המו"ל בביהמ"ד אשר בעיר חברון. מהתשובות כבר נזכרו בספרי השו"ת הגאונים שנדפסו מקדם, אך שנויים רבים בינם ובין הוצאת ה' קורנל.

בשנת תרל"ב הדפיס בווען ספרו „זכר נתן“ זכירות ודינים מלוקטים מספרים שונים חדשים וגם ישנים לעוברי דרכים. טובה גדולה עשה המחבר להולכי דרך באספו כל הדינים — וכחא דהתירא עדיף ליה — מהראשונים עד אחרוני האחרונים ומספרי כת"י הנצרכים לכל אדם בלכתו בדרך, וחו"ר הזמן נתנו הסכמותיהם גם עליו וידברו מופת עליו.

ועוד לו סידור רב עמם גאון ז"ל כולל סדר התפלה לכל השנה עם דינים ומנהגים, העתיק אותו הרנ"ק מכת"י בעיר חברון, וישת עליו הגהות רבות, וימכרהו להג"י יעבץ ז"ל והוא הו"ל בווארשא שנת תרכ"ה, מבלי הגהות הרנ"ק.

בשנת 1864 הו"ל בווען חמשה קונטרסים, שמצאם המו"ל בין קובץ כתבי יד על קלף, ואלה הם: מס' כל ה, מרובה בפרקים על הנדפס ויתר שאת לה בשני נוסחאות; ספר חקת הדיינים, כולל דיני חושן המשפט מסודרים בסדר ישר להרב ר"ש בן אברהם בן מוראת; ספר עץ חיים מרבינו חיים מאור הגולה כולל קצת דיני חוה"מ; ס' אסר כל לקומי דינים טמועדי השנה ואו"ה; סכתב חרם מהנשיא דוד בן הודייה מבבל, מאושר ומקום מרוב חכמי דורו נגד איזה מוסרים שהיו אז בנידון מעשה נורא שקרה בארץ אשכנז.

אף הוא הדפיס טחדש בתקונים רבים והגהות יקרות את ס' פסקי חלה להרשב"א ז"ל, ובסופו פסקי דינים מחרה"ג יעקב בן צהל ז"ל מחו"ר ירושלים בדור הקדום, ומאמר חקוד דבר מהמו"ל ע"ד הפרשת חלה במקומות הרחוקים מא", ולדבריו אין מצות חלה גוהגת רק בא", ובזה העלה עליו חמת חו"ר עיה"ק, אך הוא לא שב מדבריו ועוד לו דברים רבים בזה בספריו שלא נדפסו עדין.

לפני שנים אחרות הו"ל פה עה"ק ספר אלפסי זוטא, והוא קיצור ספר האלפס בהוספת פסקים וחדושי דינים לרבינו מנחם עזרי' מפאנו ז"ל. ויוציאו לאור מכת"י המחבר בעצמו עם הארות והערות רבות מהמו"ל. ועד כה לא הדפיס ממנו רק ברכות והלכות קטנות ויותר לא השיגה ידו, ופעמים רבות שמענו מהמו"ל

כי לבו דוי על סממן יקר כזה כי ישאר בטמון, ומי יתן ויתעוררו המדפיסים אשר באירופא לקנות הכת"י מהרנ"ק ולהרפיסו, כי ברכה בו.

ר' אליעזר בן-יהודה (E. Ben-Jehuda, Jerusalem)

ר' אליעזר נולד לאביו יהודה פערילמאן באחד ועשרים יום לירח טבת בעיר לושקי אשר בפלך ווילנא בשנת תרי"ח. מהיותו בן חמש שנים מת עליו אביו, ותגדלוהו אמו עפ"י דרכה — דרך נשי ליטא — ובבואו בשנת השלש עשרה הביאתהו אמו לעיר פאלאצק ללמוד שם באחת הישיבות. שם מצא הנער את חברו הגדול ממנו שלמד עמדו לפניו בחדר בעירו, ובעזרתו הובא להישיבה אשר הרב החריף ר' יוסף בלוקער היה לראש בה ויהי לחבר לאחד מבני הנבירים אשר הר"ב למד עמנו ביחוד, והנער מצא חן בעיני מורו וילמד לו רובי תורתו.

הר"ב היה אחד מגדולי חסידו הב"ד, גדול בת"י ויקר ומכובד בעיני בני העיר, ולב רגש לו להבין ולהשכיל, וימצא הר"ב את תלמידו החדש נכון לפניו לגלות לו מסתוריו כי הנהו משה כ"ל, לאמר: אוהב שפת עבר ויד לו בדקדוקה, ומעיין כפעם בפעם בספרי שפת עבר החדשים, ויעורר גם את תלמידו ללכת בדרכיו, וללמוד תנ"ך ודקדוק, ויהן לו את ספר כור עני לקרא בו, הוא הספר הראשון אשר על ידו החל הנער למעום מעם השפה העבריה וינעם לחבו מאד, ובמשך הזמן למד הרב את תלמידו תלמוד לשון עברי בחשאי, ויזהר מאד מאד מעין צופיה, ותהי ידו האחת סחוקת בהתלמוד וידו השנית בהגמרא הפתוחה לפניו, ובשמעו קול צעדי איש והחביא את התלמוד תחת התלמוד ואיש לא ידע מכל אשר אהו.

ולהנער דוד בעיר מצער הקרובה לפאלאצק, האלובאקייע שמה, והאיש אמיד ובעל נכסים, ויהי כי קצה נפש הנער לצפות אל שלחן אחרים — כמנהג בני הישיבה — ויבקש מדודו לאספהו אליו, ויקבלו דודו בזרועות פתוחות ויתן לו בית לשבת, ומטה ושלחן וכסא ומנורה הבין לו שם ויטלא כל מחסוריו. שם למד בשקידה רבה גפ"ת ופוסקים, וילמד גם תנ"ך ודקדוק שפת עבר, ויחתור בכל עז להשיג ספרי השכלה וכל אשר מצא בלע בכבורה במרס קיץ, ומגדל אהבתו להשכלה לא ידע להזהר מעין צופיה, ויחל העם לרנן אחריו ושם משכ"ל יצא לו בעיר, והחסידים נדרו ממנו זיבואו דבתו רעה אל דודו ובן דודו, והם גלו למוסר אונן אך הוא לא שם לבו למנו וילך לו בדרכיו, ובהרבותו ללמוד חקי השפה ודקדוקה באה תשוקה בלבו להתפלל עפ"י דקדוק ויעש כן, ויהי זהיר להטעים כל תיבה כהלכהה מלרע ומלעיל, והחסידים הביטו עליו כעל משונע, והוא לא שם לבו אליהם.

בימים ההם בא לעיר ההיא הרה"ח ה' שנה יאנאס ויכונן לו שם בית בשול שעורים, והאיש היו לפניו מגדולי חסידו ליבאוויטש, ושמו גדול ומכובד על כל סביביו אך בעה"ר נתחמץ... ויהי כשמעו האיש את תפלת הנער וידע כי מדקדק הוא, ויקח עמו דברים וימצאהו משכיל ויקרבו אליו ויתן לו מהלכים כביתו.

אצל ה' יאנאס מצא הנער ספרי השכלה כנפשו שבעו, והפעם המציא לו בעה"ב אחת מחוברות סב"ע השחר ויחזיק בה הנער ולא הרפה אותה, ותדבק נפשו בהשחר וישת בצמא דבריו ויבאו כמים בקרבו; ואח"כ הבין ה' יאנאס איתן מישובו בעיר ההיא ויביא את משפחתו אליו ותהי בתו הבתולה — אשר שנותיה כשנות הנער — סלמדת אותו ההחלה כתב ושפת עם לועז, ועולם חדש נפתח לפני הנער.

ובין כה וכה יצא להנער שם אפיקורס בעיר. וימררוהו החסידים ורבו ויעלילו עליו עלילות שונות, ודודו ובן דודו החלו גם הם להיות עוינים אותו והיו מציקים לו מאד, ובלכתו הפעם מחדרו וישברו ארגו ספריו ויבקשו וימצאו — ספרי השכלה, או היתה תבוסת הנער שלמה, והיה בכל רע, עד כי נמר אמר לעזוב מקומו, וה' יאנאם אמץ את לבבו ויתן לו עצתו ללכת ארצה אשכנז להקשיב שם לקח בבתי החכמה.

ויעזב הנער בית דודו וילך לאמו לקחת מאתה ברכת הפרידה. נקל להבין את הרשם שעשו דבריו על אמו באמרו לה כי הולך הוא ברלינה — היא העיר אשר שמה לחנא לבני הדור הישן — ותכך ותנו שער ראשה ותקלל יומה, אך בראותה כי בנה באחת, נברו רחמי האם על מדת החסידות, והקבץ לה 12 רז"כ ותתן על יד בנה צידה לדרך, ותצו עליו ללכת דרך עיר דינאבורג כי לה שם מודע לאישה, איש עשיר, ויהי לבה סמוך בטוח כי יעזור לבנו על דרכו, וישמע הנער בקול אמו וילך דרך שמה. ביום השבת בקר הנער בית האישי בדינאבורג, ויקובל בספ"י ובהשאלו על מטרת מסעו ספר כל אשר עם לבבו, ושם אז נער מצעירי המשכילים, ובשמעו דברי הנער הטהו הצדה ויתן לו עצתו כי ישאר באשר הוא וכי גם בדינאבורג ימצא לו מקום להוציא מחשבתו לאור. ויוליכוהו הנער למיודעו תלמיד בבית הספר הריאלי בעת ההיא, ה' שאול וואיימינסקי מוויטעבסק שנמר אח"כ למודו בבהמ"ד העליון בפעמטרסבורג ויהי חתן להחכם ה' בערמאן מחזיק ביה"ס לנערות בפעמטרסבורג, ויקרב ה' ש' את הנער ויעזרהו בנשמי ורוחני, ויענרר גם לבות מרעיו לחוס על הנער ויעזרוהו גם הם, וילמדוהו ה' ש' ורעיו כתב ולשון, והנער עשה חיל בלמודו, ובמשך שנה אחת הכין א"ע ויבא ללשכה הרביעית בבוי"ס הריאלי, עד כי יכל להחיות נפשו בלמוד שלמד לתלמידים לשון רוסיא ויהר עניני התלמידים שבביה"ס.

עברו שלש שנים מאז בא הנער לביה"ס ויגמר כל הלשכות, ותנתן לו תעודה על כשרונו ועל למודו ואז התרחק הנער מעט מהיהודים, כי רוח הסוציאליזם נחה אז על רוב התלמידים ביה"ס והיה גם הנער אליעזר כאחד מהם; בלשון עברית לא ראה כל תועלת וכל עניני היהודים כאין נחשבו לו, ויחשב למשפט כי על כל איש לראג לטובת האנושית בכלל מבלי הבדיל את עמו ותורתו לטוב יותר, אך מאהבתו לשפת עבר נמשך אחריה לפעמים על כרחו, וביחוד גדלה תשוקתו למכ"ע השחר, אף כי כל דבריו היו בעיניו דברים טפלים ובטלים. ובימים ההם הסכה לו סבה צרדית לבוא לבית הגביר ר' משה וויטינבערג ולהתודע לבנו הצעיר ה' מאיר וויטינבערג, ועד מהרה נקשרו נפשותם יחד ויכרתו ברית ביניהם ללכת יחד בדרך החיים העולה למעלה למשכיל.

בעת ההיא פרצה מלחמת רוסיא ותוגרמה בארץ, והיה אליעזר קורא בשם לב את מכה"ע הרוסים וישת בצטא דבריהם ע"ד הלאומיות וקרבת המשפחה אשר להרוסים עם הבולגארים, ודבריהם פעלו פעולה עזה עליו. והיה באחד הלילות בקראו בלב רגש דברי אחד ממכ"ע נתעורר הרעיון בקרבו לחשוב על עם ב"י ועל מצבו לאמר: מדוע נפלינו אנו מכל העמים? .. איה הלאומיותנו, שפתנו וארצנו? .. והרעיון מצא לו מקום בלבו וישלח שרשיו בו וימלא כל חדריו, ולא ידע הנער שלו עד כי נמר אמר לעשות כל אשר יוכל בענין הזה. והיה ממחרת ויספר הדבר למרעיו וימלאו פיהם שחוק על הלאומותיו ועל דבריו והיה כמשוגע בעיניהם, והאחד מהם אמר כמתפלל: ראה נא כי לכל רעיון רוח יש מחזיקים, וגם לרעיוןך השוא יש רע מחזיק בו, היא מחברת ספר דניאל דירונדא הברוטיה. והספר נעתק אז כאחד מבה"ע הרוסים, וכשמעו אליעזר את הדבר לא נח ולא שקט עד השיגו את עלי מכה"ע אשר בו נעתקו דבריו

הספר ויקראם באהבה רבה ופעולתם חזקה עליו מאד מאד וינסכו עליו רוח תקוה וגבורה והתעוררות עד להפליא .

ולהוציא מחשבתו לפועל נמר בדעתו ללכת פאריוה ללמוד שם חכמת הרפואה למען יוכל למצוא נפשו בכל מקום, ואז הלא יוכל להאחז באה"ק ושם יראה מה לעשות לטובת הענין. ויהי דברו עם רעו ה' וויטינבערג ללכת שניהם יחד פאריוה, אך בהודע הדבר לאביו רעו קצף קצף גדול ויניאו מלכת. ויעזר ה' וויטינבערג את רעו בכסף וצידה לדרך וישלחהו לפניו בהבטיחו לו כי יבא אחריו, וילך אליעזר לבדו, ורעהו בא אח"כ לבערן עיר הבירה בשווייץ וילמד שם חכמת החעמי וישב לבית אביו מוכתר בשם ד"ר חעמי. וילמד ה' אליעזר בפאריו טשך שנה את שפת צרפת על בוריה ובשנה השנית בא לבית ללמוד חכמת הרפואות שמה — בעזרת תעודתו שהיתה לו מביה"ס בדינאבורג — ויחל ללמוד בחשק נמרץ .

ובעתות המרגע היה הולך אליעזר לבית אוצר הספרים אשר למפלגת הרוסים בפאריו לקרוא שמה מכה"ע הרוסים. ויהי באחר הימים ואליעזר יושב שמה, נקרה לפניו ה' צאשניקאוו ויקח דברים עמו, וה' צ' אחר מאצילי רוסיא יושב ימים רבים בפאריו, והוא חכם גדול בחכמת הדיפלומאטיה, וסופר במכה"ע הרוסים והצרפתים, ולו מהלכים בין כל גדולי ורבי עיר פאריו, ויהי מדוי דברם גודע לה' צ' כי להעלם הזה מטרה נסתרה אשר עליה הוא נותן את נפשו, ויציק לו לגלות מטרתו לפניו, ויספר לו העלם כל אשר עם לבבו, וימצא הרעיון מקום בטוח ה' צ' ויחזק גם הוא ידי אליעזר לעשות בו ולבלי הרף מסנו, ותהי עצתו כי ידבר עליו במכה"ע העברים. ואליעזר לא נסה מעודו לעלות על כמת מכה"ע ולא אבה מלאת אחרי עצת ה' צ', אך ה' צ' האיץ בו ויעירו לאמר: מהר פן תאחר המועד ויקדמך אחר ויקרא הדבר לא על שמך, ויוסף עוד להעירו ולעוררו עד כי המה אליעזר און לו ויעש כדבריו, ויערוך מאמר בענין הזה וישלחו להמגיד ויחתום שמו בשם בן יהודה, וכאשר תחכה האם על פרי בטנה כי ישוב סדרכו כן חכה ה' בן יהודה לראות מאמרו נדפס, אך לשוא! עברו ימים ושבעות והמאמר לא נדפס, ובספר בן יהודה לה' צ' את מקרהו דבר על לבו ויעירו לשלוח דברו למכ"ע אחר, וישמע גם הפעם בקולו וישלח מאמרו להשחר.

ובין כה וכה נודע ה' בן יהודה לה' ב"ג ולאחרים מהיוצאים וכאים בביתו, והיהו מלעיבים עליו וה' ב"ג התל בו לרב מאד ויקרא לו בן רעיון רוח. ויהי אחרי עבור שבועות אחדים ויקבל בן יהודה — ביום הפורים — סכתב סמו"ל השחר המודיעו כי קבל מאמרו ומבקש ממנו לכתוב עוד, וכה יאמר עם הספר: לשונך אתך וברכה אראה בעטך. וישמח ב"י על הסכתב שמחה גדולה ויראהו לה' ב"ג ולאדילמאן שהיה אז בפאריו, ואחרי ימי מספר נדפס המאמר בהשחר — שנה ז' חוברת ניסן — בשם 'שאלה נכבדה', ובדאות ה' ב"ג כי בעל השחר נותן מקום בספרו לרעיון תחית לאום הישראלי וכי סופרים רבים הוכירו אח"כ את המאמר בתהלה בטכ"ע המגיד, החל גם הוא לפקפק ויאמר כמסתפק: אולי... מי יודע...

אחרי עבור שלש שנים לבוא ה' בן יהודה פאריוה הרביקתהו מחלה עזה ויחל לרוק בדם, ופקודת הרופאים חזקה עליו לעזוב ללמוד ולנוח מעמלו, ויאלץ לעזוב את במד"ר חכמת הרפואה, ולמען הוציא מחשבו אור ללכת ארצה פלשת שם פניו לה' ק' נעמער, אחר מראשי חברת כ"ח, ויבקש ממנו משרה כנחלת טקוה ישראל אשר לחברת כ"ח ביפו, ותהי לו עצת נ' ללמוד עבודת הצמחים ובגמטרו לטורו התן לו החברה מקום כנחלתה ביפו כחפצו. ויבא ב"י לביה"ס המזרחי אשר להחברה, כי הכמיתוהו

ראשיה לשלחהו בתור מלמד למקוה ישראל, אבל גם שם חזקה עליו מחלתו, ויפקדו רופאיו עליו ללכת לאלגיר ויעש כן.

משך שנה ישב ה' ב"י באלגיר ויערוך משם מכתבים רבים להמגיד וגם להשחר, בדבר תחית לאום ושפת היהודים. בעל השחר היה טסכים לעצם הרעיון, אך לדעתו היה אי אפשר להוציאו לפועל, ויהי דבריו להתחוק ברוח הלאומיות בארצות פוזר ב"י, ודבר ישוב א"י לא היה לרצון בעל השחר, ויהי אומר כי נוכל להיות יהודים לאומיים גם בארצות אירופא, ולדברי ה' ב"י לא נוכל היות לאומיים רק בעסקנו בפועל בישוב א"י. ויהי בעל השחר מעיר ע"ד ב"י ומבטל דבריו בזה עד אשר התחילו הפרעות בארץ הצפון, ואז הפך בעל השחר דעותיו ויהל גם הוא להחיות בדעת ב"י. והרעיון החל לסול לו מסלות במכה"ע העברים.

ברצות ה' ב"י לדעת מצב א"י ערך מכתבים גם למולד החבצלת, ומאמרים למכתבו העתי, ויהי לו חליפות דברים עם המולד ע"ד הארץ ויושביה, ואחרי גמר ה' ב"י ברעתו ללכת לאה"ק שאל את המולד אם יוכל לתת לו עבודה בעריכת מכתבו העתי, ותתי תשובתו כי אך כך מצער יוכל לתת לו בהיותו לעוזר לו. וישם ה' ב"י לדרך פעמיו ויבא עד מארשיליה, משם כתב לה' יאנאס את מצבו ויודיעו כי נכון הוא לקחת בתו — שלמדתהו ראשית כתיבה בשפה עם לעזו — לו לאשה, ויאות ה' יאנאס לו, ויבאו החתן והכלה עירה וויען ויבאו שמה בכרית הגשואין, וילכו משם דרך רוטניה לארץ הצבי ויבאו ירושלימה ויסרו לבית מולד החבצלת, ואחרי עבור ירחים אחרים החל ה' ב"י להול' מכ"ע חדשי בתור הוספה להחבצלת תחת שם "מבשרת ציון" וידבר על הארץ ועל תושביה, על חברותיה וחלוקותיה... אך לא ארכו לו הימים ויעמוד סהוציא לאור את המבשרת.

בירושלים נודע ה' ב"י להרב הח' טהרי"ט פינס ויכרת עמו ברית ידידות. ויחליטו להחל דבר רק עברית — לדעת ה' ב"י רק תחית השפה בא"י תוכל להוציא לאור גם דבר ישוב א"י — אשר לזה ה' בן יהודה מנשא את נפשו מאז, ויחל ללמד גם את אשתו דבר עברית ומאו היתה השפה העבריה שפת הבית בבית ה' ב"י, וגם בהולד לו בן לא דברה עמו אמו רק שפת עבר. רבים הניאו את ב"י מעשות זאת באמרם כי בנגדלו יהיה פרא אדם איש אשר אין שפה לו, אך הוא באחת כי אם יצלח לו ללמד בנו השפה העברית ויוכל לדבר בה כן, הנה יהיה הוא לאות ומופת לב"י לעשות גם הם כן ושבה השפה לחיות כמקדם, ואם לא — כדאי היא השפה העברית לו לאבד על ידה כשרון בנו... אך הנסיון הראה לדעת כי צדק ה' ב"י, וכי לא מעל לכת אנוש הוא להשיב את השפה לכבודה, ומפי עוללים ויונקים תוסד עז, עד כי החור הבא ידבר רק עברית; ארבעה ילדים עתה לה' בן יהודה וכלם מדברים רק עברית ומוציאים רגשותיהם וכל משאלות לבם בהשפה הזאת, ובקראם מעל ספרי הקדש מקומות אשר לא יכבד על מוח התינוק להכין הענין וקראו בלי מורה... ועל ידי השתדלותו החלו בבתי הספר פה ובהמושבות ללמד רק בשפה עבר, ויש תקוה כי משאת נפש ה' ב"י ברבר תחית השפה בא תבא.

בעת ההיא עלה במחשבה לפני ה' פינס וב"י לכונן חברה לתחית ישראל, אך מטובות שונות לא יצא הרבר לפעלו, ויהי ב"י ומולד החבצלת וה' פינס מיסדים חברת "עזרת נדחים", היא החברה העומדת עד כה בירושלים ושמה נודע לשם ולהתלהל. וה' ב"י לא ידע מנוח ויבקש לו מקום לדבר דבריו ככל העולה על רוחו, ויתן דעתו ליסד לו מכ"ע לו לכרו, למען יוכל עבוד עבודה רעיונו כרצונו, אך כבד מאד בימים האלה השיג רשום מממשלת הונגרה להול' מכ"ע. ויודע לה' ב"י כי לה' יצ

דירשנזאהן יש רשיום משכבר הימים להו"ל מכ"ע עברי תחת שם „הצבי" ויטחר ב"י לקחה דברים עם ה' הירשנזאהן ויהי לו רשיונו למקור ישע .

ולא עברו ימים רבים ויחל ה' ב"י להו"ל את הצבי בתבנית קטן מאד . אך ידע לשכללו ולהביא בו בקצרה ובלישנא קלילא את כל החדשות ודברי ימי המדינות ויוזיל סחירו מאד וישלח למכרו לאחדים ברחובות קריה , וההמון מהר להתנפל על הצבי לקראו — כטבע כל דבר חדש — ויבלעו בככורה בטרם קיץ , ואחרי עבור כסחצית השנה , הנדיל ה' ב"י את הצבי ויעלהו מעט מעט מעלה מעלה , עד הביאו אותו למצבו כהיום הזה .

עלינו להודות כי ה' ב"י מצא כבר דרך — אם לא סלולה — נכונה לפניו , דרך אשר המו"ל את החבצלת ככשה בדמו ורמו , אבל — ישום דברים רבים שהצבי חדש אותם מדעהו , ובהיות הצבי למכ"ע הנמכר לאחדים ביום צאתו , היו ידי כל המכנים עברית מממששין בו ושותים בצמא דבריו , והיה כי יתמהמה הפעם הצבי ולא יו"ל במועדו ישמו העם ודרשו אחריו ויחפשוהו חפש מחופש , ובקראו העם את דבריו ובאו כמים בקרבו ויפעלו פעולתם במדה נכונה .

הן אלה תולדות מו"ל הצבי , וע"ד הצבי ידובר במקום שידובר על מכה"ע שהחלו לראות אור בשנים האחרונות בירושלים .

ר' אלעזר רוקח

כתולדת הרב החכם פרומקין מו"ל החבצלת הכרוכה בתולדות הישוב וההשכלה בירושלים , כן תולדת החכם רוקח אחווה ודבוקה בתולדות עה"ק צפת בימי הדור הזה , ולדבר על כל אלה לא עתה העת ולא פה המקום , ולכן נרשום בקצרה תולדות האיש זמפעלוהו , ובעת ידובר על תולדות ההשכלה בארה"ק יקחו שני האנשים חלקם שם .

ביום י"ג המז שנת הרי"ד נולד אלעזר בירושלים לאביו הגביר הנכבד מו"ה יצחק רוקח חסיד מחסידי צינאבעל , ויחנכוהו אביו עפ"י דרכו . בשנת י"ג לחייו הגער לקח לו אביו אשה נערה בת אחר מעשירי העיר צפת , וילך לגור שמה . עד שנת י"ד לא ידע כל למוד רק ש"ס ופוסקים , ובהיותו בן י"ד החל לדרוש בספרי שפת עבר החדשים , ויחל ללמוד דקדוק , חשבון ויתר הידיעות הנחוצות לכל האדם , ויודע הדבר בעיר ויחלו הקנאים לרדפו באף וחימה , ומאו הרדיפוהו עד חרטה ויכלו בו חצי ועמס , עד כי האבירו את הוגו הרב שעלה ליותר מעשרת אלפים רז"כ ויחריבו ביתו וישמו נוהו .

בהיותו בן ט"ז שנה בא כמרוץ מכתבים כמו שו"ת עם הרב הנאון הגדול הרי"ש גאטאנזאהן וצ"ל , ופעמים רבות נתן הנאון טקום להשערה רוקח בדברי תורה .

בימים ההם שם ה' רוקח לבו למצב עמו עניי צפת כי ברע הוא וידע גם מקור הרעות אשר יקר טים מרים ומאריים , ויאמר לרפא שבר בת עמו ויודיע צערם ברבים , ויזעק על הרעה ועל מסביה מעל כסת מכה"ע , אך את שמו לא חתם על מכתביו ויכתוב כל דבריו ע"ש אחדים אשר היה למו לכבוד , גם במכ"ע הצפירה באו מאמרים רבים ממנו — וביתוד המאמר „זבח משפחה" — חתומים בחתימת אנשים זרים ובעהם פעלו פעולה עזה ונמרצה .

חבה יתירה היה לחקק לענין עבודת אדמה באה"ק ויהי חסיד דברו כי אך ע"י מושכות יוטב המצב הרע של בני א"י , ויחבר למטרה הזאת ספרו „מצב צפת ותושביה האשכנזים" , ובשנת התשע עשרה לחייו , שאל אז השר מונטיפיורי וצ"ל את חכמי צפת

צמה יושעו עניי עירם, ותהי תשובת ה' רוקח לו ליסר מושבות מילידי אה"ק
הבקיאים בכל משפטי הארץ ויושביה, ובשנת תרל"ו קנה ה' רוקח יחד עם שותפים את
חצי הכפר גי-אוני — שהוא היום מושבת ראש פנה — וכעשרים משפחות מבני צפת
התישבו שם, ויאמרו לעבוד את האדמה, אבל מחסר כסף ההוצאות הדרושות בראשונה
באלצו האכרים לשוב להיות עירוניים, ויעזבו נחלתם וישבו העירה.

ויחר לה' רוקח לראות מפעל טוב כזה הולך לאבוד, ויגמר אמר ללכת ארצה
רומיניה לפעול לטובת הישוב. שם הרבה עבודה ועמל והצליח לו לפתח רוח חיים
בדבר ישוב א"י באף העברים שמה, ובדי עמל עלה בידו ליסר בעיר בוקארעשט
חברת אנשים אשר שמו להם מטרה דבר התיסדות מושבות באה"ק. ולא בנקל עלה
הדבר ביד ה' רוקח, כי על כל מדרך כף רגל מצא מכשולים שונים ומתנגדים רבים —
וכל הקורות אותו כתובים על מכה"ע „היועץ" שיל"ל בימים ההם — ובראותו כי עוד
מעט ויכרע תחת נטל סבלו, הלך עירה יאססי וייסד שם מכתב עתי עברי תחת שם
„זורעאל" והוציאו לאור אחת בשבוע. שם המכ"ע מעיד על תוכנו, והמז"ל הרבה
לשכללו וכל מאמריו רק מטרה אחת היתה למו: לחבב את הארץ ולהעיר את קוראיו
לדבר יסוד מושבות בא"י, וכמעט כל גדולי סיפרי שפת עבר אשר ברומיניה עזרו על
יד המז"ל במאמרים. ויהי מכ"ע הזורעאל כלי מחזיק ברכה לרעיון ישוב א"י, אך צוררו
הרדיפוהו השיגוהו מנחה ויעזבו את בוקארעשט וילך לפיאטרא ויוציא שם את הזורעאל,
ויוסיף עליו עוד מכ"ע בשפת יהודית המדוברת תחת שם דיא האָפֶעגונג ויהי
מוציאו לאור שלש פעמים לשבוע.

בעזרת מכה"ע האלה עלה ביד ה' רוקח להשריש את רעיון הישוב בלכות רום
ב"י יושבי מטלכת רומיניה, ומאתו היתה שומה לאסיפה רבתי שהיתה או בעיר
פאקשאן, ושם נוסד ועד ראשי לשוב אה"ק, ומישוב הועד נקבע בעיר גאלאטין,
ועפ"י תקנות הועד היה על ה' רוקח לשבת בעיר מושב הועד היא העיר גאלאטין,
ולזה"ל שם מכה"ע אשר לו. ויבא ה' רוקח גאלאטין ויוציא לאור שם את „הזורעאל",
ואת שם מכ"ע אשר בוזארגאן הסב לשם דער עמיגראנט ויוציאו לאור רק פעמים
בשבוע, והדף האחרון נדפס תמיד בשפת אשכנז.

ויהי ה' רוקח בגאלאטין גם סופר ראשי להועד הראשי חנם אין כסף. ויהי אחרי
זמן קט נפרד ה' רוקח ברעתו מדעות חברי הועד, בדבר שלוח קולוניסטים לאה"ק
אשר ה' רוקח אמר לבלי שלוח איש עד יהיה הכל מוכן ומוזמן, והועד לא שמע לו,
וכן בדבר מנוי ראש ומנהל להמושבה סאמארין — כעת זכרון יעקב — שהועד בחר
באיש אשר ה' רוקח מצאחו בלתי מוכשר למשרתו, ויסלק ה' רוקח ידיו מהועד, ויחל
הועד לרדוף אהו באף וחיסה וקצף גדול עד כי נלאה נשוא מרחם וריבם, ויעזבו את
סקוטו לשוב לאה"ק וילך משם לאוסטריו וטשם לאדעססא.

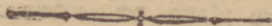
באדעססא נבחר ה' רוקח מאת חו"צ ללכת לאה"ק יחד עם הציר הנאמן הגביר
הנכבד רק"ז וויסאצקי הי"ו. על פעולתו במשלחתו זאת יעידו בני מושבת פ"ת והרק"ז
בעצמו, וכבר נודעו דברי המסע לכל קוראי מכה"ע העברים.

ובנסוע ה' וויסאצקי לעירו וארצו מנה את ה' רוקח לסופר הועד של חו"צ ביפו
וישאר על משמרתו שנתיים ימים, וימלא משרתו באמונה, והרבה הרבה סבל ע"י
משרתו זאת, בהיות לו ללחום עם צינים ופחים רבים, אבל יעמדו נא הקולוניסטים
ויעידו כמה הושיע להם... ואחרי ראותו כי צריו כורים בור להפילתו למרחבות התפטר
בעצמו ממשרתו זאת.

בשנת תרמ"ה יסד ה' רוקח ביפו את החברה הנודעת לשם ולתהלה, היא חברת
עזרת ישראל אשר עיקרי יסודותיה הם להגדיל הישוב ביפו ולהיות לעזר להאורחים
הבאים לאה"ק.

הגדיל ה' רוקח לעשות במפעלו זה, וכל האורחים הבאים מחדש יטלאו פיהם
ההלת החברה. ובאמת היתה נחוצה מאד מאד בימים האלה, אשר רבו המעפילים
לעלות אל הר ה', ובבאם לגבול א"י ומקיפום צרות רבות ורעות לאין מספר. והיתה
החברה הזאת למו למעין ישועה.

במשך ימי שבתו ביפו ישום עינו ולבו למצב המושבות ומנהליהן ובקסתו החדה
ינתח לנתחים — במכ"ע העברים — את כל הרע אשר ימצא שם, ויביא במשפט את
כל המעשים הגעשים בחשאי ויוציאם בקולי קולות, ובמח יהיה שכר לעמלו, את שמו
יחתום בר"ת על כל מאמריו, כי לא אחרי כבוד סופרים לבו חולך.

מלואים לחלק הערכון

נסע לאמשטרדם ויעש שם שנים אחדות ויתודע בעולם המדע בהדפיסו מאמרים רבים אשר העירו על חכמתו הרחבה ועל רוח הבקרת אשר בו. מהם נזכיר את המאמרים ע"ד הפסח האחרון של טחוקק דת הנוצרים וע"ד דקדוק שפת עבר הישן שנדפסו שיהם במאסף (Orientalia) בשנת 1841. מן העת ההיא הדפיס הר' דירנבורג ספרים רבים במקצוע חקירת לשונות בני קדם ונזכיר מהם את הוצאת הלוקמאר עם העתקה צרפתית (ברלין 1850), הוצאת שניה מן הסיאנס של הרירי, בסיוע הארון ריינאר (פאריו 1852), "לתולדות אה"ק ולחקר גלילותיה עפ"י התלמוד ויתר ספרי הרבנים" (Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine, d'après les Thalmuds etc.) חלק ראשון, תולדות אה"ק מימי כורש עד אדירנוס; רשימות ע"ד כתבות ישנות (Notes épigraphiques) (1868—1869). הר' יוסף דירנבורג השתתף בעריכת רשימת כתבי הוד בשפת עבר הנמצאים בבית עקד הספרים אשר להמטשלה. הוא אחד מראשי העוזרים בספר העתי המדעי Journal Asiatique, בכל הנוגע להקת דברים בל' ערבית ולהקונם, גם נמצאים ממנו מאמרי מדע רבים בספרי האסופות בל' צרפתי, אשכנז והוללנד.

הרמיוג דירנבורג בר' יוסף

חכם-קדם, נולד בפאריו ביום 17 יוני לש' 1844. למד ושנה בכשרון ובשקידה רבה בבתי מדרש המדעים אשר בעיר הואת וקנה שלימות בלמודיו בבתי האוניורויטט אשר בנאטמינען ובלייפיציג. בשנת 1866 נסמך באוניורויטט הגאטמיניגי בגלל ספרו אשר כתב ע"ד דקדוק לשון ערבית וכושית (Memoire sur les formes des pluriels arabes et ethiopiens), חלק מן הס' הזה

ר' חיים יחיאל בארענשטיין

Ch. I. Borenstein, Warschau,
Pawia 32

נולד בעיר קאזינעץ (פלך ראדום) בירח סיון שנת תר"ה. עד שנתו העשרים שקד בלמוד תלמוד ופוסקים, בתנ"ך עם מפרשיו הקדמונים, גם הגה בספרי דקדוק וחקירה ובספרי חשבון והגדרה מאת חכמי ישראל, אח"כ למד לשונות העמים ויעטיק בספרי תכונה והגדרה וביתר ענפי המדעים. בשנת 1881 קבע מושבו בווארשא ובשנה ההיא נתמנה לגובר ואח"כ (1886) למזכיר בבית פקודות ביהכ"נ לנאורים אשר ברחוב טלאטאצקא. — כתב כמה מאמרי חכמה בחשבון, פהיויק ותכונה במ"ע הצפירה. בהאסיף תרמ"ה נדפס מאמרו "בין השמשות; תרמ"ו — "ספק חשכה"; תרמ"ז — "בין השמשות לדעת רבותינו הצרפתים", "טעם הערות ומעט בקרת על מדרש תנחומא הוצאת ר"ש בובער". בכנס"י נדפס מאמרו "מאזני צדק, בקרת על ספר ברייתא דמרכבה", ובהכרם נדפס מאמרו הגדול "פרשת העבור".

ר' ישראל צבי בארענשטיין

(אב"ה איש ק-ל)

נולד כ"ו המזו תרכ"ב בעיר קאוואל (פ' ווארשא). נהחנך תחת השנתת הוריו ולמד מפי מורים תלמוד ושפות. נדפסו ממנו כמה פעלעמונים ומאמרים בהשחר, הב"א, המליץ, המגיד ומ"ס. עתה סוחר בעיר קאנסמאנטינאו אצל לארו וסופר תמיד להצפירה.

ר' יוסף דירנבורג בפאריו

אחד מחכמי קדם הגודעים

נולד במנצה בשנת 1811. הוא למד בבתי האוניורויטט בנייעסען ובבאָן. אח"כ

אביו. הוא למד ראשית לקח בביה"ם לעדה ישראל בפארוז ואח"כ השביל בלמודים בבה"ם של הר' כהן ובבה"ם של הר' בורדאן. ירחים אחרים למד בקולג' שארלאמן, ואז הכיר הכונסיסטואר הישראלי והועד אשר על בה"ם הכונסיסטוארים בפארוז את כשרונו וישלחוהו בן עשתי עשרה שנה למיץ, מקום שם בית מדרש כולל לרבנים נכון היה להפתח, למען יתקין עצמו שם לרבנות ולמד חכמות חול בקולג' אשר בעיר ההיא. חברת מתנדבים אשר בתוכה נמנו נכבדי העדה, בית רוטשילד, בית חלפן, בית ווארמס, ראָמיללי, יאָואל ועוד, קבלה עליה לכלכל את מחסורי הנער ולא הסירו את צלם מסנו, בראותם כי הוא מצליח בלמודיו. אותות הכבוד אשר קבל מדי שנה בשנה לעת המבחן ושתי תשורות מיוחדות אשר קבל מאת המלך לואי פֵּיליפ, בעברו בצרפת המזרחית, הוכיחו למדי כי נערותו לא בישה את ילדותו.

„למודיו נשאו בד בכר בקדש ובחול; בבי"ם המדעים למד חכמת הגוים ומפי שני רבנים טובהקים למד תורה ודעת אלהים ובהשלימו את חק למודיו בליצעאום ובצאתו מסנו מוסמך מצאה ידו להכנס לבית מדרש הרבנות בתור תלמיד מקבל הספקה (בורסיע, סטיפענדיאט) טקהלת ישראל בפארוז.

„במשך למדו בבי"ם הרבנים מת ראש הכונסיסטואר הישראלי במיץ. האיש הזה עשה טוב וחסד כל ימי חייו לאלפי תלמידיו בי"ם הרבנים ויהי מנהיג חכם. במותו עשו לו התלמידים אבל גדול, והמספר אשר ספר לו הר' וואָג נתקבל על דעת הקהל ונדפס בהוצאות ביהמ"ד (1837).

„בשנה שאחריה בא הארון כרמיה לבקר את בי"ם הרבנים במיץ, והוא אז סגן נשיא הכונסיסטואר הישראלי הכולל, ויוכה את וואָג בפרס מיוחד לאות נחת רוחו מסנו. כאחרונה השמיע המסיף הצעיר, אחרי המיפו לבחינה פעמים רבות, את דרשתו בכיהכ"צ של הכונסיסטואר במיץ, מעט קט לפני עובו את כותלי ביהמ"ד. הוא דרש על

נדפס בל ן יומית בשם Commentatio de formis pluralium arabicorum et oethiopicorum. כמנהג האוניורו' באשכנז, הוציא הר' הרטויג דירנבורג את ספרו זה לאור למען השיג את תור המעלה דקטור פלוסופי. הס' הראשון הזה אשר כתב הבלשן הצעיר יצא אח"כ בל' צרפת עם הוספות ומלואים. בשובו מאשכנז בסוף שנה 1866 נתמנה הר' הרטויג דירנבורג כדיפרטמנט של כתבי היד בבית עקד הספרים הקסרי (כעת „הלאומי") בפארוז, מקום שם הוא שוקד בעבודתו לסדר רשימת כתבי היד בל' ערבית הנמצאים שם. בראשית שנת 1869 החל להורות לשון ערבית בבית מדרש הסורבָּנה ותלמידים רבים נאספו אליו במהרה. מלבד הספר הנ"ל הוציא הר' דירנבורג עוד את הספרים המלה :

בש' 1866: ע"ד קדמות הנטיות בשפות בני שם Essai sur l'antipuité de la declinaison d. l. langues sem.) . 1869: הדיואן של נאבינא דחובאיאה, גוף הספר הערבי עם העתקה צרפתית (le Divân de Nabiga Dhobayâhi, texte arabe avec traduction franç.) 1869: פרק ע"ד חבור האלקוראן (Leçon d'ouverture sur la composition du Coran) .

(186) : ציונים לדקדוק שפת ערב (Notes sur la grammaire arabe) . הר' דירנבורג כתב טאמרי בקרת רבים מאד במה"ע Journal Asiatique וביתר ספרי העתים. טאמרו מצוינים בבקיאות נפלאה, ברוח דעת ושכל טוב ובדיוק נמרץ. הוא מתלמידיו הטובהקים של הפר' פלוישער, ומחכמתו של המורה הגדול הזה אָצל לכל ספריו הנוסדים על אדני החקירה הנאמנה .

ר' אליעזר וואג

„נולד בעיר פֵּאָנְטענבלָך ביום 22 יולי לשנה 1817. בחיורתו בן שבע שנים מת עליו

הרבה תחת פקודתו, דרשת הפתיחה אשר דרש בפתחו להורות דעה, שנדפסה אח"כ, היא מאמר כתוב בחכמה עמוקה ובטוב טעם, השקפה על למידת ישראל, קורותיו ונושאי דגלו הראשים, מוזן הסופרים וחכמי התלמוד עד הימים האלה.

ה'ר' וואָג הו"ל זה מקרוב ספר כולל כל למודי דת ישראל להלכה ולמעשה בסגנון סדור תפלה כתוב במליצה ובשיר וזה שמו מנהל לישראל מאמין (Guide du Croyant israelite) 12° בשש מאות עמודים. נדמה כי הספר הזה יצליח מאד מאד למצוא לו מהלכים בכל הקהלות, אך הצלחה גדולה מוֹו אנו רשאים לבשר להעתקת חמשה חומשי תורה מהמחבר הזה, השמורה וערוכה אתו בכתב-יד והעתידה לצאת לאור בשנה הזאת. הס' יכול חמשה כרכים כמקורו הקדמון; ההעתקה הצרפתית תהיה בצד גופה העברי ונלוה עליה באור פרטי. ואת הפעם הראשונה אשר ספר תורת משה נעתק לשפת צרפת ע"פ רב יהודי, שהוא תלמיד האוניברסיטת ובי"מ הרבנים כאחד. המעלות המובנות האלה נוהגות ערובה נאמנה לשלימות המלאכה, לאומנותה וליפיה הספרותי. כן, לא נפלאות היא בעינינו בשמענו, כי הקהל יחבה בכליון עינים אל צאת הספר לאור, אחרי שכבר התבשרו על אדותיו בשנת 1844, ואחרי אשר הראו אותות רצון אל המחבר בחתום ידם לספרו במספר רב.

גם נודעה לנו מאת ה'ר' וואָג העתקה צרפתית משירי שפת עבר מאת ה' בעלאים (1836—1840), נקמת ישראל (La Ven-geante d'Isr.) העתקה משפת עבר (1840). ה'ר' וואָג הוא מלומד גדול בקי בחררי הספרות, הוא סופר רב הן ומדקדק מאד בדבורו, משורר בעל רוח נשא, ובעודנו צעיר לימים תעידהו תכנית ימיו שעברו הנהדרת בעבודה טובה ויקרת ערך, כי רב טוב צפון לו לימים יצרו."

רכרי ננידים אלה לתולדות הרב הגדול

הסבלנות ודבריו העירו את הרוחות וימשכו את הלבבות, כי בהם נפגשו הגיון ושכל טוב עם אמונה אמן. תכן הדרשה ומסגנונה עשו רשם אדיר וחזק, מכל עבר דרשו להוציאה לאור, ומאמר ארוך מדובר בו נכבדות על הדרשה נדפס במ"ע ארשיוו איור' בעת ההיא (1840). באחרונה עמד בנסיון כנצח ועוֹו ויצא מביהמ"ד נעטר בתאר "רב גדול".

הכבוד אשר נחל עד העת ההיא משך עליו את עיני אָחיו. מיום בואו לפאריו סבוהו גם סבבוהו כל איש יהודי אשר דבר הספרות והדעת נוגע אל לבו. מעטים הם הספרים שיצאו לאור מן החוג הזה אשר לא לקח וואָג חלק בראש עריכתם, מהם "השבוע הישראלי" (Semaine Israel.) מאת קרעאנזש, חיי הדת לישראל (Rituel israel.) מהנ"ל, מסלול ללמוד הדת (Manuel d'instruction religieuse) מאת סאָפּאר, העתקות הפיוטים והתפלות מאת דירלאשע ועוד. אין ספר-מאסף לעניני דת ישראל, אשר לא דרשו מידו עזרת-סופרים בעדו. מה"ע La Paix, L'Union Israel, L'Univ. Isr., Arch. Israel, Lien d'Israël נהגו ממנו עצה ותושיה במערכותיהם ונבנו ממאמריו הרבים במקצעות שונים, בחקר אלוה, בספרות, בידועת ספרים, ובשירי דת שונים, מהם בשפת עבר מהם בשפת צרפת. — ענינים הננועים לנפשו אשר לא זה המקום לפורטם, המריצוהו למשוך את ידו מכהונת הרבנות בזמן קצר; אך הפקודות העליונות לכהונת דת-ישראל בצרפת לא יכלו לחסר נפשו ימים רבים מטובה לבלתי העור באדם גדול בתורה ובחכמה כזה; בשנת 1851 נתנה לו קתדרא בבית מדרש הרבנים ללמד דת ושפת אשכנז; ה'ר' וואָג נקרא מטעם הכונסיסטואר הישראלי הכולל אל המשרה הכפולה הזאת. ביותר מלאה הוראתו של ה'ר' וואָג בדת חסרון גדול בכיהמ"ד. כבר רבו כעת תלמידיו בין רבני צרפת, ומדרגת שלימותם של הרבנים בידועת התורה הורמה

racines hebraïques) בערות עם הערות ;
 — העתקה צרפתית של ספר האמונות
 והדעות לר' סעדיה גאון עם הערות .
 — העתקה החלק הראשון מס' הכוזרי .
 — חוכרות כוללות הגהות על דקדוק ל'
 צרפת של Poitevin ועל דקדוק ל' אשכנז
 של Herrmann .
 מיום 1 יאנואר לשנת 1879 הוא
 מו"ל את הספר העתי Univers Israélite .
 המטשלה כבודתהו באות לגיון הכבוד
 ביום 11 יאנואר לשנת 1885 .

ר' אברהם ב"ר יעקב זינגער

נולד בשנת תרכ"ד (1864) בעיר
 מצער קאפוליא (פלך מינסק) . בהיותו
 בן עשר שנים נשאר יתום מאביו ומאמו ,
 וודרו אחי אמו ה' יצחק פורטני , אספהו
 אל ביתו , ולא גרע ממנו עין השנחתו כל
 ימי עלומו . בהיותו בן שלש עשרה נספח
 אל הישיבה של הרה"ג ר' ב"צ קאצינעלינסאָן
 בקאפוליא , אשר גם הוא משכחו חסד .
 כעבור שנים אחדות עזב את עיר
 מולדתו וככל בני ליטא העניים שבע
 גרודים בהתהלכו לעתים מעיר אל עיר
 בערים הקרובות כמו מינסק , סלוצק , פינסק ,
 נעשויו , מיר וכאלה ללמוד וללמד ולצפות
 לשלחן אחרים לאכל מפתם בית איש יומי ;
 ובעוד אשר הקדיש עתותיו ללמוד קדש ,
 קבע שעות גם להבין בספרי השכלה ובשפות
 החיות . בשנת תרט"ה כתב את ספורו הראשון
 „מסכת כלה" אשר נדפס במ"ע „המליץ" שנה
 ההיא . בשנת הרמ"ח בא ממנו ספור
 במהש"נ „כנסת ישראל" בשם „הות רשעים" .
 תרט"מ נדפס ספורו „על אם הדרך"
 במהש"נ „האסיף" . בשנה הזאת נדפס ממנו
 „בחמליץ" , ספור גדול בשם „צרת הבת"
 מלבד מאמרים ומכתבים שונים אשר כתב
 במ"ע לישראל וספורים העומדים לדפוס
 ועתידים לצאת לאור . בקיץ תרט"ח בא
 לשבת בעיר וואראשא .

הר"ר אליעזר ב"ר מנחם וואָן ופרשת ערכו
 בספרותנו נדפסו בספר העתי Journal des
 Arts, des Sciences et des Lettres
 ביום 4 יוני לשנת 1857 . בהעתיקנו אותם
 כמו שהם ובאשרנו את כל הכתיב בהם
 נמלא אחריהם עוד בציונים האלה לקורות
 חי' הר' וואָן ועבודתו מן הוא והלאה :
 הר' אליעזר ב"ר מנחם וואָן נולד
 בתשעה באב לשנת תקע"ד .
 ספרו Le Guide du Croyant
 israelite שנדפס בשנת 1857 כבר נמכר
 וכלה זה שנים רבות . הר' וואן מכין הוצאה
 ה' שה טונהת ומתוקנת .

בשנת 1859 נעתק הסימינאר
 הישראלי לפארוי ולהר' וואָן נמסרה מלבד
 הוראתו טאו להורות בקתדרא גם ידיעת
 ש"ע ובאורי כתבי הקדש .
 העתקתו את החח"ת עם ההפטרות
 וחבורו באור רחב נמטרו בשנת 1869 .
 הוא חבר עוד ספרים רבים ושונים
 וגמחם נוכר :

למוד דת היהודים (Exquisse
 de Théologie juive [נדפס במה"ע
 Verité Israélite] קצתו נדפס
 בשנת 1862 , ונדפס שנית עם הקונים
 בשנת 1867 .

— קורות כתבי הקדש ובאוריהם
 טאו ועד ימינו . נדפס בהסכמת הממשלה
 בבית הדפוס הלאומי (1881) .

— דרוש ע"ד ההגשמה וההזיון
 (Conférence sur l'anthropomorphisme
 et les miracles) שדרש המחבר בבי"מ
 הרבנים נדפס בשנת 1869 .

— העתקת שני הכרכים הראשונים
 מספר דה"י של גראָטין בקצור שקצר המחבר
 (הר"ר גראָטין) בעד ההעתקה הזאת .

באמתחתו ערוכים אתו כתבי יד
 נמטרים לדפוס :
 המשך העתקת כתבי הקדש לשפת
 צרפת .

— גן שרשי לשון עבר (Le Jardin des

ר' דוד כהנא באדעססא

Dawid Kohn, Odessa Ekaterinen-
gasse 83

נולד בהג השבועות שנת תקצ"ח
לאביו ר' יצחק בר' דוד כהנא. אביו גדלו
בחדר המלמדים כדרך כל הארץ ושם למד
גמרא ותוספות, אך מנוער היתה בו הנטיה
לפשט וישנא את הפלפול, והוא בעצמו
בחר לו איזה מסכת ללמוד. בן י"ד החל
ללמוד בעצמו תנ"ך ודקדוק וסדרשים ואגדות,
ואח"כ גם ל"א וצרפת ודה"י ועוד כמה
ידיעות ריאליות, ויקנה לו הרבה ספרים
ואביו לא סחה בידו וישמח לראות בנו
יחידו עוסק כל היום בלמודים. בן ח"י נשא
אשה מעיר איזמאיל ויש בה שנתים ואחר
שב לאדעססא כי נפטר אביו, ומאז הוא
יושב בחצר אביו באדעססא.

בשנת תרכ"ו כתב הטאמר הראשון
בהמליץ בשם העצמות היבשות. תרכ"ח
נדפס ממנו שם (נו' 11) מאמר "תולדות
ר' שלמה בענגעמ" (הרש"ף מזכירו בספרו
שפה לנאמנים" ד' 148, והר"מ פלונגיאן
השלימו בהמליץ שנה ההיא נ' 22, 23).
הרל"ב נדפס בהשחר ספרו "אבן התועים"
תולדות ש"ץ וסיעתו. תרל"ג נדפס שם
ספרו "אבן נגף" תולדות המקובלים מעת
התנלות ספר הזהר עד ימי ש"ץ. בשנה
ההיא נתכבד מאת חברה מפייזי ההשכלה
בפ"ב להיות לה חבר עוזר, גם נבחר
או מאת ראשי העדה להיות בין אנשי הועד
המשגיחים על מכס הבשר והשוחרים
והמזכרים כאיטלי, ויעבוד עבודתו בלי תשלום
שכר. — תרל"ז נשלם אצלו ספרו הגדול
"מסרת סיג למקרא" שבו יצא להראות כי
נוסחת בה"ק שבידנו היא עקרית (אריגינלית)
וכי המסורה קדומה מאד, וגם יצא נגד
הפרופ' גראַטץ על אשר שבש כמה כתובים
בבה"ק. הס' הזה נדפס בהשחר שנה ט'
ישנה י' ואח"כ בספר בפ"ע (וויצן תרמ"ב).
תרל"ח נבחר טראשי העדה להיות נבאי
על הת"ת, ובכהונתו זאת יכהן עד היום,

גם נבחר אז לנבאי על בית היתומים,
וישא משרתו כנ' שנים. — תרל"ט נדפס
באדעססא ספרו "אמרי חכמה ומוסר" לקוטים
מב"ק משלי וקהלת לתועלת נערי ב"י. —
בשנת תרמ"א הו"ל ספרו "דבר אסתר" שבו
יצא לדבר משפטים עם אלה מהחוקרים
שיצאו להוכיח כי המקרה המסופר במגילת
אסתר לא קרה באמת. בשנה ההיא נדפס
בהבק"א מאמרו "אור חדש" באור חדש על
מוטור ס"ח בתהלים, ומאמר "אין כאל
ישרון" להראות גדל השגת משה רבנו
באלהות, ובהכרמל נדפס מאמרו "מחקרי
קהלת בן דוד" מביא גדול לספר קהלת עם
מאמר "אשרי תמימי דרך" על מוטור קי"ט
בתהלים. — תרמ"ב נדפס בהאור מאמרו
"מביא לפדשת בלעם", ובהמליץ "ראש
פתנים" דרישה ע"ד הריב בין אייזענטענער
ורייכלין ע"ד התלמוד וכו'. תרמ"ג הרפ"ס
"תולדות שלמה המלך" מעשה אבן רש"ף
(השחר). תרמ"ד: "תולדות ר' אליהו בחור"
(שם). תרמ"ו כתב מאמרו "חסד למשה"
(נדפס במ"ע בן עמי ואח"כ בחוברת מיוחדת).
בכנס"י נדפסו מאמריו "חברת יהודה חז"ד",
וזכרון בספר משפחה" במאמרו זה פרש אור
על קורות היהודים באדעססא אשר ערפל
היו התולתם. בהאסף נדפסו מחברותיו
"משלי עם" ו"יונה הומיה". בבית אוצה"ם —
"אור וחושך" תולדות האחים המשוררים
ר' יעקב זר' עמנואל פראסניס זתולדות
המקובלים ליבלי פרוסמיץ וחיים מלאך
(לספר ההוא נספחה גם תמונתו), ומאמר
"שם ושארית לגאון נעלם", ועוד מאמר
"קטרג של יוד" — בכתובים עמו: א) חכמת
קהלת, ב) חכמת בן עזרא (תולדות הראב"ע
ושירו שירי הול), ג) חכמת יהודה (וכוחים
בין ישראל לנוצרי). ד) חידות מני קדם
(תולדות התדה בישראל מימי התלמוד עד
ימינו אלה). ו) המשורר שלמה ראפאיר: ז)
כלי שיר בספר תהלים. ח) דברים
ככתבם. — הוא עורר את ראשי הח"ק
באדעססא להו"ל הס' צינים מצוינים והרבה
עמל בספר זה.

ר' משה הכהן פראוער בפט"ב

נולד בעיר קידאן (פ' קאוונא) ביום כ"ה טבת שנת ת"ר. אצל אביו ר' שלמה זלמן שהיה מצוין בתורתו וחסידותו והתפרנס ממלאכת המלמדות, למד את התלמוד בשחר ילדותו. בענת הי"א למד בישיבה הגדולה של ר' משה'ל חיים'ס בקידאן אשר אליה נהרו אז בחורים מכל ערי ליטא, ובכל יום ש"ק לקח "שיעור" אצל דודו ר' אברהם עבר יפה וכעת רב בלאודוויי. גם בהנ"ך הגה וידעו כמעט בע"פ. — תר"ד כאשר מטה יד אביו להחזיקו על שלחנו הלך ליאנאווא (פ' קאוונא) וילמוד מפי הרה"ג ר' העשיל משווינצאן. בעיר ההיא החל להגיה גם בספרי מליצה אשר נתן לו למקרא אחד טרעיו. אחרי ג' שנים כאשר החלו לרנן אחריו ואביו שהעתיק מושבו לעיר ההיא עפך עליו אפו, עזב את העיר וילך לפאניוועז ויכנס לישיבת ר' מאיר שו"ב ז"ל ויצטיין בחריפות ובקיאות. אחרי הרפתקאות רבות בא בשנת תר"ח לוויילנא וישב בה כחצי שנה וילמוד שפ"א ורוסית מפי תלמידו בימדה"ר. בעמוד אביו גם פה כצר נגדו לבל יכנס לבימדה"ר, הלך אחרי חצי שנה רגלי מוויילנא לזיטמאיר במשך שלשה שבועות וחצי, ויתכונן לבוא שם אל בית מדה"ר ור"י אייבענבוים קרבהו ויתן לו מורים מקרב תלמידי הבית. אולם מחסרון העודת מסע ומפני מחלתו שב אל עירו וישב בפאניוועז והיה מורה לשעות, ושם התודע אל המשורר יל"ג. — תרכ"ג בא לקאוונא ומבחר בני הנעורים שמעו לקח מפיו. בעיר ההיא התודע אל הח' טאפו ז"ל. תרכ"ה החל לשלוח מאמרים ופיליטונים שונים להמליץ וחתם עליהם, עזרא מהר שפר" (משה פראוער), בן עמרם הפרזי, אני הגב"ר הר"ן. בקאוונא היה לעזר למל"ל לקנות דעת ויצילו מיד הקמים עליו וישלחו לאדעכסא, כן היה לעזר להר"ר ליפקין ז"ל (בן הרה"ג ישראל סלאנטער) לנסוע לקאניגסבערג, להר"ר הערמאן שפירא

(שהיה "מלמד" בקאוונא) לנסוע לחו"ל ועוד למבקשי השכלה רבים היה לעזר בכסף ובעצה. — תר"ל בא לפט"ב והיה מורה שפ"ע ויסודי הדת בביה"ס של ה' בערמאן, ואח"כ לקחתהו הבארנעססע גינצבורג ז"ל להיות מורה שפ"ע, יסודי הדת וקורות ישראל בבית החינוך ליתומים אשר יסדה, והוא עומד על משמרתו זאת עד היום. לפני שמונה שנים כבוא משפחת הבאראן לגור בפט"ב קראהו הבאראן אליו ויפקידהו להורות לבניו שפ"ע ורקדוקה ויתר הלמודים. הנוגעים לחכמת ישראל ועד היום הגהו מורה בבית הבאראן. מאז החל "המליץ" להופיע בפט"ב הגהו בו עוזר תמיד, עורך החלק "בארצנו".

דר' ישראל פרענקעל בווארשא

Dr. I. Frenkel, Warschau, Dzika 4

נולד לאביו ר' משה דוד ביום ז' תמוז תר"ז בעיר ריפין (פ' פלאצק). עד שנתו הי"ב למד בחדרי מלמדים ש"ס ופוסקים כיתר צעירי בני" בערים הקטנות. אז נקרה לו מורה ומלמד להועיל הר' קלמן פיוואווארסקי (הוא פ. אשר נהפך פהאם ממלמד לתלמיד האוניורויטט בארץ אשכנז ובזמן קצר היה לרופא בצבא בפט"ב). הוא למדהו ש"ע וקרא עמו בספרי השכלה וע"י הקריאה ההיא התעורר לבקש חכמה. בעזרת דודו המשכיל ר' אהרן כרמל עזב פרענקעל את הוריו ועירו ויסע לוואלאזאוועק. ויבא בין תלמידי הרה"ג קרא, ויהי לו היום לתלמוד ובלילות אשר שם כימים למד כל היריעות הנחצות לגימנוזים עד כי במשך ב' ירחים הצליח לעמוד למבחן ולהכנס להגימנו' שם. משם בא להגימנו' הקלאססיקי בפלאצק, ואף כי נשא מחסור נורא, וגם הוריו נצבו לשמן על דרכו, נסר חק למודיו כאחד המצוינים בתלמידים. אז בא לווארשא ויכנס אל האוניורויטט למחלקת חכמת הרפואה, וגם פה התנוסס בין כל התלמידים

והחדוד ויכתב לפוליס וחלוקים רבים; אך אחרי עבוד ימי בהרותו והחל לקרוא ברב ספרי הספרות ובמב"ע חלפה עברה לאט לאט תשוקתו לפלפול, וירגיש בנפשו נטיה עצומה לבקרת, לברר וללכץ כל ענין ע"י בקרת צרופה ובדרך הפשט הפשוט.

ספריו שחבר והמה בכתובים: א) דברי מרדכי" חרושים ובאורים בבבלי וירושלמי, בהלכות ואגדות. דוגמא ממנו נדפס בהאסיף תרמ"ז, "באור חדש במשנה" ובבית אוצה"ג השני. ב) "מאמר מרדכי" חלוקים ופלפולים. ג) "המלואים" או "ס' מלא הרועים וחדש" השנות ודברי בקרת וחרושים ומלואים לס' מלא הרועים. ד) "ציוני הירושלמי" בשתי מערכות עם מבוא גדול בחמשה פרקים. ה) "אוצר בלום" עניני בקרת על ספרים רבים ושונים, בארבעה חלקים: 6) עומר השכחה; 7) שגנת תלמוד; 8) שגנת השלימים; 9) שגנת ספרים. דוגמא מס' זה נדפס בהעברי (שנה י"ג גליון ל"ד) במאמרו "שאלה ופליאה" ובהאסיף תרמ"ז "שגנת תלמוד עולה ודון". 10) קונטרס על המשנה בכלל ועל הפי' "תפארת ישראל" בפרט וכן קונטרס גדול על התרגומים ועל הטבארים בכלל ובקרת על ס' "מיני תרגומא" להגרי"ב ז"ל בפרט. נדפס סמנו מעט לדוגמא בהעברי (שנה 12 גליוני ז' ח' ט'). 11) "עריכת נר" הערות ותקונים בס' הערוך ומבאריו. ח) "אגרת מרדכי" מכתבים בבקרת ובספרות התלמודית. ט) קונטרס גדול על פירושי הראב"ע ומבאריו. דוגמא ממנו נדפס בהאסיף תרמ"ז ובהצפירה שנה י"ג גליון 83. י) ס' על "משנה תורה" להרמב"ם ז"ל (*). 12) כן כתב תשובות ומחאות רבות על

זוכה בכל שנה לסמיפנדיום של הממשלה. בשנת 1885 קבל תאר "דאקטאר", ומאז הוא עוסק בהכמה ואת כרופא, נודע ורבים אשר ימצאו אצלו מזור ותרופה במחלות פנימיות. — שפה עבר היתה ששועויו תמיד, ובהיותו בנימני, בד בכד עם שפת יון ורומי עסק בשקידה ובאהבה גם בה, ויכתוב מאמרים במב"ע שונים ע"ד מצב התלמידים העברים חבריו שם. בהיותו באוניוור' הודיע במכה"ע כפעם בפעם מכל החדשות בחלקת חכמת הרפואה וידיעות הטבע. ובשנים האחרונות הוא סופר תמיד למכ"ע הצפירה. עתה הוא מוכן לדפוס ס' בשם "שומר הבריאות" אשר מלבד קבוצת סבחר מאמריו שבאו בהצפירה יבואו בו עוד מאמרים ע"ד המחלות הווענעריות ושאר המחלות שבצנעא.

ר' מרדכי ראבינאוויץ במקידל

M. Rabinowitz, in Skidel,
(Guw, Grodno).

נולד בשנת תר"ד. שקד מימי נעוריו בלמוד התורה הכתובה והמסורה ויהי נודד וגולה ללמוד תורה במק"א. בכח זכרונו ושקידתו העצומה קנה לו בקיאות גדולה בכל אשר קרא ולמד בימי חייו. בנטיהו הגדולה לחדש חרושים לא יניה ספר מידו בלי עיון ושקידה עליו ומבלי שיעיר עליו כמה הערות והשנות והמהות. חלק גדול טפעותלו משהרעת על דברי הרמב"ם אשר הוא יגע ומתעמל תמיד בכל כחו לישיב ולתקן דבריו בכל מקום ובכל ספר אשר כתב הר"ם ז"ל. — בראשונה אהב את הפלפול

(* ע"ד הספר הזה ז"ל תרמ"ד במכתבו אלינו; ביחוד הנני שוקד זה כמה בעריכת ספר גדול וכו' על אדות ספר "משנה תורה" להרמב"ם ז"ל, להגיה ולצרפו, לברר וללכץ דבריו, ע"ם נוסחאות עתיקות ונכונות מדפו" ומכת"י, ואשר אך על פיהן יפלו רובי המהות אשר הרבו הסכחים בדבריו ז"ל. והנני מתחב לנסור — ברצות ה' דרכי — בוסן קרוב את עבודתי הגדולה, והגדלתי מעשי למען אוכל להנציא מתח"י דבר סחוקן ומקובל, ונגשתי אל המלאכה בחשק נמרץ ובפעל כביר וכחתי מכווא גדול ולתקויו לפרקים גדולים, והם כוללים כל הנוגע לספר הענקי "משנה תורה" אשר כתב תר"ם ז"ל כירי

מאמרי סופרים הפוגעים בכבוד הרת והתלמוד או בכבוד גדולי חכמי ישראל ובפרט על אלה שבאו בכה"ע לב"י שרבים קוראים בהם. איזה תשובות נדפסו בהצפירה ובהעברי .

החזקה גם הניפוטי ידי ע"ד ה ש מ ט ו ת אשר רבים ושלמים בספרו : כי השאיר אהריו עוללות ! וכו' כי לא השארתי דבר סכל הנחוץ לדעתי בנוגע להרמב"ם ז"ל וספרו, משנה תורה" אשר לא בקרתי ובררתי אותו. ותקותי גדולה כי כל החוכמים ומוקירים את הר"מ ז"ל ונחמנים כבוד ותהלה לשכז ולדבריו — יתענגו וישמחו על דברי. ולמען הובכי דבריו הנני להודיע בזה בקצרה מתכן עבודתי בנוגע לספרו, משנה תורה" : כי הכסיון הורני כפי בקיאותי המציערת בספרי הראשונים ז"ל, אשר הדרך האמיתי בהבנת דבריהם ודרכם בקדש הוא אך הפשוט ביותר פשוט. וגם אמנם הם ז"ל כתבו דבריהם בלשון פשוט ומובן לכל, ורק מפני השבשים ושנויי הנוסחאות שבאו בהעתקות רבות וע"י מעתיקים שאינם בקיאים, אין אנו מוצאים בהם דברים מתוקנים ונכונים במקומות רבים, ולכן נתתי אל לבי לתור ולברר בכל מקום כזה אשר מצאתיו חסר הבנה, אחרי הנוסחה היותר מתוקנה והיותר קדומה, ואז מצאתי אור גדול כי יהל בדבריהם ז"ל. ועד"ז אני מצרף ומברר את דברי הרמב"ם ז"ל בכ"מ אשר אני מוצא בו דבר שנתקשו בו המטישים והמבקרים אנשי השם מעולם ותלו עליו כל שלטיהם, זה בפלפולו הגדול והעצום, וזה בבאורו הארוך עם הקדמות והצעות רבות ורחקות, זה עושהו לטועה וזה לשוכה. שם ת"ל יגעתי ומצאתי כי דבריו בהירים כספירים, וסבת הדבר הקשה אשר בו הוא פשוט טעמים : א) כי הנוסחאות בחבורו הגדול נשתבשו ברבות העתים ע"י סבות שונות, וכיחוד ע"י המדפיסים מחבלי הספרים מעולם אשר העמיקו שחתו את דבריו עד היום הזה. אבל ע"י הנוסחאות המדויקות אשר נשיג, אז נראה אור בהיר בדבריו. ב) גם מצאתי שהיו נוסחאות אחרות ומתוקנות בשני התלמודים, וע"פ נוסחאות עתיקות ונאמנות מתלמודים יובנו דבריו בנקל. ובשני האופנים הללו כביר מצאה ידי ת"ל למאות ולאלפים תקונים רבים כו' ומאופן הראשון כבר דברתי והראיתי דוגמאות אחדות בהוספה להצפירה (שנה תשיעית גליון 25) ושם (שנה 13 גליוני 69-70). ובאופן השני, הראיתי במכה"ע, בית תלמוד" (שנה שנית חוברת ב') במאמר לקיים דברי הרמב"ם הראשונים והאחרונים". כן הצעתי מלאכתי לפני כמה מנאונים וחכמי הזמן ות"ל מצאו חן בעיניהם ותמכוני בדבריהם וכו'. אמנם כאשר אחפוץ לכלול והשלים את מלאכתי בכל אופני השלמות ומדעתי כי לא לאדם אחד לגמור את המלאכה הכבודה והכבדה הזאת, לזאת מצאתי לי פה מקום להעיר ולבקש את כל חכמי לב, מופלגים ונכונים, רבנים ותורנים, חכמים ומבקרים, מוקירי הרמב"ם ז"ל וספרו הגדול, משנה תורה" : כי כל מי שחננו ה' בדרך למודו ובהערות והארות, ובנוסחאות ברורות, ובהגהות ישירות, ובהתגלות מקורות, בספר, משנה תורה" כן גם בטעני השמות, ורק בדרכים פשוטים וברורים, אשר הותם אמת טבעו וכולט על דבריהם, יעשה נא כזאת למען הרמב"ם ז"ל אשר לשמו ולזכרו נחמנים כבוד כל חכמי הדורות, ולמען תועלת הרבים הלומדים ומחבבים את דבריו ז"ל, וישלחו אלי את דבריהם הנכבדים, ואני אקבע דבריהם בספרי על שמותם לכבוד ולתפארת, ואם אמצא להעיר על דבריהם אכתוב איה לכוא"א, למען יתבררו ויצרפו הדברים, ותצא כנגה אור האמת. ודברי הר"מ ז"ל יאירו כאור שבעת הימים.

מלואים לחלק המכתבים

כ' יעקב שלמה אלשוואנג (ישיבא"ל)

ראשי פרקים מתולדותי *

בר"ח אייר אשר בשנת חמשת אלפים ושש מאות לבריאות עולם, בעיר מצער קאחאנאָוואָ (Kochanovo), בפלך מאַהליב על נהר דניעפער, יצאתי לאויר העולם; ותאמרנה הנשים הצדקניות שאהיה — מורת הוראה בישראל, כי במרם הבא המילדת ילדתני אמי מ' רחל לאה ז"ל.

עיר מולדתי היתה אז למקנה לשלשת אדונים, הרכוש — לאדון פולני, והנפשות — לזרבי מל. ולהצדיק מווי. ויהי אבי ר' יצחק אייזיק ז"ל לשני הראשונים, בנשמיזת — יצק טהפולני, וברוחניות — משדי חב"ד; בכ"ו היה למרן תלמודי וקבע עתים לתורה. כפי הנראה עמדה לו לאבי זכות אבות שלא למד אל דרך רעיו העוובים את התורה הנגלית, כי היה דור ששי להגאון בעל "סדר הדורות" ז"ל.

דרכי החנוך בימים ההם בכלל — היו אבולות, ודרך החנוך בעיר קטנה בפרט — צלמות, ותהי אפוא דרך חנוכי אני בעיר מצער שכלה חסידים — חשכה ואפלה מנדח. אלהים חנני בכשרונות טובים מאד, וספו לי אפוא כתורא — תלמוד, פוסקים, שאלות ותשובות ושפוני טמוני חב"ד, בד בבד, ומרם הגעתי ל"בר טעוה" ידעתי סך דפים גמרא, וכמה הלכתי מחלק הראשון יו"ד עם הש"ך והמ"ז, בעל פה, וגם ב"לקוטי אמרים" לקמתי עמרים. טמילא מובן כי לא למדתי ממלמדי אף מסכת אחת שלמה, רק דלגתי ממסכת למסכת וקפצתי מסוגיא לסוגיא; מביצה — לעבודה זרה, מסכה — לכבא בתרא, ומשבת — ליובמות; מסוגיא דר' חנינא סגן הכהנים — לסוגיא דטפת חלב, סמכיליא קנא — לחמצן של עוברי עברה, וכל כיוצא בהן. ותנ"ך? הם כי לא להזכיר, פן תורק בי מינות רחמנא ליצלן; וחובת המשנה: "בן חמש שנים למקרא" יצאו רבותי בזה — שלמדו אותי את פרשת השבוע בכל יום חמישי בשבת, כשאני עומד על רגל אחת — בין מנחה למערב, ובן התמו, אבל כל עמל אבי ז"ל לעשותי למרן וחסיד גם יחד — היה בדי ריק, כי לא מצאתי קורת רוח בקפיצין של מלמדי על גבעות התלמוד ובדלוגים על הרי הסוגיות התלויים בשערה; וקל וחומר כי תורת החכדי"ם לא עשתה בי בדים, ותהי בעיני — כאותות בדים; ונפשי צמאה לתורת אמת ורוחי שאפה למדע והשכל. גם על החסידים הכבתי כעל זנבות האודים, ובאילין יומי דלא למספד בהון, כגון כהלולא דרשב"י, ביו"ד ובי"ט כסלו, ביאצ"ט וביומי דמפגרי כיה רבנן, בעת שכל חסיד העיר היו מסובין על שלחן בית המדרש, שהשתמשו בו גם לצרכי בית מרוח, ואיש מקטרתו בידו ופני להבים פניהם, גם אז — היו פני זועפים; מנגד ראיתי את הקולות, את הלפידים, את עתר ענן הקטרת, אך בשמחתם — לא התערבתי; ועל כן החליטו זקני החסידים כי שרש נשמתו הוא מסטרא דשמלא, וגנוב נגבתי — מעולם העצבות, והחלטתם עצבה את רוח אבי ז"ל מאד.

(* לבקשת הסופר המצוין הח' ישיבאל ורבים אשר אתו הדפסנו את הפרק הזה בלי כל שנו

כיונך בארץ ציה כן גדלתי במקום מולדתי בין אנשים שובבים עד שנת חמש העשרה לימי חיי, ולולא ה' שהיה לי, לתת לי שם ושארית בין משכילים כיום הזה, אזי נשארתי תחתי והייתי חסיד שומט כל ימי, כי הגיעה עתי עת דודים — אבי ז"ל אמר לתת לי אשה, בת פלוני, כהן וחסיד נלהב.

בכל דור ודור מלחמה להולכי קדימה עם מורדי אור, והמיד — מנצחים הראשונים. כמה דברים אמורים אם הדבר, אשר בערו נלחמים עורכי מלחמת האור, ברור להם כשמלה וזרחה השמש עליהם; אבל אם הדבר, אשר אליו נושאים נושאי דגל האור את נפשם, לא בשל כל צרכו, והאור הפרוש עליהם איננו אפוא אור יקרות כי אם אור עבות וקפאון, או — גם בעזרת משענת קנה רצוף יכריעו מורדי האור את קמיהם תחתיהם. נפשי אמנם חשקה בתורה ובמדע, אך חשקי לא בשל כל צרכו ולא בא מהכרה פנימית, כחשק בן עזאי; לא מאהבת הדעת השקתי כמדע, כי מרם ידעתי אז מה היא הדעת אשר לה נכספה נפשי, כי אם — משנאתי את החסידים ואת תעלוליהם; ועל כן בעזרת הנשואין דמה אבי לשבר את קשיות ערפי ולהסב את לבי לחסידות; ואני כמעט הייתי נכון לצלע, כי הפצתי ללבוש טלית מצויצת ולהיות איש בין אנשים, ולא בחור בין הנערים אשר יד כל חסיד נשוא בו למרוט את פאת ראשו, ועוד מעט — וגבר אפוא החשך; אך תורה ליוצר אור שעשה את בת החסיד המיועדת לי — מכוערת, היא אמה וחוטמה אמה וזרת, ויצילני החוטם מפח יוקשים, על אף החסידים הנלווים ועקשים, כי לא הפצתי בה, מדאגה מדבר פן בחרות אפה הארוך — תאמר ארוך לכל אשר אמר אני ברוך; ועל כן גמרתו בלבי לברוח מבית אבי ומעיר מולדתי. אבל מעודי לא יצאתי מקיר העיר וחוצה, ואיכבה אפוא אברח לבדי? ועור שאלה גדולה מואת היציקתני: אנה טפני החסידים אברח? כי היתה אז כל הארץ בעיני ככר הירדן בעיני לוט — כלה משקה, וכל עם ה' — כלוט בעיני בנותיו: איש אחר וולתי חסיד אין במלא רחב הארץ אשר יאספני אל ביתו: לא דמיתי ולא עלתה על לבי כי יש מקום על כדור הארץ אשר החסידה לא פרשה עליו מוטות כנפיה ואיד המשקה לא הקדיר את אור הדעת; ובכן הייתי נכוך מאד, והבטתי צר מעון: מעבר מזה — החסידים אשר נעלה נפשי אותם, ומעבר מזה — כלה חסודה הדוקרת בחוטמה כל הקרב אליה, ואיכבה אמלטה? אבל לא ינום ולא יישן שומר משכיליו לעתיד, ועד מהרה הוציאני מן המצר.

בבקר לא עבות אחד, בערב שבת קדש, בא הלך לעירי, אורח נכבד ואיש של צורה, ויקראתו אבי ז"ל לשבות בביתו את יום השבת. בעת סעורת הערב ספר האורח את צדקת אנשי עירו וכי מקוטו, העיר האסלאוויטיץ, הוא מקום תורה, מקום ישיבה גדולה, והרב הגאון ר' משה נחמיה כהנא הוא ראש מתיבתא, ואליו ינהרו צאן קדשים, צאן ישראל רבים, אשר ירביצם כנאות התלמוד ועל מי תורת אמת ינהלם, וארוחתם ארוחת תמיד על שלחן בעלי הבתים, וכי יש תלמידים ותוקים שהגיעו להוראה. באזנים קשובות שמעו כל המסובין את דברי האורח, ואני עברכם שמעתי את דבריו — כאשר שמעו העומדים בעזרה לפנים את דברות הכהן הגדול, ואת העיר האסלאוויטיץ ראיתי כמחזה בעיר האלהים; גם את הישיבה כן בקדש חיותי, ואת הרב אשר תורה יבקשו מפיהו — למלאך ה' צבאות דמיתי, ועל כנפי דמיוני דאיתו אל שבת תחכמני. לבי אמר לי כי ספרו של האורח יועיל לרווחתי לישועתי, לישר ארחי מביתי, ולמצא בחאסלאוויטיץ — משגבי ומנוסי; ובחזיונות אלה הגעוטים עליתי על מטתי, ומאד ערבה לי שנתי.

ושם אתי חברי נער כנילי, אשר גם נפשו בחלה בחסידים אך כחש להם

ויחשבוהו לאיש שלומס, ולכו היה ערום ננדי, על כן קדמתי בבקר השכם לרוץ אליו; להגיד לו את החדשות הנפלאות אשר שמעו אזני מהאורח ולהתיעץ על צפונינו. ותהי העצה היעוצה ממנו כי גם עלי להתחפש באפר החסידות כמהו, למען לא ישמרו צערי, ובשעת הבשר — ננוס יחדו על המקום ההוא.

ויהי מסחרת השבת, בנסוע האורח מעירי, שמתי מסוה החסידות על פני והחלתי לחקות את כל מעשי החסידים, ואלה הם: שמרתי טבילת שחרית, שהיתי שעה אחת קודם התפלה כדי לברוק את עצמי עד מקום שיודי מגעת, הגבהתי קולי בתפילתי, הרביתי בנענועים אל כל עברים כשאר יגעו כפות התמרים, וגם שתיתי ממשקה ישראל. בתחלה יצאה מפה הטרה מאפי ותהי לי לזרא, כי לא נסיתי, ויהיו משחיקים עלי גבורי השתי, אך אחרי כן נפתלי אלהים נפתלתי עם אנשי החיל למסך שכר — גם יכלתי. ותהם כל העיר עלי, ויאמרו איש אל רעהו: מה זה היה לבן אייזיק? הגם יעקב שלמה בחסידים? ויען רב שתאי הזקן ויאמר, "זנבות למה תתמהו? הן הוא (כלומר הצדיק) יחיה מפקד צבא הנשמות שבגוף ונותן נשמה לעם ההולכים אחריו מכל אשר יבחר, וקל וחומר כי הנקל לו לשרש את שרש נשמתו של הנער הזה מעולם העצבות ולתתו בעולם החרוה והחסידות, וידו הגדולה עשתה אפוא את הרבר הזה; חטרא וחיי לרבינו יחיה! ויהם רב שתאי את המשתוממים, והפליא חסדו לי מסתקוממים; זכרה לו אלהי לטובה וינחל לו עולמות יש, אל תקרא יש אלא — יש". ויהי כמשלש חדשים, ואני מתנהג בחסידות, ויבא אבי ז"ל אל ביתו שמח ומוב לב ויאמר אלי: "הבון לקראת חתונתך בני, עוד מעט ותהיה לאיש". כרעם אדיר וחזק הרעישה הבשורה את לבי ויתר מסקומו, אך עד מהרה הבלגתי, העמדתי פני והחרשתי. רגעים אחדים התבונן אבי ז"ל עלי, ובראותו כי נפוגתי ואין מלה בלשוני, הרים קולו כנגיד ומצוה ויוסף לדבר עוד: "ומה אתה שותק? האם תחרש להפר בריתי אשר כרתו עם אבי הכלה? ברית טלח עולם היא, ואם גם יתקצבו כל מלכי מורח ומערב לא יפרו אותה, ואף כי נער חסר לב כמך", ויך באגרופו על השלחן וירעשו הספים. עצר במלין לא יכולתי עוד, ואמר: אבי! אל באפך תוכיחני על לא עולתה בי, חלילה לי מהמרות עיני כבודך, היאמר יצר ליוצרו לא הבין? ואם לתרנגולת תאמר הביצה איעצך נא עצה? אב אהה ועלי לשמור כל פקדיך, אבל הן גבוה מעל גבוה יש, אשר אני ואתה חיבים בכבודו ובמוראו, הלא הוא רבינו יחיה, ואיכבה אהיה לאיש ואת פיו הקדוש לא שאלתי איך להתנהג אחר... אחר... איך להתנהג אחר... איך להתנהג אחר — החתונה. כעצם בגרון עמדה "החתונה" על דל שפתי ואם זכרתיה אחו בשרי פלצות, על כן דברי לעו. כשמע אבי ז"ל את דברי המחכמים שנה עד מהרה עז פניו, ובמתק שפתים אמר אלי: "כרוך אתה וברוך מעמך, יפה דברה ובעתה דברה, אך אנכי טרוד עתה מאד ולא אוכל לנסע עמך, ומי מטלעדי יארח לחברה עמך אל איש האלהים?". אם אך לכתך מעכבת על ידי — אין דבר, עניתיו, כי חברי אהרן חפץ גם כן לראות את פני רבינו יחיה, ועתה איעצך דבר נא אל אביו כי לא ישיב את פניך ויתנהו ללכת עמדי. אלהים הופיע על עצתי, ולשלשת ימים יצאנו, אני ואהרן, מהעיר. עיר מולרתי קאחאנאווא עומדת במורד אל אם הדרך, ומטעל העיר על ההר מסתעפות שתי דרכים, הדרך האחת, משמאל ביציאה, טובלת — לויבאוויטצה, והדרך השנית — האסלאוויטצה, ויהי כי עלינו אל ראש ההר הפכנו פנינו אל ערש ילדותנו, ונביט עליה בעינים מלאות טים ונאמר: הוי ברובה קאחאנאווא הנוה, מי יודע אם נוסף לראותך עוד עד זקנה ושיבה. ועד מהרה הפכנו לה ערף ונביט אל פרשת הרכים ונאמר: התורה נתנה

בימין וחז"ל צונונו לפנות לימין, הבה ונימינה למקום תורה. ובצעדי ענק צעדנו על הדרך אשר מימין.

הילד כי ישא אה רגליו ויצעד צעדיו הראשונים — כצנה שמחה העטרנו, ישמחו הוריו בצעדי אוננו, ירחצו הליכיו בחמה ויחושו עתידות לו בחמה; ואומנו עליו יגיל על כבד משאו שנשא בחיקו כי גלה ממנו, אף יתפאר בחניכו אשר הצעיד והרגיל; וגם הילד ישמח ופחד ורוחב לבבו; ולא נחמא אפוא אם נאמר כי ההליכה הראשונה היא תקופה נכבדה בהליכות עולמו של כל אדם. כצעד הטבעי כן הוא צעד המוסרי הראשון, וכצעד איש פרטי כן הוא צעד עם שלם, כמה שנאמר: ואנכי תרגלתי לאפרים (הושע י"א).

בצאתי מקאחאנאוא ללכת האסלאווימצה, צעדתי שני צעדים הראשונים, הטבעי והמוסרי, בפעם אחת, כי מעודי, עד היום ההוא, לא הרחקתי מן העיר, וזלתי לפעמים יצאתי עם סלמדי וחברי לשוח בהרשה בל"ג בעמר, לירות בקשת, לאכל ביצים צבועות בקליפי בצלים ולשתות שכר, ומעודי לא הלכתי לבקש תורה ולדרוש דעת; וההי יציאתי — כיציאת ישראל מטצרים, בית יעקב מעם לוועו; הים — ים ההבל וההרס אשר צללו בו אנשי עירי כעפרת, ראה וינס, הירדן — ירדן י"ש, אשר יגיוחו החסידים אל פיהם, יסב לאחור, ההרים — הררי קדם, הכפויים על מפשי אחינו כניגית, משו, הנבעות — גבעות הערלות, ממו, ואני הייתי כחולם ולא ידעתי נפשי, כי — יצאתי לחפשי.

את הפרק הזה, ספור השתלשלות יציאתי ממולדתי ומבית אבי ז"ל, אני קורא בשם "יציאת השבת", לאמר: הניח השם לי מרגזי אשר הרגיוני אבי ז"ל, מעצבי אשר עצבתני הכלה בעלת החושם, וטן עבודת החסידות הקשה אשר עבד כי; שבת נוגש — ר' שתוא הזקן אשר הכביד אכפו עלינו פרחי החסידים, ושבתה מרהבה — "דבורה שלנו" האומרת טרוד והביא; אין צוחה על היין ואין אסון, אך שקט עלי. אך שבת שבתון.

ר' ישעיה בן שמואל דוד לוצאטמו נטריום בפאדואה

מכתב אל מו"ל האסיף.

פאדואה 23 אפריל 1888

כבר שלחתי לכבודך ספרים אחדים מספרי הנוגעים אל חי אאז"ל רשד"ל ופעולותיו. והנני נכון לשלוח לך גם את השאר, כי אין מנחת פני לעשות לי שם, ואני אמנם לא סופר, אך כל ישעיו וכל חפציו להפיץ ברכים את פרי חכמת אבי הנכבד. בתולדותי אני המצא אך מעט מועיר דברי חפץ.

נולדתי ביום 27 סעפטעמבער לשנת 1836 בפאדואה. עד שנת העשרים הקשבתני בלמודים בבה"ס הכוללים ואבי לא עצר כח להאציל לי מעותותיו; ואולם בכל אלה לא הנחלתיו עמל ומננת לב, כי אם ענג ונחת, כי בלב שלם ובנפש חפצה שקדתי על למודי, ואת עתי הפנויה הנשארה לי לפליטה מן העתים הקבועות ללמודי, הקדשתי לחקר המטבעות (נוטיומאטיק), אשר ברבות הימים עזבתיו מאז הייתי אב לבנים. בירחים האחרונים לחיי אחי המנוח אוהב גר ז"ל בסוף שנת 1853, שמשתי אותו ועזרתיו בעבודת חקירה וחפוש בבתי עקר הספרים והוא הכיר כי אותות כשרון לחכמת הלשון (פילולוגיה), אך בימי ממשלת אוסטריא (בימים ההם משלה אוסטריא בסרדינתנו) לא היתה

כל תקוה לאיש יהודי להסתפח על אחת הכהונות בכתי מדרש המדעים, גם ראיתי כי אחי הולך למות ולאבי דרושה עורה ועל כן המני לפנות מן הלמודים ולבקש לי מעמד בעולם המעשה, או השלמתי את חק למודי בבית הליצעאום (אָקטאָבר 1856), כנפש מרה נתתי ספר כריתות אל החכמה ואקח משרה על שכמי בבית איש עשיר מיושבי העיר, מודע לאבי, אשר יואל אל מנצי ואחר מקרובינו היו מבני משפחתי.

במרם עובתי את בית הספר עמדתי בנסיון למען השיג תעודה שנתבכרתי (מאטוריסאָט) די צרכי בלמודים הראשונים ואומר עם לבי תעודה כזאת תסכון לי ברוב ימים כי אולי אמצא לנכון לפני לבקש לי בארחות החיים דרך אחרת. בחדש אוגוסט לש' 1860 נשאתי אשה וארא חיים עם חברתי אך יסור יסרני יה, מחמש עשרה בני אשר ילדה לי אשתי גור האלהים רק לשבעה בחיים ויתרם היו לי שרשרת ארכה של עמל ומכאובות לי ולאשתי אשר נשאה אתי בעול, ברוח נכון ובלב אמיץ.

אך בשנת 1866 ראו אמי ואשתי כי קצה נפשי בעבודתי ופני זועפים ורוחי עצובה כל הימים ותעירנה אותי לשוב אל החכמה אשר עובתי. בן שמונה ועשרים שנה הייתי או; שני בנים היו לי (האחד הנהה כעת רופא והשני הוא פרופ'יסור ברומי) וגם משרה היתה על שכמי אך התפטרתי ממשרתי ואחל ללמוד. למדתי חכמת דת ודין, נלחמתי אל מכשולים אשר על נקלה יבינם כל איש בשערו בנפשו את מעמדי או, וגם יכולתי להם. בשנת 1869 נסמכתי לדוקטור בחכמה זו ובמטהרה אח"כ נסמכתי גם בדיעות נוסריוס. עמד בנסיונות ובכחינות רבות כ"כ לאיש שאיננו עוד צעיר לימים בפני מורים אשר מהם גם צעירים ממנו, שמור מעבר מזה חובות תלמיד לרבותיו ומעבר האחר חובות בעל אשה ואב לבנים, זאת היתה עבודת פרך, כמעט נשגבה מיכלת אנוש, אך הייתי אז לבלי חת וברצון כביר אחזתי דרכי אל המטרה אשר כוננתי לי. ועד שקבלתי משרת נוסריוס ע"פ משפט הקד מה בשנים, נאלצתי לחכות עוד עשר שנים!

בעת אשר מת עלי אבי (9/30 65) הייתי שקוע בעבודתי ובלמודי דת ודין, בכל זאת בהיותי הבכור לשלשת אחי היתה החובה מוטלת עלי לשים משטר בעזבון הספרותי של אבי ז"ל. הספרות העבריה היתה כמעט זרה לי אך חובה היתה עלי ובעזר רבים מתלמידי אבי ז"ל עשיתי. עלי להוכיר ראשונים לכל את הרבנים סוללי ומיינסטער בתקופה הראשונה, את ב. לוי ובאמעווי בשניה. מלבד החוברת החמישית של דקרוק ל' עבר החוברת הששית והשביעית מספר ישעיה, שיוצאו לאור בהשתדלות יוסף אחי, נדפסו כל יתר הספרים בהשתדלותי ובעמלי בסיוע כל התלמידי אבי. צר לי כי לא אוכל לשלוח לכבודך את הס' Index Rationné הכולל תמצית אנרות אבי שו"ל בל' צרפת בשנת 1878, הוצאה של שלש מאות עקועטפלארים אשר כמעט כלם נתנו חנם לאחבי ספרות ישראל. על הספר הזה ינעתי ימים רבים ועוד יותר מהם לילות (כי אך בלילה אני פנוי מעבודתי הנמוסית). אך הספר היקר ממנו, הספר אשר אוקיררו כנפשי ולכל בו חיי רוחי, הוא רשימת הספרים הערוכה בכל Catalogo Ragionato אשר בערכי אותו קראתי לעזרתי את כל החכמים בחכמת בני קדם, כיהודים כנוצרים, אשר אותם קראתי בשמותם בספרי ההוא, ובו עשיתי זכר ואצב ציונים לכל התלמידי אבי ז"ל אשר כבר נאספו אל עמיהם. את הספר הזה אני שולח לכבודך למען תשים עיניך בו, כי משפטך יקר בעיני.

אשנה ואשלש: אינני חכם וסופר בכלל, חכם וסופר בחכמת בני שם בפרט, אך אקח כי שמי ילוה על שם אבי ז"ל, לא כשותף במעשיו הנדולים בספרות ישראל אך כבן נאמן, אשר פעל גדולות לא בכשרונו ובחכמתו אך בלבו לב רגש וברצונו הכביר, לעריכת כתבי אביו, לסדרום, להוצאתם והרחבתם, דבר אשר איש לא פלל. אחרי כל

אלה אודה לפניך ולא אבוש כי ההקדמות אל הספרים, אשר שמי חתום עליהן, לא מהתת ידי יצאו בשפת עבר: אנכי כתבתין איטאלקית ונתתקו לעברית ע"י אוהבי רעי, תלמידי אבי ו"ל הרבנים בינדימו לוי מפירארא ויוסף באסעוי מפדואה, זכרם לברכה. אמנם עלתה בידי לערוך מכהבים בלשון אשכנז אל ה' גראָבער בפרמישלא, (שהייתי אנוס לכתוב אליו אשכנזית מפני שידיעתו שפת צרפת פחותה ומועטת) אף כי מעודי לא כתבתיו אשכנזית, זאת עלתה בידי מפני כי בימי ילדותי למדתי את חקי דקדוק השפה הזאת, אך לא המצא ידי לכתוב עברית וען כי אין לי מימי ילדותי ידיעת בית-רב הגונה מדקדוק הלשון הזאת, היקרה והאהובה לי.

שתי פעמים החליתי במחלת העצבים, בפעם הראשונה בשנת 75—1873 ובפעם השנייה בשנת 37—1885 ואולי באתני זאת מפאת אשר הרביתי לעבוד עבודה וליגע את רוחי בלילות. בשנת 1885 ואני אז הולח (אחרי אשר מסרתי לרפוס ע"י גראָבער חמשה כרכים „מאגרת עד"ל") מסרתי את העבודה ליוסף אחי אשר למד עברית מפי אבי ולפ"י ידיעתו גדולה מידיעתי וגם הוא כותב אשכנזית. משנת 1885 והלאה נתן יוסף את לבו לסדר את הכתבים אשר קצחם נרפסו וקצחם נכונים לרפוס, אך למרות מחלתי לא יכולתי לפרוק את העול מעלי ועשיתי בעדו את ההתקנות בעצמי.

עתה אין לי עוזרים נאמנים כלוי ובאסעוי ואין איש אשר יוכל למלא את חסרוני, גם חובתי למשפחתי הרבה, לרחזיקה ולכלכלה, תפריעני מן העבודה הזאת, ואחי יוסף, שהוא פנוי, יגור יחד עם אחי השלישי, הפרופ' בנימין, הפנוי גם הוא, אשר מצא לו בחכמתו (הכמת הרפואה) מעמד איתן המביא לו עשר וכבוד.

לבי ידוה ולא אוכל הנחם בזכרי כי אגרות אבי ו"ל, אשר טרחתו בסדורן כמשך עשרים שנה טרח אשר לא יתואר באמר ודברים, לא יצאו לאור על ידי בעצמי, אך לא אוכל לכתד כי יוסף אחי עשה את מלאכתו באמונה, בשקידה ובחריצות, ואולי גם בסוב טעם ודעת יותר ממני.

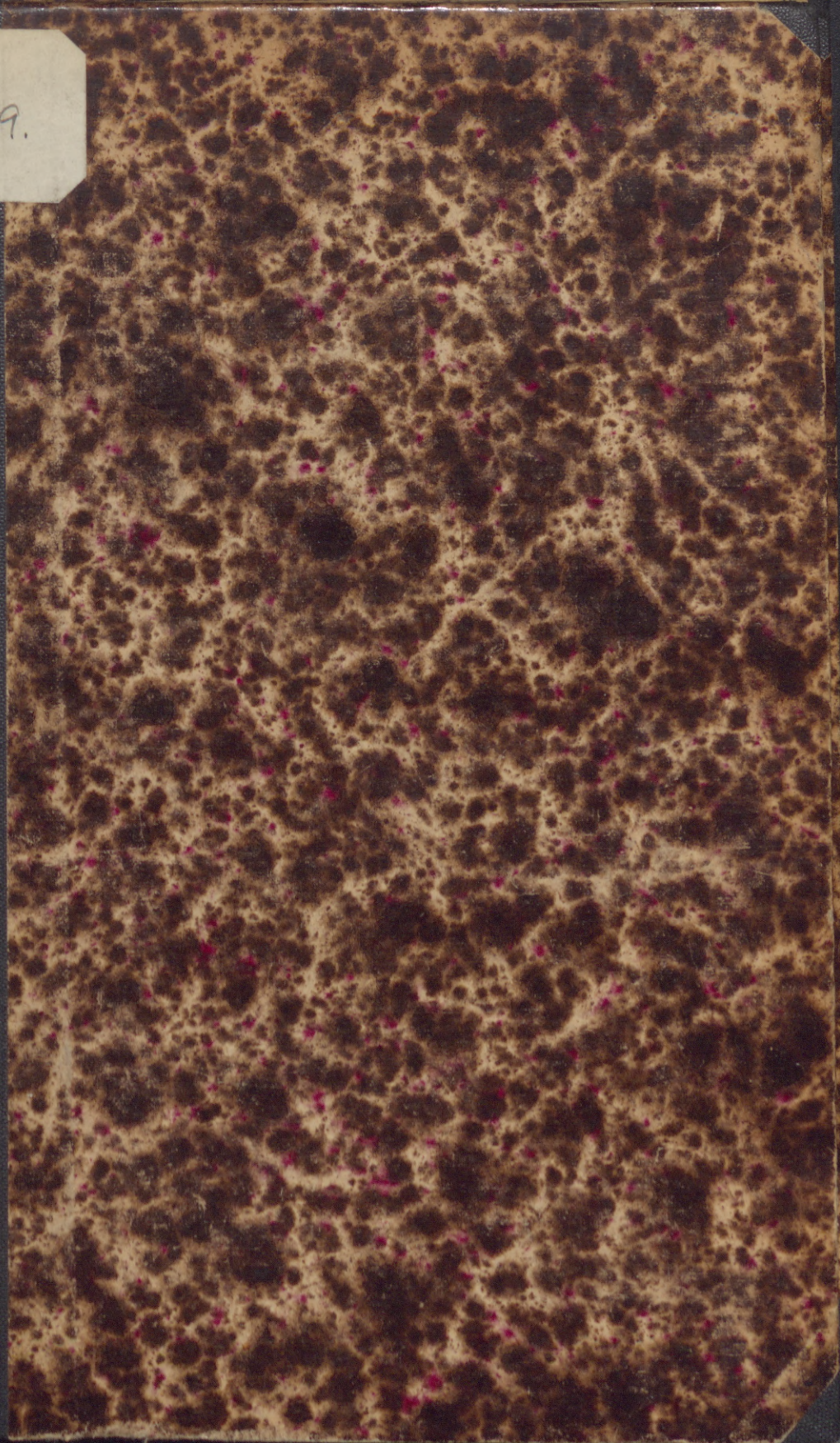
ואולם עוד לא נואשתי מן העבודה אשר היא ממרתי בחיים, ובעוד ירחי מספר ראה תראה אחזני המו"ל חוברות חדשות מכתבי אבי הגנוזים עוד עמדו כי מצאתי עתה עוזר נאמן לפני והוא הפרופ' קשמיליוני ממריעסט העומד לימיני בעבודתי זאת. הנני מוכתר בנמוס נזר יוס מיום 1 מאי לש' 1881. מקום כהונתי ומשמרתי הוא באחת הערים החשובות במחוז הזה, שם לשכת פקודתי וגם חדר ללון יש לי במקום ההוא והנני מבלה שם את רוב ימי. והנני מכבדך וכו'.

ד' ישעיה לוצאטמו, נומרוס .

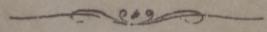
B

229.

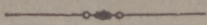

הוצאת מוסד הרבנות

תולדות

המדינה והעם

הוצאת מוסד הרבנות
המדינה והעם

תולדות

הוצאת מוסד הרבנות
המדינה והעם

תולדות

